

**SEMINARIUM DUCHOWNE
W TYKOCINIE
W LATACH 1769–1863**

ks. Józef Łupiński

**SEMINARIUM DUCHOWNE
W TYKOCINIE
W LATACH 1769–1863**

Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie
Łódź 2011

Recenzenci:

ks. prof. dr hab. Witold Jemielity
prof. zw. Wiesław Jan Wysocki

Na okładce
Budynek Seminarium Duchownego w Tykocinie (stan obecny)

Projekt okładki
ks. Józef Łupiński

Copyright © by Józef Łupiński

Redakcja
Maria Barbara Libiszowska
Maria Kacperska

ISBN 978-83-89790-88-0

ARCHIDIECEZJALNE WYDAWNICTWO ŁÓDZKIE
90-458 Łódź, ul. ks. I. Skorupki 3, tel./fax 42 636-04-81
<http://www.archidiecezja.lodz.pl/wydawnictwo>
e-mail: awl@archidiecezja.lodz.pl
Drukarnia: „Quick-Druk” s.c., 90-562 Łódź, ul. Łąkowa 11

WSTĘP

Doniosłym wydarzeniem w historii nowożytnej Kościoła katolickiego w kwestii formacji duchowieństwa było wydanie na Soborze Trydenckim dekretu *Cum adolescentium aetas*, który zobowiązał biskupów do zakładania w swoich diecezjach seminariów, kształcących kandydatów do kapłaństwa. Dekret ów powstał w okresie reformy katolickiej, która niejako „domagała się” wychowania kapłanów nowej formacji, dobrze przygotowanych teologicznie i zdolnych do podjęcia obowiązków duszpasterskich. Dotychczasowe kształcenie przyszłych kapłanów odbywało się w zbyt krótkim czasie i obejmowało zasób wiedzy, niewystarczający i nieodpowiadający potrzebom Kościoła katolickiego. Dlatego Sobór polecił systematyczne przygotowanie adeptów do kapłaństwa, zachęcając jednocześnie do preferowania kandydatów w młodym wieku oraz pochodzących z rodzin ubogich. Chociaż dekret nie precyzował definitywnie koncepcji funkcjonowania seminariów, jednak miały się one wzorować na kolegiach jezuickich. Zalecano zakładanie zakładów przy kościołach katedralnych i metropolitalnych. Jedną z proponowanych form działania seminariów było także ich afiliowanie do uniwersytetów, przy jednoczesnym zapewnieniu alumnom odpowiedniej opieki duchowej¹.

W praktyce przez kilkadziesiąt lat po Soborze realizacja dekretu o zakładaniu seminariów duchownych napotykała wiele trudności. Dopiero św. Wincenty a Paulo jako jeden z pierwszych zrealizował plany Soboru Trydenckiego w tym względzie. Po próbach organizowania seminarium, podjętych około 1636 r., zrozumiał, że jedną z podstawowych przeszkód, które ograniczały rozwój seminariów trydenckich, był zbyt młody wiek kandydatów do kapłaństwa. Nowością była rezygnacja z przyjmowania młodzieży w zbyt młodym wieku, niezdolnej do poważnego podejmowania decyzji o wyborze powołania kapłańskiego. Od tej pory kandydatami mogli być mężczyźni, którzy ukończyli co najmniej 19 lat i byli dojrzałi do podjęcia decyzji o kapłaństwie. Dopiero po ukończeniu nauk świeckich mogli podjąć studia filozoficzne i teologiczne. Zasadę tę po raz pierwszy zrealizował św. Wincenty we Francji w seminarium diecezjalnym w Annency. Założyciel

---

¹ K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002, s. 199.

Zgromadzenia Misji określił przygotowanie do kapłaństwa jako jeden z głównych celów misjonarzy. Dzięki ich pracy wkrótce we Francji pojawiło się wiele tzw. seminariów externum, prowadzonych przez misjonarzy, zajmujących się kształceniem duchowieństwa diecezjalnego.

Pierwsi członkowie Zgromadzenia Misji przybyli do Polski na zaproszenie króla Jana Kazimierza. Niewątpliwie ważną rolę odegrała Maria Ludwika Gonzaga, żona króla, która poznała osobiście we Francji św. Wincentego a Paulo. We wrześniu 1651 r. św. Wincenty wysłał do Polski ks. Lamberta Consteaux z czterema towarzyszami. Duchowni nieśli pomoc podczas zarazy w Krakowie i Warszawie. W 1653 r. otrzymali w zarząd parafię pw. Świętego Krzyża w Warszawie, gdzie założyli swój dom. Królowa sprowadzając misjonarzy miała głównie na celu podniesienie ducha kapłańskiego przez oddanie im kierownictwa polskich seminariów duchownych. Dynamiczny rozwój Zgromadzenia Misji został przerwany wskutek wojny ze Szwecją. W 1655 roku kilku księży narodowości francuskiej zostało odesłanych do swojej ojczyzny. W wyniku działań wojennych zniszczeniu uległy budynki parafii świętokrzyskiej. W Polsce pozostało zaledwie trzech członków Zgromadzenia. W 1672 roku miał miejsce najazd turecki, zakończony niesławnym traktatem w Buczaczu. Czynniki te hamująco wpłynęły na działalność Zgromadzenia Misji na terenach Rzeczypospolitej. W 1676 r. opat paradycki Kazimierz Szczuka poprosił papieża Innocentego XI o pozwolenie oddania misjonarzom kierowania seminarium warszawskiego. Zakonnicy uważani za pobożnych i pracowitych kapłanów, mieli przywrócić w kraju pobożność i modlić się o Boże błogosławieństwo dla Rzeczypospolitej w okresie wojen z Turkami i Tatarami². Istotny wpływ na powierzanie Zgromadzeniu Misji kierowania seminariami polskimi odegrało zalecenie papieża Innocentego XI, który zachęcił biskupów, aby wybierali misjonarzy do kierowania seminariami³. Pierwszym, który przyjął misjonarzy do prowadzenia seminarium duchownego, był biskup poznański Stefan Wierzbowski. W 1677 r. założył on seminarium do wychowywania duchowieństwa dla swej diecezji i przekazał prowadzenie zakładu misjonarzom warszawskim. W 1700 r. Zgromadzenie Misji miało w Rzeczypospolitej już kilka domów, w których kształcono duchowieństwo i organizowano misje ludowe. Do 1864 r. polska prowincja Zgromadzenia Misji liczyła ponad trzydzieści domów zakonnych. Prowadzono przy nich kilkanaście diecezjalnych seminariów duchownych, co stanowiło połowę wszystkich zakładów.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie dziejów Seminarium Duchownego w Tykocinie, kierowanego przez księży Zgromadzenia Misji. Na całość obrazu tej instytucji składają się analizy działania zarządu seminarium, programu formacji intelektualnej i duchowej oraz bazy materialnej zakładu. Seminarium duchow-

² *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 3, wyd. A. Theiner, Romae 1863.

³ *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księżów Misjonarzy (1625–1714–1925)*, Kraków 1925, s. 185–189.

ne w Tykocinie przygotowywało kandydatów do kapłaństwa dla diecezji łuckiej, następnie wigierskiej i augustowskiej, czyli sejneńskiej⁴. Kierowanie zakładem powierzono misjonarzom, co było pragnieniem fundatora wielkiego hetmana koronnego Jana Klemensa Branickiego. Erygowany w 1769 r. zakład przyjął pierwszych kandydatów do kapłaństwa dwa lata później. Losy seminarium tykocińskiego związały się z dziejami polskiej prowincji misjonarzy w zaborze rosyjskim. Po powstaniu styczniowym i kasacie Zgromadzenia Misji w Królestwie Polskim misjonarze kierujący seminariami zostali usunięci z pełnionych funkcji. Po usunięciu misjonarzy z Tykocina, administrator diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, w październiku 1863 r. zawiesił działalność seminarium tykocińskiego. Był to zarazem ostatni rok istnienia tego zakładu wychowawczego, w którym przez ponad 90 lat wykształciło się ponad 200 kapłanów .

Historiografia polskich diecezjalnych seminariów duchownych stanowi bogactw i ciągle poszerzaną literaturę. Kwestię rozwoju sieci polskich seminariów doby trydenckiej opracowywali: W. Gliński, S. Librowski oraz W. Wójcik. Szczególnie cenne analizy stanu seminariów na ziemiach polskich w dobie niewoli narodowej przeprowadził B. Kumor⁵. W. Gliński w dwóch rozprawach zajął się analizą polityki wyznaniowej w początkowych latach Królestwa Polskiego wobec szkolnictwa kościelnego oraz reformami kształcenia duchowieństwa⁶. Historię poszczególnych seminariów duchownych opracowywali m.in.: M. Brudzisz, S. Chodyński, J. Kania, S. Kotkowski, Z. Młynarski, A. Szorc, A. Kopiczko i inni⁷. Stosunkowo wiele uwagi poświęcono analizie nauczania poszczególnych

---

⁴ Kolejne zmiany granic wyżej wymienionych diecezji dokładnie przedstawił W. Jemielity. Por. tenże, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972.

⁵ W. Gliński, *Kształtowanie się sieci diecezjalnych seminariów duchownych w okresie staropolskim oraz na przełomie XVIII i XIX w.*, „Saeculum Christianum”, R. 14: 2007, nr 2, s. 129–146; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980; S. Librowski, *Dekret soboru trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 72: 1969, z. 2, s. 204–236; W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich „ad limina” do XX wieku*, „Prawo Kanoniczne” 21: 1978, nr 3–4, s. 138–139; tenże, *Rozwój seminariów trydenckich*, „Prawo Kanoniczne” 22: 1979, nr 1–2, s. 158–199.

⁶ W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim w latach 1815–1820*, Warszawa 2002; tenże, *Reformy kształcenia diecezjalnego w Królestwie Polskim w latach 1815–1835*, Łódź 2009.

⁷ *Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku*, red. J. Bagrowicz, Włocławek 1994; R. Banach, *Seminarium duchowne w Tarnowie w latach 1838–1921*, Lublin 1985, (mps w Bibliotece KUL); Z. Baranowski, *Seminarium Duchowne w Poznaniu: jego zadania i dzieje*, Poznań 1946; *Metropolitalne Wyższe Seminarium Duchowne we Wrocławiu*, red. M. Biskup, Wrocław 2002; E. Borowski, *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyn n.B 2000; M. Brudzisz, *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem księży komunistów 1684–1782*, Lublin 1966, (mps w Bibliotece KUL); S. Chodyński, *Seminarium włocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*, Włocławek 1904; *Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzek, Kraków 2001; M. Hałaburda, *Krakowskie semina-*

przedmiotów filozoficznych i teologicznych w seminariach polskich. Tym zagadnieniem zajęli się m.in.: F. Greniuk, F. Gryglewicz, R. Kamiński, A. Petrani, B. Przybylski, A. Schletz, L. Stachowiak, W. Wicher oraz inni⁸. Pośród autorów, którzy zajmowali się tematyką seminariów misjonarskich na ziemiach polskich, należy wymienić T. Gocłowskiego, który przeprowadził badania seminaryjnej formacji wincentyńskiej⁹. Szczególnie ważną pozycję stanowią badania J. Dukały na temat formacji alumnów oraz rozwoju *ratio studiorum* w seminariach misjonarskich¹⁰. Autor przeanalizował poszczególne praktyki formacji duchowej oraz program nauczania do kasaty Zgromadzenia Misji w Królestwie Polskim w 1864 r. Tematykę seminariów misjonarskich poruszono także w dwóch tomach pracy *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce*¹¹. Szczególnie cenny w opracowaniu biogramów profesorów misjonarskich jest drugi tom tej pracy, a także

---

rium duchowne (1801–1901), Kraków 2001; J. Kania, *Unickie seminarium duchowne w Chełmie w latach 1759–1833*, Lublin 1993; F. Kasprzycki, *Założenie seminarium duchownego w Płocku*, „Studia Płockie. Artykuły. Miscellanea. Recenzje i Sprawozdania”, t. 2: 1974, s. 139–154; A. Katilius, *Katalikų dvasinijios rengmas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius 2009; S. Kotkowski, *Seminarium duchowne w Sandomierzu w latach 1820–1826*, Sandomierz 2010; tenże, *Nauczanie w sandomierskim seminarium diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (1820–1841)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, R. 18: 1971, z. 4, s. 29–30; tenże, *Sto pięćdziesiąt lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1829–1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 21: 1970, s. 232–233; Z. Młynarski, *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim 1818–1828*, Lublin 1969, (mps w Bibliotece KUL); P. Natanek, *Seminarium duchowne diecezji krakowskiej w latach 1795–1939*, Kraków 1995; J. Nowacki, *Seminarium Duchowne w Poznaniu w latach 1564–1939*, Poznań 2006; L. Piechnik, *Seminarium Diecezjalne w Sandomierzu (1653–1773)*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 8: 1970, z. 2, s. 159–229; F. Puchalski, *Seminarium kieleckie. Rys historyczny i dokumenty*, Kielce 1901; A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*: zarys dziejów, Olsztyn 1995; S. Szurek, *Seminarium katedralne we Lwowie*, Lwów 1932; S. Wysocki, *Seminarium zamkowe w Krakowie, jego dzieje i ustrój*, Lwów 1910; J. Zdanowski, *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny*, Kielce 1927.

⁸ F. Greniuk, *Teologia moralna w XIX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 220–254; *Teologia pastoralna*, t. 1, red. R. Kamiński, Lublin 2000; A. Petrani, *Prawo kanoniczne w okresie Oświecenia oraz w XIX i XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1, cz. 1, red. M. Rechowicz, s. 385–432; B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 165–182; tamże, L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych w XIX i początkach XX wieku*, w: tamże, s. 31–66; A. Schletz, *O niektórych podręcznikach liturgicznych w dawnych seminariach duchownych w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 2: 1949, s. 193–208; W. Wicher, *Nauka teologii moralnej w dawnych seminariach misjonarskich*, „Nasza Przeszłość”, t. 3: 1947, s. 162–180.

⁹ T. Gocłowski, *Organizacja seminariów diecezjalnych prowadzonych przez Zgromadzenie Misji*, Lublin 1959, (mps w Bibliotece KUL); tenże, *Seminaria dioecesana poststridentina Missionis concredita praesertim in Polonia. Aspectus historico-canonicus*, Roma 1970, (mps w Bibliotece Zgromadzenia Misjonarzy w Krakowie).

¹⁰ J. Dukała, *Formacja alumnów diecezjalnych przez księży misjonarzy w latach 1675–1864*, „Nasza Przeszłość”, t. 86: 1996, s. 11–69; tenże, „*Ratio studiorum*” w seminariach diecezjalnych pod zarządem Księży Misjonarzy (1675–1864), „Nasza Przeszłość”, t. 61: 1984, s. 141–231.

¹¹ *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce*, *Dzieje*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001.

maszynopis A. Schletza zawierający liczne dane biograficzne członków polskiej prowincji Zgromadzenia Misji¹². Wśród autorów przyczynków, dotyczących poszczególnych seminariów misjonarskich, należy wymienić publikacje: K. Goneta, J. Rąba, A. Liedtkego i S. Zabraniaka¹³.

Interesujący nas temat dotyczący działania diecezjalnego seminarium duchownego w Tykocinie poruszali: A. Schletz, W. Jemielity, W. Kochanowski oraz A. Kochański¹⁴. Poza pierwszym autorem, trzej pozostali zajmowali się seminarium tykocińskim w szerszym kontekście historii diecezji oraz historii parafii tykocińskiej. A. Schletz napisał obszerny artykuł zamieszczony w 1960 r. w „Naszej Przeszłości”. Autor – znawca tematyki misjonarskiej, doświadczony historyk polskiej prowincji Zgromadzenia Misji – obszernie przedstawił dzieje domu i seminarium tykocińskiego, oparte na kanwie wydarzeń historycznych oraz misjonarzy związanych z domem tykocińskim. Zaletą opracowania jest cytowanie licznych źródeł. Książd W. Jemielity obok przedstawienia relacji pomiędzy misjonarzami, skoncentrował się na przedstawieniu materialnych aspektów funkcjonowania seminarium. W. Kochanowski zajął się architekturą budynków misjonarskich w Tykocinie. Ostatni autor – A. Kochański – jest mniej oryginalny, powołał się przeważnie na opinie innych badaczy.

Punktem wyjścia do poszukiwań bazy materiałowej, koniecznej do napisania niniejszej pracy, były badania archiwaliów. Najcenniejsze i najobszerniejsze okazały się źródła przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Łomży. W zespolach: ogólnym i zakonnym znajdują się akta kurialne z XIX w., dotyczące działalności seminarium duchownego w Tykocinie. Akta te są niekompletne, zawierają materiały źródłowe od 1816 r. do końca istnienia zakładu. W formie szczątkowej występują materiały z okresu wcześniejszego, to jest z czasów, gdy seminarium znajdowało się na terenach diecezji łuckiej i wigierskiej. Autorowi nie udało się ustalić, czy zachowały się pozostałe dokumenty. Materiały z okresu diecezji augustowskiej stanowią istotne źródło do odtworzenia stanu osobowego seminarium oraz działania tej placówki. Dotyczy to nie tylko alumnów, ich pochodzenia, danych na temat ukończonych szkół, egzaminów wstępnych, lecz także wychowawców. Akta te zawierają ponadto bogate informacje na temat relacji między

---

¹² A. Schletz, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce*, t. 1–2, Kraków 1957, bns., (mps w Bibliotece Zgromadzenia Misjonarzy w Krakowie).

¹³ J. Rąb, *Seminarium diecezjalne w Przemysłu pod kierownictwem Księża Misjonarzy*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 255–359; K. Gonet, *Biblioteka księży misjonarzy u św. Krzyża w Warszawie. Zarys problematyki*, „Nasza Przeszłość”, t. 86: 1996, s. 71–112; A. Liedtke, *Początkowe dzieje seminarium chełmińskiego*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 101–187; S. Zabraniak, *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w seminarium gnieźnieńskim (do 1795 r.)*, „Nasza Przeszłość”, t. 112: 2009, s. 206–233.

¹⁴ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska...*; W. Kochanowski, *Kościół i dom Księża Misjonarzy w Tykocinie*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 441–458; A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, Białystok 2010; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 361–440.

władzą diecezjalną a misjonarzami. Cenne informacje zawarte są w aktach święceń kleryków tykocińskich. Materiały te obejmują także korespondencję biskupów augustowskich z władzami polskiej prowincji Zgromadzenia Misji. Materiały źródłowe z początkowego okresu istnienia seminarium tykocińskiego są przechowywane w Archiwum Parafialnym w Tykocinie. Szczególnie cenny jest *Catalogus alumnorum*, który zawiera bogate dane na temat alumnów z lat 1771–1863 oraz katalog zatytułowany: *Biblioteka Księzy Misjonarzy*. W Archiwum znajdują się też akta dotyczące przybycia misjonarzy do Tykocina oraz dokumenty z okresu zaboru pruskiego.

W Archiwum Zgromadzenia Księzy Misjonarzy w Krakowie oraz Archiwum „Naszej Przeszłości” znajdują się dokumenty dotyczące duchownych Zgromadzenia Misji, którzy pracowali w seminarium tykocińskim oraz relacje na temat tego domu zakonnego. Innym cennym źródłem jest regulamin seminarium – *Regulae seu Constitutiones et obligationes seminaristarum Tykocinensium*, który szczegółowo omawia zasady działania zakładu oraz normy życia codziennego, a także podaje zasady formacji duchowej. Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie zawiera akta dotyczące misjonarzy, którzy pracowali w seminarium tykocińskim. W Tajnym Archiwum Watykańskim są relacje z diecezji łuckiej o seminariach duchownych, w tym także na temat seminarium tykocińskiego. W Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole Centralnych Władz Wyznaniowych Królestwa Polskiego są cenne informacje na temat likwidacji misjonarskiego domu w Tykocinie. Jest tam opis stanu budynków seminaryjnych oraz spis książek biblioteki domu. W Archiwum Państwowym w Białymstoku, w aktach kamery białostockiej zawarte są dane o seminarium w okresie zaboru pruskiego oraz mikrofilmy Tek Glinki, zawierające odniesienia do wybranych informacji na temat działalności Branickich w Tykocinie. W Archiwum Konserwatora Zabytków w Białymstoku znajdują się opisy architektoniczne zabytków Tykocina, pośród nich także budynku seminarium duchownego. Najstarsze projekty gmachu seminarium oraz ryciny kościoła parafialnego znajdują się w zbiorach starodruków Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Zbiory Biblioteki miasta stołecznego Warszawy zawierają najstarszy katalog zbiorów biblioteki domu misjonarzy w Tykocinie. Materiały te wzajemnie się uzupełniają.

Autor sięgnął także do źródeł drukowanych. Cennym źródłem były materiały statystyczne z XIX w. Elenchusy diecezji wigierskiej i augustowskiej z XIX w. zawierają dane, które umożliwiły odtworzenie stanu osobowego kadry profesorskiej i alumnów. Do poznania stanu osobowego seminariów polskich, ich funduszy oraz odtworzenia *ratio studiorum* przydatny okazał się *Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskim* z lat 1824, 1826/1827, 1830.

Źródłowe teksty dotyczące Zgromadzenia Misji stały się podstawą przedstawienia wincentyńskiej idei kształcenia duchowieństwa w seminariach diecezjalnych¹⁵.

Niestety, dostępne źródła nie są na tyle kompletne, aby dokonać pełnej analizy badanego zagadnienia. Nie udało się ustalić pełnej listy profesorów seminarium tykocińskiego. Wynika to z faktu, iż niewiele zachowało się dokumentów z początkowego okresu jego istnienia. Ponadto obszerniejsze relacje o jego działaniu pochodzą dopiero z okresu Królestwa Polskiego. Nie znaleziono też żadnych wzmianek na temat relacji: misjonarze i klerycy w Tykocinie a ludność pochodzenia żydowskiego. Trudno sobie wyobrazić, by takich relacji nie było. Znaczną część mieszkańców miasta stanowili Żydzi, z którymi społeczność seminaryjna miała jakiś, choćby ograniczony kontakt.

Zagadnienia związane z funkcjonowaniem seminarium duchownego w Tykocinie zostały poprzedzone ukazaniem stanu seminariów na ziemiach polskich od Soboru Trydenckiego do drugiej połowy XIX w., który nieustannie ulegał zmianom. Po okresie staropolskim narzucane granice powodowały zmienną przynależność państwową i kościelną seminarium tykocińskiego. Z punktu widzenia politycznego sytuacja Tykocina w zaborze pruskim, Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim była różna, jednak z perspektywy polityki kościelnej postawa władz wobec szkolnictwa kościelnego była podobna: kierowano się józefinizmem, czyli dążeniem do podporządkowania Kościoła państwu.

Kolejne strony książki przedstawiają genezę przybycia misjonarzy do Tykocina. Miasto w drugiej połowie XVIII w. było najważniejszym ośrodkiem aktywności gospodarczej Jana Klemensa Branickiego¹⁶. Pod względem kościelnym Tykocin przynależał do diecezji łuckiej; administracyjnie stanowił część starostwa tykocińskiego, które wchodziło w skład województwa podlaskiego. W okresie powstawania seminarium tykocińskiego miasto znajdowało się w diecezji łuckiej. Choć istniały w niej także inne seminaria duchowne, to jednak brakowało duchowieństwa dla podlaskiej części diecezji. Dlatego z punktu widzenia kościel-

---

¹⁵ *Saint Vincent de Paul: correspondance, entretiens, documents*, t. 13, red. P. Coste, Paris 1920; *Słownik duchowości wincentyńskiej*, t. 1–2, red. W. Bomba, Kraków 1997; *Recueil des principales circulaires des supérieurs généraux de la Congrégation de la Mission*, t. 1, Paris 1877; *Directoire à l'usage des séminaires, confiés aux prêtres de la Mission suivi de diverses règles*, Paris 1850; ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones et obligationes seminaristarum Tykocinensium*.

¹⁶ Zagadnienia dotyczące historii miasta Tykocina, osoby Jana Klemensa Branickiego, jego małżonki oraz kwestie polityczno-gospodarcze związane z osobą hetmana analizowali: H. Dmowska-Grabiasowa, *Działalność kulturalna Izabeli Branickiej w świetle korespondencji*, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku”, t. 4, 1985, s. 83–91; A. Cz. Dobroński, A. Lechowski, *Izabela Branicka w 200-lecie śmierci*, Białystok 2008, S. Jamiolkowski, *Tykocin*, „Przegląd Katolicki”, t. 17: 1789, nr 40, s. 661–665; nr 43, s. 699–701; nr 44, s. 713–716; nr 45, s. 732–735; nr 46, s. 749–752; nr 47, s. 768–772; nr 49, s. 801–804; W. Konopczyński W., *Branicka Izabela (1730–1808)*, w: PSB, t. 2/5, z. 10, Kraków 1936, s. 396–397; tenże, *Branicki Jan Klemens h. Gryf (1689–1771)*, w: PSB, t. 2/5, z. 10, Kraków 1936, s. 404–407; A. Sztachelska-Kokoczek, *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006.

nego cenna była inicjatywa wielkiego hetmana koronnego ufundowania seminarium duchownego w Tykocinie. Jan Klemens Branicki, który był jedną z najbardziej prestiżowych i najważniejszych postaci ówczesnej Rzeczypospolitej, już wcześniej podjął decyzję zaproszenia do przekazania w zarząd duchownym Zgromadzenia Misji jednej z najbardziej znaczących parafii w swoich posiadłościach. Spotkało się to początkowo z oporem biskupa łuckiego, który jednak zmienił swoje nastawienie do misjonarzy i zaakceptował wolę wielkiego hetmana. Branicki, jako prywatny fundator, przeznaczył zapisem pokaźną sumę na założenie seminarium i jego utrzymanie oraz fundusz przeznaczony na kształcenie kilku kleryków. Można postawić pytania, jakie były przyczyny sprowadzenia zgromadzenia do Tykocina i dlaczego właśnie tam zostało założone seminarium duchowne przeznaczone dla kształcenia duchowieństwa dla diecezji łuckiej? Czym kierował się Branicki, zapraszając misjonarzy? Autor w drugim rozdziale podejmuje próbę dania odpowiedzi na te pytania. Ponadto został przedstawiony materialny stan seminarium, to jest budynki i fundusze niezbędne do jego funkcjonowania¹⁷.

W trzecim rozdziale przeprowadzono analizę kadry naukowo-wychowawczej seminarium. Misjonarze nauczający w seminariach byli odpowiednio formowani do pełnienia obowiązków profesorów. W tej części pracy podjęto próbę przedstawienia misjonarskiego modelu kształcenia wykładowców seminaryjnych. Model ten był typowy dla seminariów kierowanych przez misjonarzy. Profesorowie tykocińscy byli kształceni w seminarium Świętego Krzyża, które jak na owe czasy działało na dość wysokim poziomie. Zdolniejszych absolwentów przeznaczano do pełnienia funkcji dydaktyczno-wychowawczych w seminariach. Kadra tych instytucji składała się z regensa, dyrektora kleryków i profesorów. W celu wychwycenia kwalifikacji i przydatności misjonarzy do pracy w seminarium tykocińskim poddano ocenie poszczególne osoby. Starano się znaleźć odpowiedź na następujące pytania: jakie obowiązki pełnili zakonnicy przed przybyciem do Tykocina, jakie obowiązki dydaktyczno-wychowawcze wypełniali w Tykocinie, a także czym zajmowali się po zmianie placówki? Odpowiedzi na te pytania winny pozwolić na ocenę znaczenia seminarium tykocińskiego w sieci polskich seminariów misjonarskich.

Od 1771 r. do nowo utworzonego seminarium w Tykocinie zaczęli przybywać kandydaci do kapłaństwa. Czwarty rozdział poświęcony jest badaniu społeczności alumnów. Przeprowadzono statystyczne analizy społeczności alumnów. Materiałem źródłowym tych badań był *Catalogus alumnorum*, wzbogacony o inne źródła archiwalne, które pozwoliły na ustalenie szczegółowych danych o klerykach. Grupa ta stała się podstawą badawczą odtworzenia obrazu społeczności alumnów. Zmieniające się granice diecezji, a w konsekwencji zmiana przyna-

---

¹⁷ Sobór Trydencki wyraźnie nakazywał posiadanie odpowiednich funduszy, pozwalających na założenie seminariów. Por. *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łacińsko-polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 705–713.

leżności kościelnej miasta Tykocina, mogły znacząco wpływać na liczbę kandydatów oraz pochodzenie terytorialne kleryków. W okresie istnienia seminarium następowało kilkakrotnie przesuwanie się granic diecezji w kierunku północno-wschodnim. W konsekwencji ulegała zmianie struktura społeczeństwa w nowych granicach kościelnych. Dlatego można stwierdzić, że położenie geograficzne diecezji miało także wpływ na pochodzenie społeczne kleryków. Analiza pochodzenia terytorialnego kandydatów umożliwiła zweryfikowanie tej tezy. Badanie liczby kandydatów do seminarium pozwoliło na wyciągnięcie wniosków, co do wpływu sytuacji polityczno-ekonomicznej na zwiększenie lub zmniejszenie napływu adeptów do kapłaństwa. Na przełomie XVIII i XIX w. władze oświatowe przykładały wielką wagę do odpowiedniego wstępnego wykształcenia kandydatów do seminariów. W rozdziale przedstawiono reformy szkolnictwa poziomu elementarnego i średniego na ziemiach polskich. Władze oświatowe stopniowo podwyższały wymagania względem kandydatów, żądając ukończenia szkół typu średniego. W pracy przebadano poziom szkół ukończonych przez kleryków. To zaś pozwoliło na ocenienie, na ile zarządzenia władz oświatowych były wprowadzane w seminarium tykocińskim. W dalszej kolejności opracowano następujące zagadnienia: wiek kandydatów do seminarium, pochodzenie społeczne oraz egzaminy wstępne kandydatów do seminarium. Analiza tych zagadnień pozwala na umiejscowienie seminarium tykocińskiego wśród innych seminariów polskich badanego okresu.

Piąty rozdział poświęcono formacji intelektualnej i duchowej kleryków. W analizie programu studiów seminaryjnych, czyli *ratio studiorum*, podzielono badane zagadnienie na dwa okresy: od 1771 r., czyli od momentu rozpoczęcia działalności seminarium tykocińskiego do końca Księstwa Warszawskiego, oraz okres Królestwa Polskiego do zaprzestania funkcjonowania seminarium. Cechą charakterystyczną pierwszego okresu było zmodernizowanie systemu kształcenia duchowieństwa, wprowadzenie nowego *ratio studiorum* po skasowaniu zakonu jezuitów oraz wydłużenie cyklu studiów seminaryjnych. W drugim zaś okresie miało miejsce utrwalenie nowego porządku, zwiększenie liczby kadry nauczycielskiej, wprowadzanie nowych przedmiotów i podręczników¹⁸. W rozdziale ukazano zmiany programów oraz ich realizację w seminarium tykocińskim. Rozważanie to umożliwiło nie tylko zrozumienie, na ile władze oświatowe wpływały na przemiany programu studiów seminaryjnych, lecz także jaka była percepcja i akceptacja zmian ze strony władz kościelnych odpowiedzialnych za kształcenie seminaryjne. Do realizacji programu nauczania niezbędne były odpowiednie podręczniki. Przedstawienie wykorzystywanych w procesie nauczania tytułów i autorów w seminarium tykocińskim uwidacznia umiejscowienie tej instytucji w nurcie formacji misjonarskiej. W seminariach misjonarskich książki służyły zasadniczo wykładowcom. Dlatego nie zawsze tworzono specjalnej biblioteki dla alumnów.

---

¹⁸ J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 149–150.

Księgozbiór tykociński jest przykładem biblioteki misjonarskiej gromadzonej na potrzeby seminarium, istniejącego obok domu misjonarskiego.

Jednym z istotnych elementów kształcenia seminaryjnego była formacja życia wewnętrznego kleryków. Szósty rozdział poświęcono przedstawieniu założeń wychowania duchowego w seminariach prowadzonych przez misjonarzy. Formacja ta miała własną specyfikę. Chociaż przygotowywano księży diecezjalnych do posługi w macierzystych diecezjach, jednak korzystano z bogactwa duchowości wincentyńskiej. Zwrócono uwagę na wpływ św. Wincentego a Paulo, dążącego do wychowania nowego duchowieństwa, które miało za zadanie uświęcać wiernych w powierzonych parafiach. Dążenie do realizacji tego celu miało zaowocować pobożnością i poprawą obyczajów w społeczeństwie. Ukazano cechy, które winny charakteryzować wychowawców oraz przedstawiono poszczególne praktyki religijne kleryków. Szczególną uwagę przeznaczono święceniom, które stopniowo wprowadzały w życie kapłańskie. Rozdział kończy analiza regulaminu seminarium, który podaje szczegółowe zasady dyscypliny seminaryjnej oraz funkcje pełnione przez kleryków.

Ostatnie dwa rozdziały poświęcono udziałowi misjonarzy i kleryków tykocińskich w działalności patriotycznej oraz losom bardziej znanych wychowanków seminarium tykocińskiego. Święty Wincenty a Paulo – założyciel Zgromadzenia – był przeciwny angażowaniu się zgromadzenia w politykę. W specyficznych warunkach polskich nierzadko dochodziło jednak do bezpośredniego uczestniczenia członków Zgromadzenia Misji w życiu społeczno-politycznym oraz zaangażowania w działalność patriotyczną. Tego typu postawy misjonarzy niewątpliwie wpływały na wychowanków seminariów misjonarskich. Autor podjął próbę analizy zachowań patriotycznych misjonarzy związanych z Tykocinem oraz zbadał, na ile klerycy zaangażowali się w działalność patriotyczną i ruchy narodowowyzwoleńcze. Ostatnim zagadnieniem była próba przebadania dalszych losów znanych wychowanków seminarium tykocińskiego.

Praca niniejsza stanowi analizę konkretnego środowiska, które zajmowało się kształceniem duchowieństwa diecezjalnego. Istotnym elementem tej pracy są także aneksy. Pierwszy zawiera życiorysy profesorów, drugi podaje biogramy kleryków, którzy uczyli się w seminarium tykocińskim. Biogramy poszczególnych wykładowców oraz alumnów stały się punktem wyjścia do studium prozopograficznego, czyli do zbiorczej analizy danych dotyczących przedstawicieli określonej grupy, w tym przypadku przełożonych oraz kleryków seminarium tykocińskiego. Życiorysy misjonarskich wykładowców oprócz podstawowych danych osobistych, jak: nazwisko, imię, data urodzenia i miejscowość pochodzenia, zawierają informacje na temat formacji zakonnej, święceń kapłańskich, a także funkcji pełnionej przed przybyciem do Tykocina oraz po przeniesieniu do innego domu zakonnego. Pozwoliło to na określenie, jaką rolę w „karierze” misjonarzy odgrywało pełnienie funkcji profesorskiej w Tykocinie. Biogramy alumnów, oprócz danych osobistych, zostały wzbogacone informacjami o pochodzeniu spo-

łecznym kandydatów do kapłaństwa, ukończonych szkołach, liczbie lat nauki, rodzaju funduszu, dzięki któremu podejmowano naukę, otrzymanych ocenach z postępu w nauce i zachowaniu, danych dotyczących święceń kapłańskich: miejscu oraz szafarzu święceń, a także pierwszych placówkach pracy duszpasterskiej po ukończeniu seminarium.

W niniejszym opracowaniu ze względu na dość obszerny i kompletny materiał badawczy zastosowano metodę indukcyjną, typową dla nauk humanistycznych. Zebrane dane pozwoliły na wyciągnięcie ogólnych wniosków na temat działania seminarium tykocińskiego. Autor wyszedł poza dotychczasowe ramy. Dzięki znacznemu poszerzeniu bazy źródłowej badania przyniosły nowe ustalenia. Podjęto próbę ustalenia motywacji wyboru misjonarzy przez Jana Klemensa Branickiego na kierowanie seminarium tykocińskiego. Po raz pierwszy dokonano obszernej analizy kadry profesorskiej i wychowawczej. Dzięki poszerzonej bazie źródłowej odtworzono podstawowe wiadomości dotyczące społeczności kleryków. Uzyskane dane statystyczne pozwoliły na wyciągnięcie konkretnych wniosków odnośnie do pochodzenia geograficznego, społecznego, ukończonych szkół, uzyskanych wyników oraz liczby wyświęconych alumnów. Znacznie rozszerzono informacje dotyczące zmian programu nauczania w seminarium tykocińskim. Ważnym wątkiem, dotychczas niekiedy pomijanym w innych pracach, było przedstawienie formacji duchowej kleryków, a szczególnie jej zakotwiczenie w misjonarskim systemie kształcenia duchowieństwa. Nowością jest usystematyzowane uwidocznienie zaangażowania patriotyczno-społecznego profesorów i kleryków badanego seminarium duchownego. Niektórzy spośród wychowawców – członkowie polskiej prowincji Zgromadzenia Misji – w okresie zrywów narodowych, szczególnie w dobie powstania styczniowego odegrali ważną rolę w walce o sprawę narodową. Niewątpliwie ich przykład był punktem odniesienia dla podstaw patriotycznych kleryków tykocińskich. Trzeba wreszcie dodać, że zamieszczenie aneksów: profesorów oraz alumnów stanowi bogatą bazę danych, która może być punktem wyjścia do dalszych badań i analiz.

* * *

Powstanie poniższej pracy było możliwe dzięki życzliwości oraz pomocy wielu osób. Dziękuję wszystkim pracownikom archiwów i bibliotek, którzy umożliwili kwerendę materiałów źródłowych. Wyrażam wdzięczność ks. prof. Witoldowi Jemielity za pomoc i konsultacje kolejnych fragmentów pracy. Dziękuję prof. Adamowi Cz. Dobrońskiemu za cenne rady naukowe. Składam szczególnie podziękowanie ks. dr. hab. Waldemarowi Glińskiemu, znawcy tematyki historii seminariów na ziemiach polskich oraz ekspertowi zagadnienia reform kształcenia duchowieństwa w Królestwie Polskim za wartościowe wskazówki i twórcze uwagi.

ROZDZIAŁ I

KSZTAŁCENIE DUCHOWIEŃSTWA DIECEZJALNEGO NA ZIEMIACH POLSKICH PO SOBORZE TRYDENCKIM

WPROWADZENIE

Podstawowym i zasadniczym celem potrydenckiej formacji duchowieństwa było wykształcenie młodych zastępów duszpasterzy, wiernych Kościołowi, którzy byliby zdolni do podjęcia wyzwań, które niesła postępująca reformacja protestancka. Brak reform, niedostateczna liczba odpowiednio wykształconych księży, zastój i upadek nauk teologicznych wywołały poważny kryzys Kościoła katolickiego. Tym potrzebom zamierzał zaradzić Sobór Trydencki w dekreście *Cum adolescentium aetas* z 15 lipca 1563 r.¹⁹. Sam dekret poprzedzały wcześniejsze próby zmian. Początki reformy trydenckiej można dostrzec w inicjatywach papieża Pawła III z 1537 r. Powołał on do życia komisję zajmującą się zbadaniem stanu przygotowania do kapłaństwa w Kościele katolickim. Komisja dostrzegła nieprawidłowości w dopuszczaniu kandydatów do święceń oraz nakazała podjąć odpowiednie kroki w celu usunięcia nadużyć. Ponadto z inicjatywy św. Ignacego Loyoli zaczęto tworzyć kolegia dla kandydatów do kapłaństwa, w których zastosowano nowy model wychowania, oparty na wzorach zakonnych. Ojcowie Soboru Trydenckiego zastanawiali się czy reformować dotychczasowe wydziały teologiczne, czy też wypracować nowy model uczelni przygotowującej wyłącznie kandydatów do kapłaństwa, podległej biskupowi, zamkniętej, z własnym regulaminem zajęć i ćwiczeń duchownych. Ostatecznie wybrano tę drugą koncepcję. Nowością seminariów potrydenckich było także to, iż stały się one uczelniami kształcącymi duchowieństwo z całej diecezji. Wcześniej szkoły istniejące przy katedrach czy kolegiatach kształciły w większości przypadków miejscowych kandydatów. Sobór Trydencki, jak stwierdza B. Kumor, przekreślił ten partykula-

---

¹⁹ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 706–711.

ryzm²⁰. Dekret *Cum adolescentium aetas* podawał ogólne zasady kwalifikacji moralnych oraz intelektualnych profesorów seminariów. Powinni to być scholastycy kapituł katedralnych ze stopniem doktora, tytułem magistra lub licencjata teologii. Zalecenia te nie były powszechnie wprowadzane w Kościele katolickim aż do XVIII w.

Nad zakładaniem i prowadzeniem seminariów duchownych miała czuwać Kongregacja Soboru, która zbierała informacje ze sprawozdań biskupów z okazji wizyt *ad limina Apostolorum*. Kongregacja wydawała szczegółowe instrukcje dotyczące reform²¹. Dekret *Cum adolescentium aetas* podawał zasady funkcjonowania seminariów. Ogólnie zarysowano kierunki nauczania pod kątem pracy duszpasterskiej. Nad całością funkcjonowania seminarium miał czuwać biskup. Ojcowie soborowi nie podali dokładnego programu studiów ani szczegółowych zasad wychowania. Natomiast wiele uwagi poświęcili sprawie uposażenia seminariów. Kolejne dokumenty papieży Benedykta XIII, Benedykta XIV, Klemensa XIII, Piusa VI, Leona XII, dotyczące funkcjonowania seminariów, zasadniczo nie wychodziły poza wspomniany dekret trydencki²².

Jednym z pierwszych hierarchów, który zalecił zakładać seminaria duchowne według zaleceń trydenckich, był papież Pius IV, który w 1565 r. powołał do życia seminarium rzymskie. W Rzymie powstawały kolegia narodowe, połączone z uczelniami lub bez nich. Ważną rolę odgrywały seminaria ustanowione dla okręgów misyjnych. Seminaria duchowne fundowali i zakładali biskupi oraz ludzie świeccy. Powstały specjalne zgromadzenia zakonne, które przede wszystkim zajęły się kształceniem duchowieństwa diecezjalnego (m.in. oratorianie, misjonarze, sulpicjanie). Także inne kongregacje: pijarzy, teatyni, barnabici, bazylianie i jezuita podjęły się dzieła edukacji duchowieństwa. W północnych Włoszech seminaria trydenckie zainicjował św. Karol Boromeusz. Kwestią kształcenia nowego duchowieństwa zajęły się synody w Mediolanie (1565), Rawennie (1568), Urbino (1569), Florencji (1573), Neapolu (1577) i Mantui (1591). Owocem synodów było powstanie licznych seminariów duchownych, funkcjonujących według zaleceń soborowych.

Pierwsze seminaria w Austrii powstały w końcu XVI w. Były one zakładane przy wsparciu władzy świeckiej. Duże znaczenie w podniesieniu poziomu kształ-

---

²⁰ B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 111.

²¹ W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich „ad limina” do XX wieku*, „Prawo Kanoniczne” 21: 1978, nr 3–4, s. 138–139.

²² Papieże potrydenccy podjęli kilka inicjatyw dotyczących reorganizacji kształcenia seminarijnego, m.in. Benedykt III w 1725 r. powołał do życia Kongregację dla Seminariów Duchownych Italii oraz rok później wydał konstytucję *Credite Nobis*. Klemens XIII (1758–1796) polecał klerykom studiowanie języków oryginalnych Pisma Świętego. Podobnie Pius VI w encyklice *Inscrutabile* poruszał kwestię przygotowania do kapłaństwa. J. Dukała, „*Ratio studiorum*” w seminariach diecezjalnych pod zarządem Księża Misjonarzy (1675–1864), „*Nasza Przeszłość*”, t. 61: 1984, s. 150–151.

czenia teologicznego duchowieństwa miały reformy Franciszka Stefana Rautenstraucha OSB, przeprowadzone w Austrii pod koniec XVIII w. Celem reform było przedłużenie nauk teologicznych na pięć lat. Nowością było rozszerzenie liczby przedmiotów wykładanych w seminariach. Reformy te jednak miały poważne ograniczenie; sformułowane bowiem w duchu febronianizmu i józefinizmu oraz zatwierdzone i wydawane przez władze państwowe, poważnie zawężyły autonomię Kościoła katolickiego. W Niemczech istniały poważne problemy związane z zakładaniem seminariów potrydenckich. Reformacja oraz wojna trzydziestoletnia, a co za tym idzie brak funduszy, znacząco zahamowały ich zakładanie. Dopiero od drugiej połowy XVII w. zaczęły powstawać liczniejsze zakłady wychowujące duchowieństwo. W Holandii dużą rolę w zakładaniu seminariów odegrały zakony żebracze. We Francji cechą charakterystyczną potrydenckich seminariów francuskich było wsparcie monarchii w ich zakładaniu, m.in. król Ludwik XIV w 1698 r. wydał edykt, który nakazywał zakładanie seminariów w tych diecezjach, które jeszcze ich nie miały. Seminaria te były prowadzone zarówno przez duchowieństwo diecezjalne, jak i przez zgromadzenia zakonne, głównie przez misjonarzy, sulpicjanów i jezuitów.

Realizacja dekretów soborowych, dotyczących formacji kapłańskiej nie odbywała się bez przeszkód. We Francji poważnym problemem był gallikanizm oraz jansenizm. Gallikanizm postrzegał seminaria trydenckie jako instytucje rzymskie, dlatego odnoszono się do nich z nieufnością. Także jansenizm nie podzielał metod formacji stosowanych w tych seminariach. Synod w Pistoii w 1768 r. wydał obszerne postanowienia dotyczące reform formacji duchowieństwa w duchu jansenizmu²³. Szczególnie niechętnie do seminariów odnosiło się Oświecenie. Oświecona monarchia absolutna postrzegała Kościół jako instytucję służebną wobec państwa. W nauczaniu seminaryjnym więc należało uporać się z deistycznym światopoglądem Oświecenia. Papieże, począwszy od Piusa VII do Leona XIII, podejmowali środki w celu przeprowadzenia reform *ratio studiorum*, które wskazywały nie tylko na pogłębienie wiedzy humanistycznej kleryków, ale także na wprowadzanie nowych przedmiotów do studiów seminaryjnych²⁴.

Likwidacja zakonu jezuitów w 1773 r. zaowocowała upadkiem szkolnictwa poziomu średniego. Kolegia jezuickie kształciły licznych kandydatów do seminariów duchownych, dlatego ich kasata wywołała poważny kryzys nauczania. W krajach niemieckojęzycznych zaczęto obsadzać katedry teologii profesorami niechętnie ustosunkowanymi do Rzymu. We Francji w 1802 r. wydano artykuły organiczne, według których władza świecka domagała się monopolu na nauczanie także duchowieństwa. Podobna sytuacja miała miejsce także w innych krajach Europy. Odnowa seminaryjnych studiów kościelnych nastąpiła w XIX w. Kościół stał się

²³ *Acta et decreta synodi dioeceseanae pistoriensis*, t. 1, Ticini, 1789, s. 227–248.

²⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 408–410.

uboższy, na stolicach biskupich pojawili się ludzie także innych stanów niż szlachecki, którzy z całą troską otoczyli seminaria w celu podniesienia poziomu nauczania. Upadek wydziałów teologicznych i zakonnych pod koniec XVIII w. znacząco wpłynął na zmianę systemu kształcenia; od tej pory formacja do kapłaństwa musiała skupić się głównie w seminariach duchownych.

1. SEMINARIA DUCHOWNE W RZECZYPOSPOLITEJ W OKRESIE STAROPOLSKIM

Kościół w Polsce jeszcze przed zakończeniem Soboru Trydenckiego na synodach podejmował kwestię reform kształcenia duchowieństwa. Tą sprawą zajmowały się prawie wszystkie synody prowincjalne XVI w. Ściśle rzecz biorąc, już dwa lata wcześniej przed wydaniem dekretu *Cum adolescentium aetas*, synod warszawski z 1561 r. rozważał możliwość utworzenia seminariów diecezjalnych. O ich założenie mieliby się troszczyć biskupi diecezjalni²⁵. Ostatecznie uchwała nie została wprowadzona w życie z powodu sprzeciwu kapituły poznańskiej, która widziała reformę formacji kapłańskiej raczej w odnowie dotychczasowych szkół katedralnych i kolegiackich, a nie w zakładaniu seminariów. Nawet po wydaniu soborowego dekretu o seminariach, niektóre synody polskie (lwowski 1564 oraz poznański 1577), motywując stanowisko brakiem odpowiednich funduszy, były przeciwnie ich założeniu w swoich prowincjach²⁶.

Chociaż dekry trydenckie zostały definitywnie przyjęte przez Kościół polski dopiero w 1577 r., jednak seminaria duchowne w Rzeczypospolitej kształtujące w duchu bliskim soboru zostały otwarte już kilkanaście lat wcześniej. Najstarsze diecezjalne zakłady kształcenia duchowieństwa powstały we Wrocławiu (1565), Braniewie dla diecezji warmińskiej (1565), Włocławku (1569), Poznaniu (1576), Wilnie (1582), Kaliszu dla archidiecezji poznańskiej (1593), Pułtusk dla diecezji płockiej (1595). W XVII w. powstało kilkanaście nowych seminariów duchownych. Założono wówczas zakłady w Gnieźnie (1602), Krakowie na Zamku (1602), Krożach dla diecezji żmudzkiej (1607), Szotlandzie dla diecezji wrocławskiej (1621), Sandomierzu dla diecezji krakowskiej (1636), Ołyce dla diecezji łuckiej (1639), Chełmnie dla diecezji chełmińskiej (1661), Warszawie Świętego Krzyża (1674) oraz seminarium św. Jana (1677) dla mazowieckiej części diecezji poznańskiej, Janowie Podlaskim dla brzeskiej części diecezji łuckiej (1684), Krakowie na Stradomiu dla diecezji krakowskiej (1685), Przemyślu (1686) i w Łowiczu dla archidiecezji poznańskiej (po 1688). Do I rozbioru Rzeczypospolitej założono nowe seminaria w Płocku (1710), Węgrowie dla diecezji łuckiej (1711), Lublinie dla diecezji krakowskiej (1714), Łucku (1714), Krasnymstawie dla die-

²⁵ *Constitutiones synodorum Metropolitanæ Ecclesiae Gnesnensis provincialium... opera Joannis Wężyk, Cracoviae 1761, s. 265–266.*

²⁶ Por. B. Kumor, „Złoty wiek”. *Reformacja protestancka i reforma katolicka (1506–1572)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 112–113.

cezji chełmskiej (1719), Kielcach dla diecezji krakowskiej (1726), Wilnie – Góra Zbawiciela (1725), Lwowie katedralne (1724), Karolinie – Pińsku (1727), Brzeżanach dla diecezji lwowskiej (1730), Samborze dla diecezji przemyskiej (ok. 1734), Kamieńcu Podolskim (1746), seminarium we Lwowie prowadzone przez misjonarzy (1747), Żytomierzu dla diecezji kijowskiej (1754), Krakowie seminarium akademickie (1757), Krasławiu dla diecezji inflanckiej (1757), Brzozowie dla diecezji przemyskiej (1760) oraz Tykocinie dla diecezji łuckiej (1769)²⁷.

Biskupi, którzy według zaleceń Soboru Trydenckiego powinni zakładać w swoich diecezjach seminaria duchowne, nierzadko byli bezsilni z powodu trudności materialnych. Ponadto z powodu częstych działań wojennych już istniejące fundusze przepadały lub ulegały dewaluacji. W konsekwencji także powstałe wcześniej seminaria pozostawały bez koniecznych środków i bywały zamykane. Najczęściej lokalizowano je przy katedrach lub kolegiatach. W rozleglejszych terytorialnie diecezjach polskich (krakowska, łucka, poznańska, przemyska i lwowska) istniało więcej niż jedno seminarium²⁸. Należy dodać, że między erygowaniem a faktycznym funkcjonowaniem seminarium nierzadko upływało kilka lub kilkanaście lat. Do funkcjonowania zakładu potrzebny był odpowiedni budynek. W przypadku jego braku, klerycy zamieszkiwali niekiedy w kolegiach jezuitów, budynkach prywatnych lub w domu biskupim. W XVII i XVIII w. podejmowano się budowy nowych budynków seminaryjnych lub powiększenia dotychczas istniejących. Zachowało się niewiele informacji na temat najstarszych budynków seminaryjnych, m.in. w 1727 r. seminarium kieleckie uzyskało nowy gmach położony blisko kościoła. Wewnątrz znajdowały się sale wykładowe, sala zwana muzeum, która służyła klerykom do indywidualnej nauki, mieszkania przełożonych i kleryków, refektarz, kuchnia, spiżarnia oraz pokoje gościnne²⁹. Początkowo zabudowania seminaryjne najczęściej były drewniane, a dopiero później stawiano budynki murowane.

Do funkcjonowania seminarium konieczne było posiadanie stałych środków utrzymania w postaci odpowiedniego funduszu. Fundusz służył do zapewnienia wydatków związanych z wyposażeniem seminarium, utrzymaniem budynku, wynagrodzeniem dla profesorów i utrzymaniem określonej liczby kleryków. W okresie działań wojennych fundusze były poważnie zagrożone. Najczęściej korzystano z dochodów pochodzących z ziemi uprawnej. Stosunkowo rzadko korzystano z części dochodów parafialnych. Jednym z pewnych i stałych źródeł funduszu seminaryjnego była mensa biskupia. Biskupi nierzadko przeznaczali określone wsie

---

²⁷ Tamże, s. 112; B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, tamże, s. 257; S. Librowski, *Dekret soboru trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 72: 1969, z. 2, s. 220 nn.

²⁸ W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich*, „Prawo Kanoniczne”, 22: 1979, nr 1–2, s. 160–161.

²⁹ T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, red. T. Wróbel, [Kielce] 1977, s. 62–63.

na utrzymywanie seminarium. Inną formą utrzymania seminariów było uzyskiwanie dochodów pochodzących z czynszów. Czynsz pobierano od sum zapisanych na dobrach szlacheckich oraz na dobrach psalterzystów. Z różnych przyczyn niekiedy sumy ulokowane na nieruchomościach nie były wypłacane³⁰. Od końca XVII w. pochodzą informacje o prywatnych funduszach. Fundatorami byli duchowni lub świeccy. Fundusze te pokrywały koszty związane z pobytem kleryków w seminarium, a także zapewniały w całości wydatki związane z funkcjonowaniem seminarium. Ostatnią formą finansowania seminariów były sumy pochodzące od kleryków, studiujących na własny koszt. Choć Sobór Trydencki zalecał kształcenie młodzieży pochodzącej z biedniejszych rodzin, to nie wykluczano zamożniejszych kandydatów. W Rzeczypospolitej wzmianki o przyjmowaniu kandydatów na własny koszt pochodzą z XVIII w.

Sobór Trydencki zalecał prowadzenie seminariów scholastykom kapitulnym i posiadaczom beneficjów. W praktyce najczęściej zadanie to przekazywano zakonnikom. W początkowym okresie funkcjonowania seminariów trydenckich zadanie to spełniali jezuiti. Do końca XVII w. zakonnicy prowadzili seminaria w Braniewie, Gdańsku, Kaliszu, Krożach, Lublinie, Poznaniu, Pułtusku oraz w Wilnie. Dla jezuitów był to okres świetności. Naukowo stali na wysokim, niemalże akademickim poziomie, w nauczaniu bazowali na *ratio studiorum* swego zakonu. Tam, gdzie zakonnicy prowadzili kolegium, nie organizowano osobnego studium dla seminarium diecezjalnego, lecz klerycy uczestniczyli w wykładach szkoły prowadzonej przez zakonników. Kolegia nauczały przedmiotów filozoficznych i teologicznych, przygotowywały więc dobrze kandydatów do seminarium. W prowadzeniu seminarium zakonnicy domagali się autonomii i stawiali swoje warunki: w uzgodnieniu z biskupem miejsca ustalali styl wychowania i program nauczania oraz wymagali oddzielnego budynku i funduszu. Obsada seminarium składała się z rektora, jednego lub dwóch prefektów, magistra *rerum spiritualium* oraz z kilku obcych spowiedników kleryków. W XVIII w. jezuiti w Rzeczypospolitej prowadzili seminaria duchowne w Braniewie, Gdańsku (Szotlandzie), Krasnymstawie, Krożach, Lublinie, Pułtusku, Sandomierzu, Worniach³¹.

Obok jezuitów, znaczący wpływ na formację potrydenckiego duchowieństwa w Polsce wywarli misjonarze. Pierwsi członkowie Zgromadzenia Misji przybyli do Rzeczypospolitej w 1651 r. Już po kilkudziesięciu latach, pod koniec XVII w. prowadzili seminaria w Chełmnie, dwa w Krakowie – na Zamku i na Stradomiu, Przemyślu oraz w Warszawie Świętego Krzyża. Pod koniec XVIII w. doszły nowe seminaria w: Brzozowie, Gnieźnie, Krasławiu, Krasnymstawie, Lublinie, Łowiczu, 2 seminaria we Lwowie, Ołyce, Płocku, Tykocinie, 2 w Wilnie – seminarium externum i św. Jerzego we Włocławku. Misjonarze formowali duchowień-

³⁰ W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich...*, nr 1–2, s. 163–167.

³¹ L. Piechnik, *Akademie i uczelnie jezuickie*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 2, Lublin 1975, s. 51–97; B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego...*, s. 258.

stwo w duchu pobożności i posłuszeństwa biskupowi. W nauczaniu kleryków koncentrowali się na teologii moralnej i przedmiotach duszpasterskich. Misjonarze mieli własne struktury kadry seminaryjnej. Zakładem kierował prefekt, zwany także regensem, z pomocą dyrektora kleryków oraz profesorów³². Dyrektor kleryków prowadził ewidencję alumnów i wydawał o nich opinie. W procesie wychowawczym uczestniczyli wszyscy profesorowie; osobnego urzędu ojca duchownego nie było. Funkcjonowanie seminariów misjonarskich kształcących duchowieństwo diecezjalne kontrolowali tzw. prowizorzy, delegowani przez miejscowego biskupa³³. Mniejszą rolę na polu edukacji duchowieństwa odegrali księża życia wspólnego – komuniści sprowadzeni do Polski w 1683 r. W początkowym okresie działalności w Rzeczypospolitej prowadzili seminaria w Górze Kalwarii, Janowie Podlaskim, w Warszawie św. Jana Chrzyciela, Włocławku, Węgrowie, Łucku, Karolinie koło Pińska, Brześciu na Bugiem i w Kielcach. W okresie potrydenckim seminariami duchownymi kierowali także księża diecezjalni. Około 1770 r. prowadzili 7 seminariów³⁴.

Nad seminarium duchownym miał czuwać biskup, który winien decydować o miejscu funkcjonowania zakładu, organizacji, karności nauki, personelu i funduszu. Biskupa w zarządzie seminarium miała wspomagać kapituła. Biskup wraz z kapitułą mianował dwóch doświadczonych kanoników, których nazywano prowizorami. Kanonicy ci corocznie sporządzali sprawozdania o funkcjonowaniu seminarium. Dwaj inni członkowie kapituły kontrolowali sprawy finansowe seminarium. W niektórych seminariach polskich cała kapituła nadzorowała w imieniu biskupa ich funkcjonowanie. Niekiedy prowizorzy podejmowali decyzje w sprawach wewnętrznych, a także przyjmowali nowych kandydatów do stanu duchownego, uczestniczyli w egzaminach i święceniach.

Biskup miał obowiązek systematycznego wizytowania seminariów w swojej diecezji. Obowiązek ten realizowano podczas wizyty generalnej danego seminarium lub podczas wizytacji miejscowej parafii. Biskup odwiedzał seminarium osobiście lub z udziałem koadiutora, czy też prowizorów. Przedmiotem zainteresowania było zachowanie przepisów seminaryjnych, realizacja programu nauczania, postawa zarządu oraz kadry profesorskiej oraz postęp w nauce i zachowanie kleryków³⁵.

Bezpośrednim zwierzchnikiem seminarium był rektor. Odpowiadał on przed biskupem za całość spraw dotyczących funkcjonowania seminarium; wicerektor zajmował się sprawami wychowawczymi. Rektora wspomagali prefekci, ojcowie

---

³² *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Dzieje*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 73–114.

³³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 403.

³⁴ B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego...*, s. 258–259; tenże, *Wyższe szkolnictwo kościelne. Seminaria duchowne*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 454.

³⁵ W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich...*, nr 1–2, s. 186–187.

duchowni oraz ekonom odpowiedzialny za sprawy gospodarcze. Wykłady prowadzili profesorowie, których liczba wzrastała wraz z powiększaniem się liczby przedmiotów, wahała się od jednego do sześciu. Seminaria miały swoje ustawy, regulaminy i przepisy, zatwierdzone przez biskupa, które podawały zasady funkcjonowania wspólnoty seminaryjnej³⁶.

W XVII w. w seminariach polskich kształciło się przeważnie od czterech do ośmiu kleryków. Wyjątek stanowiło krakowskie seminarium na Zamku, które pod koniec XVII w. posiadało fundusz na 30 kleryków, kilkunastu kleryków kształciło się w Pułtusku³⁷. W kolejnych dziesięcioleciach wzrastała liczba kleryków do kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu. Główną przeszkodą w kształceniu większej liczby kandydatów do kapłaństwa był brak odpowiednich funduszy, częste wojny, sekwestry, podwyżki cen i spadek wartości pieniądza. Wszystkie te czynniki powodowały ograniczenie liczby kleryków funduszowych. Natomiast w okresie kryzysów wzrastała liczba kleryków podejmujących naukę na własny koszt. Po upadku szkół jezuickich przeszkodą do wstępowania do seminarium był brak szkół średnich, a co za tym idzie trudność w zdobyciu odpowiedniego wykształcenia przed podjęciem przygotowania do kapłaństwa.

Od kandydatów do seminarium domagano się aktu urodzenia, zaświadczenia od własnego proboszcza oraz pozwolenia biskupa miejsca, jeśli kandydat pochodził z innej diecezji, a także świadectwa ukończenia szkół oraz przeprowadzano praktyczny egzamin ze znajomości języka łacińskiego. Po wstąpieniu do seminarium klerycy realizowali program formacji duchowo-intelektualnej. Sobór Trydencki ogólnie określił program kształcenia kleryków. Podał listę potrzebnych przedmiotów nauczania, która obejmowała: wiedzę o Piśmie Świętym, naukę gramatyki, śpiewu, kalendarza kościelnego, ksiąg kościelnych, głoszenia kazań, sprawowania sakramentów oraz ceremonii. Chodziło więc o praktyczne przysposobienie alumnów do pełnienia funkcji duszpasterskich.

Podstawę studium teologii stanowiła filozofia. Przedmiotu tego w Rzeczypospolitej wcześniej nauczano w seminariach jezuickich. Chociaż w XVIII w. jedynie w niektórych polskich seminariach nauczano filozofii, to dopiero w następnym stuleciu nauczanie filozofii stało się powszechne. Pierwszorzędną rolę wśród przedmiotów według soboru miało odgrywać nauczanie Pisma Świętego. W XVII w. w Rzeczypospolitej rzadko nauczano tego przedmiotu; czasami była to historia biblijna. Dopiero z XIX w. pochodzą informacje o powszechnym prowadzeniu wykładów Pisma Świętego. Wśród przedmiotów teologicznych ważną rolę odgrywała teologia moralna. Przedmiot ten miał różnorakie nazwy: teologia, nauczanie kazusów, teologia spekulatywna, teologia systematyczna. Podobnie nazwa przedmiotu teologia dogmatyczna miała inne warianty. Używano terminu

³⁶ T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach...*, s. 65.

³⁷ Ch. S. [S. Chodyński], *Seminaria duch. w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodwor- skiego*, t. 25, Warszawa 1902, s. 50, 54, 64–65.

teologia scholastyczna oraz teologia spekulatywna. O nauczaniu historii Kościoła w Rzeczypospolitej najstarsze wiadomości pochodzą z XVIII w. Prawo kanoniczne wykładano w pierwszych latach XVII w. W Akademii Wileńskiej w 1605 r. nauczano tego przedmiotu; kilkanaście lat później nauczano prawa w Poznaniu; pod koniec wieku także w seminarium w Chełmie oraz Kijowie. W końcu XVIII w. pojawiła się teologia pastoralna i katechetyka³⁸. Pod koniec XVIII w. wykładano coraz częściej nowe przedmioty: języki obce i literaturę, matematykę, geografiię, retorykę i inne. *Ratio studiorum* obejmowało coraz więcej wykładów. Seminarium brały przykład z wydziałów teologicznych uniwersytetów oraz wiodących seminariów diecezjalnych.

Formacja duchowa w seminariach polskich stopniowo ulegała ubogaceniu. Pierwszym ćwiczeniem duchowym w ciągu dnia było rozmyślanie, o którym wspominają już źródła z XVIII w. Klerycy co tydzień przystępowali do spowiedzi i Komunii św. W seminariach prowadzonych przez misjonarzy prowadzono konferencje ascetyczne. Klerycy w dni świąteczne brali udział w liturgii sprawowanej w katedrach lub kolegiatach. W ciągu roku odprawiano rekolekcje. Relacja biskupa chełmskiego z 1702 r. podaje, iż w diecezji klerycy odprawiali ośmiodniowe rekolekcje. Pobyt w seminariach polskich nie wszędzie był jednakowy. Początkowo, w XVII w., nauka trwała zazwyczaj 2 lata, choć nie brakowało wyjątków³⁹.

Około 1770 r. w seminariach obrządku łacińskiego w Polsce było około 500 alumnów, czyli około 26 kleryków na jedną diecezję. Przeciętnie jeden alumn przypadał na blisko 15 000 katolików. W drugiej połowie XVIII w. zasadniczo wszyscy klerycy mieli ukończone seminarium duchowne. Nie istniały zbyt wielkie różnice w *ratio studiorum* w seminariach prowadzonych przez misjonarzy, księży komunistów, jezuitów czy księży diecezjalnych. Klerycy odbierali formację nastawioną na wykształcenie pobożnego duszpasterza⁴⁰.

2. STAN SEMINARIÓW DUCHOWNYCH NA ZIEMIACH DAWNEJ POLSKI OD ROZBIORÓW DO POWSTANIA KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO

W okresie niewoli narodowej zachodziło zjawisko rozbudowy sieci seminariów duchownych na dawnych terenach Rzeczypospolitej. Wpływ na to miały nowe granice zaborów, które zmuszały władze kościelne do zmiany granic diecezji. Większość diecezji prowadziła własne seminarium jeszcze z okresu staropolskiego. Z powodu zmian granic państwowych zaczęto tworzyć nowe zakłady kształcenia duchowieństwa. W zaborze rosyjskim mogło to być możliwe jedynie dzięki wysiłkom biskupów, ponieważ rząd rosyjski w tym okresie nie przewidy-

³⁸ A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 53.

³⁹ W. Wójcik, *Rozwój seminariów trydenckich...*, nr 1–2, s. 185–186.

⁴⁰ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 374–376.

wał żadnego wsparcia materialnego tworzonych seminariów. Car Piotr I w 1798 r. wydał dekret, którym oddał seminaria duchowne pod wyłączną władzę episkopatu. Po powstaniu archidiecezji mohylewskiej w 1782 r. poczyniono starania utworzenia nowego seminarium. W 1788 r., obok istniejącego na terenie archidiecezji seminarium w Krasławiu, zaczęło funkcjonować nowe, kierowane przez misjonarzy seminarium mohylewskie, dla 8 kleryków diecezjalnych i 23 zakonnych⁴¹. Dla diecezji mińskiej po 1798 r. powstało seminarium w Mińsku, a na początku XIX w. otwarto seminarium w Brześciu nad Bugiem dla diecezji wileńskiej. W sumie diecezje te, wraz z istniejącymi jeszcze w okresie staropolskim, miały kilkanaście seminariów duchownych. Reformy *ratio studiorum* na ziemiach zaboru rosyjskiego podjęto pod koniec XVIII w. Silny akcent położono na nauczanie Pisma Świętego, katechetyki, homiletyki, języków nowożytnych. Biskup wileński Jan Nepomucen Kossakowski (1795–1808) wraz z misjonarzem ks. Andrzejem Pohlem opracowali nowe *ratio studiorum*, według którego klerycy powinni pobierać nauki przez 3 lata, ucząc się na pierwszym roku języka łacińskiego, śpiewu, ceremonii, geografii, filozofii. Na kolejnych latach wykładano: teologię dogmatyczną i moralną, prawo kanoniczne i historię Kościoła, Pismo Święte, patrologię, liturgikę, teologię pastoralną, homiletykę, katechetykę i rubrycystykę. Z braku odpowiednich funduszy obydwaj programy studiów nie zostały w pełni zrealizowane. Kolejne trzecie *ratio studiorum* miało opierać się na programie nauczania Seminarium Głównego w Wilnie, które powstało w 1803 r. Miało ono kształcić 50 kleryków dla diecezji całego Cesarstwa. Strukturę oraz program nauczania Seminarium Głównego oparto na wzorcach józefińskich i febronjańskich. Nauka miała trwać cztery lata. Polecono wzbogacić ją o języki rosyjski, niemiecki, hebrajski i francuski⁴². W zaborze rosyjskim większość seminariów duchownych prowadzili misjonarze. Profesorowie misjonarscy byli kształceni w seminarium internum w Wilnie oraz Zasławiu na Wołyniu. Najzdolniejsi absolwenci byli kierowani do pracy w seminariach duchownych. Studia uniwersyteckie były rzadkie i wyjątkowe. W seminariach wykładało od dwóch do czterech profesorów⁴³.

Po pierwszym rozbiore w diecezjach zaboru pruskiego: gnieźnieńskiej, poznańskiej i wrocławskiej nie było żadnego seminarium z okresu staropolskiego. Jedynie w diecezji chełmińskiej (Chełmno) i warmińskiej (Braniewo) działały seminaria duchowne. Pomimo nacisku władz pruskich nie doszło do utworzenia nowych seminariów w tych diecezjach, których stolice pozostały poza Prusami (Gniezno, Poznań, Wrocław). Nie udało się także władzom cywilnym zrealizować założenia seminarium głównego dla tych diecezji. W 1795 r. po trzecim

⁴¹ Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce..., t. 1, s. 116.

⁴² B. Kumor, *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim (1772–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 218–219.

⁴³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 427.

rozbiorze w zaborze pruskim znalazły się diecezje: plocka, poznańska, włocławska, archidiecezja gnieźnieńska, warmińska; w nich zaś funkcjonowało 11 seminariów duchownych: w Płocku, Pułtusk, Tykocinie, Warszawie (św. Jana i Świętego Krzyża), Włocławku, Gnieźnie, Łowiczu, w Braniewie (seminarium i alumnat papieski) oraz w Chełmnie. Władze pruskie interesowały się *ratio studiorum* polskich seminariów na terenie zaboru oraz ich funkcjonowaniem. Aby poddać ściślejszej kontroli, planowano skasowanie zakładów, kleryków zaś kształcić na uniwersytetach w duchu józefińskim. Ostatecznie zaniechano tego planu ze względu na opór biskupów polskich. W zaborze pruskim od 1806 r. żądano od kandydatów egzaminu dojrzałości przed podjęciem studiów teologicznych. Ponadto nie można było przyjmować kandydatów spoza Prus⁴⁴. Struktura studiów teologicznych nawiązywała do wzorców józefińskim. W 1781 r. biskup Onufry Okęcki wydał nową ordynację seminarium poznańskiego. Według niej w seminarium nauczano Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, teologii dogmatycznej i moralnej, historii Kościoła, prawa kanonicznego, ceremonii, śpiewów, homiletyki⁴⁵. W tym samym okresie w warszawskim seminarium Świętego Krzyża nauczano ponadto filozofii, matematyki i geografii. Na przełomie XVIII i XIX w. wg projektu rządowego wykładowcy w seminariach oraz na wydziałach teologicznych winni mieć stopień doktora z wykładanej specjalności, zdać egzamin na uniwersytecie z całej teologii oraz złożyć egzamin konkursowy. Ponadto władze cywilne miały prawo zatwierdzać lub odrzucać nominacje na profesorów seminariów duchownych⁴⁶.

Kościół katolicki pod zaborem austriackim w 1772 r. znalazł się pod silną presją józefinizmu, który w tym czasie przeżywał bujny rozkwit. Polityczno-kościelny system reform zaznaczył się licznymi rozporządzeniami cesarskimi, mającymi na celu podporządkowanie Kościoła państwu i ograniczeniu kontaktów ze Stolicą Apostolską. W 1772 r. w zaborze austriackim funkcjonowały seminaria duchowne okresu staropolskiego: w Brzozowie, Przemyślu, Samborze dla diecezji przemyskiej, obydwie seminaria lwowskie oraz seminarium łacińskiej diecezji chełmskiej w Zamościu. We Lwowie istniał papieski alumnat dla Ormian katolików. Znaczna część diecezji krakowskiej, która znalazła się pod zaborem austriackim, nie posiadała własnego seminarium duchownego. Władze po jakimś czasie zezwoliły na studia seminaryjne w Krakowie kandydatom pochodzącym z tej części diecezji. W 1783 r. decyzją cesarza Józefa II zamknięto seminaria duchowne w Galicji i otwarto seminarium generalne we Lwowie. W instytucji funkcjonującej na wzór uniwersytetu zamierzano kształcić kleryków z diecezji przemyskiej, tarnowskiej i lwowskiej. W 1790 r. cesarz Leopold II zniósł seminaria

⁴⁴ Tamże, s. 383–384; 445.

⁴⁵ A.O. Okęcki, *Seminarii dioecesani posnaniensi ordinatio 1784*, w: J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim on najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 4, Poznań 1851, s. 313.

⁴⁶ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 416–417; 427–438.

generalne w cesarstwie i pozwolił biskupom na otwarcie odrębnych seminariów diecezjalnych⁴⁷. Po 1795 r. w zaborze austriackim funkcjonowało 8 seminariów duchownych – w diecezji krakowskiej seminarium na Stradomiu, Zamkowe, Akademickie, w Kielcach, w Krasnymstawie i Lublinie dla diecezji chełmskiej, w Węgrowie i Janowie Podlaskim dla diecezji łuckiej. Pomimo zelżenia za czasów cesarza Leopolda II polityki kościelnej, w dalszym ciągu aktualny był józefinizm, a w konsekwencji kształcenie duchowieństwa miało w znacznej mierze zależeć od władzy państwowej. W 1801 r. powstał projekt nowego urządzenia administracji ziem polskich pod zaborem austriackim. Dotychczasowe seminaria duchowne chciano poddać kolejnej reformie. Zamierzeniem reformy była komasacja seminariów w celu stworzenia po jednym seminarium w każdej diecezji. W wyniku tego w Krakowie przyłączono do seminarium na Stradomiu pozostałe dwa zakłady: Zamkowe i akademickie; seminarium w Krasnymstawie inkorporowano do lubelskiego, pozostały natomiast nietknięte seminaria w Janowie i Węgrowie. Wpływ reform widoczny jest na przykładzie seminarium kieleckiego. W latach 1801–1802, gdy Kielce znajdowały się pod zaborem austriackim, władze zaborcze poleciły nauczać w seminarium kieleckim, obok wykładanych przedmiotów, dodatkowo filozofię, teologię dogmatyczną i moralną, historię Kościoła, śpiew kościelny, ćwiczenia z kaznodziejstwa, katechetyki i liturgiki, dodatkowo prawo kanoniczne i hermeneutykę (notowane w 1802/03) oraz prawdopodobnie teologię pastoralną (od 1804 r.)⁴⁸. Po 1815 r. w granicach zaboru austriackiego znalazły się: archidiecezja lwowska, diecezja tarnowska oraz przemyska, które prowadziły wspólne seminarium duchowne we Lwowie⁴⁹.

Znaczący wpływ na kształcenie duchowieństwa w pozostałych zaborach miały reformy *ratio studiorum*, przeprowadzone w zaborze austriackim. W 1774 r. cesarzowa Maria Teresa zatwierdziła nowy program nauk seminaryjnych opracowany przez benedyktyńskiego opata Stefana Rautenstraucha, dziekana Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Wiedeńskim. Według poszerzonego *ratio studiorum* klerycy mieli pobierać naukę patrologii, historii teologii, historii Kościoła, archeologii, geografii biblijnej, historii religii, języki semickie, hermeneutykę Starego i Nowego Testamentu, teologię dogmatyczną i moralną, prawo kościelne, teologię pastoralną, katechetykę i teologię polemiczną. Studia teologii miały trwać pięć lat. Od kandydatów do seminarium wymagano ukończenia wszystkich stopni szkolnictwa i uzyskanie świadectwa dojrzałości⁵⁰. Cesarz Józef II kontynuował politykę matki, całkowicie uzależniając formację seminaryjną w semina-

⁴⁷ J. Flaga, *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998, s. 228; S. L. Piech, *Wychować dla Kościoła i Państwa. Formacja elity duchowieństwa galicyjskiego w Wiedniu 1775–1918*, Kraków 2009, s. 19–25.

⁴⁸ M. Brudzisz, *Nauczanie teologii w Instytucie Księży Komunistów*, w: *Nauczanie teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 189–190.

⁴⁹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 386–388.

⁵⁰ S.L. Piech, *Wychować dla Kościoła i Państwa*, s. 22–24.

riach generalnych od decyzji rządowych władz centralnych w Wiedniu⁵¹. Celem nadrzędnym reform było podporządkowanie Kościoła absolutnej i oświeconej władzy państwowej. Duchowni według tej koncepcji mieli być także przedstawicielami administracji, specjalistami także w innych dziedzinach niż teologia: rolnictwa i medycyny. Najzdolniejszych kandydatów do kapłaństwa kształcono na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wiedeńskiego. Wydział miał być „kuźnią” przyszłych biskupów, prałatów, kanoników i profesorów⁵².

Dekret Soboru Trydenckiego o seminariach nie przewidywał dotacji państwowych. W okresie rozbiorów, kiedy władze zaboru pruskiego zaczęły zajmować dobra kościelne, w zamian za odebrane posiadłości, władze wyznaczały fundusze pewnej liczbie kleryków. W zaborze austriackim z zabranych majątków kościelnych utworzono fundusz religijny, z którego wypłacano seminariom określone sumy. Podobna sytuacja miała miejsce w zaborze rosyjskim. Rządy poszczególnych zaborców ustalały wysokość dotacji i w ten sposób miały wpływ na liczbę kleryków na funduszu rządowym. W okresie rozbiorów stopniowo malała liczba kleryków z powodu ograniczenia funduszy. Władze zaborcze kontrolowały nabór kandydatów, obawiając się ucieczki młodych mężczyzn przed zaciąganiem wojskowym. Dlatego wstępujący do seminarium musieli uzyskać odpowiednie zezwolenie władz cywilnych na podjęcie nauki. Liczba kleryków wzrosła znacząco w XIX w. z powodu ustabilizowania się sytuacji politycznej i gospodarczej oraz funkcjonowania odpowiednich funduszy rządowych powstałych ze skasowanych klasztorów. Pozwoliło to na znaczne zwiększenie liczby kleryków funduszowych. Znaczący wzrost liczby alumnów odnotowały seminaria: lwowskie, tarnowskie, wrocławskie i krakowskie. Trzeba zaznaczyć, że niektóre seminaria wzrosły liczebnie z powodu napływu kleryków z innych diecezji oraz zakonników, którzy uczęszczali na wykłady⁵³.

Ostatnie lata istnienia Rzeczypospolitej niosły nadzieję na przeprowadzenie reform koniecznych do utrzymania zagrożonej państwowości. Projekt konstytucji z 1791 r. zakładał wielorakie reformy, pośród nich szczególnie reformę oświaty. KEN, która położyła wielkie zasługi w dziedzinie szkolnictwa stopnia elementarnego i średniego, zamierzano także przekazać kontrolę nad seminariami duchownymi. Z powodu upadku państwa polskiego projekt ten nie został zrealizowany⁵⁴. Na ostatnie lata niepodległej Rzeczypospolitej znaczący wpływ w dziedzinie edukacji miało Oświecenie. W duchu epoki Sejm Czteroletni w 1790 krytycznie odniósł się do zakonów, oprócz „oświeconych” jezuitów, pijarów, teatynów i misjonarzy. Domagano się realizacji postanowień Sejmu z 1768 r. dotyczących 24 roku

⁵¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 393–395.

⁵² S.L. Piech, *Wychować dla Kościoła i Państwa...*, s. 23–24.

⁵³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 176–178.

⁵⁴ Tamże, s. 374–377.

życia jako progu dla wstępujących do zakonów, oprócz jezuitów i pijarów⁵⁵. Oświecony król Stanisław August Poniatowski również niechętnie wyrażał się o zakonach. Darzył jednak sympatią te, które zajmowały się edukacją. W 1770 r. pisał: *Do wychowania młodzieży bez przesądów wystarczą nam pijarzy, misjonarze, i od biedy jezuita*⁵⁶. W gabinecie króla wisiały portrety m.in. pijara Stanisława Konarskiego, misjonarza Piotra Jacka Śliwickiego – spowiednika królewskiego, jezuita Karola Wyrwicza⁵⁷. W ostatnim trzydziestolecium wzrosła aktywność biskupów polskich: poznańskiego Andrzeja Stanisława Młodziejowskiego, kujawskiego Józefa Ignacego Rybińskiego, poznańskiego Antoniego Onufrego Okęckiego, chełmińskiego Franciszka Ksawerego Rydzyńskiego i biskupa płockiego Michała Poniatowskiego w sprawie reform kształcenia seminaryjnego. Istotne reformy *ratio studiorum* w swojej diecezji próbował realizować biskup Michał Poniatowski. Według zarządzeń wydanych w 1774 r. dotyczących seminarium płockiego wymagał od kandydatów do seminarium ukończenia filozofii, świadectwa moralności, złożenia egzaminu konkursowego wobec komisji powołanej przez biskupa. Naśladując wzorce oświeceniowe i józefińskie, poszerzył znacząco liczbę wykładanych przedmiotów. Biskup podał także autorów podręczników, podkreślił wagę poszczególnych przedmiotów. Niewątpliwie reforma ta wywarła poważny wpływ na podniesienie poziomu nauczania w seminariach duchownych nie tylko w Płocku, lecz także w Chełmnie, Poznaniu, Warszawie i we Włocławku⁵⁸.

3. SEMINARIA DUCHOWNE W KSIĘSTWIE WARSZAWSKIM

W wyniku traktatu pokojowego, zawartego w Tylży w 1807 r., powstało Księstwo Warszawskie. Na jego terenie znalazły się diecezje: gnieźnieńska, poznańska, włocławska, warszawska, płocka, chełmińska i wigierska. Na mocy traktatu tylżyckiego diecezja wigierska utraciła część swego terytorium w byłym departamencie białostockim Prus Nowowschodnich, czyli Obwód białostocki, który został przyłączony do Rosji. Po wojnie polsko-austriackiej w 1809 r. w skład Księstwa weszły nowe diecezje: krakowska, kielecka i lubelska. Relacje między Kościołem a państwem były napięte. Od początku władze dążyły do podporządk-

⁵⁵ W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 2, Lwów 1881–1886, s. 302; S. Litak, *Kościół w Polsce w okresie Oświecenia*, w: *Historia Kościoła*, t. 4, red. L.J. Rogier, Warszawa 1987, s. 425.

⁵⁶ *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 4, ed. A. Theiner, Romae 1864, s. 362.

⁵⁷ J. Wysocki, *Dzieje Kościoła w Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 44.

⁵⁸ [M.J. Poniatowski], *Rozporządzenia i Pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc. do diecezji płockiej wydane. Dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane*, t. 1, Warszawa 1785, s. 73; J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 162–165.

kowania sobie Kościoła. W 1808 r. powołano do życia Dyрекcyję Edukacji Narodowej. Organ ten miał sprawować bezpośrednią, centralną, zarządzającą i nadzorczą władzę nad seminariami duchownymi. Ostatecznie biskupi otrzymali wyłączne prawo do kontroli nauczania w seminariach, Dyrekcja zaś miała dozór nad funduszami i naukami świeckimi⁵⁹. W seminariach duchownych w okresie Księstwa Warszawskiego zamierzano przeprowadzić szereg reform studiów teologicznych. Jesienią 1808 r. wprowadzono w życie prawodawstwo dotyczące seminariów. Opracowane w duchu józefińskim przekazało władzy państwowej kontrolę nad kształceniem duchowieństwa, które polegało m.in. na wprowadzeniu egzaminów wobec komisji państwowych, których przedstawiciele niejednokrotnie zmierzali do zniechęcenia kandydatów do wstąpienia do seminariów. Chociaż dążono do zrównania studiów teologicznych ze studiami uniwersyteckim, to w praktyce nie przyniosły one poprawy poziomu studiów i organizacji seminariów. Komisje rządowe miały badać prawdziwość pobudek kierujących kandydatami do seminarium, czy nie podejmowali tego kroku w celu uchylenia się od służby wojskowej lub poświęcenia się próżnemu życiu. Próby reform nauczania teologicznego podjął episkopat Księstwa Warszawskiego pod przewodnictwem arcybiskupa gnieźnieńskiego Ignacego Raczyńskiego. W 1809 r. biskupi zwrócili się z memoriałem do księcia warszawskiego Fryderyka Augusta, w którym podkreślili, że w celu przeprowadzenia reform seminariów należałoby zabezpieczyć byt materialny instytucji, przedłużyć naukę w seminarium oraz zwiększyć liczbę wykładowców. Ponadto arcybiskup sugerował, aby podnieść poziom wykształcenia kandydatów i w tym celu przy seminariach utworzyć szkoły nauczające religii i języka łacińskiego⁶⁰.

W okresie Księstwa Warszawskiego można mówić o poważnym kryzysie powołaniowym. Wyraźne zmniejszenie się liczby kleryków można zauważyć we wszystkich seminariach duchownych Księstwa. Przyczyn dopatrywano się m.in. w zaniedbaniu wychowania dzieci i młodzieży, wrogim wpływie Rewolucji Francuskiej i działalności propagandowej polskich jakobinów, ubóstwie ludności spowodowanym działaniami wojennymi, nadmiernym opodatkowaniu księży oraz braku funduszy na utrzymanie seminariów⁶¹. W celu poprawy sytuacji Episkopat w memoriałach składanych królowi Fryderykowi Augustowi postulował, aby skarb narodowy opłacał pensje profesorom seminariów i łożył na utrzymanie alumnów⁶². Sprawami kościelnymi Księstwa zajmowało się Ministerstwo Spraw

---

⁵⁹ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1897–1831)*, Lublin 2002, s. 453.

⁶⁰ *Sześćoletnia korespondencja władz duchownych w rządzie świeckim Księstwa Warszawskiego*, [wyd. I. Raczyński], [Warszawa] 1816, s. 12, 18–36, 50–64, 300–305; B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 402–403, 423–424, 446.

⁶¹ S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*, Wrocław 1904, s. 114; A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454, 458.

⁶² *Sześćoletnia korespondencja...*, s. 61.

Wewnętrznych. Początkowe zarządzenia, nakazujące egzaminowania kandydatów przez władze świeckie, zostały zniesione dekretem Fryderyka Augusta z 23 marca 1811 r. Seminaria duchowne były obciążane różnorakimi obciążeniami podatkowymi, które uniemożliwiały ich funkcjonowanie. Biskupi nieustannie zwracali się do władz o regularne wypłacanie kompetencji, o uwalnianie budynków seminaryjnych od kwaterunków wojskowych oraz od innych świadczeń, np. furazu (paszy dla koni). W tym kontekście niejednokrotnie narzekano na poziom wykształcenia duchowieństwa. Faktycznie, seminaria nie były w stanie przekazać dostatecznej wiedzy⁶³.

W 1807 r. w Księstwie Warszawskim funkcjonowało 10 seminariów duchownych. Działały one w Gnieźnie, Łowiczu, Chełmnie, Płocku, Pułtusk, Poznaniu, Tykocinie, Warszawie – św. Jana i Świętego Krzyża, Włocławku. Uczyło się w nich w sumie 114 kleryków. Po 1809 r., po przyłączeniu nowych ziem, doszły seminaria duchowne w Lublinie, Kielcach, Krakowie na Stradomiu oraz greckokatolickie w Chełmie. W 1811 r. uczyło się w nich w sumie 222 kleryków⁶⁴. Seminaria w Łowiczu, Lublinie, Włocławku, Tykocinie, Płocku i św. Krzyża w Warszawie prowadzili misjonarze⁶⁵. Księża komunijści prowadzili seminaria w Kielcach, Węgrowie oraz św. Jana w Warszawie.

Kandydaci do kapłaństwa, począwszy od 1808 r., według projektów władz Księstwa Warszawskiego musieli mieć zgodę prefekta. Później decyzję prefekta zamieniono na obowiązek zdawania egzaminu⁶⁶. Klerycy rekrutowali się przeważnie z mało zamożnej szlachty, chłopów i mieszczaństwa⁶⁷. Kandydaci do seminarium płockiego w większości wstępowali w wieku między 21 a 30 rokiem życia. W seminarium tym około 76% alumnów kończyło naukę święceniami. Nowo przyjęci w seminarium płockim na początku roku szkolnego odbywali ośmiodniowe rekolekcje, zakończone spowiedzią z całego życia. Podobne rekolekcje odprawiano podczas Adwentu, przed wakacjami letnimi oraz przed święceniami⁶⁸. Seminarium kształciło kleryków według reform biskupa M. Poniatowskiego. Kandydaci do kapłaństwa byli formowani przez trzech lub czterech profesorów. W nauczania dążono do tego, aby poszczególny profesor nauczał tylko jednego przedmiotu według swoich kompetencji. Alumni pierwszego roku zdobywali wiadomości wstępne, słuchali traktatów o Kościele i Bogu Trójjedynym. Na drugim roku poznawano traktaty o tajemnicy Wcielenia oraz o łasce danej przez Zbawiciela. Na trzecim roku zajmowano się przypadkami sumienia, oceną czynów ludzkich, prawem mo-

⁶³ J. Wysocki, *Kościół w Księstwie Warszawskim (1807–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 305, 311.

⁶⁴ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454, 458.

⁶⁵ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 403.

⁶⁶ *Sześćoletnia korespondencja...*, s. 300–305.

⁶⁷ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454.

⁶⁸ M. Skoczeń, *Szkolnictwo płockie w latach 1793–1831*, Warszawa–Płock 1994, s. 152–153, 158–159.

ralnym i grzechami. Uczono się także prawa kanonicznego⁶⁹. W 1810 r. formacja do kapłaństwa w seminarium wrocławskim trwała 3 lata i była rozłożona na 2 kursy. Na kursie filozoficznym nauczano filozofii, odbywały się ćwiczenia z retoryki, katechetyki, wymowy, teologii pastoralnej, geografii i historii powszechnej. Na kursie teologicznym wykładano teologię dogmatyczną, prawo kanoniczne, historię Kościoła, kaznodziejstwo i katechizm. Wszyscy alumni uczestniczyli w zajęciach ze śpiewu, liturgiki oraz hermeneutyki Pisma Świętego. W 1807 r. seminarium poniosło duże wydatki na kontrybucje dla wojska francuskiego. Finanse zostały poważnie nadwyrężone z powodu założenia szpitala wojskowego w budynku seminaryjnym. Pomimo tych trudności seminarium obłożono dodatkowym podatkiem. W 1812 r. władze duchowne złożyły protest wobec tego podatku. Uznano działanie władz cywilnych za samowolne i nielegalne. Praktycznie do 1811 r. seminarium wrocławskie musiało płacić także podatek na wojsko. Dopiero dwa lata później władze uwolniły zakład od płacenia należności uznając, że fundusze seminaryjne są przeznaczone dla publicznego dobra i dlatego i nie powinny ponosić takiego uszczerbku. Sytuację pogarszał fakt, że nawet przyznane środki z budżetu państwa nie były wypłacane regularnie⁷⁰. W seminarium gnieźnieńskim i łowickim w celu lepszego przygotowania do kapłaństwa arcybiskup Ignacy Raczyński przedłużył cykl nauczania do czterech lat. Z powodu przeszkód zewnętrznych – przygotowań do działań wojennych w kraju oraz zajmowania budynków seminariów na potrzeby wojska – reformy te nie przyniosły spodziewanych efektów⁷¹. W seminarium greckokatolickim w Chełmie poziom nauczania był dość niski. Nierzadko cykl nauczania trwał zaledwie jeden rok. Natomiast w chełmińskim seminarium w 1810 r. wprowadzono nowoczesny program studiów, który obejmował wykłady teologii dogmatycznej, Pisma Świętego, historii Kościoła, prawa kanonicznego, kaznodziejstwa, teologii moralnej, języka łacińskiego, katechetyki i języka polskiego. Niestety, profesorowie wykładali kilka przedmiotów, co negatywnie wpływało na poziom studiów seminaryjnych⁷².

Trudna sytuacja materialna, która była istotną przyczyną ciężkiej sytuacji w funkcjonowaniu seminariów Księstwa Warszawskiego ustabilizowała się dopiero w następnym okresie – Królestwa Polskiego. Zaprzestanie działań wojennych, względna stabilizacja oraz nowe prawodawstwo zapewniły korzystniejsze bytowanie seminariów duchownych, umożliwiły zwiększenie liczby kleryków oraz wprowadzanie nowych programów pozwoliło na podniesienie poziomu kształcenia kandydatów do kapłaństwa.

---

⁶⁹ J. Skarbek, *Kościół katolicki na ziemiach polskich pod zaborami 1773–1848*, w: *Historia Kościoła 1715–1848*, red. L.J. Rogier, Warszawa 1987, s. 430; M. Skoczeń, *Szkolnictwo płockie...*, s. 145–146, 150, 153.

⁷⁰ S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie...*, s. 122, 135–136, 216, 231–232.

⁷¹ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 458–459.

⁷² W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim w latach 1815–1820*, Warszawa 2002, s. 100–103.

4. KSZTAŁCENIE DUCHOWIEŃSTWA W KRÓLESTWIE POLSKIM

Do 1815 r., czyli do powstania Królestwa Kongresowego, granice dawnych ziem polskich ulegały kilkakrotnym zmianom. Stopniowe pomniejszanie terytorium kraju negatywnie wpływały na funkcjonowanie Kościoła katolickiego. W 1799 i 1818 r. wyznaczono nowe granice diecezji polskich. W 1815 r. w diecezjach Królestwa Polskiego istniały łacińskie seminaria duchowne w Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łowiczu, Płocku, Pułtusku, Tykocinie, Węgrowie, Włocławku, dwa w Warszawie – seminarium Świętego Krzyża oraz św. Jana i grekokatolickie w Chełmie⁷³. Bulla *Ex imposita nobis* z 30 czerwca 1818 r. wprowadziła nowy podział diecezji Królestwa Polskiego. Warszawę podniesiono do godności stolicy arcybiskupiej, erygowano diecezje w Sandomierzu, Janowie Podlaskim oraz w Sejnach. W granicach metropolii warszawskiej znalazły się diecezje: augustowska, krakowska, kujawsko-kaliska, lubelska, płocka, podlaska i sandomierska. Aby zrealizować zalecenia Soboru Trydenckiego w kwestii kształcenia duchowieństwa, należało uczynić wszystko, by każda diecezja prowadziła własne seminarium. Bulla *Ex imposita nobis* pozwalała, by na seminaria przeznaczyć fundusze ze skasowanych klasztorów i beneficjów. Ponieważ kasatę klasztorów przeprowadziła władza państwowa, dlatego ona była dysponentem uzyskanych dochodów i faktycznie mogła sobie podporządkować szkolnictwo seminaryjne.

W 1817 r. car Aleksander I wydał dekret o nadzorze nad duchowieństwem rzymskokatolickim w Królestwie Polskim. Według dekretu Kościół oraz seminaria duchowne zostały poddane kontroli rządowej. Nadzór nad seminariami, formację duchową, dobór kadr oraz ekonomiczne funkcjonowanie podporządkowano KRWRiOP⁷⁴. Dopiero konkordat rosyjski z 1847 r. oddał biskupom kierownictwo nauczania i karność kościelnej w seminariach diecezji oraz kwestię doboru kadry. W ramach represji po powstaniu styczniowym seminaria duchowne Królestwa Polskiego zostały podporządkowane KRSWDiOP⁷⁵. Z wymienionych diecezji, sandomierska nie miała własnego seminarium. Założono je w 1820 r. W diecezji augustowskiej, gdzie funkcjonowało diecezjalne seminarium duchowne pod zarządem misjonarzy w Tykocinie, w 1826 r. powstało nowe seminarium w Sejnach, prowadzone przez księży diecezjalnych.

Wcześniej istniejące seminarium duchowne w Sandomierzu, po kasacie Zakonu Jezuitów, zostało zamknięte, kleryków zaś przeniesiono do Kielc. Odnowione rozpoczęło swą działalność w listopadzie 1820 r. Posiadało fundusz rządowy przyznany przez KRWRiOP w wysokości 20 700 zł. Kwota ta przewyższała znacząco fundusze przeznaczone na inne seminaria Królestwa. W skład fundu-

⁷³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 390.

⁷⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 404; W. Gliński, *Reformy kształcenia diecezjalnego w Królestwie Polskim w latach 1815–1837*, [Łódź] 2009, s. 22–23; T. Manteuffel, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*, Warszawa 1929, s. 16 nn.

⁷⁵ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 404–405.

szu seminaryjnego wchodziły także czasowe dochody z dzierżawionych posiadłości ziemskich⁷⁶. Seminarium mieściło się w ciasnym i niewygodnym budynku księży emerytów. Początkowo na funduszu mogło studiować 20 kleryków. Dziesięć lat później kształciło się tam 28 alumnów. Seminarium prowadzili księża diecezjalni. Kadre stanowili: rektor, wicerektor i trzech profesorów, z których jeden był jednocześnie wicerektorem. Biskup sandomierski Prosper Burzyński we wrześniu 1826 r. wydał nowe ustawy dla instytucji. W 1841 r. kolejne nowe ustawy opracował rektor seminarium ks. Klemens Bąkiewicz. Nadzór w imieniu biskupa sprawowali prowizorzy, wybrani spośród kanoników kapituły. Prowizorzy byli obecni na egzaminach, wykładach, radach profesorów, wizytowali pokoje kleryków, zatwierdzali wydatki instytucji. Przyjmowano kandydatów w wieku od 18 do 30 lat. Warunkiem przyjęcia było ukończenie czterech klas szkół wydziałowych. Nie przyjmowano kleryków usuniętych lub występujących z innych seminariów. W zakładzie nauczano podstawowych przedmiotów filozoficznych i teologicznych. Kurs nauk trwał cztery lata. Istniały egzaminy półroczne, publiczne i prywatne. Na pierwszym roku nauczano filozofii; na pozostałych teologii. Klerycy między sobą rozmawiali po łacinie; istniał zakaz palenia papierosów. Do sakramentów przystępowano dwa razy w miesiącu. Nowo przyjęci odbywali rekolekcje na początku roku, wszyscy zaś odprawiali trzydniowe rekolekcje w Wielkim Tygodniu. Klerycy wstawali o 4³⁰, następnie odmawiali pacierze, potem odbywało się rozmyślanie i po nim msza św. Później spożywano śniadanie, odbywały się poranne zajęcia lekcyjne. W południe był obiad, później zajęcia lekcyjne popołudniowe, kolacja, modlitwy. O 21⁰⁰ udawano się na spoczynek. Rekreacja odbywała się od 16⁰⁰ do 17⁰⁰ oraz po kolacji. We czwartki było mniej zajęć, w piątki odbywała się konferencja ascetyczna, w niedziele od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ odmawiano pacierze kapłańskie. Rok szkolny zaczynano w końcu września, kończono 20 lipca. Na Boże Narodzenie i na Wielkanoc klerycy udawali się do rodzinnych domów. W końcu XIX w. w seminarium kształciło się ponad 60 kleryków pod opieką siedmiu profesorów⁷⁷.

Drugie seminarium duchowne w Królestwie Polskim powstało w Sejnach. Władze diecezji augustowskiej dostrzegały pilną potrzebę kształcenia duchowieństwa ze znajomością języka litewskiego. Północną część diecezji w przeważającej części zamieszkiwała ludność litewskojęzyczna, która potrzebowała duszpasterzy władających ich językiem. Po początkowych próbach biskupa pomocniczego

⁷⁶ W. Kotkowski, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu 1820–1826*, Sandomierz 2010, s. 39.

⁷⁷ S.Ch. [S. Chodyński], *Seminaria duch. w Polsce...*, s. 53–54; S. Kotkowski, *Nauczanie w sandomierskim seminarium diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (120–1841)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, R. 18: 1971, z. 4, s. 29–30; tenże, *Sto pięćdziesiąt lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1829–1970)*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, t. 21: 1970, s. 232–233; W. Wójcik, *Nauczanie prawa kanonicznego w sandomierskim seminarium duchownym w Sandomierzu (1820–1970)*, „Prawo Kanoniczne”, t. 15: 1972, nr 3–4, s. 100–101.

Augustyna Polikarpa Marciejewskiego znalezienia odpowiedniego funduszu na założenie seminarium na bazie klasztoru poddominikańskiego w Wierzbolowie, w 1826 r. biskup augustowski Mikołaj Manugiewicz, dzięki funduszowi rządowemu, pochodzącemu ze skasowanych klasztorów, utworzył seminarium duchowne w Sejnach. Umiejscowiono je w budynku klasztoru poddominikańskiego przy kościele katedralnym. Zakładem kierował rektor oraz dwóch profesorów, od 1834 r. był także trzeci profesor, który jednocześnie był wicerektorem. Prowizorami byli kanonicy kapituły katedralnej w Sejnach⁷⁸. Obowiązki profesorów początkowo pełnili księża proboszczowie lub wikariusze. Później zostawali nimi księża z diecezji, którzy ukończyli jedną z uczelni: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Seminarium Główne, Akademię Duchowną w Warszawie i Akademię Duchowną w Petersburgu⁷⁹. Egzaminacje wstępne odbywały się w Sejnach. Profesorowie wraz z członkami kapituły egzaminowali kandydatów do seminarium. Zapytywano o przyczyny wstąpienia do seminarium, weryfikowano znajomość języka łacińskiego, a niekiedy zadawano pytania także z innych dziedzin wiedzy. Kandydaci przedstawiali dokumenty: metrykę chrztu, życiorys, świadectwo ukończonej szkoły, pozwolenie rodziców, dowód zwolnienia od zaciągu wojskowego, czyli obowiązku służby wojskowej, oraz deklarację opłaty w przypadku pobierania nauki na własny koszt. Chociaż od kandydatów żądano ukończenia publicznej szkoły wydziałowej, jednak byli i tacy, którzy ukończyli jedynie szkołę parafialną. Według najnowszych badań najwięcej alumnów seminarium sejneńskiego od 1827 do 1915 r. pochodziło ze stanu włościańskiego (80,4%), szlacheckiego (15%) oraz mieszczańskiego (4,6%)⁸⁰. Ustalono dolną granicę wieku kandydatów na 20 lat, choć niekiedy przyjmowano także w wieku 19 lat. Jesienią 1827 r. w seminarium kształciło się 24 kleryków. Rok wcześniej na pierwszy rok przyjęto kilkunastu alumnów. Od początku istnienia seminarium liczba kleryków nieustannie wzrastała. W szczytowym okresie liczyło ono ponad 70 kleryków. Od 1848 r. liczba kleryków znacząco zwiększyła się z powodu posyłania na naukę teologii kleryków z drugiego seminarium diecezji augustowskiej – Tykocina. Początkowo nauka trwała trzy lata. W kolejnych latach naukę przedłużono o czwarty i piąty rok. *Ratio studiorum* z 1827 r. przewidywało nauczanie teologii dogmatycznej i moralnej, Pisma Świętego, historii Kościoła, języka łacińskiego, śpiewu,

⁷⁸ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska, czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 81 nn.

⁷⁹ J. Łupiński, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1818–1823*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 3: 2002, s. 157–168; tenże, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w Seminarium Głównym w latach 1825–1835*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 4: 2002, s. 128–141; tenże, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w warszawskiej Akademii Duchownej (1836–1867)*, „Studia Łomżyńskie”, t. 12: 2001, s. 156–164; tenże, *Duchowni diecezji sejneńskiej w Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1867–1918*, Warszawa 2008, ss. 33, (mps w zbiorach autora).

⁸⁰ A. Katilius, *Katalikų dvasinijų rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius 2009, s. 423–424.

ceremonii kościelnych, rubrycystyki, homiletyki, filozofii, etyki, psychologii, sakramentologii, logiki oraz fizyki. W następnych latach wprowadzono prawo kanoniczne i teologię pastoralną, patrologię i katechetykę. Rok pierwszy był okresem przygotowawczym, przez 2 lata uczono filozofii i przez kolejne 3 – teologii. Od początku istnienia seminarium miało własny regulamin. Regulamin określał początek roku szkolnego na 15 września i koniec na ostatni dzień lipca. W 1835 r. nastąpiła zmiana. Zajęcia zaczynało 10 września i kończono 15 lipca. Za czasów biskupa Konstantego Łubieńskiego (1863–1968) klerycy przebywali w seminarium sejneńskim przez 6 lat⁸¹.

Bulla *Ex imposita nobis* ustanawiała w Królestwie Polskim diecezję podlaską. Diecezja ta prowadziła dwa seminaria powstałe w okresie staropolskim: w Janowie Podlaskim oraz w Węgrowie. Seminarium janowskie zamierzano utworzyć na początku XVII w.⁸². Zakład prowadzili księża komuniści⁸³. Seminarium rozpoczęło swą działalność w 1687 r. Podstawę materialną stanowił fundusz, składający się z dochodów prepozytury św. Stanisława, trzech wsi oraz procentu od 2000 zł wraz z kwotą 3000 zł pochodzącą z kapituły łucko-brzeskiej⁸⁴. Zakład miał zabezpieczone środki materialne dla profesorów i alumnów. Fundusze seminarium zmniejszyły znacznie się z powodu kryzysu Rzeczypospolitej⁸⁵. W 1782 r. księża komuniści opuścili seminarium janowskie z nieznanego przyczyn. Wówczas seminarium przekazano księżom diecezjalnym⁸⁶. Na przełomie 1826 i 1827 r. fundusze seminaryjne składały się z dochodów pochodzących z jednej wioski; pobierane były kompetencje z skarbu publicznego oraz opłaty z dochodów probostwa łosickiego⁸⁷. W pierwszych latach Królestwa Polskiego, w latach od 1819–1825 wyświęcono 22 alumnów. Nauka trwała 3, a następnie 4 lata. Pierwszy rok, podobnie jak w seminariach misjonarskich, służył do uzupełnienia braków w wykształceniu. Przez kolejne lata nauczano teologii oraz

⁸¹ W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, s. 94–100.

⁸² *Acta synodi diocessanae per Bernardum Maciejowski an. 1589 celebratae*, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1875, s. 29; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983, s. 223–224.

⁸³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 3, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949, s. 43.

⁸⁴ W. Gliński, *Kształtowanie się sieci diecezjalnych seminariów duchownych w okresie staropolskim oraz na przełomie XVIII i XIX w.*, „Saeculum Christianum”, R. 14: 2007, nr 2, s. 136–137.

⁸⁵ Informacje na temat uposażenia i stanu materialnego seminarium janowskiego zawierają relacje *ad limina Apostolorum*: ASV, sygn. 464, Status Dioecesis Luceoriensis 1749, Łuck, 25 VIII 1849 (b.p.); tamże, Status Dioecesis Luceorensis 1759, Łuck, 1 III 1759 (b.p.); tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa 10 VII 1773 (b.p.); L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 227.

⁸⁶ M. Brudzisz, *Dzieje seminarium duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem księży komunistów (1864–1782)*, Tuchów–Lublin 1966, (mps w Bibliotece KUL), s. 80–102, 205–219; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 226.

⁸⁷ *Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1826/1827, s. 153–154.

przedmiotów pastoralnych⁸⁸. W 1824 r. regens wykładał ryty kościelne, a trzech profesorów prowadziło wykłady z archeologii, prawa kanonicznego, teologii dogmatycznej, hermeneutyki, historii Starego i Nowego Testamentu, egzegezy, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej. W seminarium uczyło się 25 alumnów⁸⁹. Na przełomie 1826 i 1827 r. nauczano ponadto Pisma Świętego, filozofii oraz prowadzono lektorat języka hebrajskiego⁹⁰. Seminarium dysponowało biblioteką, która w 1867 r. liczyła prawie 5700 tomów. Po kasacie diecezji podlaskiej zamknięto także miejscowe seminarium, a jego alumnów przeniesiono do Lublina⁹¹.

Kolejne seminarium w Węgrowie powstało w 1711 r. Relacje *ad limina Apostolorum* o stanie diecezji łuckiej podają wzmianki o jego funkcjonowaniu oraz o tym, że kształciło niewielką liczbę kandydatów do kapłaństwa. Zakładem kierowali księża komuniści. Seminarium posiadało własne fundusze. Na początku XIX w. zakład przeżywał poważne trudności ekonomiczne. Z powodu małego zaangażowania ostatnich rektorów, seminarium zaczęło chylić się ku upadkowi. Na przełomie 1826 i 1827 r. znacząco obniżyły się fundusze potrzebne na utrzymanie profesorów i 9 alumnów. Pozostałe sumy kapitałowe przynosiły zaledwie kilkaset złotych rocznego dochodu. Pomimo kryzysu księża komuniści utrzymywali kilkunastu alumnów, rektora oraz trzech profesorów, którzy bezpłatnie wypełniali swe obowiązki. W seminarium odbywały się wykłady z Pisma Świętego, prawa kanonicznego, teologii pastoralnej, teologii dogmatycznej, teologii moralnej i historii Kościoła⁹². W 1833 r. wykładało czterech profesorów; rok później nauczał tylko jeden profesor. Biblioteka seminaryjna została częściowo rozkradziona. Budynek wymagał szybkiej naprawy. W 1836 r. seminarium zostało zlikwidowane, a klerycy przeprowadzili się do Janowa. Także bibliotekę przeniesiono do seminarium janowskiego⁹³.

W dobie Królestwa Polskiego w archidiecezji warszawskiej funkcjonowały 3 seminaria duchowne: w Łowiczu oraz 2 w Warszawie. Seminarium w Łowiczu powstało na początku XVIII w. z fundacji prymasa Michała Radziejowskiego. Prowadzący je misjonarze w ramach funduszu otrzymali kilka wsi. Przed wcieleństwem seminarium łowickiego w 1821 r. do seminarium Świętego Krzyża uczyło się w nim zaledwie kilku kleryków. Alumni często pochodzili spoza macierzystej diecezji⁹⁴. Warszawskie Seminarium Duchowne św. Jana powstało w 1682 r. Po-

⁸⁸ Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów seminarium diecezjalnego w Janowie Podlaskim 1818–1828*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 17: 1970, z. 4, s. 62–63.

⁸⁹ *Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1824, s. 65.

⁹⁰ Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów...*, s. 75; *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827*, s. 153–154.

⁹¹ Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów...*, s. 80.

⁹² *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 154–155.

⁹³ M. Brudzisz, *Nauczanie teologii w Instytucie...*, s. 176–177.

⁹⁴ S. Ch. [S. Chodyński], *Seminaria duch. w Polsce...*, s. 46–47.

czątkowo kształciło się tam 15 kleryków dla diecezji gnieźnieńskiej oraz kilku dla zakonu księży komunistów, którzy kierowali seminarium. Przed 1795 r. w seminarium uczyło się od 10 do 19 kleryków. W okresie zaboru pruskiego liczba ta kształtowała się na podobnym poziomie. W 1803 r. wykłady prowadzili regens i dwaj profesorowie. Klerycy uczyli się 4 lata. W celu poszerzenia studiów seminaryjnych w 1815 r. regens seminarium dał uposażenie trzeciemu profesorowi. Wykładano wówczas Pismo Święte, prawo kanoniczne, filozofię i teologię pastoralną, teologię moralną, hermeneutykę, historię Kościoła, kaznodziejstwo, katechetykę, liturgikę i śpiew kościelny. Program ten funkcjonował do 1839 r. Później dodano patrologię, łacinę i geografję. W następnych latach w spisach nauczanych przedmiotów nie widniała już patrologia oraz introdukcja do teologii, ale dodano introdukcję do Pisma Świętego i historię powszechną. Od 1815 r. wraz z regensem nauczano trzech lub czterech profesorów, po 1838 r. zaś przeważnie było czterech profesorów⁹⁵. Dochody seminarium pochodziły z kilku wsi, trzech kamienic w Warszawie oraz z kapitałów lokowanych o wartości 32 000 zł, z których czerpano rocznie 5% zysku. W 1818 r. dochody seminarium wynosiły nieco ponad 12 000 zł. W okresie Królestwa Polskiego seminarium funkcjonowało we względnej stabilizacji. Po sprzedaży części funduszu, składającego się z folwarku Buraków i domu Marywil, w 1826/27 dochody na funkcjonowanie seminarium składały się z otrzymywanych od władz kompetencji, z pozostałych niesprzedanych gruntów i kapitałów przeznaczonych na utrzymanie regensa, trzech profesorów i 19 alumnów⁹⁶. W pierwszych latach Królestwa kształciło się w seminarium kilkunastu kleryków. Nauka trwała 4 lata. W 1824 r. uczyło się 14 alumnów⁹⁷, w 1826/27 r. – 19 alumnów⁹⁸. W 1837 r. liczba kleryków powiększyła się. W seminarium studiowało 27 kleryków, wykładało trzech profesorów. W 1837 r. istniał piąty rok nauki. W dalszym ciągu nauczano trzech profesorów. Liczba kleryków pozostawała na dotychczasowym poziomie. Od 1839 r. kierowanie zakładem objęli księży archidiecezji warszawskiej. Od tej pory wykładało pięciu profesorów⁹⁹.

Seminarium Świętego Krzyża powstało w 1675 r. Uposażył je dziekan kapituły pułtuskiej ks. Jan Raciborski. Fundusze ze wsi Dawidy umożliwiły kształcenie 6 kleryków. Przed rozbiorami w seminarium było ponad 30 kleryków. Liczba ta spadła w dobie Księstwa Warszawskiego. Ponowny wzrost liczby kleryków oraz pewna stabilizacja nastąpiły po utworzeniu Królestwa Polskiego. Seminarium miało kształcić łącznie ponad 30 kleryków, chociaż w latach 1815–1821 uczyło się mniej – od 15 do 20 alumnów. W tym okresie nauka trwała 3 lub 4

⁹⁵ M. Brudzisz, *Nauczanie teologii w Instytucie...*, s. 186–187.

⁹⁶ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 32–33.

⁹⁷ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 14.

⁹⁸ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 32–33.

⁹⁹ J. Dukala, „*Ratio studiorum*”..., s. 168–171, 182–185, 214–215, 227; J. Wysocki, *Problem kształcenia duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej na przestrzeni tysiąclecia*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, R. 56: 1966, s. 181–182.

lata. Czterech profesorów kształciło alumnów przez jeden rok na kursie filozoficznym i przez 2 lata na teologicznym. Regularne czteroletnie studia zaczęto w 1827 r. Zwiększono wówczas liczbę profesorów do sześciu; alumnów było 25. Trzy lata później grono powiększono o kolejnego profesora¹⁰⁰. W 1824 r. regens nauczał teologii moralnej, historii Kościoła, liturgii; pięciu profesorów prowadziło wykłady z teologii dogmatycznej, pastoralnej, prawa kanonicznego, hermeneutyki, matematyki, fizyki, historii powszechnej, geografii i historii naturalnej. W seminarium kształciło się 27 alumnów diecezjalnych i 23 misjonarskich¹⁰¹. W 1840 r. wprowadzono piąty rok studiów. Alumnów diecezjalnych było 25, misjonarskich 10¹⁰². Fundusz seminarium w 1826 r. stanowiły dobra gruntowe, kompetencja pobierana ze skarbu publicznego, wystarczająca na utrzymanie 20 alumnów i sześciu profesorów¹⁰³. Seminarium w 1865 r. zostało zniesione i połączone z warszawskim seminarium św. Jana.

Od 1717 r. seminarium duchowne we Włocławku prowadzili misjonarze. W 1821 r. wprowadzono w zakładzie trzyletnie studia, a od 1832 r. czteroletnie. W 1832 r. opracowano nowe *ratio studiorum*, które jednak nie weszło w życie¹⁰⁴. W roku akademickim 1823/24 w seminarium kształciło się 44 alumnów. Liczba ta osiągnęła apogeum w roku 1834/35 – 73 kleryków, ale i w kolejnych latach stopniowo malała, by ponownie znacząco wzrosnąć od 1883 r.¹⁰⁵. W 1826/27 r. wykładano następujące przedmioty: teologię dogmatyczną, pastoralną, prawo kanoniczne, Pismo Święte, filozofię, teologię moralną i historię Kościoła¹⁰⁶. Na początku roku szkolnego odbyły się pięciodniowe rekolekcje, codziennie przez pół godziny odprawiano rozmyślanie, klerycy uczestniczyli w codziennej mszy św., w niektóre dni tygodnia praktykowano czytanie duchowne, codziennie odbywał się rachunek sumienia, spowiedź pierwotnie odprawiano co miesiąc; dopiero później w niedziele i święta. Podczas rekolekcji oraz w święta odbywały się konferencje duchowne. Alumni spowiadali się przed profesorami; Komunię św. przyjmowano na uroczystej sumie w katedrze. Codziennie nawiedzano Najświętszy Sakrament i modlono się różańcem; brewiarz odmawiano w niedziele i święta. Wspólne modlitwy z misjonarskich książeczek odbywały się rano, w południe i wieczorem. Kandydaci do wyższych święceń odbywali rekolekcje. Przed święceniami byli egzaminowani z przedmiotów teologicznych. Kleryków święcono do posługi na wikariacie. Niekiedy używano tytułu *ad mensam episcopalem*, szczególnie w połowie XIX w. Tego tytułu nie nadawano w okresach, kiedy w diecezji był *vacat* stolicy biskupiej. Po ukończeniu nauki wyświęceni na kapłanów byli

¹⁰⁰ J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 214–215.

¹⁰¹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824*..., s. 14.

¹⁰² J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 227.

¹⁰³ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827*..., s. 33–35.

¹⁰⁴ J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 216–217.

¹⁰⁵ S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*..., s. 114.

¹⁰⁶ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827*..., s. 78–79.

zobowiązani do odprawienia 18 mszy św. w intencji zmarłych dobrodziejów. Nadzór nad funkcjonowaniem zakładu sprawowała kapituła kolegiacka wolborska. W 1822 r. nastąpiła kolejna reorganizacja zakładu. Sprawozdania z funkcjonowania seminarium miał sporządzać konsystorz wraz z oficjałem. Po kasacie w 1864 r. polskiej prowincji Zgromadzenia Misji, seminarium wrocławskim kierowali księża diecezjalni¹⁰⁷.

W 1815 r. w diecezji płockiej istniały dwa seminaria: w Pułtuskach oraz w Płocku. Seminarium w Pułtuskach początkowo było prowadzone przez jezuitów, a od 1732 r. zakładem kierowali księża diecezjalni, którzy w wychowaniu i kształceniu nawiązywali do misjonarskiego modelu wychowania. Pod koniec XVIII w. w seminarium uczyło się 16 kleryków. W 1814 r. uczyło się dwunastu alumnów w ciągu trzech lat nauki. Rok później w seminarium nauczało trzech księży diecezjalnych. Reformę seminarium pułtuskiego pod koniec XVIII w. przeprowadził biskup Michał Poniatowski. Wydał nowy regulamin seminarium, zadbał o polepszenie warunków materialnych zakładu oraz mianował prowizora do wizytowania instytucji¹⁰⁸. W 1824 r. zakładem kierował regens, który jednocześnie nauczał Pisma Świętego i teologii pastoralnej. Trzech profesorów prowadziło wykłady z prawa kanonicznego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej, filozofii, wymowy kaznodziejskiej, ceremonii i śpiewu. W seminarium kształciło się 16 alumnów¹⁰⁹. Na przełomie roku 1827 i 1828 fundusz seminaryjny stanowiła kompetencja pobierana za skarbu publicznego, która pozwalała na utrzymanie czterech profesorów (w tym regensa) oraz 19 alumnów¹¹⁰. Seminarium pułtuskie zniósł 10 września 1864 r. biskup płocki Wincenty Popiel i przeniósł je wraz z funduszami do seminarium płockiego¹¹¹.

Seminarium w Płocku było prowadzone przez misjonarzy. Na początku XIX w. przeżywało poważny kryzys związany z naborem nowych kandydatów. W latach 1807–1813 przyjęto zaledwie po jednym kandydacie lub nie przyjęto nikogo. W dobie Królestwa Polskiego liczba kleryków znacząco wzrosła. W 1814 r. studiowało tam 13 kleryków na czterech kursach, których nauczało czterech profesorów. Rok później 10 alumnów uczyło się przez 4 lata¹¹². Po 1822 r. studia w seminarium regularnie trwały 4 lata¹¹³. W 1824 r. czterech profesorów dla 22 alumnów prowadziło wykłady z prawa kanonicznego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej, fizyki, matematyki, ceremonie, filo-

¹⁰⁷ S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie...*, s. 46, 48, 63, 165–177.

¹⁰⁸ F. Kasprzycki, *Założenie seminarium duchownego w Płocku*, „Studia Płockie”, t. 2: 1974, s. 144–152.

¹⁰⁹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 57.

¹¹⁰ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 102.

¹¹¹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 392.

¹¹² J. Dukąła, „*Ratio studiorum*”..., s. 172.

¹¹³ J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831*, w: *Kościół Płocki XI–XX wieku. Jubileuszowa Księga 900-lecia diecezji*, „Studia Płockie”, t. 3: 1975, s. 270–275.

zofii, historii powszechnej, geografii i śpiewu¹¹⁴. W 1830 r. liczba kleryków wzrosła do 24¹¹⁵. W latach 1818–1831 średnia wieku alumnów pierwszego roku wynosiła nieco ponad 21 lat. Jak przeanalizował J. Skarbek, od 1810 do 1831 r. prawie 60% kleryków ukończyło seminarium plockie, 7% przeniosło się do innych seminariów, 6% dobrowolnie opuściło zakład, a 12% alumnów zostało usuniętych. Po 1815 r. większość kleryków pierwszego roku uczyła się na własny koszt. Dopiero na kolejnych latach nauki przechodzili na fundusz seminaryjny. Oceny postaw i postępu w nauce były krytyczne. Prawie w dziewięćdziesięciu procentach przypadków oceniania władze seminaryjne wypisywały uwagi: zdatność i postępek – mierny, pilność mała lub bardzo mała. 55% święconych osiągnęła 23–24 lata¹¹⁶. W 1827 r. fundusz na utrzymanie seminarium plockiego był pobierany ze skarbu publicznego¹¹⁷.

Na początku XIX w. seminarium misjonarskie na Stradomiu powiększyło się znacząco w wyniku wcielenia doń dwóch pozostałych seminariów: na Zamku oraz seminarium akademickiego¹¹⁸. W 1824 r. kierował nim regens. Czterech profesorów prowadziło wykłady z prawa kanonicznego, teologii dogmatycznej, Pisma Świętego, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej, filozofii i wymowy kaznodziejskiej dla 25 alumnów¹¹⁹. W 1830 r. kadra została powiększona o jednego profesora. Nauczano wówczas także filozofii, hermeneutyki, ceremonii i śpiewu¹²⁰. W latach dwudziestych XIX w. fundusze seminarium krakowskiego składały się z dochodów z posiadłości, dziesięcin i kapitałów, dzięki którym utrzymywano profesorów oraz 30 alumnów¹²¹. Dla zachodniej części diecezji krakowskiej na początku XVIII w. powołano do życia seminarium duchowne w Kielcach, które było prowadzone przez księży komunistów. Papież Pius VII na mocy Bulli *Quemadmodum Romanorum Pontificum* z 23 września 1805 r. powołał do życia diecezję kielecką. W 1818 r. diecezja ta została zniesiona, a jej części weszły w skład diecezji krakowskiej, lubelskiej i sandomierskiej. Same Kielce znalazły się w diecezji krakowskiej. Na początku XIX w. w seminarium przeprowadzono reformy nauczania. W Kielcach znacznie rozszerzono zakres wykładanych przedmiotów. W 1819 r. wykładano teologię dogmatyczną, teologię moralną, teologię pastoralną, prawo kanoniczne, egzegezę Pisma Świętego, hermeneutykę, historię Kościoła, filozofię, rubrum, ceremonie i śpiew. W 1823 r. regens oraz czterech profesorów prowadziło wykłady według tego samego pro-

¹¹⁴ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 57.

¹¹⁵ *Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych 1830*, Warszawa 1830, s. 58–59.

¹¹⁶ J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831...*, s. 269–275.

¹¹⁷ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 101.

¹¹⁸ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 386.

¹¹⁹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 25.

¹²⁰ *Rocznik Instytutów Religijnych 1830...*, s. 31.

¹²¹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 59–60; T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach...*, s. 103.

gramu. Dodano jedynie nauczanie logiki. Alumnów podzielono na dwa oddziały. Rok później w Kielcach kształciło się 21 kleryków¹²². Na przełomie 1826 i 1927 r. dodano piątego profesora, który jednocześnie był wiceregentem¹²³. W 1830 r. naukę pobierało 28 kleryków¹²⁴. W 1837 r. do programu dodano archeologię, dwa lata później język polski, geografę i historię powszechną. Nauka trwała trzy lata. Zarząd seminarium liczył od pięciu do sześciu osób¹²⁵. Dwa lata później naukę przedłużono o czwarty rok nauki. Od 1849 r. zarząd seminarium przeszedł w ręce księży diecezjalnych. Z powodu poważnego kryzysu finansowego od 1824 r. seminarium otrzymywało roczne dofinansowanie w wysokości 16 000 zł, które przeznaczano na konieczne wydatki uczelni¹²⁶. Od 1829 r. ograniczono liczbę kleryków na funduszu do 24 oraz do 10 uczących się na własny koszt, którzy opłacali rocznie po 400 zł¹²⁷. Klerycy kieleccy brali udział w zrywach narodowowyzwoleńczych XIX w. W okresie powstania listopadowego jedenastu alumnów spośród trzydziestu czterech opuściło seminarium i zasililo szeregi powstańcze. W 1863 r. na 46 alumnów, dziesięciu opuściło seminarium i wzięło czynny udział w powstaniu. W tym samym roku władze carskie domagały się, aby gmach seminaryjny został oddany wojsku. Władze zaborcze poddały ścisłej kontroli profesorów i alumnów seminarium¹²⁸.

Diecezja lubelska posiadała seminarium w Lublinie, które powstało w 1675 r. Od 1714 do 1864 r. zakładem kierowali misjonarze. Na przełomie XVIII i XIX w. kilkakrotnie wydawano zarządzenia reformacyjne zakładu. Celem reform było podniesienie poziomu nauk w seminarium. Od 1773 r. klerycy uczyli się 3 lata, po 1805 r. zaś 4 lata. W dobie Królestwa Polskiego znacząco wzrosła liczba kleryków: w 1814 r. było ich zaledwie 7, natomiast w 1835 r. było już 37 kleryków, w 1860 – 42. Wykładało od czterech do sześciu profesorów¹²⁹. W latach dwudziestych XIX w. w seminarium lubelskim nauka trwała 4 lata. W 1824 r. w seminarium kształciło się 26 alumnów¹³⁰. W roku szkolnym 1826/27 wykładano filozofię, teologię pastoralną, wymowę kościelną, teologię moralną i historię Kościoła. W seminarium kształciło się 24 alumnów¹³¹. W 1829 r. czterech profesorów realizowało program filozoficzny i teologiczny dla 32 alumnów. Z roku szkolnego 1828/29 zachowały się tezy egzaminu rocznego, które zawierały obszerny mate-

¹²² *Rocznik Instytutów Religijnych...*, s. 25; T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach...*, s. 93.

¹²³ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 61.

¹²⁴ *Rocznik Instytutów Religijnych 1830...*, s. 31.

¹²⁵ M. Brudzisz, *Nauczanie teologii w Instytucie...*, s. 189–190.

¹²⁶ W. Gliński, *Reformy kształcenia duchowieństwa...*, s. 35.

¹²⁷ W. Gliński, *Kształtowanie się sieci...*, s. 134.

¹²⁸ T. Wróbel, *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach...*, s. 118–119.

¹²⁹ S. Młynarczyk, *Seminarium Diecezjalne Lubelskie*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, R. 38: 1964, nr 8–12, s. 127.

¹³⁰ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 50.

¹³¹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 118–119.

riał z teologii moralnej, filozofii, w tym także metafizyki i filozofii praktycznej, teologii naturalnej (teodycei) i psychologii¹³². W 1830 r. wykładało czterech profesorów¹³³. Pochodzenie społeczne kandydatów do seminarium lubelskiego zbadał S. Litak. Według niego, w latach 1835–1864, 57% kandydatów do kapłaństwa pochodziło ze szlachty, 25% z mieszczaństwa i 9% było pochodzenia chłopskiego. Nie zachowały się dane dotyczące pochodzenia wszystkich kandydatów¹³⁴. W roku szkolnym 1826/27 fundusz seminarium został powiększony o dochody pochodzące z zamkniętych klasztorów oraz o zyski wynikające z realności gruntowych, kapitałów i kompensacji¹³⁵. Dodatkowo z funduszy uzyskanych z kasaty klasztorów władze przeznaczyły seminarium lubelskiemu roczną pensję. Ostatni opis sytuacji materialnej seminarium sporządzono w 1865 i 1866 r. Po kasacie misjonarze pracowali w seminarium jeszcze przez jakiś czas. W dobie Królestwa Polskiego dzięki uzyskanym funduszom znacząco wzrosła liczba kleryków: w 1835 r. było 35 kleryków, w 1860 – 42 kleryków. Profesorów było od czterech do sześciu, oprócz rektora¹³⁶.

Grekokatolickie seminarium duchowne w Chełmie istniało od 1759 r. Początkowo kierowało nim duchowieństwo diecezjalne, następnie bazylianie i ponownie od 1821 r. księża diecezji chełmskiej. Po 1795 r. miasto Chełm dostało się pod panowanie austriackie. Po 1783 r. seminarium zostało wcielone wraz z funduszami do Seminarium Głównego we Lwowie. W 1810 r. nastąpiła reaktywacja seminarium chełmskiego¹³⁷. Odtworzono trzyosobowy personel, w skład którego wszedł regens oraz dwóch profesorów. Od roku szkolnego 1818/19 personel powiększono o kolejnego profesora. Profesorowie najczęściej byli absolwentami uniwersyteckich wydziałów teologicznych i posiadali zazwyczaj tytuł magistra. Na przełomie 1823 i 1824 r. zakładem kierował regens, który jednocześnie nauczał śpiewu i ceremonii. Profesorowie prowadzili wykłady z prawa kanonicznego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła, teologii pastoralnej i literatury łacińskiej. W tym okresie w seminarium kształciło się w sumie 30 kleryków¹³⁸. W roku szkolnym 1826/27 przyjęto 7 nowych kandydatów; jednak liczba alumnów zmniejszyła się do 24 kleryków. W seminarium wykładał regens oraz czterech profesorów. W spisie z tego roku znalazły się dodatkowo wykłady z Pisma Świętego, ceremonii, śpiewu i filozofii¹³⁹. W roku 1830/31

¹³² J. Dukąła, „*Ratio studiorum*”..., s. 217.

¹³³ *Rocznik Instytutów Religijnych 1830...*, s. 70.

¹³⁴ S. Litak, *Duchowieństwo diecezji lubelskiej w okresie międzypowstaniowym (1853–1864)*, w: *Spoleczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, red. W. Kula, Warszawa 1968, s. 111–126.

¹³⁵ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 118–119.

¹³⁶ S. Młynarczyk, *Seminarium Diecezjalne Lubelskie...*, s. 118, 122–127.

¹³⁷ J. Kania, *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759–1833*, Lublin 1993, s. 65–71, 102.

¹³⁸ *Rocznik Instytutów Religijnych 1824...*, s. 33.

¹³⁹ *Rocznik Instytutów Religijnych 1826/1827...*, s. 165–166.

przyjęto tylko czterech kandydatów, następnego roku zaś nastąpiło znaczące powiększenie liczby nowych kleryków – przyjęto 18 kandydatów. Pierwotny budynek seminarium mógł pomieścić 30 osób¹⁴⁰.

Seminaria duchowne w Królestwie Polskim miały zróżnicowany poziom nauczania. Wiodące placówki wprowadzały reformy studiów, przedłużały tok nauczania oraz powiększały liczbę wykładanych przedmiotów. Celem zmian było zapewnienie wyższego poziomu prowadzonych zajęć. W seminariach prowadzonych przez misjonarzy istniała fluktuacja kadr, zmierzająca do wyszukania najzdolniejszych profesorów, którzy byli później kierowani do nauczania w wiodących seminariach np. w seminarium świętokrzyskim, wrocławskim czy płockim. Mniej znaczące seminaria służyły natomiast jako miejsce nabywania doświadczenia wychowawczych i pedagogicznych.

Polityka wyznaniowa Królestwa Polskiego nie odbiegała od ducha józefinizmu. Władze oświatowe kontynuowały politykę Księstwa Warszawskiego i stopniowo zmierzały do podporządkowania Kościoła państwu. Także kształcenie duchowieństwa w konsekwencji zostało poddane kontroli władz. KRWRiOP poważnie ingerowała w szkolnictwo kościelne, m.in. w sprawy naboru kandydatów do seminariów. W początkowych latach Królestwa Polskiego wydano szereg dyspozycji dotyczących kandydatów do seminariów. W 1817 r. namiestnik Królestwa Polskiego generał Józef Zajączek nakazał, aby mieli oni ukończoną szkołę wydziałową. Realizację nakazu daje się zauważyć np. w diecezji lubelskiej, gdzie 78% kandydatów do seminarium w latach 1820–1835 ukończyło pięcioklasową szkołę średnią. Podobnie było w latach 1820–1840 w diecezji sandomierskiej. Także i tam kandydaci do seminarium w większości ukończyli co najmniej czwartą klasę szkoły publicznej. W Sejnach władze oświatowe jeszcze w 1834 r. przypominały biskupowi Mikołajowi Manugiewiczowi, aby kandydaci do seminarium mieli ukończoną szkołę na średnim poziomie. Winni oni zdać egzamin wstępny przed egzaminatorami wyznaczonymi przez biskupa. Wymagano od kandydatów przedstawienia metryki chrztu, świadectwa moralności, świadectwa ukończenia szkół, zaświadczenia miejsca zamieszkania, zgody rodziców i zwolnienia od popisu wojskowego. Aspiranci nie powinni pochodzić z innych zaborów. Komisja Rządowa była ostateczną instancją, która wydawała pozwolenie na podjęcie nauki w seminarium¹⁴¹.

Zamiarem KRWRiOP było ujednoczenie kształcenia seminaryjnego w Królestwie Polskim. Pozytywną cechą zmian było dążenie do podwyższania poziomu nauczania poprzez reformy programu studiów, podwyższenie wymagań wobec wykładowców, a także wsparcie finansowe seminariów duchownych. Władze wyznaniowe nie tylko kontrolowały nauczanie seminaryjne, ale zobowiązywały biskupów do stopniowego rozszerzania nauczanych w seminariach przedmiotów.

¹⁴⁰ J. Kania, *Unickie seminarium diecezjalne...*, s. 242–244.

¹⁴¹ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 91, B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 446–448.

Przygotowane w tym duchu *ratio studiorum* z 1821 r. z powodu niechęci niektórych biskupów i profesorów nie zostało wprowadzone¹⁴². Dopiero kolejny projekt z 1836 r. został wcielony w życie. Wprowadzał on czteroletni tok nauczania z dodatkowym rokiem przygotowawczym w przypadku kandydatów bez odpowiedniego wykształcenia. Projekt miał na celu wyjść naprzeciw wymogom czasu. Został powszechnie przyjęty w seminariach Królestwa Polskiego. Po 1860 r. w większości seminariów przedłużono naukę o piąty rok. Dodano nowe przedmioty przyrodnicze i filologiczne. W 1817 r. żądano od kandydatów na stanowisko profesora w seminarium ukończenia Wydziału Teologicznego w Warszawie i tytułu magistra teologii. W początkowych latach niewielu profesorów zdobyło stopień akademicki. Dopiero około 1860 r. prawie wszyscy profesorowie seminariów duchownych, oprócz misjonarzy, posiadali stopień magistra. Początkowo od profesorów nie wymagano pracy naukowej, mimo wymaganych stopni akademickich. Profesorowie często łączyli nauczanie w seminarium z pracą duszpasterską, co nie sprzyjało rozwojowi pracy naukowej¹⁴³. Z funduszy ze zniesionych klasztorów i opactw stworzono etaty dla profesorów i wychowawców, które z powodu oszczędności niekiedy łączono. Należy jednak dodać, że finansowanie seminariów duchownych było niejednakowe oraz nie zawsze wystarczające na pokrycie ponoszonych wydatków.

Na przełomie XVIII i XIX w. daje się zauważyć znaczący spadek liczby kleryków w seminariach polskich. Powszechnie powtarza się opinia biskupów o dotkliwym braku kapłanów. Działania wojenne, zmiany granic, niestabilność finansowa oraz polityka kościelna zaborców nie sprzyjały podejmowaniu decyzji wstępowania do seminarium. Dopiero w okresie następnym, szczególnie po 1830 r. w Królestwie Polskim widoczny jest systematyczny wzrost liczby kleryków w poszczególnych seminariach. Niewątpliwie gorliwość biskupów i kapłanów oraz stabilizacja gospodarcza sprzyjały wzrostowi powołań kapłańskich. Daje się także zauważyć znaczny odsetek szlachty wśród kandydatów do kapłaństwa. W Królestwie Polskim w okresie między powstaniami alumni pochodzili przeważnie ze średniozamożnej i drobnej szlachty, włościan oraz z mieszczaństwa. Większy procent kleryków chłopskiego pochodzenia, który występował w okresie Księstwa Warszawskiego, uległ zmniejszeniu z powodu kryzysu wiejskiego. W 1825 r. w seminariach na dawnych ziemiach polskich studiowało łącznie 750 alumnów. Było to około 50% więcej niż około 1772 r. Średnio na jedno seminarium przypadało 22 alumnów¹⁴⁴. W okresie staropolskim do seminarium przyjmowano kleryków na fundusz, dlatego ich liczba była ściśle określona. Po przejęciu na skarb państwa klasztorów władze świeckie decydowały o wysokości finan-

---

¹⁴² E. Kipa, *Materiały do dziejów organizacji Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim 1815–1820. Dymisja Stanisława Potockiego*, „Teki Archiwalne”, 3: 1954, s. 213 nn.

¹⁴³ B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, s. 425–426, 440–442.

¹⁴⁴ J. Skarbek, *Kościół katolicki...*, s. 491–492.

sowania seminariów oraz liczbie przyjmowanych kandydatów. W celu zwiększenia liczby kleryków biskupi tworzyli dla nadliczbowych kandydatów dodatkowy fundusz, a niekiedy odwoływali się także do ofiarności wiernych. Korespondencja biskupów wyraźnie ukazuje trudności związane z uzyskaniem dodatkowych funduszy na powiększenie liczby kleryków. Chętnie też przyjmowano kandydatów do seminarium na fundusz własny, mimo iż wiązało się to ze znacznymi wydatkami. Sytuacja materialna seminariów polskich ustabilizowała się w XIX w., kiedy coraz częściej seminaria posiadały własny roczny budżet, uzyskały większą stabilność i mogły normalnie funkcjonować.

ROZDZIAŁ II

POWSTANIE SEMINARIUM DUCHOWNEGO W TYKOCINIE

WPROWADZENIE

Do końca XVIII w. Tykocin znajdował się w granicach diecezji łuckiej. Poprzedniczką diecezji było biskupstwo włodzimierskie, powstałe ok. 1357 r. W 1425 r. stolicę diecezji przeniesiono do Łucka i stąd diecezja wzięła swą nazwę. Na początku od XVII w. przyjęto nową nazwę: diecezja łucko-brzeska. Synod diecezjalny z 1726 r. dokonał podziału diecezji na dwie części. Tego typu tytułatury używano również w innych diecezjach ówczesnej Rzeczypospolitej¹. Granice diecezji kształtowały się stopniowo. W XV w. jej terytorium leżało na Polesiu, Podlasiu i na Wołyniu. Podlasie, na terenie którego leżał Tykocin, wchodziło w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, które leżały przy granicy „z Lachami”. Formę „Podljasze” używano w Kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego w końcu XVI w. Były to obszary znajdujące się nad środkowym Bugiem, górną Narwią oraz wschodnią częścią Mazowsza². W 1569 r. województwo podlaskie odłączono od Wielkiego Księstwa Litewskiego i przyłączono do Korony.

Od XVI do XVIII w. diecezja łucka od zachodu graniczyła z biskupstwem płockim, od parafii Kobylin po Ciechanowiec, dalej granicę stanowiły rzeki Bug i Liwiec aż do jej źródeł. W okolicach parafii Mordy diecezja łucka sąsiadowała z diecezją krakowską³. Następnie granica biegła wzdłuż ziemi chełmskiej województwa bełskiego (z pewnymi wyjątkami) aż do Łopatynia i Oleska, czyli do pogranicza województwa bełskiego i ruskiego⁴. Od południa diecezja sąsiadowała

---

¹ L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983, s. 94.

² A.W., Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, Podlasie, t. 6, cz. 1, w: *Źródła dziejowe*, t. 17, Warszawa 1909, s. 1–3; J. Maroszek, J. Tęgowski, *Pogranicze polsko-rusko-litewskie*, w: *Historia województwa podlaskiego*, red. A. Dobroński, Białystok 2010, s. 19.

³ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, „Archiwa, Biblioteki Archiwa Muzea Kościelne”, t. 19, 1969, s. 350; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 101.

⁴ B. Kumor, *Granice metropolii...*, s. 350.

z archidiecezją lwowską i diecezją kamieniecką. Jej granica biegła wzdłuż podziału województwa wołyńskiego z ruskim i podolskim. Według postanowień wspomnianego synodu łuckiego z 1726 r. do diecezji przynależało także województwo braclawskie. Enklawa braclawska już od 1604 r. mogła należeć do diecezji łuckiej⁵. Od strony wschodniej diecezja graniczyła z diecezją wileńską, od Ostroroga aż po odległy Tykocin⁶. Jak podają najstarsze dokumenty Tykocin już w 1604 r. należał do dekanatu bielskiego diecezji łuckiej⁷.

W diecezji łuckiej przed 1769 r., a więc przed erylowaniem seminarium tykocińskiego, funkcjonowały także inne seminaria. Pierwsze zamiary ufundowania seminarium w diecezji łuckiej pojawiły się na synodzie diecezjalnym w 1589 r. Prawdopodobnie z powodu braku uposażenia i odpowiednio przygotowanych wychowawców oraz z powodu przeniesienia biskupa Bernarda Maciejowskiego do Krakowa, nie doszło do utworzenia zakładu. W 1601 r. oraz trzy lata później kapituła katedralna zamierzała utworzyć seminarium w Janowie, jednak nie zdołano zrealizować tego projektu⁸. Na początku XVII w., według *Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis*, diecezja łucka w 1613 r. nie prowadziła własnego seminarium, przepisane przez Sobór Trydencki. Jednak ówczesny biskup Paweł Wołucki w relacji z tego roku informował Stolicę Apostolską, że będzie czuwał nad tym, aby jego kosztem klerycy pochodzący ze szlachty pobierali naukę przy katedrze w Łucku i przygotowywali się do kapłaństwa⁹. Dopiero w 1713 r. biskup Aleksander Wykowski ufundował seminarium łuckie. Prawdopodobnie rok później kierownictwo nad seminarium objęli księża komuniści. Według relacji o stanie diecezji łuckiej z 1727 r. w Łucku na fundacji kształciło się czterech kleryków. Fundusz miał wartość 1000 florenów i był ulokowany w dobrach ziemskich. Klerycy zamieszkiwali wspólnie. Dane te pochodzą z okresu synodu diecezjalnego, który odbył się w 1726 r. i był zainicjowany przez biskupa łuckiego Stefana Rupniewskiego¹⁰. Kolejna relacja o stanie diecezji z 1749 r. podaje nowe informacje na temat seminarium duchownego w Łucku, które znajdowało się przy kościele katedralnym. Nauczano w nim teologii moralnej, rytów, ceremonii kościelnych. Seminarium posiadało własny murowany, solidny budynek, wystawiony z funduszu ówczesnego biskupa łuckiego Franciszka Kobielskiego. Klerycy mieli zapewnione wyżywienie¹¹. Według relacji z 1765 r. seminarium zostało

⁵ L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 9, 25, 102.

⁶ *Źródła dziejowe...*, s. 33.

⁷ L. Królik, *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII w.*, Lublin 1981, s. 31.

⁸ *Acta synodi dioecsanæ per Bernardum Maciejowski an. 1589 celebratae*, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1875, s. 29; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 223–224.

⁹ ASV, sygn. 464, *Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1613*, (b.p.); L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 222–232.

¹⁰ ASV, sygn. 464, *Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis in Polonia 1727*, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.).

¹¹ Tamże, *Status Dioecesis Luceoriensis 1749*, Łuck, 25 VIII 1749, (b.p.).

odnowione. Uczyło się w nim 8 alumnów. Wykłady teologii moralnej i filozofii prowadzili profesorowie z zapewnionym utrzymaniem w wysokości 490 dukatów rzymskich oraz mieli obiecane ubranie. Biskup Antoni Wołłowicz troszczył się bardzo o rozwój tego seminarium¹². Za czasów biskupa Feliksa Pawła Turskiego, według relacji z 1773 r., seminarium w Łucku miało własny zarząd. Uczyło się w nim 4 kleryków na funduszu w wysokości 100 dukatów. Nauczano w nim teologii moralnej, ceremonii, śpiewu i podstaw dyscypliny kościelnej, czyli początków prawa kanonicznego. Rektor i wicerektor uczestniczyli w nabożeństwach w katedrze, klerycy zaś służyli im do mszy św. w dni świąteczne. Fundusze seminarium zmniejszyły się z powodu kryzysu, który dotknął wówczas Rzeczypospolitą¹³. Kolejna relacja, sporządzona 15 lat później, informuje, że w seminarium łuckim kształciło się 10 kleryków. W diecezji łuckiej w seminariach duchownych klerycy mieli zapewnione mieszkanie, uczyli się teologii dogmatycznej i moralnej, wymowy świętej, rytów oraz innych potrzebnych przedmiotów przynależących do swego stanu. Profesorowie byli dobrze przygotowani do wykładów. W poszczególnych seminariach były przestrzegane konstytucje. Biskup i wikariusze generalni zachęcali do ich przestrzegania¹⁴. Relacja o stanie diecezji łuckiej z 1793 r. informuje, że biskup Adam Stanisław Naruszewicz osobiście udzielał klerykom diecezjalnych i zakonnych święceń prezbiteratu, diakonatu i subdiakonatu osobiście, w jego zastępstwie święcił suffragan biskup Jan Szykowski. W seminarium łuckim kształciło się 17 kleryków, w tym 4 na funduszu¹⁵.

Drugie seminarium w diecezji łuckiej powstało w 1638 r. w Ołyce. Zostało ufundowane przy kolegiacie dla 8 kleryków. Było kierowane przez prałata scholastyka kolegiaty i dyrektora Akademii Ołyckiej. Seminarium zawdzięcza swe istnienie ks. Franciszkowi Zajerskiemu, który w testamencie zapisał na ten cel 70 000 florenów. Realizatorem testamentu był książę Albrecht Radziwiłł. Wymogiem stawianym kandydatom było ukończenie studiów średnich humanistycznych i ukończone 20 lat. Alumni uczyli się retoryki, kazusów z teologii moralnej, śpiewu, służyli do mszy św. w kolegiacie i odmawiali codziennie oficjum do NMP. Kapituła kolegiacka w 1730 r. postanowiła, aby klerycy przed przyjęciem święceń przynajmniej przez rok przebywali wspólnie w seminarium¹⁶. Według relacji o stanie diecezji z 1727 r. w Ołyce kształciło się na potrzeby diecezji 8 kleryków. Seminarium kierował scholastyk kolegiaty¹⁷. W 1749 r. biskup F. Kobielski zarządził, że scholastyk uczył kleryków łaciny, śpiewu, ceremonii i

¹² Tamże, Status Dioecesis Luceoriensis 1765, Warszawa, 1 II 1765, (b.p.).

¹³ Tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa, 10 VII 1773, (b.p.).

¹⁴ Tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1788, Janów, 27 III 1788, (b.p.).

¹⁵ Tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1793, Janów, 15 II 1793, (b.p.).

¹⁶ F.A. Symon, *Supplementa ad historiam narrationem de collegiata Olycensi*, w: *Academia Caesarea Romano-Catholica Petropolitana annus accademicus 1892/1893*, Petropoli 1893, s. 79–91, 123.

¹⁷ ASV, sygn. 464, Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis 1727, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.).

troszczył się o większą dyscyplinę zakładu. Jeden z kanoników kapituły prowadził wykłady dla kleryków. W tym czasie był także ojciec duchowny, który oprócz opieki nad formacją duchową kleryków nauczał ceremonii i głoszenia kazań. W niedziele alumni uczyli wiernych katechizmu. Pod koniec XVIII w. wprowadzono wykłady z filozofii i historii Kościoła, teologii dogmatycznej i kaznodziejstwa. Klerycy uczyli się przez 4 lata¹⁸. W 1773 r. przy kolegiacie zamieszkiwało 6 alumnów, którzy podlegali kapitule¹⁹. Kongregacja Soboru w odpowiedzi na relację o stanie diecezji z 1773 r. stwierdziła, że liczba kleryków w seminarium w Ołyce była zbyt mała i niewystarczająca do zapewnienia diecezji dobrze przygotowanych kapłanów. Jeśli ta sytuacja wynikałaby z powodu braku odpowiednich funduszy, biskup powinien zapewnić ich zwiększenie²⁰. Niestety, w kolejnych latach poprawa nie nastąpiła. Widać było wyraźnie zmniejszenie się liczby kleryków w seminarium Ołyce. W 1788 r. było tylko dwóch²¹, w 1793 r. trzech²².

Północną część diecezji łuckiej, to jest Podlasie, zamieszkiwała znaczna liczba katolików i tam szczególnie brakowało kapłanów. W Janowie, gdzie często rezydowali biskupi łuccy, postanowiono utworzyć nowe seminarium duchowne²³. Od 1601 r. kapituła katedralna zamierzała je utworzyć, jednak nie zdołano zrealizować projektu²⁴. Seminarium duchowne w Janowie Podlaskim zostało erygowane dopiero w 1684 r. przez biskupa Stanisława Witwickiego. Zakład prowadzili księża komuniści²⁵. Następnego roku biskup wydał dekret, którym ponowił wcześniejsze decyzje odnośnie do naboru kandydatów, programu nauczania, liczby profesorów oraz uposażenia seminarium. Kandydaci mieli ukończyć studia średnie humanistyczne i posiadać nie mniej niż 20 lat. Zakład rozpoczął swą działalność w 1687 r. Biskup Witwicki oddał część dolną zamku na pomieszczenia dla profesorów i kleryków. Alumni otrzymali wyżywienie, a biedniejsi także odzież. Ponieważ pomieszczenia w Janowie nie wystarczały na potrzeby seminarium, dlatego w 1690 lub 1691 r. przeniesiono je do pobliskich Łosic. Według L. Królika seminaria janowskie i łosickie były tym samym seminarium, założonym przez biskupa Witwickiego, które połączyły się ostatecznie w 1721 r. Po wybudowaniu nowego budynku w Janowie, alumni przenieśli się do miasta. W seminarium janowskim zamieszkiwało 8 kleryków na funduszu, kilku kleryków na własnym utrzymaniu oraz władze seminaryjne. Zakładem kierował regens i wiceregens,

¹⁸ L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 228–229.

¹⁹ ASV, sygn. 464, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa, 10 VII 1773, (b.p.).

²⁰ Tamże, Uwagi do relacji z 1773, 20 III 1774, (b.p.).

²¹ Tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1788, Janów, 27 III 1788, (b.p.).

²² Tamże, Relatio Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1793, Janów, 15 II 1793, (b.p.).

²³ P.J.K. [J. Pruszkowski], *Janów Biskupi czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1897, s. 64.

²⁴ *Acta synodi dioecesanæ...*, s. 29; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 223–224.

²⁵ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 3, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949, s. 43.

później kadra powiększyła się o dwóch profesorów, prefekta, spowiednika i prokuratora. Klerycy byli zobowiązani do wspólnego odmawiania niektórych godzin brewiarzowych. W zakładzie nauczano teologii moralnej i przedmiotów praktycznych. Oprócz profesorów księży komunistów, w seminarium nauczał również jeden z miejscowych dominikanów²⁶. Trudno wyjaśnić, dlaczego w relacji o stanie diecezji łuckiej z 1727 r. nie wymieniono seminarium janowskiego. Dopiero biskup Franciszek Kobielski w relacji z 1749 r. wymienia ponownie seminarium w Janowie. Wówczas kształciło się w nim 30 kleryków. Seminarium było utrzymywane z pieniędzy biskupa. Zakład miał zabezpieczone środki materialne dla profesorów i alumnów²⁷. Według relacji z 1773 r. w Janowie kształciło się ośmiu kleryków, w 1788 r. było 25 alumnów. Pod koniec XVIII w. nauka w Janowie trwała 3 lata. Seminarium posiadało zarząd podobny jak w Łucku. Klerycy w Janowie służyli podczas nabożeństw w kościele kolegiackim. Również i tutaj fundusz seminarium zmniejszył się z powodu kryzysu Rzeczypospolitej²⁸. W 1782 r. z nieznanych przyczyn księża komunści opuścili seminarium janowskie. Wówczas biskup Feliks Turski przekazał seminarium w ręce księży diecezjalnych²⁹.

Czwarte seminarium w diecezji łuckiej powstało w 1711 r. w Węgrowie. Podobnie jak w przypadku seminarium janowskiego, relacja o stanie diecezji z 1727 r. z nieznanych przyczyn nie wymienia faktu istnienia seminarium węgrowskiego. Dopiero w relacji z 1749 r. jest wzmianka o funkcjonowaniu zakładu w Węgrowie, który kształcił niewielką liczbę kandydatów do kapłaństwa³⁰. Seminarium erygował biskup łucki Aleksander Wyhowski. Fundatorem był wojewoda płocki i właściciel dóbr węgrowskich Jan Bonawentura Krasieński. Do kierowania seminarium wybrano księży komunistów. Fundusz miał wystarczyć na kształcenie 6 kleryków. Komunistom przekazano miejscowy kościół parafialny, który został podniesiony do godności prepozytury. Regensem seminarium był prepozyt kolegiaty janowskiej³¹.

---

²⁶ L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 225–226.

²⁷ ASV, sygn. 464, Status Dioecesis Luceoriensis 1749, (b.p.). Opis diecezji z 1759 r. za czasów bpa Antoniego Wołowicza był powtórzeniem dotychczasowych informacji na temat seminarium w diecezji łuckiej. Por. tamże, Status Dioecesis Luceorensis, Łuck, 1 III 1859, (b.p.).

²⁸ Tamże, Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis 1727, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.); tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa, 10 VII 1773, (b.p.); J. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 227.

²⁹ M. Brudzisz, *Dzieje seminarium duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządkiem księży komunistów (1864–1782)*, Tuchów–Lublin 1966, (mps w bibliotece KUL), s. 80–102, 205–219; L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 226.

³⁰ ASV, sygn. 464, Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis 1727, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.); tamże, Status Dioecesis Luceoriensis 1749, (b.p.).

³¹ P.J.K. [J. Pruszkowski], *Janów Biskupi...*, s. 71–72.

L. Królik przypuszcza, że zakład zaczął funkcjonować dopiero między 1712 a 1715 r. P. Aleksandrowicz przesuwą tę datę na lata po 1717 r.³². Choć seminarium należało do Instytutu Księży Komunistów, funkcjonowało jednak, wykorzystując własne fundusze. Na początku XVIII w. nauka w seminarium trwała 2 lata. Jak stwierdza M. Brudzisz, studium filozofii było przeznaczone dla zdolniejszych kleryków, którzy następnie udawali się na dalsze studia do Warszawy lub Wilna. Mniej zdolni przerabiali na miejscu jedynie teologię moralną³³. Relacja o stanie diecezji z 1749 r. stwierdza, że w Węgrowie kształciła się mała liczba kleryków³⁴. Z relacji o stanie diecezji z 1773 r. wiemy, że w seminarium węgrowskim klerycy żyli we wspólnocie, w celu nabywania doświadczenia sprawności duchowych oraz zdobycia koniecznej wiedzy, potrzebnej do spełnienia posługi kapłańskiej³⁵. W 1788 r. w seminarium kształciło się 25 kleryków³⁶, w 1791 r. 12, z których 10 studiowało filozofię, 2 uczyło w szkołach średnich³⁷.

W 1726 r. w Brześciu nad Bugiem powstało piąte w diecezji łuckiej seminarium duchowne. Zostało ufundowane przez biskupa Stefana Rupniewskiego. Danych na temat tego seminarium nie podawano w relacjach do Stolicy Apostolskiej. Podobnie jak w Łucku oraz w Węgrowie było prowadzone przez księży komunistów. W 1772 r. ks. Piotr Szpannenberg, należący do Zgromadzenia Księży Komunistów, przekazał na rzecz seminarium 14 000 zł polskich. Suma ta była przeznaczona na utrzymanie profesora i 2 kleryków. Nauka w seminarium brzeskim trwała 2 lata. Nauczano teologii moralnej, retoryki, logiki, rubryk i śpiewu. W 1726 r. powstało także seminarium w Karolinie, niedaleko Pińska. W następnym roku w seminarium tym uczyło się 10 kleryków. Zakład działał jeszcze w 1740 r.³⁸.

Ostatnie seminarium w diecezji łuckiej powstało w Tykocinie. Relacja o stanie diecezji z 1773 r. zawiera pierwsze informacje o seminarium powstałym dzięki hetmanowi Janowi Klemensowi Branickiemu, kasztelanowi krakowskiemu³⁹.

³² L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 229; P. Aleksandrowicz, *Diecezja siedlecka czyli podlaska (1818–1868)*, Siedlce 1971, s. 183.

³³ M. Brudzisz, *Dzieje seminarium duchownego...*, s. 183–184.

³⁴ ASV, sygn. 464, Status Dioecesis Luceoriensis 1749, (b.p.).

³⁵ Tamże, Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis 1727, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.); tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa, 10 VII 1773, (b.p.).

³⁶ Tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1788, Janów, 27 III 1788, (b.p.).

³⁷ L. Królik, *Organizacja diecezji łuckiej...*, s. 230.

³⁸ Tamże, s. 231–232.

³⁹ ASV, sygn. 464, Status Dioecesis et Ecclesiae Cathedralis Luceoriensis 1727, Łuck, 12 VIII 1727, (b.p.); tamże, Status Ecclesiae et Dioecesis Luceoriensis 1773, Warszawa, 10 VII 1773, (b.p.).

1. PRZYBYCIE MISJONARZY DO TYKOCINA I ERYGOWANIE SEMINARIUM DUCHOWNEGO

Funkcjonowanie seminarium tykocińskiego było nierozzerwalnie związane z działalnością księży misjonarzy. Znani oni byli nie tylko jako kaznodzieje, ale także jako kierownicy i wychowawcy wielu seminariów duchownych z Polsce. Misjonarze rozpoczęli swą działalność na Podlasiu w 1719 r. w Siemiatyczach. Na początku XVIII w., za czasów wizytatora prowincji polskiej ks. Antoniego Fabriego (1714–1723), zostali tam sprowadzeni przez księcia Michała Józefa Sapiechę, wojewodę podlaskiego. Misjonarze prowadzili działalność duszpasterską, prowadzili rekolekcje dla duchowieństwa, wyjeżdżali do okolicznych wsi na misje ludowe oraz kierowali szkołą parafialną i przytułkiem⁴⁰. Do Tykocina zostali sprowadzeni przez Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego koronnego po śmierci proboszcza parafii ks. Antoniego Porembnego (†1751). Czym sugerował się Branicki, wybierając Zgromadzenie Misji do prowadzenia działalności duszpasterskiej w Tykocinie? Można wymienić wiele powodów, dla których misjonarze mogli być sprowadzeni. W 1748 r. Branicki zawarł związek małżeński z Izabelą z Poniatowskich. Ślub był celebrowany w warszawskim kościele misjonarskim pw. Świętego Krzyża. Urszula siostra Klemensa, która poślubiła Jana Kazimierza Lubomirskiego, pod koniec życia ufundowała klasztor misjonarzy w Głogowie⁴¹. Hetman założył w Białymstoku szpital prowadzony przez siostry miłosierdzia. Także żona Izabela, już po śmierci męża, ufundowała w Białymstoku dom misjonarzy oraz seminarium duchowne prowadzone przez Zgromadzenie. W swojej bibliotece Izabela miała książki poświęcone duchowości św. Wincentego a Paulo⁴². Małżonkowie mieli upodobanie do kultury Francji, wyniesione przez Jana Klemensa z podróży do tego kraju. Wszystko to potwierdza wyraźne sympatie Branickich do Zgromadzenia Misji. Hetman w akcie fundacyjnym jasno wyraził cel sprowadzenia misjonarzy do Tykocina: *[...] ażeby nie tylko nabożeństwo w kościele przez zdolnych i przykładowych ministrów było sprawowane, lecz ażeby i lud nieoświecony w okolicy, a osobliwie z włości naszych zbawienną mógł odbierać naukę, umyśliliśmy do tego kościoła sprowadzić księży misjonarzy*⁴³.

Tykocin za czasów Branickiego był jednym z miast podlaskich, gdzie zamieszkiwała duża wspólnota żydowska. Czyżby zamiarem magnata mogło być powierzenie misjonarzom także działalności nawracania Żydów na katolicyzm?

⁴⁰ *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księża Misjonarzy (1625 – 17/IV – 1925)*, Kraków 1925, s. 122–123.

⁴¹ A. Sztachelska-Kokoczek, *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006, s. 15–19.

⁴² W bibliotece Wyższego Archidiecezjalnego Seminarium Duchownego w Białymstoku zachował się egzemplarz A.J. Ansard, *L'Esprit de s. Vincent de Paul*, Paris 1780, podpisany *Contessa Branicka Poniatowska*.

⁴³ APT, Kronika parafii Tykocin pisana w 15 lat po inkameracji dóbr duchownych, (b.s.), s. 4.

Misjonarz. Litografia z 1848 r. z książki I.K. Wietza i P. Bohmanna,
Rys historyczny zgromadzeń zakonnych obojej płci, t. 1, tabl. 59, Warszawa 1848

Portret Jana Klemensa Branickiego (1689–1771),
obraz Antoniego Tallmanna w kościele parafialnym w Tykocinie

Z zachowanych źródeł nie można z pewnością wyciągnąć takiego wniosku. Brak bowiem jakichkolwiek wzmianek o takiej działalności zakonników. Nie są znane świadectwa na temat relacji pomiędzy misjonarzami, klerykami seminarium duchownego oraz Żydami tykocińskimi. Zachowane akta nawróconych na katolicyzm w parafii tykocińskiej zawierają stosunkowo niewiele nazwisk konwertytów z judaizmu.

Sprowadzenie zakonników do Tykocina przekonująco wyjaśnił ks. Stanisław Jamiołkowski. Autor kilku artykułów na temat przeszłości Tykocina, zamieszczonych w „Przeglądzie Katolickim” z 1798 r., stwierdził, że Branicki krytycznie ocenił stan pracy duszpasterskiej duchowieństwa diecezjalnego w tym mieście. Dlatego wybrał misjonarzy – zgromadzenie aktywne misyjne, duszpasterskie i wychowujące w pobożności i karności duchowieństwo. W tym samym okresie, podobną decyzję o sprowadzeniu misjonarzy do własnych dóbr podjęła wojewodzina bracławska, księżna Anna Jabłonowska, mecenas nauki i sztuki. Miała podobne poglądy polityczne. Podobnie jak hetman była przeciwna elekcji Stanisława Poniatowskiego na króla i poparła konfederację barską, a po jej upadku pogodziła się z królem, następnie wycofała się z życia politycznego i odtąd całą duszą poświęciła się działalności kulturalnej i ekonomicznej. W liście do swej przyrodniej siostry Teofili Sapieżyny z Jabłonowskich tak zachęcała do zaproszenia misjonarzy do swych dóbr: *Rządzą domem, moja królowo, i znajduję, że dobrzy chrześcijanie są wyborni słudzy; czy nie zdałoby się sprowadzić misje z Siemiatycz po Świątkach? Z praktyki wiem, że na wiele przydadzą się rzeczy [chodzi oczywiście o misjonarzy – J.L.]. Poddani źli, dwór niesforny – poprawią się zapewne*⁴⁴. Branicki, podobnie jak księżna Jabłonowska, musiał dostrzegać wyraźne korzyści dla swego latyfundium, płynące ze sprowadzenia Zgromadzenia Misji.

Pierwszym misjonarzem, który przybył do Tykocina, był ks. Błażej Sikorski. Misjonarze najprawdopodobniej dobrze zdawali sobie sprawę z wagi zaproszenia przez magnata. Dlatego posłali jednego z najlepszych duchownych. Ksiądz Sikorski był w czasach saskich uważany za najślawniejszego misjonarza, jak pisze ks. Jędrzej Kitowicz.

*Głos miał wielce donośny i wdzięczny, udanie żarliwie i przenikające, styl prosty i retorycznymi wdziękami nie okraszony; wzbudzał jednak w słuchaczu afekta, jakie chciał: płacz, żal, miłosne serca ku Bogu rozrzewnienie, obrzydzenie grzechów [...]. Widzieć bywało nieraz cały kościół na jego kazaniu łzami zalany krzykiem powszechnym kochanie Boga oświadczający albo jak rój pszczoł zamieszany, do przeproszenia wzajemnego jeden drugiego szukający i do nóg sobie upadający*⁴⁵.

⁴⁴ Cyt. za: W. Trzebiński, *Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce wieku Oświecenia*, „Studia z historii budowy miast. Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury”, R. 5: 1955, z. 1/14, s. 95.

⁴⁵ J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa 1985, s. 40.

Ksiądz Piotr Jacek Śliwicki (1705–1774), wizytator polskiej Prowincji Zgromadzenia Misji w latach 1739–1774. Dom Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie

Branicki musiał słyszeć o talencie duszpasterskim i oratorskim ks. Sikorskiego, który w 1751 r. prowadził misje ludowe na Podlasiu. Nieprzypadkowo więc ks. Piotr Jacek Śliwicki, wizytator polskiej prowincji, wyznaczył jednego z najlepszych misjonarzy na funkcję proboszcza w Tykocinie. Na początku lipca wizytator pisał do ks. Sikorskiego: *Teraz innej usługi Pan Bóg i kongregacja po waszmość panu wyciąga. Będąc w Białymstoku, nic konkludować nie mogłem o fundacji tykocińskiej: bom musiał wszystko wziąć ad referendum do Jks. Generała naszego* [ks. Ludwika de Bras – J.Ł.]. [...] *Do Jks. Biskupa* [łuckiego Franciszka Kobielskiego – J.Ł.] *zaś o konsens pisał JWWP. Hetman*⁴⁶. Ksiądz Śliwicki w liście do biskupa Kobielskiego informował o propozycji Branickiego, który wyraził chęć, aby *...Kapłanów kongregacji naszej w Tykocinie, przy kościele farnym, niedawno tam od siebie wystawionym, osadzić chce*. Jak wynika z korespondencji ks. Śliwickiego z biskupem łuckim, który poinformował hierarchę o zaproszeniu misjonarzy przez Branickiego do Tykocina, Kobielski nie życzył sobie, aby kościół tykociński został wcielony do Zgromadzenia Misji. Biskup łucki 15 czerwca 1751 r. poinformował także hetmana, iż nie zgadza się na jego żądanie, by farę tykocińską oddać misjonarzom, ze względu na *krzywdę duchowieństwa świeckiego*⁴⁷. Jednak po zmianie decyzji biskupa, Branicki wystawił prezentę, to jest przedstawił biskupowi Kobielskiemu do zatwierdzenia ks. Sikorskiego na wakujące beneficjum proboszczowskie w Tykocinie. Nadto wizytator ks. Śliwicki wyjaśniał biskupowi Kobielskiemu, że ks. Sikorski nie miałby żadnej przeszkody w spełnianiu funkcji proboszczowskiej, ponieważ Zgromadzenie Misji, do którego należał, było stowarzyszeniem księży i braci, którzy nie składają uroczystych ślubów zakonnych, lecz jedynie zwyczajne, chociaż żyją wspólnie i przestrzegają pewnych reguł, jednak mogą przyjmować beneficja kościelne. Jak napisał ks. Jamiołkowski: *Intencja Branickiego Misjonarzom była bardzo na rękę, i że oni tej sprawy nie zapali. A gdy się biskup Kobielski na oddanie Zgromadzeniu tykockiej parafii z początku zgodzić nie chciał, Misjonarze umyślili tymczasem jednym Sikorskim, jako beneficjatem, do Tykocina wrota sobie otworzyć*⁴⁸. Ponieważ biskup łucki darzył ks. Sikorskiego życzliwością, dlatego misjonarz 19 lipca 1751 r., w dzień św. Wincentego a Paulo w Turczynie, wobec biskupa Kobielskiego został uroczystie wyznaczony na urząd. Ksiądz Sikorski opisał to wydarzenie:

Początek naszej fundacji i otrzymania beneficjum tykocińskiego zaczął się podczas wielkiego jubileuszu R.P. 1751 po śmierci księdza Antoniego Porembnego, kanonika brzeskiego, dano prezentę mnie księdzu Błażejowi Sikorskiemu, kapłanowi Congregationis Missionis natenczas misję odprawiającemu w Lublinie, którą prezentę odebrawszy z łaski Jpana Jana Klemensa Branickiego, hetmana wielkiego

⁴⁶ Cyt. za: S. Jamiołkowski, *Tykocin*, „Przegląd Katolicki”, t. 17: 1789, nr 45, s. 733.

⁴⁷ AGAD, Roś, Korespondencja IX/46, bp Franciszek Kobielski do J.K. Branickiego, Łuck, 15 VII 1751; Teki Glinki, teka nr 315, s. 118.

⁴⁸ S. Jamiołkowski, *Tykocin...*, s. 733–734.

koronnego, naówczas wojewody krakowskiego, na instytucję pojechałem do Turczyna, gdzie Illustrissimus Ordinarius Franciscus Kobielski, Episcopus Luceoriensis et Brestensis rezydował, tam ja, ksiądz Sikorski, byłem instytucjowany [...] d. 19 Julii w sam dzień św. Wincentego a Paulo 1751 anno⁴⁹.

W Tykocinie ks. Sikorski został instalowany 3 września 1751 r. przez ks. Płońskiego, kanonika łuckiego i dziekana bielskiego oraz ks. Sebastiana Żyrę, kanonika brzeskiego i proboszcza sokołowskiego⁵⁰. Nowy proboszcz sprowadził innych współbraci misjonarzy: księży Lorentowicza, Broniszewskiego, Wrzesińskiego, Konarskiego i Pławskiego. Ci, wspólnie z dotychczasowymi wikariuszami, przynależącymi do diecezji łuckiej, pełnili posługę duszpasterską oraz prowadzili misje ludowe w okolicy. 5 maja 1752 r. Branicki za zgodą generała misjonarzy ks. Ludwika de Bras oraz w porozumieniu z wizytatorem ks. Śliwickim podpisał dokument erygujący ją misjonarską w Tykocinie oraz przekazał Zgromadzeniu Misji kościół parafialny wraz z zabudowaniami. Biskup Kobielski zatwierdził tę decyzję 20 września tego samego roku. Misjonarze zobowiązali się do pełnienia posługi duszpasterskiej oraz bezpłatnego prowadzenia misji ludowych w okolicy⁵¹. Ksiądz Sikorski na przystosowanie budynków do potrzeb misjonarzy wykonał wiele prac i wydał przy tym dość znaczne sumy. Jak opisuje autor relacji domu tykocińskiego z 1755 roku: *Tuż po śmierci ks. Porembnego, wszystko pozabierano, pustyśmy dom zastali, nie było ani wołu, ani osła, ani żadnej rzeczy; za własny grosz musieliśmy żyć i księży wikariuszów, tudzież ludzi służebnych żywić*⁵². Nowy proboszcz wydał znaczne sumy na wyposażenie wnętrza nowo wybudowanego kościoła oraz zakrystii, plebanii, zakup sprzętów gospodarskich, a nawet na instrumenty muzyczne dla orkiestry parafialnej⁵³. Duszpasterstwo misjonarskie, nacechowane powagą i pewną surowością początkowo spotkało się w Tykocinie z niechęcią. Miejscowa ludność była przyzwyczajona do innego stylu pracy duszpasterskiej. Ponadto bliskość klasztoru bernardyńskiego wywoływała niechęć i niezdrową konkurencję⁵⁴. 20 maja 1756 r. hetman w liście do ks. Śliwickiego polecał, aby ten z *władzy swojej naganić to raczył, rekomendując im [współbraciom misjonarzom – J.Ł.] przyzwoitszą modestię, lepsze obejście się i komportację, bez kłótni z dworem i uciśnienia poddanych moich*. 30 września 1768 roku hetman zrzekł się prawa patronatu do probostwa tykocińskiego, przenosząc je na generała misjonarzy, zachowując jedynie patronat honorowy. Kilka dni później,

⁴⁹ APT, Sumariusz Dokumentów należących do kościoła Świętej Trójcy w Tykocinie, dotyczących uposażenia kościoła parafialnego, przytułku dla ubogich i Seminarium Kleryków Świeckich prowadzonego przez księży misjonarzy, [1437–1792], (b.s.), k. 61.

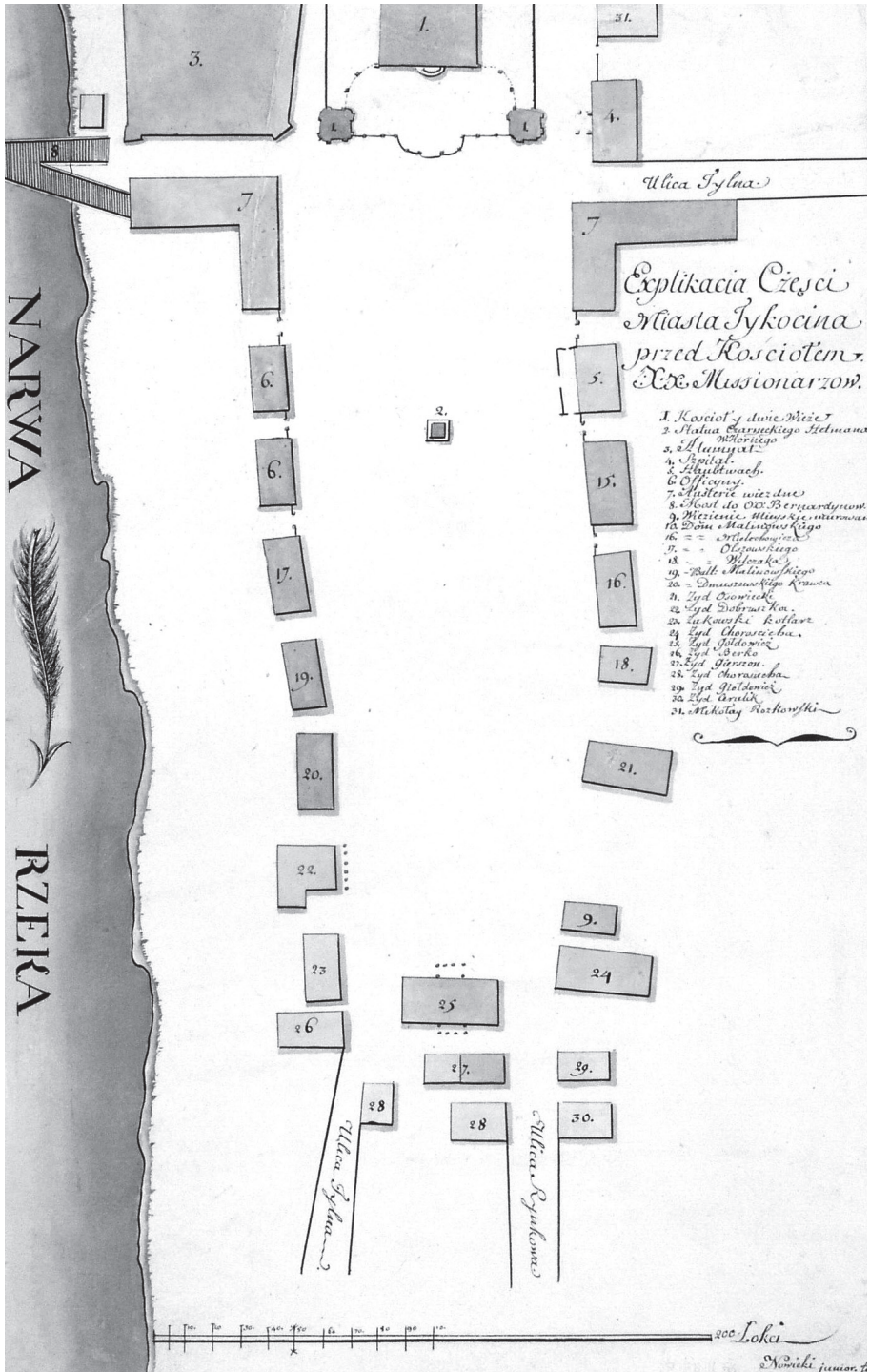
⁵⁰ AMS, Origo et presens status domus Congr. Missionis in Polonia, (b.s.), s. 618.

⁵¹ S. Jamiołkowski, *Tykocin...*, s. 734–735.

⁵² AMS, Origo et presens status domus Congr. Missionis in Polonia, (b.s.), s. 618.

⁵³ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 366–367.

⁵⁴ AMS, Origo et presens status domus Congr. Missionis in Polonia, (b.s.), s. 619.

Plan miasta Tykocina przed kościołem parafialnym. BUW, Dział Rękopisów, sygn. 8338

3 października Branicki aktem wykonanym w Białymstoku zatwierdził wszystkie nadania, które wcześniej misjonarze wykorzystywali i od tej pory stawały się one ich własnością. Hetman zapewnił ponadto wystawienie szkoły parafialnej i otoczenie cmentarza murem. Misjonarze musieli zatroszczyć się o własne utrzymanie, zobowiązani byli do udzielania wszelkich posług duchowych, prowadzenia misji ludowych oraz mieli obowiązek modlić się za fundatora⁵⁵.

13 lutego 1769 r. w Białymstoku Branicki wydał kolejny dokument, na mocy którego stawał się fundatorem seminarium duchownego dla diecezji łuckiej. Dokument został podpisany przez hetmana oraz przez ks. Piotra Jacka Śliwickiego. Zobowiązywał się sfinansować rozbudowanie plebanii zamieszkałej przez misjonarzy, aby przygotować pomieszczenia dla alumnów, na oratorium i refektarz. Branicki przeznaczył na uposażenie seminarium sumę, która miała wystarczyć na utrzymanie czterech kleryków i jednego profesora ze Zgromadzenia Misji. Klerykom zapewniono mieszkanie, wyżywienie i ogrzewanie w zimie. Mieli oni w przyszłości pełnić posługę kapłańską w diecezji łuckiej. Kandydaci do kapłaństwa winni kształcić się w cnocie, pobożności i w dyscyplinie właściwej stanu duchownemu. Jeśliby zaś wojny czy inne nieszczęścia miałyby umniejszyć owe uposażenie, wówczas należało zmniejszyć liczbę utrzymywanych kandydatów do kapłaństwa. Tekst fundacji zatwierdził biskup łucki Antoni Erazm Bogoria Wołłowicz w Janowie 2 dni później – 15 lutego oraz generał misjonarzy ks. Antoni Jacquier⁵⁶.

Pierwszym rektorem seminarium został superior domu tykocińskiego ks. Wojciech Kosk. 30 października 1771 r. przyjęto do seminarium pierwszych kandydatów: Hilarego Biedrzyckiego, Pawła Kostro, Hieronima Sławińskiego oraz Macieja Żebrowskiego⁵⁷. Klerycy zamieszkali w przedłużeniu plebanii, rozbudowanej w latach 1769–1771. Pomieszczenia seminarium znajdowały się na dwóch kondygnacjach, gdzie znajdowały się biblioteka, refektarz oraz pokoje dla przełożonych i kleryków⁵⁸.

Jan Klemens Branicki w 1769 r. liczył już 79 lat. Dwa lata przed śmiercią podjął się realizacji dzieła, które przetrwało po nim ponad 90 lat. Jeden z trzech najbogatszych obywateli Rzeczypospolitej na cel fundacji przeznaczył około 1/30 swego rocznego dochodu. Należy zauważyć, że ten ostatni zapis rozszerzył dotychczasowe zobowiązania duchowe. Od tej pory nie tylko misjonarze byli zobowiązani do odprawienia trzech mszy św. czytanych i co roku jedną w dzień rocznicy śmierci oraz jedną w oktawie Wszystkich Świętych, lecz również nowo wyświęceni w ciągu miesiąca zobowiązani byli do odprawienia 15 mszy św. w intencji hetmana Branickiego. Początkowo do seminarium tykocińskiego przyjmowano jedynie kleryków na fundusz Branickiego. Z biegiem czasu przyjmowano

⁵⁵ S. Jamiołkowski, *Tykocin...*, s. 735.

⁵⁶ ArŁm II, sygn. 134, Kopia dokumentu erekcyjnego, Białystok, 13 II 1769, k. 263–264.

⁵⁷ APT, *Catalogus Alumnorum*, (b.s.).

⁵⁸ Por. W. Kochanowski, *Kościół i dom Księży Misjonarzy w Tykocinie*, „Nasza Przeszłość”, t. 11, 1960, s. 456–458.

także kandydatów na własny koszt. Kandydaci ci opłacali mieszkanie, wyżywienie i naukę. Zachowany *Catalogus Alumnorum* zawiera dane na temat funduszu poszczególnych kleryków. Na podstawie tego źródła można zauważyć, iż znaczna część alumnów studiowała na funduszu Branickiego⁵⁹.

2. BUDYNEK SEMINARYJNY

Tykocin zawdzięcza Janowi Klemensowi Branickiemu powstanie kilku sakralnych budowli w mieście: kościoła Świętej Trójcy, przytułku dla starców, plebanii i seminarium duchownego oraz klasztoru bernardyńskiego⁶⁰. Według J. Nabelaka, pierwszego biografy hetmana, Branicki swą wielką fortunę *używał na cele miłosierne*⁶¹. A. Sztachelska-Kokoczka stwierdza natomiast, iż w działalności hetmana na pierwszy plan należy wysunąć inicjatywy budowlane. Branicki przez całe swoje życie nieustannie budował, przebudowywał. Przebudowa pałacu w Białymstoku, pałacu warszawskiego na Podwalu, letnia rezydencja w Choroszczy, prace w Tykocinie, Hołowiesku, Stołowaczu oraz w Tyczynie skupiały nieustannie jego uwagę. Oczywiście budowle sakralne, fundacje klasztorne i dobroczynne stanowiły niemniej istotny element inwestycji. Branicki oprócz Tykocina prowadził prace w Białymstoku. Przeprowadził remont kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i obsadził parafię księżmi życia wspólnego – bartoszkami, wybudował kaplicę św. Marii Magdaleny i probostwo, ufundował klasztor oraz szpital prowadzony przez siostry miłosierdzia⁶². W Choroszczy ufundował klasztor dominikanów i kościół, w Tyczynie przebudował kościół parafialny oraz uposażył szpital dla ubogich. Izabela Branicka, żona hetmana, kontynuowała działalność dobroczynną męża. W Białymstoku otaczała opieką pensję dla córek urzędników dworskich, szkołę parafialną, opiekowała się Szkołą Podwydziałową Zgromadzenia Akademickiego; z funduszy prywatnych ufundowała konwikt dla uczniów, ufundowała dom Zgromadzenia Misji oraz przytułek dla podrzutków w Choroszczy⁶³.

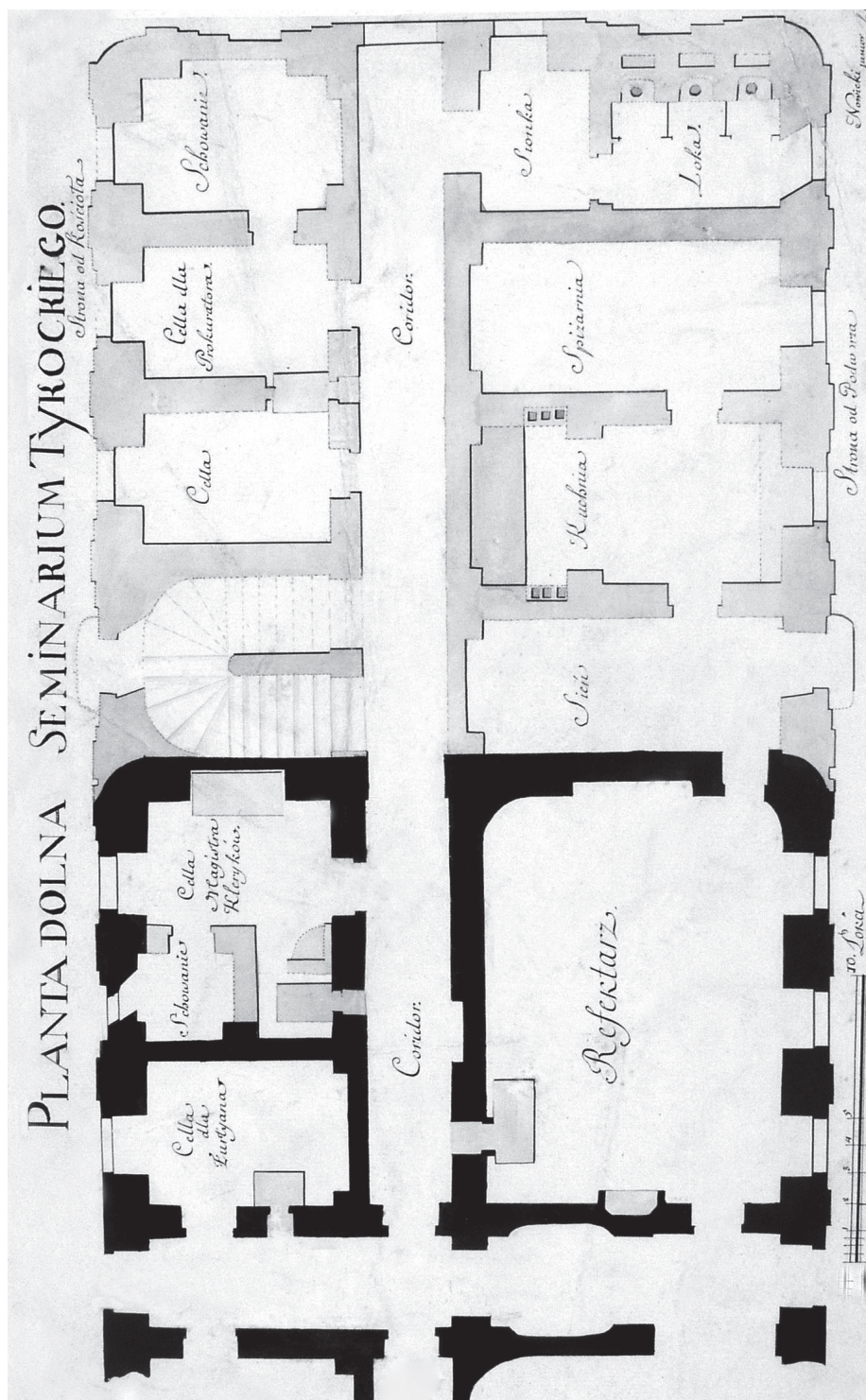
⁵⁹ APT, *Catalogus Alumnorum*, (b.s.).

⁶⁰ J. Maroszek, *Znaczenie i funkcja Tykocina w XVII i XVIII wieku. Magnacka historia miasta, „Białostoczczyzna”*, 4/24: 1991, s. 1.

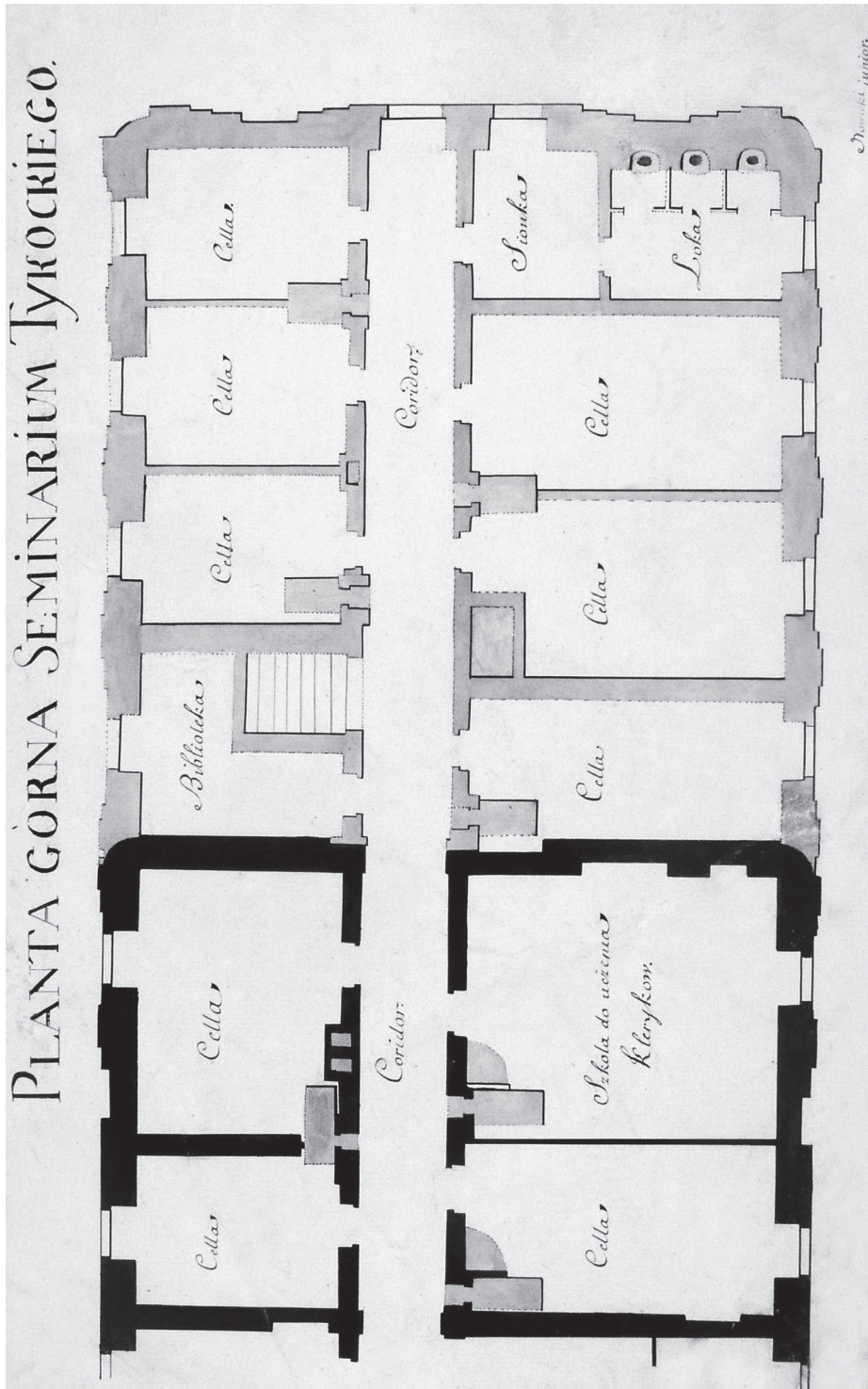
⁶¹ L. Nabelak, *Jan Klemens Banicki, ustęp z dziejów XVIII w.*, Lwów 1864, s. 122.

⁶² M.J. Lech, *Dzieje Białegostoku w XVIII w.*, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku”, t. 1: 1968, red. J. Joka, s. 136; A. Sztachelska-Kokoczka, *Magnackie dobra...*, s. 210–211; E. Żyłko, *Mecenat artystyczny hetmana Jana Klemensa Banickiego i Elżbiety z Pontatowskich Branickiej (ok. 1709–1808)*, Warszawa 1963, (mps w bibliotece BUW).

⁶³ H. Dmowska-Grabiasowa, *Działalność kulturalna Izabeli Branickiej w świetle korespondencji*, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku”, t. 4: 1985, red. H. Majecki, s. 83–91; A.Cz. Dobroński, A. Lechowski, *Izabela Branicka w 200-lecie śmierci*, Białystok 2008, s. 14, 18; D. Teofilowicz, *Z działalności Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku*, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku”, t. 3: 1972, red. J. Joka, s. 28–29.

Seminarium duchowne w Tykocinie – plan parteru, autorstwa Juniora Nowickiego, BUW, Dział Rękopisów, sygn. 8340

Seminarium duchowne w Tykocinie – plan parteru, autorstwa Juniora Nowickiego, BUW, Dział Rękopisów, sygn. 8341

Izabela Branicka (1730–1808), obraz Antoniego Tallmanna w kościele parafialnym w Tykocinie

Wraz z budową kościoła parafialnego w Tykocinie wznoszono jednocześnie plebanię. W hrabstwie tykocińskim nad realizacją budów i remontów czuwał ekonom. Do jego zadań m.in. należało wypłacanie prowizji kościołowi w Tykocinie, wypłaty rzemieślnikom zatrudnionym na budowach, opłaty za roboty budowlane na podstawie asygnat Branickiego⁶⁴. Wiosną 1748 r. rozpoczęto budowę piętrowego budynku, przeznaczonego na mieszkania dla księży. Do jesieni postawiono mury. W październiku kapitan i architekt Józef Sękowski informował hetmana, że murarze ukończyli prawie wszystkie prace wokół probostwa. Nie ukończyli natomiast jednej ze ścian na piętrze, ponieważ zabrakło cegły. Także stolarze nie zdążyli wykonać wszystkiego. Zabrakło sześciu par drzwi i pięciu futryn do okien plebanii. Sękowski informował, iż polecił ślusarzowi skarbowemu wykonać ukucia do drzwi i okien. Kotlarze pokryli dach blachą. Wiosną następnego roku trzech murarzy wykonało różne elementy detalu architektonicznego plebanii, m.in. gzymsy oraz stolarkę. W maju stolarz dobrzyniewski układał podłogi w probostwie. Sękowski informował o braku wapna na budowie w Tykocinie⁶⁵. Budynek został wykonany z cegły ceramicznej, pochodzącej z rozbiórki zamku tykocińskiego⁶⁶. Okazało się, że później musiał być on poddawany naprawom. Po śmierci hetmana, w 1775 r. wdowa Izabela Branicka poleciła architektowi i kapitanowi Sękowskiemu, aby udał się do Tykocina w celu zamówienia materiałów do wykonania naprawy ściany od strony Narwi. Pracę miał wykonać murarz Malinowski, lecz nie zrobił tego na czas. Dlatego Izabela ponagliła Sękowskiego, by naprawę wykonać jak najszybciej⁶⁷. Budowla nawiązywała architektonicznie do pobliskiej świątyni, zaprojektowanej w stylu z pogranicza baroku i klasycyzmu. Wspólnie z kościołem parafialnym stanowi stylowo zwarty zespół o dużej wartości artystycznej. Jak twierdzi W. Kochanowski, zespół ten należy do jednej z najwspanialszych fundacji hetmana⁶⁸.

Jan Klemens Branicki, jak wspomniano, pod koniec życia zobowiązał się ufundować seminarium duchowne w Tykocinie. Według umowy z 1769 r. fundator w ciągu dwóch lat miał powiększyć istniejący budynek plebanii, by mogło pomieścić się w nim nowe seminarium. Umowa została dotrzymana. W 1771 r. zakończono powiększenie budynku, zachowując istniejącą architekturę. Autorem planów był Kazimierz Nowicki junior, architekt, który wykonał Branickiemu

⁶⁴ A. Sztachelska-Kokoczka, *Magnackie dobra...*, s. 53.

⁶⁵ AGAD, Roś, Korespondencja, IX/46, J. Sękowski do J.K. Branickiego, Białystok, 30 X 1748, s. 10–16; tamże, korespondencja pomiędzy tymi osobami z datą: 29 IV 1750, s. 17; 6 V 1750, s. 19; Teki Glinki, teka nr 358, s. 12–13

⁶⁶ Teki Glinki, teka nr 278, s. 116.

⁶⁷ Teki Glinki, Teka nr 376, s. 3.

⁶⁸ W. Kochanowski, *Kościół i dom Księża Misjonarzy...*, s. 441, 445.

plany rynku i kościoła misjonarskiego w Tykocinie, plany piętra i tzw. pokoi złotych, czyli królewskich w pałacu białostockim⁶⁹.

Plebanię wraz z dobudowaną częścią, przeznaczoną na seminarium duchowne, wybudowano za kościołem parafialnym od strony wschodniej. Fundament wykonano z kamieni. Obecnie budynek jest z zewnątrz otynkowany, posiada wymiary 34,5 m długości, 13,5 m szerokości, wysokości ok. 9 m. Zbudowany został na bryle prostokąta, z dwiema kondygnacjami, nakryty dachem czterospadowym. Dach konstrukcji drewnianej, stolcowo-jętkowej, pokryty czerwoną dachówką, z pięcioma kominami. Elewacje dłuższe: wschodnią i zachodnią podzielono na 11 osi, krótsze na 4 osie. Podziały pionowe zrealizowano za pomocą pilastrów. Podział poziomy stanowią profilowane poziome gzymsy odcinkowe nad każdym oknem w pierwszej kondygnacji. Gzymsy zamykają kwadratowe płyciny, czyli wgłębione pola, umieszczone pod każdym oknem górnej kondygnacji. Na tych polach znajdują się fazowane wypukłe płyciny oraz uskokowy gzyms w dolnej części. Otwory okienne są prostokątne, w górnej części wyższe, dwuskrzydłowe. W elewacji zachodniej znajdują się prostokątne jednoskrzydłowe drzwi z łukiem odcinkowym oraz nadświetlem, służącym do oświetlenia korytarza. Na szóstej osi od prawej strony elewacji w dolnej kondygnacji nie ma okna. Istnieje natomiast ślepa wnęka, czyli prostokątna blenda w kształcie niszy. (Ten otwór okienny był w planie Nowickiego Juniora). Natomiast w tej samej osi u góry znajduje się małe okno zamknięte łukiem odcinkowym, służące do oświetlenia schowka. Między szóstą a siódmą osią znajduje się szeroki pilaster – znak przebudowy plebanii w latach 1769–1771 i dobudowy seminarium duchownego. Na ósmej osi elewacji od lewej znajduje się okno większe od pozostałych, dające światło na klatkę schodową. Jest prostokątne z łukiem odcinkowym, poniżej jest płycina mniejsza od pozostałych. Od podwórza elewacja jest podzielona na 11 osi. Na czwartej i dziesiątej osi od południa umiejscowiono jednoskrzydłowe drzwi w kształcie prostokąta, zamknięte łukami odcinkowymi. Elewacje południowa i północna mają na osiach płaskie lizeny, tj. dekoracyjne pionowe występy przypominające pilastry, jednak bez bazy i głowicy. Elewacja południowa w dolnej kondygnacji od lewej ma prostokątną blendę. Także elewacja północna w dolnej kondygnacji symetrycznie ma blendę. Natomiast w górnej kondygnacji obydwie elewacje w skrajnych osiach mają prostokątne blendy, zamknięte łukami odcinkowymi. Dodatkowo, na osi środkowej elewacji północnej znajduje się prostokątne okno zamknięte łukiem odcinkowym, rzucające światło na korytarz. (W planie Nowickiego Juniora istniały 2 okna na górze i na dole, służące do oświetlenia korytarzy i schowków)⁷⁰.

⁶⁹ BUW, Gabinet Rycin, Inwentarz zbiorów dawnych sygn. 8338; 8339; Teki Glinki, teka nr 234, s. 12, 13; Teki nr 237, fot. 5; Teki nr 278, s. 108–111.

⁷⁰ *Tykocin. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy wraz z zespołem poklasztorным. Dokumentacja historyczno-architektoniczna*, opr. A. Walkiewicz, Białystok 1982, (mps w zbiorach archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku), s. 29–32.

Wnętrze budynku jest trzytraktowe, składające się z ciągu pomieszczeń wzdłuż zewnętrznych ścian budynku oraz z korytarza. Na czwartej osi od południa na dole znajduje się sień. Korytarz parteru jest sklepiony kolebkowo, sień zaś kolebkowo-krzyżowo. Podobne sklepienia kolebkowe znajdują się w mniejszych pomieszczeniach parteru. Refektarz i inne większe pomieszczenia są sklepione kolebką z lunetami. W pokoju przeznaczonym na czytelnię zachował się kominek w stylu klasycystycznym. Podłogi były prawdopodobnie wykonane z desek. W budynku znajdują się dwie klatki schodowe. Główna klatka schodowa znajduje się w trakcie od strony kościoła na ósmej osi od południa. Schody drewniane z tralkową balustradą. Druga klatka schodowa jednobiegowa z zakrętem umieszczona w trakcie od podwórza. Obok schodów drzwi do piwnicy. We wszystkich pomieszczeniach na piętrze są płaskie sufity.

Według planów Nowickiego, w skład dolnej kondygnacji budynku seminarijnego od strony kościoła wchodziły: od lewej pokój furtiana (wymiary ok. 3,5 m x 2,7 m), schowek (ok. 1,7 m x 1,7 m), pokój dyrektora kleryków (ok. 2,5 m x 3,5 m oraz 2 m x 1,5 m), schody główne, pokój (ok. 2,5 m x 3,5 m), pokój prokuratora (ok. 2,5 m x 3,5 m), schowek (ok. 2,5 m x 3,5 m). Po stronie od podwórza, oddzielonej korytarzem znajdowały się od lewej: refektarz (ok. 7,5 m x 7,5 m), sień (ok. 7,5 m x 2,5 m), kuchnia (ok. 3,0 m x 2,5 m), spiżarnia (ok. 2,7 m x 5,5 m), sień (ok. 2,7 m x 2,2 m) oraz prawdopodobnie 3 ubikacje (ok. 2–2,5 m x 3,5 m). Korytarze: dolny oraz górny wzdłuż osi budynku posiadały wymiary ok. 21,5 m x 1,5 m. Na górze od strony kościoła od lewej znajdowały się dwa pokoje (jeden ok. 2,5 m x 3,5 m, drugi ok. 4,5 m x 3,5 m), biblioteka (ok. 1,5 m x 3,5 m oraz 2ok. 2,0 m x 1,5 m), schody jednoznaczowe, 3 pokoje dla kleryków (każdy po ok. 2,5 m x 3,5 m). Od podwórza od lewej znajdował się pokój (ok. 3,0 m x 5,5 m), sala lekcyjna (ok. 4,5 m x 5,5 m), 3 pokoje (pierwszy ok. 2,2 m x 5,5 m, drugi ok. 3,3 m x 5,5 m, trzeci ok. 3,0 m x 5,5 m), sień (ok. 2,5 m x 2,2 m) oraz prawdopodobnie 3 ubikacje (ok. 2,5 m x 3,1 m). Część pomieszczeń na dole oraz wszystkie na górze miały drzwi wejściowe od korytarza, były ogrzewane piecami.

W 1856 r., staraniem ks. Janiszewskiego, wyremontowano wewnątrz i na zewnątrz plebanię. Przystawiano piece, odnowiono okna, drzwi i podłogi farbą olejną⁷¹. Interesujące dane na temat stanu budynków misjonarskich, a zarazem seminaryjnych zawarto w sprawozdaniach sporządzonych z okazji kasaty klasztoru w Tykocinie w 1864 r. Według relacji budynek plebanii wraz z pomieszczeniami seminarium był wybudowany z cegły położonej na wapno, obustronnie otynkowany, pokryty dachówką holenderską. Miał wymiary: długość 61¼ łokcia, szerokość 24¼ łokcia, wysokość 12¼ łokcia. Jego wartość wynosiła 2870 rubli srebrnych. Plebania była w dobrym stanie. Jak podano błędnie, została wzniesiona w XIX w. Sprawozdanie podawało dokładny opis poszczególnych pomieszczeń:

⁷¹ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, Białystok 2010, s. 474.

Parter dzieli się na 12 stancji, z których jedna na kuchnię, druga na spiżarnię, trzecia na refektarz, czwarta na oratorium, a dalsze osiem na pomieszkanie dla księży i służby były zajmowane. We wszystkich stancjach sufity są sklepione, a posadzka we dwóch stancjach ceglana, w dalszych drewniana. W ośmiu stancjach po jednym oknie, a w trzech po dwa, w refektarzu trzy okna. Cały ten gmach przecinają dwa korytarze; jeden przechodzi przez dom cały od zachodu na wschód, a drugi od tegoż od południa na północ. Na piętrze znajduje się czternaście stancji, dziewięć o jednym oknie, trzy po dwa, a dwie stancje o trzech oknach. Posadzka we wszystkich jest z tarcic ułożona. Sufit także z tarcic tynkowany na trzcinie. Mieszkania te przecina korytarz, w którym jest cztery okien. Z parteru na piętro jest urządzonych dwoje wychodów w mur wpuszczonych oraz jedne na strych prowadzące. Drzwi wszystkich jest trzydzieści cztery z zamkami. Okna wszystkie są oszklone. Wejście z dziedzińca drzwiami jednymi okutymi; przegród, podłogi i sufitu nie ma⁷².

Do funkcjonowania parafii misjonarskiej oraz seminarium duchownego potrzebne były budynki gospodarcze. Produkty żywnościowe, środki transportu, narzędzia do uprawy rolnej wymagały odpowiednich pomieszczeń. Były to: skład, stajnia, szopa, magazyn, wozownia, drwalnia, kloaka i inne. Skład na narzędzia gospodarskie miał wymiary: długość 34 łokcie, szerokość $12\frac{1}{4}$ łokcia, wysokość $4\frac{1}{2}$ łokcia. Był w stanie średnim, zbudowany z drewna, z murowanymi słupami, pokryty dachówką holenderską. Wartość budowli wynosiła 120 rubli srebrnych. Były dwie stajnie. Pierwsza miała długość 35 łokci, szerokość 13 łokci, wysokość 4 łokcie, zbudowana z cegły palonej na wapno, kryta dachówką holenderską w stanie średnim, o wartości 120 rubli srebrnych. Wejście miała z dziedzińca, troje okutych drzwi z zamkami. Wewnątrz komórka na sprzężaj z drewnianą podłogą. W stajni nie było przegród ani sufitu. U góry znajdowało się nieoszkłone okienko. Druga stajnia miała wymiary: długość 15 łokci, szerokość $8\frac{1}{2}$ łokcia, wysokość $3\frac{3}{4}$ łokcia, zbudowana z cegły palonej na wapno, kryta dachówką holenderską w stanie średnim, o wartości 50 rubli srebrnych. Magazyn był murowany w części z cegły palonej, w części z kamienia na wapno, kryty dachówką holenderską oraz gontami. Miał wymiary długość $44\frac{1}{4}$ łokcia, szerokość $18\frac{3}{4}$ łokcia, wysokość 4 łokcie. Był w stanie średnim i został oszacowany na 620 rubli srebrnych. Magazyn miał wejście od wewnętrznego dziedzińca, a w nim cztery przegrody, podłoga i sufit z tarcic, troje okutych drzwi z zamkami, pięć okien nieoszkłonych z żelaznymi kratami, pod strychem dwa okna oszklone. Pod magazynem znajdowała się piwnica, a w niej lodownia, do których prowadziły drewniane schody. Wozownia miała wejście od dziedzińca, drzwi podwójne, okute z zamkiem, podłogi i sufitu nie było. Budynek miał wymiary: długość $14\frac{1}{2}$

⁷² AGAD, CWW, sygn. 82, Akta zajęcia na rzecz Skarbu Królestwa majątku i kapitałów należących do zwiniełego klasztoru Zgromadzenia Księży Misjonarzy w mieście Tykocinie, guberni augustowskiej 1864–1865, s. 12–15.

łokcia, szerokość $13\frac{3}{4}$ łokcia, wysokość 4 łokcie. Murowany z cegły palonej na wapno, kryty dachówką holenderską oraz gontami. Był w średnim stanie, wartość 100 rubli srebrnych. Drwalnia drewniana miała wymiary: długość $28\frac{1}{2}$ łokcia, szerokość $17\frac{1}{4}$ łokcia, wysokość $3\frac{1}{4}$ łokcia. Drewniana zbudowana w węgiel, kryta dranicami w średnim stanie warta 40 rubli srebrnych. Szopa na drewno na opał miała wymiary: długość $19\frac{1}{2}$ łokcia, szerokość 11 łokci, wysokość 4 łokcie, bez ścian, ze słupami, kryta dranicami, o wartości 20 rubli srebrnych. Kloaka miała wymiary: długość $11\frac{3}{4}$ łokcia, szerokość $6\frac{1}{2}$ łokcia, wysokość $5\frac{1}{2}$ łokcia, umiejscowiona między budynkiem plebanii a stajnią. Wchodziło się do niej z dolnego korytarza plebanii od podwórza. Było w niej 5 sedesów. Przepierzenia były wykonane z tarcic. Została zbudowana z drewna, pokryta dachówką holenderską, w stanie średnim, o wartości 10 rubli srebrnych. Na podwórzu była studnia ocembrowana drewnem o wymiarach: 3 x 3 łokcie, z pompą z żelaznym drążkiem, w dobrym stanie, warta 80 rubli srebrnych. Na placu parafialnym był także szpital, czyli dom przeznaczony na mieszkanie dla dziadów kościelnych. Prawdopodobnie był to budynek dawnej szkoły elementarnej i podwydziałowej. Murowany z cegły palonej, otynkowany obustronnie na wapno, pokryty dachówką holenderską, w stanie wymagającym reperacji. Wartość jego oceniono na 600 rubli srebrnych. Całość zabudowań otaczał mur z cegły i kamienia na wapno, pokryty dachówką holenderską, długości 552 łokci, szerokość $1\frac{1}{4}$ łokcia, wysokość 5 łokci. Składał się z pięciu części: od ul. Białostockiej o długości 111 łokci, od ul. Poświętne – 111 łokci, od ogrodu przy ul. Białostockiej – 126 łokci, od ogrodu przy posesji państwa Moniuszków – 78 łokci, od ogrodu przy ul. Poświętne – 126 łokci. Wartość muru wynosiła 1725 rubli srebrnych. Całość tych zabudowań oszacowano na ponad 14 000 rubli srebrnych⁷³.

Budynek seminaryjny w początkowej fazie działania zakładu był przeznaczony dla kilku kleryków i niewątpliwie liczba pomieszczeń była wystarczająca. Natomiast w okresie, kiedy liczba kleryków kilkakrotnie wzrosła, wówczas klerycy zmuszeni byli do wspólnego zamieszkiwania w pojedynczych pokojach.

3. FUNDUSZE

Dekret *Cum adolescentium aetas* wyraźnie nakazywał posiadanie przez biskupów odpowiedniego funduszu, koniecznego do funkcjonowania seminariów duchownych. Szczególnie istotne było, aby kandydaci ubożsi mogli także przygotowywać się do kapłaństwa. Dekret soborowy nie wspominał wprost o możliwości zapewnienia funduszu przez ludzi świeckich. Koncentrował się raczej na zabezpieczeniu środków utrzymania seminarium ze źródeł pochodzenia kościelnego:

---

⁷³ Tamże, s. 14–17.

Rosciota Tykocin.skiego pi.sany
Bilet. N^{ro} 5.

Fasciculus 35^{lus} sub Literis M.M.
Documenta Fundationem
Seminarij Clericorum Se-
cularium enucleantia.

1769. Anno, in Curia Regia Bran.sensi.
Feria Secunda ante Festum Sancte He-
dwigis Viduae Electae Dei, scilicet Die 17ma
Mensis Obvis. Conventionis inter Cel-
sissimum, ac Illustrissimum Dominum
Joannem Clementem Comitem de Tykocyn.
in Tykocin, et Branice Branicki Ca-
stellanum Cracoviensem, Supremum Exer-
citurum Regni Ducem ab una, et A.R.D.
Petrum Hyacinthum Siwicki Congrega-
tionis Missionis per Poloniam, et Li-
thuaniam Visitatorem parte ab altera
intuitu Fundationis Seminarij pro
educandis Clericis, in Arce Biatosto-
censi Die 13^{tia} Februarij 1769no An-
no inite, et conscripta, ac per Illustrissi-
mum

83.

num Excellentissimum Reverendissimum
 Dominum Antonium Erasmus Bogo-
 ria Wóttowicz Episcopum Luceorien-
 sem, et Brestensem, Decanum Warsawi-
 ensem Janovæ Die Mercurij 15ta Men-
 sis Februarij, eodem Anno 1769no
 Approbata Oblata. N^{vo} 1.

Cujus Conventionis etiam Extractus
 in Fasciculo 34to sub Literis LL. jam ve-
 rò Originale ejusdem in Fasciculo 30mo
 sub Literis GG. præsentis in Summario re-
 peritur.

1769. Anno. in Curia Regia Branseensi.
 Feria Secunda ante Festum Sanctæ He-
 dvigis Viduæ Electæ Dei, scilicet Die
 17ma Mensis Octobris. Celssissimus ac
 Illustrissimus Dominus Joannes Cle-
 mens Comes in Ruszcza, in Tyrcyn, Ty-
 kocin, et Branice Branicki Castella-
 nus Cracoviensis, Supremus Exercituum
 Regni Dux, Crosnensis, Bielsensis &c:
 Capitaneus, Aurci Velleris, Aquilæ Alba,
 et Sancti Andrea Torquatus Eques. Ad-
modum

z dóbr biskupich, kapituły lub z innych kościelnych środków. Wiele uwagi dekret poświęcał egzekucji beneficjum seminaryjnego⁷⁴.

Jan Klemens Branicki, kasztelan krakowski i wielki hetman koronny, dziedzic dóbr tykocińskich, sprowadzając misjonarzy do Tykocina, zobowiązał ich do prowadzenia seminarium duchownego. Początki fundacji misjonarskich na Podlasiu sięgają 1719 r. Wówczas chorąży Józef Lewicki zapisał misjonarzom warszawskim fundusz, dzięki któremu mogli odprawiać misje na ziemi bielskiej. Z czasem powstały nowe fundacje w Siemiatyczach i w Białymstoku. W 1751 r. ks. Piotr Jacek Śliwicki, wizytator Zgromadzenia Misji, został wezwany przez wielkiego hetmana koronnego Jana K. Branickiego do Białegostoku. Wówczas usłyszał propozycję osadzenia misjonarzy przy kościele farnym w Tykocinie. Po wyrażeniu zgody przez biskupa łuckiego Franciszka Antoniego Kobielskiego oraz generała zgromadzenia Ludwika de Bras, misjonarze osiedlili się w Tykocinie. Pierwszym proboszczem został ks. Błażej Sikorski. Branicki zapisał misjonarzom fundusz w wysokości 70 000 złotych polskich z 5-procentowym zyskiem, pochodzącym z dóbr tykocińskich. Fundusz ten miał służyć na utrzymanie sześciu księży i dwóch braci, jednak ostatecznie pieniądze zostały wykorzystane na urządzenie kościoła parafialnego⁷⁵. W 1768 r. hetman zrzekł się prawa patronatu nad kościołem parafialnym na rzecz generała misjonarzy⁷⁶.

Branicki nie ograniczył się jedynie do powierzenia misjonarzom parafii tykocińskiej: 13 lutego 1769 r. w Białymstoku podpisał umowę z ks. wizytatorem P.J. Śliwickim dotyczącą ufundowania seminarium duchownego w Tykocinie. Dwa dni później, w środę 15 lutego, w Janowie biskup łucki i brzeski Antoni Erazm Bogoria Wołłowicz zaaprobował i zatwierdził zamiar Jana Klemensa Branickiego. Wielki hetman koronny przekazał 30 000 florenów polskich na uposażenie seminarium duchownego. Suma ta została ulokowana w dobrach tykocińskich na 5%; miała przynosić 1500 florenów dochodu rocznie. Pieniądze miały być wypłacane w dwóch jednakowych ratach w ciągu roku przez ekonoma dóbr Branickich, rezydującego w Tykocinie, na ręce superiora domu w liturgiczne wspomnienie św. Marcina (11 listopada) oraz na Zielone Świątki. Izabella Branicka, wdowa po hetmanie, w maju 1772 r. potwierdziła nadanie po zmarłym mężu⁷⁷. Z tej sumy misjonarze mieli utrzymywać jednego profesora ze Zgro-

⁷⁴ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łacińsko-polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 705–713.

⁷⁵ S. Jamiółkowski, *Tykocin...*, s. 733–735.

⁷⁶ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina...*, s. 333.

⁷⁷ „*Dokument fundacji Seminarium dla kleryków diecezjalnych [...] Rok 1769, w Kancelarii Królewskiej w Brańsku. W poniedziałek przed świętem św. Jadwigi wdowy wybranki Bożej scilicet dnia 17 października została potwierdzona umowa pomiędzy Janem Klemensem księciem na Tyczyźnie w Tykocinie oraz z Branic Branickim kasztelanem krakowskim Wielkim Hetmanem Koronnym z jednej strony oraz z czcigodnym księdzem Piotrem Hiacyntem Śliwickim wizytatorem Polskiej i Litewskiej Prowincji Zgromadzenia Księżych Misjonarzy dotycząca fundacji seminarium do kształcenia kleryków, która została in palacu białostockim dnia 13 lutego 1769 roku podpisana, zaś przez*

madzenia Misji za 500 florenów rocznie oraz czterech kleryków po 250 florenów⁷⁸. Klerykom zapewniano wyżywienie, mieszkanie z ogrzewaniem, świece oraz przedmioty potrzebne do nauki. Pobierający naukę w seminarium tykocińskim w każdą niedzielę odmawiali w intencji fundatora oficjum za zmarłych, a po święceniach kapłańskich ci, którzy kształcili się na funduszu Branickiego, byli zobowiązani do odprawienia 15 mszy św. za jego duszę⁷⁹.

Według Opisanie Seminarium Tykockiego z 1790 r. prowizja na seminarium była już niewystarczająca. Wynikało to z trudnej sytuacji materialnej ostatnich lat

---

czcigodnego najjaśniejszego Antoniego Erazma Bogorię Wołłowicza, biskupa łuckiego i brzeskiego, dziekana warszawskiego w Janowie, we środę 15 lutego tegoż roku 1769 została zatwierdzona". „Rok 1769, w Kancelarii Królewskiej w Brańsku. W poniedziałek przed świętem św. Jadwigi Wdowy wybranki Bożej, mianowicie dnia 17 października Jan Klemens ksiądz w Ruszczy, na Tycynie, w Tykocinie oraz w Branicach Branicki, kasztelan krakowski, Wielki Hetman Koronny, kapitan krosnieński, bielski, [...] kawaler orderu św. Andrzeja oraz czcigodny ksiądz Zgromadzenia Misjonarzy w Tykocinie oraz ich następcy według umowy z dnia 13 lutego 1769 roku zawartej w pałacu białostockim między wymienionym z jednej strony, a czcigodnym księdzem Piotrem Hiacyntem Śliwickim wizytatorem Polskiej i Litewskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy ręką własną podpisaną oraz przez najjaśniejszego Antoniego Erazma Bogorię Wołłowicza, biskupa łuckiego i brzeskiego zatwierdzona i podpisana i przypieczętowana pieczęcią biskupią. Akt ten z dnia dzisiejszego dotyczący fundacji [służącej] do wykształcenia czterech kleryków opiewa na sumę trzydzieści tysięcy florenów polskich, monecie używanej w Królestwie jako prowizję, na 5 procent i od chwili podjęcia nauki przez tychże kleryków w dwóch ratach wyplacanych w ciągu roku pochodzących z dochodów z dóbr tykocińskich mianowicie z dzierżawy miejskie, w dobrach, o których wyżej swoich dziedzicznych tykocińskich". APT, Sumariusz Dokumentów należących do kościoła Świętej Trójcy w Tykocinie, dotyczących uposażenia kościoła parafialnego, przytułku dla ubogich i Seminarium Kleryków Świeckich prowadzonego przez księży misjonarzy [1437–1792], k. 68–69.

„1772 roku. Dnia 16 maja, w Białymstoku. Przez Jaśnie Oświeconą Izabellę Branicką Kasztelanową Krakowską Hetmanową Wielką Koronną na to, Ichmościom Panom Komisarzom Dóbr swoich Podlaskich, i Ekonomowi Tykocińskiemu teraz, i na potem będącym ażeby zadość czyniąc dyspozycji ŚP. Męża Jej przez Fundusz dnia 13 miesiąca Lutego Roku 1769 w Białymstoku uczynionej na kleryków w Tykocinie przy Domu WW. OO. Misjonarzy lokowanych do Corocznego placenia w Aktach Grodzkich Brańskich feria secunda ante Festum Sancte Hedvigi Viduae Electae Dei Proxima scilicet die 17.ma Mensie Octobris, Anno Domini 1769 zapisanej, ażeby na tychże Kleryków corocznie po wprowadzeniu na Edukacją do Seminarium Dwoma Ratami po Złoty Polskich Tysiąc Pięćset z Prowentów Tykockich wyplacano, że zaś po wprowadzeniu tychże kleryków pierwszą ratę S. Marcińską Złoty Polskich Siedemset Pięćdziesiąt wyplacono zostało w Roku 1772 ze Skarbu Jej, a druga Rata zalega. Zaczyn ażeby tak w czasie terażniejszym z Arendy Tykockiej Złoty Polskich Siedemset Pięćdziesiąt wyplacone było, jako też w późniejsze lata dwiema Ratami, jedną na Święty Marcin, drugą na Zielone Świątki niezwłocznie oddawano przykazać mają. Kwity zaś ażeby przy wyplacaniu każdej Raty przez tychże Ichmości Księży Misjonarzów dawane były Ichmość Pan Ekonom Tykocki dopilnować powinien. Zalecając, któremu Zaleceniu ażeby się zadość działa tak w czasie terażniejszym, jako też dalszym, przy wyciśnieniu zwykłej pieczęci na laku czarnym wyrażonej. Ręką własną podpisane Zalecenie". Tamże, k. 84.

⁷⁸ AMS, Relacje wizytatorów. Historia Congregationis Missionis in Polonia, Ecclesia Parochialis in oppido Tykocin fundata, s. 620; ArŁm II, sygn. 134, Kopia aktu erekcyjnego, k. 263.

⁷⁹ ANP, sygn. 16, Opisanie seminarium tykockiego roku 1790 dnia 15 września, k. 5–6.

Kościół parafialny w Tykocinie. Rycina z: „Tygodnika Ilustrowanego”, R. 1871, t. 7, nr 168, s. 132.
 Reprodukacja z oryginału stanowiącego własność Biblioteki Uniwersyteckiej KUL

istnienia niezależnego skrawka Rzeczypospolitej⁸⁰. Przez Tykocin trasą z Warszawy do Wilna przechodziły obce wojska. Podczas konfederacji barskiej miały tutaj miejsce pacyfikacje; zarówno wojska rosyjskie, jak i konfederaci rekwirowali żywność. Najbardziej miasto ucierpiało podczas powstania kościuszkowskiego. W 1794 r. wzdłuż brzegów Narwi przez kilka miesięcy stacjonowały wojska polskie i pruskie. Z trudnościami przeprowadzano pobór do wojsk powstańczych. W parafii tykocińskiej zapanował głód. Od 1789 do 1795 r. cena zboża wzrosła ośmiokrotnie. Na przełomie 1794 i 1795 r. z nędzy i głodu wymarło 10% ludności parafii tykocińskiej⁸¹. Wszystko to miało znaczący wpływ na poważne trudności finansowe seminarium duchownego. Po upadku powstania kościuszkowskiego, w styczniu 1796 r. okolice Tykocina zajęli Prusacy. Rządy pruskie w departamencie białostockim Prus Nowowschodnich, gdzie znalazł się Tykocin, trwały 11 lat i 6 miesięcy. Władze zastosowały drastyczną politykę podatkową względem Kościoła katolickiego, która w efekcie zmierzała także do ograniczenia kształcenia liczby duchowieństwa⁸².

Za czasów biskupa wigierskiego Jana Klemensa Gołaszewskiego doszło do zwiększenia liczby kleryków. Hierarcha nalegał na misjonarzy, by oprócz czterech kleryków na funduszu Branickiego mogli się kształcić także inni, którzy mieli być utrzymywani jego kosztem⁸³. W grudniu 1816 r. biskup uzyskał obietnicę od władz oświatowych Królestwa Polskiego na otrzymanie 10 000 zł na fundusz rządowy dla seminarium tykocińskiego. Pieniądze te miały być przeznaczone na utrzymanie regensa, kilku profesorów i 15 kleryków. W praktyce zwiększono liczbę kleryków funduszowych do 19. Stan ten trwał do 1826 r.⁸⁴.

W 1822 r. biskup augustowski Ignacy Czyżewski polecił konsystorzowi łomżyńskiemu, by dbał, aby pobieranie nauki w seminarium tykocińskim na funduszu rządowym umożliwiano przede wszystkim aspirantom przybywającym z Litwy. Parafie litewskie, leżące w północnej części diecezji augustowskiej, pilnie potrzebowały duchowieństwa nauczającego w tym języku i dlatego z większą łatwością udzielano tam prowizji neoprezbiterom. Biskup nakazał konsystorzowi, aby ten przesłał do regensa seminarium polecenie sporządzenia raportu z danymi zawiera-

---

⁸⁰ *Jeżeli z powodu kryzysu lub nieszczęść wspomniany dochód zmniejszyłby się, także zmniejszyłaby się liczba kleryków, za zgodą biskupa miejsca – tamże.* W latach 1771–1807 kryzys finansowy uwidocznił się także w liczbie przyjmowanych kleryków. Do seminarium tykocińskiego przyjęto stosunkowo niewielu kandydatów w latach: w 1795 – 2 osoby, w 1796 – 6, w 1797 – 2, w 1798 – 3, w 1799 – 2, w 1800 – nikogo, w 1801 – 5, w 1802 – 1, w 1803 – nikogo, w 1804 – 9, w 1805 – 3, w 1806 – nikogo, w 1807 – 3 osoby. Por. APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 6–8, (bez sygn.).

⁸¹ S. Jamiołkowski, *Tykocin...*, s. 732.

⁸² Por. J. Wąsicki, *Ziemia polska pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostreussen) (1795–1806)*, Poznań 1963, s. 219.

⁸³ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina...*, s. 447; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 374; J. Złotkowski, *Figura łaskami słynąca Matki Boskiej i kościół sejneński*, Sejny 1938, s. 48.

⁸⁴ ArŁm II, sygn. 134, ks. Butkiewicz do bpa Manugiewiczza, Suwałki, 4 VI 1828, k. 174–175.

jącymi szczegółowe sumy wydane na żywność, mieszkanie i inne wydatki na jednego seminarzystę, podał liczbę kleryków z ostatnich trzech lat, liczbę alumnów utrzymywanych na funduszu Branickiego od 1820 r., ponadto czy z funduszu rządowego korzystali także profesorowie, czy też nauczali bezpłatnie. Biskup pisał, iż wiadomości te były potrzebne do przedkładania rachunków rządowi, który chciał wiedzieć, na co były wydawane pieniądze, a także do analizy, ilu aspirantów do stanu duchownego można przyjąć do seminarium tykocińskiego⁸⁵.

Raport oficjała konsystorza łomżyńskiego ks. Stanisława Choromańskiego z października 1824 r. podaje wiele interesujących danych na temat wykorzystania funduszy oraz stanu materialnego seminarium tykocińskiego. Oficjał osobiście udał się do Tykocina, gdzie uzyskał szczegółowe informacje od regensa seminarium ks. Franciszka Kąckiego. Seminarium korzystało z dwóch funduszy: Branickiego oraz z funduszu rządowego, otrzymywanego za pośrednictwem władz diecezjalnych. W kwestii funduszu rządowego regens stwierdził, iż misjonarze nie otrzymali specjalnych zarządzeń biskupa Czyżewskiego co do jego wykorzystania. Wizytator Zgromadzenia ks. Michał Symonowicz polecił zatem pobierać 600 zł polskich od jednego kleryka rocznie, podobnie, jak praktykowano w warszawskim Seminarium Świętego Krzyża. Według oficjała Choromańskiego suma ta była zbyt wysoka, gdyż koszty utrzymania w Warszawie były znacznie wyższe. Stolica była miastem pierwszego rzędu, Tykocin zaś – drugiego. W Warszawie korzec żyta w 1824 r. kosztował 6 zł polskich, podczas gdy w Tykocinie zaledwie 2 zł polskich. Podobnie było z innymi produktami, jak: mięso, kasza, słonina itp. Jeżeli zatem rzeczywiście w warszawskim seminarium koszt utrzymania kleryka wynosił 600 zł, w Tykocinie powinien stanowić trzecią część tego, czyli 200 zł polskich. Ostatecznie regens seminarium ks. Franciszek Kącki stwierdził, że może wystarczyć 450 zł na jednego kleryka rocznie. W sumie koszt utrzymania kleryków miały wynieść 6 750 zł rocznie. Pozostałe fundusze w wysokości 5 250 zł według regensa zostały przeznaczone na pensję dla niego samego, dwóch profesorów, ekonoma domu, sprzątacza, na pranie bielizny oraz inne nieprzewidziane wydatki. Według oficjała Choromańskiego zaistniała znaczna niegospodarność spowodowana brakiem dokładnego i określonego ustalenia przez biskupa Czyżewskiego, poprzednika biskupa Manugiewicza – sposobu wykorzystania funduszu rządowego. Było to zupełnie odmienne od sytuacji funduszu Branickiego, który precyzyjnie określał, na co i w jakiej kwocie powinny być wydane pieniądze. Ksiądz oficjał Choromański poradził sporządzenie zasad wykorzystania funduszu rządowego, które mogłyby w przyszłości ograniczyć zaistnienie ewentualnych nadużyć. Byłoby to z korzyścią dla diecezji, która dbałaby o lepsze wykorzystanie funduszu i mogłaby jeszcze coś zaoszczędzić. Ponieważ misjonarze według oficjała samowolnie zarządzali funduszem, diecezja wykształciła mniej

⁸⁵ ArŁm II, sygn. 129, bp Czyżewski do konsystorza łomżyńskiego, Warszawa, 19 IX 1822, k. 149–150.

księży i straciła część źle wykorzystanego funduszu. Oprócz wątpliwości dotyczących wykorzystania funduszu rządowego oficjał Choromański przedstawił zestaw posiłków podawanych klerykom. Według niego były one zbyt słabe, np. na obiad podano *zupkę z grochem, kawalek sztuki mięsa, pasternak z sadłem bez niczego i to już cały obiad*. Przy dużych kosztach utrzymania posiłek wydał mu się niedostateczny. Po rozmowie z profesorami i klerykami okazało się także, że wykładowcy nie realizowali w pełni przepisanego toku nauki. W roku szkolnym 1823/24 zabrakło koniecznych zajęć z teologii dogmatycznej. Oficjał Choromański krytycznie odniósł się także do porządku w budynku seminarijnym. Klerycy sprząтали korytarze nie tylko ze śmieci, ale także usuwali stamtąd psie odchody. Widać było sporo kurzu i czuło się nieprzyjemne zapachy. Niezachowanie czystości i higieny mogło wywoływać choroby. Ponadto sprzątac, który był opłacany z funduszu rządowego, zamiast czuwać nad porządkiem na korytarzu, był zastępowany przez kleryków. Podobnie w kuchni oficjał znalazł brud i niechlujstwo, za co odpowiedzialny był ekonom domu⁸⁶.

W sierpniu 1826 r. oficjał Choromański w korespondencji do biskupa augustowskiego Manugiewicza pisał, iż w roku szkolnym 1826/27 założono przyjąć do Tykocina czterech kleryków na fundusz Branickiego oraz ośmiu na fundusz rządowy. Chociaż uważał, że biskup winien osobiście podjąć decyzję, co do wysokości wydatków na jednego kleryka, to sugerował 350 zł polskich, odpowiadające sumie pobieranej przez misjonarzy od kleryków kształcących się na własny koszt. Ponadto prosił biskupa, aby ten ustalił liczbę kleryków przyjętych w tym roku na własny koszt⁸⁷. Miesiąc później biskup Manugiewicz zaakceptował decyzję ks. Choromańskiego, co do wydatków przeznaczonych na utrzymanie kleryków. Wydatki przewidziane na alumnów na funduszu rządowym miały wynieść 2800 zł polskich; po 350 zł na osobę. Kwotę 600 zł polskich przeznaczono na pensję dla profesora. Biskup polecił nie przyjmować więcej niż dotychczas kleryków na koszt własny, ze względu na ograniczone warunki lokalowe. Pozostała część funduszu rządowego miała zostać przeniesiona do nowo powstałego seminarium duchownego w Sejnach⁸⁸.

Niekiedy do seminarium przyjmowano na fundusz rządowy mniej kleryków, co powodowało niezadowolenie władz diecezjalnych i posądzanie misjonarzy o nadużycie w wykorzystaniu tego funduszu. Poza tym część alumnów pobierała naukę na własny koszt, co w efekcie stwarzało okazję do posądzania misjonarzy o wykorzystywanie pozostałych pieniędzy z funduszu rządowego na inne cele⁸⁹.

---

⁸⁶ ArŁm II, sygn. 131, ks. oficjał Choromański do bpa sufragana Marciejewskiego, Zambrów, 17 XI 1824, k. 20–25.

⁸⁷ ArŁm II, sygn. 130, ks. oficjał Choromański do bpa augustowskiego Manugiewicza, Zambrów, 9 VIII 1826, k. 168.

⁸⁸ ArŁm II, sygn. 134, Opis seminarium diecezjalnego w Tykocinie, Tykocin, 24 VI/6 VII 1844, k. 87.

⁸⁹ Tamże, ks. Butkiewicz do bpa Manugiewicza, Suwałki, 4 VI 1828, k. 174–175.

Dlatego nie zawsze opinia o wykorzystaniu funduszu diecezjalnego przez misjonarzy była pozytywna. W marcu 1825 r. ks. Choromański, oficjał konsystorza łomżyńskiego, w liście do biskupa sufragana Marciejewskiego krytycznie opisywał postawę misjonarzy, kierujących seminarium tykocińskim, którym przypisywał zbyt dużą niezależność od biskupa w wykorzystaniu funduszy oraz arbitralne usuwanie kleryków. Konsystorz sprawował opiekę i dozór nad seminarium, dlatego nie mógł pozwolić na zbyt dużą swobodę w tym względzie, pisał ks. oficjał Choromański. To ostre wystąpienie względem misjonarzy wiązało się z próbą usunięcia trzech kleryków z seminarium tykocińskiego: Tomasza Daukszy, Tomasza Gracewicza, i Michała Snabowskiego, którzy według zarządu winni być usunięci z seminarium. Klerycy ci zwrócili się o pomoc do konsystorza; uzyskawszy jego pełne poparcie, mogli dalej pobierać naukę w seminarium tykocińskim⁹⁰.

W 1826 r. biskup Manugiewicz utworzył w Sejnach drugie seminarium duchowne dla diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej. Znaczną część funduszu tykocińskiego przeniesiono do Sejn. W Tykocinie pozostawiono jedynie 3400 zł polskich, które miały wystarczyć na utrzymanie jednego profesora i ośmiu kleryków⁹¹. Suma ta odpowiadała 510 rublom srebrnym⁹².

Na wysokość tykocińskiego funduszu seminaryjnego miały wpływ także czynniki zewnętrzne. Po wybuchu powstania listopadowego ze względu na trudną sytuację polityczno-gospodarczą władze diecezjalne opóźniały się z wypłaceniem pieniędzy do Tykocina. Podrożały artykuły żywnościowe i znacząco wzrosły koszty utrzymania. W grudniu 1831 r. opóźnienie w wypłacaniu pieniędzy trwało półtora roku. Regens seminarium ks. Adam Nadolski, zwracał się do biskupa Manugiewicza i konsystorza z prośbą o natychmiastową pomoc w tej kwestii. Zaległe pieniądze zostały wreszcie wypłacone na początku następnego roku⁹³. W lutym 1832 r. biskup augustowski w korespondencji do konsystorza generalnego pisał, iż zarówno wizytator polskich misjonarzy ks. Paweł Rzymiski, jak też sam regens Nadolski zwracali się do niego z prośbą o podwyższenie dotychczasowej sumy funduszu na każdego alumna z 360 zł polskich na 380 zł oraz o przeznaczenie dodatkowych pieniędzy na aptekę seminaryjną⁹⁴. Oficjał konsystorza w odpowiedzi do biskupa stwierdził, iż obecne trudności spowodowane działaniami wojennymi, przemarszami wojsk i wzrostem cen są przejściowe, dlatego nie ma potrzeby podwyższenia funduszu dla seminarium tykocińskiego. Misjonarze tykocińscy – pisał oficjał – posiadali własny folwark, dlatego nie potrzebowali kupować innych produktów żywnościowych oprócz mięsa i ryb. Manugiewicz, od-

⁹⁰ ArŁm II, sygn. 126, ks. Choromański do bpa sufragana Marciejewskiego, Zambrów, 29 III 1825, k. 51, 57.

⁹¹ ArŁm II, sygn. 134, Opis seminarium diecezjalnego w Tykocinie, Tykocin, 24 VI/6 VII 1844, k. 86–87.

⁹² Tamże, Seminarium w Tykocinie 1848, k. 118.

⁹³ ArŁm II, sygn. 126, Konsystorz generalny do bpa Manugiewicza, Suwałki, 1 III 1832, k. 263.

⁹⁴ Tamże, bp Manugiewicz do konsystorza generalnego, Warszawa, 8 II 1832, k. 261.

powiadając na list, zaproponował, by zamiast podwyższenia funduszu, zmniejszyć liczbę kleryków funduszowych do sześciu⁹⁵. Pod koniec lutego misjonarze tykocińscy, księży Nadolski i Janiszewski, udali się osobiście do oficjała konsystorza generalnego augustowskiego do Suwałk, gdzie otrzymali informację, iż fundusz nie zostanie podwyższony, zagrażałoby to bowiem istnieniu i funkcjonowaniu drugiemu seminarium diecezjalnemu w Sejnach⁹⁶. W czerwcu wizytator misjonarzy wraz z ks. Nadolskim złożyli w Warszawie wizytę biskupowi Manugiewiczowi. Podczas niej prosili biskupa o możliwość kształcenia na funduszu rządowym ośmiu kleryków w Tykocinie. Biskup nie wyraził zgody na powiększenie liczby kleryków na tym funduszu oraz na podwyższenie sumy do 400 zł polskich na poszczególnego kleryka, ponieważ ważniejsze było kształcenie kleryków litewskojęzycznych w seminarium w Sejnach⁹⁷.

Z powodu przyjęcia w 1832 r. większej ilości alumnów do seminarium sejneńskiego biskup Mikołaj Manugiewicz podjął decyzję zmniejszenia liczby alumnów na funduszu rządowym w seminarium tykocińskim do czterech osób⁹⁸. Ponieważ regens Nadolski otrzymał wiadomość w listopadzie, już po rozpoczęciu nowego roku szkolnego oraz po przydzieleniu funduszu klerykom tykocińskim, trudno było w takiej sytuacji odebrać wcześniej przyznany fundusz. Tego typu postępowanie władz seminaryjnych zniechęciłoby nowych kandydatów do wstępowania do seminarium tykocińskiego – argumentował regens⁹⁹.

Fundusz Branickiego w 1836 r. decyzją rządu został przeniesiony z dóbr tykocińskich do banku oraz zmniejszony o 300 zł polskich i obniżony z 5 do 4%. W konsekwencji zmniejszyła się liczba kleryków na tym funduszu. Wystarczał on jedynie na utrzymanie jednego profesora i dwóch kleryków; trzeci musiał sam dopłacać brakującą kwotę. W sumie seminarium tykocińskie na obydwa fundusze otrzymywało 4600 zł. W 1844 r. fundusz seminarium wynosił także 4600 zł polskich: fundusz Branickiego wynosił 1200 zł polskich, a fundusz rządowy 3400 zł. Suma ta miała wystarczać na utrzymanie regensa, profesorów, dziesięciu alumnów oraz jedenastego, który dopłacał brakującą kwotę¹⁰⁰.

W 1848 r., po śmierci biskupa augustowskiego Pawła Straszyńskiego, po raz pierwszy zaistniała groźba zamknięcia seminarium tykocińskiego. Świadczy o tym korespondencja regenta ks. Franciszka Zakrzewskiego z administratorem diecezji ks. Mikołajem Błockim. W raporcie o stanie seminarium, po podaniu szczegółowych danych na temat funduszy zakładu i szczegółowego wyliczenia

⁹⁵ Tamże, Konsystorz generalny do bpa Manugiewicza, Suwałki, 15 II 1832, k. 262.

⁹⁶ Tamże, Konsystorz generalny do bpa Manugiewicza, Suwałki, 1 III 1832, k. 263.

⁹⁷ Tamże, bp Manugiewicz do konsystorza generalnego, Warszawa, 16 VI 1832, k. 277.

⁹⁸ Ksiądz Nadolski do bpa Manugiewicza i konsystorza, Tykocin, 12 XII 1831, k. 259; tamże, bp Manugiewicz do konsystorza łomżyńskiego, Warszawa, 6 XI 1832, k. 264.

⁹⁹ Tamże, ks. Nadolski do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 26 XI 1832, k. 267.

¹⁰⁰ ArŁm II, sygn. 134, Opis seminarium diecezjalnego w Tykocinie, Tykocin, 24 VI/6 VII 1844, k. 86–87.

wykładanych na bieżąco traktatów, regens sugerował o ewentualnych zakusach władz, co do zamknięcia seminarium tykocińskiego. Pisał o pożytku płynącym z dalszego istnienia seminarium, jako zakładu kształcącego kapłanów na potrzeby diecezji¹⁰¹. Administrator w korespondencji do KRSWDiOP stwierdzał, że przy ówczesnych funduszach nie było sensu kształcenia kleryków w dwóch seminariach w diecezji, *...bo i w jednym pomieścić się dadzą, i dla takiej liczby alumnów w dwóch seminariach utrzymać i opłacać profesorów fundusz jest niedostateczny*¹⁰². Komisja jednak pozwoliła na dalsze funkcjonowanie seminarium tykocińskiego. Jesienią zostało przyjętych trzech nowych aspirantów na fundusz Branickiego. Natomiast zakazano przyjmować kandydatów na własny koszt oraz pochodzących z obcych diecezji¹⁰³.

Tego samego roku nastąpiła kolejna zmiana w wysokości funduszu. Postanowieniem KRSWDiOP z 7/19 września 1848 r. suma 510 rubli srebrnych, czyli fundusz rządowy z Tykocina został połączony z funduszem na seminarium sejneńskie, fundusz Branickiego zaś w wysokości 450 rubli srebrnych, jako związany bezpośrednio ze Zgromadzeniem Misji, dalej służył do utrzymania trzech alumnów, uczących się filozofii i łaciny. Po roku nauki alumni ci przechodzili na naukę teologii do seminarium sejneńskiego na utrzymanie rządowe¹⁰⁴. Konsekwencje decyzji administratora Błockiego o przeniesieniu nauczania teologii do Sejny wywołały w 1851 r. trudną sytuację materialną seminarium duchownego w Tykocinie. W lipcu tego roku augustowski konsystorz generalny zarządził, aby przywrócić nauczanie teologii w Tykocinie. Regens Zakrzewski wyjaśniał, iż misjonarze nie mogli ponownie wprowadzić nauczania teologii, ponieważ nie dysponowali wystarczającym funduszem na utrzymanie kolejnego profesora. Suma pochodząca z kapitału umieszczonego w banku wynosiła 1200 zł i wystarczała jedynie na utrzymanie jednego wykładowcy za 500 zł, dwóch alumnów po 250 zł oraz jednego za 200 zł. Regens proponował zatem inne wyjście na rok szkolny 1851/52, nie przyjmować do Tykocina nowych kandydatów, lecz nauczać teologii drugorocznych kleryków, to zaś nie wymagałoby angażowania nowych profesorów. Konsystorz poparł wnioski o wstrzymaniu naboru i podjął decyzję, aby w omawianym roku szkolnym uczyło się dwóch dotychczasowych

---

¹⁰¹ „Zanoszę najpokorniejszą prośbę do Jaśnie Wielmożnego Administratora, aby raczył najlaskawiej być dla nas Opiekunem i Obrońcą niedozwalającym za najlaskawszych swych Rządów upadku seminarium tutejszego, które blisko sto lat liczy swej exystencji i tak wielu ze wszech miar godnych Kapłanów wydało, a nadto jest wielką wygodą nie tylko dla Aspirantów z okolic Łomżyńskich, że blisko mają seminarium, ale i dla Rządców Parafii, że na podporządkowaniu mają swych przyszłych pomocników” – tamże, ks. Zakrzewski do administratora diecezji augustowskiej, Tykocin, 25 VII 1848, k. 105–106, 113.

¹⁰² Tamże, Administrator diecezji ks. Błocki do KRSWDiOP, Sejny, 18 VIII 1848, k. 113–114.

¹⁰³ Tamże, ks. Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 6 X 1848, k. 115; tamże, Konsystorz generalny do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 12 X 1848, k. 115.

¹⁰⁴ Tamże, Seminarium w Tykocinie, 1848, k. 118.

alumnów na funduszu, następnego zaś roku 1852/1853 należało przyjąć czterech nowych kandydatów¹⁰⁵.

Misjonarzom najwidoczniej zależało na dalszym funkcjonowaniu seminarium tykocińskiego i przyjmowaniu większej liczby kandydatów. Jesienią 1854 r. regens Wincenty Janiszewski zwrócił się z tą kwestią do administratora diecezji augustowskiej ks. Bonawentury Butkiewicza. Pisał, iż do Tykocina zgłaszało się coraz więcej kandydatów, wobec powyższego należało podjąć decyzję, czy zorganizować dla nich egzaminy wstępne. Fundusz seminarium tykocińskiego zdeponowany w banku w dalszym ciągu przynosił rocznie 1200 zł polskich przychodu. Ksiądz Janiszewski przypominał administratorowi trudne czasy i fakt drożęcej żywności, a w konsekwencji podwyższenie kosztów utrzymania kleryków. Powołał się na fragment erekcji seminarium, odnośnie do jego utrzymania w sytuacji braku koniecznych środków, który zmuszałby do zmniejszenia liczby kształconych kleryków¹⁰⁶.

Latem 1856 r. sytuacja materialna seminarium duchownego w Tykocinie w dalszym ciągu była niepewna. Nie wiadomo było czy klerycy, którzy ukończyli pierwszy rok, mieli pozostać w Tykocinie, czy też udać się do Sejn. Wyznaczona przez administratora Błockiego pensja dla profesora była niewystarczająca. Ceny produktów nie spadały, wprost przeciwnie, według regensa wszystko wskazywało na to, że miały jeszcze rosnać, klerycy płacili zaś zbyt mało na własne utrzymanie¹⁰⁷. Trudności finansowe seminarium nie były jedynym problemem funkcjonowania placówki. Zaistniały nowe okoliczności mogące wpłynąć na funkcjonowanie seminarium. Latem następnego roku część alumnów zgłosiła się do administratora diecezji z prośbą o przeniesienie ich do seminarium w Sejnach, by tam, zamiast na własny koszt, mogli uczyć się na funduszu rządowym. Klerycy argumentowali, iż nie było ich stać na dalsze opłacanie nauki, dlatego byliby skłonni nawet udać się do seminariów innych diecezji. Regens seminarium tykocińskiego poprosił administratora o podjęcie decyzji, ponieważ w takiej sytuacji w celu kształcenia trzech alumnów należało utrzymywać dwóch profesorów, co byłoby zbyt kosztowne¹⁰⁸. Ostatecznie alumni pozostali w Tykocinie, administrator zaś diecezji ks. Jakub Choiński zadecydował, aby pozostawić na funduszu Branickiego dwóch kleryków, na pięciu pozostałych podzielono równo sumę stypendium trzeciego alumna, co w efekcie zmniejszyło wysokość opłaty pobieranej za

---

¹⁰⁵ Tamże, Regens seminarium tykocińskiego do konsystorza generalnego diecezji augustowskiej, Tykocin, 14/26 VII 1851, k. 141; tamże, Konsystorz generalny diecezji augustowskiej do regensa seminarium tykocińskiego, 3/15 VII 1851, k. 144.

¹⁰⁶ Tamże, ks. Janiszewski do ks. Butkiewicza administratora diecezji, Tykocin, 7 IX 1854, k. 190.

¹⁰⁷ Tamże, Regens seminarium diecezjalnego w Tykocinie do konsystorza diecezji augustowskiej, Tykocin, 6/18 VII 1856, k. 212.

¹⁰⁸ Tamże, Regens seminarium diecezjalnego w Tykocinie do ks. Choińskiego administratora diecezji augustowskiej, Tykocin, 19/31 VIII 1857, k. 238.

utrzymanie na własny koszt. Alumni ci, w przypadku wcześniejszego wystąpienia z seminarium, mieli zwrócić otrzymane pieniądze¹⁰⁹.

Sytuacja seminarium tykocińskiego pogarszała się coraz bardziej, skoro regens ks. Janiszewski pisał do administratora Choińskiego w lipcu 1858 r., iż także według ks. Andrzeja Dorobisa, wizytatora Zgromadzenia Misji *istnienie seminarium w Tykocinie w dzisiejszym składzie rzeczy nie przynosi ani Bogu chwały, ani diecezji pożytku, ani wreszcie Zgromadzeniu chluby*. Mała liczba alumnów zniechęcała do postępu duchowego i zdobywania wiedzy; klerycy na funduszu Branickiego, pewni swego bytu, stawali się mniej gorliwi, a ci, którzy pobierali naukę na własny koszt, jeszcze bardziej się zniechęcali i narzekali, że w Sejnach wszyscy alumni uczyli się na funduszu rządowym – pisał regens. Coroczne zapowiedzi porzucenia seminarium i przejścia do innych seminariów lub zakonów według ks. Janiszewskiego dawały dowód lekceważenia wysiłku misjonarzy oraz zachęcały do zamknięcia zakładu. Niewystarczający fundusz nie pozwalał nawet na utrzymanie małej liczby kleryków i kilku profesorów. Dlatego Zgromadzenie Misji miało podjąć decyzję zaprzestania prowadzenia seminarium tykocińskiego, zrzeczenia się funduszu Branickiego i nieprzyjmowania nowych kandydatów. Regens Janiszewski prosił ks. administratora diecezji o przyjęcie zamysłu misjonarzy oraz o przeniesienie kleryków do seminarium w Sejnach¹¹⁰. Następnego miesiąca administrator diecezji odniósł się do listu regensa. Wyraźnie zasmucony pisał, iż seminarium tykocińskie wychowało dla diecezji wielu dobrych księży i wielką szkodą byłoby je zamknąć. Ponieważ ks. Choiński zbyt późno odebrał list i podjął wcześniej decyzję posłania ośmiu kleryków z Sejn do Tykocina, by kontynuowali naukę na własny koszt wraz z sześcioma klerykami tykocińskimi, dlatego prosił usilnie o dalsze prowadzenie seminarium przez misjonarzy. W razie braku wystarczających funduszy obiecał wsparcie kosztem funduszu rządowego z Sejn. Ponadto nie można było przenieść funduszu Branickiego na seminarium sejneńskie bez wyraźnego zrzeczenia się wizytatora Zgromadzenia i zezwolenia rządu. Gdyby zaś władze ściśle przebadaly intencje ofiarodawcy oraz losy funduszu mogłoby to wpłynąć negatywnie na wszystkie zapisane fundusze domu tykocińskiego. W Sejnach nie było wystarczająco dużo miejsca na umieszczenie wszystkich kleryków – argumentował ks. Choiński. Z tych powodów usilnie prosił o kontynuowanie prowadzenia seminarium tykocińskiego. Jeśliby jednak wizytator misjonarzy był zdecydowany zamknąć seminarium, powinien złożyć stosowną deklarację, którą administrator przedstawiłby władzom do rozpatrzenia¹¹¹.

¹⁰⁹ Ksiądz Choiński administrator diecezji augustowskiej do ks. Janiszewskiego, superiora Zgromadzenia Księży Misjonarzy domu w Tykocinie, Sejny, 6 II 1858, ArŁm II, k. 252.

¹¹⁰ Tamże, Regens seminarium diecezjalnego w Tykocinie do ks. Choińskiego administratora diecezji, Tykocin, 19 VII 1858, k. 255, 258.

¹¹¹ Tamże, ks. Choiński administrator diecezji augustowskiej do ks. Janiszewskiego, superiora Zgromadzenia Księży Misjonarzy domu w Tykocinie, Sejny, 10 VIII 1858, k. 257–258.

Oprócz pobierania nauki na funduszu Branickiego oraz na funduszu rządowym możliwe było studiowanie na własny koszt. W miarę upływu czasu, aby lepiej wykorzystać fundusze, władze diecezjalne zalecały, aby szczególnie zwrócić uwagę na to, komu dawano możliwość podejmowania nauki na funduszu Branickiego lub funduszu rządowym. W 1826 r. konsystorz w celu realizacji obowiązującego prawodawstwa kościelnego, określającego wiek udzielania święceń, polecił przydzielenie funduszu rządowego jedynie tym aspirantom do stanu duchownego, którzy ukończyli 21 rok życia. Klerycy ci, po trzech latach nauki mogli natychmiast przyjąć święcenia kapłańskie. Wobec powyższego kandydaci młodszy, według tych zaleceń, winni pierwsze lata nauki podejmować na własny koszt¹¹².

Niektórzy kandydaci, pobierający naukę na własny koszt, zalegali z opłatami nawet przez kilka lat. W 1838 r. księży: Juliusz Kulesza zalegał z opłatą za trzy lata na sumę 1080 zł, Tomasz Gracewicz – 620 zł za dwa lata, Michał Snabowski – 630 zł za dwa lata. Księża ci pomimo ponagleń ustnych i listownych nie zwracali zaległych sum. Dlatego regens Nadolski zwrócił się do biskupa augustowskiego o pomoc w odzyskaniu zaległości¹¹³. Biskup Paweł Straszyński osobiście napisał listy do zalegających w opłatach ze stosownym upomnieniem, o czym poinformował regensa¹¹⁴.

Za czasów administratora diecezji Bonawentury Butkiewicza z powodu zmniejszenia się liczby kapłanów w diecezji, z jego polecenia zostało przyjętych do Tykocina ośmiu kandydatów, którzy mieli kształcić się na własny koszt. Profesor nadliczbowy oraz konieczne sprzęty miały być odpowiednio opłacone poprzez zdobycie rządowego subsydium. Niestety, po trzech latach obietnice administratora nie zostały spełnione. Dom tykociński został narażony na poniesienie znacznych kosztów z tytułu utrzymania dodatkowego profesora. Miało to również zły wpływ na poziom nauczania i nie zachęcało alumnów do wysiłku. Wobec takiej sytuacji wizytator Zgromadzenia Misji ks. Dorobis polecił regensowi seminarium, by ten podjął pertraktacje z administratorem diecezji, aby wszystkich alumnów przenieść do Sejn, nawet utrzymywanych na funduszu Branickiego. Dom tykociński miał przysyłać co roku pieniądze tego funduszu do Sejn tak, aby w razie czego seminarium tykocińskie mogło w przyszłości wznowić swą działal-

---

¹¹² „Przyjmować do Seminarium aspiranta na fundusz diecezjalny przed rokiem dwudziestym pierwszym, jest to wyraźnie chleb publiczny marnować. Bo długo go trzeba karmić, nim Diecezja będzie mogła mieć z niego pożytek. Najlepiej więc jest, przyjmować takich którzy, są już w dwudziestym pierwszym roku, bo po trzyletnim kursie nauk w Seminarium, już będą mieli do wyświęcenia wiek potrzebny. Nie usuwa tu Konsystorz i takich, którzy mają wiek mniejszy. Ale i ci, gdyby zostawali w Seminarium na swym funduszu dopóty, dopóki nie dojdą lat zupełnych. Wtenczas dopiero jak dojdą, będą wzięci na fundusz diecezjalny, przed wszystkimi aspirantami. Tym sposobem ekonomika z dobrym rzędem i sprawiedliwością byłyby zaprowadzone”. ArŁm II, sygn. 126, Konsystorz do bpa sufragana Marciejewskiego, Zambrów, 15 VII 1826, k. 64.

¹¹³ ArŁm II, sygn. 134, ks. Nadolski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 20 VI/12 VII 1838, k. 26.

¹¹⁴ Tamże, bp Straszyński do ks. Nadolskiego, Sejny, 20 VIII 1838, k. 27.

ność. Nie było to proste do zrealizowania, ponieważ nawet czasowe zawieszenie zakładu wymagało otrzymania zgody przełożonego generalnego Zgromadzenia. Jeśli jednak administrator diecezji, pisał ks. Dorobis, nie życzyłoby sobie zamknięcia seminarium tykocińskiego z powodu różnych trudności, można by kontynuować nauczanie w Tykocinie na funduszu Branickiego, jednak należałoby z powodu braku uzyskania funduszu rządowego na utrzymanie profesorów oraz kleryków, nie kształcić kleryków na własny koszt. Natomiast wizytator zgadzał się, aby z funduszu rządowego na każdego nadliczbowego profesora przeznaczono co najmniej 1000 zł polskich oraz na kleryka po 400 zł. W tej sytuacji Zgromadzenie Misji chętnie podjęłoby dalsze prowadzenie seminarium. Tymczasem, jak napisał ks. Dorobis, administrator diecezji wyznaczył do Tykocina ośmiu kleryków, misjonarze zaś zadeklarowali się przez jeden rok utrzymywać profesora na własny koszt, przeznaczając na to 400 zł polskich. Nauczać miało dwóch profesorów. Jednak prowadzenie dwóch kursów było niemożliwe, jak pisał wizytator, ponieważ brakowało profesorów. Przez ostatnie trzy lata nauczano albo filozofii, albo teologii (tj. w latach 1855–1858). Dlatego zaproponował, żeby przenieść kleryków teologii do Sejn albo dalej nauczać tylko teologii w Tykocinie, albo jedynie filozofii. Nawet gdyby znalazły się odpowiednie fundusze, trzeba by czasu, aby znaleźć nowych profesorów. Ponadto utrzymanie seminarium byłoby możliwe jedynie po znalezieniu wspomnianych funduszy, tj. 1000 zł polskich na jednego profesora i 400 na poszczególnego alumna¹¹⁵. Jesienią 1858 r. ks. administrator Choiński polecił misjonarzom tykocińskim, aby dalej prowadzili seminarium. Trzech kleryków miało uczyć się na funduszu Branickiego, trzech zaś na funduszu rządowym, który wynosił 60 rubli srebrnych na jednego kleryka, w sumie 180 rubli¹¹⁶.

W sierpniu 1863 r. pojawił się ponowny zamiysł przeniesienia alumnów z Tykocina do Sejn. Dotyczyć miało to również tych kleryków, którzy studiowali na funduszu Branickiego. Superior domu tykocińskiego miał corocznie przekazywać procent od kapitału. Już wtedy fundusz ten był niewystarczający. Ostatecznie w 1863 r. wizytator polskiej prowincji Zgromadzenia Misji ks. Walenty Dmochowski postanowił podjąć kroki zmierzające do zawieszenia funkcjonowania zakładu. Poprosił administratora diecezji, by nakazał klerikom tykocińskim udać się do Sejn w celu dokończenia nauk teologicznych. Ksiądz wizytator poinformował o swej decyzji superiora domu tykocińskiego i rozporządził, aby misjonarze tam zamieszkali ponad potrzeby parafii, udali się na inne stanowiska do pełnienia obowiązków im powierzonych¹¹⁷.

¹¹⁵ Tamże, ks. Dorobis wizytator Zgromadzenia Misjonarzy do ks. Choińskiego administratora diecezji augustowskiej ks. Choińskiego, Warszawa 18 VIII 1858, k. 260–261.

¹¹⁶ Tamże, Administrator ks. Choiński do ks. Janiszewskiego, superiora Zgromadzenia Księży Misjonarzy domu w Tykocinie, Sejny, 1/13 IX 1858, k. 261.

¹¹⁷ Tamże, ks. Dmochowski, wizytator misjonarzy do ks. Choińskiego administratora diecezji augustowskiej, Warszawa, 28 VIII 1863, k. 303–304.

Seminarium duchowne w Tykocinie zawiesiło swą działalność jesienią 1863 r. W październiku administrator diecezji ks. Choiński polecił ks. Janiszewskiemu, superiorowi domu tykocińskiego, aby poinformował kleryków, żeby 1 października tego roku udali się do Sejn w celu pobierania dalszych nauk¹¹⁸. Decyzja ta ostatecznie przesądziła o zamknięciu seminarium tykocińskiego, instytucji, która istniała ponad 90 lat i wykształciła wielu księży dla diecezji łuckiej, węgierskiej i augustowskiej, czyli sejneńskiej. Nie są znane dalsze losy funduszu Branickiego. Chociaż w 1865 r. biskup sejneński Konstanty Łubieński zwracał się do namiestnika Królestwa Polskiego o zwrot tego funduszu, jednak nie wiadomo, jakie były decyzje władz w tej kwestii¹¹⁹. Z braku źródeł nie można ustalić czy sumy z niego pochodzące przeszły w całości do seminarium duchownego w Sejnach.

Z przedstawionych analiz wynika, że sytuacja materialna seminarium tykocińskiego po początkowym okresie stabilizacji i zabezpieczenia stanu materialnego przez fundusz Branickiego w okresie rozbiorów uległa znacznemu pogorszeniu. Wynikało to przede wszystkim z wrogiej polityce władz pruskich. Także władze Księstwa Warszawskiego niechętnie traktowały działanie seminariów duchownych. Pewne nadzieje z polepszeniem sytuacji materialnej powstały po utworzeniu funduszu ze skasowanych klasztorów, przeznaczonego na utrzymanie seminariów Królestwa Polskiego. Niestety, fundusz przyznany seminarium tykocińskiemu w miarę upływu czasu był pomniejszany. Był on stopniowo przenoszony na seminarium duchowne w Sejnach. Widocznie władze diecezjalne coraz bardziej były przekonane o potrzebie kształcenia duchowieństwa własnymi siłami, bez wpływu misjonarzy. Poza tym pewne konflikty, co do wykorzystywania funduszu rządowego, wywoływały niekiedy wzajemną niechęć, która zanikła po zawieszeniu funkcjonowaniu seminarium tykocińskiego po wybuchu powstania styczniowego. Wszystko to jednak nie przekreśla wielkiego wkładu Zgromadzenia Misji na polu edukacji duchowieństwa w diecezji łuckiej, węgierskiej i augustowskiej.

---

¹¹⁸ Tamże, Administrator diecezji ks. Choiński do ks. Janiszewskiego, superiora księży misjonarzy, regensa seminarium w Tykocinie, Sejny, 14 X 1863, k. 324.

¹¹⁹ ArŁm, II, sygn. 150, bp Łubieński do namiestnika F. Berga, Sejny, 21 I 1865, k. 40.

ROZDZIAŁ III

PRZEŁOŻENI I PROFESOROWIE

WPROWADZENIE

Na czele poszczególnego seminarium kierowanego przez misjonarzy stali prefekci, zwani regensami lub dyrektorami. Byli oni mianowani przez Zgromadzenie Misji lub przez biskupa, któremu podlegali bezpośrednio w sprawach dotyczących zarządzania seminarium. Współpracownikami prefekta byli – dyrektor seminarium oraz grono profesorów. Kierujący seminariami mieli przykładać się do formowania duchownych odznaczających się pobożnością, modlących się i prowadzących życie wewnętrzne. Sami winni również prowadzić głębokie życie duchowe, być wierni powołaniu kapłańskiemu, miłować Kościół, dysponować niezbędną wiedzą teologiczną i umiejętnie przekazywać ją alumnom¹. W zrozumieniu zadań i obowiązków stawianych przełożonym i wykładowcom seminariów wincentyńskich pomocna będzie analiza procesu formacji kadry oraz zasad doboru misjonarzy do pełnienia tych funkcji.

1. PRZYGOTOWANIE MISJONARZY DO KIEROWANIA SEMINARIAMI DUCHOWNYMI

Misjonarze formowali swoich członków dwustopniowo: najpierw w tzw. *seminarium internum*, następnie kandydatów do kapłaństwa kształcono w seminarjach duchownych Zgromadzenia. Seminarium *internum* było odpowiednikiem nowicjatu, czyli okresem duchowej formacji, mającym na celu przygotowanie kandydata do ostatecznego związania się ze Zgromadzeniem Misji ślubami za-

---

¹ Por. E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur d'un séminaire externe, dressés par l'ordre l'Assemblée générale de l'an 1673*, w: *Recueil des principales circulaires des supérieurs généraux de la Congrégation de la Mission*, t. 1, Paris 1877, s. 148–149.

konny. Początkowo pobyt w seminarium *internum* trwał rok. *Breve* papieża Aleksandra VII *Pastoralis officii* z 1662 r. przedłużało okres formacji do dwóch lat, który miał kończyć się złożeniem ślubów zakonnych. Pod koniec XVIII w. na terenach Rzeczypospolitej istniały 3 misjonarskie seminaria *internum*: w Warszawie – Świętego Krzyża, w Wilnie oraz w Krakowie na Stradomiu. Równocześnie funkcjonowały tzw. seminaria *externum*, gdzie do kapłaństwa przygotowywali się klerycy diecezjalni.

Po zakończeniu formacji w seminarium *internum* oraz złożeniu ślubów misjonarscy kandydaci do kapłaństwa studiowali filozofię i teologię. W czasie studiów klerycy zamieszkiwali w domach Zgromadzenia. Nauka trwała zwykle trzy lata. Klerycy misjonarscy słuchali wykładów wspólnie z klerykami diecezjalnymi. System kształcenia miał na celu przekazanie wiedzy praktycznej, potrzebnej do duszpasterstwa i prowadzenia misji. Według zaleceń św. Wincentego a Paulo, celem Zgromadzenia było kształcenie duszpasterzy, a nie ludzi uczonych. Ideałem było przygotowanie kapłana pobożnego, oddanego Stolicy Apostolskiej, posłusznego biskupowi i dobrze przygotowanego do pracy wśród ludu na wsi. Klerycy nabywali wiedzę praktyczną, potrzebną do pełnienia posługi kapłańskiej, dlatego nauczano ich przedmiotów niezbędnych do wypełniania tego zadania. Pojedynczy wykład trwał półtorej godziny; polegał na powtarzaniu nabytej wiedzy, stawianiu pytań i wyjaśnianiu przez profesora oraz na przedstawianiu nowego materiału. Seminaria misjonarskie pozwalały również na realizowanie praktyk duszpasterskich w kościołach prowadzonych przez Zgromadzenie. Profesorowie w nauczaniu wykorzystywali zatwierdzone przez władze Zgromadzenia Misji podręczniki. Nie zezwalano na osobiste opracowania, ze względu na obawę przed błędami w nauczaniu. Chociaż większość profesorów misjonarskich miała jedynie podstawowe wykształcenie seminaryjne, to niektórzy z nich mieli duże zdolności dydaktyczne². Spośród najzdolniejszych i przykładowych misjonarzy wybierano przełożonych, wychowawców i profesorów seminariów duchownych. Pracowali oni jako regensi, dyrektorzy kleryków lub profesorowie seminariów, kształcących także duchowieństwo diecezjalne. Regensi seminariów misjonarskich zazwyczaj pełnili jednocześnie funkcje superiora, czyli przełożonego domu, oraz proboszcza parafii. Ważną rolę wśród przełożonych odgrywali również dyrektorzy kleryków.

Członkowie zarządu seminarium tykocińskiego rekrutowali się głównie spośród wychowanków seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Seminarium to zostało erygowane w 1765 r. Misjonarze kierowali nim aż do kasaty Zgromadze-

---

² Por. *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce*. t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 455–477. J. Dukała cytuje wskazówki generała misjonarzy Jana Bonnetta z 1711 r., dotyczące zadań przyszłych wykładowców: *...przeznaczeni do kierowania seminariami powinni przykładać się do tego, aby uformować duchownych w solidnej cnocie, duchownych pobożnych, ludzi życia wewnętrznego, umartwionych i modlących się. Mają im też przekazać całą niezbędną wiedzę duchowną*. Por. J. Dukała, „*Ratio studiorum*” w seminariach diecezjalnych pod zarządem Księży Misjonarzy (1675–1864), „*Nasza Przeszłość*”, t. 61: 1984, s. 152.

nia w Królestwie Polskim, tj. do 1864 r.³ Na przełomie XVIII i XIX w. seminarium to było wiodącym zakładem kształcenia duchowieństwa w Rzeczypospolitej. Przełom wieków był okresem reform szkolnictwa, także seminaryjnego, które miały na celu podniesienie poziomu kształcenia duchowieństwa. Pod koniec XVIII w. w seminarium świętokrzyskim reformy te wiązały się z działalnością wizytatora polskiej prowincji misjonarzy – ks. Piotra Jacka Śliwickiego. Przez wiele lat współpracował on z czołowymi przedstawicielami przełomu oświeceniowego, dążącymi do odnowy wychowania i kształcenia młodzieży. W latach 1739–1774, kiedy ks. Śliwicki pełnił funkcję wizytatora, w seminarium Świętego Krzyża kształcili się także pierwsi przełożeni i profesorowie seminarium tykocińskiego. Poglądy ks. Śliwickiego niewątpliwie mogły wpływać na ich postawy. Znaczący wpływ na kształcenie misjonarzy, kierowanych do pracy w seminariach, miał wizytator Zgromadzenia Misji w latach 1797–1814 ks. Józef Jakubowski. Misjonarz ten okazał się odważnym obrońcą autonomii seminariów duchownych w okresie zakusów germanizacji władz pruskich, tj. po III rozbiórce Polski. Począwszy od 1796 r. nie tylko bronił praw i niezależności zakładów wychowujących kapłanów, lecz dążył także do odnowy nauczania teologii przez wprowadzanie nowych podręczników⁴.

W XVIII w. w seminariach prowadzonych przez misjonarzy zazwyczaj pracował regens oraz dwóch profesorów. Nauka trwała dwa lata. W seminarium świętokrzyskim przed 1773 rokiem nauczano filozofii, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła oraz w jej ramach prawa kanonicznego, sakramentów, ceremonii, rubrum, śpiewu. Ponadto systematycznie czytano Pismo Święte. Po skasowaniu jezuitów w 1773 r. oraz po ustanowieniu KEN, podjęto szereg inicjatyw, mających na celu zarówno przedłużenie trwania nauki seminaryjnej, jak też poszerzenie zakresu zdobywanej wiedzy⁵. Najważniejsze próby reform podjęli: biskup płocki Michał Poniatowski oraz biskup poznański Onufry Okęcki. Celem reform biskupa Poniatowskiego z 1774 r. było nie tylko przedłużenie pobytu alumnów w seminariach, lecz także podniesienie pułapu wymagań wobec kandydatów do kapłaństwa. Biskup nie tylko podał konkretnych autorów i tytuły podręczników, ale także wagę nauczanych przedmiotów oraz liczbę wykładów w ciągu tygodnia. Biskup Okęcki był autorem *Ordinatio seminarii externi Varsaviensis ad sanctam Crucem* z 1784 r. Postulował, aby szerzącym się poglądom i złym obyczajom przeciwstawić nowe zasady wychowania duchowieństwa. Poleciał także klerykom seminarium świętokrzyskiego naukę geometrii, polegającą na sporządzaniu map topograficznych. Od 1781 r. w seminarium Świętego Krzy-

³ W. Kwiatkowski, *Sprawa pruskiej reorganizacji seminariów duchownych w Warszawie (1798–1902). Karta z dziejów ukrytego prześladowania przez Prusy Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 1936, s. 57–77.

⁴ Por. J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 161–162.

⁵ M. Brudzisz, *Reforma diecezjalnych studiów seminaryjnych w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 7: 1979, s. 217–233.

za nauka trwała cztery lata. Według relacji z 1799 r. na pierwszym roku nauczano filozofii i wymowy świętej, na drugim matematyki, na trzecim teologii dogmatycznej i moralnej, na czwartym prawa kanonicznego. Wszystkim klerykom objaśniono Pismo Święte, obrzędy kościelne, czyli rubrum, ceremonie kościelne, geografę, uczono śpiewu. Najwięcej czasu poświęcano następującym przedmiotom: teologii moralnej, teologii dogmatycznej, historii Kościoła, kaznodziejstwu oraz filozofii. Niemal codziennie odbywały się lekcje języka niemieckiego. Zajęcia prowadziło siedmiu profesorów. Kolejna reforma kształcenia duchowieństwa w seminarium Świętego Krzyża została opracowana w 1802 r. przez biskupa warszawskiego Józefa Miaskowskiego. Była ona reakcją na próby władz pruskich przekształcenia seminariów duchownych w placówki nie tylko germanizacyjne, lecz także kształcące szeregi lojalnych urzędników państwowych. Biskup domagał się poprawy kwalifikacji profesorów oraz podniesienia wymagań wobec kandydatów do stanu duchownego, tj. ukończenia szkoły średniej i dobrej znajomości łaciny. Na pierwszym miejscu zalecił studium Pisma Świętego, które określił jako *źródło umiejętności religii*, na drugim historię Kościoła z uwzględnieniem nauki Ojców Kościoła i soborów, następnie teologię dogmatyczną i moralną, prawo kanoniczne wraz z orzeczeniami synodalnymi obowiązującymi diecezję, homiletykę i katechetykę, filozofię wraz z logiką i metafizyką oraz matematykę. W ramach homiletyki klerycy na ostatnich dwóch kursach mieli stopniowo uczyć się głoszenia kazań. Władze pruskie wiosną 1803 r. zatwierdziły plany biskupa Miaskowskiego. Pomimo starań, postulowana reforma nie została w pełni zrealizowana; kształcenie trwające cztery lata w praktyce w seminarium świętokrzyskim były krótsze z powodu trudności materialnych i niepewności politycznej⁶.

Po utworzeniu Królestwa Polskiego, podjęto kolejne próby podniesienia poziomu studiów i formacji alumnów. W 1821 r. zainicjowano nowy plan reform. Ksiądz Michał Symonowicz – wizytator Zgromadzenia Misji oraz regens seminarium Świętego Krzyża – zaopiniował projekt zmian. Według niego kształcenie filozoficzne i uzupełnianie braków trwało zbyt długo, przesadnie rozbudowano zespół nauk biblijnych, brakowało natomiast formacji duszpasterskiej alumnów; niektóre proponowane podręczniki nie spełniały kryteriów doktrynalnych. W praktyce projekt ten nie został w całości zrealizowany. W seminarium Świętego Krzyża, gdzie kształcili się przyszli wychowawcy i profesorowie seminariów duchownych, stopniowo rozszerzano zakres nauczanych przedmiotów. W ramach filozofii nauczano logiki, metafizyki, etyki, matematyki, historii powszechnej i geografii. Klerycy studiujący teologię słuchali wykładów teologii moralnej, hermeneutyki, teologii dogmatycznej, teologii pastoralnej, prawa kanonicznego oraz historii Kościoła. Od 1827 r. naukę, która trwała do tej pory trzy lata, przedłużono o jeden rok. Dwa lata później w seminarium świętokrzyskim nauczano filozofii, geografii, historii powszechnej, matematyki, fizyki i historii naturalnej, her-

---

⁶ W. Kwiatkowski, *Sprawa pruskiej reorganizacji...*, s. 51, 73, 152–154.

meneutyki do Starego Testamentu, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii pastoralnej, praktyk pastoralnych, prawa kanonicznego, historii Kościoła, rubrum, liturgiki, a także homiletyki, śpiewu oraz ceremonii. W 1833 r. w ramach wykładów pojawił się nowy przedmiot – teologia ascetyczna. Wraz z rozszerzeniem zakresu nauczanych przedmiotów wzrastała liczba wykładowców⁷.

Kolejne próby reform nauczania seminaryjnego w Królestwie Polskim zostały podjęte w 1836 r. przez władze świeckie. Komitet Rady Wychowania Publicznego, zorganizowany z polecenia cara Mikołaja I, wobec braku jedności biskupów Królestwa w tej kwestii oraz z powodu trudności natury politycznej i gospodarczej kraju, przejął inicjatywę w dziedzinie reform kształcenia duchowieństwa. Projekt przewidywał przedłużenie nauki do pięciu lat, którą podzielono na trzy etapy: rok przygotowawczy, filozoficzny i teologiczny. Etap przygotowawczy według projektu traktowano fakultatywnie; celem jego było ewentualne uzupełnienie wiedzy kandydatów, wykazujących poważne braki wykształcenia. W ramach nauk filozoficznych proponowano następujące przedmioty: filozofię, historię świętą i powszechną, geografii nowotestamentalną, archeologię, introdukcję do teologii, katechizm rzymski, wymowę kościelną, rubrum, ceremonie kościelne i śpiew. W ramach nauk teologicznych proponowano wykłady z Pisma Świętego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii pastoralnej, patrologii i prawa kanonicznego. Pięcioletni kurs nauk, który zakładał projekt reform z 1836 r., wprowadzono kilka lat później w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Stopniowo dodawano nowe przedmioty zalecane w projekcie, szczególnie filozoficzne. Taki stan utrzymał się do 1864 r., czyli do kasaty Zgromadzenia Misji w Królestwie Polskim.

Można śmiało stwierdzić, że seminarium Świętego Krzyża w Warszawie było czołowym zakładem przygotowujących duchowieństwo polskie według postulowanych reform, dążących do pogłębienia poziomu życia duchowego oraz intelektualnego. Część reform poddawano opinii regensów seminarium, co świadczy o dążeniu do podnoszenia i weryfikowania poziomu nauczania duchowieństwa w zakładzie. Nie wszystkie jednak reformy zostały wprowadzone w życie w seminarium świętokrzyskim a to z powodu błędów jansenistycznych, czy też józefińskich, zawartych w proponowanych przez *ratio studiorum* podręcznikach. Z faktu, że kadra seminarium duchownego w Tykocinie zdobywała wiedzę w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie, można wnioskować, iż mogło to mieć znaczący wpływ na poziom i profil także kształcenia alumnów tykocińskich. Choć wspomniane reformy wprowadzano także w Tykocinie, to nie dokonywano tego natychmiast, lecz o kilka lub kilkanaście lat później. Ponadto, inne były założenia i możliwości obydwu seminariów. Seminarium świętokrzyskie kształciło nie tylko misjonarzy, którzy często zostawali profesorami seminariów, ale i duszpaste-

---

⁷ *Ordo Divini Officii Archidioecesis Varsaviensis 1829*, s. 101; *Ordo Divini Officii...*, 1830, s. 80; *Ordo Divini Officii...*, 1835, s. 79; J. Dukala, „*Ratio studiorum*”..., s. 213–215.

rzy jednej z najważniejszych diecezji polskich wraz ze stolicą państwa, czyli kapłanów posyłanych do duszpasterstwa miejskiego, w Tykocinie z kolei kształcono księży przede wszystkim dla diecezji łuckiej, później zaś wigierskiej i augustowskiej, przeznaczanych przeważnie do pracy na wsi.

2. REGENSI

Pierwszym regensem seminarium tykocińskiego został ks. Wojciech Kosk (1771–1776). Kapłan ten, jak to było w tradycji misjonarskiej, pełnił jednocześnie funkcję przełożonego domu księży misjonarzy w Tykocinie. Urodził się 12 kwietnia 1716 r. w Łomży, w diecezji płockiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie 10 września 1738 r.; dwa lata później, 11 września 1740 r. złożył śluby. Po święceniach, w latach 1742–1744, był prokuratorem domu i seminarium lubelskiego. Następnie został przeniesiony do Sambora, gdzie pełnił posługę duszpasterską i głosił misje. W latach 1757–1759 był superiorem w Krasławiu i tam zorganizował seminarium duchowne dla diecezji smoleńskiej, po czym znowu podjął działalność misyjną. Do Tykocina przybył w 1764 r. Został superiorem domu i podjął się organizacji seminarium duchownego dla diecezji łuckiej. Ksiądz Kosk był dobrym spowiednikiem i kaznodzieją. Podczas wizytacji w 1774 r. otrzymał pozytywną opinię: kapłan *pobożny, zachowujący przepisy, święty, roztropny, gorliwy dla zbawienia dusz i dla dobra wspólnego*. Niewątpliwie jego postawa oddziaływała na alumnów. 7 lutego 1776 r. przeniósł się do Warszawy, zamieszkał przy kościele pw. Świętego Krzyża; pełnił funkcję dyrektora seminarium *internum*, a także zajmował się pracą duszpasterską i misyjną. Pod koniec życia zaczął tracić wzrok. Zmarł 8 lipca 1793 r. w Warszawie. Został pochowany w kościele Świętego Krzyża w Warszawie⁸.

Drugim regensem seminarium tykocińskiego oraz superiorem domu został ks. Feliks Jakubowski. Urodził się 10 października 1727 r. w diecezji krakowskiej. Do Zgromadzenia wstąpił 24 czerwca 1747 r., śluby złożył 20 czerwca 1749 r. W Tykocinie był superiorem domu oraz rektorem seminarium od 1776 do 1779 r. Możliwe że prowadził wykłady. W 1777 r., w czasie wizytacji seminarium duchownego, przeprowadzonej przez ks. Wojciecha Kraszewskiego, dziekana bielskiego, misjonarze zostali ocenieni pozytywnie za porządek i ład w prowadzeniu zakładu. Ksiądz Jakubowski przebywał następnie w warszawskim domu mi-

---

⁸ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum Seminarii Interni Congregationis Missionis domus Varsaviensis a 1677*, s. 88, 330; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum Congregationis Missionis* s. 1; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie Seminarium Diecezjalnego Lubelskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, R. 38: 1964, nr 8–12, s. 258; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce*, t. 1, (mps w Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie, b.p.); tenże, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 368–371.

sjonarzy. Był uznawany za człowieka uporządkowanego, średniego talentu i wiedzy, pobożnego, zdolnego do przewodzenia. Zmarł 25 maja 1786 r. w Krakowie⁹.

Po nim funkcję regensa seminarium tykocińskiego oraz superiora domu pełnił ks. Grzegorz Jędrzejkiewicz. Od 1767 do 1771 r. był dyrektorem warszawskiego seminarium *internum*. W Tykocinie kierował seminarium w latach 1779–1781¹⁰.

Kolejnym regensem oraz superiorem domu tykocińskiego został ks. Teodor Łosacki. Urodził się 9 listopada 1739 r. w Łowiczu, w diecezji gnieźnieńskiej. Do Zgromadzenia oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 19 września 1754 r. Po dwóch latach – 20 września – złożył śluby zakonne. Po święceniach był posłany do Włocławka i tam został profesorem seminarium duchownego. W latach 1763–1767 nauczał teologii. Choć był przykładnego ducha i pobożności, zaniedbywał jednak reguły Zgromadzenia. W Tykocinie był regensem, superiorem domu i rektorem seminarium w latach 1781–1785. Zmarł w Wilnie w 1808 r.¹¹

Ksiądz Mateusz Ławicki był regensem seminarium tykocińskiego oraz superiorem domu w latach 1785–1792. Kapłan ten urodził się 26 września 1738 r. w diecezji chełmińskiej. Do Zgromadzenia Misji, a następnie do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 2 października 1763 r. Od 17 listopada 1780 do 5 października 1785 r. był dyrektorem seminarium *internum* w Warszawie. Zmarł w warszawskim Szpitalu Dzieciątka Jezus 22 czerwca 1792 r.¹²

Następcą ks. Ławickiego w Tykocinie był ks. Andrzej Cykanowski. Urodził się 30 września 1753 w diecezji chełmińskiej. Do Zgromadzenia Misji wstąpił w Krakowie 25 lipca 1775 r. Po dwóch latach, 23 lipca 1777 r. złożył śluby zakonne; w 1779 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach przez rok pełnił posługę kapłańską w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Od 1784 r. był profesorem seminarium duchownego w Poznaniu. Po roku został przeniesiony do domu lubelskiego, gdzie przez dwa lata był profesorem seminarium oraz zajmował się głoszeniem misji. Następnie udał się do Gniezna i tam w latach 1787–1791 głosił rekolekcje dla duchowieństwa. Z Gniezna powrócił na rok do pracy duszpasterskiej do parafii świętokrzyskiej w Warszawie. W latach 1792–1802 był superiorem domu, proboszczem i regensem seminarium duchownego w Tykocinie. Okres, w którym pełnił urząd regensa, nacechowany był ingerencją zaborców w wewnętrzne sprawy Kościoła polskiego, m.in. przez próby reorganizacji seminariów duchownych, nakładanie wysokich podatków oraz przez działalność germanizacyjną władz pruskich. Regens niejednokrotnie bronił autonomii semina-

⁹ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 372.

¹⁰ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 330; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 427.

¹¹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 123; tamże, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 4; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*, Włocławek 1904, s. 76.

¹² ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 134, 330; tamże, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 6; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 427.

rium w kwestii nauczania i wychowania kandydatów do kapłaństwa¹³. Od grudnia 1802 r. ks. Cykanowski został przeniesiony do Siemiatycz, gdzie pełnił funkcję proboszcza parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i superiora domu misjonarskiego. W 1814 r. przeszedł do Białegostoku, gdzie prowadził rekolekcje kapłańskie. W 1822 r. został dyrektorem białostockiego seminarium duchownego, w 1823 r. asystentem superiora domu, w 1824 r. prowadził rekolekcje dla kleryków seminarium białostockiego, a w 1825 był regensem miejscowego seminarium. Następnie został przeniesiony do Warszawy i tam pełnił funkcję kapelana Szpitala Dzieciątka Jezus. Zmarł w Warszawie 21 listopada 1830 r.¹⁴

Kolejnym superiorem domu tykocińskiego, proboszczem parafii oraz regensem seminarium duchownego został ks. Józef Różycki. Urodził się 27 lipca 1762 r. w Horodence w Galicji, w archidiecezji lwowskiej. Był pochodzenia ormiańskiego. Uczył się w szkole bazylianów w Buczaczu. Wstąpił do misjonarzy w Krakowie 13 grudnia 1780 r. Został wyświęcony na kapłana 26 marca 1785 r. Po święceniach przez cztery lata był profesorem seminarium duchownego na Zamku w Krakowie. 1 października 1791 r. został profesorem seminarium duchownego we Włocławku, do 1798 był regensem tegoż seminarium; w latach 1798–1802 profesorem seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1802 r. przybył do Tykocina. Za jego czasów w seminarium w Tykocinie zarząd seminarium liczył trzech, a nawet czterech profesorów. W czerwcu 1815 r. powrócił do Włocławka. Przez pierwszy rok był profesorem, a w 1816 r. został regensem tamtejszego seminarium. Nauczał teologii moralnej i rubrum. S. Chodyński określił ks. Różyckiego jako dobrego wykładowcę, który nauczał w sposób *jasny, praktyczny i zajmujący*. Misjonarz ten zajmował się także ziołolecznictwem. Był poważany i szanowany przez władze diecezjalne. W 1832 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł we Włocławku 17 września 1838 r., został pochowany w miejscowej katedrze¹⁵.

W latach 1815–1818 proboszczem, superiorem domu oraz regensem seminarium tykocińskiego był ks. Franciszek Michał Łopuski. Urodził się 3 października 1783 r. w diecezji łuckiej. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 8 września 1792 r. Po dwóch latach, 9 września 1794 r. złożył śluby zakonne. Od 10 września 1803 do 17 września 1804 r. był dyrektorem seminarium *internum*, a następnie prefektem w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. W latach 1817–1835 pełnił funkcję superiora i regensa oraz profesora semi-

¹³ Tamże, s. 374–374.

¹⁴ AAW, sygn. 1069/III.4.1, k. 2; AMS, sygn. P VII/37, k. 2–6; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 9; tamże, sygn. 26, k. 16; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; A. Schletz podaje błędnie datę święceń – 1791 r.; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 257.

¹⁵ ANP, sygn. 6, *Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji w Polsce w XVIII–XIX*, *Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839*, s. 86; tamże, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 11; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 78–79, 81–84. Według S. Chodyńskiego ks. Różycki wstąpił do Zgromadzenia Misji 13 lutego 1780 r.; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 374.

narium lubelskiego. Następnie zamieszkał w domu prowincji warszawskiej, był doradcą wizytatora prowincji, spowiednikiem domu prowincjalnego¹⁶. Ksiądz Łopuski był osobą prawą i uczciwą. Zmarł w Warszawie 14 sierpnia 1852 r.¹⁷.

W latach 1818–1826 regensem seminarium tykocińskiego, superiorem domu i proboszczem był ks. Franciszek Kącki¹⁸. Urodził się 16 września 1770 r. w Mławie w diecezji płockiej¹⁹. Do Zgromadzenia oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 26 września 1789 r. Śluby złożył 21 września 1791 r.²⁰. Studia filozoficzno-teologiczne kontynuował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1794 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach przez trzy lata był wikariuszem w warszawskiej parafii Świętego Krzyża. W 1797 r. został przeniesiony do Tykocina. Pełnił różne funkcje: był ekonomem domu i seminarium, prefektem biblioteki, profesorem śpiewu i pomagał w duszpasterstwie²¹. W roku szkolnym 1818/19 nauczał w seminarium tykocińskim matematyki i geometrii²². W 1822 r. KRWRiOP powierzyła ks. Kąckiemu zarząd nad miejscową Szkołą Podwydziałową. Jako regens i superior domu misjonarzy w Tykocinie brał udział w komisjach egzaminacyjnych dla kandydatów do seminarium tykocińskiego²³. Sporządzał opinie oraz informował biskupa za pośrednictwem konsystorza łomżyńskiego o postępie w nauce i zachowaniu alumnów tykocińskich. Za rządów Kąckiego dochodziło niekiedy do konfliktów pomiędzy władzami seminarium a konsystorzem²⁴. Konflikty te dotyczyły kwestii pojmowania zakresu kompetencji obydwu organów. Władze seminaryjne dążyły, według konsystorza, do zbytnej autonomii i arbitralności w przyjmowaniu, wychowaniu, czy też usuwaniu alumnów. Oficjał konsystorza ks. Stanisław Choromański w korespondencji do biskupa Augustyna Polikarpa Marciejewskiego pisał, że misjonarze przygotowują alumnów niedbale, samowolnie zarządzają funduszami diecezjalnymi oraz sami podejmują decyzje o losie alumnów. Natomiast regens usprawiedliwiał się

¹⁶ AAW, sygn. 621/III.4.1, k. 1; tamże, sygn. 1068/III.4.1, k. 6.

¹⁷ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 184, 330; tamże, sygn. 6, k. 81, 140; tamże, sygn. 22, s. 16; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259.

¹⁸ J. Dukała, *Kącki Franciszek*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 261–262.

¹⁹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 188; tamże, sygn. 22, Catalogus sacerdotum, s. 15; tamże, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1. Schletz podaje błędnie datę urodzenia 16 września.

²⁰ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 180; tamże, sygn. 22, s. 15.

²¹ ANP 26, k. 17; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 382–383.

²² ArŁm II, sygn. 127, Lista imienna profesorów w seminarium diecezjalnym tykocińskim, [11.1818], k. 74; tamże, Lista profesorów seminarium diecezjalnego tykocińskiego, 27 XII 1819, k. 114–115.

²³ ArŁm II, sygn. 125, Protokół egzaminu aspirantów do stanu duchownego, Tykocin, 19 VII 1819, k. 23, 133.

²⁴ Jedną z przyczyn konfliktu było usunięcie klero Tomasz Daukszy, który po interwencji konsystorza oraz bpa Marciejewskiego został ponownie przyjęty do seminarium tykocińskiego; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 112.

tym, że alumni nie szanowali profesorów, a także że konsystorz nie brał pod uwagę opinii wychowawców przy dopuszczaniu kleryków do święceń²⁵. Świadczy o tym wydarzenie z 1820 r. W październiku tegoż roku, po negatywnej opinii regensa oraz oficjała konsystorza, seminarium miał opuścić Jan Baltazar Dmochowski²⁶. Wysłano wobec niego oskarżenie o złe obyczaje i brak dyscypliny. Pomimo krytycznej oceny kleryk ten w grudniu tego samego roku otrzymał święcenia kapłańskie. Podobną negatywną opinię rok później otrzymał inny kleryk z parafii Dąbrowa Wielka – Franciszek Dmochowski. Ten po oddaleniu się z seminarium tykocińskiego powrócił do seminarium i kontynuował naukę, ostatecznie zaś otrzymał święcenia kapłańskie²⁷. Jak widać, ówczesny biskup augustowski Ignacy Czyżewski nie podzielał opinii regensa seminarium oraz oficjała konsystorza, co do święcenia niektórych kleryków. Także współpraca ks. Kąckiego z oficjałem nie zawsze układała się najlepiej. W 1824 r. konsystorz wniósł skargę do biskupa na misjonarzy, którzy mieli przyjmować aspirantów spoza Królestwa Polskiego, wbrew zakazom biskupów diecezji augustowskiej²⁸. Ksiądz Kącki nierzadko w dalszym ciągu musiał stawiać czoło problemom związanym z dyscypliną kleryków. W lutym tego samego roku oskarżono uczniów, że podczas rekreacji przekraczali pobliską granicę Królestwa Polskiego na rzece Narew, udawali się do Cesarstwa Rosyjskiego i nielegalnie handlowali tytoniem. Do seminarium wysłano kontrolę, która miała przeszukać pomieszczenia i sprawdzić prawdziwość oskarżenia. Jednak do rewizji nie doszło. Władze seminaryjne za brak dyscypliny wśród uczniów oraz za uniemożliwienie kontroli zostały upomniane²⁹. Rok później doszło do wiadomości administratora diecezji, że regens zamierzał wysłać kleryków do Warszawy w celu wyświęcenia ich bez jego uprzedniej zgody i wbrew prawu kanonicznemu. Co więcej, jeden z kleryków nie miał nawet tytułu kanonicznego do święceń. Z korespondencji regensa do konsystorza łomżyńskiego wynikało, że ks. Kąckiemu chodziło jedynie o propozycję święcenia jednego z kleryków w Warszawie, a z listu biskupa Marciejewskiego do konsysto-

²⁵ ArŁm II, sygn. 126, ks. Choromański do bpa Marciejewskiego, Zambrów 29 III 1824, k. 51; tamże, ks. Kącki do bpa Marciejewskiego, Tykocin, 30 VI 1824, k. 60.

²⁶ Tamże, Opinia rektora Kąckiego i oficjała Żmijewskiego o kleryku Janie Dmochowskim, Tykocin, 25 X 1820, k. 4.

²⁷ Tamże, ks. Kącki do bpa augustowskiego, Tykocin, 9 II 1822, k. 12. Takich przypadków było więcej za czasów zarządzania seminarium tykocińskim przez ks. Kąckiego. Oficjał konsystorza października 1823 r. wyrażał zdziwienie, że regens wraz z profesorami samowolnie i bez konsultacji z biskupem oraz z władzami diecezjalnymi usuwał kleryków z seminarium. Dotyczyło to m.in. kleryka Leszczyńskiego, który został usunięty z zakładu, a po nakazie biskupa przyjęty na nowo. Por. ArŁm II, sygn. 129, ks. Kącki do konsystorza łomżyńskiego, 10 X 1823 oraz konsystorz łomżyński do ks. Kąckiego, Przytuły, 14 X 1823, k. 173.

²⁸ ArŁm II, sygn. 126, ks. Żmijewski do bpa Marciejewskiego, Przytuły, 31 I 1824, k. 15.

²⁹ Por. ArŁm II, sygn. 126, ks. Żmijewski do bpa Marciejewskiego, Przytuły, 14 II 1824, k. 16; tamże, Urzędnik administracji dochodów skarbowych Święciewski do bpa Marciejewskiego, Warszawa, 28 I 1824, k. 17, 35.

rza, że regens sam miał podjąć taką decyzję oraz posłać kleryków na wyświęcenie do biskupa w innej diecezji. Interesujące jest to, że pomimo braku szybkiej komunikacji i znacznej odległości (ponad 200 km) regens, który poinformował konsystorza o zamiarze święcenia kleryków 5 marca, tego samego dnia otrzymał z Urdomina odpowiedź biskupa Marciejewskiego. Możliwe, że biskup dowiedział się o całej sprawie wcześniej. Najprawdopodobniej oficjał Choromański, niechętny ks. Kąckiemu, tak przedstawił biskupowi sytuację, która wywołała usprawiedliwioną ostrą reakcję biskupa Marciejewskiego. Tenże nakazał, aby klerycy zostali posłani do Urdomina i tam wyświęceni³⁰. Kolejny konflikt między władzami seminarium tykocińskiego a konsystorzem zaistniał w tym samym roku i dotyczył opinii o postawie kleryków: Tomasza Daukszy, Tomasza Gracewicza oraz Michała Snabowskiego. Regens Kącki zamierzał usunąć ich z zakładu. Zarzucał Daukszy, że był *...nagannych obyczajów, mianowicie krnąbrny i na Boskie swych nauczycieli upomnienie niepowolny i owym nieuległy*. Dwóch pozostałych ocenił jako niezdatnych do nauki z braku zdolności³¹. Dauksza nie chciał za pokutę kłęcząc przez tydzień podczas posiłku w refektarzu. Twierdził, że kara była zbyt wysoka, jak na kleryka uczącego się już cztery lata w seminarium. Odmienną opinię na temat tego kleryka wyrażał ks. oficjał Choromański. W korespondencji do biskupa Marciejewskiego pisał, że Dauksza do tej pory miał dobrą opinię, a jego czyn nie zasługuje na usunięcie go z seminarium tykocińskiego. Ksiądz Choromański odrzucił zarzuty niemoralności i niezdatności do kapłaństwa. Postulował natomiast nakazanie jakiejś lżejszej kary dla alumna. Prosił biskupa, by zwrócił misjonarzom uwagę, że niekiedy zbyt arbitralnie i samowolnie usuwali kleryków z seminarium. Prawdopodobnie w tej sprawie chodziło przede wszystkim o konflikt pomiędzy Daukszą a dyrektorem seminarium, ks. Pawlickim oraz ks. Drągowskim³². Za wspomnianym klerykiem wstawili się nawet współkoledzy, którzy w liście do konsystorza przedstawili swoje zarzuty wobec władz seminaryjnych. Oskarżono m.in. ks. Pawlickiego o nieprzygotowywanie

³⁰ ArŁm II, sygn. 130, Władze seminarium tykocińskiego do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 5 III 1825, k. 53; tamże, bp Marciejewski do regensa seminarium tykocińskiego, Urdomin, 5 III 1825, k. 54; tamże, bp Marciejewski do konsystorza łomżyńskiego, Urdomin, 7 III 1825, k. 55; tamże, Konsystorz łomżyński do bpa Marciejewskiego, Zambrów, 12 III 1825, k. 55a; tamże, ks. Kącki do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 14 III 1825, k. 56; tamże, Konsystorz łomżyński do bpa Marciejewskiego, Zambrów, 14 III 1825, k. 60–61.

³¹ Tamże, Protokół władz seminaryjnych, Tykocin, 16 III 1825, k. 23; ArŁm II, sygn. 130, Protokół z 14 III 1825, k. 65.

³² ArŁm II, sygn. 126, ks. Choromański do bpa Marciejewskiego, Zambrów, 19 III 1825, k. 26, 30. O tym, że konflikt dotyczył profesorów Drągowskiego i Pawlickiego świadczy korespondencja bpa Marciejewskiego do konsystorza łomżyńskiego z 23 VIII 1825, w której sufragan stwierdza, że *...Dwóch profesorów jego przeciwników w seminarium już nie ma*. Faktycznie, zarówno Drągowski, jak i Pawlicki nie widnieli na liście profesorów z 25 listopada 1825 r. ArŁm II, sygn. 130, bp Marciejewski do konsystorza łomżyńskiego, Urdomin, 23 VIII 1825, k. 111, 136.

się do wykładów, brak wiedzy oraz o podawanie klerykom pożywienia niskiej jakości³³.

Inne oskarżenia oficjała Choromańskiego względem zarządu seminarium tykocińskiego pod kierownictwem ks. Kąckiego dotyczyły wykorzystywania funduszy przeznaczonych na utrzymanie seminarium. Według ks. Choromańskiego misjonarze samowolnie przeznaczali te pieniądze na własne potrzeby. Oficjał stwierdzał, że jedynie biskup może decydować o usunięciu lub kontynuowaniu nauki przez danego alumna. Uważał, że wspomniani wcześniej klerycy powinni pozostać w seminarium tykocińskim³⁴. Ostatecznie klerycy kontynuowali naukę w seminarium i zostali wyświęceni dla diecezji augustowskiej. Biskup Marciejewski przyznał rację opinii oficjała i nie zastosował się do opinii regensa Kąckiego. Regens został pisemnie przez biskupa upomniany³⁵. Natomiast w korespondencji do konsystorza Kącki stwierdzał, że wychowawcy seminarium tykocińskiego są gorzej traktowani niż w innych diecezjach, mają zbyt ograniczony wpływ na opiniowanie kandydatów do święceń oraz nie mogą w jakikolwiek sposób karać kleryków za przewinienia³⁶. Począwszy od stycznia 1826 r., dotychczasową korespondencję seminarium tykocińskiego z oficjałem konsystorza łomżyńskiego prowadził już nie regens, lecz dyrektor seminarium ks. Jan Bielecki³⁷. Ksiądz Kącki zmarł 10 maja 1826 r. w Tykocinie³⁸.

Jego następcą na tym stanowisku został ks. Adam Nadolski. Kapłan ten urodził się 9 stycznia 1786 r. w Otrębusach koło Warszawy, w diecezji gnieźnieńskiej. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 24 października 1806 r. Śluby zakonne złożył 25 października 1808 r.³⁹. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1811 r. Przez krótki czas był profesorem seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1812 r. przeniósł się do Lublina, gdzie pełnił funkcję ekonoma seminarium duchownego. W 1813 r. powrócił do Warszawy. W 1822 r. po raz pierwszy został posłany do Tykocina. Został dyrektorem kleryków

---

³³ ArŁm II, sygn. 126, Alumni seminarium tykocińskiego do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 18 III 1825, k. 27–29.

³⁴ Tamże, ks. Choromański do bpa Marciejewskiego, Zambrów, 29 III 1825, k. 51, 57.

³⁵ Tamże, bp sufragan do konsystorza łomżyńskiego, Urdomin, 26 III 1825, k. 126, k. 52.

³⁶ Tamże, ks. Kącki do konsystorza, Tykocin, 30 VI 1825, k. 60. Ksiądz oficjał oprócz podanych zarzutów przeciwko regensowi Kąckiemu dodawał jeszcze inne: niekompetencja w sporządzaniu raportów o postępie w nauce alumnów, oraz opóźnienia w przysyłaniu korespondencji. Opinie te wydawane były na kilka miesięcy przed śmiercią ks. Kąckiego. Być może już wtedy regens nie był już w stanie pełnić należycie swych obowiązków. Por. tamże, Lista imienna profesorów, Zambrów, 18 XI 1825, k. 136; tamże, Lista alumnów do wyłączenia od popisu wojskowego, Zambrów, 16 XII 1825, k. 141.

³⁷ Por. Tamże, ks. Bielecki do ks. Choromańskiego, Tykocin, 22 I 1826, k. 143; tamże, ks. Choromański do ks. Bieleckiego, Zambrów, 2 III 1826, k. 146.

³⁸ AAW, sygn. 1069/III.4.1, k. 1; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 15; tamże, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; J. Dukała, *Kącki Franciszek...*, s. 262.

³⁹ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 147; tamże, sygn. 22, s. 15

w seminarium duchownym⁴⁰. Ponadto nauczał teologii dogmatycznej, prawa kanonicznego, teologii pastoralnej, Pisma Świętego i wymowy św.⁴¹. Wraz z regensem i innymi wykładowcami był członkiem diecezjalnej komisji egzaminatorów kleryków przed przyjęciem święceń kapłańskich⁴². Ksiądz Nadolski przebywał w Tykocinie do 1824 r. Wówczas został przeniesiony do Lublina. Tam pełnił funkcję dyrektora seminarium, wykładał teologię dogmatyczną oraz był egzaminatorem duchowieństwa diecezjalnego⁴³. Jesienią 1826 r., po śmierci ks. Kąckiego, powrócił do Tykocina i został mianowany regensem seminarium, proboszczem parafii oraz przełożonym miejscowego domu zakonnego⁴⁴. Od początku przyjął nowy styl relacji z władzami diecezjalnymi. Nawiązał dobre kontakty zarówno z konsystorzem, jak i z biskupami diecezji augustowskiej. Na bieżąco informował władze diecezjalne o stanie i sytuacji seminarium⁴⁵. W lipcu 1827 r. ks. Nadolski uczestniczył w egzaminie aspirantów do stanu duchownego, który odbył się w Łomży. Miał także wpływ na możliwość przejścia alumnów z własnego funduszu na diecezjalny⁴⁶. W seminarium wykładał teologię pastoralną⁴⁷. Widocznie obowiązki rektorskie nie pozwalały na nauczanie więcej przedmiotów, które wcze-

⁴⁰ ArŁm II, sygn. 126, Lista księży misjonarzy domu tykocińskiego, Tykocin, 21 X 1823, k. 14, 38.

⁴¹ ArŁm II, sygn. 129, ks. Kącki do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 24 XII 1822, k. 158.

⁴² Tamże, Protokół egzaminu przed święceniami, Tykocin, 4 III 1823, k. 165.

⁴³ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 383; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259.

⁴⁴ Por. A. Schletz, J. Dukała, *Nadolski Adam*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 355. Biogram ks. Nadolskiego zawiera nieścisłości i błędy. Autorzy biogramu piszą: *W 1836 roku objął urząd superiora domu i regensa seminarium tykocińskiego. [...] Nominacja [ks. Nadolskiego – J.L.] okazała się pomyślna, wcześniej bowiem dochodziło często do zatargów pomiędzy przełożonymi seminarium a władzą diecezjalną. Skarga kleryków tykocińskich do władz diecezji na profesorów seminarium (18 V 1825) nie dotyczyła Nadolskiego, ponieważ był on ceniony zarówno przez biskupa, jak i alumnów*. Ksiądz Nadolski został regensem w 1826 r., a rok wcześniej, podczas konfliktu kleryków z władzami seminarium, nie przebywał w Tykocinie, ale w Lublinie.

⁴⁵ O dobrej opinii o regensie Nadolskim świadczy list bpa augustowskiego Manugiewicza z początku 1827 r.: *Cieszę się, iż tego Zwierzchnika, o którym wiele dobrego słyszałem, dziś widzę być na czele młodzieży aspirującej do stanu duchownego. Lubo Imć Pan dałeś tego dowody w Diecezji Lubelskiej. Z obowiązku biskupiego proszę i zaklinam, abyś alumnom Twojej pieczołowitości powierzonych przewodził drogą pobożności*. Por. ArŁm II, sygn. 126, Biskup Manugiewicz do ks. Nadolskiego, [Warszawa], 9 I 1827, k. 119. W podobnym tonie o sytuacji seminarium tykocińskiego pisał bp augustowski jesienią tego samego roku: *Popis [tj. lista – J.L.] alumnów seminarium tykocińskiego największą pociechę przyniósł sercu mojemu. Oświadczam moje ukontentowanie tak ks. Oficjantowi jak też i ks. Regensowi i profesorom wzywając Konsystorz, aby o tych moich uczuciach zawiadomił ks. Nadolskiego*. Tamże, Biskup Manugiewicz do konsystorza łomżyńskiego, [Warszawa], 9 VIII 1827, k. 137.

⁴⁶ Tamże, Konsystorz łomżyński do bpa Manugiewicza, Zambrów, 28 IX 1828, k. 135.

⁴⁷ Tamże, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotu nauk, Tykocin, 22 VII 1827, k. 138–141.

śniej wykładał. W ocenie postawy kleryków dają się zauważyć przykłady zgodnej współpracy regensa z konsystorzem. W marcu 1828 r. biskup Manugiewicz zamierzał usunąć z seminarium Jana Brondzo z powodu braku zdolności. Za klerykiem wstawili się profesorowie, regens oraz konsystorz. Ostatecznie biskup przyjął argumentację profesorów oraz oficjała i w efekcie Brondzo został wyświęcony na kapłana⁴⁸. Podobna sytuacja zaistniała jesienią tego samego roku. Brak zdyscyplinowania i przestrzegania regulaminu seminaryjnego przez Stanisława Męczkowskiego wzbudziły wątpliwości zarówno regensa, jak i oficjała konsystorza. Kleryk ten, po pozytywnej ocenie postawy na pierwszym roku zmienił swoje postępowanie na gorsze. Po wymianie korespondencji pomiędzy regensem, profesorami i oficjałem, Męczkowskiemu postanowiono nałożyć karę. Po początkowej decyzji biskupa Manugiewicza, aby usunąć kleryka, ostatecznie hierarcha zmienił zdanie i Męczkowski mógł kontynuować naukę⁴⁹. Za czasów ks. Nadolskiego wybuchło powstanie listopadowe. Seminarium tykocińskie nie przerwało swej działalności i kontynuowało nauczanie. Jedynie trzech kleryków w styczniu roku następnego zrezygnowało z dalszej nauki i wstąpiło w szeregi powstańcze⁵⁰.

W 1826 r. w diecezji augustowskiej powstało drugie seminarium duchowne w Sejnach. Oficjał konsystorza generalnego augustowskiego ks. Bonawentura Butkiewicz w 1829 r. proponował zlikwidowanie seminarium tykocińskiego i kształcenie kleryków na potrzeby diecezji jedynie w Sejnach. Motywował, że kadra profesorska, oprócz ks. Nadolskiego, nie prezentuje odpowiedniego poziomu, sam zaś regens musi poświęcać wiele czasu klasztorowi i parafii tykocińskiej. Dlatego byłoby lepiej, gdyby klerycy byli wychowywani wspólnie w jednym seminarium⁵¹. Biskup Manugiewicz nie zaakceptował jednak propozycji oficjała. Od początku roku szkolnego 1834/35 tok nauki w seminarium tykocińskim przedłużono do czterech lat. Opracowano nowy rozkład nauki na poszczególne dni tygodnia oraz na cały okres kształcenia. W latach trzydziestych XIX w. ks. Nadolski coraz częściej bezpośrednio informował biskupa Manugiewicza o stanie

---

⁴⁸ Por. Tamże, Konsystorz łomżyński do bpa Manugiewicza, Zambrów, 3 III 1828, k. 151, 156; tamże, Regens seminarium tykocińskiego do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 14 IV 1828, k. 158–159; tamże, Konsystorz łomżyński do bpa Manugiewicza, Zambrów, 16 IV 1828, k. 157.

⁴⁹ ArŁm II, sygn. 132, bp augustowski do konsystorza łomżyńskiego, Warszawa, 30 VII 1828, 14 VIII 1828, 29 VIII 1828, k. 43, 47–48; tamże, Konsystorz łomżyński do bpa augustowskiego, Zambrów, 5 VIII 1828, 19 VIII 1828, k. 44–46. Oficjał konsystorza podał szczegółowo opis kary: *W ten czas gdy wszyscy klerycy zjadą się na studia, lub wtenczas, kiedy się najlepiej zdawać będzie W.X. Regensowi, seminarzysta Męczkowski publicznie w Refektarzu zmówi głośno klęcząc psalm: „Miserere” [...] Po odmówieniu tej modlitwy ustanie i przeprosi tak W.X. Regensa jak i W.X. Dyrektora i J.XX. Profesorów, prosząc o przebaczenie, za swe głupstwa, nie uległość i nie zachowywanie porządku seminaryjskiego. To, gdy uczyni zechcą szanowni Przełożeni przebaczyć rzeczonemu seminarzyście, przyjąc go na powrót do serca swojego Ojca.* Tamże, Konsystorz łomżyński do regensa, Zambrów, 24 VIII 1824, k. 49.

⁵⁰ ArŁm II, sygn. 126, Konsystorz łomżyński do bpa Manugiewicza, Radziłów, 8 XII 1831, k. 248.

⁵¹ ArŁm II, sygn. 87, ks. Butkiewicz do bpa Manugiewicza, Suwałki, 20 VI 1829, k. 132.

seminarium, a biskup żywo interesował się tymi sprawami. Regens przekazywał mu informacje dotyczące programu nauki i oceny postawy alumnów, zostawiał decyzji biskupa uwagi o ewentualnym usunięciu z zakładu kilku kleryków, nie rokujących nadziei na przyszłość. Biskup Manugiewicz był tego samego zdania co regens. Skłonność do trunków, mała pobożność, nieuczciwość były decydującą przeszkodą w realizacji przygotowania do kapłaństwa⁵².

Kolejny biskup augustowski Paweł Straszyński bardziej szczegółowo niż jego poprzednik pragnął kontrolować stan seminarium tykocińskiego, dlatego był informowany o przyjęciu, promocji do święceń lub o usunięciu alumnów. W pierwszym roku pasterzowania drobiazgowo przeanalizował postawę wszystkich kandydatów do seminarium. Dziwił się, że ks. Nadolski przyjmował aspirantów także spoza diecezji, ponadto zwracał uwagę na braki w dokumentacji dotyczącej aspirantów⁵³. Dalsza korespondencja pomiędzy regensem a biskupem świadczy o przyjęciu i akceptacji przez regensa wymagań nowego biskupa. W grudniu 1838 r. dotychczasowy regens został przeniesiony z Tykocina do Warszawy. 2 grudnia ks. Nadolski został mianowany wizytatorem prowincji warszawskiej księży misjonarzy oraz dyrektorem siostr Miłosierdzia w Królestwie Polskim. W 1839 r. był superiorem domu warszawskiego oraz proboszczem parafii Świętego Krzyża. W 1851 r. zrezygnował z pełnionych funkcji. Do śmierci pełnił obowiązki asystenta domu Świętego Krzyża w Warszawie. Zmarł 20 maja 1856 r.⁵⁴.

W latach 1838–1839 proboszczem parafii tykocińskiej oraz regensem seminarium tykocińskiego był ks. Jan Bielecki. Urodził się 19 marca 1780 r. w Waniewie w diecezji łuckiej. Studiował w Lublinie filozofię oraz teologię i prawo kanoniczne na Akademii Krakowskiej. Do Tykocina przybył 1 września 1809 r. Pełnił tutaj różnorakie funkcje: dwukrotnie był dyrektorem kleryków w latach 1826–1831 oraz ponownie około 1844 r., wykładał Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (1827–1843), teologię moralną (od 1827), teologię pastoralną (1842–1843), język łaciński (1839–1844). Był członkiem komisji egzaminacyjnej kandydatów do seminarium tykocińskiego. Cieszył się dobrą opinią oraz wykazywał gorliwość w wypełnianiu obowiązków. Od około 1850 r. był nauczycielem religii w Szkole Podwydziałowej w Tykocinie⁵⁵.

⁵² ArŁm II, sygn. 126, k. 279, Regens seminarium tykocińskiego do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 10 VII 1833; tamże, bp Manugiewicz do regensa, Warszawa, 23 VII 1833, tamże.

⁵³ ArŁm II, sygn. 134, bp Straszyński do regensa Nadolskiego, Sejny, 7 XII 1837, k. 21, 24.

⁵⁴ ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839, k. 81, 130; tamże, sygn. 22, s. 19; A. Schletz, J. Dukąła, *Nadolski Adam...*, s. 356–357.

⁵⁵ ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839, k. 84; ArŁm II, sygn. 132, Lista profesorów i alumnów z 22 II 1828, k. 4–5; ArŁm II, sygn. 133, Lista wykładawców – tabela. Protokół egzaminu, Tykocin, 1 IX 1833, k. 27; tamże, Stan służby przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1835/36, k. 149–150; ArŁm II, sygn. 134, bp Straszyń-

Od 1 października 1839 r. kolejnym regensem seminarium tykocińskiego, superiorem domu i proboszczem został ks. Franciszek Zakrzewski⁵⁶. Urodził się 12 września 1801 r. w Zakrzewie w diecezji płockiej. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* wstąpił w Warszawie 13 sierpnia 1818 r., 4 października 1820 złożył śluby zakonne. Po święceniach przez jakiś czas pełnił posługę duszpasterską przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie. W 1825 r. przybył do Tykocina, gdzie zajął się nauczaniem w seminarium duchownym. Wykładał teologię dogmatyczną (1825–1839), prawo kanoniczne (1825–1827, 1836–1839), liturgię i rubryki (1833–1843). Od 1827 r. zamiast teologii moralnej wykładał historię Kościoła (1827–1830). Ponadto od 1831 r. pełnił funkcję dyrektora kleryków. Jako regens wykładał rubryki kościelne⁵⁷. Ksiądz Zakrzewski, podobnie jak poprzednik, starał się nawiązywać bliską współpracę z władzami diecezjalnymi. Za jego rządów seminarium znajdowało się w rozkwicie. Studia trwały cztery lata, poziom nauki był podobny do innych zakładów teologicznych Królestwa Polskiego⁵⁸. Biskup Straszyński w korespondencji do regensa nalegał, by ten szczególną troską otoczył przygotowujących się do kapłaństwa oraz bacznie przypatrywał się alumnom: *Proszę i zobowiązuję [...] żebyście na nich mieli oko, jeżeli najmniejsza okaże się wada, szczególnie w materii niewstrzeźliwości tak ciała jako napojów, w ten moment porozumiewawszy się ze mną, oddalić z seminarium. Lepiej mieć Xży mniej a dobrych, jak wielką liczbę onych poszczycać, tymczasem bez ducha, karności i cnoty, nic nie móc z nimi począć*⁵⁹. Troska o przygotowanie dobrych kapłanów nieustannie powtarza się w korespondencji pomiędzy biskupem a regensem. Ksiądz Zakrzewski szczegółowo informował biskupa o postępie moralno-naukowym poszczególnych alumnow oraz podawał dane na temat zdolności wyróżniających się osób. Biskup często wyrażał obawy na temat postępowania kleryków. Dziwił się np. postawie nowo wyświęconych w 1840 r. ks. Jastrzębskiego i Skińskiego, którzy wcale nie zamierzali powrócić do Tykocina, by przez jakiś czas tam sprawować mszę św. i nabywać doświadczenia

---

ski do ks. Bieleckiego, Stawiski, 11 VIII 1844, k. 88; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 426–427.

⁵⁶ A. Schletz, J. Dukała, *Zakrzewski Franciszek*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 538. A. Schletz stwierdza, że po ks. Nadolskim, przez niecały rok funkcję regensa seminarium tykocińskiego pełnił ks. Bielecki. Jest to stwierdzenie nieścisłe. Podobną pomyłkę powieliła także biogram ks. Franciszka Zakrzewskiego, opracowany przez A. Schletza i J. Dukałę. Ksiądz Bielecki w późniejszej korespondencji używał jedynie tytułu: zastępca regensa. Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 387–388 oraz ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna profesorów i alumnow, Tykocin 7/19 I 1839, k. 16–17; tamże, ks. Bielecki do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 20 II/4 III 1839, tamże, k. 38.

⁵⁷ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 208; tamże, sygn. 6, k. 83, 133; tamże, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 22; tamże, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁵⁸ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 388.

⁵⁹ ArŁm II, sygn. 134, bp Straszyński do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 26 X 1839, k. 43.

od wychowawców⁶⁰. Było to wykroczenie wobec obowiązującego prawa diecezjalnego, które nakazywało kapłanom po święceniach na pewien okres powrócić w mury seminarium. By temu zapobiec, regens zapewnił biskupa, że kandydaci do prezbiteratu będą podpisywać zobowiązanie o powrocie na jakiś czas do seminarium tykocińskiego⁶¹. Nowo wyświęceni kapłani w 1848 r.: ks. Lutostański, Gromadzki i Mojkowski spędzili zaraz po święceniach kilka dni w seminarium tykocińskim i tam, pod okiem profesorów zaznajamiali się posługą i obowiązkami kapłańskimi⁶².

Za rządów ks. Zakrzewskiego także klerycy z obcych diecezji uczyli się w seminarium tykocińskim na własny koszt, potem mogli przejść do wybranej diecezji. Taki przypadek miał miejsce w 1844 r. Do seminarium zgłosił się Kazimierz Siennicki, który wcześniej uczył się w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie, potem wstąpił do kapucynów. Po zdanym egzaminie został przyjęty do seminarium tykocińskiego, mimo iż od razu zaznaczył, że chciałby przenieść się do archidiecezji warszawskiej. Prawdopodobnie regensowi zależało na każdym dodatkowym funduszu dla seminarium i to spowodowało przyjmowanie podobnych kandydatów⁶³. Obfita korespondencja regensa i biskupa w tej kwestii zdradza głęboką troskę, by wyświęcać godnych kandydatów, mających nie tylko dobre kwalifikacje moralne, ale i odpowiednie zdolności. Alumni, co do których były jakiegokolwiek wątpliwości, nie od razu byli usuwani. Czasami pozostawiano ich jeszcze na jakiś czas na próbę w seminarium, bacznie obserwując ich postawę. Jeden z kleryków, Józef Zaganiewicz, mimo iż był bliski otrzymania wyższych święceń, miał skłonność do trunków. Pomimo upomnienia, dalej potajemnie spożywał alkohol i dlatego ostatecznie został usunięty z seminarium. Inny kleryk, Jan Czapowicz pomimo kilku lat pobytu w Tykocinie, z powodu braku zdolności i niemożności zdobycia wiedzy, także został usunięty po konsultacji regensa z biskupem Straszyńskim⁶⁴.

W 1848 r., po śmierci biskupa Straszyńskiego, po raz kolejny zaistniała groźba zamknięcia seminarium tykocińskiego. W korespondencji z administratorem diecezji ks. Mikołajem Błockim, w raporcie o stanie seminarium regens pisał o zakusach władz, co do zamknięcia seminarium tykocińskiego. Wspominał o potrzebie dalszego istnienia seminarium, jako zakładu kształcącego kapłanów na potrzeby diecezji⁶⁵. Pomimo licznych trudności jesienią tego roku do seminarium

⁶⁰ Por. Tamże, bp Straszyński do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 4 V 1840, k. 49–50.

⁶¹ Tamże, ks. Zakrzewski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 3/15 V 1840, k. 51.

⁶² ArŁm II, sygn. 104, Regens seminarium tykocińskim do konsystorza generalnego, Tykocin, 3 VIII 1848, k. 477.

⁶³ Tamże, ks. Zakrzewski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 11 IX 1844, k. 89.

⁶⁴ Por. tamże, ks. Zakrzewski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 27 VI 1845, k. 100–101.

⁶⁵ *Zanoszę najpokorniejszą prośbę do Jaśnie Wielmożnego Administratora, aby raczył najlaskawiej być dla nas Opiekunem i Obrońcą niedozwalającym za najlaskawszych swych Rządów upadku seminarium tutejszego, które blisko sto lat liczy swej exystencji i tak wielu ze wszech miar*

zostało przyjętych trzech nowych aspirantów. Zakazano natomiast przyjmować kandydatów na własny koszt oraz pochodzących z obcych diecezji⁶⁶. Zmienił się także tok nauki realizowany w seminarium tykocińskim. Według reskryptu KRSWDiOP z 19 września, alumni ci mogli uczyć się filozofii w Tykocinie, po roku powinni przejść do seminarium sejneńskiego i tam mieli uczyć się teologii⁶⁷. W konsekwencji w Tykocinie pozostała nieliczna grupa alumnów⁶⁸. Dwa lata później do seminarium tykocińskiego nie zgłosił się żaden aspirant. Nie pomogło nawet ogłoszenie informacji w Gimnazjum Łomżyńskim o terminie egzaminu. Dlatego administrator diecezji posłał dwóch alumnów, którzy wprawdzie zostali przyjęci do seminarium sejneńskiego, jednak mieli pobierać naukę w Tykocinie. Ostatecznie jesienią 1850 r. naukę w seminarium tykocińskim podjęło trzech aspirantów⁶⁹. W lipcu 1851 r. po śmierci ks. administratora Błockiego konsystorz generalny polecił regensowi Zakrzewskiemu, aby klerycy pozostawali w seminarium tykocińskim nie przez rok, lecz dwa lata i podczas drugiego uczyli się także teologii. Polecenie to było trudne do wykonania w praktyce, ponieważ jeden z alumnów opuścił seminarium i wykładów z teologii miałby słuchać tylko jeden kleryk. Seminarium natomiast, jak pisał regens, nie było stać na utrzymanie więcej profesorów. Ostatecznie dwaj alumni, którzy wstąpili do seminarium tykocińskiego w 1850 r. przez pierwszy rok uczyli się filozofii, w kolejnym zaś nadal w Tykocinie nauk teologicznych⁷⁰. W 1851 r. do seminarium nie przyjęto żadnego kandydata, nie było więc potrzeby kształcenia kleryków filozofii⁷¹.

Pod koniec 1853 r. ks. Zakrzewski został przeniesiony z Tykocina do Warszawy. W Warszawie objął urząd asystenta domu Świętego Krzyża. Na tym stanowisku pozostał przez kilka lat. Zajmował się także Bractwem Miłosierdzia przy kościele Świętego Krzyża. W 1860 r. został asystentem domu księży misjonarzy w Lublinie. Tam został wykładowcą teologii moralnej i rubryki w se-

---

godnych Kapłanów wydało, a nadto jest wielką wygodą nie tylko dla Aspirantów z okolic Łomżyńskich, że blisko mają seminarium, ale i dla Rządców Parafii, że na podorędziu mają swych przyszłych pomocników. Tamże, ks. Zakrzewski do administratora diecezji augustowskiej, Tykocin, 25 VII 1848, k. 105–106, 113.

⁶⁶ Tamże, ks. Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 6 X 1848, k. 115; tamże, Konsystorz generalny do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 12 X 1848, tamże.

⁶⁷ Por. Tamże, Seminarium w Tykocinie, [Tykocin, 2 III 1848], k. 118–119.

⁶⁸ Tamże, Administrator diecezji do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 19 IX 1848, k. 125.

⁶⁹ Tamże, ks. Zakrzewski do administratora diecezji, Tykocin, 7 VII 1850, k. 128; tamże, Administrator diecezji do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 12 VII 1850. Lista alumnów seminarium tykocińskiego 1850/1851, k. 133, 136.

⁷⁰ Por. Tamże, Regens do konsystorza generalnego, Tykocin 14/26 VII 1851, k. 141, 148; tamże, Konsystorz generalny do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 12 IX 1851. Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1851/52, k. 156, 159.

⁷¹ Tamże, Konsystorz generalny do regensa seminarium tykocińskiego, Sejny, 3/15 VII 1851, k. 144.

minarium duchownym oraz egzaminatorem duchowieństwa. Zmarł w Lublinie 20 kwietnia 1865 r.⁷².

Ostatnim regensem seminarium tykocińskiego był ks. Wincenty Janiszewski. Kapłan ten urodził się 22 stycznia 1805 r. w Mławie w diecezji płockiej. Był synem Pawła i Franciszki. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 20 września 1824 r. Dwa lata później, 20 października złożył śluby zakonne. Do 1835 r. przebywał w Krakowie. Tego roku został przeniesiony do Lublina⁷³. W 1839 r. był prokuratorem domu warszawskiego. W latach 1853–1864 pełnił funkcję superiora domu i rektora seminarium duchownego w Tykocinie⁷⁴. Tutaj nie wykładał żadnego przedmiotu⁷⁵. Od początku zarządzania zakładem ks. Janiszewski podejmował starania o zwiększenie liczby alumnów. Jesienią 1854 r., podczas pobytu w Warszawie, udał się do siedziby Komisji Rządowej, aby dowiedzieć się, jakie były zamiary władz w tym względzie. Zapewniono mu, że władze nie stawiają przeszkód w zwiększeniu liczby alumnów⁷⁶. Jednakże w tym roku do Tykocina nie przyjęto żadnego nowego kandydata. Trzeci rok uczyli się dwaj alumni przyjęci w 1852 r. Rok później do seminarium sejneńskiego zgłosiło się 30 kandydatów. Administrator ks. Butkiewicz zdecydował, aby kilkunastu z nich pojechało na naukę do seminarium tykocińskiego. Wprawdzie regens w korespondencji nieustannie pisał o kłopotach finansowych seminarium tykocińskiego, to jednak Butkiewicz zachęcał, aby mimo braków kontynuować kształcenie nowych księży. *W przeciwnym razie – argumentował administrator – to jest: gdyby się podobało Jemu stawiać w tem jakie przeszkody i trudności, ta Szkoła duchowna ulec by musiała extincyi zupełnej*⁷⁷.

Jesienią 1855 r. do seminarium tykocińskiego przyjęto 13 kandydatów. Dodatkowo, zamiast planowanych dwunastu, przyjęto jeszcze Ignacego Łuniewskiego, który wcześniej uczęszczał do seminarium *internum* w Warszawie⁷⁸. W maju i czerwcu następnego roku okolice Tykocina opanowała epidemia tyfusu. Także ośmiu alumnów zachorowało na tę chorobę. W związku z tym, niektórzy udali się na czas choroby do rodzinnych domów. Doktor Moniuszko, leczący kleryków, zdecydował, aby egzaminy zostały przesunięte na okres późniejszy z powodu osłabienia organizmu niektórych alumnów. Regens jeszcze w lipcu nie był pewny, co do dalszego losu kleryków tykocińskich: czy mieliby zostać w seminarium, czy jechać do Sejna na dalsze kształcenie. Wiadomość na temat dalszych losów

⁷² A. Schletz, J. Dukala, *Zakrzewski Franciszek...*, s. 539.

⁷³ AAW, sygn. 1068/III.4.1, Zmiany w ciągu 1835 r., k. 6.

⁷⁴ ANP, sygn. 22, *Cathalogus sacerdotum*, s. 24; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 427.

⁷⁵ ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów, Tykocin, 24 III 1854, k. 179–180.

⁷⁶ Tamże, ks. Janiszewski do administratora diecezji, Tykocin, 23 XI 1854, k. 182.

⁷⁷ Tamże, ks. Butkiewicz do ks. Janiszewskiego, Sejny, 12 VII 1855, k. 195.

⁷⁸ Tamże, ks. Janiszewski do administratora diecezji, Tykocin, 20 XII 1855, k. 204–205.

kleryków była o tyle istotna, iż w przypadku pozostania w Tykocinie należałoby postarać się o odpowiednich profesorów wykładających teologię. Ksiądz Janiszewski w korespondencji do konsystorza generalnego nieustannie przypominał o trudnościach w utrzymaniu seminarium tykocińskiego. Proponował nawet, by klerycy stołowali się na zewnątrz, natomiast misjonarze mogliby zapewnić im zamieszkanie i wykształcenie⁷⁹. Oczywiście władze diecezjalne nie mogły zgodzić się na tę propozycję, ponieważ, jak zostało stwierdzone, *młodzież duchowna ściślejszej opieki potrzebuje a wałęsanie po domach prywatnych ubliżałoby sukience duchownej*⁸⁰.

Koniec lat pięćdziesiątych XIX w. to okres nieurodzajów. Rodzice alumnów napotykali na wiele trudności z uregulowaniem opłat za pobyt swoich synów w seminarium tykocińskim. Ksiądz Janiszewski coraz bardziej sceptycznie widział sens dalszego istnienia seminarium. Podobnie sądził wizytator Zgromadzenia Misji ks. Dorobis: *Istnienie seminarium w Tykocinie w dzisiejszym składzie rzeczy nie przynosi ani Bogu chwały, ani wreszcie Zgromadzeniu chluby*. Mała liczba alumnów, według regensa, nie sprzyjała skutecznemu przygotowaniu do kapłaństwa. Niektórzy nawet zamierzali przenieść się do innych diecezji lub do zakonów Dlatego ks. Janiszewski prosił administratora diecezji, aby przeniósł alumnów do seminarium sejneńskiego⁸¹. Prośba ta faktycznie wyrażała chęć zakończenia wieloletniej działalności kształcenia duchowieństwa diecezjalnego w Tykocinie. Ksiądz Butkiewicz, jak wynika z korespondencji, był zaskoczony zamiarem zamknięcia seminarium tykocińskiego. Zadecydował, że placówka ta powinna kontynuować swą działalność. W roku szkolnym 1858/59 miało w Tykocinie uczyć się sześciu alumnów czwartego roku i ośmiu alumnów pierwszego roku. Na zamknięcie seminarium należało też uzyskać zgodę władz⁸².

W 1856 r. w domu księży misjonarzy w Tykocinie przeprowadził wizytację kanoniczną ks. Andrzej Dorobis. Wizytator w korespondencji z administratorem ks. Jakubem Choińskim podjął problematykę dalszego istnienia seminarium tykocińskiego. Ksiądz Dorobis przypominał obietnice poprzedniego administratora ks. Butkiewicza o zapewnieniu wsparcia materialnego dla seminarium, które jednak nie zostało zrealizowane⁸³.

⁷⁹ Tamże, Regens do konsystorza generalnego, Tykocin, 6/18 VII 1856, k. 212, 215.

⁸⁰ Tamże, List do superiora Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Tykocinie [brak nadawcy], Sejny, 6 X 1856, k. 214.

⁸¹ Tamże, Regens seminarium do administratora diecezji, Tykocin, 19 VII 1858, k. 255, 258.

⁸² Tamże, Administrator diecezji do ks. Janiszewskiego, Sejny, 10 VIII 1858, tamże.

⁸³ Ksiądz Dorobis proponował następujące rozwiązanie: *Deklarujemy się na ten rok utrzymać jeszcze za opłatą każdego po 400 złp. z własnych funduszków, taką samą liczbę nauczycieli, to jest dwóch Profesorów na ich edukację. Raczy jednak JW. Pan zwrócić uwagę, że dwóch kursów w tym składzie w Tykocinie prowadzić nie można, dla braku Profesorów, których tylko dwóch przez te trzy lata było w Tykocinie, a kurs był zawsze albo sam filozoficzny, albo sam teologiczny. Zatem wypadnie, albo zabrać teologów tykockich do Sejn, a do Tykocina samych przysłać filozofów, albo na*

Pomimo tego władze diecezjalne pragnęły, aby seminarium tykocińskie dalej istniało i kształciło nowych kapłanów. W 1859 r., po czterech latach nauki wyświęcono pięciu alumnów z Tykocina. Na ich miejsce zamierzano przyjąć kolejnych trzech⁸⁴. 22 września w Tykocinie odbył się egzamin dla aspirantów. Komisji egzaminacyjnej, w skład której wchodził profesorowie seminarium, przewodniczył ks. Paweł Makowski, kanonik katedralny, a zarazem proboszcz w Zambrowie. Ostatecznie, po dojściu do porozumienia władz seminaryjnych z administratorem diecezji, w wyniku wrześniowego egzaminu przyjęto dwudziestu kandydatów do kapłaństwa, w grudniu przyjęto zaś dodatkowo trzech innych kandydatów⁸⁵. Seminarium tykocińskie ostatnich kandydatów przyjęło jesienią 1862 r. Część kleryków opuściła zakład po wybuchu powstania styczniowego w 1863 r., pozostali zostali wyświęceni na kapłanów w tym samym roku⁸⁶. Następnego roku, w wyniku kasaty Zgromadzenia Misji w ramach represji popowstańcowych, misjonarze musieli opuścić Tykocin. Po wyjeździe z Tykocina w 1864 r. ks. Janiszewski został prokuratorem Towarzystwa Dobroczynności w Warszawie, a następnie kapelanem szarytek w Kobylanach. Zmarł w 1878 r.⁸⁷.

W latach funkcjonowania seminarium tykocińskiego kierowało nim 13 regensów. Wszyscy wymienieni pełnili jednocześnie funkcję przełożonego domu tykocińskiego.⁸⁸ Niektórzy prowadzili wykłady w seminarium. Większość z nich ukończyła seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Przed przybyciem do Tykocina mieli kilkunastoletnie doświadczenie kapłańskie (od kilkunastu do kilkudziesięciu lat od ukończenia seminarium), a także mieli doświadczenie duszpasterskie lub profesorskie. Jeden z nich, ks. Różycki wcześniej był regensem seminarium świętokrzyskiego, część była uprzednio dyrektorami seminarium *internum* (ks. Ławicki – Warszawa, ks. Łopuski – Warszawa), ks. Nadolski był dyrektorem kleryków w Tykocinie, później w Lublinie, ks. Bielecki w Tykocinie, ks. Janiszewski dyrektorem w Tykocinie. Wcześniejsze doświadczenie profesorskie posiadali księża: Cykanowski, Różycki, Kącki i Nadolski. Kilku pełniło inne funk-

---

odwrót samych w Tykocinie uplacować teologów, jak było dotąd. Tamże, ks. Dorobis do ks. Choińskiego administratora diecezji, Warszawa, 18 VIII 1858, k. 260–261.

⁸⁴ Tamże, ks. Choiński do ks. Janiszewskiego, Sejny, 8/20 VIII 1859, k. 271.

⁸⁵ Tamże, ks. Choiński do ks. Grudzińskiego dziekana augustowskiego, Sejny, 3 IX 1859, k. 274; tamże, ks. Choiński do ks. Makowskiego proboszcza zambrowskiego, Sejny, 3 IX 1859. Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 388. ArŁm II, sygn. 134, ks. Zakrzewski do ks. Choińskiego administratora diecezji, Warszawa, 24 VIII/5 IX 1859, k. 269–270.

⁸⁶ Tamże, ks. Choiński do ks. Janiszewskiego, Sejny, 8/20 VIII 1859, k. 271.

⁸⁷ Tamże, ks. Choiński do ks. Grudzińskiego dziekana augustowskiego, Sejny, 3 IX 1859, k. 274; tamże, ks. Choiński do ks. Makowskiego proboszcza zambrowskiego, Sejny, 3 IX 1859. Według A. Schletza w grudniu do seminarium tykocińskiego przyjęto dwóch nowych kandydatów. Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 397.

⁸⁸ Piotr Włostowski oraz Karol Wyrzykowski zostali wyświęceni w kwietniu 1864 r.

⁸⁷ Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 392.

⁸⁸ Tamże, s. 378, 392.

cje w Zgromadzeniu Misji: ekonoma – ks. Kosk (Lublin), ks. Kącki (Tykocin), ks. Nadolski (Lublin), ks. Janiszewski (Warszawa). Niektórzy przed przybyciem do seminarium tykocińskiego pełnili funkcję wikariusza bądź byli rekolekcjonistami. Regensi kierowali seminarium od jednego roku (ks. Bielecki) do kilkunastu lat (ks. Różycki). Po opuszczeniu Tykocina zazwyczaj dalej pracowali jako przełożeni domów lub jako wychowawcy i profesorowie seminariów duchownych. Jeden z misjonarzy, ks. Nadolski, został mianowany wizytatorem polskiej prowincji Zgromadzenia Misji.

3. DYREKTORZY KLERYKÓW

Bezpośrednią opiekę nad klerykami w seminariach misjonarskich sprawowali tzw. dyrektorzy kleryków. Do ich obowiązków należały różne zadania: wychowanie kleryków, wydawanie o nich opinii, kontrola egzaminów oraz troska o sprawy ekonomiczne zakładu⁸⁹. Według zaleceń Zgromadzenia Misji dyrektor seminarium odpowiadał także za duchową formację kleryków. Wygłaszał konferencje duchowne, pełnił rolę ojca duchownego, czuwał nad życiem wewnętrznym kleryków⁹⁰. Zajmował się formowaniem przyszłych kapłanów do wypełniania obowiązków kościelnych i prowadzenia wiernych do zbawienia dusz. Od dyrektorów wymagano ducha pobożności, modlitwy, wierności powołaniu, miłości do Kościoła, czuwania nad przestrzeganiem regulaminu seminaryjnego. Pełniący tę funkcję powinien być bardzo pobożnym księdzem, mieć rozległą wiedzę i kapłańskie doświadczenie oraz przemawiać z poczuciem autorytetu. Do najważniejszych zadań dyrektora należało czuwanie nad stanem przygotowania kandydatów do święceń oraz dbanie o postęp kleryków w naukach kościelnych. Dyrektorzy prowadzili konferencje o Piśmie Świętym, o kazusach sumienia, a także wykłady z teologii. Do ich zadań należało również sporządzanie sprawozdań o postępie kleryków⁹¹. Ponadto wyznaczali oni klerykom urzędy seminaryjne oraz czuwali nad ich wypełnianiem.

W świetle dokumentów dotyczących seminarium tykocińskiego trudno dokładnie ustalić zakres obowiązków dyrektora kleryków. Niewiele jest danych na temat tej funkcji. Dokumenty seminaryjne zazwyczaj są podpisywane przez regensów. Być może wcześniej były przygotowywane i sporządzane przez dyrektorów. W omawianym okresie funkcję tę pełniło kilkunastu misjonarzy. Prawdopodobnie wszyscy byli jednocześnie wykładowcami w seminarium.

Pierwszym znanym dyrektorem kleryków w seminarium tykocińskim był ks. Aleksy Towarkiewicz. Urodził się 4 lipca 1776 r.; 5 września 1793 r. wstąpił

⁸⁹ Por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980, s. 391.

⁹⁰ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 411–412.

⁹¹ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 149–155.

do Zgromadzenia Misji w Warszawie oraz do seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 6 września 1795 r. Filozofię i teologię studiował w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Po święceniach przebywał w Warszawie. W latach 1800–1804 był profesorem seminarium duchownego w Tykocinie. Pełnił funkcję dyrektora kleryków, nauczał teologii dogmatycznej oraz pomagał w duszpasterstwie. Następnie w latach 1805–1808 był profesorem w seminarium duchownym we Włocławku. Zginął tragicznie 29 sierpnia 1808 r. w Łęczycy⁹².

Kolejnym dyrektorem został ks. Mateusz Kołaczkowski. Urodził się 20 września 1791 r. w Ostrowitem, w diecezji chełmińskiej. Był synem Franciszka Ksawerego i Marianny z d. Dolecka. Uczył się w szkołach w Grudziądzu i w Chełmnie. 14 września 1812 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby złożył 15 września 1815 r. Po ukończeniu studiów filozoficznych i teologicznych w seminarium Świętego Krzyża otrzymał święcenia kapłańskie 14 lipca 1816 r. z rąk biskupa wigierskiego Klemensa Gołaszewskiego w kościele świętokrzyskim w Warszawie. Po święceniach został posłany do Tykocina. W latach 1816–1819 oprócz funkcji dyrektora nauczał teologii dogmatycznej, Pisma Świętego, prawa kanonicznego, logiki, filozofii i fizyki oraz pomagał duszpastersko. Z Tykocina przeniósł się do Chełmna i tam wykładał w seminarium diecezjalnym kierowanym przez misjonarzy. W 1821 r. opuścił Zgromadzenie Misji, został sekretarzem wikariusza apostolskiego i oficjała w Gdańsku. Dwa lata później został mianowany proboszczem w Stargardzie. W 1837 r. był kanonikiem honorowym kapituły chełmińskiej. Zmarł w Starogardzie 29 maja 1863 r.⁹³.

Następcą ks. Kołaczkowskiego od 1819 do 1820 r. był ks. Grzegorz Toczkiwicz. Urodził się 12 marca 1772 r. w diecezji lubelskiej. Dnia 15 października 1809 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W Tykocinie, oprócz funkcji dyrektora wykładał także teologię dogmatyczną i pastoralną oraz hermeneutykę. Zmarł w Łowiczu w 1856 r.⁹⁴.

---

⁹² ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 185; tamże, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 16; APT, *Akta kościoła tykocińskiego z czasów pruskich*, t. 4, *Opis parafii tykocińskiej*, 16 XI 1801, k. 9; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 80; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 380; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁹³ AAW, sygn. 621/III.4.1, k. 1; ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 202; tamże, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 21; tamże, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 127, *Lista imienna profesorów w seminarium diecezjalnym tykocińskim*, Tykocin [XI 1818], k. 74; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 120; A. Schletz, J. Dukała, *Kołaczkowski Mateusz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 272–273; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 381.

⁹⁴ ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 20; ArŁm II, sygn. 127, *Lista profesorów seminarium diecezjalnego tykocińskiego*, 27 XII 1819, k. 114–115.

Ksiądz Tomasz Waleszyński był dyrektorem kleryków w seminarium tykocińskim w 1821 r. Przedtem pracował w Warszawie i Gnieźnie⁹⁵. W latach 1823–1835 był superiorem domu w Krakowie⁹⁶.

Późniejszy regens ks. Jan Nadolski był dyrektorem kleryków w latach 1823–1824. Po nim funkcję tę pełnił ks. Wawrzyniec Pawlicki (1824–1826). Urodził się 10 sierpnia 1791 r. w diecezji płockiej. Był synem Karola i Anny. 27 lipca 1815 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. 1 sierpnia 1817 r. złożył śluby zakonne. Studiował filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. W 1819 r. był prokuratorem i profesorem w seminarium lubelskim. Następnie został przeniesiony do Tykocina. Był wykładowcą teologii dogmatycznej, prawa kanonicznego, Pisma Świętego, i wymowy św. Klerycy tykocińscy zarzucali ks. Pawlickiemu niski poziom nauczania, nieprzygotowywanie się do wykładów, nakazywanie uczenia się przedmiotu na pamięć. Wystąpił ze Zgromadzenia w Płocku w sierpniu 1828 r.⁹⁷.

Ksiądz Jan Bielecki dwukrotnie był dyrektorem kleryków: w latach 1826–1831 oraz ponownie około 1844 r.⁹⁸.

W latach 1831–1839 dyrektorem kleryków był ks. Franciszek Zakrzewski – późniejszy regens seminarium tykocińskiego. Od 1839 do 1841 lub 1842 r. dyrektorem kleryków seminarium tykocińskiego został ks. Augustyn Wróblewski. Urodził się 21 sierpnia 1801 r. w Skaryszewie w diecezji sandomierskiej. Był synem Kazimierza i Franciszki ze Sławińskich. Uczył się w miejscowej szkole parafialnej, a następnie w gimnazjum w Radomiu. W 1821 r. wstąpił najpierw do seminarium *externum* Świętego Krzyża w Warszawie dla kleryków diecezjalnych, a po dwóch miesiącach, 11 listopada, przeszedł do seminarium *internum* i wstąpił do Zgromadzenia Misji. Filozofię i teologię studiował w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Śluby zakonne złożył 12 listopada 1823 r. 7 sierpnia 1825 r. został wyświęcony na kapłana. Po święceniach przez kilka lat wykładał w seminarium duchownym w Krakowie na Stradomiu, w latach 1833–1834 pracował w seminarium duchownym w Gnieźnie, a następnie przez kilka lat pracował duszpastersko w parafii Świętego Krzyża w Warszawie⁹⁹. Od 1837 r. nauczał w seminarium płockim. Po roku przeszedł do parafii misjonarskiej w Mławie. W Tykocinie ks. Wróblewski był profesorem teologii dogmatycznej, prawa kanonicznego i

⁹⁵ AAW, sygn. 623/III.4.1, k. 1.

⁹⁶ ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 18.

⁹⁷ Tamże, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 204; tamże, sygn. 22, s. 21; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 382.

⁹⁸ ANP, sygn. 6, *Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839*, k. 84; ArŁm II, sygn. 133, *Lista wykładowców – tabela. Protokół egzaminu, Tykocin, 1 IX 1833*, k. 27; tamże, *Stan służby przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1835/36*, k. 149–150; ArŁm II, sygn. 133, bp Straszyński do ks. Bieleckiego, Stawiski, 11 VIII 1844, k. 88; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 426–427.

⁹⁹ AAW, sygn. 1068/III.4.1, k. 3–4.

wymowy św. oraz pomagał w duszpasterstwie. W 1842 r. został przeniesiony na stanowisko profesora do seminarium duchownego we Włocławku. Następnie przeszedł do Łowicza. Od jesieni 1847 r. wykładał Pismo Święte, teologię dogmatyczną w seminarium w Lublinie. Oprócz wykładów chętnie angażował się duszpastersko. Zmarł w Lublinie 27 sierpnia 1851 r.¹⁰⁰

Ostatnim znanym dyrektorem kleryków w seminarium tykocińskim był ks. Ludwik Bołdok. Funkcję tę pełnił w latach 1859–1861. Był synem Józefa i Eleonory Ziemiewicz. Urodził się 20 lipca 1833 r. niedaleko Mariampola w diecezji augustowskiej. Początkowe nauki pobierał w domu rodzinnym od nauczyciela domowego, następnie w latach 1846–1857 uczył się w szkole w Pułtusk. 2 kwietnia 1851 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Po dwóch latach nauki w seminarium *internum*, 29 czerwca 1853 r. złożył śluby zakonne. Naukę filozofii kontynuował w seminarium Świętego Krzyża. Został wyświęcony na kapłana 27 lipca 1856 r. przez biskupa heremitycznego i pomocniczego płockiego, ówczesnego administratora archidiecezji warszawskiej Antoniego Melchiora Fijałkowskiego. Po święceniach lata pracował w kościele Świętego Krzyża w stolicy. W 1859 r. został przeniesiony do Tykocina. Oprócz funkcji dyrektora kleryków wykładał Pismo Święte, teologię moralną, teologię pastoralną, wymowę św., język łaciński, historię i geografii oraz pomagał w duszpasterstwie. W 1861 r. został przeniesiony do seminarium lubelskiego. Wykładał Pismo Święte, wymowę kościelną, teologię dogmatyczną i pastoralną, prawo kanoniczne i ceremonie. Pełnił także funkcję dyrektora kleryków. Za działalność konspiracyjną w okresie powstaniowym był zatrzymany i przesłuchiwany w Lublinie. Z tego powodu w 1865 r. został usunięty z posady profesorskiej. Po kasacie misjonarzy otrzymał nominację na administratora parafii Krasienin, a następnie został przeniesiony do Krasnegostawu i pełnił funkcję dziekana. W marcu 1886 r. został mianowany kanonikiem kolegiaty zamojskiej, a następnie kanonikiem honorowym katedry lubelskiej. Tego samego roku został mianowany proboszczem parafii pw. Nawrócenia św. Pawła w Lublinie. Od marca następnego roku pełnił funkcję dziekana lubelskiego. W Lublinie był także spowiednikiem szarytek ze Szpitala św. Wincentego a Paulo. Ksiądz Bołdok był bardzo związany ze swym Zgromadzeniem. Władze diecezjalne i duchowieństwo lubelskie uważały ks. Bołdaka za misjonarza. Zmarł 22 grudnia 1895 r.¹⁰¹

¹⁰⁰ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 211; tamże, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 23; ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna profesorów, Tykocin 7/19 I 1840, k. 16–17; tamże, ks. Zakrzewski do bpa diecezji augustowskiej, Tykocin, 29 X 1839, k. 44; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 87; J. Dukała, *Wróblewski Augustyn w: Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 535–536; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 261.

¹⁰¹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 283; tamże, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 29; tamże, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; J. Dukała, *Bołdok Ludwik, w: Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 61–62.

Dyrektorami kleryków w Tykocinie byli kapłani kształceni w seminarium świętokrzyskim (oprócz ks. Bieleckiego), często mianowani na to stanowisko bezpośrednio po święceniach lub kilka lat po przyjęciu święceń. Największe doświadczenie posiadał ks. Wróblewski, który przed przybyciem do Tykocina był profesorem w seminarium krakowskim na Stradomiu i w Gnieźnie. Został mianowany dyrektorem kleryków w Tykocinie kilkanaście lat po otrzymaniu święceń. Pełniąc tę funkcję jednocześnie nauczali przedmiotów teologicznych, głównie teologii dogmatycznej, moralnej, pastoralnej, Pisma Świętego i prawa kanonicznego. Można postawić hipotezę, że Zgromadzenie traktowało funkcję dyrektora kleryków jako przejściową, potrzebną do zdobywania głębszych doświadczeń pedagogicznych. Zwykle po wypełnieniu tego zadania kapłani kontynuowali pracę profesorską w innym seminarium misjonarskich. Jeden z dyrektorów został mianowany superiorem domu w Krakowie, trzech dyrektorów zostało regensami seminarium tykocińskiego.

4. PROFESOROWIE

Wykładowców seminariów misjonarskich nazywano profesorami. Zgromadzenie Misji, troszcząc się o dobre wychowanie i przygotowanie kandydatów do kapłaństwa, niejednokrotnie wydawało zalecenia dotyczące profesorów nauczających w seminarium przedmiotów filozoficznych i teologicznych. Zachęcano ich do głębokiej, osobistej pobożności w celu skuteczniejszego przekazywania wiedzy, opartej na osobistym doświadczeniu wiary. Przykład życia wykładowcy miał skuteczniej wpływać na postawy kleryków i sprawiać, że kandydaci po ukończeniu seminarium będą bardziej uformowani na drodze do świętości niż w dniu wstąpienia do zakładu. Profesorowie w sprawach nauki podlegali regensom. Im przedstawiali propozycje podręczników, traktatów filozoficznych i teologicznych do nauczania oraz tezy egzaminacyjne. Zwracano szczególną uwagę na relacje między profesorami. Wykładowcy powinni żyć zgodnie, nie lekceważyć się nawzajem, szczególnie w obecności kleryków. Wobec alumnów profesorowie winni zachowywać wyrozumiałość i cierpliwość. Ocenianie wychowanków miało uwzględniać ich zdolności: zdolniejszych należało zachęcać do większego postępu w nauce, o mniej uzdolnionych należało troszczyć się tak, aby i oni pogłębiali swoją wiedzę. Wykładowcy mieli ściśle trzymać się przepisanych tekstów. Szczególne znaczenie powinno odgrywać nauczanie według św. Tomasza¹⁰².

---

¹⁰² O możliwości i niebezpieczeństwie wkradania się błędów w nauczaniu seminaryjnym oraz o konieczności oparcia się na pewnej doktrynie pisał przełożony generalny misjonarzy ks. Jan Cayla de la Garde w liście okólnym z 1795 r.: *Pozwolono sobie przyjąć opinie śmiałe w rzeczach delikatnych, które wymagają jak największej ostrożności. Był lekko traktowane są niektóre punkty, co do których uczeni dochodzą po omacku, zbyt dużo lekceważenia okazano dla starych scholastyków [...]. Proszę tych wszystkich, którzy w domach naszych zajęci są studiami, aby tym wszystkim nad-*

Wykłady trwały półtorej godziny, a językiem wykładowym była łacina. Co jakiś czas zalecano prowadzenie dyskusji na temat nauczanych przedmiotów. W dyskusjach należało oceniać używane argumenty, sposób wyjaśniania, odpowiedzi, przedstawienie błędów. Uczestników dyskusji, którzy przedstawiali błędne rozumowanie i wnioski, należało sprowadzać na drogę poprawnego toku rozumowania. Profesorowie mieli troszczyć się o dyscyplinę na zajęciach i o systematyczne realizowanie programu nauczania. Wykłady zalecano rozpoczynać od krótkiego powtórzenia ostatniego tematu, postawienia pytań i wątpliwości, udzielenia odpowiedzi i przedstawienia tematu. Następnie omawiano opinie różnych autorów, którzy cieszyli się zaufaniem Kościoła. Nauczanie polegało na dokładnym wyjaśnieniu materiału, przedstawieniu poglądów teologów oraz uwypukleniu ewentualnych trudności i wątpliwości. Profesor powinien koncentrować się na wyjaśnianym temacie. Jego celem było jasne wytłumaczenie danego zagadnienia, odpowiednio do poziomu zdolności kleryków. Powinien wyrażać się w sposób zrozumiały i wyraźny, bez pośpiechu. Zgromadzenie zalecało profesorom przekazywanie wiedzy w sposób zaangażowany, korzystanie z przykładów ułatwiających zrozumienie. Święty Wincenty zabraniał profesorom korzystania z osobistych opracowań w obawie przed możliwością błędów i odstępstw od nauki Kościoła. Teksty autorów głoszących błędne nauki należało natomiast jedynie streszczać, ale także odpierać ich błędy. Regensi mieli obowiązek wizytowania profesorów w ciągu roku oraz badania, czy są byli przygotowani i jaki mieli wpływ na kleryków¹⁰³.

Zgromadzenie Misji opracowało osobne wskazania dotyczące profesorów nauczających teologii dogmatycznej, moralnej, filozofii, Pisma Świętego, prawa kanonicznego i historii Kościoła. Profesorowie teologii w swoim nauczaniu powinni odnosić się bezpośrednio do Pisma Świętego, unikać zbędnych dyskusji i polemik. W przypadku zbyt wielu traktatów do omówienia, powinni podzielić się między sobą poszczególnymi traktatami. Profesorowie filozofii mieli troszczyć się o to, by klerycy, poznający filozofię, dobrze zrozumieli wartość i znaczenie tego przedmiotu w studiowaniu teologii. Zwracano szczególną uwagę na przystępne i dogłębne wyjaśnianie argumentów filozoficznych. Zachęcano także do przedstawiania poglądów współczesnych filozofów, bez pomijania jednak wyjaśnienia niektórych błędów. W nauczaniu polecano zajmować się tym, co niezbędne do zrozumienia teologii. Kleryków należało nauczyć metody poprawnego myślenia, wnioskowania i zasad dowodzenia. Należało wyjaśniać im szczegółowo wszelkie trudności. Zgromadzenie Misji przypominało profesorom Pisma Świętego, że nauczanie Słowa Bożego zajmuje pierwsze miejsce pośród nauk kościel-

---

użyciom zapobiegli swoją czujnością i napominaniem. List okólny ks. Jan Cayla de la Garde z 1.01.1795, w: Wyjątki z okólników przełożonych generalnych odnoszące się do najważniejszych obowiązków Księża Misjonarzy, Kraków 1909, s. 158.

¹⁰³ Por. *Directoire a l'usage des séminaires, confiés aux prêtres de la Mission, suivi e diverses règles*, Paris 1850, s. 247–254; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, red. S. Rospond, t. 1, Kraków 2001, s. 477.

nych, dlatego nauczający misjonarze powinni dbać, by klerycy dogłębnie poznawali Biblię i przykładali się do jej studium. Profesorowie powinni mieć odpowiednie predyspozycje, aby skutecznie i owocnie rozwijać wśród kleryków wiedzę o Słowie Bożym. W godzinach rannych zalecano nauczanie hermeneutyki, czyli wstępu do Pisma Świętego z podręczników autorów zatwierdzonych przez Kościół. W nauczaniu należało przekazywać krótkie i jasne informacje wraz z wyjaśnieniem trudniejszych fragmentów. Nie należało pomijać wyjaśnienia błędów skrajnego racjonalizmu. W interpretacji tekstów biblijnych należało trzymać się sensu tłumaczenia podanego przez Kościół i Tradycję, zatwierdzonego przez sobory powszechne i Ojców Kościoła. Profesorowie prawa kanonicznego powinni troszczyć się o systematyczne i jasne wytłumaczenie swego przedmiotu z racji jego ścisłego związku z teologią. Podczas zajęć należało poruszyć następujące zagadnienia: naturę władzy kościelnej i jej boskie pochodzenie oraz wzajemną autonomię władzy kościelnej i świeckiej, ich rozróżnienie, współdziałanie dla wspólnego dobra, dyscyplinę kościelną, dekrety Soboru Trydenckiego. Należało przekazywać wiedzę o zarządzaniu dobrami materialnymi parafii według prawodawstwa obowiązującego w poszczególnych państwach oraz wyjaśniać nadużycia popełniane w liturgii. Profesorowie kaznodziejstwa mieli przekazywać wiedzę dotyczącą jednego z podstawowych elementów posługi kapłańskiej – przepowiadania Dobrej Nowiny. Powinni oni wskazywać klerykom cel kaznodziejstwa, którym jest przemawianie zmierzające do nawrócenia, zbudowania i pouczenia wiernych. Należało wyjaśnić, że podstawowym obowiązkiem kaznodziei winno być prowadzenie głębokiego życia wewnętrznego, modlitwy i żywej wiary, ciągłe czytanie Pisma Świętego i tekstów Ojców Kościoła. Profesorowie mieli nauczać kleryków różnych sposobów głoszenia kazań, konferencji, homilii, mów pochwalnych oraz sposobu nauczania katechizmu. Należało także kłaść nacisk na styl i jakość przepowiadania, które powinno być nacechowane prostotą, głębią, właściwym doбором słów i unikania zbyt wielu przykładów w kazaniach. Klerycy mogli korzystać z gotowych tekstów kaznodziejskich zatwierdzonych przez władze kościelne. W ramach praktyki raz na miesiąc mieli wygłaszać próbne kazania. Profesorowie historii Kościoła powinni mieć świadomość, że wykładany przez nich przedmiot ma służyć pomocą w lepszym rozumieniu nauk teologicznych. Celem nauczania tego przedmiotu było ukazanie działania Opatrzności Bożej w dziejach Kościoła katolickiego. Wykładowcy mieli troszczyć się o podzielenie przedmiotu na okresy tak, aby można było zrealizować cały materiał. Najważniejsze zagadnienia należało ukazywać w sposób jasny i zrozumiały, przedstawiać przyczyny wydarzeń i analizę następstw oraz ukazywać związki z bieżącymi problemami teologicznymi. Zgromadzenie podało także zasady dotyczące profesorów matematyki i fizyki. Zasady dotyczyły też innych nauk przyrodniczych. Celem nauczania było nie tylko przedstawienie zasad rządzących przyrodą i ich wyjaśnienie, lecz także ukazanie wpływu Stwórcy i Jego działania wobec

stworzenia. Szczególną uwagę należało zwrócić na te zagadnienia, których znajomość i zrozumienie byłyby użyteczne w życiu codziennym¹⁰⁴.

W latach 1771–1863 w seminarium duchownym w Tykocinie pracowało ponad 50 profesorów (w Aneksie I zamieszczono biogramy 53 wykładowców. Są to misjonarze zidentyfikowani na podstawie zbadanych źródeł; liczba profesorów nie obejmuje regensów, którzy jednocześnie prowadzili wykłady oraz dyrektorów kleryków). Oprócz dwóch, kleryka Jana Łopuszańskiego i Jakuba Gołębiowskiego, wszyscy posiadali święcenia kapłańskie. Na podstawie dostępnych źródeł nie można ustalić pochodzenia społecznego wykładowców seminarium tykocińskiego. Profesorowie byli kapłanami w młodym wieku. Do Tykocina przybywali najczęściej zaraz po święceniach (19 osób) lub w kilka lat po przyjęciu święceń. Dziewięciu księży przybyło rok po otrzymaniu święceń kapłańskich; zaledwie trzech miało kilkunastoletnie doświadczenie kapłańskie. Większość profesorów ukończyło seminarium Świętego Krzyża w Warszawie i najprawdopodobniej tam uzyskali oni święcenia kapłańskie. Brak innych studiów wyraźnie wskazuje na nieposiadanie określonej specjalizacji. Kilkunastu miało praktykę i doświadczenie w nauczaniu seminaryjnym. W Tykocinie przebywali zazwyczaj krótko: 18 profesorów nauczało jeden rok szkolny, 8 – dwa lata, 5 – trzy lata, 13 – od czterech do dziesięciu lat, powyżej 10 lat – dwóch księży. Ponad połowa wykładała w badanym seminarium krócej niż cztery lata. Zwykle po zakończeniu pracy w Tykocinie profesorów przenoszono do innych seminariów prowadzonych przez misjonarzy i tam nauczali lub byli kierowani do pracy duszpasterskiej. Niektórzy ewidentnie nie mieli kompetencji do podejmowania wykładów; posiadali widoczne braki w wykształceniu czy przekazywaniu wiedzy. Niekiedy przyczyną dyskwalifikacji była konfliktowość lub zarzuty natury moralnej. Młody wiek oraz krótki pobyt w seminarium tykocińskim świadczą o tym, iż seminarium to było jakby etapem kontrolnym, weryfikującym misjonarzy do działalności dydaktycznej. Może to świadczyć o nie najwyższej randze seminarium tykocińskiego względem innych seminariów misjonarskich, dokąd posyłano wykładowców starszych, z większym doświadczeniem i wiedzą. Ponadto trzeba dodać, iż w XIX w. kierowanie seminariów diecezjalnych na ziemiach polskich coraz częściej powierzano duchowieństwu świeckiemu. Mogłoby to świadczyć o stopniowym spadku prestiżu i rangi formacji misjonarskiej duchowieństwa diecezjalnego przez Zgromadzenie Misji.

---

¹⁰⁴ Por. *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 255–263.

ROZDZIAŁ IV

ALUMNI

WPROWADZENIE

Sobór Trydencki w dekrecie *Cum adolescentium aetas* podał wymagania dotyczące kandydatów do kapłaństwa: ukończone 12 lat, pochodzenie z prawego małżeństwa, umiejętność czytania i pisania. Zalecano przyjmowanie kandydatów z ubogich rodzin, jednak nie wykluczano i tych pochodzących z rodzin bogatych, którzy mieli utrzymywać się z własnych funduszy. Dopuszczano też możliwość kształcenia biedniejszych kleryków ze specjalnie do tego przeznaczonego funduszu. Kandydaci powinni oznaczać się cechami potwierdzającymi powołanie do stanu duchownego. Po przyjęciu do seminarium duchownego alumnom strzyżono tonsurę, a następnie przyodziewano ich w strój duchowny¹.

1. POCHODZENIE TERYTORIALNE KLERYKÓW

Kandydaci do seminarium duchownego w Tykocinie pochodzili głównie z macierzystej diecezji, która kilkakrotnie zmieniała swoje granice. Znaczący procent stanowili także aspiranci pochodzący z sąsiednich, a nawet odległych diecezji.

---

¹ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 706–707; B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa – 1974, s. 110–111.

Tabela 1. Przynależność diecezjalna alumnów seminarium tykocińskiego w latach 1771–1863

Diecezja/archidiecezja	Liczba alumnów	%
łucka, wigierska, augustowska	257	70,65
Płocka	38	10,51
Mohylewska	22	5,93
Wileńska	20	5,82
Żmudzka	9	2,42
Janowska, czyli Podlaska	2	0,54
Krakowska	2	0,54
Lubelska	2	0,54
Warmińska	2	0,27
Eger, Węgry	1	0,27
Gnieźnieńska	1	0,27
Kaliska	1	0,27
Poznańska	1	0,27
Tarnowska	1	0,27
brak danych	11	2,96
razem		100%

Źródło: APT, *Cathalogus alumnorum*.

Dane przedstawione w tabeli nr 1 ukazują, iż najwięcej kandydatów do seminarium pochodziło z macierzystej diecezji seminarium tykocińskiego, a także z diecezji sąsiadujących: płockiej, mohylewskiej, wileńskiej. Dokładne ustalenie miejsca pochodzenia kandydatów z braku źródeł przysparza trudności. Z powodu kilkakrotnych zmian granic państwowych również granice diecezji, w tym – wymienionych powyżej – ulegały zmianie. Do *Cathalogus alumnorum* – podstawowego źródła badań – nierzadko wpisywano jedynie ogólnikowe dane kandydata. Co więcej, pojawiają się liczne niejasności: podawane są nazwy diecezji w momencie urodzenia aspiranta albo wstępowania do seminarium. W proveniencji diecezjalnej alumnów widoczne jest najliczniejsze pochodzenie kandydatów z macierzystej diecezji: łuckiej, następnie wigierskiej (oraz część archidiecezji mohylewskiej, do której w 1808 r. przyłączono obwód białostocki, czyli wschodnie tereny diecezji wigierskiej) oraz augustowskiej: 257 osób (70,65%). Z pobliskich diecezji: płockiej, mohylewskiej i wileńskiej pochodziło 80 kandydatów (22,26%). Pojedyncze osoby rekrutowały się z odleglejszych terenów. Dokładniejsze dane na temat pochodzenia kandydatów można ustalić, analizując miejscowości urodzenia lub parafie chrztu. W analizie uwzględniono diecezję łucką, wigierską, augustowską oraz płocką, mohylewską i wileńską, z których przyjęto najwięcej kandydatów.

Badanie miejsca pochodzenia kandydatów do seminarium tykocińskiego ukazuje wiele interesujących danych – można tu nawet mówić o swoistej „geo-

grafii” powołań. Poniższe trzy tabele przedstawiają liczbę alumnów pochodzących z diecezji łuckiej, wigierskiej oraz augustowskiej. W celu podania dokładnych danych liczbowych przedstawiono dane z poszczególnych parafii wymienionych diecezji. Pozycję „Parafia” ustalono na podstawie przynależności diecezjalnej w latach 1771–1863.

Tabela 2. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego w okresie przynależności z diecezji łuckiej w latach 1771–1799

Miejsce pochodzenia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Brzóska, par. Wysokie Mazowieckie	2	Szymbory Andrzejowięta, par. Jabłoń	1
Bagienki, par. Tykocin	1	Trzecianna	1
Chowane	1	Tykocin	2
Dobrowolna	1	diecezja łucka (bez określenia dokładnego miejsca pochodzenia)	30
Jabłoń, par. Jabłoń	1	suma	41
Sokoły, par. Sokoły	1		

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

W seminarium tykocińskim z diecezji łuckiej uczyło się 41 alumnów (11,36%). Z przedstawionych danych widać, iż trudno jest dokładnie ustalić pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego w okresie istnienia tej diecezji. Dla wielu kandydatów z powodu braku źródeł nie udało się ustalić przynależności parafialnej.

Tabela 3. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego z diecezji wigierskiej w latach 1799–1818

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Dąbrowa Wielka	8	Pojewoń	1
Drohiczyn	1	Poświętne	1
Giże	1	Przerośl	1
Goniądz	1	Rajgród	2
Gryszakbuda	1	Sapieżyszki	2
Jabłoń	1	Sokoły	2
Knyszyn	1	Syntowty	1
Ludwinowi	2	Szaki	1
Łankieliszki	1	Tykocin	3
Łukasze	1	Wiłkowyszki	1
Nowogród	1	brak danych	2
Piekuty	1	suma	36

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

W Tykocinie uczyło się 36 alumnów z diecezji wigierskiej (9,71%). Z danych wynika niemalże równomierne pochodzenie kandydatów z poszczególnych parafii, z niewielką przewagą alumnów pochodzących z jej północnej części. Zaznacza się wysoki procent osób pochodzących z parafii Dąbrowa Wielka (22,22%). Powstaje pytanie: dlaczego stosunkowo niewielu kandydatów pochodziło z Tykocina? Możliwe, że przyczyną tego zjawiska była wyższa zamożność ludności pochodzenia szlacheckiego z okolic Dąbrowy Wielkiej, którą było stać na posyłanie swoich synów do seminarium duchownego.

Tabela 4. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego z diecezji augustowskiej w latach 1818–1863

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Augustów	3	Pilwiszki	5
Bargłów	1	Płonka	1
Burzyn	3	Pojewoń	4
Dausze	2	Poniemoń	2
Dąbrowa Wielka	17	Poświętne	1
Dąbrówka Kościelna	2	Preny	1
Giże	1	Przytuły	4
Giełgudyszki	1	Puchały	4
Grażyszki	2	Puńsk	2
Gryszakubuda	2	Radziłów	1
Jabłonka	2	Rajgród	2
Jabłoń	2	Romany	1
Jedwabne	1	Sejny	1
Jeleniewo	1	Słucz	2
Kalwaria	2	Sokoły	2
Bidule	1	Suwałki	1
Kieturwłoki	1	Syntowty	3
Kobylin	7	Szaki	1
Kolno	3	Szczepankowo	2
Kołaki	5	Szumsk	1
Kopciowo	1	Śniadowo	3
Krakopol	2	Tykocin	5
Kuczyn	4	Waniewo	2
Kulesze	4	Wąsosz	1
Lejpuny	2	Wiejsieje	1
Ludwinowi	2	Wiłkowyszki	6
Łankieliszki	3	Wizna	3
Łomża	1	Władysławowo	4
Mariampol	4	Wysokie Maz.	3
Niedźwiadna	1	Wyszonki	1
Nowogród	10	Zambrów	6
Piekuty	5	brak danych	4
Pietkowo	2	suma	180

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Z powyższej tabeli wynika, że najliczniejszą grupę stanowili kandydaci z diecezji augustowskiej, gdyż badane seminarium najdłużej działało w granicach tej diecezji (1818–1863). Z diecezji macierzystej wywodziło się łącznie 180 alumnów. Przede wszystkim należy stwierdzić, że większość kandydatów pochodziła z południowej, polskojęzycznej części diecezji augustowskiej. Pomimo powołania do życia w 1826 r. seminarium sejneńskiego, które miało przygotowywać do kapłaństwa kandydatów litewskojęzycznych, również po tej dacie w Tykocinie uczyli się alumni także pochodzący z północnej, litewskojęzycznej części omawianej diecezji, a także pochodzący spoza Królestwa Polskiego. Najwięcej kleryków wywodziło się z parafii: Dąbrowa Wielka (21), Nowogród (10), Kobylin (7), Piekuty (6), Tykocin (6), Wiłkowyszki (6), Zambrów (6). Fakt ten można wytłumaczyć tym, iż tereny te zamieszkiwała głównie drobna szlachta, którą stać było na poważne wydatki związane z kształceniem synów, a także bliskością Tykocina. W seminarium uczyli się także alumni pochodzący z innych diecezji; wielu z nich pochodziło z sąsiednich diecezji: płockiej, archidiecezji mohylewskiej oraz wileńskiej. Pochodzenie alumnów spoza macierzystej diecezji przedstawiono w poniższych tabelach.

Tabela 5. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego z diecezji płockiej

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Andrzejewo	1	Nur	1
Białaszewo	3	Ostrów	1
Chorzele	1	Piski	1
Czyżew	5	Poręba	1
Drozdowo	1	Przasnysz	1
Karniewo	1	Rzekuń	1
Kleczkowo	1	Zuzela	2
Kolno	1	Zambrów	2
Kołaki	1	diecezja płocka (bez dokładnego określenia miejsca pochodzenia)	11
Lubowicz	1	suma	38
Łomża	1		

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Z powyższych danych wynika, że alumni z diecezji płockiej w większości pochodzili z jej wschodniej części, najbliższej Tykocina. Część parafii, z których wywodziли się klerycy, po 1818 r. znalazła się w granicach diecezji augustowskiej, do której również od tego czasu przynależało omawiane seminarium.

Tabela 6. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego z archidiecezji mohylewskiej

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Dolistowo	1	Suchowola	1
Goniądz	4	Suraż	1
Jasionówka	2	Turośń Kościelna	1
Kalinówka	2	Trzcianne	1
Knyszyn	8	suma	22
Korycin	1		

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Z archidiaconatu białostockiego, który od 1808 r. znalazł się na terenie obwodu białostockiego”, wchodzącego w skład Cesarstwa Rosyjskiego oraz stał się częścią archidiecezji mohylewskiej, pochodziło 22 kandydatów do seminarium tykocińskiego (5,93%). Widoczna jest znacząca liczba kandydatów z parafii Knyszyn i Goniądz, które były położone niedaleko Tykocina.

Tabela 7. Pochodzenie alumnów seminarium tykocińskiego z diecezji wileńskiej

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Dobrzyniewo	2	Nowy Dwór	1
Jasionówka	1	Wiłkowyszki	1
Knyszyn	2	diecezja wileńska (bez określenia miejsca pochodzenia)	12
Korycin	1	suma	20

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Podobnie jak w poprzednich przypadkach, także z diecezji wileńskiej kandydaci pochodzili głównie z parafii najbliższych położonych względem Tykocina. Widoczny jest czynnik odległości rodzinnej parafii do seminarium, który niewątpliwie wpływał na decyzję wstąpienia do seminarium tykocińskiego.

Tabela 8. Parafie najliczniej reprezentowane przez alumnów w latach 1771–1863

Parafia	Liczba alumnów	Parafia	Liczba alumnów
Dąbrowa Wielka	25	Zambrów	8
Knyszyn	11	Kobylin	7
Nowogród	11	Wiłkowyszki	7
Tykocina	10	suma	79

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Porównanie parafii pochodzenia kleryków tykocińskich pozwala na postawienie pewnych wniosków. Mianowicie, niektóre miejsca pochodzenia były reprezentowane najliczniej, pomimo kilkakrotnej zmiany granic diecezji w okresie działania seminarium tykocińskiego. Wyraźnie zaznacza się najliczniejsza obecność kandydatów z parafii: Dąbrowa Wielka, Knyszyn, Nowogród, Tykocin, Zambrów, Kobylin oraz Wiłkowyski (21,29%). Poza ostatnią miejscowością, wszystkie pozostałe leżą w pobliżu Tykocina. Najwięcej natomiast kandydatów spoza macierzystej diecezji wywodziło się z sąsiadującej od północnego zachodu diecezji płockiej (38 osób). Z pozostałych diecezji: mohylewskiej i wileńskiej pochodziło łącznie 42 kandydatów. Czynnikiem bliskości odgrywał więc ważną rolę w kwestii wyboru seminarium, jako zakładu kształcącego kandydatów do kapłaństwa. Dość istotny jest także fakt pochodzenia pewnej liczby alumnów spoza Królestwa Polskiego. W wyniku kolejnych rozbiorów wielu Polaków znalazło się poza Królestwem Polskim, głównie na terenach Cesarstwa Rosyjskiego. W badanym seminarium uczyli się także alumni pochodzący z obwodu białostockiego. Z ich pobytom w Tykocinie wiązały się problemy z utrzymaniem. Zdarzało się, że klerycy spoza Królestwa samowolnie opuszczali seminarium i nie zwracali kosztów, które wcześniej zobowiązali się uiścić w przypadku opuszczenia zakładu. Dlatego KRWRiOP wydawała dyspozycje w tej kwestii zabraniające przyjmowania². Pomimo to, jak informował konsystorz łomżyński biskupa administratora w styczniu 1824 r. misjonarze w Tykocinie, pomimo zakazu w dalszym ciągu przyjmowali kandydatów z obwodu białostockiego. Przy tym, wbrew zakazom władz diecezjalnych, nie informowali o ich przyjęciu, ale dopiero po dwóch, trzech latach umieszczali nazwiska kandydatów na liście alumnów³.

---

² O problemie tym pisała KRWRiOP w 1824 r. do sufragana diecezji augustowskiej: *...Zważając, że wstępujący do Seminarium Dyecezyalnych Cudzoziemcy po uzyskaniu święceń częstokroć wracają do swego kraju bez należytego wysłużenia się za koszta lożone na ich utrzymanie widzi potrzebę wezwać JW. Administratora Dyecezyi Augustowskiej iżby polecił komu należy nieprzyjmowanie odtąd do seminariów na fundusz publiczny cudzoziemców, wyjąwszy tylko tych, którzy pozwoleniem swojego Rządu udowodnią wolność przeniesienia się do tutejszego Kraju i w nim stosownie do przepisów stale obiorą zamieszkanie. ArŁm II, sygn. 129, KRWRiOP do bpa sufragana diecezji augustowskiej, Warszawa 10 I 1824, k. 180.*

³ Wydaje się, że pomiędzy zarządem seminarium tykocińskiego a konsystorzem łomżyńskim istniał głębszy konflikt. Konsystorz w korespondencji stwierdzał, że nie wie, dlaczego władze seminaryjne tak postępowały: *...Naszyc Dyecezanów za niezdatnych (częstokroć nawniesprawiedliwicy) uznają, albo płacić onym każę, w roku bieżącym jest trzech z Obwodu Białostockiego. Tamże, Konsystorz łomżyński do bpa sufragana, Przytuły, 31 I 1824, k. 181.*

2. PROCES KSZTAŁCENIA ŚREDNIEGO NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX W. WYKSZTAŁCENIE KANDYDATÓW

Seminarium tykocińskie przyjęło pierwszych kandydatów w 1771 r. W XVIII w. na ziemiach polskich, zgodnie z wymaganiami seminariów prowadzonych przez misjonarzy, kandydaci do stanu duchownego powinni uprzednio odbyć nauki na poziomie gimnazjalnym w kolegiach jezuickich lub pijarskich. Kolegia te stały na dość wysokim poziomie. Kandydaci z nich pochodzący uzyskiwali wiedzę ogólną z pewnymi elementami wiedzy filozoficznej i teologicznej. Po wstąpieniu do seminarium doksztalcali się w kierunku praktycznym, pastoralnym. Poznawali teologię dogmatyczną, moralną, pastoralną, homiletykę, śpiew liturgiczny i ceremonie. Ważną rolę odrywało duchowe przygotowanie alumnów.

Radykalna zmiana w dziedzinie kształcenia nastąpiła po 1773 r. *Breve* papieża Klemensa XIV *Dominus ac Redemptor noster* z 21 lipca tego roku, ogłaszające kasatę jezuitów, wywołało poważne konsekwencje także w szkolnictwie polskim końca XVIII w. Po kasacie zakonu na ziemiach polskich w 1773 r., powołano do istnienia KEN, której zadaniem było przejęcie szkół pojezuickich, organizacja szkolnictwa oraz kontrola nad programem nauczania. Reforma oświaty była powiązana z modernizacją państwa. Odwoływała się do zmian przeprowadzonych w połowie XVIII w. w szkołach będących pod opieką teatynów, pijarów, a także jezuitów. Komisja miała kontrolę nad programami nauczania oraz nad obsadą nauczycieli. W dziedzinie szkolnictwa średniego ustalono podział na szkoły wydziałowe, czyli pełne (dawne wojewódzkie) oraz podwydziałowe, to jest niepełne (dawne powiatowe). Szkolnictwo elementarne nadal było pod znaczącym wpływem Kościoła, który czynnie uczestniczył w prowadzeniu szkół parafialnych. W reformach licznie uczestniczyło duchowieństwo, także zakonne, choć wiele wątpliwości budziło wprowadzenie nowego przedmiotu – nauki moralności, opartej na etyce naturalnej, która jednak nie miała na celu zastąpienia religii. Przedmiot ten miał ukazywać młodemu człowiekowi pewien styl życia, w którym istnieją określone zakazy i nakazy moralne⁴. System proponowany przez Komisję łączył kształcenie z edukacją patriotyczną. Na tym gruncie szukano połączenia ideałów Oświecenia z tradycyjnymi wzorcami patriotyczno-religijnymi. Propagowany oświeceniowy model religijności powiązany był z praktykami religijnymi. W miejsce dotychczasowego kształcenia językowego wprowadzano nauki humani-

---

⁴ T. Mizia w swoich rozprawach na temat szkolnictwa parafialnego w dobie KEN przesadnie akcentuje dychotomię między przedmiotem – nauką moralności a nauczaniem nauki chrześcijańskiej, czyli katechizmu. Według autora pierwszy miał kształtować cnoty praktyczne: gospodarcze, społeczne, polityczne, patriotyzm, a wychowanie religijne miałyby redukować się jedynie do „opanowania dogmatów chrześcijańskich”. Por. T. Mizia, *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 28–29.

styczne i matematyczno-przyrodnicze⁵. W konsekwencji doprowadziło to do usunięcia ze szkół średnich przedmiotów z elementami filozoficznymi i teologicznymi. W efekcie tych przemian zachodziła także potrzeba przeprowadzenia reform nauczania seminaryjnego, to jest konieczność zwiększenia nie tylko liczby przedmiotów, ale także wydłużenia nauki na trzy lub cztery lata. Alumni w seminariach mieli porozumiewać się między sobą po łacinie, by opanować lepiej język podręczników, wykładów oraz liturgii łacińskiej⁶.

Na obszarach włączonych do Prus po drugim i trzecim rozbiorze w dalszym ciągu funkcjonowały szkoły, działające według systemu proponowanego przez KEN. Większa część województwa podlaskiego po trzecim rozbiorze została włączona do prowincji Prus Nowowschodnich. Niemcy po wkroczeniu na Podlasie byli zaskoczeni liczbą szkół średnich oraz ich poziomem. Pruscy wizytatorzy szkolni przyznali białostockiej Szkole Akademickiej tytuł „szkoły uczonej”. Podobnie szkoła łomżyńska, prowadzona przez pijarów, znalazła się wśród szkół wojewódzkich wyróżnionych przez wizytatorów generalnych. Inne szkoły zakonne zostały ocenione krytycznie. Pruski minister finansów Friedrich Leopold baron von Schroetter w 1801 r. określił wytyczne dotyczące polityki szkolnej w Prusach Nowowschodnich. Stwierdził, że w prowincji było zbyt wiele szkół wyższego stopnia w stosunku do szkół elementarnych. Dlatego należało zmniejszyć liczbę pierwszych i zwiększyć liczbę drugich. Stwierdził, że szkoły zakonne nie zasługują na poparcie, trzeba było więc kontrolować ich działanie oraz skład personalny. Należało natomiast udzielić poparcia innym szkołom z funduszu rządowego, o ile poddadzą się ustawom KEN. Postanowiono wesprzeć pijarów i starać się o uniezależnienie ich od przełożonych zakonnych. W praktyce jednak i ten zakon z biegiem czasu także doświadczył ucisku i prześladowań ze strony władz zaborczych. Na terenie Prus Nowowschodnich znajdowały się 3 szkoły pijarskie: w Drohiczynie, Szczuczynie i Łomży. W ramach prowadzenia germanizacji posyłało pijarów na pruskie uniwersytety. Miało to na celu m.in. usunięcie wpływu duchowieństwa katolickiego na wychowanie młodzieży. Oprócz zniemczenia, także zeświecczenie młodzieży było kolejnym zamiarem polityki szkolnej władz pruskich. Pruski wizytator szkolny Johann Zoellner, który wizytował wspomniane szkoły pijarskie departamentu, choć był zaskoczony ich wysokim poziomem, stwierdził: *Wszystkie polskie szkoły mają ducha i ustrój szkolnictwa katolickiego*. Z tego powodu podjął starania zmierzające do zniszczenia szkół pijarskich. Stopniowo realizowano hasła powtarzane w Prusach Nowowschodnich: *Ta prowincja*

---

⁵ Por. S. Janeczek, *Komisja Edukacji Narodowej*, w: EK, t. 9, red. tomu A. Szostek, E. Adamiak, Lublin 2002, kol. 449–454; *Pijarskie szkoły w Łomży (1774–1807)*, w: *380 lat szkoły średniej ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 129.

⁶ *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy 1625–1925*, Kraków 1925, s. 191–193.

powinna stać się niemiecką. Taki jest cel naszej władzy⁷. W 1804 r. władze pruskie w szkołach pijarskich wprowadziły od trzeciej klasy niemiecki jako język wykładowy wszystkich przedmiotów. W szkolnictwie zaczęto wprowadzać prawo pruskie, którego egzekwowanie kontrolowała Kamera Białostocka, sprawująca pieczę nad szkolnictwem.

W okresie Księstwa Warszawskiego przeprowadzono nowe reformy szkolnictwa⁸. Plan reform z 1808 r. zakładał istnienie szkół elementarnych, wydziałowych oraz szkół departamentowych⁹. Edukacja w nich miała koncentrować się na przygotowaniu do życia obywatelskiego. Szkoły departamentowe miały być najwyższej zorganizowanymi placówkami szkolnictwa średniego. Miały przygotowywać do podjęcia studiów wyższych, a także do sprawowania funkcji publicznych. W 1810 r. zatwierdzono projekty wszystkich szkół w Księstwie. Na poziomie średnim powołano do życia trzy rodzaje szkół. Najniżej znajdowały się szkoły podwydziałowe, w których nauczano przez trzy lata. W 1812 r. w tego typu szkołach Księstwa Warszawskiego w klasie elementarnej uczono języka polskiego, arytmetyki i religii. W pozostałych dwóch klasach, poza wymienionymi wcześniej przedmiotami, zapoznawano się z językiem łacińskim i niemieckim, historią powszechną i Polski, geografiją, geometrią, historią naturalną, fizyką, technologią, konstytucją Księstwa Warszawskiego, kaligrafią i rysunkiem. Celem szkół podwydziałowych było przygotowanie uczniów do lepszego funkcjonowania w społeczeństwie oraz zdobycia podstawowych wiadomości o rolnictwie, handlu i rzemiośle¹⁰. Uczniowie najzdolniejsi byli promowani do szkół wyższego stopnia, czyli do szkół wydziałowych. Z czasem okazało się, że szkoły podwydziałowe nie spełniły podkładanych w nich nadziei. Wynikało to głównie z braku przedmiotów przygotowujących do spełniania konkretnych zawodów. Kolejnym ogniwem w trójstopniowym podziale szkolnictwa średniego były szkoły wydziałowe. Według *Wewnętrzznego urzędzenia szkół wydziałowych* z 1812 r. ich zadaniem było nauczanie potrzebnych i użytecznych wiadomości z zakresu rolnictwa, rzemiosła, handlu, by później móc pogłębiać wiedzę w szkołach departamentowych. W tygodniowym planie nauk w klasie elementarnej oraz w trzech pozostałych klasach nauczano: łaciny, języka polskiego, niemieckiego, francuskiego, historii Polski

---

⁷ W. Bobkowska, *Pruska polityka szkolna w latach 1793–1806*, Warszawa 1948, s. 52, 201–202, 204–205, 211–212, 214, 267, 285, 232, 359.

⁸ Stan szkolnictwa w okresie Księstwa Warszawskiego został opracowany przez A. Winiarza. Autor ukazał problematykę tego okresu na tle wydarzeń politycznych. Przedstawił proces kształtowania się organów administracji szkolnej oraz poddał analizie m.in. organizację szkolnictwa, programy i plany nauczania, kadre nauczycielską, a także liczbę i pochodzenie społeczne uczniów. Por. A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego 1807–1831*, Lublin 2002.

⁹ AGAD, sygn. 140, Plan i kosztorys szkół elementarnych miejskich i wiejskich z 10 IV 1808 r., k. 76.

¹⁰ *Wewnętrzne urzędzenie szkół podwydziałowych 1812 roku*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867, s. 86; A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 298–314.

oraz powszechnej, geografii, arytmetyki, geometrii, historii naturalnej, fizyki, technologii, konstytucji Księstwa Warszawskiego, kaligrafii, rysunku oraz nauki religii i moralności¹¹. Wreszcie szkoły departamentowe, przygotowywały do studiów uniwersyteckich. Składały się one z sześciu klas, w których realizowano rozszerzony program przedmiotów nauczanych wcześniej w szkołach wydziałowych z elementami literatury, logiki i możliwością nauki języka greckiego oraz innych języków: rosyjskiego lub litewskiego¹². W 1819 r. KRWRiOP zmieniła nazwę szkół departamentowych na szkoły wojewódzkie. Z toku nauczania usunięto naukę o konstytucji Królestwa Polskiego i logikę, natomiast połączono historię Polski z historią powszechną, arytmetykę z algebrą i geometrią oraz historię naturalną z fizyką i chemią¹³.

Po upadku powstania listopadowego nastąpiła kolejna reorganizacja szkolnictwa. Represje carskie dotknęły szczególnie młodzież. Znaczną jej część powoływano do armii rosyjskiej i posyłano w głąb Cesarstwa. Naród polski rozpoczął walkę o język i kulturę. W 1833 r. władze ogłosiły ustawę powołującą nowe typy szkół średnich: szkoły obwodowe i gimnazjalne. Zadaniem kształcenia w szkołach obwodowych było przygotowanie uczniów do kontynuowania nauki w gimnazjach oraz zdobycie potrzebnych wiadomości, stosownie do swego stanu pochodzenia¹⁴. W czteroklasowych szkołach obwodowych nauczano: religii i moralności, języka polskiego, łacińskiego i rosyjskiego, arytmetyki, geometrii, geografii; w programie był także krótki rys historii polskiej i rosyjskiej oraz elementy historii powszechnej, kaligrafia i rysunki. Dodatkowo można było wprowadzać inne kursy przydatne w handlu i przemyśle. Natomiast gimnazja, poza pogłębieniem wykształcenia uczniów, miały na celu przygotowywać kandydatów do studiów wyższych. Nauczanie w tych szkołach miało trwać osiem lat. W pierwszych czterech klasach nauka przebiegała identycznie jak w szkołach obwodowych. Nauczano języka polskiego, łacińskiego i rosyjskiego, arytmetyki, geometrii, historii Polski i Rosji, kaligrafii i rysunku. W piątej klasie gimnazjum powtarzano program czterech klas, trzy ostatnie klasy dzielono zaś na filologiczne i techniczne. W wydziałach filologicznych nauczano religii i nauk moralnych, logiki, wymowy i poezji oraz prowadzono ćwiczenia z języka polskiego, łacińskiego, greckiego, objaśniano pisarzy klasycznych, prowadzono ćwiczenia w języku rosyjskim i jego literaturze. Nauczano języka francuskiego lub niemieckiego, matematyki, historii statystyki. Natomiast w wydziałach technicznych, oprócz religii i ćwiczeń językowych, nauczano arytmetyki i buchalterii, algebry, geometrii, geodezji, geografii fizycznej, mechaniki, fizyki,

¹¹ *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 r.*, w: tamże, s. 333, 335, 337.

¹² *Wewnętrzne urządzenie szkół departamentowych 17 lutego 1812 r.*, w: tamże, s. 247, 249.

¹³ *Rozkład nauk na klasy i godziny tygodniowe*, w: tamże, s. 623.

¹⁴ *Wyciąg z Najwyżej w r. 1833 zatwierdzonej ustawy dla gimnazyów, szkół obwodowych i elementarnych czyli parafialnych w Królestwie Polskiem*, w: tamże, t. 3, Warszawa 1868, s. 127.

chemii, historii naturalnej i technologii, prawodawstwa, a w szczególności procedury cywilnej, kryminalnej i handlowej¹⁵.

Reforma szkolnictwa z 1833 r. nie była ostatnią reformą przeprowadzoną w okresie istnienia seminarium tykocińskiego. W 1839 r. szkolnictwo Królestwa Polskiego podporządkowano władzom centralnym w Petersburgu oraz przeorganizowano gimnazja wojewódzkie na gubernialne. Reforma ta miała na celu jeszcze większe upodobnienie szkolnictwa Królestwa do modelu edukacji stosowanego w Cesarstwie Rosyjskim. W 1840 r. nowa ustawa szkolna podzieliła szkoły obwodowe na dwa kierunki: realny, przygotowujący praktycznie do zawodów technicznych, handlu i rolnictwa oraz filologiczny – zmierny do podjęcia nauki w gimnazjum. W ten sposób powstały szkoły realne i progimnazja. Gimnazja gubernialne nabrały charakteru ogólnokształcącego. Naukę realizowano w siedmiu klasach i ograniczono przedmioty techniczne i podstawy prawodawstwa. Zwiększono natomiast liczbę godzin języka rosyjskiego, wprowadzono język staro-cerkiewny oraz historię i geografję Rosji. W efekcie rusyfikacji znacznie zwiększono liczbę kadry pochodzenia rosyjskiego. Innym *novum* było przyjmowanie do gimnazjum jedynie młodzieży męskiej pochodzenia szlacheckiego, z rodzin urzędników i burżuazji¹⁶. Kolejna zmiana nastąpiła w 1845 r., gdy wyszła nowa ustawa szkolna. Zgodnie z nią zmniejszono liczbę szkół obwodowych, które zmieniły nazwę na powiatowe. Ponadto, w wyniku reorganizacji Królestwa Polskiego, w pięciu istniejących guberniach istniało jedno gimnazjum na każdą gubernię. W wyniku tego niektóre gimnazja gubernialne zostały zlikwidowane, w ich miejsce pozostawiono czteroklasowe szkoły powiatowe. Po dwóch latach dodano do nich jeszcze piątą klasę. Program nauczania w tego typu szkołach był podobny do programu uprzednio istniejących szkół obwodowych¹⁷.

Kandydaci do seminariów duchownych byli zobowiązani do przedstawienia koniecznych dokumentów, m.in. świadectw ukończonych szkół. W seminarium tykocińskim za gromadzenie i archiwizację dokumentów dotyczących kandydatów prawdopodobnie odpowiadał dyrektor seminarium. Z analizy dokumentów wynika, że nie zawsze przykładano odpowiednią wagę do podawania niezbędnych danych o kandydacie. W początkowych latach istnienia seminarium tykocińskiego dane te były niekiedy bardzo skąpe, a nawet mylne. Zachowane dokumenty zawierają imię i nazwisko kandydata oraz miejsce pochodzenia. Nie zawsze podają nawet pełną nazwę ukończonych szkół. W wielu przypadkach dane są

¹⁵ Tamże, s. 131–155.

¹⁶ R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej*, t. 2, Warszawa 1996, s. 103.

¹⁷ *O otwarciu szkół realnych d. 27 marca 1845*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 3, Warszawa 1868, s. 343, 345, 347, 349; A. Malanowska, *Szkolnictwo średnie po powstaniu listopadowym. Gimnazjum Wojewódzkie i Gimnazjum Gubernialne w Łomży*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 196; A. Malanowska, *Szkoła Powiatowa o pięciu klasach w Łomży (1850–1861)*, w: tamże, s. 211.

ogólnikowe, np. ze szkół białostockich, ze szkół łomżyńskich, szkoła w Mariampolu, co uniemożliwia jednoznaczne i dokładne określenie miejsca kształcenia. Należałoby zapytać, czy ta niedokładność była przypadkowa? Możliwe, że niekiedy chodziło o celowe zaciemnienie stanu faktycznego ukończonych szkół. Spośród całkowitej liczby kandydatów w blisko jednej szóstej brak jest jakichkolwiek danych na temat wykształcenia. W sumie, w zebranych materiałach udało się zidentyfikować około 70 różnych placówek kształcenia przyszłych alumnów badanego seminarium, w tym przypadki kształcenia indywidualnego, jak na przykład nauka u guwernera w domu. Szkoły, które ukończyli kandydaci prezentowały różnoraki poziom: od elementarnych szkół parafialnych poprzez szkoły stopnia średniego, seminaria duchowne aż po uniwersytety.

Tabela 9. Szkoły ukończone przez kandydatów do seminarium tykocińskiego

Miejscowość i szkoła	Liczba alumnów	Daty wstąpienia do seminarium
Augustów, szkoła parafialna	1	1859
Białystok, gimnazjum gubernialne	3	1827–1852
Białystok, szkoła publiczna	1	1817
Białystok, szkoła	14	1788–1813
Boruny, szkoła	1	1820
Datnów, szkoła	2	1825–1830
Drohiczyn, szkoła	1	1805
Godlewo, szkoła parafialna	1	1823
Grażyski, szkoła prywatna	1	1824
Grodno, szkoła	2	1788–1817
Kałma, szkoła	1	1825
Kielce, seminarium duchowne	1	1822
Kowno, szkoła	1	1810
Krasnowo, szkoła	1	1785
Kretynga, szkoła podwydziałowa	1	1821
Liszkowo, szkoła	1	1789
Lublin, szkoła	1	1825
Ludwinów, szkoła elementarna	1	1850
Łomża, gimnazjum gubernialne	19	1841–1849
Łomża, gimnazjum wojewódzkie	16	1835–1840
Łomża, szkoła	15	1790–1852
Łomża, szkoła powiatowa	17	1855–1862
Łomża, szkoła publiczna	1	1825
Łomża, szkoła wojewódzka	39	1819–1834
Łomża, szkoła wydziałowa	5	1786–1804
Łuck, szkoła	1	1783
Mariampol, nauka pobierana prywatnie	1	1852
Mariampol, szkoła	6	1804–1862
Mariampol, szkoła parafialna	1	1821
Mariampol, szkoła powiatowa	23	1850–1862

Mariampol, szkoła prywatna	2	1825
Merecz, szkoła	2	1819–1822
Mirosław, szkoła prywatna	1	1825
Płock, szkoła realna	1	1862
Poddubienniki, szkoła	1	1808
Poniemoń, szkoła	1	1824
Pułtusk, szkoła	3	1828–1830
Radom, szkoła	1	1783
Rosienie, szkoła	1	1811
Rosienie, szkoła wydziałowa	3	1818–1826
Sejny, gimnazjum	1	1839
Sejny, liceum	1	1818–1822
Sejny, szkoła	1	1841
Sejny, szkoła obwodowa	4	1840–1843
Sejny, szkoła wydziałowa	2	1821–1823
Siedlce, szkoła	1	1837
Smolany, szkoła prywatna	1	1862
Sokoły, szkoła parafialna	1	1859
Suwałki, gimnazjum gubernialne	2	1855
Suwałki, szkoła	1	1845
Szczuczyn, szkoła	13	1784–1807
Szczuczyn, szkoła wydziałowa	1	1819
Tykocin, szkoła	27	1780–1825
Tykocin, szkoła parafialna	21	1815–1820
Tykocin, szkoła podwydziałowa	11	1822–1832
Tylża, szkoła	1	1836
Warszawa, seminarium św. Jana	1	1802
Warszawa, seminarium Świętego Krzyża	3	1817
Warszawa, szkoła	2	1785–1859
Węgrów, seminarium duchowne	1	1824
Węgrów, szkoła	1	1789
Węgrów, szkoła wydziałowa	3	1822–1823
Wierzbołowo, szkoła	1	1761
Wilno, uniwersytet	2	1811–1818
Wiłkowyski, szkoła	2	1810
Winnica, gimnazjum podolskie	1	1827
Wizna, szkoła prywatna	1	1862
Wornie – żmudzkie seminarium duchowne	1	1818
Wysokie Mazowieckie, szkoła prywatna	2	1862
Żuromin, szkoła parafialna	1	1859
nauka u guwernera w domu	1	1844
szkoła prywatna	1	1830
Brak danych	56	

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Najwięcej kandydatów do seminarium tykocińskiego pochodziło z: Łomży – 112 kandydatów, Tykocina – 59, Mariampola – 33, Białegostoku – 18 oraz Szczuczyna – 14 kandydatów. W omawianym okresie do Tykocina zgłaszali się

kandydaci z Łomży ze szkoły wydziałowej (5), szkoły wojewódzkiej (39), gimnazjum wojewódzkiego (16), gimnazjum gubernialnego (19), szkoły Powiatowej (17) oraz kandydaci, którzy ukończyli szkoły bez dokładnego określenia typu szkoły (szkoła publiczna – 1 osoba, oraz szkoła w Łomży – 15 osób). Kolejnym miejscem, które wykształciło licznych adeptów do kapłaństwa był Mariampol. Z istniejących tam szkół: powiatowej zgłosiło się do Tykocina 23 kandydatów, bliżej nieokreślonych szkół – 6, ze szkoły prywatnej – 2 oraz jedna osoba ze szkoły parafialnej i jedna pobierająca naukę prywatnie. Ze szkół białostockich do Tykocina zgłosili się absolwenci gimnazjum gubernialnego – 3 osoby, szkoły publicznej – 1 osoba oraz bliżej niezidentyfikowani (prawdopodobnie uczniowie miejscowej szkoły parafialnej lub szkoły Akademickiej Zgromadzenia w Białymstoku). Wreszcie ze Szczuczyna do seminarium tykocińskiego zgłosili się: 1 uczeń szkoły wydziałowej oraz z bliżej nie określonych szkół (13).

Łomżyńska szkoła wydziałowa w latach 1774–1807 była prowadzona przez pijarów¹⁸. Była to szkoła średnia, która realizowała pełny program zalecany przez Komisję Edukacji Narodowej. Aby zapobiec poważnym brakom kadrowym i w konsekwencji upadkowi wielu szkół po kasacie jezuitów, KEN powierzała liczne szkoły pijarom, którzy w owym czasie pełnili także ważną rolę w polskiej oświacie. W 1774 r. przedstawiciele zakonu przybyli do Łomży w celu przejęcia kolegium jezuitów. Pijarzy całkowicie podporządkowali się zarządzeniom Komisji. Nauka była realizowana w trzech klasach. Według wstępnego podziału terytorialnego szkołę łomżyńską zaliczono do powiatowych. W 1777 r. wprowadzono w niej czwartą klasę. W wykazach przedmiotów obowiązkowych na pierwszym miejscu była nauka chrześcijańska, czyli religia. Po niej następowały inne przedmioty: nauka moralna, nauka wymowy, czyli retoryka, łacina, historia, geografia, logika, matematyka, fizyka i mechanika, historia naturalna, języki obce – niemiecki i francuski, rysunek oraz wychowanie fizyczne. Językiem wykładowym był język polski. W 1783 r. szkoła łomżyńska została zaliczona do szkół średnich pełnych, zwanych wydziałowymi¹⁹. Reprezentowała ona bardzo dobry poziom nauczania i nie ustępowała w tej kwestii innym szkołom w Rzeczypospolitej. Kilka lat później, w 1786 r. wizytatorzy generalni ponownie ocenili ją jako jedną z najlepszych spośród ośmiu szkół pijarskich. Wyróżnienie to niewątpliwie świadczyło o wysokiej randze tej szkoły. Tezę tę potwierdza również fakt, iż wśród autorów ówczesnych publikacji naukowych znajdowały się nazwiska profesorów szkoły łomżyńskiej²⁰. Wraz z nastaniem panowania pruskiego szkołę dotknął poważny kryzys. Władze pruskie zmierzały do germanizacji szkoły poprzez posyłanie na studia do Niemiec profesorów szkoły, przez wprowadzenie języka nie-

¹⁸ A. Malanowska, *Pijarskie szkoły w Łomży (1774–1807)*, w: tamże, s. 113–167.

¹⁹ T. Mizia, *Szkoły średnie Komisji Edukacji Narodowej...*, s. 40–42.

²⁰ [K. Dzierżanowski], *Krótką wiadomość o szkole łomżyńskiej, od r. 1616 do 1818, przez K.D.h. profesora przy tejże szkole, z Płocka: „Biblioteka Warszawska”*, 1: 1861, s. 628–646; A. Malanowska, *Pijarskie szkoły w Łomży...*, s. 117–133.

mieckiego, jako języka wykładowego począwszy od trzeciej klasy oraz ograniczanie finansowania²¹. W 1807 r., w wyniku działań wojennych, wstrzymano nauczanie w szkole łomżyńskiej.

Łomża po utworzeniu Księstwa Warszawskiego weszła w skład departamentu augustowskiego i została podniesiona do rangi głównego miasta departamentu. Od 1807 do 1811 r. w Łomży nie było szkoły średniej. W mieście funkcjonowała jedynie parafialna szkoła elementarna. Dopiero w 1811 r. powołano, staraniem prefekta departamentu łomżyńskiego, szkołę podwydziałową. W spisie alumnów seminarium tykocińskiego można odnaleźć dwóch kandydatów, którzy wstąpili do seminarium tykocińskiego w 1813 r. i w 1814 r. oraz ukończyli szkołę w Łomży. Można domniemywać, iż byli oni absolwentami owej szkoły. Istniały w niej trzy klasy: elementarna oraz dwie klasy właściwe. W jej programie nauczania były przedmioty: nauka religii i obyczajów, język polski, język łaciński, język niemiecki, język francuski, arytmetyka, geometria, fizyka, geografia, historia powszechna, historia Polski, historia naturalna, technologia, kaligrafia i deklamacje. Nauczycielami byli pijarzy oraz osoby świeckie. Szkoła podwydziałowa była na wysokim poziomie o wyraźnym kierunku filologicznym i humanistycznym²². W takiej postaci przetrwała do 1817 r.

W 1817 r. zapadła decyzja KRWRiOP o przeniesieniu szkoły wojewódzkiej z Sejna do Łomży. Szkoła ta wykształciła największą liczbę kandydatów do seminarium tykocińskiego. Dawała uczniom wykształcenie średnie pozwalające na podjęcie studiów wyższych. Budzące się nastroje niepodległościowe oraz tworzenie organizacji spiskowych z czasem przyczyniły się do wprowadzenia w tego typu szkołach coraz większej kontroli policyjnej. W nauczaniu odchodzono od samodzielnego myślenia, uznając jednocześnie metodę pamięciową za jedynie słuszną w zdobywaniu wiedzy. W 1828 r. wykładano w niej następujące przedmioty: naukę religii i moralności, język polski, łaciński, niemiecki, francuski, grecki, naukę o starożytności, historię powszechną, historię Polski, historię naturalną, geografę, arytmetykę, algebrę, fizykę, statykę i chemię, botanikę i mineralogię, encyklopedię i wiadomości oraz rysunki. W 1825 r. w szkole była biblioteka składająca się z 957 dzieł, 2141 woluminów, 2135 tomów i innych pozycji. Funkcjonowało muzeum, czyli gabinet z przyrządami do nauki matematyki i fizyki, gabinet mineralogiczny oraz ogród botaniczny²³. Pomimo ograniczeń ze strony zaborcy oraz systemu kontroli policyjnej mającego na celu wykrycie ewentualnego uczestnictwa nauczycieli w organizacjach patriotycznych kadra szkoły wojewódzkiej w Łomży, mimo że unikała manifestowania postaw patriotycznych, jednak wpajała młodzieży nie tylko zasady moralne, ale i patriotyczne. Do po-

²¹ W. Bobkowska, *Pruska polityka szkolna...*, s. 52, 205–207, 270–271, 277–278, 280, 326.

²² [Dzierżanowski], *Krótką wiadomość...*, s. 646; A. Małanowska, *Szkolnictwo łomżyńskie w okresie Księstwa Warszawskiego*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Małanowska, Warszawa 1994, s. 169–172.

²³ *Na popis publiczny uczniów szkoły Wojewódzkiej w Łomży*, Warszawa 1828, s. 8–12, 14–15.

wstania listopadowego wychowała nie tylko licznych kandydatów do stanu duchownego, ale także i młodzież, która chętnie zaciągała się do wojska w czasie zrywu narodowego w 1830 r.²⁴

Po powstaniu listopadowym do Tykocina zgłaszali się kandydaci ze szkół łomżyńskich: gimnazjum wojewódzkiego i gubernialnego oraz ze szkoły Powiatowej. Ośmioklasowe gimnazjum wojewódzkie powstało ze zreorganizowanej szkoły wojewódzkiej w Łomży. Była to szkoła średnia przygotowująca do podjęcia studiów na uniwersytecie. Cztery pierwsze klasy odpowiadały w przybliżeniu szkołom obwodowym. W piątej klasie powtarzano cały program, trzy ostatnie klasy dzieliły się na filologiczne i techniczne. W 1837 r. dziewięć województw w Królestwie Polskim przemianowano na gubernie. Zmieniono także nazwę gimnazjów wojewódzkich na gubernialne. W lipcu tegoż roku dotychczasowa szkoła wojewódzka nosiła nową nazwę: szkoła gubernialna w Łomży. W roku szkolnym 1836/37 w Łomży nauczano następujące przedmioty:

- w pierwszej klasie: religia i moralność, arytmetyka, język rosyjski, język łaciński, język polski, geografia, kaligrafia, rysunki;
- w drugiej klasie: religia i moralność, historia powszechna, arytmetyka, geometria, język rosyjski, łaciński, polski niemiecki, geografia, kaligrafia, rysunki;
- w trzeciej klasie: religia i moralność, historia powszechna, język polski, geometria, rysunki;
- w czwartej klasie: religia i moralność, historia powszechna, geometria, język rosyjski, polski i geografia, język łaciński, język niemiecki, rysunki;
- w piątej klasie: religia i moralność, literatura rosyjska, literatura polska, język niemiecki, historia naturalna i gospodarstwo wiejskie, geografia i historia, język rosyjski, język łaciński, polski, francuski, niemiecki, geografia, kaligrafia, rysunki;
- w szóstej klasie: religia i moralność, literatura rosyjska, literatura łacińska i grecka, literatura polska, historia naturalna i gospodarstwo wiejskie, geografia i historia, język francuski, niemiecki;
- w siódmej klasie: religia i moralność, literatura rosyjska, literatura łacińska i grecka, literatura polska, fizyka i chemia, historia naturalna i gospodarstwo wiejskie, geografia i historia, matematyka, język francuski, niemiecki;
- w ósmej klasie: religia i moralność, literatura rosyjska, fizyka i chemia, historia naturalna i gospodarstwo wiejskie, matematyka, statystyka, język francuski, niemiecki²⁵.

²⁴ A. Malanowska, *Szkoła Wojewódzka w Łomży w okresie Królestwa Polskiego*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 173–193.

²⁵ *Na akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazjum Gubernialnem w Łomży mający się odbyć 29 lipca 1837. roku*, Suwałki (b. d.), s. 4–5.

W spisie widać znaczną liczbę przedmiotów, a na kierunku filologicznym naukę kilku języków. Oczywiście dominującą rolę pełnił język i literatura rosyjska. Wspomnienia uczniów łomżyńskiego gimnazjum mówią o godnej postawie nauczycieli szkoły, którzy w niezwykle trudnych czasach rusefikacji i terroru dawali świadectwo głębokiego patriotyzmu i głębokiej wiedzy²⁶.

W wyniku kolejnych reform szkolnictwa w Królestwie Polskim w 1850 r. dotychczasowe gimnazjum gubernialne w Łomży zostało zlikwidowane, pozostała jedynie czteroklasowa filologiczna szkoła Powiatowa. Szkołę tę ukończyli ostatni kandydaci do seminarium tykocińskiego, którzy zgłaszali się do końca jego istnienia²⁷.

Szkoła parafialna i szkoła podwydziałowa Tykocinie, prowadzone przez misjonarzy przygotowały 59 kandydatów do miejscowego seminarium. Szkoła parafialna istniała już za czasów KEN. W projektach Komisji szkoły parafialne miały zawierać w programie: czytanie, pisanie, rachunki, naukę moralną i religię. W niektórych szkołach uczono łaciny; po dobrym opanowaniu języka polskiego zalecano także naukę języka niemieckiego²⁸. Alfons Schletz za Zygmuntem Glogerem podał program nauk w parafialnej szkole w Tykocinie z 1781 r. Uczono w niej *syلابizowania, czytania, charakterów (kaligrafii), deklamacji, koniugacji, przypowieści moralnych, bajek Ezopa, pisania listów, wokabuł. Przed południem odbywały się lekcje retoryki, historii polskiej, periodów, amplifikacyj, imitacyj, oracyj, przekładów z jednego języka na drugi, główny kładąc nacisk na niemiecki i łacinę. Po południu zaś uczono poetyki, Pisma św., geografii i w różnych materiach wierszy*. Możliwe, że uczono także arytmetyki i ortografii²⁹. Kilka lat później, w roku szkolnym 1785/86 nauczano jedynie pięciu przedmiotów: czytania, pisania, katechizmu, nauki moralnej i arytmetyki³⁰. Nie wiadomo od kiedy szkoła ta podlegała KEN. Wizytacje przedstawicieli Komisji w szkole początkowo wykazywały nieprzestrzeganie przepisów szkolnych oraz nauczanie według starego systemu; proponowano nawet jej zamknięcie. Natomiast według sprawozdania z 1789 r. kadra nauczwała zgodnie z przepisami KEN. Pod koniec lat osiemdziesią-

²⁶ Por. Małanowska, *Szkolnictwo średnie po powstaniu listopadowym...*, s. 202.

²⁷ *O otwarciu wyższych klass w Warszawskiem Gubernialnem gimnazyum i o zamienieniu gimnazyów w Łomży i Siedlcach na szkoły powiatowe (d. 23 czerwca 1850 r.)*, w: *Zbiór Przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 3, Warszawa 1868, s. 521, 523.

²⁸ T. Mizia, *Szkolnictwo parafialne...*, s. 59–72. Niektóre spośród szkół parafialnych „wymykały się” kontroli KEN zawiązując poziom nauczania. Pośród nich była również szkoła tykocińska. Autor krytycznie ocenia niepodporządkowanie się tej szkole parafialnej Komisji. Według autora zawiązała ona poziom; nazywa ją „pseudoparafialną”. Por. T. Mizia, *Szkoły średnie Komisji Edukacji Narodowej...*, s. 44. Podobnie krytycznie I. Szybiak definiuje tę szkołę jako „nielegalną”. Por. I. Szybiak, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław 1973, s. 43.

²⁹ Z. Gloger, *Dawna szkoła w Tykocinie*, „Przegląd bibliograficzno-archeologiczny”, 2: 1882, s. 453–459.

³⁰ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 417.

tych szkoła ta była trzy- lub czteroklasowa. Nauczycielami zwykle byli: jeden z misjonarzy oraz kilku kleryków. W innych szkołach parafialnych w okolicy (oprócz Białegostoku), gdzie nauczali zwykle organisci, poziom był o wiele niższy. Do szkoły parafialnej w Tykocinie uczęszczała także młodzież z dalszych okolic. W okresie zaboru pruskiego szkoła przeżywała poważny kryzys materialny; była utrzymywana wyłącznie przez parafię. Prawdopodobnie wówczas tok nauczania trwał cztery lata. Młodzież uczyła się czytać i pisać, poznawała naukę chrześcijańską i obyczajowość, gramatykę, geografiię początkową, historię Starego Testamentu, początki ogrodnictwa i arytymetyki oraz język łaciński i niemiecki³¹. W okresie Księstwa Warszawskiego nowością było wprowadzenie kontroli nad szkołą, którą sprawowali wspólnie z misjonarzami także obywatele miasta Tykocina. Do szkoły wstępowali chłopcy w wieku od 7 lat, większość kończyła ją w wieku około 14–20 lat. Od 1815 r. szkoła parafialna w Tykocinie podlegała KRWRiOP. W. Jemielity w artykule *Parafialne szkoły elementarne w Guberni Augustowskiej (1815–1848)* podaje, że w omawianym okresie w tego typu szkołach uczono czytać, pisać, rachować oraz wykładano naukę chrześcijańską. Gdziekolwiek uczono rachunków prostych, dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia. Czasami nauczyciele *uczylili liczbowania aż do dywizji*, w niektórych szkołach uczono także języka łacińskiego lub niemieckiego³².

W roku szkolnym 1820/21 KRWRiOP na prośbę lokalnej społeczności podniosła szkołę elementarną w Tykocinie do stopnia szkoły podwydziałowej. W 1830 r. w szkole tykocińskiej nauczano: religii i moralności, języka polskiego, niemieckiego, łacińskiego, geografii, historii powszechnej i Polski, arytymetyki i początków geometrii, historii naturalnej i technologii, fizyki, kaligrafii i rysunków³³. KRWRiOP zamierzała wprawdzie podnieść szkołę podwydziałową do rangi szkoły wydziałowej, jednakże wybuch powstania listopadowego zniweczył ten zamiar³⁴. Nie wiadomo dokładnie do kiedy istniała szkoła podwydziałowa w Tykocinie. Ostatni kandydaci, którzy ukończyli tę szkołę, wstąpili do seminarium tykocińskiego w 1832 r. Później w mieście istniała jedynie szkoła elementarna.

W latach 1804–1862, 33 kandydatów do seminarium duchownego w Tykocinie ukończyło szkoły w Mariampolu: parafialną, powiatową i szkoły bliżej nieokreślone. W Mariampolu istniała szkoła parafialna prowadzona przez marianów, którzy, podobnie jak misjonarze w Tykocinie, ku niezadowoleniu KEN rozszerzyli program nauk szkolnych. Od wiosny 1791 r. przekształcili ją w łacińską, zebrali ponad 100 uczniów i podzielili ich na kilka klas ze szkodą dla pobliskich szkół

³¹ Tamże, s. 422.

³² W. Jemielity, *Parafialne szkoły elementarne w Guberni Augustowskiej (1815–1848)*, „Rocznik Białostocki”, t. 12: 1974, s. 235, 243–244.

³³ *Rys ogólnego planu edukacji publicznej w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1830, s. 19–20.

³⁴ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 314.

wierzbołowski³⁵. Najprawdopodobniej plan nauk w tej szkole był zbliżony do tykocińskiej szkoły parafialnej. W 1818 r. Komisja Rządowa zamierzała przekształcić szkołę w Mariampolu na podwydziałową. Niestety, jak stwierdza A. Winiarz, szkoła ta nie uzyskała obiecanego statusu³⁶. Najwięcej kandydatów do seminarium – 23 osoby przybyło do Tykocina po ukończeniu szkoły Powiatowej. Prawie wszyscy ukończyli cztery klasy. W 1840 r. w Mariampolu powstała nowa szkoła – obwodowa, którą przeniesiono z Sejna. Od 1842 r. przekształcono ją na Powiatową szkołę realną, czyli niepełną średnią, która kształciła młodzież męską w kierunku agronomicznym, pedagogicznym i filologicznym³⁷.

Ze szkół białostockich: gimnazjum gubernialnego, szkoły publicznej oraz bliżej nieokreślonych szkół w latach 1788–1852 do seminarium tykocińskiego wstąpiło 19 kandydatów. Pod koniec XVIII w. w Białymstoku istniały dwie szkoły: dwuklasowa szkoła parafialna oraz szkoła Akademicka Zgromadzenia Białegostoku. Pierwsza z nich mogła owocnie działać dzięki wsparciu materialnemu hetmana Jana Klemensa Branickiego, który zapisał znaczne sumy na jej utrzymanie. Szkoła parafialna była jedną z nielicznych na Podlasiu, które już w latach osiemdziesiątych XVIII w. w pełni realizowały program KEN. Uczono w niej czytania, pisania, początków arytmetyki i łaciny. Po jej ukończeniu uczniowie mogli kontynuować naukę w szkole podwydziałowej³⁸.

Drugą szkołą, z której najprawdopodobniej rekrutowali się kandydaci do seminarium tykocińskiego, była szkoła podwydziałowa Zgromadzenia Akademickiego utworzona w 1777 r. Była ona wspierana materialnie przez Izabelę, żonę Jana Klemensa Branickiego – fundatora seminarium duchownego w Tykocinie. Była to szkoła trzyklasowa stopnia średniego. Funkcjonowała według zasad ustalonych przez KEN. Od 1783 r. podlegała Uniwersytetowi Wileńskiemu, czyli Szkole Głównej Litewskiej. Organizatorem i dyrektorem szkoły był ks. Jan Michałowski. Izabela Branicka ufundowała sześciu chłopcom pełne stypendium. Nauka w szkole trwała sześć lat i obejmowała przedmioty humanistyczne i matematyczne: naukę moralną, kaligrafię, język polski, wymowę z ćwiczeniami, język łaciński, francuski, niemiecki, historię starożytną, historię powszechną i narodową, geografii, historię naturalną, ogrodnictwo i rolnictwo, botanikę, mineralogię, arytmetykę, geometrię, algebrę, fizykę, historię sztuki, kreślenie geometryczne i

---

³⁵ T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773–1794*, Kraków 1921, s. 214–215.

³⁶ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 293, 309.

³⁷ [J.K. Krzyżanowski], *Kronika szkół Królestwa Polskiego po roku 1831*, w: *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w okresie paskiewiczowskim w świetle Kroniki Jana Kantego Krzyżanowskiego*, Częstochowa 2004, s. 136, 149; A. Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų Seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius 2009, s. 193.

³⁸ A. Dobroński, *Szkolnictwo w Białymstoku do 1914 r.*, *Studia i materiały do dziejów miasta Białystok*, t. 4, red. H. Majecki, Białystok 1985, s. 131–132.

miernicze. Szkoła istniała do 1795 r.³⁹. Istnieje znaczne prawdopodobieństwo, że starsi kandydaci do seminarium duchownego w Tykocinie lub przynajmniej ich część uczyła się w Szkole Akademickiej. Trzech kandydatów do seminarium tykocińskiego w latach 1827–1852 ukończyło gimnazjum gubernialne w Białymstoku.

Kolejnym miejscem, w którym wykształcono znaczną grupę przyszłych alumnów seminarium duchownego w Tykocinie było kolegium pijarów w Szczuczynie. Z tej szkoły w latach 1786–1807 do seminarium wstąpiło 14 kandydatów. Kolegium pijarskie zostało ufundowane w 1700 r. przez Stanisława Antoniego Szczukę. Wykształciło wiele sławnych i zasłużonych postaci nauki polskiej. Początkowo pijarzy w nauczaniu koncentrowali się na lekturze i analizie dzieł pisarzy klasycznych, studiowaniu łaciny i religii, historii i literatury powszechnej i polskiej. Później, w wyniku działań Stanisława Konarskiego, program rozszerzono i zreformowano, przenosząc akcent na przygotowanie językowe uczniów. W szerszym zakresie nauczano języka polskiego oraz innych języków nowożytnych, historię, geografię, nauki matematyczne i przyrodnicze. Kolegium to działało do 1805 r. Wówczas zostało zlikwidowane przez władze pruskie. Ostatni z absolwentów kolegium szczuczynskiego, Romuald Chojnowski, wstąpił do seminarium duchownego w Tykocinie w 1807 r. Warto dodać, że pośród alumnów badanego seminarium był tylko jeden uczeń szkół drohickich. Prawdopodobnie uczęszczał on do szkoły pijarskiej, która działała na dość wysokim poziomie. Ewidentnie inni jej wychowankowie udawali się raczej do innych seminariów duchownych niż do Tykocina.

3. LICZBA KANDYDATÓW

W seminarium tykocińskim uczyło się 371 alumnów. Liczbę tę ustalono na podstawie *Catalogus alumnorum* przechowywanym w zbiorach Archiwum parafialnego w Tykocinie, a także na podstawie akt seminarium tykocińskiego znajdujących się w zasobach Archiwum Diecezjalnego w Łomży.

Tabela 10. Liczba aspirantów przyjętych do seminarium tykocińskiego

Rok	Wstąpiło	Rok	Wstąpiło	Rok	Wstąpiło	Rok	Wstąpiło
1771	4	1794	1	1817	9	1840	3
1772	2	1795	2	1818	10	1841	2
1773	4	1796	6	1819	11	1842	2
1774	2	1797	1	1820	5	1843	4
1775	4	1798	4	1821	8	1844	1
1776	2	1799	1	1822	11	1845	8
1777	2	1800	1	1823	10	1846	0
1778	2	1801	4	1824	4	1847	4

³⁹ Tamże, s. 132–134.

1779	2	1802	2	1825	10	1848	3
1780	1	1803	0	1826	1	1849	3
1781	3	1804	8	1827	5	1850	3
1782	3	1805	4	1828	11	1851	0
1783	4	1806	0	1829	2	1852	4
1784	1	1807	2	1830	5	1853	0
1785	2	1808	4	1831	5	1854	0
1786	5	1809	0	1832	8	1855	13
1787	3	1810	4	1833	2	1856	0
1788	4	1811	6	1834	5	1857	0
1789	4	1812	2	1835	3	1858	0
1790	2	1813	4	1836	3	1859	24
1791	6	1814	3	1837	3	1860	0
1792	2	1815	2	1838	0	1861	0
1793	2	1816	1	1839	2	1862	17

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Początkowy akt fundacji zakładał, aby w seminarium tykocińskim na funduszu Branickiego kształciło się czterech kleryków. W latach 1771–1795 na pierwszy rok zgłaszało się przeważnie 2–4 kandydatów. W latach 1796–1809 sytuacja była zmienna. Występowały przypadki większego napływu kandydatów (lata 1796 i 1804), lecz widoczne były okresy minimalnego naboru – po jednym kandydacie (lata 1797, 1799, 1800) lub lata braku kandydatów (1803, 1806, 1809). Wyraźna stabilizacja nastąpiła po utworzeniu Królestwa Polskiego i ustanowieniu funduszu rządowego, pochodzącego ze skasowanych klasztorów. Dzięki temu funduszowi można było zwiększyć liczbę kleryków. Należy dodać także, że w latach 1848–1857 w Tykocinie nie było pełnego kształcenia, ponieważ klerycy w połowie nauki przenosili się do seminarium sejneńskiego i tam kończyli naukę. Innym ważnym czynnikiem była sytuacja gospodarczo-polityczna kraju, toczące się wojny i zrywy narodowe, które znacząco wpływały na zmniejszenie się liczby kandydatów. Także Kościół katolicki doświadczał kryzysów wewnętrznych i wiele przeciwności zewnętrznych. Wszystko to miało niewątpliwie wpływ na liczbę aspirantów do stanu duchownego, wstępujących do seminarium tykocińskiego. Zjawiska te występowały także w seminarium plockim, gdzie od czasów zaboru pruskiego do końca Księstwa Warszawskiego znacząco zmniejszyła się liczba kandydatów do kapłaństwa. Trudno wyjaśnić natomiast, dlaczego w 1826 r. zarówno w Płocku, jak i w Tykocinie przyjęto zaledwie po jednym kandydacie⁴⁰. Niepewność sytuacji oraz brak środków materialnych na utrzymanie seminarium, a także zubożenie społeczeństwa miały znaczący wpływ na liczbę kształconego duchowieństwa.

⁴⁰ J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831. Kościół Płocki XI–XX wieku. Jubileuszowa Księga 900-lecia diecezji*, „Studia Płockie”, cz. 1, t. 3: 1975, red. J. Kłoczowski, s. 269–270.

Tabela 11. Liczba alumnów kształconych w poszczególnych latach w seminarium duchowym w Tykocinie

Rok szkolny	Liczba alumnów	Rok szkolny	Liczba alumnów	Rok szkolny	Liczba alumnów	Rok szkolny	Liczba alumnów
1771–72	4	1794–1795	2	1817–1818	15	1840–1841	13
1772–73	5	1795–1796	5	1818–1819	24	1841–1842	11
1773–74	5	1796–1797	8	1819–1820	24	1842–1843	13
1774–75	6	1797–1798	6	1820–1821	21	1843–1844	12
1775–76	5	1798–1799	8	1821–1822	23	1844–1845	11
1776–77	4	1799–1800	4	1822–1823	22	1845–1846	16
1777–78	4	1800–1801	2	1823–1824	22	1846–1847	10
1778–79	5	1801–1802	5	1824–1825	27	1847–1848	14
1779–80	4	1802–1803	5	1825–1826	23	1848–1849	3
1780–81	5	1803–1804	4	1826–1827	14	1849–1850	3
1781–82	3	1804–1805	9	1827–1828	18	1850–1851	3
1782–83	4	1805–1806	10	1828–1829	14	1851–1852	2
1783–84	7	1806–1807	9	1829–1830	14	1852–1853	4
1784–85	7	1807–1808	6	1830–1831	13	1853–1854	3
1785–86	4	1808–1809	10	1831–1832	11	1854–1855	0
1786–87	6	1809–1810	6	1832–1833	15	1855–1856	13
1787–88	7	1810–1811	8	1833–1834	14	1856–1857	9
1788–89	6	1811–1812	11	1834–1835	15	1857–1858	7
1789–90	6	1812–1813	9	1835–1836	13	1858–1859	6
1790–91	7	1813–1814	6	1836–1837	15	1859–1860	22
1791–92	5	1814–1815	7	1837–1838	17	1860–1861	18
1792–93	0	1815–1816	11	1838–1839	12	1861–1862	13
1793–94	2	1816–1817	13	1839–1840	14	1862–1863	24

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Stabilną liczbę alumnów w danym roku szkolnym można odnotować do 1792 r. Na przełomie 1792 i 1793 r. w seminarium nie kształcono żadnego kleryka. Stopniowo liczba ta wzrastała od 1795 r. przez kilka lat, by ponownie w okresie Księstwa Warszawskiego nieustannie ulegać znacznym wahaniom. Po utworzeniu Królestwa Polskiego liczba ta znacząco wzrosła, dzięki uzyskaniu funduszu rządowego, pozwalającego na kształcenie większej niż do tej pory liczby adeptów do kapłaństwa. Od 1826 r. ponownie zmniejszyła się z powodu powstania seminarium sejneńskiego, do którego najczęściej wstępowali kandydaci z północnej części diecezji augustowskiej. Kolejne zmiany widoczne są w latach 1848–1855, spowodowane redukcją programu nauczania do kursów filozoficznych lub teologicznych w Tykocinie. Wreszcie widoczny jest znaczący wzrost liczby kształconych kleryków od 1859 r. do końca istnienia seminarium w 1863 r., spowodowany przyjmowaniem kandydatów na własny koszt.

A. Winiarz, na podstawie dostępnych źródeł, sporządził porównanie liczby kleryków w poszczególnych seminariach polskich w latach 1808, 1811, 1824 i

1830. Autor zaznaczył, że w źródłach i opracowaniach istnieją rozbieżności, co do liczby alumnów. Z danych wynika, że seminarium tykocińskie plasowało się w dolnej grupie innych seminariów. W roku szkolnym 1808/09 najwięcej kleryków kształciło się w seminariach diecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej – po 24, najmniej zaś we wrocławskiej (12) oraz wigierskiej i chełmińskiej (po 10). W następnym badanym roku – 1811/12, najwięcej kleryków było w diecezjach: poznańskiej (33) oraz płockiej i warszawskiej (po 26). Najmniej we wrocławskiej (13) i wigierskiej (11). W 1824/25 najwięcej w warszawskiej (64), krakowskiej (46), kaliskiej (44) i podlaskiej (42), najmniej w sandomierskiej (28), augustowskiej (27) i lubelskiej (26). W ostatnim badanym roku – 1830/31 najwięcej alumnów kształcono w seminariach diecezji: kaliskiej (62), krakowskiej (52) oraz warszawskiej (48), najmniej w augustowskiej (34), lubelskiej (29) i sandomierskiej (24). W ostatnim przypadku należy dodać, iż w badanym roku w Tykocinie kształciło się 13 alumnów, pozostali zaś w istniejącym od kilku lat seminarium sejneńskim⁴¹.

4. WIEK ASPIRANTÓW DO SEMINARIUM

Dość istotnym elementem w analizie przyjmowania kandydatów do analizowanego seminarium jest wiek aspirantów. W badanym okresie wiek kandydatów wahał się od 15 do 50 roku życia.

Tabela 12. Wiek aspirantów do seminarium tykocińskiego

Wiek kandydata	Liczba kandydatów	%
15 lat	1	0,27
16 lat	1	0,27
17 lat	7	1,9
18 lat	25	6,7
19 lat	61	16,4
20 lat	49	13,2
21 lat	48	12,9
22 lat	42	11,3
23 lat	34	9,2
24 lat	15	4,0
25 lat	13	3,5
26 lat	14	3,8
27 lat	12	3,2
28 lat	6	1,6
29 lat	5	1,35
30 lat	2	0,53
31 lat	2	0,53

⁴¹ A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454–468.

32 lata	6	1,6
33 lata	6	1,6
35 lat	2	0,53
37 lat	1	0,27
42 lata	2	0,53
50 lat	1	0,27
brak danych	17	4,6
suma	371	100%

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Z powyższych danych wynika, iż najczęściej aspirantów do seminarium tykocińskiego zgłaszało się w wieku od 19 do 23 lat (233 kandydatów, to jest 64,5%). U 17 kandydatów nie udało się ustalić wieku w chwili wstąpienia do seminarium. Najwyraźniej istotnym czynnikiem był fakt, aby kandydaci po ukończeniu nauki byli gotowi do święceń. Ci spośród kleryków, którzy nie osiągnęli wieku kanonicznego, musieli otrzymać dyspensę od braku wieku. Niektórzy spośród nich z tego właśnie powodu przebywali w seminarium tykocińskim dłużej, niż wynikało to z programu przewidzianego przez *ratio studiorum*. W innym seminarium, prowadzonym przez misjonarzy – w Płocku, prawie 42% kandydatów do stanu duchownego w chwili wstąpienia do zakładu nie przekroczyło 20. roku życia (w Tykocinie 38,5%).

5. POCHODZENIE SPOŁECZNE

Pochodzenie społeczne jest jednym z istotnych czynników analizy kandydatów do stanu duchownego. Nauka w seminarium tykocińskim wiązała się ze znacznym nakładem finansowym. Oczywiście sytuacja dotyczyła tych kleryków, którzy podejmowali naukę na własny koszt, natomiast ulegała diametralnej zmianie w przypadku podejmowania nauki na funduszu. Nie mamy wprowadzić danych na temat uposażenia rodziców aspirantów, jednak ich pochodzenie społeczne jest pewnym wyznacznikiem majątności.

Tabela 13. Pochodzenie społeczne alumnów seminarium tykocińskiego

Pochodzenie	Liczba alumnów	%
Szlacheckie	112	30,2
włościańskie, chłopskie	13	3,5
Mieszkańskie	8	2,2
szlacheckie/Arystokratyczne	1	0,27
brak danych	237	63,9
suma	371	100%

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Znaczna liczba aspirantów – 112 osób, wywodziła się ze szlachty. Pochodzenie włościańskie i chłopskie miało 13 seminarzystów, mieszczańskie – 8 oraz 1 kleryk arystokratyczne. Warto jednak zaznaczyć, że w przypadku 237 alumnów nie udało się ustalić pochodzenia z powodu braku źródeł. Większość kandydatów do badanego seminarium stanowiły osoby pochodzenia szlacheckiego. Należy to tłumaczyć faktem, iż teren, na którym znajdowało się seminarium tykocińskie, w znacznej części zamieszkały był przez drobną szlachtę. Dzięki zamożności rodziców możliwa była nie tylko nauka w szkole średniej, a także jej kontynuowanie w seminarium. Natomiast stosunkowo niewielu alumnów pochodziło ze stanu włościańskiego i chłopstwa. Świadczy to o braku właściwych środków na naukę w zakresie średnim, a co za tym idzie niemożność podjęcia nauki w seminarium duchownym. Natomiast niewielki procent kleryków pochodzenia mieszczańskiego tłumaczyć można brakiem większych aglomeracji miejskich w okolicach Tykocina. Należy jednak stwierdzić, że powyższe dane nie są do końca reprezentatywne z powodu znacznego procentu braku informacji na temat pochodzenia. Według A. Winiarza kandydaci do seminariów polskich początku XIX w. głównie rekrutowali się spośród mniej zamożnego ziemiaństwa (szlachty). Osoby pochodzenia chłopskiego stanowiły około 20% alumnów⁴². Dane te odbiegają znacznie od analizowanego obszaru (w Tykocinie klerycy pochodzenia chłopskiego stanowili 3,5%). Także dane na temat pochodzenia alumnów seminarium sejneńskiego znacznie się różnią. W Sejnach kształcili się klerycy pochodzący przeważnie z północnej części diecezji augustowskiej. Według badań A. Katilius, ze szlachty wywodziło się około 15% alumnów, pochodzenie chłopskie miało 80,4%, z mieszczaństwa pochodziło 4,6% kleryków⁴³.

6. EGZAMINY WSTĘPNE

W okresie przedrozbiorowym Kościół katolicki w Rzeczypospolitej cieszył się wolnością. W połowie XVIII w. nie istniały większe ograniczenia co do naboru kandydatów do stanu duchownego. Natomiast od początku rozbiorów sytuacja ulegała zmianie. W zaborze pruskim, gdzie znalazł się Tykocin, władze dążyły do stopniowego ograniczania napływu kandydatów do stanu duchownego. W tym celu wydano zarządzenie, według którego aspiranci musieli zdawać *egzamin z powołania* przed władzami świeckimi. Bez zezwolenia nie można było udzielać kandydatom święceń wyższych. Wymiana kadry profesorskiej oraz jakiegokolwiek zmiany w nauczaniu wymagały zgody władz cywilnych. Granicę wieku ustalono na 25 lat, choć można było uzyskać dyspensę od wieku za specjalną opłatą. Na-

⁴² A. Winiarz, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454.

⁴³ Autor przeanalizował pochodzenie 82, 2 % populacji alumnów z lat 1826–1915. Por. A. Katilius, *Katalikų dvasininkijos rengimas...*, s. 423.

tomiast zalecano aby przyjmować do seminariów eks-zakonników, nawet wydanych z macierzystych klasztorów⁴⁴.

W dobie Księstwa Warszawskiego katolicyzm stanowił religię stanu. Władze Księstwa dążyły do przejęcia kontroli nad Kościołem oraz nad procesem kształcenia duchowieństwa. Księża mieli pracować także w oświacie elementarnej. W 1808 r. powołano do życia Dyрекcję Edukacji Narodowej, która w zamiarze twórców miała kontrolować kształcenie duchowieństwa. Wobec sprzeciwu przedstawicieli Kościoła zdecydowano się na kompromis: biskupi mieli wyłączne prawo nadzorowania nauki w seminariach Księstwa, Dyrekcja natomiast sprawowała nadzór nad funduszami i naukami świeckimi. W 1808 r. minister spraw wewnętrznych i religijnych Jan Paweł Łuszczewski wydał zarządzenie, zgodnie z którym każdy kandydat do stanu duchownego powinien odbyć egzamin wstępny przed komisarzem świeckim. Chociaż władze uzasadniały wprowadzenie egzaminu troską o poziom wykształcenia, to jak słusznie zauważa A. Winiarz, chodziło raczej o ograniczenie liczby kandydatów i większą kontrolę nad młodzieżą⁴⁵. Argumentując troską o wyższy poziom wykształcenia księży, władze wydały kolejne zarządzenie, aby każdego kandydata do seminarium egzaminować pod kątem umiejętności logicznego myślenia, stopnia dojrzałości oraz motywacji wstępowania do stanu kapłańskiego⁴⁶. W praktyce tylko częściowo realizowano to rozporządzenie. Po utworzeniu Królestwa Polskiego seminaria nadzorowała KRWRiOP. Komisja, podobnie jak jej poprzedniczki, kierowała się ideologicznymi przesłankami charakterystycznymi dla umysłowości oświeceniowej. Chodziło o podporządkowanie Kościoła władzy świeckiej i wykorzystywanie go jako agendy rządowej. W 1817 r. władze Królestwa wydały kilka zarządzeń dotyczących przyjmowania aspirantów do stanu duchownego. W lutym tego roku namiestnik Królestwa Józef Zajączek wydał dekret, w którym zakazywał m.in. przyjmowania do seminariów duchownych kandydatów, którzy nie ukończyli przynajmniej szkoły wydziałowej. Niedługo później KRWRiOP wydała instrukcję nakazującą, aby aspiranci do stanu duchownego byli egzaminowani przez komisję wojewódzką, która miała badać powody wstępowania do stanu duchownego. Po sprzeciwie biskupów polskich rozporządzenia władz uchylono. 15 kwietnia 1817 r. KRWRiOP wydała nowe postanowienie w sprawie naboru do seminariów duchownych⁴⁷. Aspirantów do stanu duchownego miała egzaminować komisja złożona z duchownych nominowanych przez biskupa. W październiku namiestnik Królestwa Polskiego wydał kolejne zarządzenie zobowiązujące kandydatów do stanu duchownego do przedstawienia świadectwa uwolnienia od obowiązku wojskowego. Dokument ten po-

⁴⁴ J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831...*, s. 268–269.

⁴⁵ A. Winiarz, *Szkołnictwo Księstwa Warszawskiego...*, s. 454–455.

⁴⁶ *Sześćcioletnia korespondencja władz duchownych w rządem świeckim Księstwa Warszawskiego*, [wyd. I. Raczyński], [Warszawa] 1816. s. 300–305.

⁴⁷ Por. W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim 1815–1820*, Warszawa 2002, s. 103–105.

stanawiał m.in., że kandydaci do stanu duchownego powinni ukończyć co najmniej szkołę wydziałową oraz uzyskać stosowne pozwolenie komisji wojewódzkiej na podjęcie nauki w seminarium⁴⁸. Biskupi mieli każdorazowo informować komisje wojewódzkie o wstępujących i występujących z seminarium⁴⁹. Prawdopodobnie częste były przypadki unikania służby wojskowej przez pozorne wstępowanie do stanu duchownego, skoro władze państwowe co jakiś czas nalegały władze kościelne, aby skrupulatnie meldowano o wstępowaniu i występowaniu kandydatów z seminariów. W 1824 r. KRWRiOP zaleciła, aby biskupi każdego roku w pierwszych dwóch tygodniach od rozpoczęcia nauki w seminarium podawali szczegółową listę alumnów. KRWRiOP przedstawiała listy Radzie Stanu do zatwierdzenia. Dopiero wówczas klerycy byli wolni od zaciągu wojskowego⁵⁰.

Problem zaciągu wojskowego był szczególnie istotny w okresie zrywów narodowych w 1830 i 1863 r. Po 1831 r. kandydaci do seminarium mieli obowiązek przedstawić zaświadczenie o nieuczestniczeniu w powstaniu. Również wszyscy alumni, którzy w czasie powstania uczyli się w seminarium tykocińskim, mieli obowiązek udowodnić swoją niewinność poprzez spisanie zeznania dwóch świadków wobec wójta. Zeznania te drogą urzędową przesyłano do seminarium⁵¹. Z korespondencji władz państwowych z biskupami Królestwa Polskiego wynika, że po powstaniu listopadowym uczestnicy zrywu niepodległościowego próbowali ukrywać się w klasztorach i w seminariach duchownych. Polecono przełożonym seminariów, aby pod surową odpowiedzialnością nie przyjmowali takich osób w poczet alumnów⁵². Zarządzenia odnoszące się do służby wojskowej dotyczyły także osób przybywających z zagranicy. Osoby te musiały otrzymać zgodę władz na podjęcie nauki w seminariach duchownych w Królestwie Polskim⁵³.

Najstarszy znany opis egzaminów wstępnych w seminarium tykocińskim pochodzi z 1817 r.. W Tykocinie zebrała się komisja egzaminacyjna, której celem była kwalifikacja kandydatów do miejscowego seminarium. W jej skład weszli egzaminatorzy wyznaczeni przez biskupa: ks. Benedykt Rutkowski – kanonik i sędzia surogat wigierski, ks. Kazimierz Zawadzki – dziekan tykociński, ks. Franciszek Łopuski – superior misjonarzy, a zarazem regens seminarium tykocińskiego. Kandydaci podczas egzaminu przedstawiali swoje dane – imię i nazwisko, miejsce urodzenia, metrykę chrztu, świadectwo ukończonych szkół i świadectwo moralności; okazali świadectwo o zwolnieniu z poboru wojskowego, o zwolnieniu z jakichkolwiek obowiązków, pozwolenie rodziców na wstąpienie do stanu duchownego oraz własnoręcznie sporządzony życiorys. W trakcie egzaminu

⁴⁸ ArŁm II, sygn. 111, Zarządzenie namiestnika Królestwa Polskiego, Warszawa, 11 II 1817, k. 2.

⁴⁹ Tamże, KRWRiOP do bpa Gołaszewskiego, Warszawa, 10 VI 1817, k. 7.

⁵⁰ Tamże, Zarządzenie namiestnika Królestwa Polskiego, Warszawa, 31 VIII 1824, k. 19.

⁵¹ Por. W. Jemielity, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 185.

⁵² ArŁm II, sygn. 111, KRWRiOP do bpa diecezji augustowskiej, Warszawa, 4 II 1834, k. 31.

⁵³ Tamże, KRWSiD do bpa diecezji augustowskiej, Warszawa, 29.04/11.05.1842, k. 64.

sprawdzano umiejętność posługiwania się językiem łacińskim w takim stopniu, aby można było rozumieć nauki teologiczne. W tym celu dawano do tłumaczenia na język polski trudne teksty autorów łacińskich, a także tłumaczono z języka polskiego na łaciński. Podobny egzamin odbył się w lipcu 1819 r. Tym razem uczestniczył w nim nowy regens seminarium – ks. Franciszek Kącki. Egzaminy trwały trzy dni. Przed komisją egzaminacyjną, w której skład wszedł także ks. kanonik B. Rutkowski, stawiono 14 kandydatów. Kilku aspirantów miało 17 lat i z powodu braku wymaganego wieku nie zostali przyjęci do seminarium tykocińskiego. Jedynie ośmiu z nich spełniło kryteria egzaminacyjne. Ksiądz Rutkowski w korespondencji do biskupa augustowskiego wskazał także na uchybienia egzaminatorów, którzy przyjęli w tym roku kandydatów ze szkoły parafialnej w Tykocinie, mimo iż do seminarium należało przyjmować jedynie aspirantów, którzy ukończyli szkoły publiczne, czyli wydziałowe lub gimnazjalne⁵⁴.

W 1820 r. egzamin wstępny do seminarium tykocińskiego odbył się w klasztorze kapucynów w Łomży. Zgłosiło się wówczas dwóch kandydatów: Antoni Białobrzęski, absolwent piątej klasy wojewódzkiej szkoły łomżyńskiej, oraz Stanisław Makowski, także absolwent piątej klasy wojewódzkiej szkoły szczuczyńskiej. Protokół egzaminu zawierał następujące pytania skierowane do kandydatów: 1) jakiej są religii, 2) kiedy się rodzili, 3) gdzie chodzili do szkół, 4) dokąd udali się po zakończeniu szkoły i czym się zajmowali, 5) co ich wiodło do wyboru stanu duchownego. Nie wspomniano o weryfikowaniu ogólnego stanu wiedzy oraz o praktycznej znajomości języka łacińskiego. Członkami komisji egzaminacyjnej byli ks. oficjał A. Żmijewski oraz ks. S.K. Choromański, doktor prawa. W egzaminie nie uczestniczył regens seminarium tykocińskiego⁵⁵. Coraz większą rolę w podejmowaniu decyzji o przyjmowaniu kandydatów do Tykocina zaczął odgrywać konsystorz łomżyński, o czym świadczy obfita korespondencja w tej kwestii oficjała konsystorza z biskupem augustowskim⁵⁶. Nowością wówczas wprowadzoną było pytanie dotyczące motywacji obrania stanu kapłańskiego. Być może była to reakcja na próby wstąpienia do seminarium duchownego w celu uniknięcia służby wojskowej.

W 1821 r. odbyły się dwa egzaminy dla kandydatów do seminarium tykocińskiego. Pierwszy odbył się 17 lipca 1821 r. w Łomży, w klasztorze kapucynów. Komisję stanowili egzaminatorzy diecezjalni w składzie: ks. A. Żmijewski, ks. P. Modzelewski oraz regens seminarium tykocińskiego ks. F. Kącki. Na egzamin zgłosił się Jan Krakówka, absolwent szkoły wojewódzkiej w Łomży. Złożył pozytywnie

---

⁵⁴ ArŁm II, sygn. 125, Raport komisji egzaminacyjnej, Tykocin, 1 IX 1817 i 19 VII 1819, k. 2, 23; tamże, sygn. 127, ks. surogat Rutkowski do biskupa augustowskiego, Waniewo, 30 VII 1819, k. 89–90.

⁵⁵ ArŁm II, sygn. 128, Kopia protokołu egzaminu aspirantów do stanu duchownego, Łomża, 17 VII 1820, k. 2–3.

⁵⁶ ArŁm II, sygn. 126, Korespondencja konsystorza łomżyńskiego do bpa diecezji augustowskiej, Przytuły, z: 31 X 1820, 13 VIII 1821, 9 X 1821, 21 XI 1821, k. 5–6, 8–10.

egzamin ze znajomości języka łacińskiego i został przyjęty w poczet alumnów⁵⁷. Dwa dni później, 5 lipca w parafii Urdomin odbył się kolejny egzamin. Był on przeznaczony dla kandydatów pochodzących z litewskiej części diecezji augustowskiej. W skład komisji weszli: biskup A.P. Marciejewski – oficjał konsystorza oraz sekretarz, ks. A. Szymborski. Na egzaminie, jak podał protokół, zabrakło egzaminatora diecezjalnego – asesora konsystorza, ks. I. Zybanowicza. Zgłosiło się sześciu kandydatów, którzy ukończyli szkoły: wydziałową w Sejnach, szkołę podwydziałową w Kretyndze, szkołę prywatną oraz szkołę parafialną w Mariampolu. Ostatecznie, po sprawdzeniu wiadomości, przyjęto do seminarium tykocińskiego czterech aspirantów, którzy wykazali się znajomością języka łacińskiego. Jeden z kandydatów, pomimo zdanego egzaminu, został przyjęty do seminarium dopiero w 1825 r. i pomyślnie ukończył naukę. Tego samego dnia przeegzaminowano oraz przyjęto do seminarium jeszcze jednego aspiranta do stanu duchownego, który ukończył szkołę wydziałową w Rosienach w Cesarstwie Rosyjskim⁵⁸. W tym samym roku przyjęto do seminarium tykocińskiego Macieja Puławskiego, który osobiście zgłosił się do konsystorza z prośbą o przyjęcie w poczet alumnów. Kandydat ten przybył do parafii Przytuły, miejsca zamieszkania oficjała konsystorza łomżyńskiego. Przedstawił metrykę chrztu, zezwolenie ojca na wstąpienie do stanu duchownego, świadectwo ukończenia czwartej klasy szkoły wojewódzkiej oraz świadectwo uwolnienia od obowiązku wojskowego wystawione przez komisarza obwodowego łomżyńskiego. Aspirant podczas egzaminu przetłumaczył fragment podręcznika teologii z łaciny na język polski i na odwrót. Pomyślnie zdał egzamin i został przyjęty do seminarium tykocińskiego. Komisji egzaminacyjnej przewodził ks. oficjał Andrzej Żmijewski⁵⁹.

Do seminarium tykocińskiego zgłaszali się nie tylko kandydaci z diecezji augustowskiej, ale również z innych diecezji Królestwa Polskiego. Kandydaci spoza diecezji musieli przedstawić pozwolenie własnego biskupa – tzw. *littera dimissoriales*, w której ordynariusz miejsca wyrażał zgodę na podjęcie nauki w seminarium poza własną diecezją⁶⁰. Do seminarium zgłaszali się także kandydaci z zagranicy. Nierzadko stwarzali oni problemy, ponieważ po święceniach niektórzy z nich wracali do swojego kraju. W tym celu KRWRiOP wydała stosowne zarządzenia, aby przyjmować tylko tych kandydatów, którzy za pozwoleniem swoich władz mogli udowodnić wolność przemieszczenia się do Królestwa Polskiego i zamierzali zamieszkać tutaj na stałe. Chodziło tu przede wszystkim o kandydatów pochodzących z obwodu białostockiego, leżącego na terenie Cesarstwa Rosyj-

⁵⁷ Tamże, Kopia protokołu egzaminu aspiranta do stanu duchownego, Łomża, 17 VII 1821, k. 4.

⁵⁸ Tamże, Protokół egzaminu kandydatów do seminarium, Urdomin, 19 VII 1821, k. 6–9.

⁵⁹ ArŁm II, sygn. 129, Protokół egzaminu aspiranta do stanu duchownego, Przytuły, 5 XI 1821, k. 97.

⁶⁰ ArŁm II, sygn. 128, *Littera dimissoriales* bpa Prażmowskiego wydana Kazimierzowi Szablowskiego, pochodzącego z diecezji płockiej, Pułtusk, 16 VIII 1823, k. 110.

skiego⁶¹. W 1819 r. jeden z alumnów seminarium tykocińskiego, Jakub Wysocki, pochodzący z Knyszyna z obwodu białostockiego, prosił biskupa augustowskiego o możliwość przejścia do archidiecezji mohylewskiej. Zobowiązał się przy tym zwrócić koszty kształcenia. Biskup, aczkolwiek niechętnie, zezwolił na zmianę. Podał jednak konkretne sposoby postępowania w podobnych przypadkach. Pisał: *...Chce biskup, 1° aby seminarzysta z Obwodu Białostockiego, nie pieniędzmi, lecz pracą diecezji się wyplacał i aby tyle przynajmniej lat w diecezji pracował, ile lat w seminarium na funduszu diecezjalnym zostawał. 2° Aby żadnego aspiranta z Obwodu Białostockiego nie przyjmować. 3° Aby, jeżeli który dla ważnych przyczyn do Obwodu Białostockiego święcić się pragnie, aby tyle za fundusz zapłacił, ile się do jednego rocznie oplaca*⁶².

Niekiedy do seminarium tykocińskiego przyjmowano nawet aspirantów, którzy wiedzę nabywali w parafii i nosili już strój duchowny. Taki przypadek odnotowano w 1826 r. Do seminarium, za poręczeniem biskupa sufragana Polikarpa Augustyna Marciejewskiego, przyjęto wówczas aspiranta z Litwy Szymona Mackiewicza⁶³.

W następnych latach egzamin dla aspirantów urządzano także w domu misjonarzy w Tykocinie. Egzaminatorami byli regens i pozostali profesorowie seminarium tykocińskiego. W 1837 r. zgłosił się Jan Szafranski. Protokół egzaminu stwierdza, że ów kandydat poprawnie przetłumaczył tekst z języka łacińskiego na polski i z języka polskiego na łaciński. Natomiast zapytany o wiadomości z zakresu matematyki i historii nie był w stanie udzielić poprawnych odpowiedzi, dlatego do seminarium nie został przyjęty⁶⁴. Do egzaminów w kolejnych latach dodawano nowe przedmioty. W 1847 r. aspiranci, oprócz wspomnianych wcześniej, musieli wykazać się także wiedzą z dziedziny geografii i fizyki⁶⁵.

Jaką rolę pełniły egzaminy do seminarium tykocińskiego? Do 1773 r. kolegia jezuickie zapewniały znajomość języka łacińskiego oraz podstawowe wykształcenie filozoficzne. Po tej dacie od kandydatów do seminariów żądano jedynie znajomości łaciny – języka wkładowego. W zaborze pruskim chodziło o szczególne badanie motywacji wstępowania do seminarium i wyeliminowanie przypadkowych kandydatów. W okresie Księstwa Warszawskiego zostały wprowadzone

---

⁶¹ Po utworzeniu Królestwa Polskiego i ustanowieniu nowego podziału diecezji polskich obwód białostocki znalazł się w Cesarstwie Rosyjskim. Dlatego część kleryków, którzy pochodzili ze wspomnianego terenu należącego uprzednio do diecezji wigierskiej, a którzy wstąpili do seminarium tykocińskiego przed 1818 rokiem, po tej dacie w rzeczywistości przynależeli już do innej diecezji oraz innego państwa, tj. Cesarstwa Rosyjskiego. ArŁm II, sygn. 127, ks. Surogat Rutkowski do bpa augustowskiego, Waniewo, 27 II 1819, k. 83–84; tamże, sygn. 129, KRWRiOP do bpa sufragana diecezji augustowskiej, Warszawa 10 I 1824, k. 180; tamże, bp sufragana diecezji augustowskiej do konsystorza generalnego, Przytuły, 21 I 1824, k. 181.

⁶² ArŁm II, sygn. 127, bp augustowski [do ks. surogata Rutkowskiego], Warszawa, 5 II 1819, k. 82.

⁶³ ArŁm II, sygn. 130, Rektor seminarium tykocińskiego do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 10 XI 1826, k. 193.

⁶⁴ ArŁm II, sygn. 134, Protokół egzaminu, Tykocin, 28 VIII 1837, k. 10–11.

⁶⁵ Tamże, Regens seminarium tykocińskiego do sufragana diecezji, Tykocin, 11 X 1847, k. 138.

dotatkowe egzaminy z posiadanego wykształcenia. Dopiero z lat trzydziestych XIX w. pochodzą pierwsze świadectwa o egzaminach z przedmiotów świeckich: matematyki, historii, fizyki i geografii. Świadczy to o dość niskich wymaganiach wobec kandydatów w początkowym fazie istnienia seminarium oraz o stopniowym podwyższaniu wymagań wobec aspirantów do stanu duchownego.

7. EGZAMINY SEMESTRALNE

W trakcie roku szkolnego alumni dwukrotnie zdawali egzaminy. Egzaminowali profesorowie lub wyznaczeni księżą. Relacje na temat postępu kleryków oraz o zdanych egzaminach przekazywano do konsystorza. W kontaktach pomiędzy biskupem augustowskim a rektorem i dyrektorem alumnów często pośredniczył surogat, czyli zastępca oficjała konsystorza łomżyńskiego, któremu przekazywano relacje o zdanych egzaminach. W korespondencji ks. Benedykta Rutkowskiego – zastępcy oficjała do biskupa augustowskiego z 1819 r. przekazano informacje dotyczące egzaminu letniego kleryków seminarium tykocińskiego. Egzaminatorami byli ks. B. Rutkowski oraz ks. K. Zawadzki – dziekan tykociński. Egzamin letni trwał kilka dni: od popołudnia 19 lipca do 22 lipca w godzinach rannych i popołudniowych⁶⁶. Po egzaminie sporządzano raport, który opisywał postawy poszczególnych alumnów: ich postępy w nauce oraz obyczaje. Klerycy zachowujący się naganie otrzymywali upomnienie od biskupa. Niektórzy z nich bywali usuwani z seminarium. W seminarium tykocińskim przebywali także klerycy niezdolni do nauki, o skrytym charakterze, którzy otwierali się na przełożonych dopiero z biegiem lat tak, że niektóre wady niełatwo było wykorzystać, a jednocześnie trudno było ich usunąć⁶⁷. Biskup polecał, aby upomnianym klerykom bacznie się przyglądać, informować go o postępowaniu, pisać o postawie w sposób wyraźny i jasny, czy wady wzrastają czy giną, karcieć zarozumiałość i zuchwalstwo. Prosił też, aby opinii na temat ich zdolności, obyczajów nie posyłało do KRWRiOP. Tę opinię należało przesyłać jedynie biskupowi⁶⁸. KRWRiOP poleciła natomiast egzaminatorom diecezjalnym, aby po egzaminach dokładnie pisali o przydatności aspirantów do stanu duchownego, co miałyby służyć nie tylko biskupowi, ale i samej Komisji⁶⁹.

Trudno określić, na ile alumni seminarium tykocińskiego w trakcie nauki otrzymywali gruntowne wykształcenie. Samo stwierdzenie „gruntowne” wymaga porównania do innych seminariów polskich, a nawet znajdujących się w innych zaborach. J. Skarbek, analizując w zbliżonym okresie pobliskie seminarium pło-

⁶⁶ ArŁm II, sygn. 127, Raport o egzaminie przedwakacyjnym seminarzystów tykocińskich, Waniewo, 21 VII 1819, k. 91.

⁶⁷ Tamże, ks. F. Kącki do konsystorza, Tykocin, 29 VIII 1819, k. 95.

⁶⁸ Tamże, bp augustowski do konsystorza diecezjalnego, Warszawa, 10 IX 1819, k. 96.

⁶⁹ Tamże, KRWRiOP do bpa augustowskiego, Warszawa, 18 IX 1819, k. 98.

kie, prowadzone podobnie jak tykocińskie przez misjonarzy, jako wyznacznik wykształcenia wziął pod uwagę oceny dotyczące postępów kandydatów. Według autora klerycy płocky *nie otrzymywali raczej gruntownego wykształcenia. W prawie w 90% wypadków władze seminaryjne opiniowały postępy alumnów następująco: zdatność i postępki mierny, pilność mała lub bardzo mała*⁷⁰. Analogicznie w Tykocinie, gdzie niekiedy nauczali ci sami profesorowie, alumni byli oceniani wyżej. Poniższa tabela pokazuje oceny i postępy w nauce alumnów tykocińskich.

Tabela 14. Oceny postępów w nauce oraz zachowania alumnów

Postęp w nauce – ocena	Liczba osób	Zachowanie – ocena	Liczba osób
bardzo dobry	12	bardzo dobre	9
celujący	2	chwalebne	36
chwalebny	3	dobrze	143
dobry	82	dostateczne	6
Dostateczny	37	dosyć dobre	1
dosyć dobry	8	godne	1
Gorliwy	1	gorliwe	2
leniwy	1	lekkomyślne	3
mały	5	letnie	1
Mierny	72	mierne	15
Niedbały	2	naganne	5
Niedostateczny	1	negatywne	1
niewielki	1	niedbałe	1
pilny	10	nienaganne	14
Przeciętny	2	nieszczere	1
słaby	26	obojętne	1
średni	2	pilne	1
wielki	1	podejrzane	1
Wyraźny	2	poprawne	3
Wzorowy	1	poważne	1
zdolny	2	przeciętne	1
znaczny	4	przykładne	15
brak danych	94	słabe	4
		szlachetne	2
		trudnego charakteru	1
		uczciwe	1
		wzorowe	3
		Złe	1
		zuchwałe	1
		brak danych	96

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

⁷⁰ J. Skarbek, *Diecezja Płocka w latach 1795–1831...*, s. 273.

W ocenie postępów w nauce oraz w zachowaniu widoczna jest szeroka skala wartościowania postaw. Niekiedy oceny są do siebie zbliżone. Widoczne są jednak pewne tendencje w ocenianiu. Mianowicie, przeważają oceny dobre, mierne i dostateczne w nauce oraz dobre, chwalebne, mierne, przykładowe w zachowaniu. Największa liczba ocen dobrych (82 osoby) wyraźnie wskazuje na lepsze oceny osiągnięte przez kleryków tykocińskich. Suma ocen: bardzo dobry, celujący, chwalebny, dobry, gorliwy, pilny, wielki, wyraźny, wzorowy, zdolny i znaczny w seminarium tykocińskim wynosi 118 przypadków. Stanowi to 31,8% całości. Wyraźnie słabe oceny: leniwy, mały, mierny, niedbały, niedostateczny, niewielki, słaby stanowią łącznie 108 przypadków, tj. 29,1%. Podobnie w ocenie zachowania oceny bardzo dobre, chwalebne, dobre, godne, gorliwe, pilne, poważne, przykładowe, szlachetne, uczciwe, wzorowe występują 228 razy, co stanowi 61,5%, oceny zaś wyraźnie negatywne: naganne, negatywne, niedbałe, nieszczerze, obojętne, podejrzone, słabe, trudne, złe, zuchwałe występują 17 razy, co stanowi 4,6%.

Klerycy, którzy wykazali się konieczną wiedzą, zdali przepisane egzaminy oraz przejawiali duchowe predyspozycje do stanu kapłańskiego, po zakończeniu nauki przyjmowali święcenia kapłańskie. Nie wszyscy alumni spełniali te warunki. Władze diecezjalne często zalecały misjonarzom, aby bacznie obserwowali kandydatów do kapłaństwa, czy rzeczywiście pragną zrealizować podjęty zamiar. Poniższe tabele ukazują dane dotyczące liczby święceń oraz przyczyny ich nieudzielenia.

Tabela 15. Liczba kleryków, którzy otrzymali święcenia kapłańskie

Klerycy wyświęceni		Opuścili seminarium tykocińskie lub przeszli do innych seminariów	Brak danych na temat diecezji święceń
dla diecezji łuckiej, wigierskiej, augustowskiej	dla innych diecezji		
217	16	99	39

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Procent wyświęconych na kapłaństwo w seminarium tykocińskim w latach jego istnienia jest znaczny (58,5%). Choć jest nieco niższy niż w seminarium plockim (60,5%), jednak badania drugiego seminarium dotyczą znacznie węższego okresu funkcjonowania (lata 1810–1831)⁷¹. Część alumnów tykocińskich w trakcie nauki przenosiła się do innych seminariów, niekiedy do seminariów diecezji pochodzenia, najczęściej do diecezji plockiej, i tam przyjmowała święcenia (26,7%).

⁷¹ Tamże.

Tabela 16. Przyczyny nieudzielenia święceń

Opuścić samodzielnie	Brak zdolności	Brak powołania	Brak zdrowia	Inne powody	Usunięci z powodu uczestnictwa w powstaniu		Przeszli do innych seminariów	
					listopadowym	Styczniowym	seminarium sejneńskiego	innych seminariów
15	24	11	5	7	3	4	20	7

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

69 kleryków opuściło seminarium tykocińskie lub zostali usunięci z różnorodnych przyczyn (18,6%). Najczęstszą przyczyną nieukończenia nauki był brak zdolności, samodzielne opuszczanie seminarium, brak powołania, brak zdrowia. Kilku alumnów zostało usuniętych z powodu uczestnictwa w zrywach narodowych: powstaniu listopadowym i styczniowym. Podobna sytuacja, choć w mniejszym stopniu, miała miejsce w seminarium plockim: z różnych przyczyn usunięto ponad 10% kleryków, 6% przeniosło się do innych seminariów lub powróciło do diecezji pochodzenia i tam przyjęło święcenia kapłańskie⁷². Należy także dodać, że w Tykocinie zdarzały się również przypadki usuwania alumnów i ponownego ich przyjmowania.

Analiza procesu przyjmowania kandydatów do seminarium tykocińskiego uwidacznia złożone uwarunkowania tego zagadnienia. Zmiany w procesie wychowania w końcu XVIII w., spowodowane kasatą jezuitów, a w konsekwencji upadkiem poziomu szkolnictwa średniego, zmusiły do stworzenia nowej organizacji edukacji. Próbę tę w 1773 r. podjęła KEN. Miało to swoje konsekwencje także w kwestii przyjmowania kandydatów do seminariów duchownych w Polsce. Dotychczasowe kształcenie w kolegiach jezuickich niosło za sobą zdobycie podstaw wiedzy filozoficzno-teologicznej. Nowe reformy szkolnictwa KEN pod wpływem oświecenia propagowały kształcenie filologiczno-przyrodnicze. To natomiast powodowało, że aspiranci do stanu duchownego nie byli dostatecznie przygotowani do podjęcia nauki w seminariach. Władze systematycznie podwyższały wymagania stawiane kandydatom do stanu duchownego. Uciążliwą była kontrola naboru kandydatów ze strony państw zaborczych, które dążyły do kształcenia kapłanów w duchu podporządkowania państwu. Okresy zrywów narodowych i wojen niszczyły struktury materialne seminariów, zubożenie społeczeństwa stanowiło zaś istotną przeszkodę w podjęciu nauki w seminarium. Kan-

⁷² Tamże, s. 273–274.

---

dydaci wstępowali do seminarium w takim wieku, aby nie oczekiwać dłużej na osiągnięcie wieku kanonicznego, lecz jak najszybciej przyjąć święcenia. Pochodzenie społeczne alumnów seminarium tykocińskiego w gruncie rzeczy odpowiadało lokalnej strukturze społecznej, która w znacznej mierze składała się ze średniozamożnej szlachty. Z tej warstwy pochodziła większość kandydatów zdolnych do pokrycia kosztów kształcenia zarówno przed studiami seminaryjnymi, jak i w ich trakcie.

ROZDZIAŁ V

RATIO STUDIORUM

WPROWADZENIE

Formacja intelektualna w seminariach misjonarskich miała ukierunkowanie pastoralne. Klerycy byli przygotowywani przede wszystkim do pełnienia funkcji duszpasterskich. Kształcenie zmierzało do przekazania im wiedzy praktycznej, potrzebnej do codziennego sprawowania posługi liturgicznej, sakramentalnej i kaznodziejskiej. Od XVIII do XIX w. w polskich seminariach diecezjalnych kilkakrotnie następowały zmiany programu nauczania, czyli tzw. *ratio studiorum*. Wpływ na to miały nie tylko zmiany kulturowe, niosące ze sobą nowe wyzwania względem duchowieństwa, duch Oświecenia, postulujący coraz wyższe wymagania odnośnie do poziomu wykształcenia, ale też polityka oświatowa władz państwowych. Głównym źródłem zmian była działalność reformatorska biskupów polskich oraz decyzje władz świeckich. Pod koniec XVIII w. poważną rolę w zmianach *ratio studiorum* odegrały wydarzenia zachodzące w Rzeczypospolitej: kasata jezuitów, czyli w praktyce upadek szkolnictwa poziomu średniego, powołanie do życia KEN, a także budząca się wśród profesorów i wychowawców seminaryjnych świadomość potrzeby podniesienia poziomu kształcenia duchowieństwa. Ponadto istotnym czynnikiem była dążność zaborców poprzez zakusy germanizacyjne i rusyfikacyjne, a także poprzez wpływy józefińskie do podporządkowania duchowieństwa polskiego władzom państwowym.

Analizę *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim przeprowadzono w dwóch etapach. Pierwszy etap obejmuje okres od przyjęcia pierwszych kleryków do seminarium, czyli od 1771 r. do powstania Królestwa Polskiego. Drugi etap obejmuje okres od 1815 r. do zamknięcia seminarium tykocińskiego w 1863 r.

1. RATIO STUDIORUM W LATACH 1771–1815

Do I rozbioru Polski w Kościele katolickim na terenach Rzeczypospolitej kształcenie kandydatów do kapłaństwa zasadniczo opierało się na postanowieniach dekretu *Cum adolescentium aetas* Soboru Trydenckiego. Dekret podawał program nauczania, który miał składać się z dwóch części. W pierwszej przekazywano wiedzę z dziedziny gramatyki, śpiewu, kalendarza kościelnego oraz innych praktycznych przedmiotów. W drugiej podawano wiadomości o Piśmie Świętym, liturgicznych księgach kościelnych, uczono wymowy kościelnej, czyli kaznodziejstwa, sposobu udzielania sakramentów świętych, szczególnie sakramentu pokuty oraz sprawowania obrzędów i ceremonii¹. Kolejne dokumenty Stolicy Apostolskiej do drugiej połowy XVIII w., dotyczące funkcjonowania seminariów, zasadniczo nie wychodziły poza wspomniany dekret². Zgromadzenie Misji, które kierowało licznymi seminariami nie tylko we Francji, ale także w innych krajach, nie podejmowało konkretnych kroków mających na celu przeprowadzenia głębszej reformy w programie przygotowania kandydatów do kapłaństwa. Przyczyną tej sytuacji, jak uważa J. Dukała, było przeświadczenie misjonarskich władz zakonnych, że to biskupi ordynariusze są odpowiedzialni za wszelkie zmiany w tej dziedzinie³. Na początku XVIII w. w Polsce w seminariach diecezjalnych prowadzonych przez Zgromadzenie *ratio studiorum* zazwyczaj przewidywało dwuletni okres nauki. Tak było w seminarium lubelskim, włocławskim i płockim. Często jednak zdarzało się, że okres pobierania nauk był krótszy. Misjonarski system kształcenia alumnów miał charakter pastoralny. Wiele uwagi poświęcano teologii moralnej; w jej ramach skupiano się na kwestiach sumienia, wykładzie przykazań i sakramentów. Szczególną rolę odgrywała nauka przepisów liturgicznych, odmawiania brewiarza i poznawania kalendarza liturgicznego. Zajęcia były ubogacone ćwiczeniami administrowania sakramentów, sprawowania mszy św. oraz innych nabożeństw. Podobnie traktowano naukę wymowy i katechizowania, połączone z praktyką nauczania dzieci i młodzieży⁴. W seminarium tykocińskim od początku jego istnienia, według dokumentu fundacyjnego z 1769 r., program nauczania dla czterech alumnów realizował jeden

¹ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 706–711.

² Papież potrydenccy podjął kilka inicjatyw dotyczących reorganizacji kształcenia seminarijnego. Papież Benedykt III w 1725 r. powołał do życia Kongregację dla seminariów duchownych Italii oraz 9 maja 1726 r. wydał konstytucję apostolską *Credite Nobis*. Klemens XIII (1758–1796) polecał klerykom studiowanie języków oryginalnych Pisma Świętego. Podobnie Papież Pius VI w encyklice *Inscrutabile* poruszał kwestię przygotowania do kapłaństwa. Por. J. Dukała, „*Ratio studiorum*” w seminariach diecezjalnych pod zarządem Księży Misjonarzy (1675–1864), „*Nasza Przyszłość*”, t. 61: 1984, s. 150–151.

³ Por. tamże, s. 153.

⁴ Tamże, 154–159.

LA
SAINTE BIBLE
 EN LATIN

ET
 EN FRANÇOIS,
 AVEC DES NOTES LITTERALES,
 CRITIQUES ET HISTORIQUES,
 DES PREFACES ET DES DISSERTATIONS,

tirées du Commentaire de Dom AUGUSTIN CALMET,
 Abbé de Senones, de M. l'Abbé DE VENCE,
 & des Auteurs les plus célèbres; pour faciliter
 l'intelligence de l'Écriture Sainte.

Ouvrage enrichi de Cartes Géographiques & de Figures.

TOME SIXIEME.

*Applicat. Sem. Vars. ad loc. ad locum p. B. Lutovici. Abb. S. Vincenti
 Joan. de Journell met. p. 179.*

*Ed. Bibliotheca Congregatis. Tit. S. Vincenti. Romae. Tykocinensis
 a Domo Varwarsiensis. Tit. S. Vincenti. Tykocinensis.*

A PARIS, RUE S. JACQUES,

Chez { GABRIEL MARTIN, à l'Etoile.
 J. B. COIGNARD & ANT. BOUDET, à la Bible d'or.
 PIERRE-JEAN MARIETTE, aux Colomnes d'Hercule.
 HIPPOLYTE-LOUIS GUERIN, à S. Thomas d'Aquin,

M. DCC. XLIX.

AVEC APPROBATION ET PRIVILEGE DU ROI.

Strona tytułowa *La Sainte Bible en Latin et en Francis*, t. 6, Paris 1749,
 z Biblioteki domu misjonarzy w Tykocinie

SANCTISSIMI
DOMINI NOSTRI
BENEDICTI
PAPÆ XIV.

CONSTITUTIONES SELECTÆ,

NEC NON BULLÆ, DECRETA, EPISTOLÆ, &c.

PAROCHIS, CONFESSARIIS,
*Omnibusque Animarum Pastoribus Utiliores
ac Necessariæ,*

IN QUIBUS

THEOLOGIÆ MORALIS AC DOGMATICÆ

*Præcepta vere perspicua, ex Scripturis præcipue, ac Sacris
Canonibus traduntur.*

*Ex Libris
Domus
Tykocinensis*

PARS PRIMA. *Congregationis
Misionis.
a. 1799.*

ROMÆ, MDCCLXIII.

EXPENSIS JO. BAPTISTÆ NOVELLI
TYPOGRAPHI, AC BIBLIOPOLÆ VENETI.

SUPERIORUM PERMISSU.

Strona tytułowa, *Sanctissimi Domini Nostri Benedicti Papae XVI Constitutiones Selectae*, t. 1, Romae 1763, z Biblioteki domu misjonarzy w Tykocinie

INSTITUTIONES THEOLOGICÆ

QUAS

AD USUM SEMINARIORUM

& Fusioribus suis Prælectionibus contraxit

PETRUS COLLET

Presbyter Congregationis Missionis, Sacræ Theologiae Professor, & in Sorbona Doctor.

TOMUS SECUNDUS

Continens Tractatus

- I. DE PRÆCEPTIS DECALOGI.
- II. DE PRÆCEPTIS ECCLESIAE.
- III. DE JUSTITIA & JURE.
- IV. DE CONTRACTIBUS.
- V. APPENDICEM DE DECIMIS.

Post Quintam Parisiensem editionem Prima
CULMÆ IN PRUSSIA
M. DCC. LXV.

INSTITUTIONES. *A. 61.* CANONICÆ *124.*

REMIGII MASCHAT A S. ERASMO

CL. REG. SCHOLARUM PIARUM

Novissimis Pontificum Constitutionibus, Summariis
OMNIUM DECRETALIUM,
CORRECTIONIBUS EX POSTERIORI JURE,
ET CONCILIO TRIDENTINO COLLECTIS,

*Bullarum ad ejusdem Concilii Decreta spectantium
Compendio aucta, & illustrata*

AB UBALDO GIRALDI A S. CAJETANO

EX IISDEM SCHOLIS PIIS,

Apostolico Romani Cleri Examinatore,
& Collegii Ecclesiastici Rectore.

P A R S II.

Complectens Librum III. IV. & V. Decretalium.

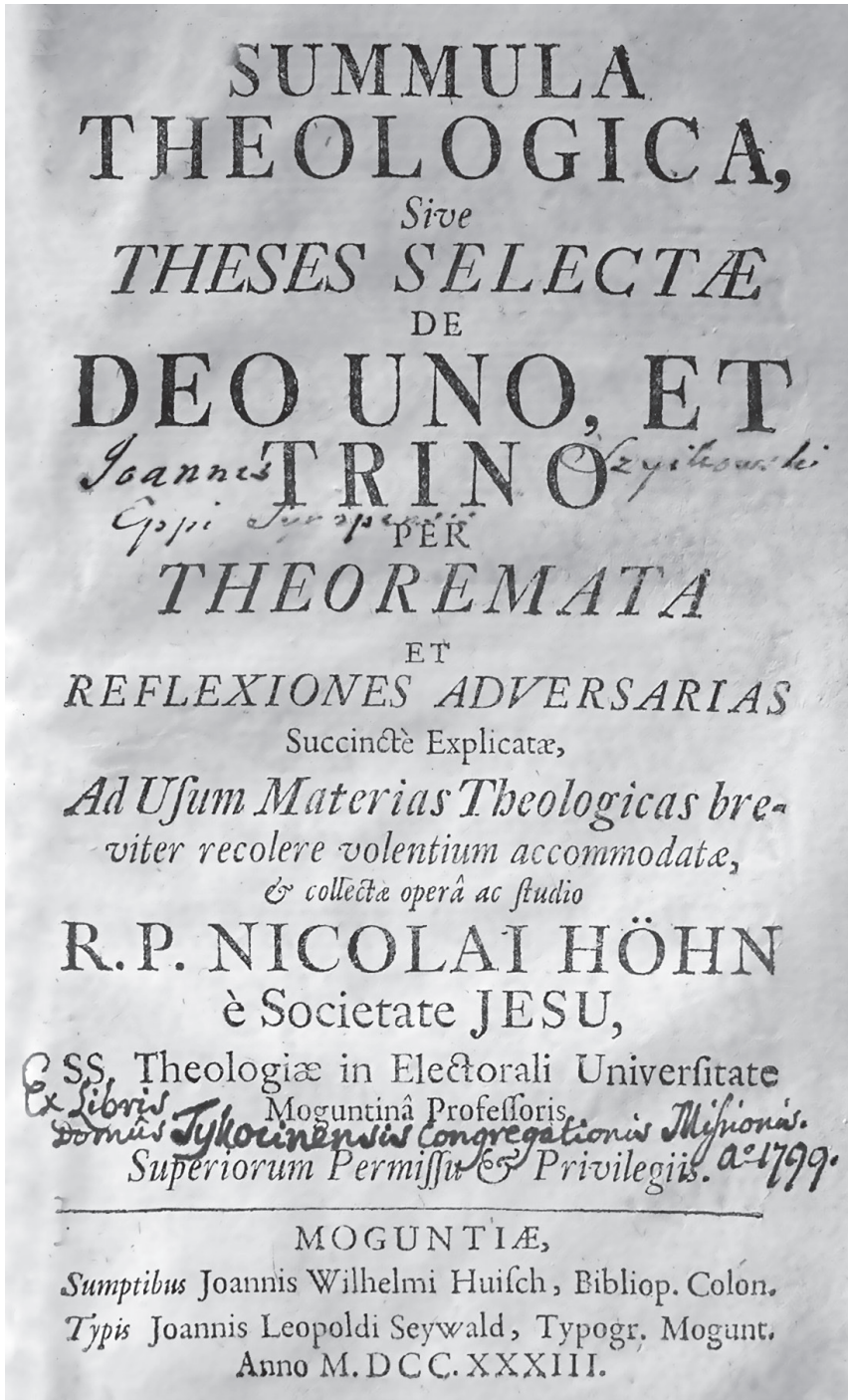
Et Libris Congr. Missionis Domus Tykocinensis

ROMÆ MDCCLVII.

Ex Typographia S. Michaelis ad Ripam, Per Octavium Puccinelli.

SUPERIORUM PERMISSU.

Strona tytułowa, N. Hoehn, *Summa Theologica*, Moguntiae 1783,
z Biblioteki domu misjonarzy w Tykocinie

profesor. Z powodu braku danych nie można ustalić jego nazwiska⁵. *Ratio studiorum* seminarium w Tykocinie było prawdopodobnie takie same, jak w innych seminariach Rzeczypospolitej, prowadzonych przez misjonarzy. Należy jednak dodać, że w tym samym okresie w innych seminariach misjonarskich zazwyczaj nauczało dwóch lub więcej profesorów.

Pod koniec XVIII w. na ziemiach polskich podjęto kilka inicjatyw zmiany dotychczasowego *ratio studiorum*. Jednym ze zwolenników reform procesu nauczania w seminariach polskich był wizytator misjonarzy ks. Piotr Jacek Śliwicki (1739–1774). Kapłan ten odbył podróże naukowe do Francji i Niemiec, podczas których nawiązał kontakty ze znanymi teologami Europy Zachodniej⁶. Ksiądz Śliwicki podpisał umowę z Janem Klemensem Branickim, dotyczącą fundacji seminarium tykocińskiego. W tym czasie w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie kształcili się przyszli profesorowie seminarium tykocińskiego, co mogło mieć duży wpływ na poziom przekazywanej klerikom wiedzy. Ksiądz Śliwicki postulował rewizję treści wykładów oraz wydanie nowych podręczników do prowadzenia wykładów⁷. Biskup płocki Michał Poniatowski w 1774 r. wydał dla diecezji płockiej nowe *ratio studiorum*, które przewidywało wydłużenie toku nauki seminaryjnej do trzech lat. Hierarcha postulował oddzielenie teologii dogmatycznej od moralnej, wprowadzenie nowych przedmiotów: prawa kanonicznego, egzegezy Pisma Świętego, historii Kościoła oraz niektórych przedmiotów świeckich. Proponował także konkretne podręczniki do wykładów. Tekst nowego programu został opublikowany w 1785 r.⁸ Według źródeł w obydwu seminariach diecezji płockiej w Płocku i Pułtusk u nauka alumnów trwała trzy lata. Warto przy tym zaznaczyć, że seminarium płockie było prowadzone przez misjonarzy. Czy

---

⁵ Dokument fundacyjny seminarium tykocińskiego stwierdza, iż oprócz sześciu księży pracujących w parafii oraz na misjach, superior tykociński miał utrzymywać *jeszcze jednego profesora, kapłana Zgrom. XX. Misjonarzy*. W 1771 r., w pierwszym roku naboru do seminarium w parafii tykocińskiej, oprócz superiora i proboszcza ks. Wojciecha Koska pracowali księża: Krzysztof Dmochowski, Józef Frąckiewicz, Jakub Grochowski, Feliks Jakubowski, Andrzej Jankowski, Jan Kiliński i Wawrzyniec Skoczniowski. Jeden z nich pełnił funkcję profesora nowo powstałego seminarium. Można domniemywać, że jeden z dwóch księży J. Kiliński lub W. Skoczniowski mógł być pierwszym wykładowcą seminarium. Ksiądz Kiliński przed przyjściem do seminarium w Tykocinie pełnił funkcję ojca duchownego i profesora w seminarium lubelskim (w latach 1768–1771), zaś ks. Skoczniowski po przeniesieniu do Lublina (w latach 1773–1776) był prokuratorem i profesorem w tym seminarium. Por. S. Młynarczyk, *Księża profesorowie seminarium Diecezjalnego Lubelskiego w latach 1714–1864*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, R. 37: 1964, nr 8–12, s. 258, 260.

⁶ *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 95–96.

⁷ A. Schletz, *Współpraca misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej 1772–1784*, Kraków 1946, s. 24–41.

⁸ [M.J. Poniatowski], *Rozporządzenia i Pisma pasterskie za rządów J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc. do diecezji płockiej wydane. Dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane*, t. 1–4, Warszawa 1785. *Ratio studiorum* jest zawarte w pierwszym tomie na s. 69–121.

reforma Poniatowskiego miała jakkolwiek wpływ na funkcjonowanie seminarium tykocińskiego? Wprawdzie istniało ono na terenie innej diecezji, tzn. łuckiej, ale podobnie jak w Płocku, również i tutaj działało pod zarządem misjonarzy, którzy *nota bene* nierzadko z seminarium tykocińskiego byli posyłani do pracy w seminarium płockim lub odwrotnie. O ewentualnym wpływie *ratio studiorum* biskupa Poniatowskiego może świadczyć wprowadzenie trzeciego roku nauki w kilka lat po powstaniu seminarium.

Tabela 1. Liczba kursów w seminarium tykocińskim w latach 1771–1815

Rok szkolny	Liczba kursów	Rok szkolny	Liczba kursów
1771/72	I	1793/94	I
1772/73	I, II	1794/95	I, II
1773/74	I, II	1795/96	I, II, III
1774/75	I, II	1796/97	I, II, III, IV
1775/76	I, II	1797/98	I, II, III, IV
1776/77	I, II, III	1798/99	I, II, III, IV
1777/78	I, II	1799/00	I, II, IV
1778/79	I, II, III	1800/01	III
1779/80	I, II	1801/02	I, V
1780/81	I, II	1802/03	I, II
1781/82	I, II	1803/04	I, III
1782/83	I, II	1804/05	I
1783/84	I, II	1805/06	I, II
1784/85	I, II, III	1806/07	II, III
1785/86	I, III	1807/08	I, III
1786/87	I, II, III	1808/09	I, II, III, IV
1787/88	I, II, III	1809/10	II, III
1788/89	I, II, III	1810/11	I, III, IV
1789/90	I, II	1811/12	I, II
1790/91	I, II, III	1812/13	I, II, III
1791/92	I, II, III	1813/14	I, II, III
1792/93	–	1814/15	I, II, III

Źródło: APT, *Cathalogus alumnorum*.

Co mogłoby potwierdzać wpływ reform Poniatowskiego na *ratio studiorum* seminarium tykocińskiego? W bibliotece seminaryjnej, według spisu z 1799 oraz 1820 r. znajdował się nie tylko sam projekt reform, zawarty w *Rozporządzeniach i Pismach pasterskich [...] Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego*, ale także większość zalecanych podręczników, których autorami byli m.in.: Piotr Collet, Paweł Gabriel Antoine, Lucjusz Ferrari, Analekt Reiffenstuel, Jan Wawrzyniec Berti, Amat H.I. Graveson czy Augustyn Calmet⁹. Podane fakty

⁹ Por. BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi generalia liberum in Bibliotheca Tykociensis juxta classes digestorum et ordinatorum propter celebriorem adinventionem 1800 conscrip-

mogą z dużym prawdopodobieństwem potwierdzać wprowadzanie w życie reform Poniatowskiego także na gruncie seminarium tykocińskiego. W latach 1790, 1792, 1793, 1797, 1799, 1800 do badanego seminarium wstępowało niewielu kandydatów. Stanowiło to poważne zagrożenie dla dalszego funkcjonowania zakładu. Także sytuacja finansowa seminarium była bardzo trudna. W 1773 r. ekonom tykociński Jan Witwicki prosił usilnie majora wojsk rosyjskich, aby seminarium tykocińskie uwolniono od kwaterunku. Perswadował, że w tym czasie cele kleryków były puste, ponieważ wyjechali już na wakacje¹⁰. Niepewność czasu, spowodowana II rozbiorem niewątpliwie nie zachęcała do podejmowania nauki seminaryjnej. Tykocin poniósł olbrzymie straty w okresie insurekcji kościuszkowskiej: w mieście stacjonowały wojska polskie strzegące przeprawy przez Narwę, na Podlasiu przeprowadzano mobilizację rekrutów do wojsk powstańczych, ponadto pojawiły się epidemie, nędza i głód. W parafii tykocińskiej od stycznia 1794 do lutego 1795 r. zmarło ponad 10% populacji. Czynniki te niewątpliwie odegrały ważną rolę w destabilizacji funkcjonowania seminarium tykocińskiego.

Po III rozbiore Tykocin został wcielony do Prus Nowowschodnich. Od 1795 r. obowiązywało tutaj prawodawstwo pruskie. Sprawy Kościoła rzymskokatolickiego należały do kompetencji kamer, czyli do jednostek władzy administracyjnej, co miało na celu ściślejsze podporządkowanie spraw religijnych i duchowieństwa lokalnej władzy¹¹. Fryderyk Wilhelm III władca Prus w końcu stycznia 1805 r. przekazał sprawy Kościoła katolickiego i szkolnictwa w Prusach Nowowschodnich ministrowi Friedrichowi Leopoldowi baronowi von Schroetterowi stojącemu na czele departamentu prowincjonalnego Dyrektorium Generalnego. Jednym z pierwszych kroków władz pruskich było ustalenie nowych granic diecezji polskich w obszarze zaboru. W granicach Prus Nowowschodnich znalazły się fragmenty diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej, które tymczasowo poddano administracji biskupa płockiego. Według postanowienia konwencji trzech zaborców z 1795 r. dobra kościelne tych diecezji, które weszły do Prus Nowowschodnich, miały przejść w ręce państwa. Kapitał ich miał służyć utrzymaniu duchowieństwa, naprawie świątyń i polepszeniu stanu szkolnictwa. Papież Pius VI bullą *Saepe factum est* z 16 marca 1799 r. erygował diecezję wigierską. W jej skład weszły parafie z diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Zamieszkiwało ją prawie 300 000 wiernych. Trzy miesiące później ex misjonarz – dotychczasowy oficjał dla Litwy i Żmudzi – ks. Michał Franciszek Karpowicz tytułował się biskupem nominatem diecezji wigierskiej. Według S. Jamiołkowskiego został konsekrowa-

---

tus, k. 3–254; APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1823), t. 2. Biblioteka Księży Misjonarzy, (b.s., b.p.).

¹⁰ J. Witwicki, ekonom tykocińskiego do Izabeli Branickiej, Tykocin, 6 IX 1773, AGAD, Archiwum Roskie, LXVIII/15; Teki Glinki, teka 378, s. 3.

¹¹ Por. A. B. Malek, *Kamera Wojny i Domen departamenty białostockiego Nowych Prus Wschodnich 1796–1807*, Warszawa 2007, s. 81–89.

ny dopiero 30 marca 1800 r. w Pułtusk¹². Biskup cieszył się uznaniem władz prowincjonalnych i poparciem ministra Schroettera. Po śmierci biskupa w 1803 r., minister ponownie zaproponował swojego kandydata, ex-misjonarza ks. Jana Klemensa Gołaszewskiego. Król zatwierdził tę kandydaturę i po otrzymaniu zgody od papieża Piusa VII ks. Gołaszewski w 1804 r. został konsekrowany. Nowy biskup rozpoczął starania o utworzenie kolejnego seminarium w swojej diecezji. Spotkało się to z wyraźną odmową ministra Schroettera oraz kamery białostockiej. Władzom pruskim zależało raczej na ograniczeniu liczby duchowieństwa i posyłaniu kandydatów do kapłaństwa na powołane specjalnie katedry teologii katolickiej we Frankfurcie nad Odrą i w Królewcu, zamiast kształcenia w seminarium duchownych funkcjonujących na terenie Prus Nowowschodnich. Przyszli kapłani mieli, według ministra, dobrze poznać relacje panujące w Prusach, język niemiecki oraz uzyskać lepsze wykształcenie. Tylko tacy kapłani mogliby skutecznie nauczać ludność wierności władzom i posłuszeństwa prawu. Jak stwierdza J. Wąsicki, tego typu formacja duchowieństwa miała na celu przygotowanie urzędników państwowych i pionierów germanizacji¹³. Wysiłki Schroettera wyraźnie zmierzały do zmniejszenia liczby księży, liczby klasztorów i ograniczenia wpływu Kościoła, który został całkowicie podporządkowany władzom administracyjnym. Jedyne sądownictwo kościelne miało pozostać autonomiczne. Biskupom zakazano kontaktów ze Stolicą Apostolską, publikowania pism papieskich oraz listów pasterskich bez zgody władz cywilnych.

W okresie zaboru pruskiego kształcenie alumnów w seminarium tykocińskim odbywało się nieregularnie. Przez kilka lat nie przygotowano do święceń żadnego kandydata. W latach: 1796/97, 1800/01, 1806/07 oraz w 1809/10 nikt nie podjął nauki w badanym seminarium. Ponadto w poszczególnych latach przyjęto stosunkowo niewielu kandydatów: w 1795 – 2 osoby, 1797 – 1 osobę, 1798 – 1, 1799 – 1, 1799 – 2, 1801 – 2, 1802 – 1, 1803 – 1, 1805 – 2, 1805 – 2, 1807 – 2, 1808 – 1, 1810 – 2, 1812 – 2 osoby. Dopiero od 1811 i 1813 r. widoczny jest powolny wzrost naboru kandydatów. Nauka trwała trzy lub cztery lata. Niekiedy trudno jest ustalić dokładnie długość pobytu poszczególnych alumnów w Tykocinie z powodu nieściśłości danych i braku dokładności w opisach. Główne źródło badań – *Cathalogus Alumnorum*, podaje informacje o pochodzeniu, ukończonych szkołach danego alumna lecz nierzadko bez sprecyzowania dokładnej liczby lat przebywania w Tykocinie. Niektórzy kandydaci z powodu braku wieku kanonicznego do otrzymania święceń musieli przebywać dłużej w seminarium.

Z 1798 r. pochodzą pierwsze zachowane informacje źródłowe, dotyczące *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim. Według opisu parafii diecezji łuckiej z

¹² S. Jamiołkowski, *Opisanie Kościoła Sejneńskiego pod względem historycznym, architektonicznym i inwentarskim*, Sejny 1871, (rkps w Archiwum Diecezjalnym w Łomży).

¹³ J. Wąsicki, *Ziemia polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostreussen) (1795–1806)*, Poznań 1963, s. 219–220.

lutego wspomnianego roku, w Tykocinie nauczano teologii moralnej i dogmatycznej, sposobów katechizowania i śpiewania, udzielania sakramentów, śpiewu i sprawowania świętych obrzędów. W seminarium wykładało wówczas dwóch profesorów: ks. Franciszek Kącki i ks. Jan Łazarczyk¹⁴. Kolejne wiadomości z 16 listopada 1801 r. ogólnie podają, iż w seminarium wykładano nauki teologiczne, moralne i dogmatyczne. Podano dane dwóch profesorów: ks. Franciszka Smarzewskiego i Aleksego Towarkiewicza oraz pięciu kleryków¹⁵.

Na podstawie przytoczonych danych, dotyczących lat nauki w okresie zaboru pruskiego, można stwierdzić, że także w seminarium tykocińskim realizowano próby odnowy studiów seminaryjnych. Pod koniec XVIII w. na polu reform seminariów polskich, prowadzonych przez misjonarzy, doniosłą rolę odegrał wizytator zakonu ks. Józef Jakubowski (1796–1814). Ksiądz Jakubowski w okresie zaboru pruskiego bronił autonomii seminariów duchownych. Jego zasługą było m.in. wprowadzenie do zakładów teologicznych wielu nowych podręczników oraz przekładu książek na język polski z teologii i homiletyki¹⁶. Przeprowadził reorganizację seminariów oraz wprowadzał w życie reformę kształcenia duchowieństwa, polegającą m.in. na poszerzeniu zakresu przedmiotów oraz wydłużeniu nauki.

W okresie Księstwa Warszawskiego seminarium tykocińskie przeżywało kolejny kryzys. Wiązał się on nie tylko z trudnościami materialnymi, zaistniałymi w związku z tworzeniem się Księstwa, lecz także z ogólnie trudną sytuacją Kościoła polskiego. Kraj był wyniszczony przemieszczaniem się ogromnych armii. Widoczne to było także w Tykocinie i okolicy, gdzie w 1807 r. prowadzone były działania wojenne. W czerwcu do miasta wkroczyły oddziały napoleońskie; miejscowa ludność z entuzjazmem witała wyzwolicieli i dawała zakwaterowanie oraz wyżywienie. Kolejne wydarzenia, takie jak najazd Austriaków na Księstwo w 1809 oraz nieudana wojna napoleońska z 1812 r. jeszcze bardziej pogrzyżyły państwo w kryzysie. Przekładało się to także na funkcjonowanie seminarium duchownego w Tykocinie. Kryzys przełomu ostatnich lat zaboru pruskiego oraz okresu Księstwa Warszawskiego uwidocznił się w braku naboru kandydatów. W latach 1803/04, 1806/07, 1809/10 nie przyjęto żadnego nowego alumna. Jedynie w roku szkolnym 1804/05 przyjęto 8 kandydatów, a w roku 1811/12 – 6 kandydatów. Z tych względów *ratio studiorum* było realizowane tylko częściowo i w ograniczonym zakresie.

Zachował się porządek dnia seminarium tykocińskiego z 1809/10 r. Był on następujący: godz. 9⁰⁰ do 10³⁰ teologia moralna – ks. Adam Długokęcki, po obiedzie od 15⁰⁰ do 16³⁰ teologia dogmatyczna moralna – ks. Jan Lindenblatt, codziennie,

¹⁴ ArŁm, II, sygn. 318, Status seminarii tykocinensis, 1798, k. 7–8.

¹⁵ APT, Akta kościoła tykocińskiego z czasów pruskich, t. 4, k. 3–10.

¹⁶ A. Schletz, S. Skrzyński, J. Dukała, *Jakubowski Józef*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 232.

jeżeli nie było przeszkód, zaraz po nawiedzeniu Najświętszego Sakramentu i po zakończeniu rekreacji zajęcia trwały trzy kwadranse, w poniedziałki śpiew – ks. J. Lindenblatt, następnie od 15⁰⁰ do 16⁴⁵ historia Kościoła – ks. A. Długokęcki, we wtorki hermeneutyka – ks. A. Długokęcki, od 17⁰⁰ do 17⁴⁵ – historia Kościoła – ks. A. Długokęcki, w piątki rubrum – ks. J. Różycki, od 17⁰⁰ do 17⁴⁵ – teologia pastoralna – ks. J. Lindenblatt, we wtorki od 17⁰⁰ do 17⁴⁵ – historia Kościoła – ks. A. Długokęcki, konferencja dla alumnów – ks. A. Długokęcki, powtarzanie materiału – ks. J. Lindenblatt, konferencja ascetyczna we wszystkie niedziele przed kolacją przez 30 minut. We wszystkie dni modlitwy po nieszporach. Poza dniami świątecznymi i czwartkiem, alumni porozumiewali się między sobą po łacinie¹⁷.

Porządek dnia wprawdzie rozdzielał przedmioty na poszczególnych profesorów, jednakże nie dzielił ich na poszczególne kursy. W roku 1809/10 były dwa kursy: drugi i trzeci, których program najprawdopodobniej zawierał te same przedmioty. Można zauważyć nowe, wcześniej nie wzmiankowane przedmioty, mianowicie teologię pastoralną, historię Kościoła oraz hermeneutykę. Można zatem stwierdzić, iż w miarę upływu czasu w seminarium tykocińskim wprowadzano nowe przedmioty, które wchodziły w zakres nauczania innych przodujących zakładów teologicznych.

2. REFORMY *RATIO STUDIORUM* W DOBIE KRÓLESTWA POLSKIEGO

W okresie Królestwa Polskiego *ratio studiorum* w seminariach polskich, w tym także w seminarium tykocińskim, w dalszym ciągu ulegało ewolucji. Rozwój ten uwarunkowany był wielorakimi czynnikami. Poziom nauczania średniego i wyższego uzależniony był od ogólnego poziomu kultury i oświaty. W Królestwie Polskim wpływ na *ratio studiorum* miała nie tylko Stolica Apostolska, czy też Zgromadzenie Misji, które prowadziło część seminariów, lecz także lokalni biskupi oraz władza świecka¹⁸. Szczególnie ważne były ingerencje w kształtowaniu programu nauczania. W miarę upływu czasu od powstania Królestwa Polskiego coraz bardziej znacząca była cenzura, kontrola oświaty i wychowania ze strony caratu. Dotyczyło to także ścisłego nadzoru kształcenia duchowieństwa. Powołanie do życia w 1816 r. Wydziału Teologicznego przy Uniwersytecie Warszawskim było arbitralną decyzją Aleksandra I, podjętą bez uprzedniej konsultacji i zgody Rzymu. Było to sprzeczne z prawem kościelnym, według którego erekcja wydziałów teologicznych należała do kompetencji Stolicy Apostolskiej. Nawet biskupi polscy nie uczestniczyli bezpośrednio w tworzeniu wydziału, choć biskup kujawski i późniejszy arcybiskup warszawski Franciszek Skarbek Malczewski, współpracował z komisją nieoficjalnie. W efekcie organizacją uniwersytetu, w tym także Wydziału Teologicznego, zajęła się KRWRiOP. Została powołana do

¹⁷ APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1823), t. 2, Ordo studiorum 1809/10, (b.s, b.p.).

¹⁸ Por. J. Dukąła, „*Ratio studiorum*”..., s. 149.

życia w 1815 r. jako naczelna władza szkolna Królestwa. Była kontynuatką istniejącej w Księstwie Warszawskim Dyrekcji Edukacji Narodowej. W latach 1832–1861 nosiła inną nazwę: KRSWDiOP; w latach 1861–1864 wrócono do poprzedniej nazwy. Komisja wywierała decydujący wpływ na kierunki rozwoju oświaty w Królestwie Polskim. Pewną rolę w jej funkcjonowaniu odgrywali biskupi polscy. Z inicjatywy Komisji pochodziło powołanie do życia w 1825 r. Seminarium Głównego, a właściwie przemianowanie dotychczasowego Wydziału Teologicznego. W podobny sposób arbitralnie Mikołaj I, ukazem z 4/16 października 1835 r. przekształcił Seminarium Główne w warszawską Rzymskokatolicką Akademię Duchowną. Funkcjonowanie tych instytucji, pomimo braku bezpośredniego wpływu Kościoła, wniosło jednakże znaczący oraz inspirujący wpływ na podniesienie poziomu kształcenia duchowieństwa w seminariach diecezjalnych Królestwa. Należy zatem zgodzić się z opinią J. Dukały, który twierdzi, że tworzenie się *ratio studiorum* w seminariach polskich XIX w. kształtowało się według następującego schematu: działania władz administracyjno-oświatowych, konsultacje i rozporządzenia biskupów oraz ewentualne zmiany samych wykładowców seminariów¹⁹.

Sejm z 1818 r. podejmował temat reform szkolnictwa kościelnego. Celem zmian miało być kolejne podniesienie poziomu kształcenia w seminariach duchownych Królestwa. Zobowiązano KRWRiOP do przygotowania planu reform. Rok później, w maju komisja skierowała list do biskupów polskich z informacją o projekcie nowego programu nauczania w seminariach duchownych. Zamiarem reformy było ujednoczenie tego programu. Realizację przygotowania projektu reform KRWRiOP powierzyła profesorom Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Autorem pierwszego projektu był rektor uniwersytetu, pijar ks. Wojciech Szweykowski. W październiku przesłał on projekt do Komisji. Nowością miało być dodanie do *ratio studiorum* kolejnych przedmiotów. Autor projektu postulował wyrównanie braków w formacji intelektualnej alumnów poprzez wprowadzenie nauki języka polskiego, zwiększenie liczby godzin języka łacińskiego, nauczanie historii powszechnej oraz nauk matematyczno-przyrodniczych. Dodanie tych przedmiotów miało na celu nie tylko pogłębienie wiedzy, ale także przygotowanie przyszłych kapłanów do nauczania w szkolnictwie elementarnym. Autor w planie zamieścił także propozycję podręczników, którymi należało się posługiwać. Program ks. Szweykowskiego ewidentnie zawierał ślady oświeceniowych założeń pedagogicznych²⁰. Wydział Teologiczny przygotował jeszcze inną inicjatywę odnoszącą się do seminariów duchownych. Projekt ten szczegółowo opisywał całokształt funkcjonowania seminariów diecezjalnych. We wstępie

¹⁹ Tamże, s. 212–213.

²⁰ AGAD, CWWKP, sygn. 369, KRWRiOP do Rektora Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie, Warszawa 21 V 1819, s. 10; tamże, Plan nauk pomocniczych, s. 17–19. W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim 1815–1820*, Warszawa 2002, s. 106–112.

konieczność reformy uzasadniano troską o dobro duchowe wiernych, którymi mieli opiekować się przyszli duchowni²¹. Następnie umieszczono program formacji seminaryjnej. *Ratio studiorum* miało zawierać wcześniej wspomniane nauki, do których proponowano dodać ponadto psychologię, antropologię i pedagogikę. Podano listę przedmiotów teologicznych; wśród nich wymieniono: Pismo Święte, historię Kościoła, teologię dogmatyczną, teologię moralną, teologię pastoralną, katechetykę i prawo kanoniczne. Nauka miała trwać cztery lata. Przed studiami filozoficzno-teologicznymi przewidywano kurs przygotowawczy, na którym zakładano nauczanie nauk świeckich. Ponadto dwa lub trzy razy w tygodniu przewidziano wspólny śpiew oraz ćwiczenia z rytuału²².

Tabela 3. Projekt przedmiotów wykładanych w seminariach duchownych Królestwa Polskiego z 1819 r.

Przedmiot	Rok I	Rok II	Rok III	Rok IV
	liczba godzin			
Język polski i literatura	3	3	1	–
Język łaciński i literatura	9	3	1	–
Historia powszechna i geografia	2	–	–	–
Matematyka	2	–	–	–
Fizyka i chemia	2	–	–	–
Historia naturalna	2	–	–	–
Somatologia, psychologia i antropologia	2	–	–	–
Logika, metafizyka, pedagogika i prawo naturalne	–	5	–	–
Archeologia biblijna	–	2	–	–
Hermeneutyka	–	1	–	–
Wstęp do Pisma Świętego	–	2	–	–
Historia Kościoła	–	6	–	–
Nowy Testament	–	–	2	2
Stary Testament	–	–	2	2
Teologia pastoralna	–	–	4	3
Katechetyka	–	–	2	–
Teologia dogmatyczna lub teologia moralna	–	–	9	9
Prawo kanoniczne	–	–	–	3
łącznie godzin	22	22	21	19

Źródło: AGAD, CWWKP, sygn. 369, Projekt urządzenia seminariów diecezjalnych, s. 64–65.

W praktyce pierwszy rok nauczania polegał na uzupełnieniu braków w wykształceniu z okresu przedseminaryjnego. Chociaż w większości zawierał przedmioty z dziedziny nauk matematyczno-fizycznych, to nie był ściśle związany z późniejszym zdobywaniem wiedzy filozoficzno-teologicznej. Raczej ubogacał sze-

²¹ AGAD, CWWKP, sygn. 369, Projekt urządzenia seminariów diecezjalnych, s. 30.

²² Tamże, s. 33–34, 53.

roko rozumianą wiedzę i kulturę, a także dawał podstawy ogólnego wykształcenia. Czas trwania studiów seminaryjnych miał być uzależniony od rodzaju ukończonej szkoły. Absolwenci czwartej lub piątej klasy szkoły wydziałowej mieli uczyć się w seminarium według projektu przez lata cztery, ci zaś, którzy ukończyli szóstą klasę szkoły wojewódzkiej, mieli być przyjęci bezpośrednio na drugi rok²³. Projekt Wydziału Teologicznego omawiał także kryteria naboru kandydatów do seminariów oraz organizowanie egzaminów wstępnych. Wiele uwagi poświęcono regulaminowi oraz zachowaniu się alumnów. Szczegółowo podano warunki, jakie powinien spełniać budynek seminaryjny. Ponadto przedstawiono kryteria doboru i nominacji przełożonych. Najwyższym zwierzchnikiem seminarium według projektu miał być lokalny biskup ordynariusz, który miał czuwać nad funkcjonowaniem zakładu i jego funduszami. Podejmował decyzje w kwestii doboru wykładowców, wydawał decyzje o ewentualnym usunięciu alumna. W jego imieniu seminarium miał kierować regens, któremu z kolei byli podporządkowani profesorowie i ojcowie duchowni. Profesorowie nie musieli posiadać wyższych święceń kapłańskich, winni jednak czynnie wspomagać rektora w prowadzeniu seminarium. Projekt omawiał także zasady formacji ascetyczno-moralnej. Omawiane *ratio studiorum* niewiele miejsca poświęca kwestii duchowości kapłańskiego powołania diecezjalnego. Można odnieść wrażenie, że projekt podaje raczej elementy niezbędnej drogi duchowego urobienia: codzienne modlitwy, uczestnictwo we mszy św., wspólna lektura duchowna oraz konferencje ascetyczne²⁴. Podano także program dnia seminaryjnego. Miał on składać się z następujących elementów:

Tabela 4. Porządek dnia seminaryjnego według projektu z 1819 r.

Godzina	Niedziele i święta	Poniedziałek	Wtorek	Środa	Czwartek	Piątek	Sobota
5 ⁰⁰	pobudka	pobudka	pobudka	pobudka	pobudka	pobudka	Pobudka
5 ³⁰	modlitwy poranne	modlitwy poranne	modlitwy poranne	modlitwy poranne	modlitwy poranne	modlitwy poranne	Modlitwy poranne
7 ⁰⁰	jutrznia, kazanie, msza św., śniadanie	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów	msza św., śniadanie, przygotowanie do wykładów
8 ⁰⁰ –10 ⁰⁰ (lub 11 ⁰⁰)	nauka indywidualna	wykłady	wykłady	wykłady	wykłady	wykłady	ćwiczenia w j. polskim i łacinie
10 ⁰⁰ –11 ⁰⁰	nauka indywidualna	nauka indywidualna	ćwiczenia z rytuału	Nauka indywidualna	nauka indywidualna	nauka indywidualna	nauka indywidualna
12 ⁰⁰	obiad i lektura podczas	obiad i lektura podczas	obiad i lektura podczas	Obiad i lektura podczas	obiad i lektura podczas	obiad i lektura podczas	obiad i lektura podczas

²³ Tamże, s. 51; W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań...*, s. 116.

²⁴ AGAD, CWWKP, sygn. 369, Projekt urzędzenia seminariów diecezjalnych, s. 51–59; W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań...*, s. 116–118.

	posiłku	posiłku	posiłku	posiłku	posiłku	posiłku	posiłku
13 ⁰⁰ –14 ⁰⁰	Rekreacja	nauka indywidualna	nauka indywidualna	przechadzka	nauka indywidualna	nauka indywidualna	
14 ⁰⁰ –15 ⁰⁰	nauka indywidualna	Wykłady	wykłady	przechadzka	Wykłady	Wykłady	przechadzka
15 ⁰⁰ –17 ⁰⁰	nauka indywidualna	nauka indywidualna	nauka indywidualna	przechadzka	nauka indywidualna	nauka indywidualna	przechadzka do 16 ⁰⁰ a następnie nieszpory i dalej nauka indywidualna
17 ⁰⁰	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku	kolacja i lektura podczas posiłku
do 20 ³⁰	rekreacja	rekreacja	rekreacja	rekreacja	Rekreacja	rekreacja	rekreacja
20 ³⁰	nieszpory	modlitwy wieczorne	modlitwy wieczorne	modlitwy wieczorne	modlitwy wieczorne	modlitwy wieczorne	modlitwy wieczorne
22 ⁰⁰	cisza nocna	cisza nocna	cisza nocna	cisza nocna	cisza nocna	cisza nocna	cisza nocna

Źródło: AGAD, CWWKP, sygn. 369, Projekt urządzenia seminariów diecezjalnych, s. 59.

Program dnia był bogaty; jednak stosunkowo niewiele czasu poświęcono w nim na wykłady: zaledwie 3–4 godziny dziennie. Natomiast dosyć dużo czasu (4–5 godzin) alumni mieli poświęcać na naukę indywidualną. Rozkład dnia był tak ułożony, by jak najwięcej korzystać z oświecenia naturalnego. Część programu poświęcono dyscyplinie seminaryjnej: alumni przez cały dzień mieli chodzić w sutannach, na przechadzki winni wychodzić wspólnie. Za nieprzestrzeganie regulaminu groziły różne kary, z usunięciem klerożyta z seminarium włącznie. Zwykle kary za drobne przewinienia polegały na zmniejszeniu racji żywnościowej²⁵.

W celu ostatecznego zredagowania programu kształcenia klerożytów w seminariach duchownych Królestwa Polskiego powołano specjalną deputację KRWRiOP. Podczas obrad tej deputacji na początku czerwca 1820 r. ks. Wawrzyniec Surowiecki wygłosił referat, w którym przedstawił program reformy kształcenia duchowieństwa diecezjalnego. Postulował m.in. ustanowienie w każdej diecezji jednego seminarium, ujednoczenie programu nauczania, ustalenie kryterium naboru kandydatów oraz dobór profesorów i wychowawców. Dzięki tym zmianom seminaria miałyby otrzymać więcej funduszy, a co za tym idzie – można byłoby kształcić w nich więcej alumnów²⁶. Kilka dni później, podczas kolejnych obrad deputacji, porównano propozycje ks. Surowieckiego z programem Wydziału Teologicznego. Podjęto wnioski, aby w każdej diecezji był tylko jeden zakład kształcący duchowieństwo oraz aby seminariami diecezjalnymi kierowało duchowieństwo świeckie. Ponadto ks. Paweł Szymański, dziekan Wydziału Teologicznego, zaproponował, aby w nauczaniu odejść od teologii scholastycznej. 2 lipca 1820 r.,

²⁵ AGAD, CWWKP, sygn. 369, Projekt urządzenia seminariów diecezjalnych, s. 60–62.

²⁶ Tamże; W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań...*, s. 119–120.

odczytano obowiązującą wersję programu. *Ratio studiorum* zawierało takie same przedmioty oraz identyczną liczbę godzin jak projekt z 1819 r. Także porządek dnia pozostał, z niewielkimi wyjątkami, niezmieniony. Ksiądz Szymański przygotował wykaz podręczników do nauk teologicznych. Program ten był podstawą do wydania przez KRWRiOP 14 marca 1821 r. planu nauczania w seminariach diecezjalnych²⁷. Projekt został rozesłany do seminariów duchownych w celu wydania o nim opinii. Po dyskusji i korekcie za zgodą biskupów miał być wprowadzony w życie w roku 1821/22. Projekt spotkał się z żywą krytyką: wizytator warszawskiej Prowincji Zgromadzenia Misji, ks. Michał Symonowicz podważył sens nauczania niektórych przedmiotów świeckich, które uważał za zbędne. Seminarium nie dysponowało dodatkowymi funduszami na zatrudnienie nowych profesorów. Podkreślił ponadto zbyt małą liczbę godzin języka łacińskiego, koniecznego do wykładów i zarazem nierzadko jego nieznaną wśród alumnów. Liczbę godzin teologii moralnej i prawa kanonicznego uznał za niewystarczającą, przedmioty zaś takie, jak wykład Pisma Świętego, katechetyka czy teologia pastoralna były potraktowane zbyt drobiazgowo. Nowy program był według ks. Symonowicza niepraktyczny w niektórych elementach, ponieważ byłoby przesadą uczyć śpiewu przy świetle świec. Także formacja duchowo-ascetyczna alumnów została niedostatecznie wyeksponowana w projekcie. Ponadto proponowane podręczniki nie zawsze spełniały kryterium prawowierności doktrynalnej Kościoła. W konsekwencji, po krytycznych opiniach i uwagach profesorów, projekt upadł i nie doczekał się realizacji²⁸.

Jak przedstawiało się *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim po 1815 r.? Od początku badanego okresu tok nauki trwał przeważnie cztery lata. Taka sytuacja istniała do 1822 r. Od tego roku do 1824 r. czas nauki trwał trzy lata; od 1824 do 1829 r. – ponownie cztery lata. W latach 1824–1829 klerycy uczyli się dwa lub trzy lata, 1829–1833 – trzy lata, 1834–1845 – 4 lata i od 1845 do końca istnienia seminarium nauka trwała od trzech do czterech lat.

Tabela 3. Liczba kursów w seminarium tykocińskim
w latach 1815–1863

²⁷ AGAD, CWWKP, sygn. 369, Protokół posiedzeń deputacji wyznaczonej do ułożenia projektu urzędzenia seminariów diecezjalnych, s. 72; W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań...*, s. 122–125.

²⁸ Por. Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim (1818–1828)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 17: 1970, z. 4, s. 64–67; Por. J. Dukąła, „*Ratio studiorum*”..., s. 213–214.

Rok szkolny	Liczba kursów	Rok szkolny	Liczba kursów
1815/16	I, II, III	1839/40	I, III, IV, V
1816/17	I, II, III, IV	1840/41	I, II, IV, V
1817/18	I, II, III	1841/42	I, II, III
1818/19	I, II, III, IV	1842/43	I, II, III, IV
1819/20	I, II, III	1843/44	I, II, III, IV
1820/21	I, II, III, IV	1844/45	II, III, IV, V
1821/22	I, II, III, IV	1845/46	I, II, III, IV
1822/23	I, II, III, IV, V	1846/47	I, II, IV
1823/24	I, II, III	1847/48	I, III, V
1824/25	I, II, III, IV	1848/49	I
1825/26	I, II, III, IV	1849/50	I
1826/27	I, II, III, IV	1850/51	I
1827/28	I, II, III, IV	1851/52	II
1828/29	I, II, III	1852/53	I
1829/30	I, II, III	1853/54	II
1830/31	I, II, III, IV	1854/55	–
1831/32	I, II, III, IV	1855/56	I
1832/33	I, II, III	1856/57	II
1833/34	I, II, III	1857/58	III
1834/35	I, II, III, IV	1858/59	IV
1835/36	I, II, III, IV	1859/60	I
1836/37	I, II, III, IV	1860/61	II
1837/38	I, II, III, IV	1861/62	III
1838/39	II, III, IV	1862/63	I, IV, V

Źródło: APT, *Cathalogus alumnorum*.

Zdarzało się, że alumni pozostawali w seminarium dłużej niż przewidywał tok nauki. Wynikało to z faktu, iż niektórzy po ukończeniu przepisanych lat nauki nie osiągnęli wymaganego wieku kanonicznego do święceń. W 1838 r. nie było pierwszego kursu z powodu braku kandydatów. W latach 1839–1841 próbowano wprowadzić dodatkowy piąty rok dla wszystkich alumnów, ale szybko z tego zrezygnowano. Od 1848 r., w ostatnich latach istnienia zakładu, zmienił się system kształcenia. Z powodu powstania drugiego seminarium diecezjalnego w Sejnach seminarium w Tykocinie zaczęło tracić na znaczeniu. W latach 1848–1855 liczba kleryków była znikoma. Nie było możliwe utrzymywanie wykładowców dla wszystkich roczników. Dopiero w ostatnim roku istnienia powrócono do praktyki kształcenia kilku kursów alumnów. Dopiero od 1855 r. do końca swego istnienia seminarium znowu mogło kształcić więcej kandydatów do kapłaństwa, gdyż przyjmowało większość alumnów, którzy kształcili się na własny koszt, a w konsekwencji zakład dysponował funduszami, pozwalającymi na zatrudnienie większej liczby profesorów, niezbędnych do prowadzenia przewidzianych wykładów.

W pierwszych latach Królestwa Polskiego w seminarium tykocińskim nie dokonano istotnych zmian w *ratio studiorum*. W Tykocinie około 1815 r. tok nauczania był podobny do tego, jaki był realizowany w innych seminariach polskich

prowadzonych przez Zgromadzenie Misji²⁹. Do 1823 r. zachowały się jedynie ogólnikowe sprawozdania z badanego seminarium, zawierające spisy alumnów i oceny postępu w nauce³⁰. Od 1824 r. zachowały się raporty sporządzane co pół roku, zawierające więcej danych. Uwzględniano w nich wykładane przedmioty i liczbę godzin, listę profesorów seminarium, stopień i pełnioną funkcję, dane dotyczące profesorów: datę rozpoczęcia wykładów, miejsce i datę urodzenia oraz wykładane przedmioty i uwagi. Na listach alumnów zamieszczano imię i nazwisko poszczególnego alumna, wykłady, których był słuchaczem, datę wstąpienia do seminarium, miejsce i datę urodzenia, ocenę zdatności i pilności alumna, ocenę obyczajów oraz ewentualne uwagi.

W roku 1819/20 istniały cztery roczniki kleryków. Rocznik pierwszy miał wykłady z filozofii: logikę, filozofię, oraz ćwiczenia z przedmiotów praktycznych: zasady wymowy, ceremonii i śpiewu. Pozostałe roczniki, drugi, trzeci i czwarty, uczyły się przedmiotów teologicznych. Na liście wymieniano: Pismo Święte, teologię dogmatyczną, teologię moralną, prawo kanoniczne, historię Kościoła oraz wspomniane przedmioty filozoficzne i praktyczne. Skala ocen była dwustopniowa: *sufficienter* lub *mediocre* (dostateczny lub przeciętny). Zdatność określano dwoma ocenami: dobry albo mierny; pilność i obyczajność – dobra albo zła. Trzech alumnów oceniono, iż nie byli warci święceń. Lista z roku szkolnego 1820/21 zawierała nowości w programie³¹. W ramach pierwszego kursu nauczano następujących przedmiotów: filozofii, wymowy świętej, a także fizyki i geografii. Na pozostałych kursach uczono podobnych przedmiotów, jak wcześniej, jednak nie wymieniono wykładu Pisma Świętego. Podobnie nie wymieniono tego wykładu w roku 1821/22³². Analizując *ratio studiorum* seminarium tykocińskiego, warto przyjrzeć się porządkowi dnia z 1824 r. W niedzielę klerycy wstawali o godzinie 5⁰⁰. Między 5⁰⁰ a 6³⁰ praktykowali rozmyślanie i rozmowę duchowną. W poniedziałki i wtorki pobudka i rozmyślanie o tej samej porze, o 7⁰⁰ uczestniczono we mszy św., później spożywano śniadanie i przygotowano się do zajęć. Od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ odbywały się wykłady z teologii moralnej dla wszystkich alumnów, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ wykłady teologii dogmatycznej przez pół roku, w drugim semestrze zaś prawo kanoniczne dla alumnów teologii. W tym czasie alumni młodszy słuchali wykładów filozofii. O 11⁴⁵ był obiad, po obiedzie rekreacja. O 14¹⁵ przez trzy kwadransy ćwiczone wymowę świętą. Od 15⁰⁰ do 16⁰⁰ były zajęcia z teologii pastoralnej dla wszystkich. Po południu, od 17⁰⁰ nauczano wszystkich historii Kościoła przez trzy kwadransy. Następnie między 18⁰⁰ a 18³⁰ odbywało się czytanie duchowne, potem kolacja i rekreacja do 20⁰⁰, następnie rachunek

²⁹ Tamże, s. 213–217.

³⁰ ArŁm II, sygn. 129, Lista alumnów seminarium diecezjalnego tykocińskiego 1819/20, k. 32–33; tamże, Raport o seminarium ks. Kąckiego, Tykocin, 25 XI 1822, k. 151–152; tamże, Raport o postępkach w naukach 1821/22, k. 153–154.

³¹ Tamże, Raport o postępkach w naukach, Tykocin, 10 VIII 1821, k. 92–93.

³² Tamże, Raport o postępkach w naukach, Tykocin, 30 V 1822, k. 140.

sumienia. O 21⁰⁰ klerycy udawali się na spoczynek. W środy dodatkowo po medytacji odbywała się rozmowa duchowna i rekreacja. W czwartki o 14⁰⁰ były ćwiczenia śpiewu gregoriańskiego. W piątki i wigilie świąt cały program przesuwano o pół godziny później. Dodatkowo po rekreacji czas przeznaczano na wykład Pisma Świętego. W soboty o 15⁰⁰ była dodatkowo lekcja ceremonii kościelnych; o 17⁰⁰ nieszpory i spowiedź św.³³

W porównaniu z programem zajęć dla seminariów opracowanym przez KRWRiOP z 1821 r. w *ratio studiorum* seminarium tykocińskiego są widoczne pewne różnice. Projekt rządowy zakładał 5 godzin osobistego studium dziennie, co wyraźnie wskazywało na wagę przywiązywaną do zdobywania wiedzy z dostępnych podręczników. W Tykocinie natomiast więcej uwagi poświęcano zajęciom wspólnym. Być może wynikało to z faktu, iż tutaj alumni korzystali jedynie z przepisywanych tekstów i nie mieli dostępu do większej liczby podręczników. Także dzień w seminarium tykocińskim kończył się o godzinę wcześniej. Inną różnicę między obydwoma rozkładami dnia stanowiła liczba wykładanych przedmiotów. W Tykocinie nauczano jedynie część przedmiotów z programu KRWRiOP z 1821 r. Brakowało języka polskiego i literatury, historii powszechnej, chemii, matematyki, historii naturalnej, somatologii, psychologii, antropologii, logiki, metafizyki, pedagogiki i prawa naturalnego, archeologii biblijnej i hermeneutyki. Prawdopodobnie niektóre przedmioty jak egzegeza Pisma Świętego, archeologia biblijna czy hermeneutyka włączano w wykład Pisma Świętego, przedmioty filozoficzne wykładano zaś w ramach samej filozofii. Projekt rządowy natomiast dążył do przedstawienia przedmiotów w sposób szczegółowy, wyodrębniony, co prawdopodobnie nie było możliwe do zrealizowania w warunkach seminarium tykocińskiego.

W roku 1824/25 klerycy w ciągu tygodnia mieli 17 godzin wykładów. Wykłady prawa kanonicznego i teologii dogmatycznej odbywały się co semestr na zmianę. Alumni pierwszego roku nie słuchali wykładów fizyki i geografii; uczestniczyli we wszystkich wykładach oprócz teologii dogmatycznej, pozostali mieli wykłady ze wszystkich przedmiotów oprócz filozofii³⁴. W roku szkolnym 1824/25 można zauważyć nowość w programie nauczania; wszystkie roczniki miały wykłady z teologii pastoralnej³⁵. W następnym roku 1825/26 widoczne są kolejne zmiany. Na pierwszym roku filozofii wprowadzono matematykę³⁶. Na listach profesorów i przedmiotów nie podano wszystkich wykładanych przedmiotów. Rektor Adam Nadolski w 1827 r. zaświadczał, że klerycy, kończący semina-

³³ ArŁm II, sygn. 132, Porządek nauk w seminarium, Tykocin, 16 X 1824, k. 2–3.

³⁴ Tamże, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 4 XII 1824, k. 28–29.

³⁵ Tamże, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 20 VII 1825, k. 104–106.

³⁶ Tamże, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 28 III 1826, k. 152–155.

rium tykocińskie w tym roku słuchali wykładów z katechetyki, choć dotychczasowe listy tego przedmiotu nie podały³⁷. Od roku szkolnego 1831/32 brak na liście wykładów z prawa kanonicznego, umieszczono natomiast informację o wykładach z języka łacińskiego dla pierwszego roku³⁸. W roku 1832/33 prawo kanoniczne wykładano jedynie w pierwszym semestrze dla starszych kursów. Z 1833/34 r. pozostał szczegółowy rozkład zajęć na poszczególne dni tygodnia. W niedzielę od godziny 6⁰⁰ do 7⁰⁰ odbywała się konferencja duchowna, po południu zaś – od godziny 16⁰⁰ do 17⁰⁰ zajęcia z liturgii. W poniedziałek od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ klerycy uczestniczyli w wykładach teologii moralnej, a od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ teologii dogmatycznej. W tym samym czasie alumni pierwszego roku uczyli się języka łacińskiego. Po południu od 14⁰⁰ do 15⁰⁰ wykładano hermeneutykę, od 17⁰⁰ do 18⁰⁰ historię Kościoła. We wtorek od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ nauczano teologii moralnej, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ teologii dogmatycznej. W tym samym czasie były wykłady języka łacińskiego dla alumnów pierwszego roku. Po południu, od 14⁰⁰ do 15⁰⁰, odbywały się ćwiczenia z wymowy kościelnej, od 17⁰⁰ do 18⁰⁰ historia Kościoła. W środę od godziny 6⁰⁰ do 7⁰⁰ wygłaszano konferencję duchowną, po południu zaś była rekreacja. W czwartek od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ odbywały się wykłady teologii moralnej, a od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ teologii dogmatycznej. W tym samym czasie alumni pierwszego roku słuchali wykładów z filozofii. Po południu, od godz. 13⁰⁰ do 14⁰⁰, ćwiczone śpiewy kościelne, od 14⁰⁰ do 15⁰⁰ uczestniczano w wykładach teologii pastoralnej, a od 17⁰⁰ do 18⁰⁰ słuchano wykładów z historii Kościoła. W piątek od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ nauczano teologii moralnej, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ teologii dogmatycznej. Dla alumnów pierwszego roku odbywały się wykłady z filozofii. Po południu od godziny 14⁰⁰ do 15⁰⁰ oraz od 17⁰⁰ do 18⁰⁰ były wykłady historii Kościoła. W sobotę od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ wykładano teologię moralną, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ teologię dogmatyczną. Alumni pierwszego roku po południu, od 14⁰⁰ do 15⁰⁰ ćwiczyli ceremonie kościelne. Wieczorem odmawiano nieszpory i przystępowano do spowiedzi. Podczas obiadu i kolacji czytano dzieła ascetyczne oraz książki z historii Kościoła³⁹.

Listy z wykazem wykładanych przedmiotów w seminarium tykocińskim są niekiedy mało czytelne; wiele istotnych danych pomijano lub umieszczano informacje dodatkowe jedynie w uwagach⁴⁰. W roku szkolnym 1835/36 do programu

³⁷ Tamże, Świadeństwo ks. Nadolskiego, Tykocin, 22 VII 1827, k. 223.

³⁸ ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 23 VII 1831, k. 2–4.

³⁹ ArŁm II, sygn. 104, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, k. 5–6. Raport ten zawiera ciekawą wzmiankę o profesorach, którzy z polecenia biskupa mieli wspólnie z klerykami spędzać czas rekreacji, rozmawiać o wykładanych przedmiotach, wpajać ducha kościelnego i uległość wobec władzy zwierzchniej. Por. tamże, k. 10.

⁴⁰ Okazuje się, że problem niejasności formularzy był poruszany przez władze diecezjalne w latach trzydziestych. Kwestię braku jasności w przedstawianiu listy corocznych wykładów prawa kanonicznego wyjaśnił regens Nadolski w liście do Konsystorza Łomżyńskiego w lutym 1833 r. Pisał: *Według Planu Nauk w seminarium Tykocińskim przyjętego przez śp. Jaśnie Wielmożnego Biskupa Golaszewskiego, alumni po ukończonym kursie Filozofii, słuchają jednego roku Teologii*

nauczania weszła ponownie geografia⁴¹. W 1835 r. regens Adam Nadolski podał kolejny plan programu nauczania, zatwierdzony 26 czerwca przez biskupa Choromańskiego – administratora diecezji augustowskiej.

Alumni I.^{wszo} letni słuchać będą przez cały jeden rok szkolny we wszystkich dniach Tygodnia w godzinach rannych Filozofii. W Poniedziałek, Wtorek, Czwartek i Piątek przez godzinę miewać będą – Język Łaciński, a w Sobotę miewać będą Starożytną Jeografię z zastosowaniem do Pisma Ś.^{go}. Alumni II.^{go}, III.^{cio}, IV.^{to} letni: a) Słuchać będą przez lat 3 we wszystkich dniach Tygodnia przez godzinę Teologii Moralnej. a) Przez lat 2 po sobie idące we wszystkich dniach Tygodnia Teologii Dogmatycznej. c) Przez rok we wszystkich dniach Tygodnia Prawa Kanonicznego. d) Przez lat 3 Teologii Pastoralnej. Wszyscy: Przez lat 4 w godzinach popołudniowych słuchać będą Hermeneutyki i Historii Kościelnej, Wymowy Kaznodziejskiej, Cereemonii, Śpiewów Kościelnych, Rubrum i Liturgii⁴².

Plan z 1835 r. zakładał tok nauki trwający cztery lata. Po raz pierwszy został wprowadzony w życie w roku szkolnym 1835/36. Pierwszy rok nauki poświęcony był wykładom z filozofii, kolejne trzy lata przeznaczono zaś na naukę teologii. Plan zawierał nowy przedmiot – geografię jako naukę pomocniczą do wykładów Pisma Świętego.

KRSWDiOP w kwietniu 1836 r. wysłała pismo do warszawskiego arcybiskupa nominata warszawskiego Stanisława Choromańskiego, w którym domagała się ujednoczenia planu nauki w seminariach duchownych Królestwa Polskiego. Tym razem chodziło o dostosowanie *ratio studiorum* nauczania seminariów Królestwa Polskiego do programu nauki realizowanego w warszawskiej Akademii Duchownej. Pismo rozesłano także do rektorów seminariów duchownych. Jesienią, 14 września 1836 r., Komitet Rady Wychowania Publicznego wydał projekt dotyczący nauki w seminariach. Komitet ten zorganizowano w 1833 r. z polecenia cara Mikołaja I, w celu sprawowania dozoru nad seminariami duchownymi

---

Dogmatycznej, a drugiego Prawa Kanonicznego i zawsze te dwie nauki po sobie idą, a nigdy razem. Gdy więc w roku zeszłym była wykładana Teologia Dogmatyczna, w tym roku jest Prawo Kanoniczne. A w Raporcie jest umieszczona Teologia Dogmatyczna dla zapelnienia rubryki i wyrażenia wszystkich umiejętności w Planie Nauk będących. [...] Teologia Dogmatyczna z powodu jej wielkiej dla kapłanów potrzeby i obszerności nie może się cała w jednym się roku szkolnym ukończyć, ale zabiera jeden kwartał i w drugi roku, a w reszcie czasu drugiego roku, Prawo Kanoniczne wykładane bywa. ArŁm II, sygn. 126, Regens Nadolski do Konsystorza, Tykocin, 17 II 1833, k. 276; tamże, sygn. 133, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 31 XII 1832, k. 91–93.

⁴¹ Tamże, Lista przelożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego, [Nowogród, 29 VII 1836], k. 147–150.

⁴² ArŁm II, sygn. 134, Rozkład nauk na lat 4 dla alumnów seminarium tykocińskiego uczyniony w 1835 r., [Tykocin 1835], k. 14, 18. J. Dukała w artykule *Ratio studiorum*... odnosząc się do omawianego projektu ks. Nadolskiego z 1835 r., stawia hipotezę, według której regens seminarium tykocińskiego miał rozpocząć prace przygotowawcze nad opracowaniem programu studiów jeszcze w 1833 r. Hipoteza ta opiera się prawdopodobnie na sugerowaniu się błędnym datowaniu planu nauk – rozkładu dnia podanego przez A. Schletza. Plan ten faktycznie nie pochodzi z roku akademickiego 1833/34, ale z 1837/38. Por. ArŁm II, sygn. 134, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na godziny w całym tygodniu roku 1837/38, k. 13, 19; A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 384–385; J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 225.

Królestwa Polskiego. Plan został szeroko i drobiazgowo opracowany przez Komitet, w skład którego weszli także regensi obu seminariów warszawskich⁴³. Według projektu każde seminarium miało zatrudniać pięciu profesorów; poszczególni profesorowie nie mogli wykładać więcej niż 13 godzin tygodniowo. Z powodu oszczędności zdecydowano, aby także regensi mogli prowadzić zajęcia⁴⁴. Do projektu dodano spis zawierający wykaz dzieł, z których nauczano w seminariach diecezjalnych oraz tygodniowy rozkład zajęć seminaryjnych⁴⁵. Zaplanowano *ratio studiorum* obejmujące pięć lat nauki. Studia podzielono na trzy wydziały: przygotowawczy, filozoficzny i teologiczny. Każdy z trzech wydziałów przewidywał tygodniowo 23 godziny zajęć. Władze seminaryjne nie były zobowiązane do utworzenia wydziału przygotowawczego; mogły go wprowadzić wówczas, gdyby kandydaci do kapłaństwa mieliby braki w wykształceniu ogólnym. W projekcie wyliczono przedmioty dla alumnów roku wstępnego: konferencje duchowne, katechizm rzymski, historię Starego Testamentu wraz z historią powszechną, geografii starotestamentalną, nauki wstępne do filozofii: logikę i ontologię, retorykę i styl polski, język łaciński, rubrum i ceremonie oraz śpiew kościelny. Na zajęcia te przeznaczono 14 godzin⁴⁶. Drugi wydział, filozoficzny miał trwać dwa lata. Przewidywano na nim wykłady z katechizmu rzymskiego, kosmologii, psychologii, teodycei, fizyki i astronomii, historii kościelnej i powszechnej z geografią nowożytną, wymowy kościelnej, wstępu do teologii, archeologii, traktatu *de religione*, rubrum, ceremonii kościelnych oraz śpiewu. W pierwszym roku filozofii wykłady miały odbywać się przez 13 godzin, w następnym zaś – 12 godzin. Projekt zalecał wykłady następujących przedmiotów: hermeneutyki, introdukcji i egzegezy Pisma Świętego, historii kościelnej i patrologii, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii pastoralnej, prawa kanonicznego oraz ceremonii ko-

⁴³ J. Dukała podaje, że w skład Komitetu, który przygotowywał projekt z 1836 r. mieli wejść także teologowie z Akademii Duchownej. Natomiast warszawska Akademia Duchowna rozpoczęła swą działalność dopiero 9 lutego roku następnego! Por. A. Pleszczyński, *Dzieje Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej, ze źródeł urzędowych i ze wspomnień jej wychowawców zebrane*, Warszawa 1907, s. 21–22; J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 219. Na temat Komitetu zob. T. Manteuffel, *Centralne władze oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*, Warszawa 1929, s. 30 nn.

⁴⁴ A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 106.

⁴⁵ ArLb, Akta Seminarium Diecezji Lubelskiej, rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny, [Warszawa 1/13 VII 1836], k. 63–64; tamże, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział teologiczny, [Warszawa 1/13 VII 1836], 65–66; tamże, Tablice z tygodniowym rozkładem zajęć nosiły tytuł: Plan podług którego w seminarium wykładane są nauki, wraz z ich rozkładem na godziny i Nauczycieli, Warszawa 1836, k. 67–68.

⁴⁶ S. Kotkowski, *Nauczanie w sandomierskim seminarium...*, 34–35; J. Dukała słusznie podkreśla niekonsekwencje w rozumowaniu S. Kotkowskiego, który stwierdza, że na roku wstępnym nie zamierzano wykładać przedmiotów filozoficzno-teologicznych. Por. J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 220.

ścielnych i śpiewu⁴⁷. Projekt rozesłano do rektorów seminariów w celu konsultacji i wydania opinii. Regens seminarium w Tykocinie ks. Adam Nadolski 18 grudnia 1836 r. przesłał warszawskiemu arcybiskupowi nominatowi Stanisławowi Choromańskiemu swą opinię. Ksiądz Nadolski był przeciwny zawartemu w projekcie pomysłowi „przeliczania” jednego kapłana na 1500 dusz. Uważał, że ksiądz może skutecznie duszpasterzować, gdy pracuje maksymalnie z 1000 wiernych. Podkreślał, że zbyt wielka liczba dusz powierzonych kapłanowi nie pozwoli na prawidłowe sprawowanie posługi, na osobistą modlitwę, na właściwe wypełnienie obowiązków urzędnika Stanu Cywilnego i dozorowanie szkół elementarnych. Był przeciwny także podniesieniu granicy święceń do 30 roku życia. Wprowadzenie tych zasad znacznie zmniejszyłoby liczbę duchowieństwa w Królestwie Polskim. W punkcie „c”, zatytułowanym *Rozkład nauk, co do godzin na Uczniów i Profesorów oraz sposób i ciągłość czasu do ich wykładania* podkreślił inne niedogodności w projekcie: stwierdził, że czterech profesorów w poszczególnym seminarium nie mogłoby zrealizować wszystkich wykładów. Według regensa liczba wykładów uwzględnionych w planie zmuszała semina do zwiększenia liczby wykładowców. Regens stwierdził ponadto, że wykłady trwające bez przerwy dwie lub trzy godziny byłyby zbyt długie i zbyt męczące dla alumnów. Według niego za dużo czasu poświęcono nauczaniu katechizmu (3 lata), kosztem wykładu teologii (2 lata). Dogłębna znajomość teologii, zdaniem regensa, była warunkiem koniecznym do skutecznego wypełniania obowiązków duchownych. Podobnie skrytykował nauczanie popołudniowe trwające do późnych godzin wieczornych, jako niekorzystne dla zdrowia słuchaczy⁴⁸. W praktyce, pomimo projektu planu Rady Wychowania Publicznego z września 1836 r., mającego na celu ujednoczenie *ratio studiorum* w seminariach diecezjalnych Królestwa Polskiego, w seminarium tykocińskim kontynuowano realizację planu

⁴⁷ S. Kotkowski, *Nauczanie w sandomierskim seminarium...*, s. 35, 38–39; J. Dukąła, „*Ratio studiorum*”..., s. 220; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 426.

⁴⁸ Regens argumentował: *Ma takżeż Professor jako Kapłan oddzielne od nauk obowiązki duchowe których wykonywanie część znaczna czasu codziennie zajmuje. Piersi nawet do mówienia przez trzy godziny codziennie rzadko by komu wystarczyły. [...] Byłby przeto 5 Professor stały oprócz Regensa nieuchronnie potrzebny tak dla uniknienia ich przeciążenia, jako też i na wypadek choroby i słabości u którego z Nauczycieli. [...] Tak długi przeciąg czasu do siedzenia, natężenia uwagi, lub też mówienia, zanadto osłabia zdrowie, tępi umysłowe władze i więcej może sprawić szkodliwych skutków dla Uczniów i Profesorów, aniżeli pożytku. [...] Doskonała znajomość teologicznych przedmiotów, dobre zrozumie jej zasad i potrafienie podciągnąć do nich wszystkie trudności, które się zdarzyć mogą w obowiązkach duchownych potrzebuje dłuższego nad dwa lata czasu. [...] Nauczanie takżeż nauk więcej w godzinach po południowych niż rannych, i przeciągnięcie ich aż do godziny 8 wieczornej ma wiele niedogodności bo władze umysłowe są do nauk zdolniejsze z rana niż po obiedzie; a spoczynek od pracy naukowej po każdym przyjmowaniu pokarmów, a najszczególniej wieczornem i przed nocnem spaniem jest wielce zdrowiu potrzebny. ArLm II, sygn. 133, Regens Nadolski do abpa warszawskiego, Tykocin, 14/26 XII 1836, k. 164, 167–169; A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 386.*

ks. Nadolskiego z 1835 r. Plan rządowy z 1836 r. nie pozostawił po sobie większego śladu w tym seminarium. Być może powiększone od roku szkolnego 1833/34 grono profesorów w Tykocinie do pięciu, było jedynym efektem przeprowadzania reform szkolnictwa seminaryjnego Królestwa Polskiego.

Kolejny plan rozkładu nauk w seminarium tykocińskim pochodzi z roku szkolnego 1837/38 r. Ksiądz regens Nadolski szczegółowo opisał plan zajęć na poszczególne dni tygodnia.

Niedziela – Z rana od godziny 6 do 7 Konferencja Duchowna. Po południu od godziny 4 do 5 Rubrum. Poniedziałek – Z rana od 8 do 9 Teologia Moralna, od 10 do 11 Prawo Kanoniczne. Dla pierwszoletnich od 8 do 9 Filozofia, od 10 do 11 Język Łaciński. Po południu od godziny 2 do 3 Hermeneutyka, od 5 do 6 Historia Kościelna. Wtorek – Z rana od 8 do 9 Teologia Moralna, od 10 do 11 Prawo Kanoniczne. Dla pierwszoletnich od 8 do 9 Filozofia, od 10 do 11 Język Łaciński. Po południu od godziny 2 do 3 Wymowa Kościelna, od 5 do 6 Historia Kościelna. Środa – Z rana od godziny 6 do 7 Konferencja Duchowna, Rekreacja. Czwartek – Z rana od 8 do 9 Teologia Moralna, od 10 do 11 Prawo Kanoniczne. Dla pierwszoletnich od 8 do 9 Filozofia, od 10 do 11 Język Łaciński. Po południu od godziny 2 do 3 Hermeneutyka, od 5 do 6 Historia Kościelna. Sobota – Z rana od 8 do 9 Teologia Moralna, od 10 do 11 Prawo Kanoniczne. Dla pierwszoletnich od 8 do 9 Filozofia, od 10 do 11 Geografia Starożytna. Po południu od godziny 2 do 3 Ceremonie Kościelne.

W rubryce *Uwagi* umieszczono stwierdzenie, że w tym roku wykładano prawo kanoniczne, w przyszłym zaś jego miejsce zajęć miała teologia dogmatyczna⁴⁹. Plan ten odpowiadał całkowicie programowi nauczania w seminarium tykocińskim opracowanym przez regensa w 1835 r. Podobnie jak poprzedni zakładał wykłady z filozofii dla pierwszego rocznika oraz przedmioty teologiczne dla pozostałych trzech roczników. Plan ten był realizowany do 1848 r.

W latach 1839/40 oraz 1840/41 w seminarium tykocińskim istniał także piąty rok studiów. Sytuacja taka trwała przez dwa kolejne lata. J. Dukała wyciąga z tego wniosek, że piąty rok został wprowadzony na próbę i szybko z niego zrezygnowano⁵⁰. Wydaje się, że jest to opinia błędna. W dalszym ciągu najważniejszym powodem pozostawania dłużej w seminarium duchownym w Tykocinie była kwestia nieosiągnięcia wieku kanonicznego kandydatów do święceń. Na przełomie 1839 i 1840 r. oraz 1847 i 1848 r. było kilku takich kleryków. W aktach seminarium tykocińskiego nie znaleziono jakiegokolwiek wzmianki, która potwierdzałaby wnioski J. Dukały. Co więcej, w korespondencji biskupa Straszynskiego do regensa Franciszka Zakrzewskiego z lat 1839–1840 kilkakrotnie pojawia się troska biskupa augustowskiego, by nowo wyświęceni nawet po otrzymaniu prezbiteratu powracali na jakiś czas do seminarium w celu pogłę-

⁴⁹ ArŁm II, sygn. 134, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na godziny w całym tygodniu roku 1837/38, [Tykocin], k. 13, 19.

⁵⁰ Por. J. Dukała, „*Ratio studiorum*”..., s. 225. Autor podaje datę wprowadzenia piątego roku na 1844/45. Piąty rok istniał także w latach 1822/23, 1839/40, 1841/42, 1847/48, 1862/63. Nie wiadomo jednak, czy nie dotyczył jedynie kleryków, którzy oczekiwali na osiągnięciu wymaganego wieku do święceń.

bienia doświadczenia duszpasterskiego oraz liturgicznego i pod okiem profesorów sprawowali sakramenty⁵¹.

Do 1848 r. plan nauki w seminarium tykocińskim był realizowany bez większych zmian. Regens F. Zakrzewski w lipcu tego roku podawał administratorowi diecezji augustowskiej szczegółowy plan wykładanych przedmiotów. Nowością było podanie tytułów traktatów. Ksiądz Zakrzewski pisał:

Kurs nauk w seminarium tutejszem jest rozłożony na 4 lata; w roku upłynionym szkolnym były wykładane Alumnom 3^{cie} i 5^{cie} letnim 1) z Teologii Dogmatycznej Traktaty: de Locis Theologicis. De Religione, de Deo, de praecipuis Operibus Dei, de Trinitate, de Incarnatione et opere Redemptionis humanae, de cultu religioso Christo, Sanctis, imaginibus ac reliquis exhibendo, denique de Gratia. W roku szkolnym 1846/1847 było wykładane tymże Alumnom Prawo Kanoniczne. 2) Z Teologii Moralnej Traktaty: de actibus humanis, de conscientia, de legibus, de peccato, de Decalogo et de Preceptis Ecclesiae. Oprócz powyższych nauk słuchali wszyscy Alumni, według rozkładu każdej nauki na 4 lata następujących przedmiotów: Archeologii, Introdukcji na Księgi Starego i Nowego Testamentu, Hermeneutyki i Exegetyki, (Teologii) Pastoralnej, Wymowy Kaznodziejskiej i Historii Kościelnej. Nadto 1^{szo} letni słuchali Filozofii, Języka Łacińskiego i Geografii Starożytnej z zastosowaniem do Pisma Świętego. Na ostatek dla wszystkich Alumnów było wykładane Rubrum i Liturgia, Ceremonie i Śpiewy Kościelne⁵².

Zasadnicze zmiany w programie nauczania w seminarium tykocińskim nastąpiły od roku szkolnego 1848/49. Liczba alumnów, która w latach 1835–1848 oscylowała wokół 10–15, od tej pory drastycznie spadła (do 3–4 w latach 1848–1854). Z powodu przeniesienia funduszu rządowego z Tykocina do seminarium w Sejnach w seminarium tykocińskim pozostał jedynie fundusz Branickiego, który pozwalał na utrzymanie jedynie trzech alumnów. Decyzją KRSWDiOP z 7/19 września 1848 r. klerycy seminarium tykocińskiego mieli studiować od tej pory jedynie nauki filozoficzne, po czym – po ukończeniu rocznego kursu – winni przejść do seminarium w Sejnach i tam pobierać nauki teologiczne. Dla kleryków pozostałych w Tykocinie opracowano nowy tygodniowy plan nauk W poniedziałek i w piątek rano od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ wykładano filozofię, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ naukę religii i moralności. Po południu od 16⁰⁰ do 17³⁰ nauczano języka łacińskiego, od 18⁰⁰ do 18³⁰ była lekcja duchowna (prawdopodobnie był to czas przeznaczony na czytanie lektury ascetycznej). We wtorek rano od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ wykładano filozofię, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ naukę religii i moralności. Po południu od 16⁰⁰ do 17³⁰ nauczano języka łacińskiego, od 18⁰⁰ do 18³⁰ była lekcja duchowna. We wtorek i we czwartek wszyst-

⁵¹ ArŁm II, sygn. 134, bp Straszyński do regensa Zakrzewskiego, Grajewo, 30 VI 1839, k. 41; tamże, bp Straszyński do regensa Zakrzewskiego, Sejny, 4 V 1840, k. 49; tamże, bp Straszyński do regensa Zakrzewskiego, Sejny, 21 VI 1840, k. 51. W drugim liście Straszyński z gorącością napisał o nowo wyświęconych dwóch diakonach z seminarium tykocińskiego, którzy właśnie ukończyli piąty rok, iż *Nie bardzo mi to miło, iż ci alumni a dziś Kapłani już nie powrócili otrzymawszy presbyterat do seminarium, gdzie pod okiem profesora i mszę św. dla wprawy, jakiś raz i drugi odprawić by mogli i nauki alias uwag, przestróg, sposobu w postępowaniu w dalszym życiu zasięgnąć mieliby spróbować.*

⁵² Tamże, Regens Zakrzewski do administratora diecezji augustowskiej, Tykocin, 25 VII 1848, k. 105–106.

kie zajęcia były rozplanowane podobnie jak w poniedziałek i w piątek, dodatkowo między 13⁰⁰ a 14⁰⁰ odbywał się śpiew. W środę rano od 6⁰⁰ do 7⁰⁰ i od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ odbywały się ćwiczenia duchowne. Po południu był czas na rekreację. W sobotę od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ wykładano filozofię, od 10⁰⁰ do 11⁰⁰ nauczano geografii starożytnej, między 13⁰⁰ a 14⁰⁰ ćwiczone ceremonie kościelne⁵³. Plan ten zasadniczo nie odbiegał od programów z lat poprzednich. Nowością były lekcje religii i moralności. Nauczano tego przedmiotu cztery razy w tygodniu. W praktyce było to nauczanie katechizmu połączone z elementami teologii. W porównaniu z planem zajęć z 1835 r. na kursie filozofii brakowało historii Kościoła, hermeneutyki, wymowy kościelnej, rubrum, liturgii. Wiązało się to przede wszystkim z brakiem profesorów. Według A. Schletza regens w tym okresie wykładów nie prowadził⁵⁴. Alumni przyjęci w roku szkolnym 1848/49 po odbyciu studiów filozoficznych kontynuowali naukę teologii w seminarium sejneńskim. Podobna sytuacja trwała do 1851 r. Dwóch alumnów, decyzją konsystorza pozostało w Tykocinie na drugi rok, ponieważ w Sejnach nie było dla nich miejsca. Z powodu braku wykładowców alumni ci słuchali wykładów teologii, jednak nie wszystkich przepisanych⁵⁵. Od tej pory w Tykocinie nauczano: rubrum, Pisma Świętego, teologii moralnej, teologii dogmatycznej, historii kościelnej i śpiewu⁵⁶. Dopiero po dwóch latach klerycy udawali się do Sejnu na kontynuację nauki. Miała to być sytuacja wyjątkowa⁵⁷. Na rok szkolny 1852/53 przyjęto czterech aspirantów. Przyjęcie czwartego kandydata wiązało się z niewykorzystanym rok wcześniej funduszem, który pozostał po wydalonym alumnie⁵⁸. W lipcu następnego roku na pytanie regensa F. Zakrzewskiego, czy alumni mają udać się na naukę teologii do seminarium sejneńskiego, konsystorz generalny odpowiedział, że z powodu nieustalenia tej sprawy przez władze diecezjalne oraz niemożności święcenia alumnów, którzy ukończyli naukę, klerycy mieli pozostać w Tykocinie i tutaj podjąć naukę teologii⁵⁹. Ksiądz F. Zakrzewski kontaktował się z konsystorzem w celu ustalenia jed-

⁵³ Tamże, Seminarium w Tykocinie, [Tykocin 1848], k. 118–119. tamże, sygn. 104, Rozkład tygodniowy nauk dla pierwszoletnich alumnów seminarium tykocińskiego na godziny na r. szkolny 1849/50, k. 487–488.

⁵⁴ A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 391. W roku szkolnym 1851/51 według źródeł regens nauczał rubrum. ArŁm II, sygn. 134, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1851/52, [Tykocin, 23 VII 1852], k. 154, 156, 159.

⁵⁵ Tamże, Regens Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 20 VIII/1 IX 1851, k. 140.

⁵⁶ Tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1851/52, [Tykocin, 23 VII 1852], k. 159.

⁵⁷ Tamże, Konsystorz generalny do regensa Zakrzewskiego, Sejny, 12 IX 1851, k. 141.

⁵⁸ Tamże, Regens Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 14/26 VII 1851, k. 41; tamże, Konsystorz generalny do regensa Zakrzewskiego, Sejny, 12 IX 1851; tamże, Lista alumnów seminarium tykocińskiego z półroczu zimowego roku szkolnego 1852/53, k. 171–172.

⁵⁹ Tamże, Regens Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 11 VII 1853, k. 174; tamże, Konsystorz generalny do superiora domu XX. Misjonarzy ks. Zakrzewskiego, Sejny, 16 VII 1853.

nolitego programu i podręczników dla kursu teologii w seminarium tykocińskim na rok 1853/54. Na początku drugiego półrocza, w marcu 1854 r. przesłał władzy diecezjalnej listę profesorów, wykładów, listę alumnów oraz ocenę ich osiągnięć. W tym roku trzech profesorów prowadziło następujące wykłady: z Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, historii Kościoła, prawa kanonicznego i teologii pastoralnej. Jednocześnie w seminarium sejneńskim nauczano tych samych przedmiotów, wyjąwszy teologię pastoralną. W Sejnach ponadto nauczano introdukcji do Pisma Świętego Starego Testamentu, a także wymowy kaznodziejskiej i rubrum⁶⁰. Kurs teologii, poza niewielkimi różnicami, był podobny zarówno w seminarium tykocińskim, jak i sejneńskim. Jesienią 1854 r. nie było wiadomo, jakie będą dalsze losy kleryków z Tykocina. Z korespondencji nowego regensa ks. Wincentego Janiszewskiego do administratora diecezji wynika, że istniały nieudomowienia w tej kwestii. W końcu listopada regens dziwił się, że nie przysłano jeszcze nowych kandydatów do seminarium tykocińskiego. Poinformował ponadto, iż próbował dowiadywać się w KRSWDiOP, czy możliwe byłoby powiększenie liczby alumnów w seminarium, którzy mogliby studiować na własny koszt⁶¹. Ponieważ w 1854 r. alumni drugorocznicy przenieśli się do Sejn, do Tykocina zaś nie przybył żaden nowy aspirant do stanu duchownego, pomimo obietnicy administratora diecezji przysłania trzech kandydatów; w roku szkolnym 1854/55 wstrzymano prowadzenie zajęć w seminarium. Świadczy o tym list regensa Janiszewskiego do administratora diecezji ks. Bonawentury Butkiewicza:

W roku zeszłym (to jest w 1854 – J.L.) [...] 2^{ch} Kapłanów jako potrzebnych li do wykładania przedmiotów, utrzymania porządku seminaryjskiego i Exercycjów duchownych pozostawiłem, Temczasem Alumni nie przybyli, a Profesorów przez cały rok trzymać trzeba było, bez których byłoby się obeszło”. „Pozwoli sobie J. W.P. Dob. Przedstawić sobie, że po zniesieniu seminarium wszystkie utensylia tak po Stancjach jako i po refektarzu będące jedne popsute a drugie zniszczone zostały⁶².

Ksiądz Butkiewicz kilka dni później odpisał na ten list, wspominając o braku wykładów dla alumnów w seminarium tykocińskim w roku 1854/55: *W upłynionym roku żadnego nie było tamże alumna*. Administrator diecezji zachęcał misjonarzy do podjęcia na nowo kształcenia kleryków i przyjęcia nowych kandydatów: *W ten tylko albowiem sposób może odżyć i nadal exystować nieogłędnie i nie-*

⁶⁰ Tamże, Kancelaria do ks. Zakrzewskiego regensa seminarium w Tykocinie, Sejny, 8 X 1853, k. 176; tamże, Lista imienna profesorów z wykazem przedmiotów nauk, Tykocin, 24 III 1854, k. 179–180.

⁶¹ Tamże, Regens Zakrzewski do konsystorza generalnego, Tykocin, 13 X 1853, k. 177; tamże, Regens do [administratora diecezji], Tykocin, 23 XI 1854, k. 182.

⁶² Tamże, ks. Janiszewski do administratora diecezji, Tykocin, 6 VII 1855, k. 194; tamże, ks. Janiszewski do administratora diecezji, Tykocin, 17 VIII 1855, k. 198–199.

*slusznie zwiniete dotqd tykocińskie seminarium*⁶³. Pomimo interwencji ks. Butkiewicza w KRSWDiOP, aby móc kształcić w seminarium tykocińskim alumnów także na własny koszt, dopiero w czerwcu 1855 r. przyszła odpowiedź Komisji⁶⁴. W tej sytuacji administrator diecezji postanowił nie czekać na odpowiedź KRSWDiOP i sam zdecydował przysłać do Tykocina aspirantów, którzy opłaciliby pobyt w seminarium. Na rok 1855/56 zostało przyjętych do Tykocina 13 kandydatów do stanu kapłańskiego na kurs nauk filozoficznych⁶⁵. Regens ks. W. Janiszewski wyrażał radość z przywrócenia funkcjonowania seminarium tykocińskim oraz zapewniał o współpracy misjonarzy w tym dziele. Opracowano dla nich nowy plan zajęć. O godzinie 5⁰⁰ klerycy wstawali (z wyjątkiem poniedziałku i piątku – pobudka była o godzinie 6⁰⁰). Od 5³⁰ do 6⁰⁰ trwało rozmyślanie na podstawie przeczytanego fragmentu Pisma Świętego (w poniedziałek i piątek o 6³⁰). O 7⁰⁰ uczestniczono we mszy św., od 8⁰⁰ do 9⁰⁰ odbywały się wykłady filozofii, od 9⁰⁰ do 10⁰⁰ studium własne, między 10⁰⁰ a 11⁰⁰ nauczano języka łacińskiego wraz z ćwiczeniami, o 11³⁰ spożywano obiad. Od południa do 13⁰⁰ odbywała się rekreacja. Po południu od 13⁰⁰ do 14⁰⁰ miały miejsce ćwiczenia ceremonii i śpiew, zamiennie co drugi dzień. Od 14⁰⁰ do 15⁰⁰ studium własne, od 15⁰⁰ do 16⁰⁰ wykłady historii powszechnej z geografją, od 16⁰⁰ do 17⁰⁰ był czas na przygotowanie do następnej lekcji. Od 17⁰⁰ do 17⁴⁵ był wykład z katechizmu, czyli nauki katolickiej, od 18⁰⁰ do 18³⁰ lektura duchowna. O 18³⁰ do 19⁰⁰ spożywano kolację. Po niej rekreacja do 20⁰⁰. O 20⁰⁰ następował rachunek sumienia. Dzień kończono o 21⁰⁰ dzwonkiem na ciszę nocną. W każdą środę tygodnia rekreacja trwała przez cały dzień, konferencja duchowna była po rozmyślaniu, w niedzielę rozmyślanie nawiązywało do bieżącej Ewangelii. W soboty i wigilie uroczystości klerycy przystępowali do spowiedzi św. W przedstawionym planie znalazły się pewne nowości. Przede wszystkim po raz pierwszy umieszczono w rozkładzie zajęć ćwiczenia duchowne, takie jak rozmyślanie, msza św. czy spowiedź (choć i tak realizowano je wcześniej). Ponadto, zamiast historii Kościoła wprowadzono historię powszechną. W pierwszym półroczu roku 1855/56 nauczano także historii starożytnej⁶⁶.

W następnym roku władze diecezjalne podjęły decyzję, aby alumni pozostali w Tykocinie i rozpoczęli naukę teologii. Trzech profesorów prowadziło wykłady: Pisma Świętego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, prawa kanonicznego, historii kościelnej, teologii pastoralnej, rubrum, śpiewu gregoriańskiego i wymo-

---

⁶³ Tamże, ks. Butkiewicz do superiora seminarium tykocińskiego, Sejny, 12 VII 1855, k. 195. Może budzić zdziwienie, że żaden z autorów prac na temat seminarium tykocińskiego nie wzmiankuje o braku wykładów w roku 1854/55. Ani W. Jemielity, ani A. Schletz, ani J. Dukala nic o tym wydaniu nie wspominają.

⁶⁴ ArŁm II, sygn. 89, KRSWDiOP do ks. Butkiewicza, Warszawa 9/21 VI 1855, k. 501.

⁶⁵ ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna alumnów seminarium diecezjalnego tykocińskiego, Tykocin 15 II 1856, k. 209–210.

⁶⁶ ArŁm II, sygn. 134, Ordo diurnus seminarii tykocinensis, [Tykocin 1855], k. 205.

wy kaznodziejskiej⁶⁷. Klerycy ci, po roku wykładów z filozofii i trzech latach teologii zostali wyświęceni w końcu sierpnia 1859 r. Jesienią tego roku przyjęto do seminarium 22 nowych kandydatów. Cześć z nich przebywała w Tykocinie do 1863 r., do chwili zawieszenia działalności seminarium tykocińskiego. W ostatnim roku istnienia zakładu – 1862/63 były dwa kursy: pierwszy i czwarty. Kurs filozofii liczył 16 alumnów. Jesienią 1863 r. wszyscy alumni zostali przeniesieni z Tykocina do seminarium sejneńskiego⁶⁸. Seminarium tykocińskie w wyniku przeniesienia alumnów przestało funkcjonować. Prawie wszyscy profesorowie wyjechali z Tykocina. Klasztor tykociński został zamknięty 28 listopada 1864 r. Przy jego zamknięciu byli obecni misjonarze ks. Piotr Krzypkowski pełniący tymczasowo obowiązki proboszcza i ks. Józef Knapiński, którzy pełnili dozór nad zajęciem przez władze majątkiem misjonarskim⁶⁹. W latach 1869–1891 proboszczem parafii tykocińskiej był misjonarz ks. Kalikst Kruszewski.

W latach 1771–1863 w seminarium tykocińskim 371 alumnów przygotowywała się do święceń kapłańskich. W początkowych latach nauka trwała dwa lub trzy lata, później została przedłużona na cztery lata. Niektórzy z powodu braku wieku kanonicznego pozostawali w seminarium nawet przez pięć lat. W ostatnim okresie istnienia zakładu z powodu przeniesienia części kleryków do seminarium w Sejnach ponownie ograniczono liczbę lat nauki. Omówione plany zajęć ukazują starania profesorów misjonarskich mające na celu przygotowanie kleryków do pełnienia posługi kapłańskiej na terenie diecezji łuckiej, wigierskiej i augustowskiej. W *ratio studiorum* w kolejnych okresach można zauważyć wprowadzanie nowych przedmiotów oraz przedłużanie lat nauki w celu przekazania większego zasobu wiedzy, szczególnie teologicznej. Proponowane przez władze państwowe ogólnoprogramy nauki w seminariach Królestwa Polskiego z 1821 i z 1836 r. nie znalazły zastosowania w omawianym seminarium. Natomiast oddolny projekt, autorstwa regensa ks. A. Nadolskiego przygotowany w 1835 r., został wcielony w życie i realizowany do końca istnienia seminarium tykocińskiego. Z powodu braku źródeł trudno dokładnie ustalić, jaki był poziom nauczania w tym seminarium. Niekiedy pod adresem części profesorów tykocińskich wysuwano zarzuty i braki w sposobie i metodzie prowadzenia wykładów. Faktem jest, że dla wielu profesorów seminarium tykocińskie było pierwszą placówką i miejscem nabywania doświadczenia profesorskiego, co musiało w konsekwencji obniżać

---

⁶⁷ Tamże, Lista imienna alumnów seminarium tykocińskiego, [Tykocin] 5 III 1857, k. 222–223; tamże, Zaświadczenie administratora diecezji wydane alumnowi Antoniemu Leśniewskiemu, Tykocin, 22 VIII/3 IX 1857, k. 237.

⁶⁸ Tamże, ks. Janiszewski do administratora Choińskiego, Tykocin, 30 VII 1863, k. 302, 305; tamże, Administrator Choiński do ks. Dmochowskiego wizytatora XX. Misjonarzy, Sejny, 14 VIII 1863, k. 305.

⁶⁹ AGAD, sygn. 882, Protokół opisania i przejęcia na rzecz Skarbu Królestwa majątku należącego do zniesionego klasztoru Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Tykocinie, Tykocin, 27 XII/8 I 1864, s. 55–63.

poziom wykładów, a co za tym idzie wpływało negatywnie na wiedzę kleryków. Z drugiej jednak strony, wyniki osiągane przez niektórych alumnów, którzy po roku czy później podejmowali studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, w Seminarium Głównym czy w warszawskiej Akademii Duchownej, świadczą nie tylko o ich zdolnościach, ale i o zdobyciu pewnej podstawowej wiedzy, potrzebnej do kształcenia się na uczelniach teologicznych o najwyższym poziomie w Królestwie Polskim⁷⁰.

3. PODRĘCZNIKI

W celu uzyskania pełniejszego obrazu *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim należy przedstawić używane w trakcie nauki podręczniki⁷¹. W seminarium duchownych Królestwa Polskiego do wykładów posługiwano się podręcznikami lub skryptami własnymi. Misjonarze tykocińscy, według zaleceń Zgromadzenia Misji, w celu dokładnego i wiernego przekazywania doktryny katolickiej, ściśle trzymali się określonych podręczników. Pierwsze wzmianki o nauczaniu filozofii w Tykocinie pochodzą z 1818 r.; najstarsze wiadomości o podręcznikach używanych do nauki filozofii pochodzą z 1833 r. Według wykazu podręczników z tego okresu podczas wykładów korzystano z dzieł pijara Edwarda Joba⁷². Z tych dzieł nauczano także w seminarium w Janowie Podlaskim w 1808 r. W 1836 r. wymieniono ten podręcznik do nauczania filozofii również w seminarium: Świętego Krzyża w Warszawie, Płocku Pułtusku oraz we Włocławku⁷³. W roku szkolnym 1849/50 regens Zakrzewski przedstawił plan wykładów filozofii w seminarium tykocińskim. Przedmiot ten wykładano wówczas na pierwszych dwóch rocznikach, w wymiarze 5 godzin tygodniowo. Książd Zakrzewski podał szczegółowy opis wykładanego przedmiotu:

Nauczyciel dawać będzie alumnom podług zasad filozofii autora Sirou, tejsze nauki historia – reguły logiczne i źródła, z jakich czerpać mają dowody na poparcie tak twierdzeń własnych w różnych materiach i okolicznościach, jako też do krytycznego rozbioru twierdzeń drugich – w metafizyce szczególnież uwagę alumnów zwróci na dowody przekonujące o istnieniu Boga i o jego doskonałościach, o istnieniu duszy i jej władzach i własnościach – w etyce

⁷⁰ Por. A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 399.

⁷¹ Tamże, s. 399–407.

⁷² E. Job, *Institutiones logicae et metaphisicae*, Vienna 1772; tenże, *Institutiones philisophiae practicae*, Vienna 1773.

⁷³ ArŁm II, sygn. 104, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, k. 3–4; tamże, Rozkład czyli plan nauk na lat 4^{ty} alumnom seminarium tykocińskiego, k. 112, 119; ArLb, Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminarium Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny, k. 63; S. Kotkowski, *Nauczanie w sandomierskim seminarium...*, s. 36; Z. Młynarski, *Formacja intelektualna alumnów...*, s. 70–71.

*obszerniej traktować będzie o prawie naturalnym – o powinnościach ludzi względem Boga, zwierzchności, bliźnich i siebie samych i na czym te powinności zasadzają się*⁷⁴.

Historia Kościoła była wykładana w seminarium tykocińskim od około 1800 r. z podręcznika Jana Nepomucena Albera⁷⁵. Z książek tego autora korzystano w Warszawie w obydwu seminariach, a także we Włocławku, Janowie, Lublinie, Płocku i Sejnach⁷⁶. W początkowym okresie nauczania w seminarium w Tykocinie, na wykłady historii Kościoła przeznaczano 5 godzin, później zaś o godzinę mniej. W 1819 r. w tutejszym zakładzie nauczano dodatkowo historii powszechnej, do niej w latach następnych dodano także geografii starożytną, do której korzystano z podręcznika Antoniego Jana Letronne'a⁷⁷. Przedmiot ten miał służyć lepszemu zrozumieniu nauk biblijnych. Był wykładany raz w tygodniu dla słuchaczy pierwszego roku. W planie nauk z 1849/50 r. przedstawiono cel nauczania przedmiotu:

*Nauczyciel wykladać będzie alumnom rozległość poznanej od starożytnych geografów kuli ziemskiej – jej zamieszkania przez różnego nazwiska narody – podział – znaczniejsze miasta szczególnie w Piśmie Świętym wzmiankowane i w nich zaszłe zdarzenia historyczne – jakie dziś te miasta nazwy noszą i do jakich krajów należą. Do tego używać będzie Atlasu Nędzyńskiego, magistra sztuk wyzwolonych*⁷⁸.

W dawnych seminariach duchownych wymagano dobrej znajomości języka łacińskiego. Podczas przyjmowania kandydatów do seminarium sprawdzano stopień opanowania tego języka, który doskonalono na pierwszym roku. W 1833/34 wykładano język łaciński dwa razy w tygodniu. Wykładowcy w roku szkolnym 1836/37 korzystali z podręcznika pijara Idziego Presiowskiego⁷⁹, wydanego w

⁷⁴ P. S. Sirou, *Institutiones philosophicae, intelligentiae tironum*, Paris 1834. Por. ArŁm II, sygn. 104, Rozkład tygodniowy nauk dla pierwszoletnich alumnów seminarium tykocińskiego na godziny na rok szkolny 1849/50, [Tykocin 1850], k. 487–488; tamże, Plan nauk mających się dawać w seminarium tykocińskim 1849/50, [Tykocin 1850], k. 489–490.

⁷⁵ J.N. Alber, *Institutiones Historiae Ecclesiasticae*, t. 1–5, Agriae 1825, tenże, *Epithome Institutionum Historiae Ecclesiasticae*, Agriae 1826. Jan Nepomucen Alber (1753–1830) był nauczycielem w gimnazjum i kolegium pijarskim oraz profesorem na Uniwersytecie w Peszcie. Był autorem licznych dzieł dogmatycznych, historycznych i filozoficznych. Por. Alber (*Jan Nepomucen*), w: *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, t. 1, Warszawa 1859, s. 317. Według A. Schletza, *Epithome Institutionum Historiae Ecclesiasticae* – krótsze opracowanie historii Kościoła bardziej nadawało się do wykorzystania w seminariach duchownych. Było w powszechnym użyciu w seminariach duchownych Królestwa Polskiego prowadzonych przez misjonarzy. Por. A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 404.

⁷⁶ ArLb, Akta seminarium Diecezji Lubelskiej, Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny, k. 63.

⁷⁷ A.J. Letronne, *Wykład elementarnej starożytnej i nowożytnej jeografii*, Warszawa 1829. Por. ArŁm II, sygn. 104, k. 112, 119; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 407.

⁷⁸ ArŁm II, sygn. 104, Plan nauk mający się dawać w seminarium tykocińskim na rok szkolny 1849/50, k. 489–490; A. Nędzyński, *Atlas orbis antiqui*, Varsaviae 1825.

⁷⁹ I. Presiowski, *Gramatyka łacińska pijarska*, Warszawa 1829. Por. *Presiowski Idzi*, w: K. Estreicher, *Bibliografia Polska XIX. stulecia*, t. 3, Kraków, 1876, s. 531.

1829 r. Pomocą w tłumaczeniu były teksty wzięte z dzieł Salustiusza⁸⁰. Prawdopodobnie były to teksty *Sprzysiężenie Katyliny* lub *Wojna z Jugurtą*. Autor, historyk rzymski wykazywał w nich, że demoralizacja nobilew rzymskich doprowadzi państwo do upadku. W planie nauk z 1849/50 określono szczegółowo sposób nauczania łaciny:

Nauczyciel w wykładaniu tego języka trzymać się będzie zasad i metody gramatyki Trojańskiego – wytłumaczy alumnom gruntownie części mowy i ich odmiany – składnię prostą i ozdobną, stosując do wyłożonych reguł gramatycznych zadawać im będzie już ustnie, jak na piśmie ćwiczenia z j. polskiego na łaciński i przeciwnie, one poprawiać, sam będzie mówił po łacinie z alumnami i podobnie im każe się tłumaczyć – nawet wymagać będzie po nich, aby w codziennej konwersacji tymże językiem między sobą rozmawiali. Kiedy ich obznajomi z j. łacińskim, natenczas dla gruntowniejszego ich wydoskonalenia w tymże języku używać będzie do tłumaczenia autorów klasycznych, jako to: Korneliusza Neposa, Liwiusza itd. I zwracać będzie ich uwagę w czasie tłumaczenia nie tylko na wyrazy, na rzecz samą, ale i na styl, jakim autor pisał⁸¹.

Podczas ćwiczeń tłumaczono największe dzieła Neposa, *De viris illustribus* oraz Liwiusza, *Ab urbe condita*⁸².

Alumni pierwszego roku pogłębiali znajomość katechizmu oraz zapoznawali się z podstawami obyczajów moralności. O przedmiocie tym są wzmianki w latach 1821–1823. Cytowany plan nauk z 1849/50 r. określił dokładnie cele i zadania w nauce tego przedmiotu:

Nauczyciel wykladać będzie alumnom: 1° – początek, wzrost religii Boskiej uważany w Starym i Nowym Zakonie, jej skład wiary, tudzież dowody, na których się te same wiary artykuły gruntują; 2° – cnoty teologiczne i moralne, przykazanie boskie i kościelne, prawa cywilne i potrzebę ich wykonywania, naturę Sakramentów Świętych, ich skutki, warunki do ważnego i godnego ich przyjmowania, znaczenie obrzędów im towarzyszących.

Do nauki religii i moralności plan przewidywał wykorzystanie podręcznika *Nauki katolickie* autorstwa Franciszka A. Pougeta⁸³. W seminarium tykocińskim wykładano także logikę, fizykę, matematykę i geometrię, nie wiadomo jednak, z jakich podręczników korzystano.

⁸⁰ ArŁm II, sygn. 104, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na rok szkolny 1833/34, k. 5–6; tamże, Plan nauk w roku 1836/37, k. 112, 119.

⁸¹ Tamże, Plan nauk mający się dawać w seminarium tykocińskim na rok szkolny 1849/50, k. 489–490; J.K. Trojański, *Gramatyka łacińska do potrzeby szkół polskich zastosowana*, Wrocław 1819. Jak podaje A. Schletz autor ten wydał także inne dzieła poświęcone językowi łacińskiemu: *Słownik polsko-łaciński*, Wrocław 1819 oraz *Zadania do tłumaczenia z polskiego na łaciński*, Poznań 1828. Niewykluczone, że właśnie z tych podręczników korzystali profesorowie seminarium tykocińskiego. Por. A. Schletz, *Działalność oświatowa...*, s. 406–407.

⁸² W spisie ksiązek z 1800 r. widnieje jedno z dzieł: T. Livi Patavini, *Romanae historiae principis libri omnes*, Francoforti ad Menum 1612; por. BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800]..., k. 58.

⁸³ F.A. Pouget, *Nauki katolickie*, Warszawa 1830; ArŁm II, sygn. 104, Plan nauk mający się dawać w seminarium tykocińskim na rok szkolny 1849/50, k. 489–490.

Pierwsze wzmianki o wykładach Pisma Świętego w seminarium tykocińskim pochodzą z 1800 r. Według planu nauk z 1836 r. wszyscy alumni seminarium tykocińskiego zarówno słuchacze teologii, jak i filozofii słuchali wykładów Starego i Nowego Testamentu⁸⁴. Poznanie Pisma Świętego i zasady rozpoznawania zamierzonego przez autora natchnionego tekstu biblijnego były ważnym przedmiotem w nauczaniu seminaryjnym. Znajomość Biblii konieczna była nie tylko w kaznodziejstwie czy podczas innych działań duszpasterskich, ale przede wszystkim wpływała na kształtowanie duchowości kapłańskiej. Klerycy pogłębiali wiedzę o Piśmie Świętym nie tylko na wykładach, ale także podczas lektury własnej. Według reguły seminarium tykocińskiego w niedziele i święta czytali ją przez trzy kwadransy we własnych pokojach. Zwyczaj codziennego czytania Biblii misjonarze czerpali z własnych konstytucji i praktykowali go w seminariach sobie powierzonych⁸⁵. Program nauczania i liczba godzin zmieniały się w ciągu funkcjonowania zakładu. Na wykłady tego przedmiotu poświęcano od 2 do 5 godzin tygodniowo. W seminarium Świętego Krzyża, gdzie kształcili się wykładowcy z Tykocina, realizowano szeroki program przedmiotów biblijnych⁸⁶, można zatem domniemywać, że zdobytą wiedzę profesorowie seminarium tykocińskiego przekazywali także alumnom. Źródła nie wspominają, jakiego tekstu używano podczas zajęć. Misjonarska biblioteka domu tykocińskiego posiadała egzemplarze łacińskiej *Wulgaty* oraz polsko-łacińskiego przekładu Biblii autorstwa J. Wujka, które były wykorzystywane podczas wykładów⁸⁷. Korzystano także z komentarzy Jeana Herarda Jannsenisa oraz misjonarzy Andrzeja Pohla i Antoniego Putiatyckiego⁸⁸.

⁸⁴ Tamże, Rozkład, czyli plan nauk na lat 4 rozłożony dla alumnów seminarium tykocińskiego roku 1836/37, sygn. 104, k. 112, 119.

⁸⁵ ANP sygn. 26, *Diebus dominicis, festivisque finito matutino ad sua habitacula revertentur et implendent tempus lectioni S. Scripturae per tres horae quadrantos*, k. 5.

⁸⁶ Por. L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych w XIX i początkach XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 36.

⁸⁷ *Biblia Sacra Vulgata*, Venetiis, 1777; *Biblia, to jest Xsięgi Starego i Nowego Testamentu na Polski język z Łacińskiego przełożone przez Księdza Jakuba Wujka*, Wrocław 1740. Obydwa egzemplarze znajdują się w: AMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800]..., k. 1.

⁸⁸ J.H. Jannsens, *Hermeneutica Sacra*, Leodium 1818, Vilnae 1830; A. Pohl, *Scriptura Sacra per questiones exposita*, Vilnae 1810; A. Putiatycki, *Enchiridion Hermeneuticae sacra*, Varsaviae 1859. Jannsens Jean Herard – teolog i historyk belgijski, (1783–1853), por. *Jannsens Jean Herard*, w: A.M. Hyamson, *A dictionary of universal biography of all ages and of all peoples*, London 1960, s. 318. Andrzej Pohl (1742–1820) – misjonarz, wykładowca seminaryjny, wybitny kaznodzieja i duszpasterz. Autor wielu dzieł z dziedziny ascetyki, kaznodziejstwa, liturgiki, filozofii, teologii i bibliistyki. W 1811 r. Uniwersytet Wileński uhonorował go tytułem doktora teologii. Por. A. Schletz, J. Dukała, *Pohl Andrzej*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 376–383; T. Salwa, *Ks. Andrzej Pohl (1742–1820). Życie i działalność*, Lublin 1962 (mps w Bibliotece KUL). Putiatycki (Putyatycycki) Antoni (1787–1862) – misjonarz, wykładowca w seminariach duchownych, autor dzieł z dziedziny teologii moralnej, hermeneutyki biblijnej i filozofii. Jego *Enchiridion* oparty był w dużej mierze na podręczniku J. H. Jannsenisa. Por. J. Dukała, *Putiatycki (Putyatycycki) Antoni*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 386–390. ArLb, Akta seminarium Diecezji Lubelskiej,

Teologia dogmatyczna stanowiła ważny przedmiot wykładany na studiach teologicznych w seminariach duchownych. Na przełomie XVIII i XIX w. ta dziedzina wiedzy przeżywała okres zastoju. W nauczaniu seminaryjnym skupiano się raczej na pogłębianiu praktycznych nauk kościelnych, takich jak teologia moralna, kaznodziejstwo czy ceremonie. Program kształcenia duchowieństwa miał charakter raczej duszpasterski, stąd mniej uwagi poświęcano rozważaniom teoretycznym⁸⁹. W Tykocinie wykładowcy tego przedmiotu są wzmiankowani od 1801 r. W późniejszych latach alumni korzystali z podręcznika Andrzeja Pohla, *Institutiones theologiae dogmaticae*; była to skrócona wersja dzieła Piotra Colleta, *Institutiones theologiae ad usum seminariorum*. Collet zdecydowany wróg jansenizmu, uległ umiarkowanemu gallikanizmowi⁹⁰. Od lat dwudziestych XIX w. teologię dogmatyczną wykładano w wymiarze pięciu godzin tygodniowo. Według relacji regensa ks. Nadolskiego, w 1833 r. alumni słuchali co drugi rok wykładów tego przedmiotu na przemian z prawem kanonicznym. Ponieważ jeden rok nie wystarczał, dlatego przedłużano nauczanie dogmatyki na kilka miesięcy następnego roku. Dwa lata później, według nowego rozkładu nauk, alumni studiujący teologię mieli słuchać tego przedmiotu przez dwa lata następujące po sobie przez wszystkie dni tygodnia⁹¹.

Nauczanie teologii moralnej w seminariach polskich na przełomie XVIII i XIX nie stało na najwyższym poziomie. Przyczyną był fakt, iż seminaria nie były ośrodkami pracy twórczej, ale służyły przekazywaniu alumnom wiedzy praktycznej, potrzebnej w pracy duszpasterskiej. Częste zmiany profesorów oraz konieczność wykładania przez nich jednocześnie kilku przedmiotów nie sprzyjały pogłębieniu wiedzy i kształtowaniu specjalizacji⁹². Zarówno w seminariach prowadzonych przez misjonarzy, jak i na wydziałach teologicznych Królestwa Polskiego

---

Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach diecezjalnych nauki. Wydział Teologiczny, [Warszawa 1/13 VII 1836], k. 65–66. Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 400; L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych...*, s. 38.

⁸⁹ Por. B. Przybylski, *Teologia dogmatyczna*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 107, 116–117.

⁹⁰ A. Pohl, *Institutiones theologiae dogmaticae*, t. 1–2, Vilnae 1808–1809, P. Collet, *Institutiones theologiae ad usum seminariorum*, Paris 1749. Piotr Collet (1693–1770) – francuski misjonarz, profesor teologii w Paryżu. Por. Becht M., *Collet Pierre CM*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 1, Freiburg–Basel–Wien 2006, kol. 1258. Podręcznik Pohla został w 1836 skrytykowany przez profesorów seminarium sandomierskiego. Ustosunkowując się do Projektu planu nauk z tego roku, stwierdzono, że podręczniki Pohla, jakkolwiek oczyszczone z sylogizmów, zawierały wiele kwestii niepotrzebnych, ciekawych, a niepożytecznych. Por. ArŁm II, sygn. 104, Rozkład nauk na profesorów w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, k. 3–4. S. Kotkowski, *Nauczanie w sandomierskim seminarium...*, s. 49.

⁹¹ Taże, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, [Tykocin, 8 III 1835], k. 5–6; ArŁm II, sygn. 134, Rozkład nauk na lat 4 dla alumnow seminarium tykocińskiego uczyniony w 1835 r., [Tykocin 1835], k. 14, 18.

⁹² F. Greniuk, *Teologia moralna w XIX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 232–233.

nauczanie teologii moralnej oparte było na probalilioryzmie, nauczanie zaś św. Alfonsa nie było znane. Następstwem tego był pewien rygoryzm, szczególnie w dziedzinie częstego przyjmowania Komunii św.⁹³. W seminarium tykocińskim. nauczaniu teologii moralnej poświęcano pięć godzin wykładów tygodniowo. Jako podręcznika używano Andrzeja Pohla *Institutiones theologiae moralis ad usum ecclesiasticorum*,. Pohl swą książkę wzorował na dziele Piotra Colleta, *Institutiones theologiae moralis, quas ad usum seminariorum...contraxit Petrus Collet*⁹⁴. Collet w teologii moralnej był zwolennikiem probalilioryzmu, chociaż na Zachodzie kierunek ten zastąpiono doktryną św. Alfonsa Ligouriego, Collet nie zmienił swojej postawy. Podręcznik Pohla był często stosowany w seminariach polskich XIX w. Autor w dwóch tomach w formie pytań i odpowiedzi w przystępnej formie zawarł podstawowe traktaty z dziedziny teologii moralnej. W odróżnieniu od Colleta, Pohl zrezygnował z argumentacji scholastycznej, lecz czerpał z dowodów z Pisma Świętego. W niektórych kwestiach Pohl miał inne zdanie niż Collet; niekiedy uwzględniał naukę współczesnych teologów⁹⁵. Po 1858 r. do seminariów misjonarskich wprowadzono podręcznik Antoniego Putiatyckiego – *Teologia moralis ad usum cleri diaecesani conscripta*. Nie wiadomo jednak, czy korzystano z tego podręcznika także w Tykocinie⁹⁶.

Od 1809 r. w seminarium tykocińskim wykładano prawdopodobnie teologię pastoralną. Wykłady odbywały się początkowo przez cztery lub pięć godzin, później jedynie przez dwie godziny tygodniowo. Jak podano w planie nauk z roku 1836/37, wykładów teologii pastoralnej słuchano przez trzy lata. Jako podręcznika używano *Institutiones theologiae pastoralis* Józefa Laubera⁹⁷. Program tego podręcznika oparty był na koncepcji opata benedyktyńskiego F.S. Rautenstraucha. Teolog ten ograniczył rolę duchownych do urzędników państwowych, a przedmiot teologii pastoralnej dodał do obowiązków duszpasterskich według

---

⁹³ Por. W. Wicher, *Nauka teologii moralnej w dawnych seminariach misjonarskich*, „Nasza Przeszłość”, t. 3: 1947, s. 179.

⁹⁴ A. Pohl, *Institutiones theologiae moralis ad usum ecclesiasticorum*, t. 1–2, Vilnae 1809–1810; P. Collet, *Institutiones theologiae, quas ad usum seminariorum...contraxit Petrus Collet*, Culmae in Prussia 1765; dzieło Colleta widnieje na liście książek z 1800 r. Por. BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800]..., k. 33. ArLb, Akta seminarium Diecezji Lubelskiej, Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział Teologiczny, [Warszawa 1/13 VII 1836], k. 65–66; Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 401–402.

⁹⁵ Podobieństwa i różnice między dziełami Colleta i Pohla omówił Władysław Wicher. Por. tenże, *Nauka teologii moralnej...*, s. 166 n; F. Greniuk, *Teologia moralna...*, s. 237–239.

⁹⁶ A. Putiatycki, *Teologia moralis ad usum cleri diaecesani conscripta*, Varsaviae 1858; W. Wicher, *Nauka teologii moralnej...*, s. 171, 177; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 402.

⁹⁷ J. Lauber, *Institutiones theologiae pastoralis*, t. 1–2, Tyrnaviae 1783. ArLm II, sygn. 104, Rozkład nauk na profesorów w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, k. 3–4; tamże, Rozkład, czyli plan nauk na lat 4 rozłożony dla alumnów seminarium tykocińskiego roku 1836/37, k. 112, 119.

trzech działów. Pierwszy dział dotyczył nauczania prawd wiary i konstruowania kazań. Drugi poświęcony był sprawowaniu sakramentów świętych, trzeci koncentrował się na budowaniu przykładowego postępowania kapłana. W praktyce podręcznik Laubera traktował teologię pastoralną jako zbiór wskazówek i reguł postępowania kapłana z wiernymi. Tak pojmowany przedmiot miał na celu wprowadzenie duszpasterzowania opartego na przepisach państwowo-kościelnych⁹⁸.

Prawo kanoniczne zawsze było jednym z ważniejszych przedmiotów w procesie kształcenia duchowieństwa. W seminariach duchownych, prowadzonych przez misjonarzy, początkowo nauczano tego przedmiotu razem z teologią moralną. Pod koniec XVIII w., w wyniku reform biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego, rozdzielono przedmioty i wprowadzono osobne wykłady. Nakazywano uczyć prawa kanonicznego przez trzy lata według *Dekretalów Grzegorza IX*⁹⁹. W projekcie nowego planu nauk w seminariach polskich z 1821 r. zalecono podręczniki do prawa kanonicznego napisane w duchu gallikańskim i józefińskim. Wobec opozycji misjonarzy podręczniki odrzucono. Natomiast sami misjonarze wydali drukiem podręcznik Jana Wincentego Graviny, *Institutiones canonicae*, dodając cztery rozdziały polskiego prawa kościelnego ułożone przez ks. Pawła Rzymkiego – misjonarza i wykładowcy prawa kanonicznego¹⁰⁰. Projekt nauk z 1836 r. zalecał do korzystania podczas wykładów z podręcznika Graviny. W seminarium tykocińskim, gdzie wykładano prawo kanoniczne od 1809 r., nie używano tego podręcznika. W 1835 r. korzystano z dzieła Dominika Cavallarięgo, *Institutiones iuris canonici quibus vetus et nova Ecclesiae disciplinae enarratur* (Paviae 1782). Autor podręcznika – profesor Akademii Królewskiej w Neapolu, a następnie w Katanii – wzorował swe dzieło na *Instytucji* Justyniana. Cavallari oparł się na tradycji kościelnej, Ojcach Kościoła i starych kanonach. W wykładzie w sposób jasny i przejrzysty posłużył się metodą historyczną. Pomimo wielu zalet autor popadł w błąd koncyliaryzmu, za co jego dzieło zostało wpisane na Indeks ksiąg zakazanych. Podręcznik ten miał wiele wydań i przedruków¹⁰¹. Według Schletza, co powtarzają za tym autorem inni, po 1830 r. w seminarium tykocińskim używano także podręcznika Jana Devotiego – *Institutiones canonicae*¹⁰². Trudno znaleźć potwierdzenie tej tezy w źródłach. Wiadomo natomiast, że w korespondencji, przesłanej przez regensa seminarium w Sejnach do władz seminaryjnych w Tykocinie w 1853 r., poinformowano, że tego podręcznika używano w

⁹⁸ *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000, s. 62–65; H. Schuster, *Die Geschichte der Pastoraltheologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, red. F.X. Arnoldt, t. 1, Freiburg–Basel–Wien 1964, s. 47–49.

⁹⁹ *Decretales Gregori noni Pontificis*, Ludguni 1558. Tytuł ten znajduje się na liście ksiązek z 1800 r. Por. BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800]..., k. 93.

¹⁰⁰ A. Petrani, *Prawo kanoniczne w okresie Oświecenia oraz w XIX i XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 417.

¹⁰¹ Por. A. Petrani, *Nauka Prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 57.

¹⁰² J. Devoti, *Institutiones canonicae*, Gandae 1830.

Sejnach, dokąd mieli udawać się klerycy tykocińscy w celu ukończenia nauki¹⁰³. W seminarium tykocińskim na nauczanie prawa kanonicznego poświęcano 4–5 godzin tygodniowo.

Misjonarze prowadzący seminaria duchowne, w programie przygotowania do kapłaństwa, poświęcali wiele uwagi nauczaniu liturgii. Tradycją Zgromadzenia Misji było pielęgnowanie ceremonii i śpiewu kościelnego. W skład nauczania o liturgii wchodziły również ceremoniał i śpiew. Były to ważne przedmioty, których praktyczna znajomość była potrzebna do codziennego sprawowania kultu religijnego. Źródła podają niektóre podręczniki używane do nauki liturgii w seminarium tykocińskim. W rozkładzie nauk z roku 1833/34 podano podręcznik do liturgiki ks. Andrzeja Pohla *Rubricae Breviarii et Missalis Romani*. Autor zawarł w nim podstawowe wiadomości na temat brewiarza i mszału, świąt, roku kościelnego oraz inne informacje. Schletz omówił tę książkę, o której stwierdził, że *...była ona poważniejszą pozycją w teologii polskiej i pierwszym na poziomie akademickim wydanym podręcznikiem do nauki liturgii w Polsce*¹⁰⁴. Plan nauk z roku 1836/37 jako podręcznik do nauki śpiewu i ceremonii kościelnych podaje dzieło *Thesaurus Sacrorum Rituum* barnabity Bartłomieja Gavanta. Należało ono do klasycznych opracowań z zakresu liturgii.¹⁰⁵ Według *Wykazu dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny z 1836 r.* do nauki ceremonii kościelnych w Tykocinie wykorzystywano podręcznik ks. Józefa Maszterowskiego *Manuale caeremoniarum romanarum, ex libris romanis maxime authenticis et authoribus in hac materia versatissimus studio ac opera presbyterorum Congr. Misionis. ad usum Ecclesiasticorum Poloniae accomodatam, Culmae in Prussiae [1764]*¹⁰⁶. Dzieło to szeroko omówił A. Schletz. Ksiądz Maszterowski przedstawił liturgię mszy św. oraz sprawowanie różnych nabożeństw oraz uwzględnił obyczaje polskie¹⁰⁷. *Wykaz dzieł z 1836 r.* do nauki śpiewu polecał podręcznik ks. Pawła Rzymkiego, *Cantionale ecclesiasticum*.

¹⁰³ Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 403; ArŁm II, sygn. 134, Kancelaria konsystorza generalnego augustowskiego do ks. Zakrzewskiego, Sejny, 8 X 1853, k. 176.

¹⁰⁴ A. Pohl, *Rubricae Breviarii et Missalis Romani juxta decreta Sacrae Rituum Congregationis, mentemque gravissimorum in re liturgica authorum dilucida methodo explicatae atque opportunis animadversionibus illustratae, opus in duas partes divisum, viris ecclesiasticis perutile ac necessarium*, Vilnae 1821. A. Schletz, O niektórych podręcznikach liturgicznych w dawnych seminariach duchownych w Polsce, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 2:1949, s. 193–208.

¹⁰⁵ B. Gavant, *Thesaurus Sacrorum Rituum sive Missalis et Breviarii Romani*, Venetiis 1749. ArŁm II, sygn. 104, Plan nauk w roku 1836/37, k. 112, 119. W bibliotece w Tykocinie według spisu z 1800 r. były cztery egzemplarze dzieła tego dzieła. Por. AMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800]..., k. 165.

¹⁰⁶ J. Maszterowski, *Manuale caeremoniarum romanarum, ex libris romanis maxime authenticis et authoribus in hac materia versatissimus studio ac opera presbyterorum Congr. Misionis. ad usum Ecclesiasticorum Poloniae accomodatam, Culmae in Prussiae [1764]*. Por. ArLb, Akta seminarium Diecezji Lubelskiej, Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny, [Warszawa 1/13 VII 1836], k. 64.

¹⁰⁷ A. Schletz, *O niektórych podręcznikach...*, s. 198–212.

Kancjonał ten był pierwszym w Polsce zawierającym teorię chorału. Zawierał także ważniejsze śpiewy związane z tekstami liturgicznymi. Podawał objaśnienia ceremonii i rubryk. Na naukę śpiewu w seminarium tykocińskim w roku 1833/34 poświęcano jedną godzinę tygodniowo¹⁰⁸.

Kaznodziejstwo zwane wymową kościelną było innym ważnym praktycznym przedmiotem nauczonym w Tykocinie. Przedmiot ten ćwiczano teoretycznie i praktycznie. W roku szkolnym 1836/37 wszystkie cztery roczniki wspólnie przez jedną godzinę tygodniowo uczestniczyły w wykładzie kaznodziejstwa. Do nauczania przedmiotu służyły *Zasady wymowy* ks. Pawła Rzymyńskiego¹⁰⁹. Podręcznik oparty był na dziele francuskiego norbertanina Jana Baptysty Hédouina *Principes de l'éloquence sacrée*, Paris 1788¹¹⁰.

4. BIBLIOTEKA

Właściwe funkcjonowanie instytucji zajmujących się kształceniem wymagało odpowiednio zaopatrzonej biblioteki. Zbiory zawierające wytwory ludzkiej myśli służą wielu pokoleniom. Ich liczba i jakość świadczą o poziomie, stopniu i rozwoju społeczno-kulturalnym nie tylko właścicieli i użytkowników, ale także o poziomie, stopniu i rozwoju danego okresu historycznego. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku funkcjonowania seminariów duchownych. Książki z dziedzin: teologii, filozofii, prawa, humanistyki, literatury i duchowości były niezbędne do przekazywania i pogłębiania wiedzy profesorów i kleryków. W drugiej połowie XVIII w. podręczniki teologiczne stawały się coraz powszechniejsze i w związku z tym powstawały coraz liczniejsze i bogatsze zbiory bibliotek seminaryjnych. W tym czasie biblioteki dysponowały przeważnie pojedynczymi egzemplarzami książek. Podręczniki służyły wykładowcom. Klerycy korzystali z pisanych ręcznie notatek z wykładów. Sytuacja zmieniła się znacząco w XIX w.

Na gruncie polskim dużą rolę w kościelnej działalności wydawniczej odgrywało Zgromadzenie Misji, które wydawało drukiem liczne podręczniki przydatne do wykładów w seminariach duchownych. Po zamknięciu drukarni Akademii Chełmińskiej i miejscowego seminarium duchownego prowadzonego przez misjonarzy powołano do życia warszawską drukarnię misjonarzy, która wydawała

---

¹⁰⁸ P. Rzymyński, *Cantionale ecclesiasticum complectens ea omnia, quae in ecclesiis, praecipue parochialibus passim decantari solent*, Varsaviae 1822. Por. ArLb, Akta seminarium Diecezji Lubelskiej, Rep. 60, VIII, nr 6, Wykaz dzieł, podług których wykładane są w seminariach Diecezjalnych nauki. Wydział filozoficzny, [Warszawa 1/13 VII 1836], k. 64; ArŁm II, sygn. 104, Rozkład nauk w seminarium tykocińskim na rok 1833/34, k. 5–6. Por. Kotkowski S., *Seminarium duchowne w Sandomierzu w latach 1820–1926*, Sandomierz 2010, s. 107.

¹⁰⁹ P. Rzymyński, *Zasady wymowy świętej*, Warszawa 1808; ArŁm II, sygn. 104, Plan nauk w roku 1836/37, k. 112, 119.

¹¹⁰ J.B. Hédouin, *Principes de l'éloquence sacrée*, Paris 1788.

książki niezbędne na potrzeby seminariów¹¹¹. Książki te trafiały do domów zakonnych Zgromadzenia Misji. Misjonarze poza troską o duszpasterstwo, działalność misyjną i kształcenie duchowieństwa przykładali wiele starań do gromadzenia księgozbiorów. Przy fundowaniu nowych domów określano dokładnie, jakie książki powinny się w nich znaleźć. W miarę upływu czasu zbiory biblioteczne wzbogacano nie tylko przez ich kupno, lecz także dzięki wymianie, darowiznom czy przekazaniu książek ze skasowanych domów zakonnych¹¹². Największa biblioteka misjonarzy polskich znajdowała się w domu warszawskim. Pierwsze wzmianki o tym księgozbiornie pochodzą z 1694 r. W połowie XVIII w. zbiór liczył ponad 1500 pozycji i służył potrzebom kadry profesorskiej seminarium świętokrzyskiego, a pośrednio także kandydatom do kapłaństwa¹¹³. Księgozbiór musiał uwzględniać nowe podręczniki, które miały praktycznie służyć w prowadzeniu wykładów. Ksiądz Mieczysław Olszewski, autor artykułu poświęconego bibliotece misjonarzy w seminarium białostockim, stwierdził, iż w zbiorze, podobnym do tykocińskiego, preferowano książki i podręczniki autorstwa członków własnego Zgromadzenia i wydawane przez własne drukarnie¹¹⁴.

Początki biblioteki domu tykocińskiego niewątpliwie wiążą się z przybyciem misjonarzy do tego miasta w 1751 r. Księża przywieźli ze sobą książki prawdopodobnie z Warszawy. W zbiorze biblioteki tykocińskiej większą część stanowiły druki wydane po łacinie. W katalogu z 1800 r. widniały liczne pozycje wydane za granicą, najczęściej w Wenecji, Lyonie, Kolonii, Bazylei, Brukseli, Rzymie, Frankfurcie i Amsterdamie. Stosunkowo niewiele książek wydano w Paryżu. Możliwe, że niektóre egzemplarze trafiły z domu generalnego w Paryżu. Do rewolucji francuskiej Zgromadzenie Misji posiadało specjalny fundusz przeznaczony na zakup książek, które następnie były rozsyłane do różnych domów misjonarskich. Część książek biblioteki w Tykocinie wydano w Polsce.

Opiekę nad zbiorami bibliotecznymi sprawował prefekt biblioteki. Konwenty generalne Zgromadzenia Misji określały obowiązki prefekta oraz podawały konkretne zasady prowadzenia i opieki nad księgozbiorami. W domu tykocińskim od 1797 r. funkcję tę pełnił ks. Franciszek Kącki. Wszystko wskazuje na to, że był

---

¹¹¹ J. Krauze-Karpińska, *Warszawska drukarnia księży misjonarzy w księdze przychodów i wydatków 1780–1839*, w: *Księga pamiątkowa. Kościół Świętego Krzyża w Warszawie w trzechsetną rocznicę konsekracji 1696–1996*, Warszawa 1996, s. 57.

¹¹² Zachowały się dokumenty dotyczące przekazywanych książek do biblioteki misjonarzy w Warszawie. Por. AAW, sygn. 71/III.4.11, Spisy książek po zmarłych księżach przekazane do seminarium Świętego Krzyża 1809–1818, k. 341–452; tamże, sygn. 451/III.4.1, Spis książek będących własnością XX. Misjonarzy z 1835 r. przesłane z Gniezna po usunięciu stamtąd (Zgromadzenia) Misji, k. 1–58; tamże, sygn. 1067/2, III.4.1, Książki po ks. Żurawskim z Białegostoku przekazane w 1823 r. do biblioteki Misjonarzy w Warszawie.

¹¹³ K. Gonet, *Biblioteka Księża Misjonarzy u Św. Krzyża w Warszawie. Zarys problematyki*, „Nasza Przeszłość”, t. 86: 1996, s. 79–80.

¹¹⁴ M. Olszewski, *Inwentarz Biblioteki Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Białymstoku z 1820 r.*, „Studia Teologiczne. Białystok–Łomża–Drohiczyn”, t. 7: 1989, s. 140 nn.

on autorem pierwszego katalogu z 1800 r. Zbiór tykociński opatrzony był własnym exlibrisem. Prawdopodobnie w momencie dołączania poszczególnych egzemplarzy do biblioteki wpisywano na książkach *Ex libris Domus Tykocinensis Congregationis Missionis* oraz datę wprowadzenia do księgozbioru. Możliwe, że zbiory powiększyły się znacznie wraz z otwarciem seminarium duchownego. Było to niezbędne do właściwego funkcjonowania zakładu kształcącego duchowieństwo. W ten sposób księgozbiór coraz bardziej odpowiadał potrzebom kadry profesorskiej, a także klerikom.

Wizytatorzy polskiej prowincji dbali o zbiory biblioteczne w domach misjonarskich. Szczególnie do rozwoju bibliotek zgromadzenia na terenie Rzeczypospolitej przyczynił się ks. Piotr Jacek Śliwicki, który założył fundację domu tykocińskiego. Był jedną z czołowych osobistości polskiego Oświecenia. Współpracownik biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego i ks. Stanisława Konarskiego należał do oświeceniowych reformatorów i to tłumaczy, dlaczego przywiązywał tak wielką wagę do roli i znaczenia bibliotek. Jasno zdawał sobie sprawę z wagi księgozbiorów w kształceniu duchowieństwa. Podczas wizytacji domagał się w seminariach porządku w korzystaniu ze zbiorów. Każda wypożyczona książka miała być skrzętnie zapisana. Jeden z jego następców – ks. Sebastian Woliński sprowadzał książki z Francji. Podobnie kolejny wizytator – ks. Józef Jakubowski także sprowadził z Francji wiele książek o treści teologicznej. Podczas wizytacji sprawdzał księgozbiory poszczególnych domów misjonarskich. Wydawał polecenia sporządzania katalogów oraz określał sposoby przechowywania książek¹¹⁵. Z okresu działalności ks. Jakubowskiego zachował się pierwszy katalog zbiorów bibliotecznych sporządzony w domu tykocińskim. Należy nadmienić, że oprócz biblioteki domu misjonarzy istniała także biblioteka parafialnej szkoły elementarnej i podwydziałowej¹¹⁶.

---

¹¹⁵ K. Gonet, *Biblioteka Księży Misjonarzy...*, s. 81–84. Warto podkreślić, że struktura księgozbioru domu tykocińskiego była podobna do katalogu biblioteki domu warszawskiego. Różniły się jedynie liczbą i kolejnością poszczególnych działów katalogu. Por. AAW, sygn. 123, *Catalogus librorum qui continentur in parte inferiori Bibliothecae Varsaviensis Sanctae Crucis Congregationis Missionis Anno 1807 conscriptus*.

¹¹⁶ BPMstW, sygn. 113, IV, *Index Totius Catalogi [1800]...*, k. 276–277.

CATHALOGUS
Alumnorum in
Seminario Tykocinensi
Domūs Congregationis
Missionis degentium,
inchoatus post
Erectionem.
Annō Dñi 1771.
Die 30 octobris.

*Index Totius Catalogi Generalis Librorum
in Bibliotheca Tykocinensi juxta Classes
digestorum et ordinatorum, propter cele-
riorem adinventionem conscriptus.*

<i>Signum Libro- rum.</i>	<i>Classes Librorum.</i>	<i>Folium Catalogi.</i>
A	<i>Libri Biblici, et Commentaria</i>	<i>I.</i>
B	<i>Concilia tum Generalia tum Particularia, Brevia, Bullae, Constitutiones Pontificiae, Decisiones Sacrarum Congregationum, Synodi Provinciales et Diocesanae, Litterae, Edicta, Mandata et Ordinationes Pastorales.</i>	<i>II.</i>
C	<i>Patres Ecclesiae tum Graeci quam Latini, nec non posteriorum Sanctorum nonnullorum Opera.</i>	<i>II.</i>
D	<i>Theologi Speculativi, Dogmatici, Polemici, Morales.</i>	<i>31.</i>
D	<i>Catechetici.</i>	<i>52.</i>
E	<i>Historici Civiles et Ecclesiastici, Universales, Particulares, Speciales, Litterarij, Naturales et Artium, Chronologici, Geographici.</i>	<i>57.</i>

Strona tytułowa katalogu książek biblioteki domu tykocińskiego z 1800 r. BPMstW,
Dział Starych Druków i Rękopisów, sygn. 113, IV

Architekt Kazimierz Nowicki junior w planach nowo dobudowanej części plebanii zaprojektował niewielkie pomieszczenie na bibliotekę w środkowej części górnej kondygnacji budynku seminarium duchownego. Jednak z powodu sporej liczby książek pomieszczenie okazało się niewystarczające, dlatego bibliotekę umieszczono w kościele w sali zwanej skarbcem, znajdującej się nad zakrystią. Poza książkami gromadzono tam także najstarsze dokumenty i akta dotyczące parafii.

Najstarszy spis książek biblioteki misjonarskiej z Tykocinie przechowywany w Bibliotece Publicznej miasta stołecznego Warszawy nosi datę 30 kwietnia 1800 r.¹¹⁷. Katalog zawiera 1263 książek oraz 34 tytułów książek ze zbioru seminaryjnego i 54 pozycje z darowizny ks. A. Dorobisa. Posiada układ rzeczowy, podzielony jest tematycznie. Dodatkowo umieszczono w nim spis dubletów, a także dział książek noszący tytuł: *do użytku seminarium tykocińskiego*, rozpoczęty 4 stycznia 1822 r. Znajdują się w nim książki z różnych dziedzin. Cechą charakterystyczną tego działu jest znaczna liczba tych samych egzemplarzy, sięgająca nawet kilkudziesięciu egzemplarzy tego samego tytułu. Czy była to biblioteka seminaryjna w ścisłym tego słowa znaczeniu? Raczej nie – najprawdopodobniej była to biblioteka podręczna, z której w każdej chwili mogli korzystać zarówno wykładowcy, jak i klerycy. Godny uwagi w katalogu jest też spis książek *darowanych przez ks. [Andrzeja] Dorobisa dnia 24 stycznia 1853 r.*

W katalogu umieszczono tytuły książek, autorów, miejsce i datę wydania oraz liczbę egzemplarzy. Spis książek zawiera następujące działy oraz podane liczby ksiąg:

- A. Pismo Święte oraz komentarze – 46 pozycji.
- B. Sobory powszechne i lokalne, *breve*, konstytucje, decyzje kongregacji, synody prowincjalne i diecezjalne oraz listy i zarządzenia pasterskie – 34 pozycje.
- C. Ojcowie Kościoła greccy i łacińscy, dzieła późniejszych świętych – 32 pozycje.
- D. Teologia spekulatywna, dogmatyczna, polemiczna i moralna, katechetyka – 188 pozycji.
- E. Historia powszechna i kościelna, nauki naturalne, sztuka, kalendarze, geografia, podróże, heraldyka, genealogia, biografie, bibliografie, dzienniki, literatura mitologiczna, starożytności, dawne obrzędy, słowniki historyczne, życiorysy świętych – 185 pozycji.
- F. Prawodawstwo naturalne, powszechne, społeczne, państwowe, kościelne, kanoniczne, dane statystyczne, polityka, przestępstwa, władza, wymiana pieniędzy. Pomoce prawne: zbiory i wydania konstytucji, prawa i statuty, diariusze sejmowe oraz inne akty publiczne, projekty, oceny, decyzje, wnioski, konsultacje, instytucje oraz instytuty, akta publiczne, zbiory dokumentów, kolekcje akt, procesy publiczne i prywatne, edykty, decyzje

---

¹¹⁷ Tamże, k. 3–254.

- prawne, formy i formularze, narzędzia pomocne do zawierania transakcji, różne procesy – 165 pozycji.
- G. Śpiewniki i kazania po łacinie i po polsku – 192 pozycje.
- H. Ascetyka, duchowość – 117 pozycji.
- I. Rytuály, martyrologia, pontyfikaty, ceremoniały, obliczanie daty świąt kościelnych, kult świętych, brewiarze – 49 pozycji.
- K. Filozofia klasyczna i współczesna. Natura, rozum, moralność, logika, metafizyka, etyka, ekonomia, rzeczy publiczne, prywatne, polityczne, fizyka, anatomia, medycyna, chirurgia, botanika, chemia, fizjologia, matematyka, arytmetyka, geometria, sztuki wyzwolone, mechanika, kosmografia, astronomia, malarstwo, rzeźba, muzyka, architektura, sprawy cywilne i wojskowe, gnomonika, hydraulika, pirotechnika, czyli artyleria – 99 pozycji.
- L. Retorzy, oratorzy, autorzy listów, poeci dawni i nowi, autorzy dramatów, tragedii, komedii, panegiryków, liryków, satyr oraz inskrypcji – 86 pozycji.
- M. Słowniki, gramatyka dawna i nowa – 27 pozycji.
- N. Varia, poligrafia, miscellanea – 39 pozycji.
- O. Apokryfy i książki zakazane – 4 pozycje.

Opis zbioru jest bogaty w szczegóły tematyczne; podaje także wiele odniesień do innych działów, gdzie umieszczono książki, które zasadniczo powinny się znajdować w danym dziale. Ponadto zamieszczono w nim wpisy książek dodanych później. Wpisy zostały napisane innym charakterem pisma. Mogły one pochodzić z darowizn lub innych źródeł.

W Archiwum Parafialnym w Tykocinie zachował się drugi, późniejszy katalog, zawierający spis książek biblioteki tykocińskiej, bez dokładnej daty sporządzenia. Jediną informacją jest umieszczone nazwisko ks. Franciszka Kąckiego – proboszcza i regensa seminarium tykocińskiego. To pozwala ustalić przybliżoną datę jego dokonania: lata 1817–1826, a najprawdopodobniej został sporządzony w 1822 r.¹¹⁸. Umieszczono w nim tytuły ksiąg, opis zewnętrzny, język tekstów, w jakim zostały wydane, stan książek, sposób wydania: drukowane lub ręcznie pisane, format oraz liczbę tomów. Pozycje podzielono na 12 działów:

- A. Pismo Święte i komentarze – 22 pozycje.
- B. Teksty soborów powszechnych i synodów, *breve*, konstytucje i decyzje Świętej Kongregacji oraz listy pasterskie – 36 pozycji.
- C. Teksty Ojców Kościoła oraz dzieła innych świętych – 18 pozycji.
- D. Teologia – 117 pozycji.
- E. Historia – 131 pozycji.
- F. Prawo i polityka – 93 pozycje.
- G. Kaznodziejstwo – 135 pozycji.
- H. Ascetyka – 102 pozycje.

¹¹⁸ APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1823), t. 2, Biblioteka Księży Misjonarzy, (b.s., b.p). Por. A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 408.

- I. Liturgia, rytuały – 39 pozycji.
- J. Filozofia, medycyna i matematyka – 59 pozycji.
- K. Książki różne – 28 pozycji.
- L. Katechetyka – 14 pozycji.

W sumie zbiór zawiera 794 tytuły, a zatem 469 tytułów mniej niż w poprzednim katalogu. Najwięcej było książek teologicznych, historycznych, kaznodziej-skich i ascetycznych. Prawie wszystkie pozycje zbioru były pojedynczymi egzemplarzami. Ostatni znany opis księgozbioru tykocińskiego został sporządzony z okazji kasaty klasztoru misjonarzy tykocińskich przez władze carskie w 1864 r. Ukaz znoszący klasztory w Królestwie Polskim nakazywał pozostawienie na miejscu bibliotek klasztornych do czasu wydania dalszych dyspozycji. Namiestnik Królestwa hrabia Fiodor Berg polecił przekazać książki do seminariów prowadzonych przez duchowieństwo diecezjalne¹¹⁹. Prawdopodobnie część zbiorów biblioteki tykocińskiej została przekazana do seminarium sejneńskiego. Po zamknięciu klasztoru misjonarzy w Tykocinie sporządzono spis przedmiotów należą-cych do domu misjonarskiego. W pokojach kleryckich znajdowały się książki należące do biblioteki misjonarskiej, które zostały zebrane w oddzielnym pomieszczeniu, a następnie przeniesione do pomieszczenia nad skarbcem kościoła parafialnego. Komisja wojskowo-cywilna przejrzała to pomieszczenie: znaleziono książki w nieładzie i nieporządku, natomiast nie odnaleziono katalogu ani innej księgi opisującej zbiór¹²⁰. Możliwe, że misjonarze ukryli katalog księgozbioru przed komisją rekwizycyjną. Analogiczna sytuacja miała miejsce w Warszawie podczas kasaty domu świętokrzyskiego oraz istniejącej tam biblioteki. Misjonarze ukryli opisy archiwaliów, które następnie zostały przewiezione do Krakowa¹²¹. Prawdopodobnie z braku katalogu biblioteki w Tykocinie komisja poleciła sporządzić listę księgozbioru, który miał być przejęty na rzecz Skarbu Królestwa. Spis ten sporządzono alfabetycznie według tytułów. Na literę A były pozycje 1–27; B 28–50; C 51–102; D 103–154; E 155–175; F 176–190; G 191–205; H 206–252; I 253–299; K 300–374; L 375–393; M 394–432; N 433–465; O 457–505; P 506–559; Q 560–565; R 566–601; S 602–643; T 644–693; U 694–701; W 702–725; Z 726–743. Liczba książek wynosiła: dzieła z tytułami 743 egzemplarze oraz 426 bez tytułów, w sumie 1169 egzemplarzy. Książki powierzono pod tymczasowy nadzór i odpowiedzialność misjonarzom ks. Pawłowi Krzypkowskiemu i ks. Józe-fowi Knapieńskiemu¹²².

¹¹⁹ *Sbornik cirkularow po upravlenu duchownymi dziełami*, Warszawa 1866, cz. 1, s. 235, 238.

¹²⁰ AGAD, sygn. 882, Protokół resygnacji klasztoru Misjonarzy, Tykocin, 9/21 XII 1864, s. 53.

¹²¹ J. Gowarzewski, *Przyczynek do historii Domu XX Misjonarzy w Łowiczu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo”, 30: 1928, s. 147.

¹²² AGAD, sygn. 882, Spis biblioteki znajdującej się w kościele pomisjonarskim w mieście Tykocin położonym w powiecie łomżyńskim, guberni augustowskiej sporządzona przez delegację przejmującą na rzecz Skarbu Królestwa majątku duchowieństwa zakonnego w Tykocinie, grudzień 1864 r., s. 162, 164–19.

Według ks. Antoniego Kochańskiego najcenniejsza część księgozbioru, wśród nich rękopisy i niektóre dawne dokumenty, misjonarze po 1864 r. przekazali do kurii biskupiej w Sejnach, kuria przekazała zaś najstarsze oryginały ks. Stanisławowi Jamiołkowskiemu, w celu napisania historii miasta i parafii tykocińskiej. Owocem tej pracy były artykuły ks. S. Jamiołkowskiego zamieszczone w „Przeglądzie Katolickim” w 1879 r. oraz szersza monografia pt. *Z pod Tykocina*, która jednak nie została wydana drukiem. Pod koniec XIX w. dokumenty pozostałe w parafii uporządkował znany etnograf Zygmunt Gloger¹²³. 1487 tomów, decyzją biskupa łomżyńskiego Stanisława Kostki Łukomskiego zostały w 1936 r. przekazane do Archiwum Diecezjalnego w Łomży. Książki Kochański w okresie międzywojennym przeliczył książki. Jak pisze, wiele było starodruków, przeważnie o treści religijnej, przekłady Pisma Świętego, książki z dziedziny prawa kanonicznego, historii Kościoła oraz historii powszechnej. Najczęściej były napisane po łacinie. Część zbioru uległa zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Pojedyncze egzemplarze do dzisiaj znajdują się w zbiorach Archiwum Diecezjalnego, Bibliotece Publicznej miasta stołecznego Warszawy, a nawet w Bibliotece Jagiellońskiej¹²⁴.

---

¹²³ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocin na tle historii Polski*, Białystok 2010, s. 359–360.

¹²⁴ W Bibliotece Jagiellońskiej zachował się egzemplarz *Rozporządzenia i Pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc. Do diecezji płockiej wydane. Dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane. Tomików IV, w Warszawie w Drukarni Nadwornej J. K. Imci i Prześw. Komisji Edukacji Narodowej Roku 1785*. Książka pochodzi z domu tykocińskiego; zamieszczona jest w spisie biblioteki tykocińskiej z 1800 r. oraz z 1820 r. Obecnie posiada sygnaturę: 71546 I, posiada wpis: *Ex libris Domus Tykocinensis Congregationis Missionis. A. 1799, prob. Bibliotheca*. Umieszczona data „A. 1799” oznacza prawdopodobnie rok zakatalogowania w tykocińskim spisie książek.

ROZDZIAŁ VI

DUCHOWA FORMACJA KLERYKÓW

1. FORMACJA SEMINARYJNA WEDŁUG ŚW. WINCENTEGO A PAULO

Zgromadzenie Misji założone przez św. Wincentego a Paulo zostało zatwierdzone przez władze kościelne w kwietniu 1626 r. Po kilku latach, kiedy liczba misjonarzy zaczęła wzrastać, zwrócili się oni również do Stolicy Apostolskiej o zatwierdzenie papieskie. Papieża Urban VIII bullą *Salvatoris nostri* z 12 stycznia 1633 r. zatwierdził je dla całego Kościoła. Nowo powstałe Zgromadzenie obrało swą siedzibę najpierw w kolegium Bons Enfants, a następnie w opactwie św. Łazarza, skąd powstała francuska nazwa misjonarzy – lazaryści. Święty Wincenty a Paulo w początkach swej działalności skupił się przede wszystkim na głoszeniu misji ludowych. Chodziło o otoczenie opieką duszpasterską opuszczonych i zaniedbanych religijnie mieszkańców wsi i osiedli. Misjonarze przyjęli za cel umożliwienie ubogim poznanie Boga. Używając przystępnego języka, zachęcali wiernych do praktykowania cnót i wykorzenia wad, zachęcali do spowiedzi i Komunii św. Drugim ważnym celem Zgromadzenia Misji była formacja kandydatów do kapłaństwa. Jak stwierdził Henry Kamen, św. Wincenty przyczynił się do realizacji największego dzieła reformy Kościoła francuskiego XVII w. Realizował duchową przemianę wiernych poprzez odnowę duchowieństwa¹. Sobór Trydencki zalecił zakładanie seminariów duchownych. Dla św. Wincentego zachęta ta stała się wyzwaniem do poświęcenia się dziełu kierowania i prowadzenia seminariów². Pierwsze seminarium duchowne zostało założone w Annecy (Sawoia) w 1642 r., następnym było Bons-Enfants w Paryżu. Począwszy od 1642 r., wszystkie domy miały już podwójną charakterystykę: były to domy dla prowadzących misje, a jednocześnie seminaria kształcące duchowieństwo dla diecezji francuskich. Nie wszystkie były zorganizowane w ten sam sposób i nie wszystkie przeżyły próbę

---

¹ Por. H. Kamen, *El siglo de hierro*, Madrid 1977, s. 284.

² Por. *Lettres de Saint Vincent du Paul*, “Annales de la Congrégation de la Mission et des Filles de Charité”, 118: 1953, s. 253–254.

Święty Wincenty a Paulo (1581–1660) założyciel Zgromadzenia Misji

czasu. Jednakże seminaria prowadzone i kierowane przez misjonarzy dały początek nowemu modelowi formacji duchowieństwa w duchu trydenckiego dekretu *Cum adolescentium aetas*. Stały się one miejscem kształcenia nowych kapłanów, którzy mieli być zaczynem reformy Kościoła³, co stanowiło *novum* w dziele podjętym przez św. Wincentego a Paulo.

Pierwszą inicjatywą św. Wincentego w celu podniesienia poziomu kształcenia duchowieństwa było zorganizowanie i prowadzenie rekolekcji dla kandydatów do kapłaństwa. Począwszy od 1632 r., założyciel wyraźnie wskazywał, iż jest to jeden z priorytetów rodzącego się Zgromadzenia⁴. W następnych latach po otrzymaniu święceń kapłańskich wiele uwagi i refleksji skupił na tematyce powołania kapłańskiego. Doszedł do wniosku, iż należało na nowo odkryć godność tego powołania wśród kandydatów oraz w świadomości wiernych. Porzucenie, według świętego, zadania formowania duchowieństwa przez Zgromadzenie Misji byłoby zdradą powołania wincentyńskiego. Ewangelizacja jest możliwa jedynie wtedy, gdy prowadzą ją święci pasterze. Dobra formacja duchowa kandydatów do kapłaństwa była według św. Wincentego koniecznym środkiem do realizacji Ewangelii. Chodziło zatem o wykształcenie nowego rodzaju kapłana katolickiego – gorliwego i dobrze przygotowanego. Jedną z ważniejszych inicjatyw było opracowanie podręcznika do prowadzenia rekolekcji dla kandydatów do kapłaństwa. Święty Wincenty postulował, aby przepowiadanie realizowano prostym językiem, aby na rekolekjonistów wybierano najlepszych księży. Rekolekcje początkowo trwały dziesięć dni. Z czasem okazało się, że należało je przedłużyć. Stąd przedłużano je do dwóch i sześciu miesięcy. Ostatecznie czas przygotowania do kapłaństwa ustalono na dwa lub trzy lata. W ten sposób pojawiła się idea kształcenia duchowieństwa potrydenckiego o pogłębionej formacji duchowej i praktycznie przygotowanego do pełnienia obowiązków duszpasterskich. Inną ważną rolę odegrały cotygodniowe *konferencje wtorkowe*. Część duchowieństwa francuskiego podjęła wówczas inicjatywę stowarzyszania się i organizowania cotygodniowych spotkań, poświęconych omawianiu moralnych i duszpasterskich powinności kapłańskich. Początkowo konferencje odbywały się w misjonarskim domu św. Łazarza w Paryżu. Później praktyka ta przeniosła się także na inne domy Zgromadzenia Misji. Konferencje stały się zarzewiem nowego stylu kapłańskiego w duchu Soboru Trydenckiego⁵.

---

³ M. Román Hosé, *San Vincenzo. Biografia*, Milano 1996, s. 331; L. Mezzadri, *Historia Zgromadzenia Misji*, t. I, Kraków 1995, s. 267–288.

⁴ *Saint Vincent de Paul: correspondance, entretiens, documents*, t. 13, red. P. Coste, Paris 1920, s. 252, 274–275.

⁵ L. Nuovo, *Kapłaństwo*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, red. M.P. Flores, t. I, Kraków 1997, s. 366–369; M.A. Roche, *Saint Vincent de Paul and the Formation of Clerics*, Fribourg, Switzerland 1964, 39–41; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce*, t. 1, *Dzieje*, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 17.

Sobór polecił tworzenie seminariów duchownych kształcących nowych kapłanów. Dekret *Cum adolescentium aetas* zalecał, aby już 12-letni chłopcy mogli zdobywać wiedzę religijną i poznawać dyscyplinę kościelną w celu przyjęcia w przyszłości święceń kapłańskich⁶. We Francji realizacja dekretu soborowego, pomimo kilku prób, nie przyniosła spodziewanych efektów. Także św. Wincenty podejmował próby wprowadzania w życie zaleceń soborowych co do tworzenia seminariów. Około 1636 r. przekształcił kolegium Bon Enfants w zakład przygotowujący dorastających chłopców do podjęcia formacji kapłańskiej. Kilka lat później ocenił tę próbę za nieudaną. Według niego przyczyną niepowodzenia był zbyt młody wiek kandydatów. Z powodu długiego oczekiwania na osiągnięcie wieku kanonicznego do przyjęcia święceń wielu uczniów rezygnowało lub porzuciło naukę. Podobna sytuacja była także w innych seminariach francuskich: Bordeaux, Reims, Rouen, a także w Italii. Około 1642 r. św. Wincenty podjął nową myśl, aby podnieść wiek przyjmowanych kandydatów do seminariów. W jednym ze swoich listów napisał, iż jest zupełnie czymś innym przyjąć do seminarium młodzież w wieku od 20 do 25, czy też w wieku 30 lat⁷. Pomysł ten został zrealizowany po raz pierwszy w Paryżu. Święty Wincenty przeniósł młodzież z Bon Enfants do innego budynku, a w kolegium założył seminarium według nowego modelu. Był to najważniejszy wkład świętego w owocne wprowadzenie i aktualizację dekretu Soboru Trydenckiego. Podstawowym celem było zakładanie i organizacja wyższych seminariów duchownych, przeznaczonych dla dorosłej młodzieży. W rzeczywistości okres rekolekcji dla kandydatów do kapłaństwa został znacząco przedłużony na okres formacji, który trwał dwa lub trzy lata, co miało w efekcie zapewnić dobre przygotowanie do kapłaństwa. Seminaria wincentyńskie były ściśle związane z prowadzeniem misji ludowych. W początkach istnienia prowadzący zakład misjonarze w pewnych okresach przerywali nauczanie, zabierali ze sobą kleryków i udawali się na głoszenie misji. Była to szczególna okazja dla alumnów do nabycia praktyki duszpasterskiej. Według św. Wincentego seminarium miało być nie tylko szkołą filozoficzną czy teologiczną, ile miejscem duchowej formacji przyszłych kapłanów przygotowywanych do sprawowania sakramentów, szczególnie obeznanym z posługą sakramentu pokuty. Dążono do wykształcenia pobożnych i gorliwych księży, bogatych w życie wewnętrzne, nie zaś uczonych teologów. Według założyciela do kierowania seminariami miały wystarczyć dwie lub trzy osoby⁸.

Misjonarze, oprócz ukazania nowego wzorca seminarium, wiele uwagi przykładali do metody nauczania. Przyjęli odmienny, niż powszechnie stosowany system akademicki. Przykładali wiele wagi do tego, by nauczać według autorów

⁶ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004, s. 706–707.

⁷ Por. *Saint Vincent de Paul...*, t. 2, Paris 1920, s. 459.

⁸ L. Mezzadri, *Misje ludowe*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, red. M.P. Flores, t. I, Kraków 1997, s. 503–522; M. Román Hosé, *San Vincenzo...*, s. 326–327.

podręczników pewnych co do poprawności wykładu wiary. Należało więc kształcić alumnów, wyjaśniając im możliwe wątpliwości i pytania. Święty Wincenty był przeciwny przekazywaniu wiedzy przez dyktowanie nowego materiału. Jedynie dogłębne wyjaśnianie mogło zapewnić formowanie pobożnego i dobrze przygotowanego do duszpasterskiej praktyki duchowieństwa. Ponadto wyjaśnianie ubogacało samego nauczającego, który zmuszony był do solidnego zrozumienia wykładanego materiału. Założyciel, jak zauważa słusznie Hosé M. Román, wzorował się na teologach hiszpańskich, którzy stosowali podobną metodę wykładu podczas jego studiów w Saragossie. Ważnym krokiem było sformułowanie regulaminu seminariów wincentyńskich. W praktyce regulamin obowiązywał zarówno w seminariach wewnętrznych Zgromadzenia, jak też i w zakładach przygotowujących kapłanów diecezjalnych, czyli w tzw. seminariach zewnętrznych. Regulamin został sporządzony prawdopodobnie w połowie XVII w. Widoczny w nim pewien odcień surowości i rygoryzmu, a nawet wpływy jansenistyczne przypisywano ks. H.P. de la Haye, rektorowi Bons Enfants w owym okresie, janseniście wydalonemu ze Zgromadzenia Misji z powodu przekonań. Należy stwierdzić, że przepisy te odzwierciedlają w pewnym stopniu ducha epoki. Zasady funkcjonowania seminariów diecezjalnych, prowadzonych przez misjonarzy, w znacznej mierze opierały się na regulaminie seminariów wewnętrznych Zgromadzenia⁹.

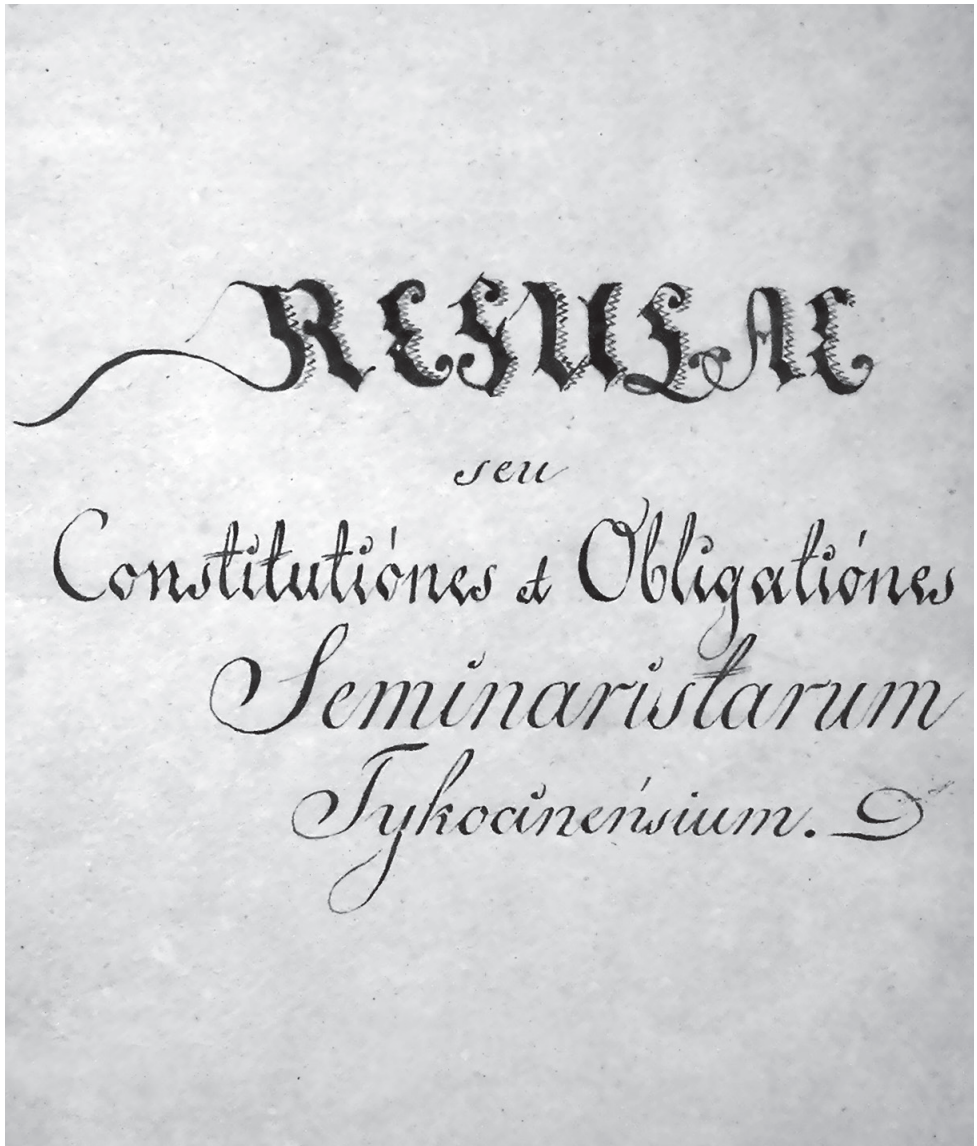
W połowie XVII w. misjonarzom powierzono kierowanie prawie połową francuskich seminariów duchownych. Kształcenie w nich trwało 15 miesięcy; dziewięć miesięcy do subdiakonatu i sześć do święceń kapłańskich. Należy podkreślić, że we Francji istniał jeszcze inny wzorzec kształcenia duchowieństwa. Klerycy mieszkali wprawdzie wspólnie, jednak na wykłady uczęszczali na wydziały teologiczne poza miejscem zamieszkania. Święty Wincenty wybrał inny sposób kształcenia, a mianowicie: stałe i wspólne zamieszkanie kleryków oraz nauka pobierana w tym samym budynku seminaryjnym. Misjonarska koncepcja kształcenia duchowieństwa była odmienna od sulpicjańskiej, ponieważ pierwsi wychowywali księży przeznaczonych do duszpasterstwa wiejskiego, podczas gdy sulpicjanie zajmowali się kształceniem intelektualnej elity kapłańskiej¹⁰.

Misjonarskie seminaria duchowne miały określoną strukturę kadrową. W jej skład wchodził prefekt, dyrektor, dwaj profesorowie, ekonom, a czasami również jeden lub dwaj klerycy i bracia zakonnicy do pomocy. Kandydatów na poszczególne stanowiska zarządu seminarium proponował biskupowi miejsca przełożony generalny. W umowie z władzami diecezjalnymi określano obowiązki poszczególnych członków zarządu seminarium¹¹.

⁹ Tamże, s. 328–329.

¹⁰ L. Mezzadri, *Seminaria*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, red. W. Bomba, t. 2, Kraków 1997, s. 247–251.

¹¹ T. Gocłowski, *Seminaria dioeclesana posttridentina directioni Congregationis Missionis concedita praesertim in Polonia. Aspectus historicus-canonice*, Roma 1970, s. 152, (mps w Bibliotece Zgromadzenia Misjonarzy w Krakowie).

Regulae seu Constitutiones et Obligationes Seminaristarum Tykocinensium,
ANP, sygn. 26

Formacja duchowa w seminariach wincentyńskich składała się z modlitwy, ćwiczeń z liturgii i praktyki duszpasterskiej. Centralnym miejscem była kaplica seminaryjna. Wcześniej rano klerycy udawali się na wspólne modlitwy poranne, m.in. odbywali rozmyślanie. Między innymi konwent generalny z 1668 r. poświęcił swą uwagę tej praktyce duchowej. Wypracowano wówczas sposób odprawiania rozmyślenia oraz cele do osiągnięcia: własne uświęcenie oraz praktykowanie cnót. Innym ważnym elementem życia duchowego w seminariach wincentyńskich przepisanych przez konwent generalny z 1668 r. były konferencje duchowe. Były one prowadzone przez dyrektora seminarium w dni wolne od zajęć. Poruszano w nich podstawowe tematy życia i posługi kapłańskiej. Dodatkiem do rozmyślenia było czytanie duchowne, podczas którego słuchano Pisma Świętego Nowego Testamentu, Naśladowania Chrystusa lub innych tekstów. Ważną rolę w duchowości wincentyńskiej odgrywał rachunek sumienia. Odprawiany trzy razy dziennie służył do przeanalizowania postępu duchowego. Natomiast centrum życia wewnętrznego stanowiła codzienna msza św. Klerycy słuchali liturgii, wiążąc ją z modlitwą adoracji, dziękczynieniem, wynagrodzeniem oraz z prośbami o potrzebne łaski. Nierzadko podczas Eucharystii indywidualnie odmawiano Różaniec lub inne modlitwy. Komunię św. przyjmowano cotygodniowo w niedziele i święta. Zachęcano, aby regularnie przystępować do spowiedzi św. z częstotliwością od jednego do dwóch tygodni. Klerycy spowiadali się wobec księży pracujących w seminarium, jednak nie praktykowano spowiedzi u superiora domu. Zazwyczaj nie sprowadzano innych spowiedników spoza domu. Osobą odpowiedzialną za kierownictwo duchowe był dyrektor seminarium. Podczas indywidualnego spotkania, co dwa miesiące, klerycy rozmawiali na temat postępu w cnotach, o pokusach i o złych skłonnościach. Wiele uwagi w przygotowaniu do kapłaństwa przywiązywano do formacji liturgicznej. Wobec dużej dowolności w czasach św. Wincentego, w sprawowaniu liturgii we Francji, Założyciel misjonarzy niejednokrotnie podkreślał duże znaczenie dobrego opanowania i poprawnego wypełniania przez kleryków rubrum, czyli przepisów liturgicznych. Należy zatem podkreślić, że seminaria wincentyńskie były szkołami wpajającymi klerykom poprawną praktykę liturgicznej posługi kapłańskiej. Konwent generalny z 1668 r. żądał, aby w seminariach wincentyńskich praktycznie przygotowywano kleryków do nauczania katechizmu, głoszenia kazań i pełnienia posługi sakramentalnej. Stąd widoczny był nacisk na poprawność nauczania zarówno doktryny kościelnej, jak też na przekazywanie kandydatom do kapłaństwa głębokiej formacji duchowej, pastoralnej i liturgicznej. Tego typu kształcenie odpowiadało ówczesnym wyzwaniom Kościoła – istniała potrzeba duchowieństwa autentycznie pobożnego, bliskiego ludziom i posłusznego hierarchii¹².

Kształcenie kleryków w seminariach duchownych, prowadzonych przez misjonarzy, miało własną specyfikę. Wpływ na to miała nie tylko formacja intelektu-

---

¹² L. Mezzadri, *Seminaria...*, s. 247–251.

alna i zdobywanie wiedzy, lecz przede wszystkim osobiste oddziaływanie przełożonych seminariów. Cennym źródłem poznania formacji wincentyńskiej są wskazówki, dotyczące postępowania przełożonych seminariów, wypracowane przez przełożonego generalnego misjonarzy ks. Edmunda Jolly'ego w 1673 r.¹³. Kolejnym źródłem mówiącym o procesie formacji duchowo-ascetycznej kleryków badanego seminarium duchownego w Tykocinie jest regulamin zatytułowany *Regulae seu Constitutiones et obligationes seminaristarum Tykocinensium*¹⁴. Zawiera on wiele interesujących danych na temat życia codziennego zakładu, realizowania formacji naukowej, kształtowania duchowego i dyscypliny w seminarium tykocińskim. Przewodnią ideą regulaminu jest zachęta, aby wszystko bez wyjątku – czy to praktyki duchowne czy zdobywanie wiedzy – było czynione z całej duszy, z ochotą, czystością zamiarów, gorliwością i dbałością, by się *Bogu podobać i budować bliźnich dla swego postępu*¹⁵. Prawdopodobnie został on sporządzony na początku istnienia zakładu. Jak podaje Schletz, wielce prawdopodobne, że regulamin był na nowo opracowany i uzupełniony przez ks. Adama Nadolskiego, który pełnił obowiązki dyrektora alumnów, a następnie regensa w latach 1822–1824 i 1826–1838¹⁶. Tekst składa się z kilku części: podaje roczny program zajęć, program jest podzielony na kwartały, miesiące, tygodnie, dni. Zasady ogólne omawiają kwestie porządkowe, sprawy dyscypliny, kary, zasady dobrego wychowania i postępowania, sposoby odmawiania przepisanych modlitw oraz inne zalecenia.

Celem formacji w seminariach wincentyńskich było wychowanie duchowieństwa, którego zadaniem było uświęcanie wiernych w parafiach. Wychowanie to miało zaowocować pobożnością i poprawą obyczajów społeczeństwa. Byłoby to możliwe dopiero wówczas, gdyby sami duchowni byli pełni cnót i wierni obowiązkowi kapłańskim. Należało zatem formować kapłanów na wzór Jezusa Chrystusa, którzy byliby zdolni do gorliwego wypełniania obowiązków kościelnych, do pełnienia owocnej posługi duszpasterskiej i prowadzenia wiernych do zbawienia dusz. Z tego względu przełożeni seminarium zarówno w postępowaniu, jak i w nauczaniu mieli *odnosić się do Chrystusa, naśladować Go w obcowaniu z klerykami, naśladować pokorę, obyczaje, mądrość, doskonałość, do nich dążyć, zdobywać czystą doktrynę, inspirować się takimi samymi zasadami, jak Syn Boży nauczał swoich uczniów, którzy byli pierwszymi kapłanami Kościoła*. Cel ten, jak pisał w 1673 r. ks. Edmund Jolly, *jest celem nadprzyrodzonym i bardzo wzniosłym, dlatego potrzeba wyjątkowej łaski, aby go osiągnąć*¹⁷.

---

¹³ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur d'un séminaire externe, dressés par l'ordre l'Assemblée générale de l'an 1673*, w: *Recueil des principales circulaires des supérieurs généraux de la Congrégation de la Mission*, t. 1, Paris 1877, s. 148–155.

¹⁴ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones et obligationes seminaristarum Tykocinensium*.

¹⁵ Tamże, k. 6.

¹⁶ A. Schletz, *Działalność oświatowa w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przyszłość”, t. 11: 1960, s. 408.

¹⁷ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 148–149.

2. FORMATORZY

Wincentyńscy formatorzy kleryków mieli czynić wszystko, aby po zakończeniu seminarium wyszli z niego dobrze ukształtowani kapłani. Powinni swoim wychowankom dawać takie wskazówki, które służyłyby pogłębieniu wiedzy, umocnieniu wytrwałości oraz osobistemu uświęceniu. Pobyt kleryków w seminarium miał pomóc w poznaniu samych siebie. Okres kształcenia rozpoczynał się rekolekcjami, podczas których podejmowali postanowienie wierności Bogu. Przełożeni mieli interesować się postawą kandydatów do kapłaństwa i badać, czy są dobrych obyczajów. Względem alumnów powinni zachowywać respekt i postawę miłości. W codziennych kontaktach nie można było lekceważyć rozmów o rzeczach wewnętrznych. Nawet rzeczy drobne trzeba było traktować poważnie, bo miały one wielką wartość w oczach Boga.

Przełożeni mieli podejmować wysiłek, aby dobrze zaznajomić się z klerykami. Ich zadaniem było gruntowne poznanie ich cnót, a także odróżnienie postawy udawania od prawdziwej pobożności. Należało rozmawiać z alumnami oraz inspirować do szacunku i przekonania względem przepisów kościelnych. Zalecano zrobienie listy z nazwiskami kleryków i omawianie podczas oceny postępowania poszczególnych osób wszystkiego, co się tyczy każdego z kandydatów i jeśli to konieczne, odnotowanie na liście. Co jakiś czas przełożeni mieli pisać sprawozdania o postępie kleryków. Szczególną okazją do tego był czas przed święczeniami lub przed ukończeniem seminarium. Podstawowym kluczem oceny postawy kleryków winny być cnoty, duch, natura, nauka, wiek, wykształcenie, talenty, którymi Bóg ich obdarował do pełnienia funkcji kościelnych, a także zdolności do katechizowania, przepowiadania. Uwagi te należało odczytywać co jakiś czas i analizować jako pożyteczne środki dla dobra i postępu kleryków.

W koniecznych przypadkach z roztropnością i miłością formatorzy powinni informować biskupa o poważnych wykroczeniach, a także upominać tych, którzy nie przestrzegali regulaminu. Niekiedy, w znaczących sprawach, trzeba było publicznie upominać kleryków za popełnione błędy. Nie powinno się jednak czynić tego bez większej potrzeby, zalecano raczej wcześniejsze słowne upomnienie winnych. Przełożeni powinni zwracać uwagę bez unoszenia się i z miłością; najpierw należało wyjaśnić wagę popełnionych win, które z pozoru mogłyby wydawać się błahe. Powinni także rozróżniać osoby dobrze postępujące od błądzących. Zalecano przełożonym zachowanie dyskrecji względem osób informujących o błędach, aby nie doszło do odwetu na informatorze. Ponadto nakazywano stanowczo występować przeciwko tym klerykom, którzy ośmieszali i lekceważyli regulamin seminaryjny i dawali zły przykład innym. W skrajnych przypadkach należało wyraźnie powiedzieć wychowankom, iż o ich niewłaściwej postawie zostanie poinformowany biskup. Po publicznych ostrzeżeniach zalecano podwojenie czujności. Nie należało podczas konferencji duchownych otwarcie zwracać uwagi źle postępującym, lecz prywatnie, w innym i stosownym momencie. Dotyczyło to szczególnie błędów popełnionych pu-

blicznie wobec innych. Osobom błędzącym należało wyjaśnić, do czego prowadzi trwanie w błędzie; trzeba było upomnieć i zachęcić, by naprawili swój czyn. Formatorzy powinni przy tym wykazywać się łagodnością, ale i stanowczością. Kleryków, którzy byliby niezdolni do poprawy, należało usunąć z seminarium¹⁸.

W systemie seminariów wincentyńskich główną osobą odpowiedzialną za postęp duchowy kleryków był dyrektor seminarium. Inni przełożeni: regens i profesorowie również odgrywali ważną rolę. Oprócz zarządzania seminarium i prowadzenia wykładów także i oni w różnym stopniu uczestniczyli w formacji duchowej alumnów. Przewodniczyli modlitwom w ciągu dnia, wspólnie z klerykami odmawiali brewiarz w niedziele i święta, nawiedzali Najświętszy Sakrament, brali udział we wspólnych ćwiczeniach teologii, byli obecni na egzaminach, razem z nimi spożywali posiłki¹⁹. Profesorowie pełnili też funkcję spowiedników.

Dzień rozpoczynano modlitwami porannymi, którym przewodniczyli wszyscy wychowawcy, poza regensem. Co tydzień zmieniała się osoba kierująca modlitwami. Jedynie w pierwszych dwóch tygodniach od przybycia kleryków do seminarium rozmyślanie na głos dla nowych kleryków prowadził regens. W tym samym czasie pozostali wychowawcy nie brali udziału we wspólnych modlitwach. Podobnie było wtedy, gdy regens przewodniczył innym modlitwom i konferencjom. Mszę św. wspólnotową celebrował regens lub inny kapłan przez niego wyznaczony.

Klerycy spożywali posiłki zawsze w obecności przełożonych. W południe wychowawcy, na zmianę co tydzień, wspólnie z klerykami odprawiali szczegółowy rachunek sumienia i wspólnie odmawiali brewiarz. Czytanie duchowne odbywało się pod przewodnictwem regensa. Modlitwy wieczorne prowadził jeden z przełożonych podczas tygodniowego dyżuru.

Osobą odpowiedzialną za formację duchową kleryków w seminariach wincentyńskich był dyrektor seminarium. Kapłan ten miał być świadomy wagi swojej funkcji i pamiętać, że biskupi obdarzyli zaufaniem Zgromadzenie Misji, pragnąc rzetelnego prowadzenia seminariów. Od dyrektora wymagano przykładu pobożności, modlitwy, wierności powołaniu, porzucenia ducha światowego i miłości do Kościoła. Z gorliwością miał troszczyć się o postęp duchowy kleryków, zachęcać do żywego uczestnictwa w życiu wspólnotowym oraz do dawania świadectwa życia. Powinien wykazywać się cnotą dobrego świadectwa postępowania, ściśle przestrzegać regulamin seminaryjny. Zadaniem dyrektora było nieustanne czuwanie i zapobieganie nieporządkom. Powinien dawać klerykom dobry przykład, zamieszkiwać w budynku seminarium. Jednym z głównych zadań dyrektora była troska o poziom obyczajów kandydatów do kapłaństwa oraz weryfikacja ich postępowania i obyczajów. W razie potrzeby z roztropnością i miłością powinien

¹⁸ Tamże, s. 149–155.

¹⁹ *Directoire a l'usage des séminaries, confiés aux prêtres de la Mission suivi de diverses règles*, Paris 1850, s. 88.

upominać tych, którzy nie wypełniali regulaminu, i w ostateczności informować o tym miejscowego biskupa²⁰.

Jednym z istotnych elementów posługi dyrektora było prowadzenie konferencji duchownych. Przypominał w nich alumnom podstawowe obowiązki wynikające z powołania kapłańskiego, pouczał o potrzebie miłości do Kościoła, sumienności, punktualności i czynienia tego, co się Bogu podoba²¹. Dyrektor powinien wiernie wypełniać wszystkie obowiązki misjonarskie właściwe jego powołaniu. Dotyczyło to praktyk pobożnych, które miały na celu wprowadzenie kleryków w życie seminaryjne, a w konsekwencji winny prowadzić do wejścia na drogę doskonałości kapłańskiej²².

Poza dyrektorem seminarium także inni przełożeni – regens i profesorowie wychowywali alumnów. Wskazówki, dotyczące postępowania przełożonych seminariorów, wypracowane przez przełożonego generalnego misjonarza Edmunda Jolly'ego w 1673 r. polecały weryfikowanie, czy kapłani ci dobrze wywiązywali się ze swych zadań. Należało czuwać nad poziomem prowadzonych wykładów, sposobem przewodniczenia modlitwom oraz nad poprawnością wyjaśniania ceremonii i innych ćwiczeń. W celu wewnętrznego ukształtowania duchowieństwa należało uwzględnić wskazania zawarte w postanowieniach konwentu generalnego z 1668 r., w których była mowa o prowadzeniu rekolekcji, modlitwie, konferencjach duchowych, spowiedzi, Komunii św. i komunii duchowej²³. Wszyscy przełożeni seminariorów duchownych pod koniec wakacji, w terminie wcześniej ustalonym przez regensów, odprawiali wspólne rekolekcje. Tuż przed otwarciem roku szkolnego regens wraz z innymi przełożonymi spotykał się, aby omówić przebieg planu roku nauki. Ponadto analizowano trudne przypadki, jakie napotymano w konfesjonale podczas spowiadania kleryków, dotyczące decyzji wyboru powołania do stanu kapłańskiego²⁴.

3. FORMACJA DUCHOWA KLERYKÓW W SEMINARIUM TYKOCIŃSKIM

A. MODLITWY

Jednym z najważniejszych elementów wincentyńskiego kształcenia duchowości kapłańskiej było wpajanie alumnom codziennej praktyki systematycznej modlitwy. W ciągu dnia klerycy kilkakrotnie zbierali się na wspólne modlitwy. Szczególnie ważne były modły poranne i wieczorne. Korzystano z tekstów modlitw znanych i praktykowanych w Zgromadzeniu Misji. W spisie biblioteki seminaryjnej w Tykocinie z ok. 1822 r. znajduje się często używany w owym czasie w rodzinie

²⁰ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 148–149.

²¹ A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 411–412.

²² *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 85.

²³ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 150–152.

²⁴ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 87–88.

wincentyńskiej modlitewnik *Devotio Communis*, który został wydany drukiem kilka lat później i był powszechnie używany do połowy XIX w.²⁵. Najprawdopodobniej w trakcie modlitw wspólnych korzystano z modlitewników osobistych członków Zgromadzenia. Modlitwy poranne miały budzić świadomość obecności Boga, zachęcały do czynienia aktów dziękczynienia i zawierzenia Bogu oraz były okazją do zanoszenia próśb o pomoc w wypełnianiu obowiązków stanu.

Regulamin seminaryjny podawał szczegóły dotyczące początku dnia i pierwszych modlitw. W dni powszednie o godzinie 5⁰⁰ klerycy wstawali na dźwięk dzwonka, ubierali się i szli na poranne modlitwy, po drodze odmawiając akty pobożne. Pół godziny później kampanator dzwonił na wspólne rozmyślanie, które trwało 30 minut. W regulaminie podkreślano, że rozmyślanie winno być pobożne i niosące owoce²⁶. Ta forma modlitwy wprowadzała kleryków w życie wewnętrzne. Rozmyślanie, stanowiące ważny element duchowości kapłańskiej, wprowadził Karol Boromeusz, a upowszechnili wielcy święci Kościoła potrydenckiego: Ignacy Loyola, Franciszek Salezy oraz Wincenty a Paulo. Misjonarze w rozmyślaniu praktykowali metodę św. Franciszka Salezego. Znajdująca się w zbiorach biblioteki tykocińskiej książka *Meditationes super veritates* zawiera we wstępie opis struktury rozmyślania opracowanego przez św. Franciszka Salezego. Składało się ono z trzech części, podzielonych na kolejne trzy. Modlitwa zawierała uświadomienie sobie obecności Bożej oraz przedmiotu rozmyślania, rozważanie o danej prawdzie lub cnocie, postanowienie, dziękczynienie i prośby²⁷. W polskich seminariach diecezjalnych misjonarze korzystali powszechnie z podręcznika do rozmyślań *Korona całego Roku Chrześcijańskiego*²⁸. Biskup Ludwik Abelly, przyjaciel Wincentego a Paulo, napisał szereg podręczników dla kandydatów do kapłań-

²⁵ *Devotio Communis Sacerdotum et Clericorum Congregationis Missionis pro maiori commoditate in unum collecta et reimpressa, Varsaviae 1826*. Por. J. Dukąła, *Formacja alumnów diecezjalnych przez Księży Misjonarzy w latach 1675–1864*, „Nasza Przeszłość”, t. 86 : 1996, s. 14.

²⁶ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 5. Podobny rozkład dnia zawiera Regulamin seminarium Świętego Krzyża w Warszawie sporządzony w 1781 r. Jest on niewielkiej objętości względem tykocińskiego. Posiada jednak wiele podobieństw. Zawiera informacje na temat formacji duchowej oraz intelektualnej, zasad zachowania oraz porządku dnia. Por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, *Compendium regulatum Seminaria Externi*, k. 1–2.

²⁷ *Meditationes super veritates Christiana et ecclesiasticas desumpta ex Epistolis et Evangelii Missarum totus anni*, Culma in Prussia 1762–1763. BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi generalia liberum in Bibliotheca Tykocinensis juxta classes digestorum et ordinatorum propter celebriorem adinventionem 1800 conscriptus, k. 152; APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1825), t. 2, Biblioteka Księży Misyonarzy, spis z 1822 r., Libri Spirituales, (b.s., b.p.); Dukąła, *Formacja alumnów diecezjalnych...*, s. 16–17.

²⁸ L. Abelly, *Korona całego Roku Chrześcijańskiego albo Medytacje o najprzedniejszych prawdach Ewangelii Chrystusowej na wszystkie dni roku według porządku kościelnego oficjum, przez ks. Abelly biskupa de Rhôdes podzielone, z francuskiego języka na polski przetłumaczone za dozwoleństwem starszych*, Warszawa 1694; BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800], k. 147; APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1825), t. 2, Biblioteka Księży Misyonarzy, spis z 1822 r., Libri Spirituales, (b.s., b.p.).

stwa. Zdobył dużą wiedzę teologiczną i doświadczenie duszpasterskie. Osobiście głęboko pobożny, wszechstronnie ujmował zagadnienia duchowości kapłańskiej. Jego teksty do rozmyślań oparte były przede wszystkim na tekstach Nowego Testamentu. Głównym wątkiem rozmyślań w poszczególne dni tygodnia była niedzielna Ewangelia. Rozmyślenia biskupa Abelly'ego były ukierunkowane chryścocentrycznie²⁹. Modlitwy cechowała zwięzłość, prostota i przystępność języka. W seminarium tykocińskim teksty do rozmyślenia były głośno czytane przez lektora. Po przeczytaniu tekstu medytację prowadził dyrektor seminarium³⁰. W bibliotece seminarium duchownego w Tykocinie były liczne książki poświęcone tej praktyce modlitewnej, m.in.: Sevoa: *Obowiązki stanu duchownego osób*, przełożone przez A. Gniewczyńskiego, Krasseta: *Uwagi chrześcijańskie na wszystkie dni całego roku podług niedziel Ewangelii*, Jana Bussai: *Enchiridion piarum meditationum in Dominicis et festa totus anni*,³¹. W celu lepszego przyswojenia rozmyślenia raz w tygodniu w dzień wolny od zajęć, od listopada do Wielkanocy jeden z kleryków powtarzał treść modlitwy myślnej przed regensem. Ten zaś dawał nowe zagadnienia w celu lepszego wyjaśnienia metody rozmyślenia³².

Po zakończeniu rozmyślenia, około godziny 6⁰⁰, klerycy odmawiali Anioł Pański oraz Litanię do Najświętszego Imienia Jezus, po nich było czytanie duchowne, następnie recytowali godzinę kanoniczną z brewiarza. Jeśli wymagał tego okres liturgiczny, opuszczano godzinę kanoniczną i czytano jeden rozdział z Nowego Testamentu, potem alumni udawali się w ciszy do swoich pokoi. Tam spędzano czas przeznaczony na naukę indywidualną i studium prywatne do 7⁰⁰ lub do godziny 7³⁰³³.

Centralnym elementem formacji duchowej była codzienna msza św. O 7⁰⁰ rano kampanator, czyli kleryk odpowiedzialny za powiadamianie sygnałem dzwonka na wspólne zajęcia, zwoływał wszystkich na wspólnotową Eucharystię, na którą alumni mieli zejść punktualnie. W czasie liturgii klerycy wypełniali posługi według ustalonej kolejności. Zgodnie z trydenckim określeniem mieli pobożnie uczestniczyć w liturgii i słuchać kazania, a w wyznaczone dni przyjmować Komunię św. Po pobożnym wysłuchaniu mszy św. i przyklęknieniu klerycy wychodzili z kościoła. Powracali do swoich pokoi i w dni powszednie, od poniedziałku do piątku, przygotowywali się do lekcji. Zwyczaj rozmyślenia przed mszą

²⁹ J. Dukała, *Formacja alumnów...*, s. 18–20.

³⁰ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 3.

³¹ F.H. Sevoa, *Obowiązki stanu duchownego osób*, Łowicz, 1793–1795; J. Krasset, *Uwagi chrześcijańskie na wszystkie dni całego roku podług niedziel Ewangelii*, Kalisz 1767; J. Busaeas, *Enchiridion piarum meditationum in Dominicis et festa totus anni*, Cracovia 1755; BPMstW, sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi [1800], k. 150, 152; APT, Akta kościoła tykocińskiego (1800–1823), t. 2, Biblioteka Księży Misjonarzy, spis z 1822 r., Libri Spirituales, poz. 33–34, 62, (b.s, b.p); por. Dukała, *Formacja alumnów...*, s. 21.

³² *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 91.

³³ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 5; por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, Compendium regulatum Seminarium Externi. k. 1–2.

św. różnił się od zwyczajów misjonarskich – Zgromadzenie Misji praktykowało tę modlitwę przez pół godziny po mszy św.³⁴.

W dni świąteczne po rozmyślaniu i przed Eucharystią klerycy przechodzili do kościoła na naukę śpiewu. Podczas liturgii klerycy posługiwali przy ołtarzu, śpiewali pieśni, uczestniczyli w uroczystej mszy św. oraz mogli przyjąć Komunię św. Po mszy św. wracali do swoich pokoi i czytali Pismo Święte przez trzy kwadranse. Później każdy kleryk miał na nowo przemyśleć swoje postanowienia płynące z uczestnictwa w liturgii. Alumni prowadzący katechezę przygotowywali się do zajęć, a kantorzy i śpiewacy ćwiczyli śpiewy. Po czasie spędzonym na indywidualnej nauce (wyjąwszy niedziele Wielkiego Postu), klerycy zbierali się wspólnie na ćwiczenia z zakresu teologii, katechizmu i Pisma Świętego. Zajęcia te odbywały się przed południem i po zakończeniu modlitwy wieczornej.

Innym ważnym elementem modlitwy było odmawianie *Officium divinum*, czyli modlitwy brewiarzowej w intencjach Kościoła. W seminarium tykocińskim poszczególne części brewiarza kapłańskiego, jeśli nie było przeszkód, klerycy odmawiali kilkakrotnie w ciągu dnia: w godzinach porannych po rozmyślaniu, po szkolnych zajęciach przedpołudniowych oraz wieczorem. W niedziele dodatkowo recytowali oficjum w intencji fundatora Jana Klemensa Branickiego. W regulaminie seminaryjnym podano szczegółowe dane dotyczące sposobu odmawiania modlitwy brewiarzowej; zalecano odmawiać z największym szacunkiem, uwagą i nabożnością, ponieważ oddawanie chwały Bogu jest szczególnym obowiązkiem przyszłych kapłanów. Alumni seminarium poprzez odmawianie brewiarza przygotowywali się do obowiązku codziennego odmawiania tej modlitwy. W celu uniknięcia błędów i rozproszeń w modlitwie brewiarzowej polecano wcześniej przejrzeć i przygotować się przez uprzednie odczytanie oficjum, psalmów, antyfon, wersetów i responsoriów. Istotną rolę w odmawianiu brewiarza odgrywało łączenie myśli z prowadzącym liturgię. Chodziło o skupienie uwagi, pobożne słuchanie, odmawianie powolne, z zachowaniem przerw i odpowiednich skłonów, z przyklęknięciem we właściwym czasie. Modlitwę brewiarzową zaczynał przewodzący, chórzyci śpiewali antyfony, pozostali wspólnie recytowali teksty psalmów³⁵.

Komunię św. klerycy przyjmowali w niedziele na mszy św. wspólnotowej w kościele parafialnym lub za pozwoleniem księdza dyrektora także na mszy św. prywatnej. Sobór Trydencki, wzorem dawnej praktyki Kościoła, nie wiązał przyjęcia Komunii św. z koniecznością każdorazowej spowiedzi. Uchwały soborowe zachęcały nawet do codziennej Komunii św. Jednak w XVII w. pojawiła się tendencja zmierzająca do ograniczenia przyjmowania Komunii św. przez wiernych

³⁴ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 88.

³⁵ ANP, 16, Opisanie Seminarium Tykockiego, 15.09.1790, k. 5; ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 9–10; por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, Compendium regulatum Seminarium Externi., k. 1.

świeckich. Szczególnie janseniści atakowali zwyczaj codziennego przyjmowania Eucharystii. W Zgromadzeniu Misji przyjęto praktykę tygodniowej Komunii św. wraz z poprzedzającą ją każdorazowo spowiedzią. Spowiednikom kleryków przypominano, aby byli dobrymi kierownikami duchowymi życia wewnętrznego, zachęcali do modlitwy i stawiania się wobec Bożej obecności oraz do praktyk pokutnych i umartwienia. W sytuacji, gdyby któryś z kleryków czuł niechęć do swojego spowiednika, należało zachęcać, żeby nie zmieniać spowiednika, choć nie zmuszano do spowiadania się u tego samego kapłana³⁶. Misjonarze w formacji seminarnej stosowali także pozasakramentalne kierownictwo duchowe. Podczas miesięcznych dni skupienia klerycy mieli okazję do osobistej rozmowy na temat postępu w życiu wewnętrznym. Przełożeni zalecali, aby zachęcać kleryków do rozmów z regensem lub własnym spowiednikiem³⁷.

Podobne zasady stosowano również w seminariach diecezjalnych kierowanych przez misjonarzy. Przed przyjęciem do seminarium kandydaci odprawiali spowiedź generalną z całego życia. Kierowano się względami teologicznymi i pozateologicznymi. Chodziło m.in. o dokładniejsze poznanie kandydata. Podczas kolejnych rekollekcji korzystano z tzw. spowiedzi rozszerzonej, dotyczącej postępu duchowego z ostatniego roku³⁸. W seminarium tykocińskim spowiedź odbywała się raz w tygodniu, w wigilie świąt oraz w soboty. Prawdopodobnie praktyka nawiązywała do rozporządzenia wizytatora ks. Piotra Jacka Śliwickiego. W czasie sprawowania przez niego urzędu, kiedy powołano do życia seminarium tykocińskie, wizytator zarządził, by klerycy spowiadali się jedynie przed swymi profesorami, którzy mieli zasiadać w konfesjonale we wspomniane wyżej dni w godzinach popołudniowych. W seminariach misjonarskich alumni po każdej spowiedzi przystępowali jeden raz do Komunii św.³⁹.

Alumni seminarium tykocińskiego odmawiali poszczególne modlitwy w różnych momentach dnia. Przed rozpoczęciem nauki, po przyjściu profesora do sali na kolanach odmawiali hymn *Veni Sanctus Spiritus*. Po zakończeniu porannej nauki klerycy odmawiali na kolanach modlitwę *Maria Mater gratiae*. Przed obiadem wszyscy gromadzili się w oratorium na szczegółowy rachunek sumienia. Na początku dyrektor seminarium głośno czytał jeden rozdział Nowego Testamentu lub jego część, następnie przeprowadzał rachunek sumienia zakończony modlitwą Anioł Pański⁴⁰.

Podczas posiłków jeden z kleryków czytał głośno lekturę duchową. Po obiedzie i po rekreacji alumni udawali się w ramach dziękczynienia do kościoła

³⁶ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s.152

³⁷ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 93 ; AAW, sygn. 931, A.X.1.68, Compendium regulatum Seminaria Externi. k. 1.

³⁸ J. Dukała, *Formacja uczniów...*, s. 27–28.

³⁹ J. Rąb, *Seminarium Diecezjalne w Przemyślu pod kierownictwem Księża Misjonarzy (1768–1783)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 344; J. Dukała, *Formacja uczniów...*, s. 28–30.

⁴⁰ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 90.

na nawiedzenie Najświętszego Sakramentu. Misjonarze przywiązywali wiele uwagi do praktyki modlitwy. Postulowano, by dyrektorzy seminarium dawali przykład częstego osobistego nawiedzania kaplicy lub kościoła po zakończeniu wykładów lub przed każdorazowym wyjściem poza seminarium. Władze zakonne zalecały organizowanie wieczystej adoracji. W tym celu ustalano porządek adoracji i wyznaczano kleryków na poszczególne godziny i dni tygodnia, wyłączwszy niedziele, dni świąteczne i wakacje. Ponadto rano podczas lekcji śpiewu, na rachunku szczegółowym, wieczorem na Różańcu, między nauką i czytaniem duchownym klerycy misjonarscy w sutannach mieli spotykać się w kaplicy przed Najświętszym Sakramentem. Zachęcano ich także, aby wszystkie wyjścia na zewnątrz seminarium były poprzedzone krótkim nawiedzeniem kaplicy⁴¹.

Po zajęciach lekcyjnych popołudniowych i odmówieniu oficjum brewiarzowego przez kwadrans odbywało się czytanie duchowne. W seminariach misjonarskich trwało ono pół godziny; zazwyczaj było prowadzone przez regensa, który podczas czytania przekazywał konieczne wskazówki i opatrywał czytany tekst odpowiednim komentarzem⁴². Przed posiłkiem wieczornym czyniono szczegółowy rachunek sumienia. Po kolacji klerycy udawali się na nawiedzenie Najświętszego Sakramentu, które wieńczył końcowy rachunek sumienia, po czym w ciszy udawali się na spoczynek⁴³. Z rozkładu zajęć jasno wynika, że znaczna część dnia w seminarium duchownym w Tykocinie była wypełniony modlitwą.

W seminariach powierzonych misjonarzom praktykowano codzienne czytanie Pisma Świętego. W Tykocinie, w niektórych okresach roku liturgicznego, w dni powszednie podczas modlitw wspólnych kleryk pełniący funkcję lektora czytał rozdział Nowego Testamentu. W niedziele i święta natomiast w swoich pokojach klerycy oddawali się lekturze Pisma Świętego przez 45 minut po zakończeniu porannej mszy św. Ponadto podczas obiadu lektor czytał wybrane fragmenty Pisma Świętego z wyłączeniem niektórych fragmentów z *Księgi Kapłańskiej*, *Kronik*, 3 i 4 rozdział *Ezdrasza*, *Pieśni nad Pieśniami*, 3 i 4 rozdział *Machabeusz*, rozdział 19 od 31 wiersza, 38 i 39 *Rodzaju*, podobnie rozdział 13 z 2 *Księgi Królewskiej*⁴⁴. Teksty biblijne czytano nie tylko ze względów ascetycznych, lecz także po to, aby klerycy zapoznawali się z teologią biblijną. Ponadto w ramach wspólnych oraz indywidualnych modlitw czytano kazania o świętych, martyrologium oraz inne teksty ascetyczne.

Ważną rolę w kształceniu duchowieństwa, niejednokrotnie podkreślaną przez św. Wincentego a Paulo, odgrywały konferencje ascetyczne. Misjonarze przenieśli ten zwyczaj do seminariów diecezjalnych. Podczas konferencji w szczególności sposób odwoływano się do Słowa Bożego. Pismo Święte słyszane podczas konferencji

⁴¹ Tamże, s. 91.

⁴² Tamże, s. 92–93.

⁴³ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 3; por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, *Compendium regulatum Seminarium Externi*. k. 2.

⁴⁴ Tamże, k. 4, 6; E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 151.

było jednym z najważniejszych środków pomagających wejść w życie wewnętrzne i na drogę cnoty. Prowadzący konferencje dyrektor seminarium powinien nie tylko emanować głęboką pobożnością, lecz mieć także głęboką wiedzę o duchowości kapłańskiej, którą miał czerpać z ksiązek ascetycznych, znajdujących się w bibliotece. Podczas konferencji dyrektor miał przemawiać prosto, pobożnie, interesująco i z autorytetem. Z Pisma Świętego wybierano księgi Starego Testamentu, na przykład Księgę Kapłańską, w której jest mowa o kapłaństwie i związanych z nim ofiarami. Z Nowego Testamentu rozważano Ewangelię według św. Mateusza lub św. Jana, List św. Pawła do Koryntian, w których opisane zostało życie apostołskie, a także Listy do Tymoteusza i Tytusa, w których Apostoł ukazał obowiązki kapłańskie. Zalecano przeprowadzać konferencje o tzw. kazusach sumienia we wszystkie dni postu i we wszystkie piątki, po kolacji. Ostatnie spotkania miały obejmować inne tematy niż te poruszane w klasie. Należało rozpocząć je krótkim przedstawieniem poruszanych problemów. Zalecano, aby konferencje traktować z powagą i solidnością⁴⁵.

W seminarium tykocińskim konferencje ascetyczne odbywały się we środy. Prowadzący dyrektor wygłaszał naukę z pamięci, po uprzednim opracowaniu na piśmie. Chociaż nie zachowały się teksty konferencji z Tykocina, warto jednak przytoczyć tematy poruszane w innym seminarium – lubelskim, które również było prowadzonym przez misjonarzy. W konferencjach z końca XVIII w. poruszano problematykę doskonałości chrześcijańskiej i kapłańskiej, obowiązki stanu duchownego, obowiązki wynikające z powołania kapłańskiego, codzienne zachowanie i postawy alumnów, konieczność umartwiania się. W konferencjach korzystano z tekstów biblijnych, tekstów patrystycznych oraz pism ascetycznych. Według J. Dukały rozważania podporządkowywano idei formacji duszpasterzy, jakich potrzebowano w potrydenckim okresie odnowy Kościoła⁴⁶.

W pobożności misjonarskiej szczególną rolę odgrywała pobożność maryjna. Miesiąc maj był przeżywany w wyjątkowy sposób. W poszczególne dni organizowano nabożeństwa maryjne połączone z czuwaniem, podczas których regens przeprowadzał czytanie duchowne i dawał krótką naukę na rozważany temat. Modlitwie towarzyszyło rozmyślanie i krótka refleksja oraz śpiewy maryjne. Zalecano, by czytanie duchowne podczas tego miesiąca dotyczyło pobożności, wielkości i cnót Najświętszej Maryi Panny⁴⁷. Niestety, nie zachowały się żadne wzmianki w dokumentach o tego typu formach pobożności w seminarium tykocińskim, choć niewątpliwie takie praktyki istniały.

Jednym z głównych celów kształcenia seminaryjnego było wprowadzenie alumnów w życie wewnętrzne, przyzwyczajenie do częstej modlitwy, wpojenie samodyscypliny, które w konsekwencji winno prowadzić do uporządkowanego

⁴⁵ Tamże, s. 152–154.

⁴⁶ J. Dukała, *Formacja alumnów...*, s. 22–27.

⁴⁷ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 93.

trybu życia kapłańskiego. Wielką wagę przywiązywano do uformowania życia wewnętrznego alumnów i ugruntowania ich w powołaniu kapłańskim. Sprawę powołania kapłańskiego traktowano pierwszoplanowo. Częsta modlitwa, czysta intencja oraz motyw służenia Bogu i Kościołowi stanowiły podstawowy i niezwykle ważny wątek kształcenia seminaryjnego⁴⁸.

B. REKOLEKCJE

Ważnym wydarzeniem w seminariach duchownych doby potrydenckiej były rekolekcje. Napisane w XVI w. *Ćwiczenia duchowne* Ignacego Loyoli dały podstawę do realizowania idei systematycznej i celowej formacji wewnętrznej kandydatów do kapłaństwa. Papież Klemens VIII w konstytucji *Ea semper fuit* z 1592 r. zalecał dwukrotne organizowanie rekolekcji dla kleryków seminariów duchownych. Z czasem w seminariach praktykowano kilka rodzajów rekolekcji: na początku roku szkolnego, przed święceniami niższymi i wyższymi oraz rekolekcje nakazane za przekroczenie regulaminu. Misjonarze, kierujący seminariami diecezjalnymi, opierali się na metodzie opracowanej przez swojego Założyciela. Metodę tę wprowadzili także w seminariach polskich. Jej cechą charakterystyczną było znaczne zagęszczenie ćwiczeń duchownych⁴⁹.

W ciągu roku szkolnego organizowano dwa razy tzw. rekolekcje generalne. Pierwsze na początku roku szkolnego, drugie w okolicach uroczystości Trójcy Przenajświętszej. Ponadto organizowano specjalne rekolekcje dla przyjmujących święcenia w okresie Bożego Narodzenia. Wszystkie te ćwiczenia trwały pięć dni. Każdorazowo, poza okresem Bożego Narodzenia, rozpoczynano je śpiewem *Veni Creator*, w pozostałe zaś dni śpiewano także przed poszczególnymi konferencjami jedną lub dwie zwrotki tego hymnu. Spotkania trwały 45 minut lub godzinę⁵⁰.

W tradycji misjonarskiej rekolekcje generalne na początku roku szkolnego rozpoczynano o 18⁰⁰ wieczorem, dwunastego dnia po przybyciu do seminarium. Rekolekcjonista przeprowadzał konferencje na temat prawd o zbawieniu i cnót chrześcijańskich. W ciągu tych dni codziennie głoszono trzy nauki: pierwszą o 9⁰⁰ rano, drugą o 15⁰⁰ w rodzinnej atmosferze na temat przygotowania do sakramentu pokuty, trzecią o 17³⁰ na temat zbawienia płynącego z adoracji i przyjmowania Najświętszego Sakramentu. Spotkania trwały 45 minut⁵¹. Kandydaci, którzy wstępowali do seminarium, zaczęli rekolekcje rozważaniami na temat cnót koniecznych do wcielania w życie. Rekolekcjonista zwracał uwagę na sprawy

---

⁴⁸ M. Grzybowski, *Reforma studiów seminaryjnych w diecezji płockiej bpa Michała Poniatowskiego (1773–1785)*, „Studia Płockie. Artykuły. Miscellanea. Recenzje i Sprawozdania”, t. 1: 1973, s. 181.

⁴⁹ J. Dukąła, *Formacja alumnów...*, s. 30–32.

⁵⁰ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 93, 95.

⁵¹ Tamże, s. 94.

praktyczne: mówił o sposobie ubierania się, fryzurze, skromności kapłańskiej, o koniecznych książkach – Piśmie Świętym, brewiarzu, o książkach przydatnych do czytania duchowego, o doskonałości i świętości chrześcijańskiej. Przełożeni dbali o to, by nikogo z kleryków nie brakowało na konferencjach, dlatego jeden z misjonarzy miał sprawdzać, czy w pokojach w czasie modlitw i nabożeństw nie pozostał żaden z alumnów⁵². Rekolekcje generalne w okresie oktawy uroczystości Trójcy Przenajświętszej poświęcone były cnotom i obowiązkom chrześcijańskim. Zaczynały się w poniedziałek po Zesłaniu Ducha Świętego, o 18⁰⁰ wieczorem. W ich trakcie głoszono dwie konferencje. Tematem pierwszej o godz. 9⁰⁰ było wyjaśnianie pontyfikału, czyli księgi liturgicznej zawierającej modlitwy. Drugie spotkanie o 17³⁰ poświęcone było jednemu z zagadnień duchowości chrześcijańskiej. Rekolekcje w okresie Bożego Narodzenia, podobnie jak w Oktawie uroczystości Trójcy Przenajświętszej, były poświęcone rozważaniom na temat cnót i obowiązków chrześcijańskich. Odprawiane z okazji przyjęcia święceń różniły się od poprzednich tym, że kandydaci do święceń odprawiali je oddzielnie od pozostałych kleryków, poza wspólnie odmawianymi modlitwami. Misjonarze organizowali rekolekcje także na koniec roku szkolnego przed egzaminami. Wtedy to przekazywano klerykom pouczenia na wakacje oraz przedstawiano sposoby zachowania się w tym czasie⁵³. Podobne praktyki z wariantami stosowano w seminariach misjonarskich w Polsce. W poszczególne dni codziennie przeprowadzano trzy rozmyślenia, wspólną modlitwę brewiarzową, czytanie duchowne oraz dwie konferencje. W seminarium lubelskim dodatkowo wieczorem organizowano konferencję dialogowaną. Typowymi tematami rozmyślań były rozważania o cechach dobrego alumna i kapłana, o pracy, postach, posłuszeństwie, zbawieniu, rzeczach ostatecznych i dobrej spowiedzi. Rekolekcje trwały kilka dni: w seminarium przemyskim pięć, w lubelskim – pięć lub osiem, w seminarium w Białymstoku – pięć dni, w Tykocinie – również pięć dni⁵⁴. W seminarium tykocińskim doroczne rekolekcje odprawiane były w Adwencie w dniach przed uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Regulamin seminarium tykocińskiego nie wspomina natomiast o rekolekcjach przeznaczonych dla wszystkich alumnów w innych okresach roku szkolnego. Rekolekcje przed święczeniami niższymi oraz przed święczeniami kapłańskimi stanowiły bezpośrednie przygotowanie duchowe do przyjęcia tego sakramentu. Przed święczeniami wyższymi trwały one pięć dni. W programie omawiano obowiązki płynące ze święceń oraz analizowa-

⁵² E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 149–150

⁵³ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 94–95.

⁵⁴ AMS, sygn. B IV.97, Księga odbytych rekolekcji, Białystok 1820, k. 2. W księdze podano daty rekolekcji oraz nazwiska prowadzących je misjonarzy. W 1821 r. odbyły się pięciodniowe rekolekcje dla księży i kleryków seminarium białostockiego prowadzonego przez misjonarzy, które prowadził ks. Józefowicz. 23 kwietnia 1822 r. w tym seminarium jeden z kleryków (*aspirando ad statum spirituale*) rozpoczął pięciodniowe rekolekcje pod przewodnictwem ks. dyrektora Mykanowskiego. Por. tamże, k. 3.

no sam obrzęd W źródłach są skąpe informacje na temat wspomnianych rekolekcji, można jednak przyjąć, że wiadomości na ten temat uważano za oczywiste. Praktyki te widocznie odbywały się tak, jak w innych seminariach prowadzonych przez misjonarzy⁵⁵.

C. ŚWIĘCENIA

W trakcie nauki w seminariach duchownych oraz po zakończeniu przepisane kursu nauki klerycy otrzymywali święcenia. Sobór Trydencki określał poszczególne święcenia, przyjmowane przed święczeniami kapłańskimi. Dzielił je na święcenia niższe i wyższe. W skład pierwszych czterech niższych wchodziły święcenia akolity, egzorcysty, lektora i ostiariusza. Do święceń wyższych zaliczano subdiakoniat, diakonat oraz kapłaństwo. Przed przyjęciem święceń klerycy nosili tonsurę. Według soboru, otrzymujący pierwszą tonsurę winni wcześniej przyjąć sakrament bierzmowania, znać podstawy wiary, umieć czytać i pisać oraz mieć szczerzy zamiar wiernego oddania Bogu. Kandydaci do święceń mieli być wcześniej badani przez biskupa i inne światłe osoby, doświadczone w prawie Bożym i przepisach prawa kościelnego. Celem badania było *sprawdzenie pochodzenia kandydatów do święceń, ich wieku, wykształcenia, obyczajów, wiedzy i wiary*. Sobór Trydencki określał, iż święcenia winny być udzielane publicznie w obecności kanoników w kościele katedralnym, w dni określone przez prawo. Każdy kandydat winien być wyświęcany przez swego biskupa lub za zgodą ordynariusza przez innego biskupa. Święceń wyższych udzielano nie wcześniej niż po roku od otrzymania święceń niższych chyba, że domagała się tego inna konieczność albo potrzeba Kościoła według oceny biskupa.

W seminariach misjonarskich osobą odpowiedzialną za przygotowanie kandydatów do przyjęcia święceń był dyrektor seminarium. Jednym z jego najważniejszych zadań było obserwowanie moralnego i duchowego stanu kandydatów. W sytuacji widocznego braku powołania do kapłaństwa oraz autentycznego postępu u konkretnego kleryka, winien on zdać biskupowi sprawozdanie o tej sytuacji. Zalecano, aby okazywał szczególną roztropność i gorliwość w okresie przed święczeniami, a tym samym uświadamiał kandydatów o obowiązkach stanu duchownego i mówił o dyspozycjach do przyjęcia święceń. Do jego zadań należało zachęcanie kleryków, aby zwracali się do swoich spowiedników o radę w sprawie wyboru drogi życiowej i sposobu, w jaki należy ją realizować. Dyrektor seminarium winien mówić kandydatom do święceń o niebezpieczeństwach zagrażających kapłaństwu, o przeciwnościach na drodze do zbawienia oraz napomnieć tych, którzy ewidentnie nie byli dobrze przygotowani do święceń, aby nie spieszyli się z ich przyjęciem. W ciągu roku udzielano święceń dwa razy: na Boże

---

⁵⁵ J. Dukąła, *Formacja alumnów...*, s. 30–33.

Narodzenie oraz w oktawie uroczystości Trójcy Przenajświętszej. Kandydatów uznanych za godnych przyjęcia święceń przedstawiał regens.

Po święceniach neoprezbiterzy mieli pozostawać w seminarium, zanim nie odprawili pierwszej mszy św. w kaplicy seminaryjnej bądź w innym kościele według rozporządzenia regensa⁵⁶. Puczano, aby do jej odprawienia dobrze przygotować się i raczej recytować ją po cichu niż śpiewać. Dyrektor winien również co jakiś czas przypominać o nadużyciach zachodzących w liturgii. Upominać szczególnie tych, którzy niestarczają i zbyt pośpiesznie recytowaliby mszę św.⁵⁷.

Analiza dokumentów dotyczących święceń udzielanych klerykom seminarium duchownego w Tykocinie ukazuje, iż często stosowano odstępstwa od zaleceń Soboru Trydenckiego. Dość często nie respektowano obowiązujących odstępów czasu między przyjmowanymi święczeniami, co pociągało za sobą konieczność uzyskania odpowiedniej dyspensy (*interstitiis aetae*). Święceń udzielano nie tylko w katedrze, lecz także w innych miejscach. W lutym 1821 r. biskup augustowski Ignacy Czyżewski wyświęcił 24 kleryków tykocińskich w kościele kapucynów w Łomży, choć zwykle czynił to w Warszawie. W ciągu czterech dni kandydaci do święceń niższych otrzymali bierzmowanie (4 alumnów) oraz święcenia niższe (9 alumnów)⁵⁸. Wraz z przyjęciem święceń niższych klerycy otrzymywali także tonsurę, np. 12 czerwca 1842 r. Wówczas dziesięciu kleryków przyjęło pierwszą tonsurę i czterech święcenia niższe w kościele parafialnym w Tykocinie⁵⁹. Zdarzało się niekiedy, iż niższe święcenia udzielano przy okazji święceń wyższych. Klerycy F. Szulborski, L. Pawłowski, W. Wyszynski, T. Knyżewski otrzymali 8 października 1837 r. w Sejnach niższe święcenia wspólnie z klerykami, którzy przyjęli święcenia wyższe. Święceń niższych udzielono specjalnie wcześniej, aby klerycy nie zostali wcieleni do wojska⁶⁰.

Koniecznym warunkiem uzyskania święceń wyższych, czyli subdiakonu, diakonu i święceń kapłańskich było uzyskanie tzw. prowizji. Termin *provisio canonica* oznaczał prawomocne udzielenie urzędu kościelnego z przyznaniem duchownemu pełnych praw⁶¹. W praktyce prowizja miała również zapewnić byt materialny przyszłego prezbitera. Klerykom tykocińskim prowizji na piśmie udzielał konsystorz łomżyński⁶². W maju 1837 r. trzech klerycy tykocińscy zostali

⁵⁶ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 98.

⁵⁷ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 153

⁵⁸ ArŁm II, sygn. 129, Lista do święceń, 26 I 1821, k. 32, 36, 38; AKŁ, Kapucyni w Łomży od 1814, t. 2, k. 113; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia...*, s. 377.

⁵⁹ ArŁm II, sygn. 120, Alumni seminarii tykocinensis ad primam tonsuram, Tykocin, 12 VI 1842, k. 232.

⁶⁰ Tamże, Regens seminarium tykocińskiego do bpa diecezji augustowskiej, Tykocin, 20 IX/2 X 1837, k. 203.

⁶¹ CIC 1917, can. 147 § 2.

⁶² Poniżej tekst prowizji udzielonej klerykowi G. Szymborskiemu w 1800 r.: *Prowizja udzielona czcigodnemu Grzegorzowi Szymborskiemu seminarzyście tykocińskiemu na wikariat kościoła parafialnego w Brańsku z zabezpieczeniem rocznego wynagrodzenia w wysokości 200 florenów*

posłani przez regensa seminarium tykocińskiego do konsystorza w celu otrzymania prowizji. Czas naglił i nie było możliwości skontaktowania się z proboszczami przyszlých wikariuszy, dlatego zapisano tylko jedną prowizję. Pozostali dwaj poprosili o prowizję *ad mensa episcopalem*. Termin ten oznaczał, iż święceni mieli uzyskać utrzymanie pochodzące z dochodów dóbr biskupich⁶³. Niekiedy pojawiały się poważne problemy związane z udzieleniem prowizji. W lipcu 1830 r. biskup sufragan Stanisław Choromański otrzymał od oficjała Głowińskiego informację, iż kleryk Franciszek Sakowicz otrzymał prowizję do Śniadowa i prosił o jego wyświęcenie. Biskup udzielił Sakowiczowi święceń subdiakonatu, lecz kleryk po otrzymaniu święceń stwierdził, że nic nie wie o prowizji, nie rozmawiał z proboszczem ani nie składał żadnej przysięgi związanej z prowizją. W tej sytuacji biskup wyświęcił kleryka wbrew obowiązującemu prawu kanonicznemu, postanowieniom synodów i zasad teologii, które wymagały wydanie wcześniej prowizji. Proboszcz parafii Śniadowo, ks. Sieczkowski wyjaśnił biskupowi, że nie prosił o prowizję dla Sakowicza, bo w parafii nie ma na to funduszu, lecz zwrócił się z prośbą do oficjała o posłanie do parafii księdza *per applicationem*, czyli na określony czas, w celu udzielenia doraźnej pomocy duszpasterskiej w parafii. Biskup augustowski Mikołaj Manugiewicz upomniał biskupa Choromańskiego, iż powinien wcześniej przed święceniem sprawdzić prowizję⁶⁴. Według oficjała biskup Choromański winien przed święceniem

---

polskich, wspólny stół oraz trzecią część innych dochodów, dzielonych z innymi wikariuszami. W Konsystorzu Generalnym Podlaskim diecezji wigierskiej stawił się ks. Mikołaj Zastodzki, wikariusz waniewskiego kościoła parafialnego – pełnomocnik przewielebnego ks. Michała Dziewanowskiego, kanonika łowickiego, dziekana i proboszcza brańskiego, obrońcy prawnego Konsystorza Podlaskiego i publicznie oraz osobiście stwierdził, że: Grzegorz Szymborski, kleryk czterech święceń niższych seminarzysta tykociński obecnie przebywający we własnym miejscu zamieszkania, posiadający zapewniony wikt, ubranie konieczne do życia i zabezpieczenie, do chwili kiedy uzyskałby inne beneficja, zostaje przeznaczony na wikariat do kościoła parafialnego w Brańsku na mocy tytułu kanonicznego przystępnie i za zgodą przewielebnego ks. Jana Golaszewskiego, kanonika katedralnego przemyskiego, wikariusza in spiritualibus i oficjała generalnego diecezji wigierskiej dla Podlasia spisał oraz ze względu na obowiązki duszpasterskie wobec tegoż kościoła parafialnego także na podstawie obowiązujących praw i przepisów synodu diecezjalnego za czasów biskupa łuckiego Rupniewskiego przeznacza 200 florenów polskich rocznie, wypłacanych co miesiąc oraz zapewnia trzecią część dochodów ofiar podzielonych z innymi wikariuszami. Osobiście przybyły do Konsystorza czcigodny Grzegorz Szymborski został przeznaczony na stanowisko wikariusza czyli otrzymał spisana prowizję i tę z wdzięcznością przyjął i zapewnił, iż po otrzymaniu święceń prezbiteratu natychmiast uda się do wymienionego kościoła brańskiego, będzie tam sprawował posługę duszpasterską i bez zgody swoich przełożonych i bez wiedzy urzędu [biskupiego], a jedynie po otrzymaniu innego beneficjum wraz z nadaniem kanonicznym będzie mógł [to stanowisko] opuścić. Złożyłem przysięgę na świętą Ewangelię i zobowiązałem się jej dochować. Obecny ks. Benedykt Rutkowski, kanclerz Konsystorza Generalnego Podlaskiego diecezji wigierskiej akt ten prawomocnie sporządził. Obydwa zainteresowani akt ten podpisali własną ręką. ArŁm II, sygn. 120, Prowizja udzielona klerykowi Grzegorzowi Szymborskiemu, Waniewo, 14 VI 1800, ArŁm II, sygn. 1, k. 71.

⁶³ Tamże, ks. Błocki do bpa Straszyńskiego, Nowogród, 17 V 1837, k. 194.

⁶⁴ Tamże, bp sufragan Choromański do bpa Manugiewicza, Zambrów, 7 X 1830, k. 130, 132.

zapoznać się z prowizją lub jej brakiem⁶⁵. Biskup sufragan argumentował, że wyświęcił kleryka, ponieważ otrzymał od oficjała pismo, aby wyświęcić Sakowicza. Przyjął upomnienie biskupa Manugiewicza, by w przyszłości zadbać o wcześniejsze sprawdzenie, czy prowizja została kanonicznie udzielona przed otrzymaniem święceń wyższych⁶⁶. Innym problemem był brak zgłoszenia ze strony niektórych proboszczów zapotrzebowania na wikariuszy. W diecezji były takie parafie, w których początkowo według erekcji istniały altarie, a które następnie połączono z funduszem plebańskim, natomiast proboszczowie tych parafii nie zgłaszali gotowości przyjęcia wikariuszy, by nie dzielić się dochodami⁶⁷.

Przed święceniami wyższymi klerycy zdawali przepisane prawem egzaminy z nauk teologicznych⁶⁸. Decyzję o wprowadzeniu egzaminów dla kandydatów do święceń wydał car Aleksander I w marcu 1817 r.; została ona potwierdzona rozporządzeniem KRWRiOP z 1819 r. dla Królestwa Polskiego⁶⁹. Niekiedy jednak, np. w 1823 r., decyzją biskupa Czyżewskiego, egzamin przenoszono na czas po święceniach⁷⁰. Egzaminatorami byli: regens, dyrektor oraz profesorowie miejscowego seminarium, niekiedy także ks. Kazimierz Zawadzki – dziekan tykociński⁷¹. Przed święceniami kapłańskimi w 1823 r. diakoni zdawali egzaminy z Pisma Świętego, teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii pastoralnej i prawa kanonicznego. W 1823 r. wprowadzono dodatkowy egzamin z historii Kościoła i ceremonii. Po zdanych egzaminach klerycy otrzymywali odpowiednie zaświadczenia i byli uznawani za zdolnych do przyjęcia święceń egzaminach mogli uczestniczyć w rekolekcjach⁷². Przed święceniami subdiakonatu rekolekcje trwały 3 lub 5 dni, przed święceniami kapłańskimi – 5 dni⁷³. Warunkiem koniecznym przyjęcia święceń było

⁶⁵ Tamże, ks. Głowiński do bpa Manugiewicza, Radziłów, 23 X 1830, k. 134.

⁶⁶ Tamże, bp sufragan Choromański do bpa Manugiewicza, Zambrów, 10 XI 1830, k. 137–139.

⁶⁷ Tamże, ks. Błocki do bpa Straszyńskiego, Nowogród, 17 V 1837, k. 194.

⁶⁸ *Idąc śladem starożytnych kanonów, święty sobór [trydencki] postanawia, aby wszyscy pragnący przystąpić do świętej służby, gdy biskup postanowi udzielić święceń, zostali wezwani do miasta w środę przed dniem wyznaczonym na święcenia albo w innym terminie ustalonym przez biskupa. Wtedy zaś biskup, z pomocą znanych sobie duchownych i innych światłych mężów, doświadczonych w prawie Bożym i w przepisach prawa kościelnego, dokona pilnego badania i sprawdzenia pochodzenia kandydatów do święceń, ich wieku, wykształcenia, obyczajów, wiedzy i wiary*". Por. *Dokumenty soborów powszechnych...*, s. 696–697.

⁶⁹ W. Jemieliły, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 129.

⁷⁰ ArŁm II, sygn. 129, Konsystorz do dziekana, Przytuły, 20 V 1822, k. 84, 100; tamże, sygn. 126, O egzaminach i rekolekcjach, k. 168.

⁷¹ ArŁm II, sygn. 120, Świadcstwo odbytych rekolekcji i egzaminów diakona Mateusza Perkowskiego, Tykocin, 15 IX 1822, k. 37; tamże, Świadcstwo egzaminów kleryków tykocińskich, Tykocin, 4 III 1823, k. 45; tamże, Świadcstwo przed wyższymi święceniami kleryka Stanisława Kossakowskiego, Jedwabne, 10 IV 1832, k. 171.

⁷² Tamże, Konsystorz do bpa Manugiewicza, Przytuły, 11 III 1823, k. 44.

⁷³ Tamże, Świadcstwo odbytych rekolekcji i egzaminów kleryków tykocińskich przed święceniami subdiakonatu, Tykocin, 15 V 1837, k. 192; tamże, ks. Nadolski do bpa Straszyńskiego, 2/14 V 1837, k. 195.

także osiągnięcie tzw. wieku kanonicznego. Według Soboru Trydenckiego można było wyświęcić na subdiakona kandydata po osiągnięciu 22. roku życia, na diakona po ukończeniu 23 lat, natomiast do prezbiteratu po 25. roku życia⁷⁴. Kandydaci, którzy nie osiągnęli odpowiedniego wieku do święceń, mogli ubiegać się o dyspensę od wieku (*super defectum aetatis*), co wielokrotnie zdarzało się w seminarium tykocińskim. W 1829 r. S. Męczkowski do chwili uzyskania dyspensy *super defectum aetatis* przebywał w parafii Jedwabne, dopóki nie otrzymał dyspensy do wieku koniecznego do święceń kapłańskich⁷⁵; P. Wnorowski w 1838 r.⁷⁶; F. Szulborski w 1840 r.⁷⁷; T. Knyżewski, B. Piekarski, P. Ramotowski, P. Wierzbowski, W. Wyszynski w 1841 r.⁷⁸; F. Kruszewski w 1843 r.⁷⁹; w 1845 r. W. Szczerbiński⁸⁰. Dyspensy od braku wieku do święceń udzielali m.in. arcybiskup warszawski Wojciech Skarszewski⁸¹ oraz biskup augustowski Mikołaj Jan Manugiewicz⁸².

Według zaleceń Soboru Trydenckiego obrzędy święceń winny być odprawiane publicznie, w kościele katedralnym. Jeżeli zaś odbywały się w innym miejscu na terenie diecezji, to w obecności miejscowego duchowieństwa, a w miarę możliwości w najbardziej odpowiednim kościele. Zalecano, by każdy kandydat był wyświęcany przez swego biskupa⁸³.

Tabela 1. Święcenia kleryków tykocińskich

Data święceń	Miejsce święceń	Szafarz święceń	Dzień liturgiczny
1784	(?)	bp J. Szykowski	(?)
1785	(?)	bp J. Szykowski	(?)
1786	(?)	bp J. Szykowski	(?)
1786	(?)	bp K. H. Szembek	(?)
1789	Wilno	(?)	(?)
1792	(?)	bp J. Szykowski	(?)
15 V 1795	(?)	bp J. Szykowski	piątek w oktawie Wniebowstąpienia
IX 1800	Wigry (?)	bp M. F. Karpowicz	(?)

⁷⁴ *Dokumenty soborów powszechnych...*, s. 700–701. Kanon 12 dodawał, iż: *Biskupi będą jednak wiedzieć, że nie powinni wyświęcać jakichkolwiek kandydatów, którzy osiągnęli ten wiek, ale wyłącznie godnych oraz takich, którzy swej dojrzałości dowiedli uczciwym życiem*, tamże. Por. także: F. Schmalzgrueber, *Jus Ecclesiasticum Universum brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum seu lucubrationes canonicae in quinque libros decretalium Gregorii IX. Pontificis Maximi auctore*, t. 1, cz. 2, Romae 1844, s. 20.

⁷⁵ ArŁm II, sygn. 120, Konsystorz do Manugiewicza, Zambrów, 13 VII 1829, k. 116.

⁷⁶ Tamże, Akt święceń kleryków tykocińskich, Kulesze, 1 VII 1838, k. 225.

⁷⁷ Tamże, Akt święceń Franciszka Szulborskiego, b.m., 13 IX 1840, k. 219.

⁷⁸ Tamże, *Catalogus ordinandorum*, b.m., 31 X 1841, k. 227.

⁷⁹ Tamże, Świadectwo odbytych egzaminów, Tykocin, 12 VIII 1843, k. 242.

⁸⁰ Tamże, *Catalogus ordinandorum*, b.m., 17 VIII 1845, k. 260.

⁸¹ Tamże, bp Manugiewicz do ks. Skarszewskiego, Sejny, 9 IX 1825, k. 65.

⁸² Tamże, bp sufragan Choromański do bpa Manugiewicza, Zambrów, k. 119.

⁸³ *Dokumenty soborów powszechnych...*, s. 696–697.

20 XI 1801	Wigry (?)	bp M. F. Karpowicz	wtorek po XXIV Niedzieli Zesłania Ducha Świętego
25 III 1802	Wigry (?)	bp M. F. Karpowicz	czwartek, Zwiastowanie NMP
19 V 1803	Wigry (?)	bp M. F. Karpowicz	czwartek, Wniebowstąpienie
6 V 1804	Warszawa (?)	bp J. Ch. Albertrandi	V niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
18 X 1807	Warszawa (?)	bp J. Ch. Albertrandi	XXII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
29 VI 1809	Waniewo (?)	bp J. K. Gołaszewski	Czwartek, św. Apostołów Piotra i Pawła
21 III 1812	Waniewo (?)	bp J. K. Gołaszewski	sobota, przed Niedzielą Palmową, św. Benedykta,
4 V 1813	(?)	bp A. P. Malinowski	wtorek, po II niedzieli wielkanocnej, św. Moniki
26 VIII 1814	Waniewo (?)	bp J. K. Gołaszewski	wtorek, po VIII niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Anny
20 VII 1815	Waniewo (?)	bp J. K. Gołaszewski	czwartek, IX tydzień po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Małgorzaty
16 VIII 1816	Waniewo (?)	bp J. K. Gołaszewski	piątek po Wniebowzięciu, św. Hiacynta
21 IX 1816	Warszawa	bp J. K. Gołaszewski	sobota przed XVI niedzielą po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Mateusza Apostoła
28 III 1817	Warszawa, kościół paulinów	bp F. Zambrzycki	piątek przed Niedzielą Palmową, Matki Bożej Bolesnej
28 VIII 1817	Warszawa, kościół paulinów	bp F. Zambrzycki	czwartek po XIII niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Augustyna
III 1819		bp Fr. Zambrzycki	
4 III 1821	Tykocin	bp I. Czyżewski	niedziela zwykła przed Środą Popielcową
1 IV 1821	Warszawa kościół Świętego Krzyża	bp D. Ostrowski	IV niedziela Wielkiego Postu Laetare
8 IX 1821	Warszawa	(?)	piątek przed XIII niedzielą po Zesłaniu Ducha Świętego, Narodzenie NMP
19 VII 1822	(?)	bp I. Czyżewski	piątek, św. Wincentego a Paulo
30 XI 1822	(?)	bp I. Czyżewski	sobota, św. Apostoła Andrzeja przed I Niedzielą Adwentu
19 III 1823	Warszawa	bp I. Czyżewski	Uroczystość św. Józefa
20 VII 1823	(?)	bp I. Czyżewski	IX niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
22 VII 1823	(?)	bp I. Czyżewski	św. Marii Magdaleny
4 VIII 1824	(?)	bp P. A. Marciejewski	środa przed IX niedzielą po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Dominika
25 III 1825	Sejny	bp P. A. Marciejewski	piątek, Zwiastowanie NMP
III 1826	Urdomin	bp P. A. Marciejewski	(?)
4 I 1826	(?)	(?)	(?)
6 VIII 1826	(?)	(?)	środa, św. Hiacynta,
7 IV 1826	Urdomin	bp P. A. Marciejewski	czwartek po Niedzieli in Albis
15 X 1826	Urdomin	bp P. A. Marciejewski	XXII niedziela, Oczyszczenie NMP

24 V 1827	Urdomin	bp P. A. Marciejewski	czwartek, Wniebowstąpienie
31 VII 1827	(?)	(?)	wtorek
22 XII 1827	(?)	(?)	sobota przed IV niedzielą Adwentu
1 VIII 1828	Warszawa	bp M. J. Manugiewicz	piątek, IX tydzień po Zesłaniu Ducha Świętego
2 II 1829	(?)	(?)	XXII niedziela
16 VII 1829	Zambrów	bp S. Choromański	czwartek, MB Szkaplerznej
22 XI 1829	Zambrów	bp S. Choromański	24 niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
12 VI 1829	Zambrów	bp S. Choromański	piątek w oktawie Zesłania Ducha Świętego
10 X 1830	Zambrów	bp S. Choromański	XIX niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
6 XI 1831	(?)	bp S. Choromański	XXIV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
10 X 1831	(?)	bp S. Choromański	poniedziałek po XX niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego
11 IX 1831	(?)	bp S. Choromański	XXIV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
13 XI 1831	(?)	bp S. Choromański	XXV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
15 I 1832	(?)	bp S. Choromański	II niedziela po Trzech Królach
15 VIII 1832	Zambrów	bp S. Choromański	środa, Wniebowzięcie NMP
9 IV 1832	(?)		Wielki Czwartek
VIII 1833	Pułtusk	bp S. Choromański	(?)
2 VIII 1835	(?)	bp S. Choromański	VIII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
10 V 1835	(?)	bp S. Choromański	III niedziela po Wielkanocy
7 VIII 1836	(?)	bp S. Choromański	XI niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
18 II 1837	Sejny	bp S. Choromański (?)	Piątek, św. Szymona
8 X 1837	Sejny	bp P. Straszyński (?)	XXI niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
15 X 1837	(?)	bp P. Straszyński	Oczyszczenie NMP
1 VII 1838	Kulesze	bp P. Straszyński	IV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
30 VI 1839	Grajewo	bp P. Straszyński	VI niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
3 V 1840	Sejny	bp P. Straszyński	II niedziela Wielkanocy, Znalezienie Krzyża Świętego
26 IV 1840	Sejny/kaplica bpa	bp P. Straszyński	I niedziela Wielkanocy, In Albis
13 IX 1840	Sejny	bp P. Straszyński	XIV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
1 XI 1841	Sejny	bp P. Straszyński	Wszystkich Świętych
31 X 1841	Sejny	bp P. Straszyński	XXII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
27 VIII 1843	Sejny	bp P. Straszyński	XII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
21 VII 1844	Tykocin	bp P. Straszyński	VIII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego

17 VIII 1845	Sejny	bp P. Straszyński	XIV niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
20 IX 1846	Łomża	bp P. Straszyński	XVI niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
30 VII 1848	Pułtusk	bp F. Pawłowski	VII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
11 III 1849	Pułtusk	bp F. Pawłowski	III niedziela Wielkiego Postu
14 VII 1850	Pułtusk	bp F. Pawłowski	VIII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
31 XII 1853	Wilno	bp W. Żyliński	Sobota, św. Sylwestra
30 VIII 1855	Wornie	bp M.K. Wołonczewski	czwartek, św. Róży z Limy po XIII niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego
23 VI 1856	Wilno	bp W. Żyliński	poniedziałek po VI niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego
30 VIII 1859	Wornie	bp M.K. Wołonczewski	środa po XI niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego, św. Róży z Limy
31 III 1862	Wornie	bp M.K. Wołonczewski	poniedziałek po IV niedzieli Wielkiego Postu
1863	Warszawa (?)	abp Z.F. Feliński	(?)
25 VII 1863	Warszawa	bp H. Plater	sobota, św. Jakuba Apostoła, VIII niedziela po Zesłaniu Ducha Świętego
25 VII 1863	Warszawa	bp H. Plater	(?)
4 IV 1864			poniedziałek, Zwiastowanie NMP po niedzieli in Albis

Źródło: APT, *Catalogus alumnorum*.

Klerycy seminarium tykocińskiego byli święceni w kościołach macierzystej diecezji oraz poza diecezją. Na podstawie uzyskanych danych nie można dokładnie ustalić, w których kościołach udzielano święceń kapłańskich. Z pierwszej połowy okresu funkcjonowania seminarium pozostało niewiele informacji na temat miejsca święceń. W 1789 r. dokonano święceń kleryków tykocińskich w Wilnie, w 1807 i 1816 r. w Warszawie. Jak stwierdza A. Romańczuk, w latach 1800–1803 biskup M.F. Karpowicz święcił diakonów seminarium tykocińskiego w kościele katedralnym na Wigrach⁸⁴. Bardziej szczegółowe dane co do miejsca

⁸⁴ A. Romańczuk, *Diecezja Wigry*, Warszawa 1951, (mps w zbiorach ArŁm), s. 121. Autor, powołując się na publikację: W. Kłapkowskiego, *Konwent Dominikanów w Sejnach*, który zacytował opis wizytacji dominikańskiego klasztoru w Sejnach w 1801 r., stwierdza, że bp Karpowicz nie tylko zabiegał o utworzenie drugiego seminarium w diecezji, lecz także wspomina o fakcie istnienia tegoż seminarium, o jego rektorze i klerykach. Romańczuk sugeruje, że biskup *chciał mieć drugi zakład wychowawczy blisko siebie, pod swoim okiem w Wigrach. Klerycy ci byli nawet na miejscu niezbędni, a to dla obsłużenia uroczystych nabożeństw nowej katedry [...] Da się wywnioskować, że niektórzy alumni odchodzili z Tykocina po studiach do Wigier, gdzie przebywali do święceń kapłańskich zaledwie kilka miesięcy; wygląda na to, że tam odbywały się studia końcowe*. Por. A. Romańczuk, *Diecezja Wigry...*, s. 121–122; W. Kłapkowski, *Konwent Dominikanów w Sejnach*, „Ateneum Wileńskie”, r. 13; 1938, z. 2, s. 128–129, 173–174. E. Rabowicz dodaje, iż biskup dorywczo wykla-

święceń zachowały się z 1821 r. Z tego roku pochodzi pierwsza informacja o święceniach w Tykocinie. Przez kolejne kilka lat udzielano święceń kapłańskich w Warszawie. Dopiero od 1825 r. święcono diakonów tykocińskich przeważnie w macierzystej diecezji: w Sejnach, Urdominie, Zambrowie, Kuleszach, Grajewie, Tykocinie oraz w Łomży. Poza diecezją święcono w Warszawie, Pułtusk, Wilnie oraz w Worniach. Najprawdopodobniej wybór miejsca święceń był w gestii biskupów, którzy udzielali święceń. Rzadko natomiast święcono w stolicy diecezji. Wiadomo, że w Sejnach święcono w latach 1823, 1837, 1840–1841, 1843, 1845. Także kilkakrotnie udzielano święceń w okolicach Tykocina: Zambrowie w latach 1829, 1830–1832; Kuleszach – 1838, w Łomży w 1846 r. W północnej części diecezji, oprócz Sejn, święcono również w Urdominie w latach 1826–1827 oraz w Grajewie w 1839 r. Po zmianie granic i powstaniu diecezji augustowskiej udzielano święceń poza macierzystą diecezją – w Warszawie, Wilnie, Worniach i w Pułtusk.

W przeważającej części znanych przypadków szafarzami święceń kleryków tykocińskich byli biskupi: zarówno ordynariusze, jak i sufragani łucy, wigierscy oraz augustowscy. W latach 1784–1786 oraz 1792 i 1795 r. szafarzem święceń był sufragan łucki na okręg brzeski – Jan Szykowski biskup tytularny Sinope w latach 1775–1798. W 1775 r. został prekonizowany biskupem tytularnym Sinope i sufraganem brzeskim ordynariusza łuckiego. Od prekonizacji, w imieniu biskupa łuckiego Pawła Turskiego, pełnił posługę w sufraganii brzeskiej, na terenie Podlasia i regionu Brześćcia nad Bugiem. Od 1797 r. biskup Szykowski zarządzał częścią diecezji łuckiej, która po III rozbiórce Rzeczypospolitej znalazła się na terenie zaboru pruskiego. Bliskość Tykocina niewątpliwie decydowała o wyborze biskupa Szykowskiego na szafarza święceń kleryków tykocińskich. Znany jest jeden przypadek udzielenia święceń kapłańskich klerykom tykocińskim w 1786 r. przez biskupa płockiego Krzysztofa Hilarego Szembeka, w latach 1785–1797, wychowanek jezuitów, kanonika gnieźnieńskiego, senatora i trzykrotnego deputata do Trybunału Koronnego, który w latach 1783–1784 pełnił zastępczo funkcję nuncjusza w Polsce⁸⁵. Po utworzeniu diecezji wigierskiej, pierwszy biskup Michał Franciszek Karpowicz, w 1800 r. udzielił święceń kapłańskich w Wigrach⁸⁶. Biskup M.F. Karpowicz był wcześniej misjonarzem, wykładowcą teologii w warszawskim seminarium Świętego Krzyża, w seminarium duchownym w Krakowie oraz w Wilnie. Po opuszczeniu Zgromadzenia Misji w 1774 r. pracował w archidiecezji wileńskiej. Zasłynął jako znany i ceniony kaznodzieja, szczególnie w okresie Sejmu Czteroletniego. Po wybuchu powstania kościuszkowskiego wszedł do rządu powstańczego. Po jego upadku i po III rozbiórce ukrywał się w War-

---

dał w tymże seminarium. Por. E. Rabowicz, *Karpowicz Michał Franciszek (1744–1803)*, w: PSB, t. 12/1, z. 52, Kraków 1966, s. 120.

⁸⁵ *Hierarchia Catholica medii aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontificium SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series*, t. 6, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padova 1958, s. 342, 381.

⁸⁶ A. Romańczuk, *Diecezja Wigry...*, s. 121.

szawie. W lutym 1797 r. został mianowany przez biskupa płockiego Onufrego Kajetana Szembeka wikariuszem *in spiritualibus* w części diecezji wileńskiej i żmudzkiej pod zaborem pruskim. Pod naciskami pruskimi otrzymał nominację na biskupa wigierskiego, został konsekrowany 30 marca 1800 r.⁸⁷. Ostatnich święceń kandydatów do kapłaństwa udzielił 19 maja 1803 r., na 6 miesięcy przed śmiercią⁸⁸.

W maju 1804 oraz w październiku 1807 r., prawdopodobnie w Warszawie, biskup sufragan warszawski Jan Chrzyciel Albertrandi (1731–1808) wyświęcił na kapłanów diakonów seminarium tykocińskiego. Na początku 1796 r. został sufraganiem warszawskim i tytularnym biskupem Zenopoli⁸⁹.

Drugim biskupem wigierskim, który udzielał święceń klerykom tykocińskim, był Jan Klemens Gołaszewski. Pochodził z Kowalewsczyzny na Podlasiu. W 1764 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji, gdzie był profesorem i kaznodzieją. Po opuszczeniu misjonarzy w 1781 r. podjął pracę duszpasterską. Podczas powstania kościuszkowskiego został wybrany członkiem Insurekcyjnej Najwyższej Rady Narodowej. W 1798 r., ks. Gołaszewski, po śmierci biskupa sufragana Szyjkowskiego, został mianowany wikariuszem generalnym *in spiritualibus per Podlachiam* w części dawnej diecezji łuckiej w zaborze pruskim. Po utworzeniu diecezji wigierskiej został najbliższym współpracownikiem biskupa Karpowicza. Ten mianował go wikariuszem generalnym *in spiritualibus* oraz oficjałem generalnym części łuckiej diecezji wigierskiej. Tak jak jego poprzednik, dzięki poparciu władz pruskich został nominowany biskupem wigierskim, lecz sakrę biskupią otrzymał dopiero w marcu 1809 r. Został również mianowany senatorem. W diecezji wydał szereg zarządzeń, mających na celu podniesienie poziomu duszpasterstwa, sam także odbywał wizytacje parafii. Po klęsce Napoleona w 1812 r. i wkroczeniu wojsk rosyjskich na teren Księstwa Warszawskiego w 1813 r. biskup Gołaszewski znalazł się w Krakowie. Następnego roku powrócił do diecezji. Jako senator więcej czasu przebywał w Warszawie. W 1818 r. diecezja wigierska zmieniła swoje granice. Nową diecezję nazwano augustowską. Biskup Gołaszewski wyświęcił kleryków tykocińskich w latach 1809, 1812, 1814–1816. Według S. Jamiołkowskiego święceń kapłańskich udzielał w Waniewie. Zmarł na stanowisku ordynariusza nowej diecezji 8 marca 1820 r.⁹⁰. W 1813 r. z powodu przy-

⁸⁷ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 6, s. 446; E. Rabowicz, *Karpowicz Michał Franciszek...*, s. 117–121.

⁸⁸ S. Jamiołkowski, *Karpowicz Michał Franciszek*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 10, Warszawa 1877, s. 117–121; A. Romańczuk, *Diecezja Wigry...*, s. 120.

⁸⁹ K. Chodynicki, *Albertrandy Jan Chrzyciel*, w: *PSB*, t. 1, z. 1, Kraków 1935, s. 45–46; L. Grzebień, *Albertrandi Jan Chrzyciel (1731–1808)*, w: *Słownik Polskich Teologów katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 41–45; *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 6, s. 450.

⁹⁰ S. Jamiołkowski, *Opisanie kościoła sejneńskiego pod względem historycznym, architektonicznym i inwentarskim*, Sejny 1871, ..., s. 81 (rkps w ArŁm); A. Romańczuk, W.M. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, w: *PSB*, t. 8/2, z. 37, Kraków 1959, s. 238–239; *Hierarchia Catholica medii aevi Hierarchia Catholica medii aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontifi-*

musowego pobytu biskupa Karpowicza w Krakowie, klerycy zostali wyświęceni przez biskupa sufragana miednickiego Antonina Pobóg Malinowskiego. W 1782 r. otrzymał sakrę biskupią jako biskup sufragan miednicki diecezji żmudzkiej oraz tytularny cynneński. Biskupi często zapraszali biskupa Malinowskiego, gdyż *chętnie wyręczał ich w pełnieniu obowiązków, jak bierzmowanie, wyświęcanie księży*⁹¹. Biskup Gołaszewski pod koniec życia stracił wzrok i prawdopodobnie ten fakt zdecydował o zwróceniu się do biskupa Malinowskiego z prośbą o udzielenie święceń klerykom tykocińskim⁹². W latach 1817 i 1819 klerycy tykocińscy byli święceni przez sufragana kijowskiego biskupa Franciszka Remigiusza Zambrzyckiego⁹³.

Następca biskupa Gołaszewskiego w diecezji augustowskiej – biskup Ignacy Stanisław Czyżewski święcił kleryków tykocińskich w latach od 1821 do 1823 r. Święcenia miały miejsce także więcej razy w ciągu roku. Biskup Czyżewski urodził się w 1752 lub 1753 r. w Kaliszu. Wstąpił do jezuitów, a po kasacie zakonu został księdzem diecezjalnym. Ukończył Uniwersytet Krakowski, gdzie uzyskał doktorat obojga praw. Sprawował różnorakie funkcje w diecezji włocławskiej. Był kanonikiem włocławskim, prepozytem kolegiaty wolborskiej, proboszczem parafii Rokitno. W 1819 r. biskup Gołaszewski wybrał Czyżewskiego na swego koadiutora. Rok później otrzymał sakrę biskupią i został senatorem. Zmarł pod koniec 1823 r. w Warszawie. Podczas rządów Czyżewskiego w kwietniu 1821 r. klerycy tykocińscy zostali wyświęceni przez biskupa sufragana gnieźnieńskiego Daniela Ostrowskiego. W 1815 r. został mianowany biskupem tytularnym Betsaidy i sufraganem archidiecezji gnieźnieńskiej, a następnie po zmianach granic diecezji polskich od 1818 r. sufraganem w archidiecezji warszawskiej. Rezydował w Chełmnie⁹⁴.

Po śmierci Czyżewskiego diecezja augustowska do marca 1826 r. nie miała własnego biskupa ordynariusza. Diecezją zarządzał biskup sufragan Polikarp Augustyn Marciejewski. Tenże w okresie od sierpnia 1824 do maja 1827 r. kilkakrotnie święcił kleryków tykocińskich. Marciejewski urodził się w 1761 r. w Kretyndze. Po wstąpieniu do dominikanów poświęcił się pracy pedagogicznej. Po III rozbiórce Polski i po powstaniu diecezji wigierskiej na prośbę biskupa Karpowicza otrzy-

---

cium SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series, t. 7, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padowa 1968, s. 344.

⁹¹ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 6..., s. 165; A. Zahorski, *Malinowski Antonin h. Pobóg (1742–1816)*, w: PSB, t. 19/3, z. 82, Kraków 1974, s. 330–332.

⁹² S. J[Jamiołkowski], *Czyżewski Ignacy Stanisław*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 3, Warszawa 1874, s. 687–688; W. Kłapkowski, *Czyżewski Ignacy Stanisław h. Drya (†1823)*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 381.

⁹² *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 7, s. 344–345.

⁹³ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 6, s. 192–193; K.W. Wójcicki, *Cmentarz Powązkowski oraz cmentarze katolickie i innych wyznań pod Warszawą i w okolicach tegoż miasta*, t. 3, Warszawa 1858, s. 153.

⁹⁴ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 7, s. 111.

mał dekret sekularyzacji i został mianowany proboszczem oraz sekretarzem biskupa. W diecezji pełnił inne ważne funkcje, m.in. urząd oficjała i wikariusza biskupiego. W 1819 r. papież Pius VII mianował Marciejewskiego biskupem tytularnym Argos. Od 1823 r. był administratorem diecezji augustowskiej. Odnaczał się gorliwością, chętnie bierzmował i udzielał święceń⁹⁵.

W 1826 roku nowym biskupem diecezji augustowskiej został ks. Mikołaj Jan Manugiewicz. Urodził się w 1754 r. na Podolu. Otrzymał staranne wykształcenie, dzięki któremu podejmował ważne stanowiska w diecezji warszawskiej. W 1822 r. papież Pius VII mianował go sufraganem warszawskim. Po przyjęciu biskupstwa augustowskiego, po krótkim pobycie w diecezji powrócił do Warszawy. Tutaj w sierpniu 1828 r. udzielił święceń kapłańskich klerykom tykocińskim. Podeszły wiek i choroby były przyczyną śmierci biskupa w 1834 r.⁹⁶.

Najwięcej święceń kapłańskich dokonał następca biskupa Manugiewicza – biskup sufragan Stanisław Choromański. Święcił kleryków tykocińskich w latach 1829–1839. Był sufraganem w latach 1828–1836. Choromański urodził się w 1769 r. we wsi Niedźwiedzkie w parafii Kleczkowo w diecezji płockiej. Na Uniwersytecie Krakowskim uzyskał stopień doktora *utriusque iure*. Po 1818 r. pracował na terenie diecezji augustowskiej. Został mianowany archidiaconem kapituły katedralnej sejneńskiej, oficjałem konsystorza łomżyńskiego z siedzibą w Zambrowie. W 1829 r., pod wpływem władz, został konsekrowany sufraganem we własnej diecezji. Biskup augustowski Manugiewicz przez prawie cały okres pasterzowania przebywał poza diecezją augustowską, dlatego wiele obowiązków w diecezji przejął biskup sufragan Choromański. Po śmierci Manugiewicza do końca 1836 r. Choromański był administratorem diecezji. W tym roku został mianowany arcybiskup warszawskim⁹⁷. Także kolejny ordynariusz diecezji augustowskiej – biskup Paweł Straszyński kilkanaście razy udzielił święceń klerykom tykocińskim. Podczas zarządzania diecezją prawie każdego roku święcił kandydatów do kapłaństwa. Straszyński urodził się w 1784 r. w Krasnymstawie. Był protegowanym biskupa lubelskiego Skarszewskiego. Uzyskał stopień doktora teologii Uniwersytetu Krakowskiego. W 1824 r. przeniósł się do archidiecezji warszawskiej. Pełnił ważne funkcje w konsystorzu i kapitule. Po śmierci arcybiskupa warszawskiego został administratorem diecezji warszawskiej. 8 stycznia 1837 r. otrzymał sakrę biskupią diecezji augustowskiej. Na stałe zamieszkał w Sejnach. Był gorliwym pasterzem. Zawsze osobiście udzielał święceń swoim klerykom.

⁹⁵ Tamże, s. 88; S. J.[Jamiółkowski], *Marciejewski Augustyn Polikarp*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 13, Warszawa 1880, s. 394–399; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 33–34.

⁹⁶ *Hierarchia Catholica medii aevi*, t. 7..., s. 345; S. J.[Jamiółkowski], *Manugiewicz Mikołaj Jan (1754–1834)*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 13, Warszawa 1880, s. 384–386; M. Żywczyński, *Manugiewicz Mikołaj Jan (1754–1834)*, w: PSB, t. 19/4, z. 83, Kraków 1974, s. 501–502.

⁹⁷ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 7, s. 59; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 38–41; M. Godlewski, *Choromański Stanisław Kostka (1767–1838)*, w: PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 427–428.

Zmarł w 1847 r. w Sejnach⁹⁸. Po jego śmierci biskupstwo wakowało do 1863 r., dlatego święcenia w kolejnych latach były udzielane przez biskupów z sąsiednich diecezji: biskupa pomocniczego płockiego Franciszka a Paulo Pawłowskiego, biskupa mohylewskiego oraz wileńskiego Wacława Żylińskiego; biskupa żmudzkiego Macieja Kazimierza Wołoncewskiego, arcybiskupa warszawskiego Zygmunta Feliksa Felińskiego i w 1863 r. biskupa sufragana łowickiego Henryka Platera⁹⁹. W latach 1848–1850 kleryków tykocińskich wyświęcał biskup Franciszek a Paulo Pawłowski. W 1853 oraz 1856 r. święceń diakonom seminarium duchownego w Tykocinie udzielił biskup wileński, później arcybiskup mohylewski Wacław Żyliński¹⁰⁰. W latach 1855, 1859, 1862 święceń klerykom tykocińskim udzielił biskup żmudzki Mateusz Wołoncewski¹⁰¹. Kolejnym biskupem, który udzielił święceń kapłańskich był arcybiskup Zygmunt Feliks Feliński. Święcił kleryków tykocińskich w 1863 r.¹⁰². W 1863 r. kleryków tykocińskich wyświęcił również biskup Henryk Plater, sufragan warszawski z siedzibą w Łowiczu¹⁰³.

Nieznane są wszystkie miejsca święceń alumnów seminarium duchownego w Tykocinie. W sumie, z seminarium tykocińskiego dla diecezji łuckiej, węgierskiej oraz augustowskiej wyświęcono na kapłanów ponad 200 kleryków. Stanowi to ponad połowę wszystkich alumnów, którzy podejmowali naukę w seminarium tykocińskim. Ponadto część kleryków przechodziła do innych diecezji i tam byli oni wyświęceni.

4. DYSCYPLINA

Seminaria misjonarskie cechował rygor i surowa dyscyplina. Argumentowano, że wychowawcy powinni stawiać wysokie wymagania moralne względem kleryków i domagać się całkowitego podporządkowania, ze względu na przyszłe ich dobro i pożytek Kościoła. Wymagania te, jak stwierdza J. Dukąła, nie burzyły przyjaźni i dialogu. Jednak, aby praca dydaktyczna była skuteczna, należało zdobyć zaufanie wychowanków. Było to możliwe jedynie wtedy, gdy klerycy dostrzegali u swoich nauczycieli gorliwość i całkowite poświęcenie się pracy w seminarium. Dyrektorium zawierające zbiór przepisów konwentów generalnych i

⁹⁸ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 7, s. 345; E. Orman, K. Śmigiel, *Straszyński Paweł (1784–1847)*, w: PSB, t. 44/2, z. 181, Kraków 2006, s. 262–264.

⁹⁹ Z. Skielczyński, *Plater (Broel-Plater) Henryk (1817–1868)*, w: PSB, t. 26/4, z. 111, Kraków 1981, s. 657.

¹⁰⁰ *Hierarchia Catholica medii aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontificum SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series*, t. 8, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padova 1978, s. 591; P.B. Gams, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Ratisbonae 1873, s. 360–361.

¹⁰¹ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 8, s. 537, 583; P.B. Gams, *Series episcoporum...*, s. 360.

¹⁰² *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 8, s. 497; P.B. Gams, *Series episcoporum...*, s. 357; M. Godlewski, *Feliński Zygmunt Szczęśny (1822–1895)*, w: PSB, t. 6/5, z. 30, Kraków 1948, s. 410–412.

¹⁰³ *Hierarchia Catholica medii aevi...*, t. 8, s. 395.

przełożonych generalnych Zgromadzenia Misji dotyczących kierowania seminariami diecezjalnymi wyraźnie wskazywało, że dyscyplina jest jedynie środkiem do celu, czyli środkiem zaradczym, mającym na celu poprawną realizację procesu przygotowania do kapłaństwa. Zalecano m.in. równe traktowanie kleryków oraz niekorzystanie z donosów¹⁰⁴.

Troska wychowawców o kleryków widoczna była już w pierwszych dniach pobytu kandydatów w seminarium. Należało ich zaprowadzić do pokoi, a także wyjaśnić wszelkie ewentualne problemy. Dążono do umieszczania w pokojach kleryków mniej uporządkowanych z osobami bardziej dojrzałymi. Jeden z przełożonych mieszkał w budynku przeznaczonym dla kleryków. Jego zadaniem było czuwanie nad alumnami i zapobieganie ewentualnemu łamaniu regulaminu. Dyrektorowi seminarium zalecano noszenie przy sobie listy nazwisk kleryków, by lepiej ich poznać. Po przybyciu do seminarium alumni poznawali zasady dotyczące wyglądu zewnętrznego, ponieważ ubiór, jak twierdzono, wyrażał wewnętrzne cnoty człowieka. Zalecano skromność w rozmowach, w ubiorze, rezygnację z próżności, obcinanie włosów w odpowiedni sposób, a nade wszystko uważne czuwanie nad powołaniem kapłańskim. Klerykom wpajano, by nie rezygnowali z noszenia sutanny w podróży. Przy wykonywaniu różnych prac sutannę trzeba było podwinąć tak, aby nie przeszkadzała. Alumnów uczono szacunku do przepisów kościelnych. W określonych momentach dnia mieli oni zachowywać ściśle milczenie. Dotyczyło to chwil przeznaczonych na modlitwę oraz czasu po wieczornym rachunku sumienia aż do modlitw porannych. Klerycy mieli zachowywać szczególną staranność i punktualność w uczęszczaniu na zajęcia. Zalecano, aby ci, którzy służą do mszy św. oraz przystępują do spowiedzi, byli ubrani w komżę. Podczas codziennego czytania Pisma Świętego oraz w trakcie odmawiania brewiarza powinno się przyjmować postawę klęczącą. Ponadto zwracano uwagę, by nie nosić na zewnątrz żałoby, tak jak to czynili ludzie świeccy¹⁰⁵.

W formacji wincentyńskiej seminarium traktowano jako miejsce oddzielone od świata. Nie pozwalano klerykom na samowolne wychodzenie z seminarium, wyjąwszy szczególne przypadki. Jedynie superior domu mógł udzielić pozwolenia na wyjście lub – w razie nagłej konieczności – także inny wychowawca. Nie

---

¹⁰⁴ J. Dukała, *Szkola księży misjonarzy*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce. Od Odroczenia do Oświecenia. Teologia neoscholastyczna i jej rozwój w akademiach i szkołach zakonnych*, t. II, cz. 2, Lublin 1975, s. 119–120; *Directoire des grands séminaires, confiés aux prêtres de la Mission*, Paris 1895, s. 52. W kwestii donosów prawdopodobnie władze zakonne dostrzegły ich bezowocność oraz zły wpływ na kleryków. We wcześniejszych publikacjach misjonarskich, w uwagach dotyczących funkcji dyrektora seminarium cytowano zalecenie konwentu generalnego z 1673 r., aby zachowywać dyskrekcję względem osób informujących o błędach innych kleryków tak, aby nie doszło do odwetu na informatorze. Mogłoby to sugerować stosowanie donosów w procesie formacji. Por. E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 151; por. W. Gliński, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1815–1820*, Warszawa 2002, s. 99–100.

¹⁰⁵ E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur*, s. 149–153; *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 96; por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, Compendium regulatum Seminaria Externi. k. 1.

zezwalano na wysyłanie kleryków poza seminarium do pełnienia obowiązków w parafiach, czy też nauczania katechizmu. Natomiast do posługi biskupowi podczas nabożeństw w katedrze mogło pójść kilku kleryków razem. Ponadto polecano ograniczanie wizyt innych osób oraz nieprzyjmowanie obcych osób w pokojach kleryków. Zbyt częste wychodzenie kleryków, a także niepotrzebne odwiedziny zakłócały porządek domu, powodowały stratę czasu i dawały okazję do złego. Nad wyjściem alumnów z seminarium czuwał portier, który także pilnował, by osoby postronne nie wchodziły do budynku i pokoi, a także aby nie było hałasu na korytarzu. Miał on również czuwać, aby w dni świąteczne nie wychodzono z seminarium zbyt wcześnie przed mszą św. lub nie powracano zbyt późno. Osoby samowolnie opuszczające seminarium musiały być odnotowane, a przełożeni poinformowani. Załatwianie spraw poza budynkiem seminarium należało do obowiązków osoby z grona służby. Do kontaktów z nią wyznaczano jednego ze starszych kleryków, który przekazywał służbie prośby przedłożone na piśmie przez innych alumnów. Przełożeni czuwali, by alumni nie byli w zbytnej zażyłości z osobami zatrudnionymi na służbie w seminarium. Portier, miał kontrolować, czy nie przynoszono klerykom zakazanych przedmiotów, lub czy któryś z kleryków powrócił do domu po spożyciu alkoholu. Sami wychowawcy mieli unikać zbytznego spoufalania się z klerykami. Nie pozwalano też przyjmować na nocleg w seminariach księży o złej opinii lub z karami kościelnymi, o ile nie uczestniczyli wcześniej w rekolekcjach pokutnych, z powodu możliwego złego wpływu na kleryków¹⁰⁶.

Podstawowym źródłem do poznania problematyki dyscypliny w seminarium tykocińskim jest regulamin. W uwagach ogólnych koncentrował się on na podkreśleniu motywacji w jego zachowywaniu, zachęcał do samodyscypliny oraz wewnętrznego przekonania alumnów w realizacji programu wychowawczego. Stwierdzał wyraźnie: *moc dyscypliny bez wewnętrznego przekonania nie jest skuteczna*. Zachęcał do zaangażowania, solidności i punktualności w wypełnianiu każdego obowiązku i zalecenia: podczas rozmyślania, przy odmawianiu brewiarza, na mszy św., w trakcie lekcji szkolnych. W myśl regulaminu, ważnym elementem w procesie przygotowania do kapłaństwa była gorliwość w podejmowaniu obowiązków kościelnych. Wypełniać należało *poszczególne swoje obowiązki szkolne, kościelne czy duchowe z całej duszy i z ochotą i z czystością zamiarów tak, by się Bogu podobać i budować bliźnich dla swego postępu czynić i o to troszczyć się*. O motywacji postępowania pisał: *Wszyscy nawzajem, jak uczniom Chrystusa wypada, niech okazują sobie właściwy szacunek, wzajemne braterstwo. W poszanowaniu obowiązków niech się prześcigają*. Po tych zachętach w zasadach ogólnych znajdowały się konkretne reguły codziennego postępowania. Zakazywano wchodzenia do pokoju kolegów bez pozwolenia księdza dyrektora oraz

---

¹⁰⁶ *Directoire a l'usage des seminaries...*, s. 95, 97; E. Jolly, *Avis touchant l'office du directeur...*, s. 149–150.

rozmawiania poza czasem rekreacji. Nikogo z zewnątrz bez pozwolenia księdza dyrektora nie można było wprowadzać do swego pokoju, lecz tylko w miejscu na to przeznaczonym oraz w określonym czasie można było przyjmować gości. Część regulaminu poświęcono zasadom zachowania ciszy i skupieniu. W czasie przeznaczonym na milczenie nie można było rozmawiać, szczególnie po rachunku sumienia ogólnym oraz w godzinach porannych. W pokojach nie można było śpiewać, głośno czytać, hałasować, lecz należało zachowywać ciszę. Nie można było rozmawiać z innymi i wychylać się przez okno. Klerykom nakazywano dobrze mówić o bliźnich, z miłością odnosić się do bliskich, unikać za wszelką cenę przyjaźni partykularnych, obmawiania, kłótni i wszelkiej lekkomyślności¹⁰⁷.

Następnie podano zasady odnoszenia się alumnów do księży. Księża są zastępcami Chrystusa, dlatego należało ich szanować, w szczególności zaś sposobem przełożonych seminarium. Należało im jak rodzicom wyrażać wdzięczność; tak jak samego Chrystusa obdarzać miłością, szacunkiem, czcią i oddaniem. Ponadto w duchu wiary w swoich codziennych pobożnych praktykach zalecano wszystko powierzać Bogu. Szczególną cześć i szacunek oraz posłuszeństwo należało oddawać superiorowi domu. Regulamin zakazywał bez wyraźnej zgody księdza dyrektora lub bez pozwolenia przełożonego wychodzenia z domu. Ten, kto wyszedł z rana przed obiadem, podczas niesporów przed kolacją i wieczorem powracał, miał stawić się u księdza dyrektora. Zakazywano przyjmowania lub przechowywania w swoim pokoju bez pozwolenia przełożonych jakichkolwiek pokarmów otrzymanych z zewnątrz.

Regulamin seminarium tykocińskiego zawiera opis kar za przewinienia i zaniedbania oraz za łamanie zasad postępowania. Skażenie natury ludzkiej powoduje łamanie wszelkich zarządzeń i przyzwyczajają do złego – argumentował regulamin, stąd wynikała konieczność stosowania kar. Aby uniknąć jakichkolwiek nieprzyjemności i by zachowywać porządek w seminarium, za nieprzestrzeganie regulaminu przewidziano różnorakie kary. Kto by nie brał udziału w rozmyślanii porannym wraz z innymi lub nie uczestniczył we mszy św. lub w innym ćwiczeniu duchownym, w zależności od racji i jakości winy ponosił karę pozbawienia posiłku i piwa podczas obiadu i kolacji. Kto bez wiedzy przełożonych opuścił zajęcia lekcyjne musiał przez pół godziny klęczeć w klasie. Kto byłby zauważony na paleniu papierosów lub piłby alkohol w swoim pokoju, miał być pozbawiony piwa podczas posiłków przez cały dzień. Ten, kto tylko raz byłby zauważony w stanie upojenia alkoholem, zamiast posiłku otrzymałby jedynie kawałek chleba i kubek zimnej wody na obiad i kolację. Kto upiłby się powtórnie, miał zostać usunięty z seminarium. Kto urządził kłótnie lub wywoływał bójki, lub kogoś zranił, oprócz innej kary wyznaczonej przez przełożonych, proporcjonalnej do jakości winy, miał być ukarany dodatkową naganą. Kto swoich przełożonych zniesławił lub obmówił, winien być usunięty z seminarium. Ten, kto bez zgody przełożo-

---

¹⁰⁷ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 6–7, por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, *Compendium regulatum Seminarium Externi*. k. 1.

nych wychodziłby z seminarium, miał być pozbawiony części posiłku obiadu lub kolacji. Jeśli ktoś otrzymał pozwolenie na wyjście poza seminarium i nie powrócił z powrotem na czas, miał otrzymać na kolację wodę zamiast piwa i na obiad dnia następnego. Ten, kto bez wiedzy i zgody księdza dyrektora pożyczal komuś pieniądze, ten nie mógł domagać się zwrotu swoich pieniędzy w trakcie pobytu w seminarium. Kto ośmieszałby kolegów i coś nieprzyzwoitego czynił, ten otrzymywał karę klęczenia. Część Regulaminu dotyczącą kar kończy zachęta do czynienia dobra: *Jeśli władzy nie chcesz łękać się, czyn dobro i posiadać będziesz przyszlą chwałę z tego. Bóg bowiem jest włodarzem dla twego dobra. Jeśli źle uczynisz, bój się: przełożony jest sługą Boga. Bóg zaś jest włodarzem i odplaci w gniewie swoim temu, kto czyni zło*¹⁰⁸.

Następna część regulaminu omawiała zasady skromności, higieny osobistej, zasady ubierania się, a nawet sposoby klękania. Ciało, według regulaminu, powinno służyć duszy do realizowania dobra. Działanie ludzkie winno cechować się skromnością i dążyć do ugruntowania cnót. Jednym z celów kształcenia w seminarium duchownym jest nieustanne doskonalenie się poprzez ćwiczenia duchowne tak, aby skromnie, nienagannie, z miłością oraz z szacunkiem i w sposób godny naśladowania postępować i innym dawać dobry przykład. Podczas wstawania należało zachować skromność i nie wychodzić z pokoju bez zewnętrznego okrycia. Powinno się strzec dotykania innych i siebie samego ani żartem, ani bez potrzeby. Polecano patrzeć z szacunkiem na ludzkie ciało. Regulamin omawiał postawę modlitewną – klękanie. Należało klękać najpierw na prawe kolano, lewą ręką pomagać sobie przy wstawaniu. Postawa modlitewna winna być nacechowana dbałością. Należało baczyć na stanie, siedzenie lub wchodzenie. Szczególnie w kościele powinno się unikać rozproszenia wzroku. Natomiast swoim przykładem zachęcać wszystkich, aby w skromności i pobożności oddawali cześć Bogu. Polecano zachowywać dyscyplinę wzroku nie tylko w kościele, ale także w refektarzu oraz w miejscach publicznych. Regulamin zalecał, aby rozmowy były skromne i aby nie pozwalano sobie na zbyt dużą swobodę. Zakazywał czynienia nieskromnych gestów w rozmowach, gniewania się, podnoszenia głosu, natarczywego wpatrywania się, plucia oraz innych podobnych zachowań. Klerycy winni zrezygnować z palenia tytoniu, zażywania tabaki, aby sobie i innym nie szkodzić na zdrowiu. Należało troszczyć się o pielęgnację nosa w sposób taktowny. Ponadto należało nos wycierać chusteczką i nie czyścić go podczas zajęć lekcyjnych. Podano też zasady dbania o wygląd zewnętrzny i ubierania się. Polecano ubiór skromny oraz unikanie niechłujstwa i niedbalstwa w strojach. Alumni winni nosić ubrania w kolorze czarnym. Nie powinni fryzować włosów. Dbłość w zewnętrznym wyglądzie winna być godna polecenia. Regulamin wymienia także praktyczne rady dotyczące spożywania posiłków. W posłudze w refektarzu należało zachowywać porządek w przynoszeniu i podawaniu potraw. Posiłki nie powinny być spożywane palcami, lecz widelcem, bez pośpiechu i żar-

¹⁰⁸ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 7–8.

łoczności. Przy siadaniu należało siedzieć bez zakładania nogi na nogę. Alumni mieli dbać o czystość i higienę, *czyścić zęby wykalaczką, odwracając się od innych, wypłukać wodą, poruszając przy tym energicznie ręką*. W duchu skromności chrześcijańskiej klerycy powinni postępować wobec księży, profesorów, dyrektora seminarium i superiora domu, a ich uwagi i kary przyjmować w duchu umartwienia¹⁰⁹.

Ostatnią część regulaminu poświęcono sposobowi rozmawiania. W codziennych rozmowach należało dyskutować w sposób pobożny, umiarkowany i pogodny. Dlatego w zachowaniu, mówieniu i działaniu należało unikać tego wszystkiego, co nie godzi się z postawą kleryka. Polecano, by w rozmowach nie było narzekania, obmawiania, gniewu, przekleństw, znieważania, wyśmiewania, kłamstwa i lekceważenia. Zamiast mówić o wadach i nadużyciach, alumnom zalecano dostrzegać dobro i o nim mówić. Rozmowy winny dotyczyć dobra i prowadzić do dobra. Obrażanie słowem i wyrządzenie zła przez złe rozmowy trudno jest naprawić – argumentowano. Alumni winni także dbać o skromność duchową. Umysły alumnów seminarium duchownego winny być zajęte wspólnymi rozmowami o rzeczach pożytecznych, np. o tematach poruszanych na lekcjach szkolnych, a także na czynieniu rzeczy pożytecznych. Przeciwności czy trudności są po to – argumentowano, by je przewycięzać i od nich się uwalniać. Regulamin kończyła maksyma: *Tak więc są to zasady, które podane są alumnom Seminarium Tykocińskiego i które winny być przestrzegane. Jak powiedział św. Paweł Apostoł: Na wszystkich tych, którzy się tej zasady trzymać będą pokój i miłosierdzie. Gal 6, 16*¹¹⁰. Należy stwierdzić, że regulamin seminarium tykocińskiego oddaje w pełni ducha wychowania i dyscypliny typowej dla misjonarzy. Dyscyplina, podporządkowanie zaleceniom przełożonych i pobożność stanowiły istotę tego systemu wychowawczego. Reguły postępowania kleryków seminarium tykocińskiego wyraźnie nawiązują do regulaminu seminarium Des Bons Enfants¹¹¹ do oraz do zaleceń konwentów generalnych dotyczących seminariów duchownych Zgromadzenia Misji. Jak widać, misjonarze dosłownie przenosili wypróbowane wzorce kształcenia duchowieństwa zakonnego do seminariów diecezjalnych, powierzonych Zgromadzeniu Misji do kształcenia duchowieństwa świeckiego.

5. FUNKCJE PEŁNIONE PRZEZ KLERYKÓW

Część regulaminu seminarium tykocińskiego określa porządek miesięczny. Podano tutaj funkcje pełnione przez alumnów w trakcie pobytu w seminarium. Wszyscy z nich w poszczególne miesiące spełniali określone obowiązki, które były

¹⁰⁹ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 8–9; por. AAW, sygn. 931, A.X.1.68, Compendium regulatum Seminarium Externi. k. 1–2.

¹¹⁰ ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 10–11.

¹¹¹ Por. *Regulamin seminarium Des Bon Enfants*, w: L. Mezzadri, *Historia Zgromadzenia Misji*, t. 1, Kraków 1995, s. 284–288.

tak rozłożone, aby każdy kleryk mógł pełnić poszczególne posługi porządkowe i liturgiczne. Posługi miały na celu wyrobienie charakteru, poczucie obowiązkowości; winny być pełnione z gorliwością i sumiennością. W specjalnym zeszycie zapisywano sposób wypełniania nałożonych obowiązków. Regulamin wymieniał następujące posługi: odpowiedzialny za obyczaje, odpowiedzialny za porządek szkolny, kampanator, czyli odpowiedzialny za sygnalizowanie dzwonkiem o określonych godzinach na wspólne spotkania, odpowiedzialny za światło, lektor, odpowiedzialny za czystość, odpowiedzialny za okna oraz infirmariusz, czyli opiekun chorych. Wiele uwagi poświęcono sposobom pełnienia poszczególnych posług.

Sprawujący urząd odpowiedzialnego za obyczaje powinien:

1) we wszystkim dawać dobry przykład, być dobrych obyczajów, pobożnym, gorliwym, skromnym, cichym, pokornym, świecić gorliwością o chwałę Bożą. 2) z czystej miłości do bliźniego dostrzegać wady, upominać i dokładnie informować dyrektora kleryków o wadach czcigodnych współbraci, przeciwnych jakiegokolwiek cnocie: sprzeciwianiu się punktualności w rannym wstawaniu lub przeciwko wzajemnej miłości, przeciwko umiarkowaniu, niezachowaniu ciszy. 3) w kwestii tematu rozmyślania oraz rozmów duchowych dowiadywać się wcześniej od dyrektora kleryków i swoich czcigodnych braci do dobra zachęcać. Wspomniane obowiązki dokładnie wypełniać i to pod karą wyznaczoną przez przełożonych stosownie do wielkości zaniedbania. Tak ustanowionego odpowiedzialnego, reszta wszystkich alumnów niech darzy szczególną miłością i posłuszeństwem, niech nie stawia jakiegokolwiek oporu lub nacisków w celu powstrzymania od doniesienia o błędach pod sankcją surowej kary, tak by przełożeni mogli ukarać winnych za wyrządzone wykroczenia i nałożyć odpowiednią karę¹¹².

Obowiązkiem odpowiedzialnego za porządek szkolny było pilnowanie, aby uczniowie punktualnie przybywali na zajęcia, by zajmowali swoje miejsca i zostawiali po sobie porządek. Kampanator miał czuwać nad sygnalizowaniem dzwonkiem czasu na wspólne zajęcia. Poranne wstawanie, wyjście na nabożeństwa, zajęcia lekcyjne, posiłki, początek i koniec odpoczynku były regulowane dźwiękiem dzwonka. Regulamin podawał szczegółowo godziny pobudki i zasypiania oraz poszczególne części rozkładu dnia. Dzień rozpoczynano o 5⁰⁰ rano, kończono o 21^{00 113}.

Odpowiedzialny za światło troszczył się o zapewnienie oświetlenia w salach szkolnych oraz w salach mieszkalnych. Ponadto po zmierzchu poprzedzał ze światłem wchodzących do oratorium, do refektarza i do kościoła. Jeden z kleryków odpowiadał za porządek i czystość w budynku. Jego zadaniem było pilnowanie, aby uczniowie dbali o ubiór, czystość i zachowanie higieny w pokojach. Miał informować dyrektora seminarium o nieprzestrzeganiu czystości. Obowiązki odpowiedzialnego w tej sprawie motywowano, iż kleryk *...w tej posłudze czci Zbawiciela i naśladuje Maryję Dziewicę, która pierwsza we wszystkim uczyniła porządek i ozdobiła, lecz bez przesady¹¹⁴.*

¹¹² ANP, sygn. 26, *Regulae seu Constitutiones...*, k. 2.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże, k. 3.

W seminarium tykocińskim był również kleryk odpowiedzialny za stan okien. Jego zadaniem było pilnowanie, aby okna w budynku nie zostały uszkodzone. Z rana w celu wietrzenia pomieszczeń otwierał okna i później je zamykał, dbał o czystość okien i zabezpieczał przed zniszczeniem. Inną praktyczną funkcję spełniał infirmariusz. Jego zadaniem, które miał pełnić z rozsądkiem i z miłością, była troska o chorych. W miarę możliwości, za radą księdza dyrektora miał pomagać chorym. Do jego zadań należało zadbanie o stan izby, w której przebywali chorzy, o jej ogrzewanie i czystość. W razie potrzeby powinien zastąpić chorego kolegę w obowiązkach¹¹⁵.

Obowiązkiem lektora było czytanie tekstów modlitewnych podczas rozmyślenia w kaplicy, a także prowadzenie modlitw w sali szkolnej oraz w refektarzu. Celem częstego czytania było nabycie umiejętności płynnego mówienia i wysławiania się. Lektor w szkole czytał modlitwę przed rozmyśleniem, a następnie tekst do rozmyślenia i akt po rozmyśleniu, prowadził modlitwę Anioł Pański, Litanię o Najświętszym Imieniu Jezus, czytał tekst z Nowego Testamentu i czytanie duchowne. W kaplicy czytał Nieszpory, recytował hymn *Veni Sancte Spiritus*, czytał pięć punktów rachunku sumienia. Następnie odmawiał Litanię do Najświętszej Maryi Panny i tekst rozmyślenia na następy dzień. W refektarzu podczas posiłków czytał fragment Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu (oprócz niektórych fragmentów z Księgi Rodzaju, Księgi Kapłańskiej, Księgi Królewskiej, Kronik, Ezdrasza, Machabeuszy oraz z Pieśni nad Pieśniami, które, zawierały teksty mogące poruszać zmysły kleryków). Potem odczytywał teksty o świętych oraz fragmenty martyrologium. Regulamin dokładnie określał sposób czytania: *Lektor niech czyta wyraźnie, z przerwami, punktacją, uwzględniając interpunkcję; jeśli trzeba, kilka słów można powtórzyć*¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Tamże, k. 3.

¹¹⁶ Tamże.

ROZDZIAŁ VII

ZAANGAŻOWANIE WYCHOWAWCÓW I KLERYKÓW W ŻYCIE SPOŁECZNO-POLITYCZNE

1. MISJONARZE I KLERYCY SEMINARIUM TYKOCIŃSKIEGO A SPRAWA NARODOWA

Święty Wincenty a Paulo był przeciwny angażowaniu się członków Zgromadzenia Misji w politykę. W *Regulae seu Constitutiones communes Congregationis Missionis* wspólnych w rozdziale VIII, w punktach 15. i 16. św. Wincenty jasno wyraził się w tej kwestii:

W czasie publicznych zamieszek i wojen, jakie mogą powstać między panującymi chrześcijańskimi, nikt nie okaże tego jakoby jednej stronie sprzyjał, naśladując Chrystusa, który między sprzecającymi się braćmi nie chciał być rozjemcą ani też wydawać sądu o prawach panujących. [...] Każdy trzymać się będzie z daleka od rozmów na temat stosunków w państwach czy królestwach lub o innych publicznych sprawach świeckich, a zwłaszcza o wojnie i aktualnych sporach między panującymi oraz o innych podobnych sprawach świata. Każdy też będzie się wystrzegał, by o tym wszystkim nic nie pisać¹.

Reguła odzwierciedlała rzeczywistość polityczną Francji czasów św. Wincentego (przełom XVI i XVII w.). Przymierze tronu z ołtarzem zdawało się być rzeczywistością ustaloną raz na zawsze. Na gruncie polskim, szczególnie w okresie niewoli narodowej, odmiennie postrzegano rolę Kościoła katolickiego. Oczekiwano zajęcia wyraźnej i jednoznacznej postawy wobec zaborców, którzy chociaż według zasady legitymizmu uznawani byli za prawowitych władców, to jednak z polskiej perspektywy byli okupantami i wrogami. Misjonarze polscy na różny sposób interpretowali zalecenia św. Wincentego we wspomnianej kwestii. Ksiądz Józef Jakubowski, reformator Zgromadzenia Misji i wizytator polskiej prowincji w latach (1796–1814), wcześniej uczeń rzeszowskiego kolegium, tłumacz dzieł z zakresu matematyki, historii, literatury wojskowej, kapitan i profesor

---

¹ *Regulae seu Constitutiones communes Congregationis Missionis*, Lisbonae 1743, s. 51.

artylerii koronnej, autor podręcznika do nauki artylerii pt. *Nauka artylerii zebrana przez najróżniejszych autorów*, jako misjonarz (wstąpił do Zgromadzenia Misji w 1781 r.) i żołnierz brał czynny udział w powstaniu kościuszkowskim, był wykładowcą w Szkole Artyleryjskiej oraz członkiem Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk². Jego następcy inaczej interpretowali angażowanie się w sprawy narodowe i patriotyczne. Wizytator misjonarzy ks. Michał Symonowicz (1817–1826) był spowiednikiem żony namiestnika księcia Konstantego i sprzeciwiał się zaangażowaniu członków Zgromadzenia w sprawy polityczne. Z jednej strony dawało to misjonarzom możliwość protekcji, a z drugiej strony wywoływało sprzeciwy środowisk patriotycznych³.

Chociaż polskie duchowieństwo w znacznej części wzięło udział w ruchu niepodległościowym, jednak nierzadko oskarżano misjonarzy o brak zaangażowania w sprawę narodową. Między innymi w marcu 1831 r. w misjonarskim kościele Świętego Krzyża w Warszawie odmawiano rozgrzeszenia żołnierzom powstańcom, którzy złamali przysięgę wojskową na wierność królowi polskiemu, to jest carowi. Mimo zakazów wizytatora ks. Pawła Rzymskiego udziału w powstaniu listopadowym, kilkunastu członków Zgromadzenia Misji włączyło się w powstanie. Mimo okazywanej niechęci wobec ruchu powstańczego, wizytator ks. Rzymski zezwolił na odprawienie nabożeństw patriotycznych w kościele Świętego Krzyża oraz posłał misjonarzy i siostry szarytki do warszawskich szpitali powstańczych⁴. Podczas powstania styczniowego członkowie Zgromadzenia Misji aktywniej włączyli się w działalność patriotyczną. W 1863 r. w okolicach warszawskiego kościoła Świętego Krzyża doszło do manifestacji patriotycznych, które zostały krwawo stłumione. Od października do lutego następnego roku świątynię zamknięto na polecenie administratora archidiecezji warszawskiej, ks. prałata Antoniego Białobrzeskiego. Nieokreślona bliżej liczba misjonarzy wzięła czynny udział w powstaniu. Około 20 z nich było represjonowanych. Pośród nich byli także księża, którzy niegdyś pracowali w seminarium duchownym w Tykocinie: księża Ludwik Bołdak, Walenty Dmochowski, Paweł Jeske, Paweł Krzypkowski, Tomasz Popławski oraz Michał Stasionis⁵.

Tykocin i okolice na przełomie XVIII i XIX w. było jednym z ważniejszych obszarów dawnej Rzeczypospolitej, które było miejscem zrywów narodowych. Wiązało się to z operacyjnym i geograficznym położeniem miasta nad rzeką Narwą – traktem wodnym, a także z krzyżowania się traktów lądowych: Warszawa–

---

² A. Schletz, S. Skrzyński, *Jakubowski Józef h. Topór (1743–1814)*, PSB, t. 10/3, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 386–388.

³ Por. *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 166–167.

⁴ Por. E. Jabłońska-Deptuła, *Przystosowanie i opór – zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1983, s. 409; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo...*, s. 168–169.

⁵ Por. E. Jabłońska-Deptuła, J. Gawrysiakowa, *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861–1864*, Lublin 1976, s. 159–164.

Grodno–Wilno oraz Brześć Litewski-Bielsk Podlaski-Królewiec. W XVIII w. miasto było ważnym ośrodkiem gospodarczym. Było to możliwe dzięki działalności Jana Klemensa Branickiego, który dzięki prężnej oraz intensywnej gospodarce doprowadził rozległe dobra do świetności i rozkwitu. Branicki był właścicielem portu rzecznego, z którego eksportowano zboże drogą wodną do Gdańska. Na początku XIX w. ponad 50% ludności stanowili Żydzi, którzy trudnili się handlem wyrobów codziennego użytku, a także prochem, ołowiem czy towarami metalowymi. W ich rękach były również gorzelnie, browary i młyny.

Mieszkańcy Podlasia po utracie niepodległości w końcu XVIII w. aktywnie zaangażowali się w zrywy narodowe. Jednym z czynników aktywności był fakt zamieszkiwania tego terenu przez drobną szlachtę aktywną patriotycznie. Pierwszym zrywem narodowym po upadku Rzeczypospolitej było powstanie kościuszkowskie. W tym okresie w okolicach Tykocina przez kilka miesięcy stacjonowało wojsko powstańcze strzegące przeprawy przez Narew przed wojskami pruskimi, które stacjonowały na prawym brzegu rzeki. Powstańczej komisji mobilizacyjnej przewodniczył dziekan bielski i proboszcz waniewski, późniejszy biskup wigierski ks. Jan Klemens Gołaszewski. Powstańcy stanowili pospolite ruszenie, któremu towarzyszyły także negatywne zjawiska. Szlachta podlaska niezbyt chętnie wstępowała w szeregi powstańcze i po przymusowym wcieleniu do wojska często uciekała. Powstanie kościuszkowskie poparła część duchowieństwa polskiego⁶. Brak jest jakichkolwiek wzmianek o czynnym uczestnictwie duchowieństwa i kleryków z Tykocina. Warto jednak zaznaczyć, że ks. Andrzej Cykanowski – regens i proboszcz parafii tykocińskiej, oprócz ofiar pieniężnych, złożonych na rzecz powstania, przekazał 4 września 1794 r. wszystkie srebrne wota, w liczbie 40 sztuk, z ołtarzy kościoła parafialnego, srebrną wieczną lampkę, srebrny kielich z pateną, puszkę z pokrywą i srebrną tacę z ampułkami na potrzeby obrony kraju⁷. W tym samym czasie misjonarze warszawscy z parafii Świętego Krzyża także ofiarowali wszystkie dobra kościelne na rzecz insurekcji⁸. Niewykluczone, że także w Tykocinie, niektórzy wychowawcy kleryków – ukształtowani w warszawskim seminarium świętokrzyskim mogli sympatyzować z uczestnikami powstania kościuszkowskiego. *Cathalogus alumnorum*, który chociaż podaje informacje o porzuceniu seminarium alumnów, nie zawiera jednak żadnych wzmianek o odejściu kleryków z seminarium tykocińskiego w tym czasie. W okresie Księstwa Warszawskiego mieszkańcy Tykocina okazywali entuzjazm związany z nadzieją wskrzeszenia Rzeczypospolitej. Między innymi 8 marca 1808 r. ks. proboszcz Józef Różycki wraz z pozostałymi misjonarzami tykocińskimi brał czynny

⁶ Por. J. Kowecki, *Pospolite ruszenie w insurekcji 1794 r.*, Warszawa 1963.

⁷ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, Białystok 2010, s. 468.

⁸ K. Dobrska, *Z dziejów kościoła Świętego Krzyża 1510–1995 – kalendarium*, w: *Księga Pamiątkowa. Kościół Świętego Krzyża w Warszawie w trzechsetną rocznicę konsekracji 1696–1996*, Warszawa 1996, s. 172.

udział w manifestacji patriotycznej z okazji przywrócenia buławy na pomniku Stefana Czarneckiego w centrum miasta⁹.

Podczas rządów regensa ks. Adama Nadolskiego wybuchło powstanie listopadowe. Trzech kleryków w styczniu następnego roku zrezygnowało z dalszej nauki i wstąpiło w szeregi powstańcze¹⁰. Jerzy Baniewski, kleryk pierwszego roku, Ksawery Skowroński oraz – klerycy trzeciego roku opuścili seminarium i uczestniczyli w powstaniu listopadowym¹¹. Jednym z profesorów wspomnianych kleryków, który później był zaangażowany w działalność patriotyczną, był ks. Tomasz Popławski. W 1861 r. za poglądy patriotyczne podlegał nadzorowi policyjnemu i po kasacie Zgromadzenia Misji został wydalony poza granice Królestwa Polskiego¹². Po upadku powstania listopadowego władze wydały rządowe zarządzenia dotyczące kandydatów do seminariów. W 1835 r. KRSWDiOP nakażała biskupom polskim, by nie święcono byłych uczestników powstania. Klerycy mieli ograniczone możliwości wyjścia na zewnątrz budynku seminaryjnego bez zezwolenia przełożonych; na spacerzy mogli wychodzić jedynie z przełożonymi, cenzurowano listy, alumni mogli korzystać jedynie z książek przeznaczonych do wykładów. Rektorzy seminariów duchownych musieli składać pisemne zaświadczenie, że w bibliotekach nie posiadano zakazanych książek¹³.

Wybuch powstania styczniowego w Królestwie Polskim poprzedziło tworzenie się niepodległościowych organizacji spiskowych oraz organizowanie licznych manifestacji patriotycznych. Religijny charakter pierwszych manifestacji zachęcił duchowieństwo do udzielenia im poparcia. Arcybiskup warszawski Antoni Melchior Fijałkowski zachęcał, by duchowni jak najmniej włączali się w manifestacje, ale jednocześnie stanowczo nie zabraniał. Kościół włączył się w organizowanie mszy żałobnych za dusze poległych w demonstracjach. Przykład warszawski miał wpływ na miasta, miasteczka i wsie. Działo się to za zgodą lub na wyraźne polecenie władz diecezjalnych¹⁴. W Tykocinie w 1861 r. doszło do manifestacji patriotycznych, które zorganizowano przy okazji odpustów parafialnych. W niedzielę Świętej Trójcy w czerwcu, na św. Wincentego w lipcu i na Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny w sierpniu przybyły liczne rzesze pątników. Podczas ostatniego odpustu w kazaniach przypominano pamiątkę unii lubelskiej¹⁵. Zebrało się kilkadziesiąt tysięcy manifestantów. Nieliczne oddziały rosyjskie nie interweniowały. Księża przemawiali z ambony w kościele i z mównicy ustawionej na

⁹ 526 lat dziejów miasta..., s. 469–470.

¹⁰ ArŁm II, sygn. 126, Konsystorz łomżyński do bpa Manugiewiczza, Radziłów, 8 XII 1831, k. 248.

¹¹ APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–20.

¹² E. Jabłońska-Deptuła, J. Gawrysiakowa, *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861–1864*, Lublin 1976, s. 159–164.

¹³ W. Jemielity, *Duchowieństwo w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej a powstania w XIX wieku*, w: „Rocznik Białostocki”, t. 18: 1993, s. 140.

¹⁴ S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983, s. 120–121.

¹⁵ H. Mościcki, *Białystok. Zarys historyczny*, Białystok 1933, s. 157.

rynku. Misjonarz ks. Ludwik Bołdok – wybitny kaznodzieja i mówca – z powodu głoszenia kazań patriotycznych został później przeniesiony przez władze rosyjskie z Tykocina do Lublina i tam był aresztowany *za udział w nieporządkach* oraz z powodu poszlak, iż jeden z jego wychowanków należał do żandarmerii narodowej, czyli formacji powstańczej, pomagającej członkom organizacji powstańczych przez prowadzenie walki ze zdrajcami powstania¹⁶. Ksiądz Bołdok był lubiany przez kleryków tykocińskich i wiernych tykocińskich. Został usunięty ze stanowiska profesora z powodu nacisków władz zaborezych na wizytatora polskiej prowincji Zgromadzenia Misji ks. Walentego Dmochowskiego. W końcu października 1861 r. w Tykocinie odbyła się manifestacja patriotyczna z okazji pożegnania ks. Bołdoka. W dzień odjazdu pod kościół przybyło wielu parafian, aby go pożegnać. Gdy wyjechał poza miasto, część parafian wyprzęgła konie i sami ciągnęli powóz za kapłanem przy śpiewie pieśni patriotycznych. Na pamiątkę wspomnianych manifestacji religijno-patriotycznych na cmentarzu przykościelnym wystawiono duży metalowy krzyż¹⁷.

W grudniu 1863 r. konsystorz sejneński sporządził listę księży zbiegłych poza macierzystą diecezję. Na liście tej widnieli m.in. misjonarze tykocińscy – księża: Piotr Paweł Mystkowski, Michał Stasionis oraz superior tykociński Wincenty Janiszewski¹⁸. Ksiądz Mystkowski w latach 1862–1863 pracował w seminarium duchownym w Tykocinie na stanowisku profesora oraz pełnił funkcje duszpasterskie w parafii misjonarskiej. Po wybuchu powstania styczniowego został mianowany kapłanem oddziałów powstańczych województwa augustowskiego. Zbiegł do Warszawy i w ten sposób uniknął kary. Po kasacie Zgromadzenia Misji w Królestwie Polskim w 1864 r. działał wśród unitów na Podlasiu¹⁹. Ksiądz Michał Stasionis był profesorem w seminarium tykocińskim od 1862 do stycznia 1863 r. Za czynne uczestnictwo w zrywie powstańczym władze rosyjskie pozbawiły go stanowiska profesora. Administrator diecezji augustowskiej, ks. Jakub Choiński domagał się od władz Zgromadzenia Misji usunięcia ks. Stasionisa z Tykocina z powodu popierania powstania styczniowego. W styczniu 1863 r. nakazał opuszczenie diecezji *dla dobra osobistego, zakonu i seminarium. Klerycy bowiem nie spełnią przyszłych zadań, gdy w miejsce medytacji i konferencji ascetycznych usłyszają głos wolności światowej*. Ksiądz Stasionis wyjechał do Paryża, następnie

---

¹⁶ ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce*, t. 1, (b.p.). J. Dukała, *Bołdok Ludwik*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 61–62; *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915: materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, opr. P. Kubicki, cz. 1, t. 3, Sandomierz 1933, s. 715.

¹⁷ A. Kochański, *526 lat dziejów miasta Tykocina...*, s. 376.

¹⁸ W. Jemielity, *Duchowieństwo w diecezji augustowskiej...*, s. 149.

¹⁹ ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce*, t. 2, (b.p.); *Bojownicy kapłani...*, s. 377; J. Maliszewski, *Powstanie styczniowe. Notatki biograficzne uczestników*, Warszawa 1932, s. 50.

przez 14 lat przebywał na misjach w Macedonii, a w końcu zamieszkał we Lwowie²⁰. Według donosu ks. kanonika Juliana Zaleskiego, proboszcza kobylińskiego, ks. Stasionis należał do struktur Organizacji Narodowej z 1863 r.: ... *miał być naczelnikiem miasta [Tykocin] [...] Ks. Stasionis przysięgi przyjmował, jeździł po wsiach, organizował, pisma narodowe na jego ręce przychodziły [...] Miewał bardzo burzliwe kazania, buntownicze. Mówiono na pewno, że miał przebywać w Serejach w powiecie sejneńskim. Ostatecznie, w celu uniknięcia aresztowania, wizytator Zgromadzenia Misji wysłał ks. Stasionisa do Krakowa*²¹. Także i sam ks. Walenty Dmochowski – który na przełomie 1842 i 1843 r. był profesorem seminarium duchownego w Tykocinie, a następnie był wizytatorem polskiej prowincji misjonarzy w latach 1860–1864 oraz wizytatorem Zgromadzenia Sióstr Szarytek w Królestwie Polskim, po upadku powstania został oskarżony o opór podczas kasaty misjonarzy i przez kilka miesięcy w 1865 r. był uwięziony w warszawskiej Cytadeli. Po przekazaniu majątku Zgromadzenia został wydalony poza granice Królestwa Polskiego. Ksiądz Wincenty Janiszewski, ostatni superior domu i regens seminarium tykocińskiego w latach 1853–1864, także był nieustannie szpiegowany przez władze carskie²².

W powstaniu styczniowym można zauważyć znacznie większy niż we wcześniejszych zrywach narodowych udział zarówno misjonarzy, jak i kleryków seminarium tykocińskiego. Z zakładu usunięto trzech alumnów, którzy ukończyli cztery lata nauki: Leopolda Kaczyńskiego, Wincentego Kurtynajtysa, Jana Żyburysa oraz prawdopodobnie z tego samego powodu jednorocznego kleryka Walentego Gawrychowskiego²³. Akta dotyczące powstania styczniowego w diecezji augustowskiej dodają jeszcze więcej danych na temat zaangażowania kleryków tykocińskich. Na trzydziestu kleryków w roku 1862/63, dziewięciu opuściło dobrowolnie seminarium. Kleryk Józef Zalewski werbował powstańców do szeregów powstańczych. Trzech alumnów zdążających do domów rodzinnych, zostało zatrzymanych. Pozostali także chcieli powrócić do rodzinnych domów, jednak nie uzyskali pozwolenia. Przełożeni obawiali się, że władze uznają ten krok za wyraz poparcia powstania styczniowego. Po zakończeniu wakacji klerycy zamiast do Tykocina udali się do seminarium w Sejnach²⁴.

---

²⁰ *Księga Pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziątą rocznicę powstania r. 1863/1864*, opr. J. Białynia Mystkowski, Lwów 1904, s. 369.

²¹ APB, sygn. 2, Donos ks. Juliana Zaleskiego do Naczelnika Wojennego Oddziału Łomżyńskiego na temat struktury Organizacji Narodowej z 1863, Łomża 1863, s. 22–23; E. Jabłońska-Deptuła, J. Gawrysiakowa, *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861–1864*, Lublin 1976, s. 159–164.

²² E. Jabłońska-Deptuła, J. Gawrysiakowa, *Materiały do zaangażowania patriotycznego...*, s. 159–164.

²³ APT, *Catalogus alumnorum*, k. 33–38.

²⁴ W. Jemielity, *Duchowieństwo w diecezji augustowskiej...*, s. 153–154.

27 października/8 listopada 1864 r. car Aleksander II wydał ukaz o kasacie klasztorów w Królestwie Polskim. W ramach represji popowstaniowych za poparcie powstania styczniowego zniesiono połowę klasztorów. Pozostałe 45 klasztorów męskich oraz 38 żeńskich podzielono na etatowe i nieetatowe. W klasztorach etatowych było najwyżej do 14 zakonników, a ponadetatowe nie mogły przyjmować nowicjuszy. Jeżeli liczba zakonników w klasztorach nieetatowych spadała poniżej ośmiu, wówczas ulegały likwidacji. Klasztor misjonarzy w Tykocinie został zaliczony do nieetatowych i dlatego również został skasowany.

2. ZNANI WYCHOWANKOWIE SEMINARIUM TYKOCIŃSKIEGO

Seminarium duchowne w Tykocinie, chociaż nie było wiodącą placówką kształcąca duchowieństwo polskie, jednak wykształciło kilka znaczących postaci Kościoła. Należy stwierdzić, że w przeważającej części przypadków rozwój osobisty był możliwy dzięki posyłaniu niektórych zdolniejszych kleryków na studia wyższe²⁵. Po powstaniu Królestwa Polskiego powoli wchodziła w życie zasada, iż każda diecezja prowadzić powinna tylko jedno dobrze zorganizowane i odpowiednio wyposażone seminarium duchowne wraz z przygotowaną kadrą profesorsko-wychowawczą. Problem ten poruszano na zjazdach episkopatu Królestwa Polskiego oraz w rozmowach hierarchów z władzami. Władze kościelne i państwowe pragnęły, aby przyszli wychowawcy seminariów duchownych oraz duchowni piastujący ważne stanowiska zdobyli gruntowną wiedzę w zakresie nauk kościelnych: teologii, historii Kościoła i prawa kanonicznego.

Poniżej przedstawiono miejsca kształcenia wyższego kleryków seminarium tykocińskiego oraz duchownych, którzy pełnili ważne funkcje kościelne.

A. WYDZIAŁ TEOLOGICZNY UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

Dekret rządowy z 1817 r. żądał od kandydatów na stanowiska profesorskie w seminariach duchownych ukończenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego wraz tytułem magistra²⁶. Rok wcześniej władze Królestwa wnio-

---

²⁵ Por. J. Łupiński, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1818–1823*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 3: 2002, s. 157–168; tenże, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w Seminarium Głównym w latach 1825–1835*, w: „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 4: 2002, s. 128–141; tenże, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w warszawskiej Akademii Duchownej (1836–1867)*, „Studia Łomżyńskie”, t. 12, s. 156–164; tenże, *Duchowni diecezji sejneńskiej w Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1867–1918*, Warszawa 2008, ss. 33, (mps w zbiorach autora).

²⁶ W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Warszawie (1816–1826)*, „Warszawskie Wiadomości Archidiecezjalne”, 10: 1952, s. 198; B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 7, Lublin 1991, s. 89.

sły prośbę do cara Aleksandra I o utworzenie Uniwersytetu w Warszawie wraz z Wydziałem Teologicznym²⁷. Car dekretem z 19 listopada 1816 r. zatwierdził projekt. Organizacją Uniwersytetu zajęła się KRWRiOP. Biskupi polscy nie uczestniczyli bezpośrednio w tworzeniu Wydziału Teologicznego, choć biskup kujawski Franciszek Skarbek Malczewski późniejszy arcybiskup warszawski, współpracował z komisją nieoficjalnie²⁸. Według prawa kościelnego erekcja wydziałów teologicznych należała do kompetencji Stolicy Apostolskiej. Po przeprowadzonych rokowaniach ze Stolicą Apostolską, papież Pius VII 3 października 1817 r. erygował Wydział Teologiczny na Uniwersytecie Warszawskim²⁹. Wydział Teologiczny składał się z czterech katedr: Teologii, Historii Kościoła, Pisma Świętego i Prawa Kanonicznego. Katedra Teologii dzieliła się na sekcje: teologii dogmatycznej, moralnej i pastoralnej. Sekcja teologii moralnej z czasem wyodrębniła się na oddzielną katedrę³⁰.

Studenci Wydziału Teologicznego rekrutowali się spośród alumnów seminariów duchownych Królestwa Polskiego. KRWRiOP zalecała, by posyłano najzdolniejszych, najlepiej absolwentów szkół wojewódzkich. Od kandydatów wymagano ukończenia pierwszych dwóch lat seminarium oraz znajomości łaciny. Alumni mieszkali w pomieszczeniach misjonarskiego seminarium świętokrzyskiego, wyjątkowo zaś prywatnie na stancji³¹. Źródłem utrzymania kleryków było stypendium rządowe; niektórzy studiowali na własny koszt. Studiować można było jedynie za pozwoleniem własnego biskupa. Studenci mieli obowiązek noszenia stroju duchownego podczas wykładów³². Wydział Teologiczny na Królewskim Uniwersytecie Warszawskim istniał do 1823 r. Wskutek nieporozumień studentów Wydziału z misjonarzami zawieszono wykłady, a klerycy zostali odesłani do swoich seminariów diecezjalnych. W miejsce rozwiązanego wydziału utworzono tzw. Seminarium Główne, które to zostało otwarte w 1825 r. przez arcybiskupa W. Skarszewskiego³³.

Diecezja augustowska posyłała alumnów seminarium tykocińskiego na Wydział Teologiczny, począwszy od 1818 r. W sumie studiowało tam siedmiu alumnów z Tykocina. Studenci mieli przygotować się do podjęcia nauczania w semina-

---

²⁷ Por. W. Gliński, *Reformy kształcenia duchowieństwa Diecezjalnego w Królestwie Polskim w latach 1815–1837*, Łódź 2009, s. 114–177.

²⁸ W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 200.

²⁹ W. Urban, *Dzieje ustroju Kościoła na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 491–492.

³⁰ W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 204–205, 206–208.

³¹ J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. 2, Warszawa 1912, s. 164–167; W. Wojdecki, *Homiletyka i profesoria homiletyki w Warszawie w XIX i XX wieku*, w: *300 lat Seminarium Duchownego św. Jana Chrzciciela w Warszawie 1862–1962*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, t. 1, Warszawa 1983, s. 407–408.

³² W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 205, 239.

³³ Z. Skielczyński, *Archidiecezja warszawska w latach 1818–1830*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1978, s. 138; W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 240.

rium własnej diecezji oraz do pełnienia ważniejszych funkcji w strukturach diecezjalnych. Dwaj studenci – księża Antoni Białobrzeski i Bonawentura Butkiewicz, po ukończeniu studiów zajmowali wysokie stanowiska w hierarchii kościelnej.

Ksiądz Bonawentura Butkiewicz po rocznym pobycie w seminarium duchownym w Tykocinie 3 października 1818 r. podjął studia w Warszawie³⁴. Rok później został wyświęcony na kapłana. 23 lipca 1821 r. uzyskał tytuł magistra teologii, w 1844 r. stopień doktora. Po powrocie do diecezji w 1822 został kanonikiem kapituły katedralnej sejneńskiej. 14 października 1823 r. został powołany na referenta Sekcji Duchownej KRWRiOP. Rok później został proboszczem parafii łomżyńskiej. W 1826 r. otrzymał godność prałata kustosza kapituły sejneńskiej. W 1827 r. został proboszczem w Suwałkach i tam urządził konsystorz. Od 1832 był proboszczem parafii Władysławowo. Rok później został mianowany zastępcą oficjała Polikarpa Marciejewskiego – swojego wuja. Podczas nieobecności biskupa augustowskiego Mikołaja Manugiewicza czasowo administrował diecezją. W 1836 r. został mianowany oficjałem. W 1842 r. car mianował ks. B. Butkiewicza rektorem warszawskiej Akademii Duchownej. Władze zaborcze, którym był całkowicie oddany zabiegały, aby został ordynariuszem augustowskim. Był mężem zaufania władz oraz doradcą dyrektora głównego KRSWiOP księcia Władysława Czerkaskiego³⁵. W 1851 r., po śmierci administratora diecezji ks. Mikołaja Błockiego, kapituła wybrała ks. Butkiewicza na administratora diecezji. Rok wcześniej, we wrześniu osobiście udał się do Rzymu w celu uzyskania sakry biskupiej. Do 1853 r. przebywał w Wiecznym Mieście, gdzie bezskutecznie ubiegał się o uzyskanie nominacji biskupiej na diecezję augustowską. Nuncjusz wiedeński Lodovico Altieri otrzymywał nieprzychylnie wiadomości na temat ks. Butkiewicza. Informował Stolicę Apostolską, iż był to kapłan oddany władzy carskiej i dlatego niebezpieczny dla Kościoła. Pełniąc funkcję rektora Akademii Duchownej, negatywnie wpływał na postawy studentów³⁶. Ostatecznie, mimo nalegań władz Królestwa, Stolica Apostolska odrzuciła kandydaturę ks. Butkiewicza na biskupstwo. Został jedynie mianowany protonotariuszem apostolskim³⁷. W 1853 r. został członkiem honorowej Rady Wychowania Publicznego. Trzy lata później zrezygnował na własną prośbę z administrowania diecezją. Funkcję rektora Akademii pełnił do 1860 r. W 1861 r. powrócił do die-

³⁴ ArŁm II, sygn. 581, Akta osobiste ks. Bonawentury Butkiewicza, k. 1–13.

³⁵ R. Guber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1977, s. 458–459; J. Łupiński, *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w warszawskiej Akademii Duchownej...*, s. 156–164.

³⁶ ASV, Archivio Nunziatura Vienna, vol. 280 E, [Pismo nuncjusza L. Altieri, b.m.], 14 XI 1842, k. 283.

³⁷ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 50–51.

cezji i został proboszczem w Wilkowyszkach, a następnie w Prenach. Tam zmarł w czasie epidemii cholery 8 września 1871 r.³⁸

Ksiądz Antoni Białobrzski uczył się w seminarium tykocińskim od września 1821 r. Po dwóch miesiącach, w listopadzie został posłany na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego. Powrócił do Tykocina na trzeci rok nauki i przebywał tam do 25 lipca 1824 r. Święcenia kapłańskie i tytuł magistra teologii otrzymał w 1830 r. Tego samego roku został mianowany proboszczem łomżyńskim. W 1837 r. został powołany przez arcybiskupa warszawskiego Stanisława Kostkę Choromańskiego do stolicy, gdzie uzyskał godność prał. scholastyka i członka kapituły metropolitalnej, pełnił funkcję surogata konsystorza generalnego warszawskiego. W 1849 został proboszczem parafii pw. Maryi Panny w Warszawie. W latach 1837–1844 był wiceoficjałem, a w latach 1848–1857 pełnił funkcję oficjała generalnego i prałata archidiakona kapituły. W okresie poprzedzającym powstanie styczniowe, po śmierci arcybiskupa Antoniego Melchiora Fijałkowskiego, 5 sierpnia 1861 r. ks. Białobrzski został mianowany wikariuszem kapitulnym oraz wybrany administratorem archidiecezji warszawskiej. Po sprofanowaniu kościołów warszawskich przez żołnierzy rosyjskich, którzy wtargnęli do warszawskiej katedry oraz licznych aresztowaniach jesienią 1861 r. ks. Białobrzski polecił, aby 17 października zamknąć świątynie i kaplice publiczne. Generał Aleksander Lüders, który pełnił obowiązki namiestnika Królestwa Polskiego, nakazał, by kościoły zostały otwarte. Z powodu niewykonania rozkazu administrator archidiecezji w ramach represji został poddany pod sąd wojenny. 12 listopada został aresztowany i skazany na karę śmierci, którą następnie zamieniono na rok pobytu w twierdzy w Bobrujsku. Po wybuchu powstania styczniowego został zesłany powtórnie, zmarł na wygnaniu w 1867 r. w miejscowości Horodyszczce, w guberni penzeńskiej³⁹.

B. SEMINARIUM GŁÓWNE W WARSZAWIE

Po zamknięciu Wydziału Teologicznego w 1823 r. klerycy zostali odesłani do macierzystych seminariów diecezjalnych. W 1825 r. w miejsce wydziału utworzono Seminarium Główne⁴⁰. Miało ono przygotowywać najzdolniejszych kleryków oraz zakonników z Królestwa Polskiego do pełnienia ważnych funkcji

³⁸ R. Żmuda, *Butkiewicz Bonawentura (1795–1871)*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 260–261.

³⁹ M. Godlewski, *Białobrzski Antoni (1793–1868)*, w: PSB, t. 2/1, Kraków 1926, s. 14; R. Guber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 458; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe...*, s. 202–205.

⁴⁰ W. Gliński, *Reformy kształcenia duchowieństwa...*, s. 178–249; W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 240; Z. Skielczyński, *Archidiecezja warszawska...*, s. 3. 138;

w Kościele. Seminarium Główne istniało do 1835 r. Wykładowcami zostali dotychczasowi profesorowie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego. Warunkiem przyjęcia do Seminarium było ukończenie dwóch lat nauki w seminarium duchownym, zaświadczenie o postępach w nauce oraz o dobrym sprawowaniu. Tok studiów realizowano przez cztery lata. Na pierwszym roku studiów wykładano przedmioty pomocnicze i filozoficzne, w drugim roku nauki biblijne, archeologię, hermeneutykę, wstęp do Pisma Świętego, historię kościelną i patrologię. Na trzecim roku teologię dogmatyczną, teologię moralną oraz Stary i Nowy Testament, a na czwartym kontynuowano wykład Starego i Nowego Testamentu, teologię pastoralną, kaznodziejstwo i prawo kościelne⁴¹.

W założeniu Seminarium Główne miało kształcić przyszłych wykładowców seminariów duchownych. To przygotowywanie zakładało zdobycie przez studentów specjalizacji. W praktyce jednak nie zdołano tego zrealizować. Seminarium przekazywało studentom raczej metodę wykładów niż konkretną specjalizację. Pomimo pewnych braków, instytucja ta przygotowała wielu wartościowych kapłanów i wykładowców seminariów duchownych⁴².

W Seminarium Głównym w Warszawie kształciło się trzech kleryków seminarium tykocińskiego. Jedyнным duchownym, który po studiach wyższych uzyskał przewidziane wykształcenie był **ks. Leon Chmielewski**. Studia rozpoczął w 1825 r. Przez cały tok nauki uzyskiwał pozytywne opinie profesorów i wychowawców. W 1829 r. ukończył studia i uzyskał tytuł magistra teologii. W latach 1830–1831 wykładał historię Kościoła oraz filozofię w seminarium duchownym w Sejnach. Od 1833 r. był wikariuszem w Rajgrodzie, a następnie od 1835 do 1855 r. był proboszczem w Zawadach, w dekanacie tykocińskim. W latach 1839–1846 pełnił funkcję wicerektora Domu Księży Emerytów w Liszkowie⁴³.

C. WARSZAWSKA AKADEMIA DUCHOWNA

W 1835 r. car Mikołaj I wydał dekret ustanawiający w Warszawie nową wyższą uczelnię teologiczną – Rzymsko-katolicką Akademię Duchowną⁴⁴. Przed wydaniem dekretu biskupi Królestwa Polskiego otrzymali do zaopiniowania projekt utworzenia Akademii⁴⁵. W następnym roku zaczęła funkcjonować warszaw-

⁴¹ W. Kwiatkowski, *Początki Wydziału Teologicznego...*, s. 234–235.

⁴² Tamże, s. 240.

⁴³ ArŁm II, sygn. 135, ks. Onoszko do bpa augustowskiego, Warszawa 2 VIII 1829, k. 74; tamże, Konsystorz generalny łomżyński do KRWRiOP, Zambrów 18 VIII 1829, k. 81; *Elenchus Universi Cleri Dioecesis Augustoviensis 1830, 1833, 1835–1836, 1839–1846*; R. Guber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego...*, s. 459; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 98, 100.

⁴⁴ Por. W. Gliński, *Reformy kształcenia duchowieństwa...*, s. 250–273.

⁴⁵ ArŁm II, sygn. 135, KRSWDiOP do bpa administratora diecezji augustowskiej, Warszawa 12 I 1835, k. 102.

ska Akademia Duchowna. Władzę zwierzchnią nad uczelnią sprawowali arcybiskupi warszawscy⁴⁶. Studia trwały cztery lata. Akademia miała prawo nadawania stopni naukowych studenta, kandydata, magistra, doktora teologii i prawa kanonicznego. Wykłady odbywały się przeważnie po łacinie. Istniały następujące katedry: Hermeneutyki, Archeologii, Introdukcji biblijnej do ksiąg Starego Testamentu i języka hebrajskiego oraz Nowego Testamentu i języka greckiego, Pisma Świętego, teologii dogmatycznej, moralnej, pastoralnej, prawa kanonicznego, historii Starego i Nowego Testamentu, historii powszechnej i historii Kościoła, patrologii, homiletyki, historii literatury polskiej, filozofii i historii filozofii, literatury łacińskiej i greckiej, języka rosyjskiego i literatury rosyjskiej, języka francuskiego i niemieckiego. Studenci uczestniczyli w zajęciach śpiewu i obrzędów kościelnych. Podobnie jak w przypadku Seminarium Głównego, celem instytucji było wychowanie duchowieństwa w duchu józefińskim, które miało kształcić kadrę lojalnych urzędników państwowych, wiernie wypełniających polecenia władz. Mieli także oddziaływać duszpastersko na wiernych w podobnym duchu. W Akademii istniała atmosfera wzajemnej nieufności i podejrzliwości. Pomimo tych mankamentów, była to jedyna uczelnia wyższa w Królestwie Polskim, która dawała duchowieństwu szansę zdobywania stopni akademickich⁴⁷.

W warszawskiej Akademii Duchownej studiowało pięciu alumnów z seminarium duchownego w Tykocinie: Piotr Ambrozewicz, Antoni Leśniewski, Tomasz Mieczkowski, i Piotr Włostowski. Wszyscy uzyskali stopień kandydata św. teologii. Ksiądz Antoni Leśniewski w 1857 r. podjął naukę na warszawskiej Akademii Duchownej. W 1861 ukończył studia i wykładał Pismo Święte oraz język grecki w seminarium sejneńskim⁴⁸.

D. AKADEMIA DUCHOWNA W PETERSBURGU

Ostatnią wyższą uczelnią, na której studiowali klerycy Królestwa Polskiego była Akademia Duchowna w Petersburgu. Po upadku powstania styczniowego w 1867 r. zamknięto Akademię Duchowną w Warszawie. Jednym z efektów represji popowstaniowych za udział duchowieństwa w zrywie narodowym było przeniesienie studentów warszawskiej Akademii Duchownej do Petersburga. Celem tego posunięcia było, podobnie jak poprzednio, wychowanie i kształcenie wyższego duchowieństwa polskiego w duchu posłuszeństwa i podporządkowania zaborcy. Akademia petersburska była jedyną wyższą uczelnią dla duchowieństwa katolickiego w Imperium Rosyjskim. Istniała do 1918 r. Władze kościelne oczekiwały od Akademii Duchownej wykształcenia duchownych, teologów, którzy mieliby w

⁴⁶ Tamże, k. 106–107; W. Gliński, *Reformy kształcenia duchowieństwa...*, s. 252–253.

⁴⁷ Tamże, s. 255–259, 272–273.

⁴⁸ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 100.

przyszłości zajmować kluczowe stanowiska w instytucjach diecezjalnych: w konsystorzach, seminariach duchownych oraz pracujących na innych ważnych stanowiskach. Natomiast władze zaborcze oczekiwały od wychowanków, iż będą stanowić urzędniczy aparat, zapewniający pokój polityczny i popierający absolutną władzę carską. Spodziewano się, że duchowni wychowani daleko od rodzinnej ziemi odsuną się od wszelkiej działalności patriotycznej i niepodległościowej; jeśli będą ulegli, wówczas władze państwowe zapewni im zrealizowanie osobistej kariery. Pomimo tych kontrastów można stwierdzić, że Akademia Duchowna w Petersburgu ukształtowała wielu godnych kapłanów, dojrzałych i odpowiedzialnych za losy Kościoła w Królestwie Polskim i w Cesarstwie Rosyjskim. Na studia posyłano najzdolniejszych kandydatów. Warunkiem była m.in. dobra znajomość języka rosyjskiego, otrzymanie zgody wojennego naczelnika kraju, uwolnienie się od zaciągu wojskowego oraz uzyskanie paszportu na przekroczenie granicy⁴⁹.

Od chwili utworzenia Akademii istniały cztery katedry: teologii dogmatycznej i fundamentalnej, Pisma Świętego, historii Kościoła i prawa kanonicznego oraz homiletyki i patrologii. Wykłady prowadzono w języku rosyjskim i po łacinie. Od 1907 r. część wykładów prowadzono także w języku polskim. Program studiów realizowano w ciągu czterech lat. Studia miały na celu pogłębienie i uzupełnienie wiedzy nabytej w seminariach. Początkowo nie przewidywano specjalizacji. Na początku XX w. wprowadzono wykłady monograficzne i seminaria. Pod koniec istnienia uczelni utworzono dwie specjalizacje: moralno-prawną i biblijno-dogmatyczną. Przedmioty dzielono na główne, dodatkowe i pomocnicze. Osoby uzyskujące bardzo dobre noty z przedmiotów głównych, czyli z nauk teologicznych i biblijnych, mogły zdać egzamin na tytuł studenta i kandydata św. teologii⁵⁰.

W Petersburgu studiował tylko jeden alumn seminarium tykocińskiego – **Elizeusz Strymowicz**. W Tykocinie uczył się w latach 1862–1863. Naukę kontynuował w seminarium sejneńskim; w latach 1868–1870 studiował w Akademii Petersburskiej. 24 czerwca 1870 r. uzyskał tytuł magistra św. teologii. Został wyświęcony na kapłana 3 listopada 1867 r. Od 1871 r. był profesorem filozofii, języka łacińskiego, prawa kanonicznego, historii powszechnej w seminarium sejneńskim. W 1886 r. był wicerektorem seminarium, pracownikiem Konsystorza Generalnego. Uzyskał godność prałata katedralnego⁵¹.

Pośród znanych alumnów seminarium tykocińskiego byli i ci, którzy nie ukończyli dalszych studiów, lecz pełnili ważne funkcje w macierzystej diecezji. W latach 1837–1841 w seminarium tykocińskim uczył się **biskup diecezji augustowskiej czy sejneńskiej Paweł Piotr Wierzbowski**. Po święceniach został skierowany do kancelarii biskupiej. Był sekretarzem konsystorza generalnego. W

⁴⁹ J. Łupiński, *Duchowni diecezji sejneńskiej w Akademii Duchownej w Petersburgu...*, s. 1–33.

⁵⁰ I. Godzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu*, Lublin 2007, s. 141–143; 259–268.

⁵¹ J. Łupiński, *Duchowni diecezji sejneńskiej w Akademii Duchownej...*, s. 29.; *Elenchus diecezji sejneńskiej 1886*, s. 9–10.

1847 r. został mianowany regensem kancelarii konsystorza. Rok później został proboszczem parafii Szumowo. W 1854 r. udał się do Sejn, gdzie został regensem konsystorza oraz pisarzem sądu duchownego. W następnym roku otrzymał probostwo w Suwałkach, w 1856 r. został kanonikiem honorowym lubelskim, w 1860 r. sędzią surogatem konsystorza suwalskiego, od 1867 r. dziekanem suwalskim i wizytatorem klasztorów, w 1870 został kanonikiem kapituły sejneńskiej. 3 lutego 1872 r. został prekonizowany na biskupa sejneńskiego. 6 października 1870 r. w kościele św. Katarzyny w Petersburgu otrzymał sakrę biskupią. 28 października odbył ingres do katedry sejneńskiej. Biskup Wierzbowski z gorliwością wypełniał obowiązki pasterskie. Uzupełnił skład osobowy kapituły sejneńskiej oraz często wizytował diecezję. Odnaczał się dobrą wymową. Troszczył się o budowę nowych świątyń. Własnym kosztem odnowił katedrę sejneńską, budynek seminarium duchownego oraz wystarał się u władz o wystawienie pałacu biskupiego. Zmarł 1 lipca 1893 r., został pochowany w katedrze sejneńskiej⁵².

Wśród alumnów seminarium duchownego w Tykocinie było dwóch administratorów diecezji augustowskiej: **księża Jakub Choiński i Paweł Andruszkiewicz**. Ksiądz Choiński uczył się w seminarium tykocińskim w latach 1822–1825. Po święceniach został wikariuszem w Suwałkach. Po roku został przeniesiony na wikariat do Bargłowa. Po czterech latach został najpierw mianowany administratorem, a następnie proboszczem parafii Wiejsieje. Od 1836 r. był dziekanem dekanatu łódzkiego. Trzy lata później otrzymał godność kanonika kapituły sejneńskiej. W latach 1856–1863 pełnił obowiązki administratora diecezji augustowskiej⁵³.

Ksiądz Paweł Andruszkiewicz został wyznaczony administratorem diecezji przez biskupa sejneńskiego Konstantego Ireneusza Łubieńskiego przed przymusowym wywiezieniem hierarchy na wygnanie w głąb Rosji w maju 1868 r. Biskup Łubieński zmarł w czerwcu, w trakcie podróży do miejsca wygnania. Kapituła sejneńska zebrała się 3 lipca i wybrała oficjalnie ks. P. Andruszkiewicza na administratora diecezji. Funkcję tę sprawował przez trzy lata. Wcześniej uczył się w seminarium tykocińskim od 1825 r. Z powodu braku wieku do święceń wyjechał do Warszawy, gdzie pracował w kancelarii biskupa augustowskiego Mikołaja Manugiewicza. W lutym 1829 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W marcu został wikariuszem w Małym Płocku. W 1835 r. był mansjonarzem w Łomży. Od 1839 r. ks. Andruszkiewicz najpierw zarządzał parafią łomżyńską, a następnie od 1847 r. został jej proboszczem. Po trzech latach został dziekanem łomżyńskim. W 1858 r. biskup podlaski Piotr Beniamin nadał mu godność kanonika honorowego podlaskiego i podobnie uczynił arcybiskup warszawski Antoni Melchior Fijał-

⁵² ArŁm II, sygn. 566, Akta dotyczące się biskupów Łubieńskiego i Wierzbowskiego, s. 1 nn.; A. Peński, *Wierzbowski Piotr Paweł*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 31, Płock 1911, s. 128–129.

⁵³ W. Jemielity, *Diecezja Augustowska...*, s. 52–53.

kowski, nadając mu tytuł kanonika honorowego. W latach 1864–1872 ks. Andruszkiewicz był regensem seminarium sejneńskiego, w 1869 r. został oficjałem, w 1870 r. otrzymał godność prałata scholastyka kapituły sejneńskiej, od 1873 r. był jej dziekanem. Zmarł 13 czerwca 1892 r.⁵⁴.

Misjonarze prowadzący seminaria duchowne zamierzali przede wszystkim kształcić duchowieństwo diecezjalne przygotowane do posługi parafialnej. Cel naukowy był drugorzędny. Stosunkowo niewielu kleryków z seminarium tykocińskiego udało się na wyższe studia w celu przygotowania się do szczególnych posług w diecezji. Po powstaniu seminarium sejneńskiego, klerycy z tego seminarium stanowili większość posyłanych na studia. Jedynie kilku alumnów tykocińskich zdobyło wyższe wykształcenie i powróciło do diecezji. Niewątpliwie istotną obawą przed posyłaniem na studia był lęk przed zeświecczeniem kleryków i zakusami władz do podporządkowania sobie wykształconego duchowieństwa. Po utworzeniu Akademii Duchownej w Warszawie dała się zauważyć głębsza inwigilacja studentów przez władzę zaborczą, zmierzająca do całkowitej kontroli kleryków i wychowania prawowiernych poddanych caratu, a w Akademii Duchownej w Petersburgu widoczne były zakusy rusyfikacji duchowieństwa polskiego. W zamian za poparcie władze zaborcze zapewniały względy w szybkim awansie w karierze kościelnej. Nieliczni, jak ks. Bonawentura Butkiewicz ulegli pokusie realizowania kariery i stali się narzędziem władzy zaborczej. Spotkało się to nie tylko z dezaprobatą duchowieństwa, lecz także z konkretną reakcją Stolicy Apostolskiej i odmówieniem stolicy biskupiej w Sejnach ks. Butkiewiczowi. Z postaci, które osiągnęły zamierzony cel, to jest zdobyły gruntowne wykształcenie i wiedzę teologiczną, należy wymienić księży Antoniego Leśniewskiego oraz Elizeusza Strymowicza, którzy po studiach wyższych powrócili do diecezji i zostali profesorami seminarium sejneńskiego.

---

⁵⁴ Tamże, s. 56–57.

ZAKOŃCZENIE

Ukaz carski z 27 października/8 listopada 1864 r. w decydujący sposób przyczynił się do kasaty znacznej części klasztorów w Królestwie Polskim. Spośród 155 klasztorów męskich i 42 klasztorów żeńskich do likwidacji przeznaczono 110 klasztorów męskich i 4 żeńskie. Głównym i zasadniczym motywem represji zabójcy było uczestnictwo duchowieństwa katolickiego, szczególnie zakonników, w zrywie narodowym 1863 r. Car Aleksander II w ukazie „usprawiedliwia” surowość decyzji:

My zawsze ochranialiśmy podstawy prawne i nienaruszalność wyznań religijnych, wyznawanych przez naszych wiernych [...]. Rozszerzyliśmy powyższe [prerogatywy – *J.L.*] na rzymsko-katolickie duchowieństwo. Z tym większym bólem dopatrzyliśmy się My podczas powstałych nieporządków w Królestwie, że pewna część rzymsko-katolickiego duchowieństwa nie okazała się wierną ani obowiązkowi pasterzy, ani obowiązkowi poddanych. Nawet zakonnicy zapominając o zasadach Ewangelii i depcząc dobrowolnie złożone przed ołtarzami śluby zakonne, wywoływali przelew krwi, pobudzali do zabójstwa, hańbili ściany klasztorów, odbierając w nich świętokradzkie przysięgi na dokonywanie przestępstwa, a niektórzy wstępowali sami w szeregi powstańców, kalali ręce swoje krwią niewinnych ofiar¹.

Pośród represjonowanych zakonów znaleźli się także ojcowie misjonarze. Warszawska prowincja Zgromadzenia Misji uległa kasacie. Prowadzenie seminariów, którymi wcześniej kierowali misjonarze, powierzono duchowieństwu diecezjalnemu, a dochody z klasztornych majątków przejął skarb państwa. Wszystkie nieruchomości i kapitały zostały przekazane w ewidencję skarbu, podobnie jak w latach 1818–1822. Budynki i zabudowania kościelne przekazano parafiom poszczególnych diecezji. Dodatkowe przepisy do powyższego ukazu określiły konkretne przypadki naruszenia prawa przez członków zakonu, co w konsekwencji było powodem zamknięcia poszczególnych klasztorów. Zamknięto klasztory za to, że zakonnicy zachęcali do powstania, odbierali przysięgi powstańców lub rozgrzeszali za udział w powstaniu i nie informowali o tym władz w celu zapobieżenia przestępstwu, za wstępowanie poszczególnych zakonników danego klasztoru

---

¹ *Dziennik Praw*, t. 62, nr 187–193, Warszawa 1864, s. 407–419.

w szeregi powstańcze, za zbieranie ofiar na rzecz powstania, za nielegalne posiadanie broni, ukrywanie powstańców.

Zamknięcia klasztorów dokonywały specjalnie powołane komisje. Obowiązkiem przełożonego domu zakonnego było sporządzenie szczegółowego opisu majątku klasztorowego, z uwzględnieniem nieruchomości, ruchomości oraz przedmiotów będących w posiadaniu osób trzecich. Warszawski dom misjonarzy przy kościele Świętego Krzyża skasowano 27 listopada 1864 r.

Na podstawie ukazu carskiego z 27 października/10 października 1864 r. oraz na mocy *Przepisów o klasztorach rzymskokatolickich w Królestwie Polskim* oraz *Instrukcji z 9/21 listopada 1864 r. o zniesieniu klasztorów w Królestwie Polskim*, klasztor tykociński został zamknięty w pierwszy poniedziałek Adwentu, 16/28 listopada. Wszystkie pomieszczenia zostały opieczętowane oraz postawiono wartę wojskową przy drzwiach. Została powołana do życia delegacja państwowo-kościelna, która miała na celu opisanie i przejęcie na skarb Królestwa Polskiego majątku i funduszy pomisjonarskich w Tykocinie. Kasata domu zakończyła równocześnie funkcjonowanie seminarium duchownego, prowadzonego przez Zgromadzenie Misji w diecezji sejneńskiej².

Celem niniejszej pracy było dokonanie analizy funkcjonowania diecezjalnego seminarium duchownego w Tykocinie, kierowanego w latach 1769–1863 przez księży Zgromadzenia Misji. Ukazanie kontekstu powstawania i organizacji potrydenckich seminariów duchownych szczególnie na gruncie polskim, przybliża genezę fundacji i działania seminarium tykocińskiego. Jan Klemens Branicki, szukając najlepszych w owym czasie duszpasterzy, zaprosił w 1751 r. do Tykocina kapłanów Zgromadzenia Misji. Znaczący wpływ na jego decyzję miały niewątpliwie sympatie profrancuskie oraz troska o zapewnienie w swoich dobrach działania gorliwych duszpasterzy. Kolejnym krokiem Branickiego było ufundowanie w 1769 r. seminarium duchownego dla diecezji łuckiej. Magnat zapewnił nie tylko fundusze na uposażenie kadry profesorskiej, ale rozbudował także budynek dotychczasowej plebanii na potrzeby seminarium i przeznaczył pieniądze na utrzymanie czterech kleryków. Po jego śmierci dzieło kontynuowała żona Izabela. Fundusze seminarium z powodu trudnej sytuacji politycznej i gospodarczej doby rozbiorów uległy poważnej redukcji. Znaczne ograniczenie środków utrzymania seminarium nastąpiło w okresie zaboru pruskiego i w dobie Księstwa Warszawskiego. Dopiero władze Królestwa Polskiego, po przejęciu dóbr zakonnych, przeznaczyły dotacje m.in. na utrzymanie seminarium tykocińskiego. Pieniądze te pozwoliły na stabilne funkcjonowanie seminarium, ale jednocześnie to zapewniło

---

² AGAD, CWW, sygn. 82, Akta zajęcia na rzecz Skarbu Królestwa majątku i kapitałów należących do zwiniętego klasztoru Zgromadzenia Księża Misjonarzy w mieście Tykocinie, guberni augustowskiej 1864–1865, s. 12–17.

władzom całkowitą kontrolę nad jego funkcjonowaniem. Dodatkowym źródłem utrzymania poszczególnych kleryków był fundusz diecezjalny. W polskich seminariach duchownych badanego okresu finanse seminaryjne z ramienia biskupa kontrolowali tzw. prowizorzy. W źródłach dotyczących seminarium tykocińskiego nie występuje tego typu funkcja. Prawdopodobnie fundusze seminaryjne kontrolowali kanonicy wyznaczeni przez biskupów.

Nad kształceniem intelektualnym i duchownym kleryków tykocińskich czuwali przełożeni. Charakterystyczną cechą kształcenia misjonarskiego było przekazywanie alumnom wiedzy praktycznej, niezbędnej do pełnienia posługi kapłańskiej. Zgromadzenie Misji wybierało spośród swoich najzdolniejszych kleryków kandydatów na formatorów seminaryjnych. Profesorowie seminarium tykocińskiego rekrutowali się spośród wychowanków seminarium Świętego Krzyża w Warszawie, w którym na przełomie XVIII i XIX w. nauczanie było prowadzone na wysokim poziomie. Stosunkowo młody wiek przełożonych oraz krótki okres pracy w seminarium tykocińskim pozwala stwierdzić, iż seminarium to było etapem kontrolnym, weryfikującym ich zdolności do prowadzenia zajęć dydaktycznych.

Ważny przedmiot badań stanowiły analizy populacji kleryków. W okresie funkcjonowania seminarium tykocińskiego naukę podjęło 371 kleryków. Świecenia kapłańskie dla macierzystej diecezji otrzymało ponad 200 kleryków. Badanie pochodzenia terytorialnego kandydatów wykazało, iż alumni pochodzili głównie z miejscowej diecezji, która w okresie funkcjonowania seminarium tykocińskiego kilkakrotnie zmieniała swoje granice. Północno-zachodnia części diecezji łuckiej od 1800 r. znalazła się w diecezji wigierskiej, a następnie od 1818 r. w diecezji wigierskiej i augustowskiej. Na terenie dwóch ostatnich diecezji znaczny procent wiernych stanowiła ludność litewskojęzyczna. Większość kleryków badanego seminarium pochodziła z terenów leżących blisko Tykocina i zamieszkałych przez ludność polskojęzyczną. Znaczący procent stanowili aspiranci pochodzący z pobliskich diecezji: płockiej, mohylewskiej i wileńskiej.

Reformy szkolnictwa w dobie funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej oraz w okresie późniejszym miały widoczny wpływ na przygotowanie wstępne kandydatów do stanu duchownego. Przeważająca część kleryków tykocińskich miała ukończone przepisane przez prawo wykształcenie średnie, jednak zdarzali się także kandydaci do seminarium, którzy ukończyli jedynie szkoły parafialne. W początkowych latach funkcjonowania seminarium liczba kleryków była niewielka z powodu określonego funduszu przeznaczonego na naukę dla czterech alumnów. Od 1793 r. do końca Księstwa Warszawskiego liczba ta ulegała znacznym wahaniom. Po ustanowieniu Królestwa Polskiego, dzięki uzyskaniu funduszu rządowego, zwiększyła się liczba adeptów do kapłaństwa. Najwięcej kleryków uczyło się w Tykocinie od 1859 r. do 1863 r. Było to powodowane przyjmowaniem licznych kandydatów na własny koszt. Większość kandydatów do seminarium zgłaszało się w wieku od 19 do 23 lat. Istotnym czynnikiem był fakt, aby klerycy po zakończeniu nauki byli gotowi do święceń. Większość alumnów

było pochodzenia szlacheckiego. Wiąże się to z faktem, iż teren, na którym znajdowało się seminarium tykocińskie, w znacznej części zamieszkały był przez drobną szlachtę. Stosunkowo niewielu alumnów pochodziło z włościanstwa i chłopstwa, z warstw społecznych nie posiadających zazwyczaj wystarczających środków na podjęcie nauki w seminarium duchownym. Niewielki procent kleryków pochodzenia mieszczańskiego tłumaczyć należy brakiem większych aglomeracji miejskich w okolicach Tykocina. W połowie XVIII w. nie istniały większe ograniczenia co do naboru kandydatów do stanu duchownego. Natomiast od rozbiorów sytuacja stopniowo ulegała zmianie. Władze cywilne systematycznie podwyższały wymagania stawiane kandydatom oraz dążyły do kontroli przyjmowania chętnych do seminariów duchownych. Kandydaci mieli zdawać egzaminy wstępne nie tylko z języka łacińskiego, lecz także z niektórych dziedzin świeckich. Ponadto sprawdzano, czy wstępowanie do seminarium nie było motywowane ucieczką przed poborem wojskowym. W ciągu lat nauki wiedza alumnów była weryfikowana egzaminami semestralnymi. Klerycy, którzy wykazali się konieczną wiedzą, zdali przepisane egzaminy oraz przejawiali duchowe predyspozycje do stanu kapłańskiego, po zakończeniu nauki przyjmowali święcenia kapłańskie. Należy przy tym zaznaczyć, że część – prawie 30% alumnów zaczynało naukę w Tykocinie, a następnie przechodzili oni do innych seminariów i tam otrzymywali święcenia.

Formacja intelektualna w seminariach misjonarskich miała ukierunkowanie pastoralne. Klerycy przygotowywani byli do pełnienia funkcji duszpasterskich. Kształcenie zmierzało do przekazania im wiedzy praktycznej, potrzebnej do codziennego sprawowania posługi liturgicznej, sakramentalnej i kaznodziejskiej. W okresie funkcjonowania seminarium tykocińskiego następowały częste zmiany *ratio studiorum*, czyli programu nauczania seminaryjnego. W pracy niniejszej dokonano analizy *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim w dwóch etapach – od przyjęcia pierwszych kleryków do seminarium, czyli od 1771 r., do końca Księstwa Warszawskiego oraz w okresie od powstania Królestwa Polskiego do zamknięcia seminarium tykocińskiego w 1863 r. W pierwszym okresie można zauważyć nieregularne, choć stopniowe przedłużanie lat nauki oraz zwiększanie liczby nauczanych przedmiotów. W drugim okresie widać pewną stabilizację; na stałe wprowadzono trzeci rok nauki oraz w dalszym ciągu zwiększano liczbę przedmiotów.

W 1836 r. Rada Wychowania Publicznego wydała projekt mający na celu ujednoczenie programu kształcenia w seminariach diecezjalnych Królestwa Polskiego. Plan ten nie został jednak zastosowany w tykocińskim seminarium, gdzie rok wcześniej realizowano przygotowany projekt nauczania seminaryjnego autorstwa regensa ks. Adama Nadolskiego. Jego *ratio studiorum* zakładało tok nauki trwający cztery lata. Pierwszy rok nauki poświęcony był wykładom z filozofii, kolejne trzy lata przeznaczono na teologię. Plan ks. Nadolskiego, chociaż zbliżony merytorycznie do projektu rządowego, bardziej odpowiadał miejscowym re-

aliom. Nie zawsze bowiem można było zapewnić wystarczającą liczbę profesorów wykładających przedmioty. Regens nie podzielał opinii autorów projektu Rady, odnośnie do przedłużania wykładów bez przerwy do dwóch lub trzech godzin. Ksiądz Nadolski przewidywał więcej czasu na nauczanie teologii. Dogłębna znajomość tego przedmiotu, zdaniem regensa, była warunkiem koniecznym skutecznego przygotowania do wypełniania obowiązków duchownego.

Istotne zmiany wprowadzono od 1848 r., kiedy poważnie zredukowano funkcję seminarium tykocińskiego do nauczania albo przedmiotów filozoficznych, albo teologicznych. Wiązało się to z trudnościami finansowymi zakładu oraz z posyłaniem kleryków tykocińskich do drugiego seminarium duchownego diecezji z siedzibą w Sejnach. Dopiero w ostatnim roku istnienia seminarium tykocińskiego powrócono do praktyki kształcenia kilku roczników alumnów. Ponadto w Tykocinie mogło się kształcić więcej kandydatów do kapłaństwa, przyjmowano bowiem większość alumnów na własny koszt, a to w konsekwencji zwiększało fundusze i pozwalało na zatrudnienie większej liczby profesorów niezbędnych do prowadzenia przewidzianych wykładów. W celu uzyskania pełniejszego obrazu *ratio studiorum* w seminarium tykocińskim w pracy przedstawiono podręczniki, z których korzystano w zakładzie. Misjonarze tykocińscy, według zaleceń Zgromadzenia, w nauczaniu teologicznym, w celu dokładnego i wiernego przekazywania doktryny katolickiej, ściśle trzymali się określonych podręczników. Zasadniczo nie różniły się one od tych używanych w innych seminariach polskich. Profesorowie seminarium korzystali ze zbiorów biblioteki domu tykocińskiego, liczącej na początku XIX w. ponad 1500 tomów. Oprócz tego istniała mniejsza biblioteka seminaryjna, z której prawdopodobnie mogli korzystać także klerycy. Istotną rolę w kształceniu seminaryjnym odgrywała formacja duchowa. W seminariach prowadzonych przez misjonarzy opierała się na duchowości wincentyńskiej. Zamierzeniem św. Wincentego a Paulo było formowanie kapłanów – ludzi głębokiej wiary, gorliwych duszpasterzy, bliskich wiernym oraz posłusznych biskupom. Codzienne wypełnianie obowiązków stanu, modlitwy, rekolekcje i święcenia prowadziły stopniowo kleryków do głównego celu – przyjęcia święceń kapłańskich. Można stwierdzić, że współpraca misjonarzy z biskupami diecezjalnymi w kwestii dopuszczania kandydatów do święceń przeważnie układała się harmonijnie.

Ostatnim wątkiem poruszonym w pracy jest analiza zaangażowania wychowawców i kleryków w życie społeczno-polityczne. Seminarium duchowne w Tykocinie funkcjonowało w okresie wielkich zrywów narodowowyzwoleńczych. Pomimo wyraźnych zaleceń założyciela Zgromadzenia Misji, aby nie angażować się w życie społeczno-polityczne, część misjonarzy polskich podjęła działalność patriotyczną. Za ich przykładem także klerycy seminariów polskich, w tym także w Tykocinie, wzięli udział w konspiracji i powstaniach. Ceną, jaką zapłacono za patriotyzm, była likwidacja Zgromadzenia Misji w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, w tym zamknięcie domu tykocińskiego.

Uzupełnieniem niniejszej pracy są aneksy. Pierwszy z nich zawiera biogramy profesorów seminarium tykocińskiego, drugi jest katalogiem kleryków seminarium. Obydwa są rezultatem gruntownych poszukiwań, które mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań nad historią kształcenia kleryków.

Jak umiejscowić seminarium tykocińskie w sieci seminariów duchownych na ziemiach polskich przełomu XVIII i XIX w.? Jaką rangę miało badane seminarium? Jaką wagę przywiązywali misjonarze do tego zakładu, kształcącego duchowieństwo na pograniczu mazowiecko-podlaskim? Niewątpliwie seminarium tykocińskie znajdowało się „na peryferiach” działalności misjonarskiej. O wiele więcej wagi przywiązywała polska prowincja Zgromadzenia Misji do warszawskiego seminarium Świętego Krzyża, seminarium wrocławskiego, płockiego, czy lubelskiego. Tam posyłano wykładowców starszych, z większym doświadczeniem i wiedzą. Tykocin był miejscem weryfikacji profesorów, dawał okazję młodszym misjonarzom do nabrania doświadczenia pedagogicznego. Należy tutaj podkreślić wielki wkład i wysiłek misjonarzy w kształcenie duchowieństwa posyłanego do wiejskiego ludu, który, co należy podkreślić, w okresie wielkich zrywów narodowych dał przykład głębokiej wiary i dowody budzenia się świadomości narodowej. Ponadto trzeba dodać, że po założeniu kolejnego seminarium duchownego w Sejnach w 1826 r. ranga zakładu tykocińskiego znacząco spadła. Władzom diecezjalnym zależało bowiem na całkowitej kontroli nad formacją seminaryjną.

Podjęte w niniejszej pracy zagadnienia warte są kontynuacji. Dalszych analiz wymagać będzie badanie wpływu członków Zgromadzenia Misji na życie prowincji wschodnich Królestwa Polskiego, podtrzymywanie tam wątków narodowych. Wnikliwych badań wymaga także problematyka późniejszych losów księży wykształconych w seminarium tykocińskim. Cenne byłoby porównanie ich postaw religijnych, patriotycznych i społecznych z duchowieństwem innych zaborów. Łomżyńskie stanie się na przełomie XIX i XX w. regionem wiodącym w pracy narodowej, zyska miano matecznika narodowej demokracji. Czy był to i efekt działalności księży wykształconych w Tykocinie oraz w Sejnach? Znamy dobrze pracę dużych seminariów, pozostających pod bezpośrednim nadzorem biskupów, a wciąż za mało wiemy o mniejszych placówkach. W odniesieniu do wschodnich ziem polskich trzeba też więcej uwagi zwrócić na problemy narodowościowe, skutki kasaty unii oraz zagęszczanie osadnictwa żydowskiego.

WYKAZ SKRÓTÓW

AAL	–	Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie
AAW	–	Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie
AGAD	–	Archiwum Główne Akt Dawnych
–AKŁ	–	Archiwum Klasztoru Kapucynów w Łomży
APB	–	Archiwum Państwowe w Białymstoku
APT	–	Archiwum Parafialne w Tykocinie
ANP	–	Archiwum „Nasza Przeszłość”
AMS	–	Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie
ArŁm	–	Archiwum Diecezjalne w Łomży
ASV	–	Tajne Archiwum Watykańskie
BPMstW	–	Biblioteka Publiczna Miasta stołecznego Warszawy
b.p.	–	brak paginacji
b.d.	–	bez daty
b.m.	–	brak miejsca wydania
b.s.	–	brak sygnatury
BUW	–	Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
CIC	–	<i>Codex Iuris Canonici</i> , Romae 1917
CWWKP	–	Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego
KEN	–	Komisja Edukacji Narodowej
KRWRiOP	–	Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
KRSWDiOP	–	Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego
PSB	–	<i>Polski słownik biograficzny</i>
s.	–	strona
(?)	–	brak danych lub dane niepewne

ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

1. ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

1. Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie

– Akta Consistorii Lublinensis

rep. 60 XXXVII, Korespondencja rządowa 1816–1817.

rep. 60, VIII, nr 6, Akta Seminarium Diecezji Lubelskiej.

2. Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie

sygn. 71/III.4.11, Spisy książek po zmarłych księżach przekazane do seminarium Świętego Krzyża 1809–1818.

sygn. 123, Catalogus librorum qui continentur in parte inferiori Bibliothecae Varsaviensis Sanctae Crucis Congregationis Missionis Anno 1807 conscriptus.

sygn. 451/III.4.1, Spis książek będących własnością XX. Misjonarzy z 1835 r. przesłane z Gniezna po usunięciu stamtąd Zgromadzenia Misji.

sygn. 621/III.4.1, Specyfikacja osób duchownych u Świętego Krzyża, Warszawa 1814.

sygn. 1067/2, III.4.1, Książki po ks. Żurawskim z Białegostoku przekazane w 1823 r. do biblioteki Misjonarzy w Warszawie.

sygn. 1068/III.4.1, Zmiany w ciągu 1835 r.

sygn. 1069/III.4.1, Elenchus mortuorum in Congregatione Missionis ab anno 1826–1842.

3. Archiwum Diecezjalne w Łomży

Zespół II (ogólny)

sygn. 1, Akta konsystorza waniewskiego.

sygn. 87, Akta kancelarii kurialnej biskupa augustowskiego dotyczące się kapituły i kanoników, 1812–1910.

sygn. 89, Akta konsystorza generalnego diecezji augustowskiej dotyczące się seminarium w Sejnach, 1810–1863.

sygn. 104, Akta kancelarii kurialnej biskupa augustowskiego dotyczące się zdawania raportów o stanie diecezjalnych seminariów 1835–1850.

sygn. 111, Akta kancelarii kurialnej biskupa augustowskiego dotyczące się przepisów o uwolnieniu aspirantów seminarium od zaciągu wojskowego i innych urzędzeń rządowych o seminariach 1817–1848.

- sygn. 120, Akta kancelarii kurialnej biskupa augustowskiego dotyczące się święceń, 1821–1847.
sygn. 125, Akta dotyczące się seminarium w Tykocinie, 1817–1819.
sygn. 126, Akta kancelarii kurialnej biskupa augustowskiego dotyczące się seminarium tykocińskiego, 1816–1834.
sygn. 127, Akta Kurialne diecezji augustowskiej dotyczące się seminarium diecezjalnego w Tykocinie, 1817–1823.
sygn. 128, Akta kwalifikujących się do stanu duchownego aspirantów (seminarium tykocińskie), 1820–1822.
sygn. 129, Akta dotyczące się seminarium tykocińskiego od 8 kwietnia 1820 do 31 stycznia 1824.
sygn. 130, Akta dotyczące seminarium tykocińskiego od 22 września 1824 do 30 listopada 1827.
sygn. 131, Akta konsystorza generalnego augustowskiego, dotyczące się seminarium tykocińskiego, 1824–1843.
sygn. 132, Akta dotyczące się seminarium tykocińskiego od 30 marca 1828–1929.
sygn. 133, Akta dotyczące się seminarium diecezjalnego w Tykocinie, 1832–1845.
sygn. 134, Akta seminarium tykocińskiego 1835–1863.
sygn. 150 Akta konsystorza generalnego sejneńskiego dotyczące się wizytatora zgromadzeń zakonnych i ogólne o tychże zgromadzeniach zakonnych, tudzież pojedynczych zakonnikach, 1864–1877.
sygn. 318, Opis historyczny kościołów parafialnych części diecezji łuckiej, 1798.
sygn. 566, Akta dotyczące się biskupów Lubieńskiego i Wierzbowskiego.
sygn. 581, Akta ks. Bonawentury Butkiewicza.

4. Archiwum Główne Akt Dawnych

– Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego

- sygn. 140, Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego.
sygn. 369, Akta dotyczące się Seminarium Głównego w Warszawie.
sygn. 882, Akta zajęcia na rzecz Skarbu Królestwa majątku i kapitałów należących do zwiniełego klasztoru Zgromadzenia Księży Misjonarzy w mieście Tykocinie, guberni augustowskiej.

– Archiwum Roskie

Korespondencja IX/46, LXVIII/15.

5. Archiwum Klasztoru Kapucynów w Łomży

Kapucyni w Łomży od 1814, t. 2.

6. Archiwum „Nasza Przeszłość”

- sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji w Polsce w. XVIII–XIX, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839.
sygn. 16, Opisanie seminarium tykockiego roku 1790 dnia 15 września.
sygn. II/2, Catalogus seminaristarum Seminarii Interni Congregationis Missionis domus Varsaviensis a 1677.
sygn. 22, Cathalogus sacerdotum Congregationis Missionis.
sygn. 26, Status Ecclesiae Parochiale Tykocinensis 19 IX 1802.

7. Archiwum Państwowe w Białymstoku

– Zespół: Naczelnik Wojenny Oddziału Łomżyńskiego 1863–1865

sygn. 2, Wykaz imienny członków, raporty, donosy korespondencja.

– **Zespół mikrofilmów**

Teki Glinki nr 234, 237, 278, 315, 358, 376.

8. Archiwum Parafialne w Tykocinie

Akta kościoła tykocińskiego (1800–1825), t. 2 (b.p.).

Akta kościoła tykocińskiego (1826–1863), t. 3 (b.p.).

Akta kościoła tykocińskiego z czasów pruskich, t. 4 (b.p.).

Catalogus Alumnorum (b.s.).

Kronika parafii Tykocin pisana w 15 lat po inkameracji dóbr duchownych (b.s.).

Sumariusz Dokumentów należących do kościoła Świętej Trójcy w Tykocinie, dotyczących uposażenia kościoła parafialnego, przytułku dla ubogich i Seminarium Kleryków Świeckich prowadzonego przez księży misjonarzy, [1437–1792].

9. Archiwum Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie

Origo et presens status domus Congr. Missionis in Polonia, (b.s.).

Relacje wizytatorów. Historia Congregationis. Missionis in Polonia, Ecclesia Parochialis in oppido Tykocin fundata, (b.s.).

Relacje wizytatorów o stanie Prowincji Polskiej 1739–1846, (b.s., b.p.).

sygn. P VII/37, Księga odbytych rekolekcji, Białystok 1820.

10. Biblioteka Publiczna miasta stołecznego Warszawy– **Dział Starych Druków i Rękopisów**

sygn. 113, IV, Index Totius Catalogi Generalis Librorum in Bibliotheca Tykocinensi juxta Classe digestorum et ordinatorum, propter celeriore adinentionem conscriptus [1800].

11. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego– **Gabinet Rycin**

sygn. 8338; 8339, Inwentarz zbiorów dawnych.

12. Tajne Archiwum Watykańskie

ASV, sygn. 464, Status Dioecesis Luceoriensis 1613, 1727, 1749, 1759, 1788, 1793 (b.p.).

ASV, vol. 280 E, Archivio Nunziatura Vienna.

2. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Abelly L., *Korona całego Roku Chrześcijańskiego albo Medytacje o najprzedniejszych prawdach Ewangelii Chrystusowej na wszystkie dni roku według porządku kościelnego oficjum, przez ks. Abelly biskupa de Rhôdes podzielone, z francuskiego języka na polski przetłumaczone za dozwoleniem starszych*, Warszawa 1694

Acta et decreta synodi dioecesis pistoriensis, t. 1, Ticini 1789.

Acta synodi dioecesis per Bernardum Maciejowski an. 1589 celebratae, wyd. Z. Chodyński, Varsaviae 1875.

Alber J.N., *Epithome Institutionum Historiae Ecclesiasticae*, Agriae 1826.

Alber J.N., *Institutiones Historiae Ecclesiasticae*, t. 1–5, Agriae 1825.

Ansard, A.J., *L'Esprit de s. Vincent de Paul*, Paris 1780.

- Biblia Sacra Vulgata*, Venetiis, 1777.
- Biblia, to jest Xsięgi Starego i Nowego Testamentu na Polski język z Łacińskiego przełożone przez Księdza Jakuba Wyjka*, Wrocław 1740.
- Busaeas J., *Enchiridion piarum meditationum in Dominicæ et festa totus anni*, Cracovia 1755.
- Codex Iuris Canonici*, Romae 1917.
- Collet P., *Institutiones theologiae, quas ad usum seminariorum...contraxit Petrus Collet*, Culmae in Prussia 1765
- Collet P., *Institutiones theologiae ad usum seminariorum*, Paris 1749.
- Constitutiones synodorum Metropolitanæ Ecclesiæ Gnesnensis provincialium... opera Joannis Wężyk*, Cracoviae 1761.
- Decretales Gregori noni Pontificis*, Ludguni 1558.
- Devoti, J., *Institutiones canonicae*, Gandæ 1830.
- Devotio Communis Sacerdotum et Clericorum Congregationis Missionis pro maiori commoditate in unum collecta et reimpressa*, Varsaviae 1826.
- Directoire a l'usage des séminaries, confiés aux prêtres de la Mission suivi de diverses règles*, Paris 1850.
- Directoire des grands séminaries, confiés aux prêtres de la Mission*, Paris 1895.
- Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4, opr. A. Baron i H. Pietras, Kraków 2004.
- Dziennik praw Królestwa Polskiego*, t. 62, nr 187–193, Warszawa 1864, s. 407–419.
- Elenchus cleri Vigrensis 1805, 1808, 1814*.
- Elenchus Universi Cleri Dioecesis Augustoviensis 1829, 1830, 1833, 1835–1836, 1838–1846, 1874, 1886*.
- Gams P.B., *Series episcoporum Ecclesiæ Catholicae*, Ratisbonae 1873.
- Gavant B., *Thesaurus Sacrorum Rituum sive Missalis et Breviarii Romani*, Venetiis 1749.
- Hédouin J.B., *Principes de l'éloquence sacrée*, Paris 1788.
- Hierarchia Catholica mediæ aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontificium SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series*, t. 6, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padova 1958.
- Hierarchia Catholica mediæ aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontificium SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series*, t. 7, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padova 1968.
- Hierarchia Catholica mediæ aevi et recentioris aevi sive Summarum Pontificium SRE Cardinalium, Ecclesiarum, Antistitum series*, t. 8, wyd. R. Ritzler, P. Sefrin, Padova 1978.
- Jabłonowski A.W., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, Podlasie*, t. 6, cz. 1, w: *Źródła dziejowe*, t. 17, Warszawa 1909.
- Jannsens, J.H., *Hermeneutica Sacra*, Leodium 1818, Vilnae 1830.
- Job E., *Institutiones logicae et metaphisicae*, Vienna 1772.
- Job E., *Institutiones philisophiae practicae*, Vienna 1773.
- Jolly E., *Avis touchant l'office du directeur d'un séminaire externe, dressés par l'ordre l'Assemblée générale de l'an 1673*, w: *Recueil des principales circulaires des supérieurs généraux de la Congrégation de la Mission*, t. 1, Paris 1877.
- Kitowicz J., *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Warszawa 1985.
- Krasset J., *Uwagi chrześcijańskie na wszystkie dni calego roku podług niedziel Ewangelii*, Kalisz 1767.
- [Krzyżanowski J.A.], *Kronika szkół Królestwa Polskiego po roku 1831*, w: *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w okresie paskiewiczowskim w świetle Kroniki Jana Kantego Krzyżanowskiego*, Częstochowa 2004.
- Lauber J., *Institutiones theologiae pastoralis*, t. 1–2, Tyrnaviae 1783.
- Letronne A.J., *Wykład elementarnej starożytnej i nowożytnej jeografii*, Warszawa 1829.
- Lettres de Saint Vincent du Paul*, "Annales de la Congrégation de la Mission et des Filles de Charité", 118: 1953, s. 250–255.

- Maszerowski J., *Manuale caeremoniarum romanarum, ex libris romanis maxime authenticis et authoribus in hac materia versatissimus studio ac opera presbyterorum Congr. Misionis. ad usum Ecclesiarum Poloniae accomodatum*, Culmae in Prussiae [1764].
- Meditationes super veritates Christiana et ecclesiasticas desumpta ex Epistolis et Ewangeliis Missarum totus anni*, Culma in Prussia 1762–1763.
- Na popis publiczny uczniów szkoły Wojewódzkiej w Łomży*, Warszawa 1828.
- Na akt uroczysty zakończenia rocznego biegu nauk w Gimnazjum Gubernialnem w Łomży mający się odbyć dnia 29. lipca 1837. roku*, Suwałki, brw.
- Nęczyński A., *Atlas orbis antiqui*, Varsaviae 1825.
- Okęcki A.O., *Seminarii dioeceseosni posnaniensi ordinatio 1784*, w: J. Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim on najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 4, Poznań 1851.
- O otwarciu szkół realnych (d. 27 marca 1845)*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 3, Warszawa 1868.
- O otwarciu wyższych klass w Warszawskim Gubernialnem gimnazjum i o zamienieniu gimnazyów w Łomży i Siedlcach na szkoły powiatowe (d. 23 czerwca 1850 r.)*, w: *Zbiór Przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 3, Warszawa 1868.
- Ordo Divini Officii Archidioecesis Varsaviensis 1829–1830, 1835*.
- Patawini T. L., *Romanae historiae principis libri omnes*, Francoforti ad Menum 1612.
- Pohl A., *Institutiones theologiae dogmaticae*, t. 1–2, Vilnae 1808–1809.
- Pohl A., *Institutiones theologiae moralis ad usum ecclesiarum*, t. 1–2, Vilnae 1809–1810.
- Pohl A., *Rubricae Breviarii et Missalis Romani juxta decreta Sacrae Rituum Congregationis, mentemque gravissimorum in re liturgica authorum dilucida methodo explicatae atque opportunis animadversionibus illustratae, opus in duas partes divisum, viris ecclesiasticis perutile ac necessarium*, Vilnae 1821.
- Pohl A., *Scriptura Sacra per questiones exposita*, Vilnae 1810.
- [Poniatowski M.J.], *Rozporządzenia i Pisma pasterskie za rządów J.O. Księcia Imci Michała Jerzego Poniatowskiego biskupa płockiego etc. do diecezji płockiej wydane. Dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane*, t. 1–4, Warszawa 1785.
- Pouget F.A., *Nauki katolickie*, Warszawa 1830.
- Putiatycki A., *Enchiridion Hermeneuticae sacra*, Varsaviae 1859.
- Putiatycki A., *Teologia moralis ad usum cleri diaeceseosni conscripta*, Varsaviae 1858.
- Recueil des principales circulaires des supérieurs généraux de la Congrégation de la Mission*, t. 1, Paris 1877.
- Regulae seu Constitutiones communes Congregationis Missionis*, Lisbonae 1743.
- Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1826/27.
- Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1824.
- Rocznik Instytutów Religijnych i Edukacyjnych 1830*, Warszawa 1830.
- Rys ogólnego planu edukacji publicznej w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1830.
- Rzymiski P., *Cantionale ecclesiasticum complectens ea omnia, quae in ecclesiis, praecipue parochialibus passim decantari solent*, Varsaviae 1822.
- Rzymiski P., *Zasady wymowy świętej*, Warszawa 1808.
- Saint Vincent de Paul: correspondance, entretiens, documents*, t. 13, red. P. Coste, Paris 1920.
- Sawicki J., *Concilia Poloniae*, t. 3, *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa 1949.
- Sbornik cirkularow po upravlenu duchownymi dielami*, cz. 1, Warszawa 1866.
- Schmalzgrueber F., *Jus Ecclesiasticum Universum brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum seu lucubrationes canonicae in quinque libros decretalium Gregorii IX. Pontificis Maximi auctore*, t. 1/2, Romae 1844.
- Sevoa F.H., *Obowiązki stanu duchownego osób*, Łowicz, 1793–1975.
- Sirou P.S., *Institutiones philosophicae, intelligentiae tironum*, Paris 1834.

- Słownik duchowości wincentyńskiej*, t. 1, red. M.P. Flores, Kraków 1997.
- Sześcioletnia korespondencja władz duchownych w rządem świeckim Księstwa Warszawskiego*, [wyd. I. Raczyński], [Warszawa] 1816.
- Trojański J.K., *Gramatyka łacińska do potrzeby szkół polskich zastosowana*, Wrocław 1819.
- Trojański J.K., *Słownik polsko-łaciński*, Wrocław 1819.
- Trojański J.K., *Zadania do tłumaczenia z polskiego na łaciński*, Poznań 1828.
- Tykocin. *Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy wraz z zespołem poklasztornym. Dokumentacja historyczno-architektoniczna*, opr. A. Walkiewicz, Białystok 1982, (mps w zbiorach archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku).
- Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 3, wyd. A. Theiner, Romae 1863.
- Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 4, wyd. A. Theiner, Romae 1864.
- Wewnętrzne urządzenie szkół departamentowych 17 lutego 1912 r.*, w: *Zbiór Przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867.
- Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych 1812 roku*, [Warszawa 1812], w: *Zbiór Przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867.
- Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 r.*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867.
- Wyjątki z okólników przelożonych generalnych odnoszące się do najważniejszych obowiązków Księży Misjonarzy*, Kraków 1909.
- Wyciąg z Najwyżej w r. 1833 zatwierdzonej ustawy dla gimnazyów, szkół obwodowych i elementarnych czyli parafialnych w Królestwie Polskiem*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 3, Warszawa 1868.

II. OPRACOWANIA

- Alber (*Jan Nepomucen*), w: *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, t. 1, Warszawa 1859, s. 317.
- Aleksandrowicz P., *Diecezja siedlecka czyli podlaska (1818–1868)*, Siedlce 1971.
- Banach R., *Seminarium duchowne w Tarnowie w latach 1838–1921*, Lublin 1985, (mps w Bibliotece KUL).
- Baranowski Z., *Seminarium Duchowne w Poznaniu: jego zadania i dzieje*, Poznań 1946.
- Becht M., *Collet Pierre CM*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 1, Freiburg–Basel–Wien 2006, kol. 1258.
- Bieliński J., *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. 2, Warszawa 1912.
- Bobkowska W., *Pruska polityka szkolna w latach 1793–1806*, Warszawa 1948.
- Borowski E., *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyn n. Bugiem 2000.
- Brudzisz M., *Dzieje seminarium duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem księży komunistów (1864–1782)*, Tuchów–Lublin 1966, (mps w Bibliotece KUL).
- Brudzisz M., *Nauczanie teologii w Instytucie Księży Komunistów*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. M. Rehowicz, Lublin 1975, s. 171–208.
- Brudzisz M., *Reforma diecezjalnych studiów seminaryjnych w okresie działalności Komisji Edukacji Narodowej*, „*Studia Teologiczno Historyczne Śląska Opolskiego*”, R. 7: 1979, s. 217–233.
- Chodynicki K., *Albertrand Jan Chrzcziciel (1731–1808)*, w: *PSB*, t. 1, z. 1, Kraków 1935, s. 45–46.
- Ch. S. [Chodyński S.], *Seminaria duch. w Polsce*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 25, Warszawa 1902, s. 34–89.
- Chodyński S., *Seminarium wrocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*, Włocławek 1904.

- Dmowska-Grabiasowa H., *Działalność kulturalna Izabeli Branickiej w świetle korespondencji*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 4: 1985, red. H. Majecki, s. 83–91.
- Dobroński A.Cz., A. Lechowski, *Izabela Branicka w 200-lecie śmierci*, Białystok 2008.
- Dobroński A., *Szkolnictwo w Białymstoku do 1914 r.*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białystok*, t. 4: 1985, red. H. Majecki, s. 129–149.
- Dobrska K., *Z dziejów kościoła Świętego Krzyża 1510–1995 – kalendarium*, w: *Księga Pamiątkowa. Kościół Świętego Krzyża w Warszawie w trzechsetną rocznicę konsekracji 1696–1996*, red. T. Chachulski, Warszawa 1996, s. 159–232.
- Dukała J., *Boldok Ludwik*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 61–62.
- Dukała J., *Dmochowski Walenty*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 141–144.
- Dukała J., *Formacja alumnów diecezjalnych przez księży misjonarzy w latach 1675–1864*, „*Nasza Przeszość*”, t. 86: 1996, s. 11–69.
- Dukała J., *Głogowski Jan*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, s. 194–195.
- Dukała J., *Golaszewski Filip Nereusz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, s. 202–204.
- Dukała J., *Janusewicz [Januszewicz] Józef*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 242–243.
- Dukała J., *Jeske Paweł*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 244–245.
- Dukała J., *Kącki Franciszek*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, , Kraków 2001, s. 261–262.
- Dukała J., *Nowakowski Adam*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 357–358.
- Dukała J., *Putiatycki (Putyatycki) Antoni*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 386–390.
- Dukała J., „*Ratio studiorum*” w seminariach diecezjalnych pod zarządkiem Księży Misjonarzy (1675–1864), „*Nasza Przeszość*”, t. 61: 1984, s. 149–231.
- Dukała J., *Stankiewicz Antoni*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 466–468.
- Dukała J., *Wróblewski Augustyn*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 535–536.
- Dukała J., *Szkola księży misjonarzy*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 103–169.
- [Dzierżanowski K.], *Krótką wiadomość o szkole łomżyńskiej, od r. 1616 do 1818, przez K.D.h. profesora przy tejże szkole, z Płocka*, „*Biblioteka Warszawska*”, 1: 1861, s. 628–646.
- Flaga J., *Formacja i kształcenie duchowieństwa zakonnego w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 1998.
- Gliński W., *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim w latach 1815–1820*, Warszawa 2002.
- Gliński W., *Kształtowanie się sieci diecezjalnych seminariów duchownych w okresie staropolskim oraz na przełomie XVIII i XIX w.*, „*Saeculum Christianum*”, R. 14: 2007, nr 2, s. 129–146.
- Gliński W., *Reformy kształcenia diecezjalnego w Królestwie Polskim w latach 1815–1835*, [Łódź] 2009.
- Gloger Z., *Dawna szkoła w Tykocinie*, „*Przegląd bibliograficzno-archeologiczny*”, t. 2: 1882, s. 453–459.
- Goćłowski T., *Organizacja seminariów diecezjalnych prowadzonych przez Zgromadzenie Misji*, Lublin 1959, (mps w Bibliotece KUL).

- Gocłowski T., *Seminaria dioecesana posstridentina Missionis concredita praesertim in Polonia. Aspectus historico-canonicus*, Roma 1970, (mps w Bibliotece Zgromadzenia Misjonarzy w Krakowie).
- Godlewski M., *Choromański Stanisław Kostka (1767–1838)*, w: PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 427–428.
- Godlewski M., *Feliński Zygmunt Szczęsny (1822–1895)*, w: PSB, t. 6/5, z. 30, Kraków 1948, s. 410–412.
- Gonet K., *Biblioteka księży misjonarzy u św. Krzyża w Warszawie. Zarys problematyki*, „Nasza Przeszłość”, t. 86, 1996, s. 71–112.
- Gowarzewski J., *Przyczynek do historii Domu XX Misjonarzy w Łowiczu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo”, 30: 1928, s. 147–153.
- Greniuk F., *Teologia moralna w XIX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 220–254.
- Grzebień L., *Albertrandi Jan Chrzyciel (1731–1808)*, w: *Słownik Polskich Teologów katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 41–45.
- Grzybowski M., *Reforma studiów seminaryjnych w diecezji płockiej bpa Michała Poniatowskiego (1773–1785)*, „Studia Płockie. Artykuły. Miscellanea. Recenzje i Sprawozdania”, t. 1: 1973, s. 175–193.
- Grzybowski M., *Smoleński Ignacy*, w: *Słownik Polskich Teologów katolickich*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 114–115.
- Guber R., *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1977.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne (1801–1901)*, Kraków 2001.
- Jabłońska-Deptuła E., *Przystosowanie i opór – zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1983, s. 409.
- Jabłońska-Deptuła E., Gawrysiakowa J., *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861–1864*, Lublin 1976.
- Janecek S., *Komisja Edukacji Narodowej*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek, E. Adamiak, Lublin 2002, kol. 449–454.
- J. S. [Jamiołkowski S.], *Czyżewski Ignacy Stanisław*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 3, Warszawa 1874, s. 687–688.
- Jamiołkowski S., *Karpowicz Michał Franciszek*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 10, Warszawa 1877, s. 116–121.
- J. S. [Jamiołkowski S.], *Manugiewicz Mikołaj Jan (1754–1834)*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 13, s. 384–386.
- J. S. [Jamiołkowski S.], *Marciejewski Augustyn Polikarp*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 13, Warszawa 1880, s. 394–399.
- Jamiołkowski S., *Opisanie Kościoła Sejneńskiego pod względem historycznym, architektonicznym i inwentarskim*, Sejny 1871, (rkps w ArŁm).
- Jamiołkowski S., *Tykocin*, „Przegląd Katolicki”, t. 17: 1879, nr 40, s. 661–665; nr 43, s. 699–701; nr 44, s. 713–716; nr 45, s. 732–735; nr 46, s. 749–752; nr 47, s. 768–772; nr 49, s. 801–804.
- Janssens Jean Herard, w: Hyamson A. M., *A dictionary of universal biography of all ages and of all peoples*, London 1960, s. 318.
- Jemielity W., *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972.
- Jemielity W., *Duchowieństwo w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej a powstania w XIX wieku*, „Rocznik Białostocki”, t. 18: 1993, s. 137–161.
- Jemielity W., *Parafialne szkoły elementarne w Guberni Augustowskiej (1815–1848)*, „Rocznik Białostocki”, t. 12: 1974, s. 233–267.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, t. 2, Lwów 1881–1886.
- H. Kamen, *El siglo de hierro*, Madrid 1977.
- Kania J., *Unickie seminarium duchowne w Chełmie w latach 1759–1833*, Lublin 1993.

- Kasprzycki F., *Założenie seminarium duchownego w Płocku*, „Studia Płockie. Artykuły. Miscellanea. Recenzje i Sprawozdania”, t. 2: 1974, s. 139–154.
- Katilius A., *Katalikų dvasininių rengmas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a.–XX a. pradžia)*, Vilnius 2009.
- Kieniewicz S., *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983.
- Kipa E., *Materiały do dziejów organizacji Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim 1815–1820. Dymisja Stanisława Potockiego*, „Teki Archiwalne” 3: 1954, s. 165–257.
- Kłapkowski W., *Czyżewski Ignacy Stanisław h. Drya (zm. 1823)*, w: PSB, t. 4 Kraków 1938, s. 381.
- Kłapkowski W., *Konwent Dominikanów w Sejnach*, „Ateneum Wileńskie”, R. 13: 1938, z. 2; s. 69–174.
- Kochanowski W., *Kościół i dom Księża Misjonarzy w Tykocinie*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 441–458.
- Kochański A., *526 lat dziejów miasta Tykocina na tle historii Polski*, Białystok 2010.
- Konopczyński W., *Branicka Izabela (1730–1808)*, w: PSB, t. 2/5, z. 10, Kraków 1936, s. 396–397.
- Konopczyński W., *Branicki Jan Klemens h. Gryf (1689–1771)*, w: PSB, t. 2/5, z. 10, Kraków 1936, s. 404–407.
- Kotkowski S., *Nauczanie w sandomierskim seminarium diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (120–1841)*, „Roczniki Teologiczno – Kanoniczne”, R. 18: 1971, z. 4, s. 27–52.
- Kotkowski S., *Seminarium duchowne w Sandomierzu w latach 1820–1926*, Sandomierz 2010.
- Kotkowski S., *Sto pięćdziesiąt lat istnienia i działalności Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1829–1970)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 21: 1970, s. 231–241.
- Kowecki J., *Pospolite ruszenie w insurekcji 1794 r.*, Warszawa 1963.
- Krauze-Karpińska J., *Warszawska drukarnia księży misjonarzy w księdze przychodów i wydatków 1780–1839 w: Księga pamiątkowa. Kościół Świętego Krzyża w Warszawie w trzechsetną rocznicę konsekracji 1696–1996*, red. T. Chachulski, Warszawa 1996, s. 57–66.
- Królik L., *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII w.*, Lublin 1981.
- Królik L., *Organizacja diecezji łuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 1983.
- Księga Pamiątkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziestą rocznicę powstania r. 1863/1864*, opr. J. Białynia-Mystkowski, Lwów 1904.
- Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księża Misjonarzy (1625–1714–1925)*, Kraków 1925.
- Kubicki P., *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i ojczyzny w latach 1861–1915. Materiały z urzędowych świadectw władz rosyjskich, archiwów konsystorskich, zakonnych i prywatnych*, cz. 1, t. 3, Sandomierz 1933.
- Kumor B., *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 100–113.
- Kumor B., *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, s. 241–259.
- Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 19, 1969, s. 289–352.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 7, Lublin 1991.
- Kumor B., *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków 1980.
- Kumor B., *Ustrój Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim (1772–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2 cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1979, s. 209–219.
- Kumor B., *Wyższe szkolnictwo kościelne. Seminaria duchowne*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań – Warszawa 1974, s. 446–452.
- Kwiatkowski W., *Początki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Warszawie (1816–1826)*, „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej”, R. 36: 1952, nr 10, s. 197–207, 228–241.

- Kwiatkowski W., *Sprawa pruskiej reorganizacji seminariów duchownych w Warszawie (1798–1902). Karta z dziejów ukrytego prześladowania przez Prusy Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 1936.
- Lech M. J., *Dzieje Białegostoku w XVIII w.*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 1: 19868, red. J. Joka, s. 129–150.
- Librowski S., *Dekret soboru trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie”, t. 72: 1969, z. 2, s. 204–236.
- Liedtke A., *Początkowe dzieje seminarium chełmińskiego*, „Nasza Przeszołość”, t. 11: 1960, s. 101–188.
- Litak S., *Duchowieństwo diecezji lubelskiej w okresie międzypowstaniowym (1853–1864)*, w: *Spółczesność Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 3, red. W. Kula, Warszawa 1968, s. 89–164.
- Litak S., *Kościół w Polsce w okresie Oświecenia do 1795*, w: *Historia Kościoła 1715–1848*, t. 4, red. L.J. Rogier, Warszawa 1987, s. 395–453.
- Łupiński J., *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1818–1823*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 3: 2002, s. 157–168.
- Łupiński J., *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w Seminarium Głównym w latach 1825–1835*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, 4: 2002, s. 128–141.
- Łupiński J., *Alumni diecezji sejneńskiej czyli augustowskiej w warszawskiej Akademii Duchownej (1836–1867)*, „Studia Łomżyńskie”, t. 12: 2001, s. 156–164.
- Łupiński J., *Duchowni diecezji sejneńskiej w Akademii Duchownej w Petersburgu w latach 1867–1918*, Warszawa 2008, ss. 33, (mps w zbiorach autora).
- Malanowska A., *Pijarskie szkoły w Łomży (1774–1807)*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 113–167.
- Malanowska A., *Szkolnictwo łomżyńskie w okresie Księstwa Warszawskiego*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 169–172.
- Malanowska, *Szkolnictwo średnie po powstaniu listopadowym. Gimnazjum Wojewódzkie i Gimnazjum Gubernialne w Łomży*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 195–210.
- Malanowska A., *Szkoła Powiatowa o pięciu klasach w Łomży (1850–1861)*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 211–231.
- Malanowska A., *Szkoła Wojewódzka w Łomży w okresie Królestwa Polskiego*, w: *380 lat Szkoły Średniej Ogólnokształcącej w Łomży*, red. A. Malanowska, Warszawa 1994, s. 173–193.
- Maliszewski J., *Powstanie styczniowe. Notatki biograficzne uczestników*, Warszawa 1932.
- Małek A.B., *Kamera Wojny i Domen departamenty białostockiego Nowych Prus Wschodnich 1796–1807*, Warszawa 2007.
- Manteuffel T., *Centralne władz oświatowe na terenie b. Królestwa Kongresowego (1807–1915)*, Warszawa 1929.
- Maroszek J., *Znaczenie i funkcja Tykocina w XVII i XVIII wieku. Magnacka historia miasta*, „Białostoczczyzna”, 4/24: 1991, s. 1–5.
- Maroszek J., Pęgowski J., *Pogranicze polsko-rusko-litewskie*, w: *Historia województwa podlaskiego*, red. A. Dobroński, Białystok 2010.
- Metropolitalne Wyższe Seminarium Duchowne we Wrocławiu*, red. M. Biskup, Wrocław 2002.
- Mezzadri L., *Dizionario storico spirituale vincenziano*, Roma 2003.
- Mezzadri L., *Historia Zgromadzenia Misji*, t. 1, Kraków 1995.
- Mezzadri L., *Misje ludowe*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, t. 1, red. W. Bomba, Kraków 1997, s. 503–522.
- Mezzadri L., *Seminaria*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, t. 2, red. W. Bomba, Kraków 1997, s. 247–251.
- Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Dzieje*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001.

- Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. *Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukąła, Kraków 2001.
- Mizia T., *Szkolnictwo parafialne w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Mizia T., *Szkoły średnie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Warszawa 1975.
- Młynarczyk S., *Księża profesorowie Seminarium Diecezjalnego Lubelskiego*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, R. 38: 1964, nr 8–12, s. 257–261.
- Młynarczyk S., *Seminarium Diecezjalne Lubelskie*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, R. 38: 1964, nr 8–12, s. 121–137.
- Młynarski Z., *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim 1818–1828*, Lublin 1969, (mps w Bibliotece KUL).
- Młynarski Z., *Formacja intelektualna alumnów seminarium diecezjalnego w Janowie Podlaskim 1818–1828*, „Roczniki Teologiczne – Kanoniczne”, t. 17: 1970, z. 4, s. 59–81.
- Mościcki H., *Białystok. Zarys historyczny*, Białystok 1933.
- Nabiela L., *Jan Klemens Banicki, ustęp z dziejów XVIII w.*, Lwów 1864.
- Natanek P., *Seminarium duchowne diecezji krakowskiej w latach 1795–1939*, Kraków 1995.
- Nowacki J., *Seminarium Duchownego w Poznaniu w latach 1564–1939*, Poznań 2006.
- Nowowiejski A.J., *Płock, monografia historyczna*, Płock [1930].
- Nuovo L., *Kapłaństwo*, w: *Słownik duchowości wincentyńskiej*, t.1, red. W. Bomba, Kraków 1997, s. 366–369.
- Olszewski M., *Inwentarz Biblioteki Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Białymstoku z 1820 roku*, „Studia Teologiczne. Białystok–Łomża–Drohiczyn”, t. 7: 1989, s. 137–200.
- Orman E., Śmigiel K., *Straszyński Paweł (1784–1847)*, w: PSB, t. 44/2, z. 181, Kraków 2006, s. 262–264.
- Petrani A., *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961.
- Petrani A., *Prawo kanoniczne w okresie Oświecenia oraz w XIX i XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 385–432.
- Pęski A., *Wierzbowski Piotr Paweł*, w: *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 31, Płock 1911, s. 128–129.
- Piech S.L., *Wychować dla Kościoła i Państwa. Formacja elity duchowieństwa galicyjskiego w Wiedniu 1775–1918*, Kraków 2009.
- Piechnik L., *Akademie i uczelnie jezuickie*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 51–97.
- Piechnik L., *Seminarium Diecezjalne w Sandomierzu (1653–1773)*, „Studia Theologica Varsoviensia”, 8: 1970, z. 2, s. 159–229.
- P.J.K. [Pruszkowski J.], *Janów Biskupi czyli Podlaski. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1897.
- Pleszczyński A., *Dzieje Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej, ze źródeł urzędowych i ze wspomnień jej wychowawców zebrane*, Warszawa 1907.
- Pouget X. Franc. Aime, w: K. Estreicher, *Bibliografia Polska XIX. stulecia*, t. 3, Kraków 1876, s. 510.
- Presiowski Idzi, w: K. Estreicher, *Bibliografia Polska XIX. stulecia*, t. 3, Kraków, 1876, s. 531.
- Przybylski B., *Teologia dogmatyczna*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, red. M. Rechowicz, cz. 1, Lublin 1976, s. 165–182.
- Puchalski F., *Seminarium kieleckie. Rys historyczny i dokumenty*, Kielce 1901.
- Rabowicz E., *Karpowicz Michał Franciszek (1744–1803)*, w: PSB, t. 12/1, z. 52 Kraków 1966, s. 117–121.
- Rąb J., *Seminarium diecezjalne w Przemyślu pod kierownictwem Księży Misjonarzy*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 255–359.
- Román José M., *San Vincenzo. Biografia*, Milano 1996.
- Romańczuk A., *Diecezja Wigry*, Warszawa 1951, (mps w zbiorach ArŁm).

- Romańczuk A., Bartel W.M., *Golaszewski Jan Klemens h. Kościesza (1748–1820)*, w: PSB, t. 8/2, z. 37, Kraków 1959, s. 238–239.
- Roche M.A., *Saint Vincent de Paul and the Formation of Clerics*, Fribourg, Switzerland 1964.
- Salwa T., *Ks. Andrzej Pohl (1742–1820). Życie i działalność*, Lublin 1962, (mps w Bibliotece KUL).
- Schatz K., *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002.
- Schletz A., *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 361–440.
- Schletz A., *Golaszewski Filip Nereusz*, „Nasza Przeszłość”, t. 17: 1963, s. 233–234.
- Schletz A., *O niektórych podręcznikach liturgicznych w dawnych seminariach duchownych w Polsce*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 2:1949, s. 193–208.
- Schletz A., *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce*, t. 1–2, Kraków 1957, (mps w Archiwum Księża Misjonarzy w Krakowie, b.p.).
- Schletz A., Dukała J., *Dziedzicki Pius*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 160–161.
- Schletz A., Dukała J., *Kolaczkowski Mateusz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 272–273.
- Schletz A., Dukała J., *Koniecki Tomasz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 276–277.
- Schletz A., Dukała J., *Nadolski Adam*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 354–357.
- Schletz A., Dukała J., *Pohl Andrzej*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 376–383.
- Schletz A., Dukała J., *Zakrzewski Franciszek*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 538–539.
- Schletz A., Dukała J., *Koniecki Tomasz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 276–277.
- Schletz A., Skrzyński S., *Jakubowski Józef h. Topór (1743–1814)*, w: PSB, t. 10, Wrocław–Warszawa – Kraków 1962–1964, s. 386–388.
- Schletz A., Skrzyński S., Dukała J., *Jakubowski Józef*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 229–235.
- Schuster H., *Die Geschichte der Pastoraltheologie*, w: *Handbuch der Pastoraltheologie*, t. 1, red. F.X. Arnold, Freiburg–Basel–Wien 1964, s. 47–49.
- Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzek, Kraków 2001.
- Skarbek J., *Diecezja Płocka w latach 1795–1831*, w: *Kościół Płocki XI–XX wieku. Jubileuszowa Księga 900-lecia diecezji*, „Studia Płockie”, cz. 1, t. 3: 1975, s. 270–275.
- Skarbek J., *Kościół katolicki na ziemiach polskich pod zaborami 1773–1848*, w: *Historia Kościoła 1715–1848*, t. 4, red. L. J. Rogier, Warszawa 1987, s. 454–501.
- Skiełczyński Z., *Archidiecezja warszawska w latach 1818–1830*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1978.
- Skiełczyński Z., *Plater (Broel-Plater) Henryk (1817–1868)*, w: PSB, t. 26/4, z. 111, Kraków 1981, s. 657.
- Skoczeń M., *Szkolnictwo płockie w latach 1793–1831*, Warszawa–Płock 1994.
- Słownik duchowości wincentyńskiej*, red. W. Bomba, t.1–2, Kraków 1997.
- Stachowiak L., *Rozwój nauk biblijnych w XIX i początkach XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1976, s. 31–66.
- Symon F.A., *Supplementum ad historiam narrationem de collegiata Olycensi*, w: *Academia Caesarea Romano-Catholica Petropolitana annus academicus 1892/1893*, Petropoli 1893, s. 16–123.
- Szorc A., Kopiczko A., *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”: zarys dziejów*, Olsztyn 1995.
- Sztachelska-Kokoczek A., *Magnackie dobra Jana Klemensa Branickiego*, Białystok 2006.
- Szurek S., *Seminarium katedralne we Lwowie*, Lwów 1932.

- Szybiak I., *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław 1973.
- Teofilowicz D., *Z działalności Komisji Edukacji Narodowej w Białymstoku*, w: *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 3: 1972, red. J. Joka, s. 9–44.
- Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, t. 1, Lublin 2000.
- Trzebiński W., *Ze studiów nad historią budowy miast prywatnych w Polsce wieku Oświecenia*, „Studia z historii budowy miast. Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury”, R. 5:1955, z. 1/14, s. 83–124.
- Urban W., *Dzieje ustroju Kościoła na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 480–496.
- Wąsicki J., *Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Nowowschodnie (Neuostreussen) (1795–1806)*, Poznań 1963.
- Wicher W., *Nauka teologii moralnej w dawnych seminariach misjonarskich*, „Nasza Przeszłość”, t. 3: 1947, s. 162–180.
- Wierzbowski T., *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773–1794*, Kraków 1921.
- Winiarz A., *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1897–1831)*, Lublin 2002.
- Wojdecki W., *Homiletyka i profesorowie homiletyki w Warszawie w XIX i XX wieku*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, t. 1: 1983, s. 407–424.
- Wójcicki K. W., *Cmentarz Powązkowski oraz cmentarze katolickie i innych wyznań pod Warszawą i w okolicach tegoż miasta*, t. 3, Warszawa 1858.
- W. Wójcik, *Nauczanie prawa kanonicznego w sandomierskim seminarium duchownym w Sandomierzu (1820–1970)*, „Prawo Kanoniczne”, 15: 1972, nr 3–4, s. 99–124.
- Wójcik W., *Rozwój seminariów trydenckich w Polsce w świetle sprawozdań biskupich „ad limina” do XX wieku*, „Prawo Kanoniczne” 21: 1978, nr 3–4, s. 137–155.
- Wójcik W., *Rozwój seminariów trydenckich*, „Prawo Kanoniczne” 22: 1979, nr 1–2, s. 157–201.
- Wroczyński R., *Dzieje oświaty polskiej*, t. 2, Warszawa 1996.
- Wróbel T., *Dzieje seminarium duchownego w Kielcach na przestrzeni 250 lat*, w: *Księga jubileuszowa 1727–1977*, red. T. Wróbel, [Kielce] 1977, s. 51–175.
- Wysocki J., *Dzieje Kościoła w Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 38–97.
- Wysocki J., *Kościół w Księstwie Warszawskim (1807–1815)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 1, red. B. Kumor i Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1979, s. 302–334.
- Wysocki J., *Problem kształcenia duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej na przestrzeni tysiąclecia*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, R. 56: 1966, s. 173–186.
- Wysocki S., *Seminarium zamkowe w Krakowie, jego dzieje i ustrój*, Lwów 1910.
- Wyższe Seminarium Duchowne we Włocławku*, red. J. Bagrowicz, Włocławek 1994.
- Zabraniak S., *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w seminarium gnieźnieńskim (do 1795 r.)*, „Nasza Przeszłość”, t. 112: 2009, s. 207–233.
- Zahorski A., *Malinowski Antonin h. Pobóg (1742–1816)*, w: *PSB*, t. 19/3, z. 82, Kraków 1974, s. 330–332.
- Zdanowski J., *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny*, Kielce 1927.
- Złotkowski J., *Figura łaskami słynąca Matki Boskiej i kościół sejneński*, Sejny 1938.
- Żmuda R., *Butkiewicz Bonawentura (1795–1871)*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 260–261.
- Żyłko E., *Mecenat artystyczny hetmana Jana Klemensa Banickiego i Elżbiety z Poniatowskich Branickiej (ok. 1709–1808)*, Warszawa 1963, (mps w bibliotece BUW).
- Żywczyński M., *Manugiewicz Mikołaj Jan (1754–1834)*, w: *PSB*, t. 19/4, z. 83, Kraków 1974, s. 501–502.

SUMMARY

The object of this work is to show the history of the seminary in Tykocin, which was under the authority of the Congregation of Missionary Priests. The examination of the seminary deals with the workings of the administration of the seminary: the rectors; the academic staff; the students; the programme of intellectual and spiritual formation as well as the property owned by the seminary. The seminary in Tykocin prepared candidates for ordination from the dioceses of Luch, Wigry and Augustow, that is Sejny. The running of the seminary was undertaken by the missionary priests, because the founder, Jan Klemens Branicki, wished it to be so. In 1751, he brought the members of the religious congregation to the town. Before his death, Branicki, charged the Congregation of the Mission with the running of the diocesan seminary too. The seminary which was founded in 1769, received their first candidates for ordination two years later. The history of the seminary was, of course, connected with the history of the Polish missionaries in the former Russian part of Poland: after the January Uprising and the suppression of the Congregation in the Kingdom of Poland, the missionaries who had administered the seminaries lost their offices. On account of this, and there being no staff, the administrator of the Diocese of Sejny in October, 1863, decided that the seminary would cease to function. Over the more than sixty years in which the seminary was operative, more than 200 priests were educated there.

The problem of the existence and working of the seminary in Tykocin forms the second part of this work, but before considering this the author wishes to examine other seminaries within the Polish territory from the time of the Council of Trent to the second half of the nineteenth-century. Seminaries within this area were always changing. As a result of the fall of the former Kingdom of Poland, and with the changing national boundaries on the maps, the seminary of Tykocin found itself moved from one country to another and from one Church authority to the next. Looking at Tykocin from a political perspective, the situation at Tykocin differed greatly when this area was administered as part of Prussia, the Duchy of Warsaw and the Russian ruled Kingdom of Poland. With regard to the political considerations of the Church at the time, the political authorities were all concerned to control the Church.

The following pages of this work will explain how the first missionaries came to Tykocin. The town, at the end of the eighteenth-century, was the most important centre for the trading activities of Jan Klemens Branicki. As regards the position of Tykocin, as far as the Church was concerned, it fell within the Diocese of Luch: from the point of view of the political administration, it lay within the County of Tykocin, which was itself a part of the Podlasie region. At the time of its foundation, however, the seminary was situated in the Diocese of Luch. In this diocese there were other seminaries, but there were not enough priests to supply for the region of Podlasie. Thus from the point of view of the Church, Branicki's idea to found the seminary was very important. Branicki was one of the most prestigious and important men in Poland at the time. He decided to invite and give one of the major parishes under his authority to the Missionary Congregation. The Bishop of Luch was originally against the idea, but finally changed his mind about the missionaries and accepted

Branicki's idea. Branicki, as the founder of the seminary, gave a lot of money towards this project, and established a special fund for the education of a few of the priests. We may ask the question why the congregation was selected to come to Tykocin and why it was decided to found a seminary there for the education of the priests of the Diocese of Luch? What was the reason for Branicki's invitation to the missionaries? These questions the author will attempt to answer in the second chapter. Furthermore, in that chapter, there is a consideration of the buildings and funds for the seminary's establishment and maintenance.

In the third chapter there is an analysis of the staff of the seminary. The missionaries who were teaching in the seminary were well-prepared for this task. In this part of the work, the author tries to show the missionaries' model for the education of the academic staff. This model was typical for the seminaries under the direction of the Missionary Fathers. The teachers of the seminary at Tykocin were educated in the Seminary of the Holy Cross, which was at that time of a high academic standard. Of those who graduated from the seminary, the most intelligent were selected to teach in the new seminary. The staff of these two institutions were composed of the Rector, the Director of Students and other academics.

To discover the qualifications of the missionaries, specific members were observed. This examination was trying to provide answers to the following questions: what were the missionaries doing before coming to Tykocin? what were their activities and how long had they been part of the seminary system as teachers or administrators? and finally, what did they do when they finished their assignments in these posts? The answers to these questions should allow us to see the role of the seminary in Tykocin, within the group of seminaries run by the missionaries.

From 1771, with the opening of the new seminary, candidates were admitted to study for the priesthood. The fourth chapter is about the membership of the students body, available through statistics. Research was based on the *Catalogus alumnorum*, and other material from the files of the archives, which give information about the student numbers and the number of students receiving ordination. The changing borders of the diocese resulted in the seminary changing diocese too, and this had its influence on the numbers coming to train from various regions. During the time of its working history, the borders of the diocese were extended to the north-east, as a result of which the structure of society in general, within the new boundaries, was altered, as was the in-take to the seminary. The geographical considerations were therefore of great importance. The investigation of the number of candidates for the seminary made it possible to establish that the political and economic situation influenced the reception of students for the priesthood both positively and negatively. During the eighteenth- and nineteenth-century, the education authority put great emphasis on the initial education of the students in the seminaries. In this chapter there are references to the elementary and middle studies in Poland. The education authority slowly raised the requirements for candidates, demanding the completion of their schooling at the middle level. This investigation also deals with the quality of the schools where the students had studied. This evidence allows us to check how far the instructions of the educating authority were being carried out in the seminary. The following issues were settled: the age of the candidates for the seminary; their social standing, and the entrance examination for the would-be student. The analysis of these issues allows us to rank the seminary at Tykocin among the other seminaries in Poland at the time.

Chapter five concerns the intellectual and spiritual formation of clerics. The investigation of the issues in our analysis of the programme of seminary studies, means that the *ratio studiorum*, was divided into two periods. The first period starts from 1771, that is from the foundation of the Seminary of Tykocin to the end of the Duchy of Warsaw, whilst the second dates from the Kingdom of Poland to the ending of the seminaries activities. Here some changes to the programme are shown and their realization at the seminary. The consideration of these things helps not only to understand to what degree the educating authority was able to influence these alterations, but also how great the perception and acceptance of these changes was from the side of the Church's authority which was responsible for the seminary education. As far as the realization of the programme of studies is

concerned, there were suitable text-books available. The presentation of authors and their books in the process of teaching at the seminary in Tykocin demonstrates that this institution was characterized by missionary formation. The books were mostly used by lecturers in the missionary seminaries and this is why there was not always a library for the students. The collected books from Tykocin are an example of the missionary library which was designed to meet the seminary needs and existed next to the missionary house.

One of the essential elements of the seminary education was the spiritual formation of the clerics. The sixth chapter is devoted to the presentation of the programme of the spiritual life in the seminaries under the direction of the missionaries. This formation had its own features. Although the preparation was for the diocesan priest working in their particular diocese, the candidate benefited from the rich Vincentian spirituality too. Great emphasis was given to the teaching of Saint Vincent de Paul, who wanted to educate a new generation of priests, dedicated to the sanctification of the laity in their parishes. The pursuit of this goal would result in the advancement of holiness and improve moral behaviour in the parishes. This spirituality characterized the special requirements and needs of educators and presented religious practice to clerics. Particular emphasis was given to the spiritually required for ordination, and this was gradually was introduced into the life of the priests. The chapter ends with an analysis of the rules of the seminary which provided precise principle for discipline and the functions performed by clerics.

The last two chapters are devoted to the participation of the missionaries and the Tykocin seminarians in the national liberation movement and the fate of the more famous participants. Saint Vincent de Paul, the founder of the congregation, was opposed to the engagement of the members of this religious society in politics. In the specific conditions that existed in Poland, it sometimes happened that the congregation found itself involved in political and patriotic activities. The attitude of the missionaries undoubtedly influenced the seminarians. The author has attempted to analyze the patriotic behaviour of the missionaries with regard to Tykocin and to examine the involvement of the seminarians in patriotic activities and the national liberation movement. The last aspect to be considered is the fate of the students of the Tykocin seminary. The work provides an analysis of the concrete environment which dealt with the education of the diocesan clergy. An important element in this study are the appendices. The first contains the biographies of the seminary professors. The second gives the biographies of clerics who had studied at Tykocin. The biographies of individual lecturers and students have become the starting point for information concerning this defined group, that is, the superiors and the clerics. The biographies of the missionary lecturers, in addition to personal information, such as their surname and Christian name, their date of birth and place of origin, also contain information about their religious formation and priestly ordination, the function they performed prior to their arrival at Tykocin and their duties undertaken when this appointment ceased. Thus we are able to determine what role their time in Tykocin played in the 'career' of the individual professor. The biographies of the students, in addition to personal information, have been enhanced by material concerning the social origins of the candidates for the priesthood, their school career, the number of years spent in study, the types of bursaries available to them, the marks they received for their progress in studies and for their behaviour. Information is also available concerning ordinations: the place and ordaining bishop, as well as the pastoral work of the first parishes to which the new priests were sent.

ANEKS I

BIOGRAMY PROFESORÓW SEMINARIUM TYKOCIŃSKIEGO

1. Ks. Wojciech Bagiński – ur. 1 maja 1776 r. w diecezji płockiej. Do Zgromadzenia Misji wstąpił 18 marca 1796 r. Dwa lata później, 19 marca 1798 r. złożył śluby zakonne. Studia teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Świecenia kapłańskie przyjął w 1801 r. Po święceniach przez rok pracował duszpastersko w domu misjonarzy w Siemiatyczach. Od 1802 wykładał w seminarium duchownym w Tykocinie oraz pracował duszpastersko. W 1805 r. został przeniesiony do parafii misjonarskiej w Siemiatyczach, gdzie przebywał do 1808 r. Następnie został przeniesiony do warszawskiego domu Zgromadzenia Misji. Kolejną placówką, w której pełnił posługę duszpasterską, była parafia pw. Świętej Trójcy w Mławie. W 1808 r. ks. Bagiński przeszedł ze Zgromadzenia Misji do diecezji płockiej. Przez kilka lat był wikariuszem oraz profesorem seminarium duchownego w Płocku, a następnie w seminarium pułuskim. Około 1829 r. został proboszczem parafii w Dzierzgowie; był kanonikiem kolegiaty pułuskiej¹.

2. Ks. Grzegorz Bienkowski – ur. 10 maja 1778 r. w diecezji poznańskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji 11 lipca 1798 r. Uczył się w seminarium *internum* Świętego Krzyża w Warszawie. Był profesorem seminarium tykocińskiego w latach 1814–1815 r. Następnie został przełożonym domu misjonarskiego w Krakowie. Zmarł 24 marca 1834 r.².

3. Ks. Kazimierz Brzozowski – ur. 21 marca 1791 r., prawdopodobnie na terenie diecezji wigierskiej. 30 września 1808 r. wstąpił do seminarium *internum* Świętego Krzyża w Warszawie oraz do Zgromadzenia Misji. W 1815 r. był wykładowcą w seminarium duchownym w Tykocinie. 1 września 1816 r. złożył śluby zakonne. Następnie w latach 1832–1836 był asystentem, ojcem duchownym, profesorem teologii moralnej i pastoralnej

---

¹ AMS, Relacje wizytatorów o stanie Prowincji Polskiej. (1739–1846), k. 244; ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum Seminarii Interni, s. 186. Według innych źródeł ks. Bagiński urodził się 2 kwietnia 1776 r. Por. 17; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce*, t. 1, (b.p.); *Elenchus cleri Vigrensis 1808*.

² ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum Seminarii Interni, s. 186; sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 17; *Elenchus cleri Vigrensis 1814*.

w seminarium lubelskim, od 1836 do 1838 r. był superiorem domu i rektorem tego seminarium. W 1839 r. był prefektem seminarium duchownego we Włocławku i profesorem rubryk. Zmarł w Łowiczu w 1866 r.³

4. Ks. Adam Długokęcki – ur. 23 grudnia 1781 r. Pochodził z diecezji płockiej. Do Zgromadzenia Misji wstąpił 8 września 1802 r. w Warszawie, a następnie uczył się w seminarium *internum*. Złożył śluby zakonne 10 września 1804 r. Został wyświęcony na kapłana w 1809 r. Do Tykocina przybył zaraz po święceniach. Do 1816 r. wykładał w miejscowym seminarium, po czym wrócił do Warszawy. 16 września 1828 r. został mianowany dyrektorem seminarium *internum*. W roku 1829 był profesorem teologii pastoralnej. W 1839 r. mieszkał w domu warszawskim, był dyrektorem seminarium *externum* Świętego Krzyża, profesorem teologii pastoralnej, teologii ascetycznej, prawa kanonicznego, rubrum oraz dyrektorem misji. Miał opinię gorliwego i cierpliwego kapłana, oddanego Zgromadzeniu. Zmarł 23 lipca 1839 r. podczas wakacji we wsi Skały⁴.

5. Ks. Walenty Dmochowski – ur. 31 października 1817 r. w Krzeczkwie – Bieńkach Starych w parafii Rosochate, w diecezji płockiej. Był synem Jakuba i Anieli, z d. Stokowska. 27 września 1837 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie. Tam podjął naukę w seminarium *internum*, a następnie w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Śluby zakonne złożył 26 października 1839 r.; dwa lata później, w 1841 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po krótkim pobycie w parafii pw. Świętego Krzyża w Warszawie na przełomie 1842 i 1843 r. został przeniesiony do seminarium duchownego w Tykocinie. Prowadził wykłady z filozofii, prawa kanonicznego, ceremonii kościelnych, geografii starożytnej oraz udzielał się w duszpasterstwie. W lipcu 1850 r. został przeniesiony do seminarium duchownego w Lublinie. Był dyrektorem kleryków, wykładowcą teologii moralnej, pastoralnej, prawa kanonicznego i historii Kościoła, rubrum i ceremonii. Po dziesięciu latach został mianowany wizytatorem Polskiej Prowincji Zgromadzenia Misji oraz wizytatorem szarytek w Królestwie Polskim. Był człowiekiem wymagającym i szorstkim w obejściu. W 1860 r. ks. Dmochowski udał się do Francji na zebranie Konwentu Generalnego Zgromadzenia. Po powrocie do kraju i kasacie misjonarzy, od marca do sierpnia 1865 r., był więziony w warszawskiej Cytadeli. Po uwolnieniu otrzymał paszport do Francji bez prawa powrotu do kraju. W latach 1865–1875 przebywał w domu macierzystym Zgromadzenia Misji. Zmarł śmiercią tragiczną w zakładzie dla obłąkanych we Francji 22 lipca 1881 r.⁵

³ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 199; sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 19 (podaje datę urodzenia – 4 marca 1791 r.); ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji w Polsce w. XVIII–XIX, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 1839; k. 85; *Elenchus Vigrensis 1815*; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie Seminarium Diecezjalnego Lubelskiego*, „Wiadomości Diecezji Lubelskiej”, R. 38: 1964, nr 8-12, s. 257.

⁴ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 194, 248; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 18; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 380.

⁵ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 237; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 27; ArŁm II, sygn. 134, k. 70, Ks. Zakrzewski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 2 X 1842; ArŁm II, sygn. 104, k. 279, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny

6. Ks. Antoni Drągowski – ur. 11 maja 1800 r. w Cygowie koło Wołomina. 16 września 1819 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. Po ślubach zakonnych w 1821 r. został przeniesiony do Tykocina. Jako kleryk nauczał w Szkole Podwydziałowej. Dwa lata później w 1823 r. otrzymał święcenia kapłańskie i podjął się prowadzenia wykładów w seminarium tykocińskim. W roku szkolnym 1823/24, a także prawdopodobnie na przełomie 1824 i 1825 uczył filozofii, teologii pastoralnej i ceremonii. W październiku 1824 r. alumni tykocińscy zwrócili się do konsystorza łomżyńskiego ze skargą na ks. Drągowskiego, zarzucając mu braki w przygotowaniu do zajęć i niski poziom wykładów. Po wyjeździe z Tykocina został kapelanem szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie, a następnie od września 1826 r. wykładał teologię moralną i śpiew w seminarium duchownym w Lublinie. Po roku ks. Drągowskiego ponownie przeniesiono, tym razem do seminarium wrocławskiego. W latach 1827–1834 był wykładowcą oraz egzaminatorem duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego. Od 1835 do 1839 r. był superiorem domu i regensem seminarium duchownego w Płocku. Jednocześnie zarządzał należącą do seminarium parafią Bądkowo. Następnie przez rok był wikariuszem przy parafii Trójcy Świętej w Mławie. W roku szkolnym 1840/41 był ojcem duchownym, profesorem teologii moralnej i kaznodziejstwa w seminarium lubelskim; następnie powrócił do Mławy i był wikariuszem oraz misjonarzem ludowym. W sierpniu 1842 r. opuścił Zgromadzenie Misji i został proboszczem w Szydłowcu. Ostatnie wzmianki o ks. Drągowskim pochodzą z 1856 r.; przebywał wówczas na terenie diecezji wrocławskiej⁶.

7. Ks. Pius Dziedzicki – ur. oraz ochrzczony 14 lipca 1799 r. w parafii Tarnopol w diecezji przemyskiej. Był synem Macieja i Kunegundy. Po wstąpieniu do Zgromadzenia Misji 18 września 1816 r. podjął naukę w seminarium *internum* w Warszawie. 9 września 1818 r. złożył śluby zakonne. Filozofię i teologię studiował w seminarium duchownym misjonarzy na Stradomiu w Krakowie, następnie jako kleryk prowadził wykłady z filozofii w seminarium lubelskim. W 1822 r. został wyświęcony na kapłana i mianowany dyrektorem Szkoły Podwydziałowej w Tykocinie; jednocześnie wykładał filozofię, język łaciński i ceremonie w miejscowym seminarium duchownym oraz udzielał się w duszpasterstwie. Z powodu złego stanu zdrowia w 1824 r. powrócił do parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Zmarł 11 kwietnia 1825 r.⁷.

1842/43, [Tykocin, b.d.]; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1842/43, [Tykocin, b.d.], k. 281–286; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1849/50, [Tykocin, b.d.], k. 498–499; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; J. Dukała, *Dmochowski Walenty*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 141–144; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 121.

⁶ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 209; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 22; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 132, Ks. Kaćki do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 16 X 1824, k. 2–3; S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie. Szkic historyczny na podstawie akt i dokumentów miejscowych*, Włocławek 1904, s. 82–84.

⁷ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 206; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 18; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 258; A. Schletz, J. Dukała, *Dziedzicki Pius*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 160–161.

8. Ks. Jan Nepomucen Głogowski – ur. 1 stycznia 1802 r. w Goszczynie niedaleko Warszawy. Pobierał naukę w domu rodzinnym oraz w miejscowej szkole. 29 września 1819 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji. Filozofii i teologii uczył się w seminarium Świętego Krzyża. Dwa lata później 29 września złożył śluby zakonne. W 1825 r. przyjął święcenia kapłańskie i tego roku został profesorem w seminarium na Stradomiu. Od 1826 r. był wykładowcą matematyki, fizyki i śpiewu w seminarium duchownym w Płocku. Następnie powrócił do seminarium stradomskiego i tam prowadził wykłady. W 1832 r. przeszedł do seminarium duchownego w Lublinie, gdzie nauczał dogmatyki i homiletyki, a później także prawa kanonicznego. W 1839 r. pełnił funkcję prefekta i wikariusza w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. W latach 1840–1841 pracował w seminarium duchownym we Włocławku. Ponownie pracował w seminarium lubelskim, gdzie wykładał prawo kanoniczne, teologię moralną i rubryki; pełnił jednocześnie obowiązki dyrektora kleryków. Od 21 września 1844 do 1846 r. wykładał w seminarium tykocińskim teologię moralną i historię Kościoła. W latach 1846–1857 powrócił na stanowisko profesora do Włocławka. Następnie pełnił funkcję profesora i prefekta studiów w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Do 1864 r. wykładał matematykę, fizykę, śpiew, dogmatykę, homiletykę, prawo kanoniczne, teologię moralną, rubryki. Po kasacie misjonarzy został wikariuszem w parafii Świętego Krzyża, był kapłanem szarytek na Tamce, a od 1865 r. ojcem duchownym w warszawskim seminarium św. Jana Chrzciciela. Zmarł 2 stycznia 1870 r. w szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie⁸.

9. Ks. Filip Kazimierz Golaszewski – ur. 1 czerwca 1808 r. w Warszawie. Jego rodzicami byli Wincenty i Wiktoria, z d. Radwańska. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 15 sierpnia 1827 r. Dwa lata później 3 września 1829 r. złożył śluby zakonne. Ukończył filozofię i teologię w seminarium Świętego Krzyża. Święcenia kapłańskie przyjął w 1832 r. Po święceniach pracował w parafii misjonarzy w Tykocinie oraz wykładał filozofię, ceremonie, język łaciński i geografję w seminarium duchownym (od 1 października 1833 r.). Z rąk przełożonych otrzymał pozytywną opinię dotyczącą postawy osobistej i poziomu nauczania. W 1836 r. został przeniesiony do kościoła Świętego Krzyża w Warszawie, a później do Krakowa na Stradom. Wykładał filozofię, historię Kościoła, Pismo święte, teologię moralną oraz niektóre traktaty teologii dogmatycznej. W latach 1852–1891 prowadził wykłady teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 1874 do 1892 r. był rektorem seminarium duchownego misjonarzy na Stradomiu. Brał czynny udział w pracach Zgromadzenia

---

⁸ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 209; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, k. 81; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 22; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 134, Ks. Zakrzewski do bpa Straszyńskiego, Tykocin, 21 II 1845, k. 96; ArŁm II, sygn. 104, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1844/45, [Tykocin, b.d.], k. 350, 355; tamże, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny 1844/45, [Tykocin, b.d.], k. 352; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 87, 88–90; J. Dukała, *Głogowski Jan*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, s. 194–195.

Misji. W Krakowie pełnił także liczne funkcje w kurii biskupiej. Zmarł 10 października 1895 r. w Krakowie⁹.

10. Kleryk Jakub Gołębiowski – ur. w 1796 r. na terenie diecezji poznańskiej. Został ochrzczony w Strasburgu. Jego rodzicami byli Łukasz i Konstancja. Do misjonarzy oraz do seminarium *internum* Świętego Krzyża w Warszawie wstąpił 21 września 1815 r., 22 września 1817 r. zaś złożył śluby zakonne. Studia teologiczne odbywał w Warszawie. W latach 1819–1820 uczył wymowy św., filozofii oraz ceremonii w seminarium duchownym w Tykocinie. Został wyświęcony na kapłana w 1820 r. Po święceniach pracował w parafii misjonarskiej pw. Trójcy Świętej w Mławie. W latach 1824–1825 uczył w seminarium duchownym we Włocławku. We wrześniu 1825 r. opuścił Zgromadzenie¹⁰.

11. Ks. Jan Grabowski – ur. 11 lipca 1807 r. w Omulach, w diecezji chełmińskiej. Był synem Michała i Magdaleny z Żurańskich. 26 października 1826 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji i podjął naukę w seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 10 września 1829 r. Odbył studia teologiczne w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1832 r. przyjął święcenia kapłańskie i przez rok był wykładowcą w seminarium duchownym w Tykocinie oraz pomagał w duszpasterstwie. W następnym roku szkolnym został profesorem filozofii i języka łacińskiego w seminarium lubelskim. Jesienią 1834 r. został przeniesiony na stanowisko wykładowcy do seminarium duchownego we Włocławku. W 1835 r. został usunięty ze Zgromadzenia Misji z powodu niezachowywania reguły zakonnej¹¹.

12. Ks. Paweł Gutayski – ur. 27 stycznia 1759 r. w Mławie, w diecezji płockiej. 15 października 1777 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w seminarium *internum* w Warszawie. Po dwóch latach 16 października złożył śluby zakonne. Teologię studiował w Wilnie. W 1782 r. otrzymał święcenia kapłańskie i został posłany do Tykocina. W miejscowym seminarium duchownym w roku szkolnym 1809/10 wykładał śpiew kościelny. Pełnił posługę duszpasterską, był prefektem kościoła i opiekował się bractwami kościelnymi działającymi przy parafii. Zmarł w Tykocinie w 1814 r.¹²

⁹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 220; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 25; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów i alumnów, Tykocin, 19 II 1834, k. 37–38; tamże, Lista imienna profesorów i alumnów, Tykocin, 1 VII 1834, k. 107; tamże, Lista profesorów i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1835/36, (b.m.,b.d.), k. 149–150; J. Dukała, *Golaszewski Filip Nereusz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, s. 202–204; A. Schletz, *Golaszewski Filip Nereusz*, „Nasza Przeszłość”, t. 17: 1963, s. 233–234. Zarówno Dukała, jak i Schletz podają zmienione drugie imię ks. Golaszewskiego – Nereusz. Najstarsze źródła wymieniają imię Kazimierz.

¹⁰ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 205; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 21; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 82.

¹¹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 219; sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 84; S. Młynarczyk, *Księża profesoro- wie...*, s. 258.

¹² AMS, Relacje wizytatorów o stanie Prowincji Polskiej (1739–1846), k. 240, 244, (b.s.); ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 152; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 10;

13. Ks. Andrzej Hryniewiecki – ur. 12 września 1775 r. w diecezji łuckiej. Był synem Aleksandra i Katarzyny z Malinowskich. 4 sierpnia 1776 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji i podjął naukę w seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 5 sierpnia 1778 r. Był profesorem seminarium w Tykocinie w 1808 r. Od 21 kwietnia 1821 r. był dyrektorem warszawskiego seminarium *internum*. Zmarł w domu zakonnym w Warszawie przy parafii Świętego Krzyża 9 września 1834 r.¹³.

14. Ks. Józef Janusewicz – ur. 28 marca 1824 r. w Kuprowie, w parafii Łuksze, w powiecie mariampolskim, w diecezji augustowskiej. Był synem Stanisława i Róży z d. Pakalniszek. Do Zgromadzenia Misji wstąpił 11 września 1844 r. Uczył się w seminarium *internum*, następnie w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Śluby zakonne złożył 12 września 1846 r., a trzy lata później 24 czerwca 1849 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po święceniach przebywał w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Od 1852 r. przebywał w Tykocinie, pracował w duszpasterstwie oraz wykładał teologię dogmatyczną, historię Kościoła, historię powszechną, geografję i śpiew kościelny w miejscowym seminarium. Następnie od 1855 r. był profesorem historii Kościoła, historii powszechnej, geografji i śpiewu w seminarium duchownym w Lublinie. W 1867 r. został mianowany administratorem parafii Syrniki w powiecie lubartowskim. Zmarł 27 września 1895 r. w Syrnikach¹⁴.

15. Ks. Paweł Jeske – ur. 2 stycznia 1831 w Zgierzu, w archidiecezji warszawskiej. Był synem Piotra i Katarzyny z d. Domańskiej. 7 sierpnia 1848 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w warszawskim seminarium *internum*. Po dwóch latach 10 sierpnia 1850 r. złożył śluby zakonne. W 1852 r. został wydalony ze Zgromadzenia Misji. Przeniósł się do seminarium plockiego i tam ukończył studia teologiczne. W 1855 r. przyjął święcenia kapłańskie i został ponownie przyjęty do misjonarzy. Do 1858 r. pracował duszpastersko przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie oraz prowadził wykłady w seminarium Świętego Krzyża. W roku szkolnym 1858/59 został przeniesiony do Tykocina. Pełnił funkcję profesora oraz pomagał w parafii. Po krótkim pobycie w Mławie pracował w seminarium diecezjalnym w Płocku. W 1861 r. został skazany przez władze carskie na zesłanie w głąb Rosji. Po dwóch latach powrócił do kraju i nauczał w seminarium włocławskim. W ostatnich latach życia pełnił urząd proboszcza w parafii Naramice koło Wielunia. Zmarł w Warszawie w 1876 r.¹⁵.

ANP 16, Status Ecclesiae Parochialis Tykocinensis sub tempore visitationis decanalis... Anno Domini 1802, k. 17; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1: APT, Akta Kościoła tykocińskiego (1800–1825), t. 2, Rozkład obowiązków oraz porządek nauki w domu tykocińskim 22 IX 1809/1810, (b.p).

¹³ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 189, 330; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 17; *Elenchus cleri Vigrensis 1808*.

¹⁴ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 215; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 29; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 258; A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; J. Dukąła, *Janusewicz [Januszewicz] Józef*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukąła, Kraków 2001, s. 242–243.

¹⁵ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 277; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, k. 141; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 29; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Chodyń-

16. Ks. Tomasz Kalinowski – ur. 7 stycznia 1792 r. Został ochrzczony w kościele parafialnym w Kuleszach. Jego rodzicami byli Paweł i Agnieszka. 6 września 1812 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 7 września 1814 r. Po ukończeniu studiów teologicznych w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie otrzymał święcenia kapłańskie w 1817 r. Po święceniach udał się do domu tykocińskiego. W seminarium wykładał teologię moralną, historię Kościoła, rubrum oraz śpiew. Przebywał w Tykocinie do 1829 r. W tym roku wyjechał do Mławy, gdzie pracował jako wikariusz oraz zajmował się prowadzeniem misji w parafii pw. Świętej Trójcy. W 1833 r. powrócił do Tykocina i zajmował się duszpasterstwem. Trzy lata później, w 1836 r. odszedł ze Zgromadzenia Misji i został proboszczem parafii Zawady w diecezji augustowskiej¹⁶.

17. Ks. Jakub Kamieński – ur. 23 września 1812 r. w Kamieńczuku Wielkim w diecezji płockiej. Był synem Adama i Anastazji z Godlewskich. 18 października 1832 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Po dwóch latach, 7 października 1834 r. złożył śluby zakonne. Ukończył nauki filozoficzno-teologiczne oraz prawo w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1836 r. otrzymał święcenia kapłańskie. 24 września 1837 r. przybył do Tykocina. W seminarium duchownym wykładał historię Kościoła, filozofię, ceremonie i śpiew kościelny, teologię dogmatyczną, prawo kanoniczne, teologię pastoralną i wymowę. Pomagał także w pracy duszpasterskiej. Otrzymał bardzo dobrą opinię o zdadności i pilności w nauczaniu. W latach 1842–1843 wykładał w seminarium duchownym w Płocku. Następnie został przeniesiony na stanowisko profesora do seminarium we Włocławku, gdzie wykładał od 1843 do 1847 r. W 1848 r. opuścił Zgromadzenie i przeszedł do diecezji włocławskiej. Zmarł w 1873 r. w Zbrachlinie¹⁷.

18. Ks. Franciszek Kapiński – ur. 7 marca 1802 r. w Dębsku koło Mławy w diecezji płockiej. Był synem Tomasza i Zofii. Uczył się w szkołach w Żurominie i w Warszawie. 7 marca 1822 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Ukończył studia filozoficzne i teologiczne w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1826 r. Po święceniach został skierowany do Tykocina i tu do 1832 r. wykładał w seminarium oraz zajmował się duszpasterstwem. W latach 1832–1836, wykładał historię Kościoła, teologię moralną i śpiew w seminarium

---

ski, *Seminarium włocławskie...*, s. 91; J. Dukąła, *Jeske Paweł, w: Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukąła, Kraków 2001, s. 244–245.

¹⁶ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 202; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 20; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1. Schletz podaje datę urodzenia 6 stycznia; ArŁm II, sygn. 132, Ks. Kącki do konsystorza łomżyńskiego, Tykocin, 16 X 1824, k. 2–3; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin 19 VII 1828, k. 31–32; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin 15 VII 1829, k. 68–69; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 382.

¹⁷ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 225; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 25; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 104, Lista przelożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1837/38, k. 187, 226; tamże, Raport o stanie seminarium tykocińskiego na rok szkolny 1837/38, tamże, k. 192; ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna profesorów, Tykocin 7/19 I 1840, k. 16–17; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 87–88; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 388.

duchownym w Lublinie, a w roku szkolnym 1836/37 w seminarium duchownym w Płocku. W 1837 r. został duszpasterzem w parafii misjonarskiej w Mławie. W latach 1839–1845 był wykładowcą w seminarium duchownym we Włocławku. 22 września 1847 r. wrócił do Tykocina. Wykładał teologię moralną, teologię pastoralną, wymowę kaznodziejską i śpiew kościelny. Po dwóch latach przeniósł się do Łowicza; tu zmarł 14 marca 1850 r.¹⁸.

19. Ks. Tomasz Koniecki – ur. 21 grudnia 1801 r. w Skaryszewie w diecezji sandomierskiej. Był synem Michała i Zofii. 29 października 1822 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1826 r. przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1832–1833 był dyrektorem kleryków w seminarium płockim. 8 września 1833 r. przybył do Tykocina, gdzie do 1837 r. wykładał teologię moralną, historię Kościoła oraz śpiew. Otrzymał dobrą opinię o zdadności i pilności w nauczaniu. W latach 1837–1838 był profesorem w seminarium włocławskim. W 1839 r. został mianowany superiorem domu oraz rektorem seminarium duchownego w Płocku. Podczas wizytacji domu, przeprowadzonej przez ks. Adama Nadolskiego, otrzymał opinię *exemplus*. Natomiast w trakcie kolejnej wizytacji został oceniony negatywnie. Po 1852 r. pracował duszpastersko poza Zgromadzeniem Misji jako wikariusz w parafii Andrzejewo w diecezji augustowskiej. W 1858 r. ks. Koniecki został wydalony ze Zgromadzenia Misji¹⁹.

20. Ks. Jakub Krajewski – ur. 8 lipca 1798 r. w diecezji płockiej. 6 listopada 1817 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w warszawskim seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 7 listopada 1817 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Został wyświęcony na kapłana w 1821 r. Po święceniach w latach 1821–1823 nauczał w seminarium duchownym we Włocławku. W latach

---

¹⁸ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 212; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 23 podaje nazwisko: Kapiński, datę urodzenia 2 kwietnia; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny 1847/48, k. 430; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1847/48, [Tykocin, b.d.], k. 432–439; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 258; A. Schletz, J. Dukała, *Nowakowski Adam*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 262–263. Autorzy biogramu omyłkowo podają datę święceń: 1836 r., oraz datę powtórnego przybycia do Tykocina – 1846 r.

¹⁹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 212; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 1839; k. 84–85; tamże, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 listopada 1852, k. 141; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 23; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1833/34, k. 10; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów, Tykocin 19 II 1834, k. 37–38; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin 1 VII 1834, k. 107–108; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1835/36, (b.d., b.m.), k. 149–150; tamże, Lista imienna profesorów i alumnów seminarium tykocińskiego za rok 1836/37, (b.d.b.m.), k. 166; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin 13 III 1837, k. 183–184; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 85; A. Schletz, J. Dukała, *Koniecki Tomasz*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 276–277.

1823–1824 został posłany do Tykocina, gdzie nauczał w seminarium duchownym oraz pomagał w duszpasterstwie. Od 1829 do 1834 r. był dyrektorem kleryków w seminarium plockim. Następnie został przeniesiony do Lublina. Do 1836 r. nauczał filozofii, języka łacińskiego, ceremonii, prawa kanonicznego i homiletyki. Po krótkim pobycie w Warszawie w 1839 r. powrócił do seminarium wrocławskiego. Został mianowany profesorem, następnego zaś roku superiorem domu i regensem seminarium. W 1851 r. wskutek interwencji wizytatora Zgromadzenia Misji został przeniesiony na stanowisko superiora domu i proboszcza parafii pw. Trójcy Świętej w Mławie. Funkcję tę pełnił do 1859 r.; wówczas został przeniesiony do domu emerytów w Łowiczu. Zmarł w 1870 r.²⁰.

21. Ks. Paweł Krzypkowski – ur. 6 stycznia 1832 r. w parafii Brzeźnicy Starej, w diecezji kujawsko-kaliskiej, guberni warszawskiej i w powiecie piotrkowskim. Był synem Jana i Katarzyny z Tałajów. 6 sierpnia 1849 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w warszawskim seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 15 września 1851 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Został wyświęcony na kapłana w 1821 r. Widniał na liście profesorów seminarium tykocińskiego w 1858 oraz 1862 r.²¹.

22. Ks. Adam Roch Laskowski – ur. 5 sierpnia 1832 r. w parafii św. Aleksandra w Warszawie. Był synem Michała i Marcjanny z Miastowskich. Uczył się w szkole powiatowej w Warszawie oraz 2 lata prywatnie. 13 sierpnia 1850 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w warszawskim seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył w 1852 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. 15 lipca 1855 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Zaraz po święceniach został wysłany do Tykocina, gdzie przez 2 lata nauczał w seminarium duchownym. W latach 1857–1858 r. był kapelanem w szpitalu Dzieciątka Jezus oraz pracował w parafii pw. Świętego Krzyża w Warszawie. W 1858 r. został posłany do Lublina. Nauczał teologii dogmatycznej, pastoralnej, prawa kanonicznego i ceremonii. W latach 1861–1864 był dyrektorem kleryków. Po kasacji Zgromadzenia Misji od 1865 r. pozostał na stanowisku profesora; później przez krótki czas pełnił obowiązki rektora seminarium. Był także obrońcą węzła małżeńskiego w konsystorzu lubelskim²².

23. Ks. Jan Lindenblatt – ur. 25 grudnia 1783 r. w diecezji chełmińskiej. 22 września 1802 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz podjął naukę w warszawskim seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył w 1804 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1807 r. otrzymał święcenia kapłańskie i został

---

²⁰ ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 28; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 258.

²¹ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 278; ANP, sygn. 6, *Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja z wizytacji Prowincji Polskiej o stanie domów i osób*, 15 XI 1852, s. 131; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 27; ArŁm II, sygn. 134, k. Lista nauczycieli i alumnów seminarium tykocińskiego w roku szkolnym 1858, Tykocin, 10 I 1858, 242; tamże, *Konsystorz generalny do rządu gubernialnego augustowskiego*, Sejny, 13 VIII 1852, k. 162.

²² ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 281; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 29; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259.

wysłany do Tykocina. Do 1811 r. wykładał teologię dogmatyczną i moralną. Pomagał w pracy parafialnej oraz był prefektem w Szkole Parafialnej. W 1813 r. przeszedł na stanowisko profesora do seminarium duchownego w Płocku. Zmarł 26 czerwca 1813 r. w Płocku²³.

24. Ks. Marcin Łaszcz – ur. 6 listopada 1789 r. Był synem Jakuba i Katarzyny. 20 maja 1811 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 22 maja 1813 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Za rządów regensa ks. Franciszka Łopuskiego (1815–1817) był profesorem w seminarium duchownym w Tykocinie. Od 4 maja 1830 do 17 września 1840 r. oraz od 12 września 1845 do 15 września 1850 r. był dyrektorem seminarium *internum* w Warszawie. W 1852 r. zamieszkiwał w domu generalnym. Był generalnym konsultatorem szarytek. Zmarł 1 lutego 1868 r. w warszawskim szpitalu Dzieciątka Jezus²⁴.

25. Ks. Jan Łazarczyk – ur. 1 września 1754. 1 października 1780 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Krakowie. Wykładał w seminarium tykocińskim w 1798 r. Opuścił Zgromadzenie w Tykocinie w 1800 r.²⁵.

26. Ks. Piotr Paweł Łopiński – ur. 29 czerwca 1784 r. w diecezji łuckiej. 1 listopada 1802 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W latach 1808–1814 był profesorem w seminarium we Włocławku. Następnie przez jeden rok był profesorem historii Kościoła i Pisma Świętego w Tykocinie. Zmarł w Łowiczu w 1823 r.²⁶.

27. Kleryk Jan Łopuszyński – ur. 22 października 1828 r. w Nowogrodzie w diecezji augustowskiej. Był synem Piotra i Agnieszki z Dziekońskich. 20 stycznia 1847 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Po rekolekcjach złożył śluby zakonne 23 stycznia 1849 r. Ukończył filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Od 1850 r. jako kleryk przebywał w Tykocinie i prowadził wykłady w seminarium. Nauczał teologii dogmatycznej, historii Kościoła oraz śpiewu. W roku szkolnym 1851/52 otrzymał pozytywną opinię co do zdatności i postawy moralnej. W Tykocinie przebywał do 1852 r. W tym samym jednak roku wizytator warszawski

²³ AMS, Relacje wizytatorów o stanie Prowincji Polskiej. (1739–1846), k. 240; Relacja o osobach Zgromadzenia Księstwa Warszawskiego 1808, k. 240; ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 194; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 18; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 1; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie...*, s. 380; tenże, *Słownik biograficzny Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Polsce*, t. 2, Kraków 1957, (mps w Archiwum Księża Misjonarzy w Krakowie, b.p.).

²⁴ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 201, 329; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, k. 130; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 20; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 381.

²⁵ ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 11; ArŁm II, sygn. 138, Status seminarii tykociensis 1798, k. 7-8.

²⁶ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 194; Cathalogus sacerdotum, s. 18 dodaje imiona Rupert Leon; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 80.

ks. Andrzej Dorobis wręczył mu dymisję ze Zgromadzenia Misji za gorszące zachowanie i kontakty z niewiastami²⁷.

28. Ks. Kalikst Luniewski – ur. 8 października 1814 r. 7 października 1833 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Ukończył filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Został wyświęcony na kapłana w 1840 r. Do Tykocina przybył 10 sierpnia 1841 r. Do 1845 r. wykładał teologię dogmatyczną, prawo kanoniczne, wymowę kaznodziejską, śpiew kościelny i łacinę, a następnie opuścił Tykocin. Powrócił tam 26 września 1849 r. Wykładał język łaciński, filozofię oraz przedmiot religii i moralności. Ostatecznie w 1852 r. opuścił Tykocin. Przeniósł się do domu prowincjalnego w Warszawie, gdzie został mianowany radcą domu. Zmarł w szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie²⁸.

29. Ks. Leon Rupert Łupiński – ur. 27 marca 1797 r. w Suraziu, w diecezji łuckiej. Był synem Józefa i Franciszki. 10 września 1815 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji. Przebywał dwa lata w seminarium *internum*, a następnie studiował teologię w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. 11 listopada 1817 r. złożył śluby zakonne. Po otrzymaniu święceń kapłańskich w latach 1822–1823 był profesorem w seminarium duchownym w Tykocinie oraz pełnił funkcje duszpasterskie. Z Tykocina został posłany do pracy duszpasterskiej w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. W latach 1825–1827 był profesorem seminarium duchownego we Włocławku. Zmarł w Warszawie 12 listopada 1827 r.²⁹.

30. Ks. Piotr Paweł Mystkowski – ur. 22 stycznia 1837 r. we wsi Mystki Rzym, w diecezji augustowskiej. Był synem Wawrzyńca i Marianny z Mystkowskich. 17 września 1854 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 19 września 1856 r. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Po święceniach w latach 1862–1863 pracował w seminarium duchownym w Tykocinie na stanowisku profesora oraz pełnił funkcje duszpasterskie. Po wybuchu powstania styczniowego został mianowany kapelanem oddziałów powstańczych obwodu augustowskiego. Po kasacie Zgromadzenia Misji w 1864 r. działał

---

²⁷ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 272; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, k. 136–137, 141; ArŁm II, sygn. 134, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1851/52, (b.d., b.m.), k. 156, 159; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 392.

²⁸ ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, k. 130; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 26; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany na rok szkolny 1841/42, (b.d., b.m.), k. 268; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1842/43, [Tykocin, b.d.], k. 281–286; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1844/45, [Tykocin, b.d.], k. 350, 355; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany na rok szkolny 1849/50, (b.d., b.m.), k. 496; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1850/51, [Tykocin, b.d.], k. 508, 521; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji ...*, s. 388–389, 391–392.

²⁹ ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 21; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2. Schletz podaje inną datę urodzenia: 2 kwietnia 1797; S. Chodyński, *Seminarium włocławskie...*, s. 80–81.

wśród unitów na Podlasiu. Zbierał materiały na ich temat, a następnie wydał książkę o oporze wobec prób wcielenia do prawosławia i trwaniu w katolicyzmie. Około 1865 r. został kapelanem szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie. Przez kolejne lata był proboszczem w Kamionce i Zaborowie. Zmarł 5 września 1927 r. w domu szarytek na Tamce w Warszawie³⁰.

31. Ks. Piotr Nadratowski – ur. 6 lipca 1803 r. we wsi Krzywki-Bratki, w diecezji płockiej. Był synem Szymona i Eufemii. 11 listopada 1821 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie. Przebywał dwa lata w seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 12 listopada 1823 r., następnie studiował teologię w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1826 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po święceniach nauczał matematyki, fizyki i nauk przyrodniczych w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Do Tykocina przybył 1 września 1829 r. Nauczał teologii moralnej. Zmarł w Tykocinie 8 marca 1833 r.³¹.

32. Ks. Sebastian Nagórski – ur. 20 stycznia 1787 r. 22 września 1805 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył dwa lata później. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1814 r. jego nazwisko widniało na liście profesorów seminarium duchownym w Tykocinie. Tam zmarł 14 czerwca 1814 r.³².

33. Ks. Adam Nowakowski – ur. 7 grudnia 1816 r. w Krzeszowicach, w diecezji krakowskiej. Był synem Józefa i Ewy z Folwarskich. 27 listopada 1838 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji. Przebywał dwa lata w seminarium *internum*, a następnie studiował teologię w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. 30 listopada 1840 r. złożył śluby zakonne. W 1843 r. przyjął święcenia kapłańskie. Krótko pracował duszpastersko przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Od 1845 r. wykładał filozofię, język łaciński i ceremonie w seminarium duchownym w Lublinie. Od 10/22 września 1847 do 1849 r. wykładał filozofię, język łaciński i ceremonie kościelne w seminarium duchownym w Tykocinie oraz pracował duszpastersko w parafii. W latach 1849–1850 nauczał w seminarium w Płocku, a w latach 1850–1851 w seminarium wrocławskim. Później krótko przebywał w Krakowie, Włocławku, ponownie w Krakowie i od 1853 r. ponownie w Warszawie. Od 18 września 1853 do 18 września 1864 r. pełnił funkcję dyrektora seminarium *internum*. Był także kapelanem warszawskiego szpitala Dzieciątka Jezus. We wrześniu 1855 r. został wydalony ze Zgromadzenia Misji³³.

³⁰ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 294; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 30; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

³¹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 211; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 23; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów, Tykocin 16 XII 1831, k. 75–76; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin, 23 VII 1832, k. 3; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 384.

³² ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 147; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 19.

³³ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 242, 329; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 27; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 1839; s. 84; tamże, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 listopada 1852, k. 137; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik*

34. Ks. Marian Demetriusz Olechowski – ur. 6 września 1827 r. w Drobinie w diecezji płockiej. Był synem Jana i Józefy Marianny z Jasińskich. 23 września 1845 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. 29 września 1847 r. złożył śluby zakonne. Studiował filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Po święceniach przybył do seminarium tykocińskiego. Pracował od 30 września 1850 r. do jesieni 1858 r. Wykładał Pismo Święte i teologię moralną. W latach 1858–1861 był profesorem Pisma Świętego i wymowy w seminarium w Lublinie. Ks. Olechowski otrzymał bardzo dobrą opinię o swojej postawie moralnej i poziomie nauczania. Został oceniony jako kapłan spokojny i zrównoważony. Zmarł w 1862 r. w Tykocinie³⁴.

35. Ks. Rafał Olędzki – ur. 28 października 1763 r. w diecezji łuckiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum* 1 listopada 1782 r. Dwa lata później złożył śluby zakonne. W 1788 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach pracował w parafii Świętego Krzyża w Warszawie, później zaś przez dwa lata był wikariuszem parafii misjonarskiej w Mławie. W latach 1790–1791 posługiwał duszpastersko oraz prawdopodobnie nauczał w seminarium tykocińskim. Opuścił Zgromadzenie Misji w 1791 r.³⁵

36. Ks. Tomasz Popławski – ur. 10 grudnia 1802 r. w Gawinach w parafii Topczewo, w diecezji wileńskiej. Był synem Felicjana i Felicjany. 23 września 1822 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. 24 września 1824 r. złożył śluby zakonne. Studiował filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. W latach 1830–1832 był profesorem historii Kościoła w seminarium tykocińskim. Wiosną 1839 r. wykładał teologię dogmatyczną, prawo kanoniczne i historię Kościoła w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie oraz był spowiednikiem szarytek. Od 19 września 1860 r. do 24 września 1861 był dyrektorem warszawskiego seminarium *internum*. Zmarł 17 listopada 1877 r. w Krakowie³⁶.

---

biograficzny..., t. 2; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny 1847/48, k. 430; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1847/48, [Tykocin, b.d.], k. 432–439; S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie...*, s. 88; J. Dukała, *Nowakowski Adam*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 357–358; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259.

³⁴ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 266; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 28; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, k. 132; ArŁm II, sygn. 104, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1850/51, [Tykocin, b.d.], k. 508, 521; tamże, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny 1850/51, (b.d., b.m.), k. 510; ArŁm II, sygn. 134, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok 1851/52, [Tykocin, b.d.], k. 156, 159; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin 24 III 1854, k. 179–180; tamże, Lista nauczycieli i uczniów seminarium tykocińskiego w roku szkolnym 1858, Tykocin, 10 I 1858, k. 242; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 396; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 259.

³⁵ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 165; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 12; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

³⁶ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 212, 329; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 1839, s. 82; tamże, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 listopada

37. Ks. Kajetan Radzyński – ur. 10 sierpnia 1793 r. Został ochrzczony w parafii Bałdrzychów w archidiecezji gnieźnieńskiej. Był synem Jana i Marianny. 6 września 1812 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. 7 września 1814 r. złożył śluby zakonne. Studiował filozofię i teologię w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Po otrzymaniu święceń kapłańskich pełnił w latach 1818–1819 funkcję profesora w seminarium tykocińskim. Wykładał wymowę św., ceremonie kościelne, śpiew chórally i geografję. Zmarł 2 grudnia 1826 r. w parafii Świętego Krzyża w Warszawie³⁷.

38. Ks. Franciszek Saganowski – ur. 5 października 1766 r. w diecezji poznańskiej. 2 lutego 1787 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Po dwóch latach złożył śluby zakonne. Studia teologiczne ukończył w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Otrzymał święcenia kapłańskie w 1792 r. Po święceniach krótko pracował duszpastersko w parafii Świętego Krzyża w Warszawie, po czym został posłany do Tykocina. W latach 1792–1795 wykładał w seminarium duchownym oraz pomagał w duszpasterstwie. Następnie od sierpnia 1795 do 26 lipca 1796 r. był dyrektorem seminarium *internum* w Warszawie. W 1796 r. z powodu skandalu obyczajowego został usunięty ze Zgromadzenia Misji³⁸.

39. Ks. Wojciech Siennicki – ur. 12 kwietnia 1795 r. Został ochrzczony w kościele parafialnym w Czyżewie w diecezji płockiej. Jego rodzicami byli Kacper i Agata. 10 września 1815 r. wstąpił do warszawskiego domu Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum*. Po dwóch latach 11 września 1817 r. złożył śluby zakonne. W 1819 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach w latach 1819–1820 wykładał filozofię w lubelskim seminarium duchownym. Następnie został przeniesiony do seminarium tykocińskiego, gdzie wykładał w roku szkolnym 1820/21. Później pracował duszpastersko w parafii misjonarskiej w Mławie. Prawdopodobnie w 1822 r. powrócił do Warszawy. Zmarł 26 grudnia 1823 r.³⁹.

40. Ks. Franciszek Smarzewski – ur. 9 października 1772 r. w diecezji chełmińskiej. 21 października 1792 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do warszawskiego seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 22 października 1794 r. W 1801 r. był profesorem w seminarium tykocińskim oraz prawdopodobnie pomagał w duszpasterstwie. Wystąpił ze Zgromadzenia Misji w 1824 r. w Chełmnie⁴⁰.

1852, k. 137; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 23; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów, Tykocin 23 VII 1832, k. 32; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 383–384.

³⁷ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 202; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 20, podaje nazwisko: Radziński, datę urodzenia 7 sierpnia 1792 r.; ArŁm II, sygn. 127, Lista imienna profesorów w seminarium diecezjalnym tykocińskim, Tykocin [listopad 1818], k. 74, 114–115.

³⁸ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 176, 330; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 14; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

³⁹ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 205; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 21; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2; S. Młynarczyk, *Księża profesoro-
wie...*, s. 260.

⁴⁰ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 184; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 16; APT, Akta kościoła tykocińskiego z czasów pruskich, t. 4, (b.p.).

41. Ks. Ignacy Smoleński – ur. 23 stycznia 1816 r. w Bońkach, w parafii Płońsk w diecezji płockiej. Był synem Klemensa i Józefy z Sarnowskich. Uczył się w Żurominie i w Pułtusk. 21 września 1834 wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 24 września 1836 r. Studiował filozofię i teologię w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Po święceniach, które otrzymał 28 lipca 1839 r., został profesorem teologii dogmatycznej i liturgiki w seminarium duchownym w Płocku. Od września 1842 r. przebywał w Tykocinie. Wykładał teologię moralną i historię kościelną oraz pracował duszpastersko. Następnie w latach 1844–1845 wykładał teologię dogmatyczną, homiletykę i prawo kanoniczne w seminarium lubelskim. Do Tykocina powrócił w 1845 r. Po dwóch latach na nowo został posłany do Płocka, gdzie pełnił funkcję profesora oraz dyrektora seminarium duchownego. W 1854 r. przeszedł ze Zgromadzenia Misji do diecezji płockiej. Przez 45 lat był proboszczem w Sikórz. W 1874 r. został mianowany regensem płockiego seminarium duchownego. Wykładał fizykę, rubryki, ceremonie, język łaciński, teologię moralną, teologię pastoralną i prawo kanoniczne. Znany był jako dobry wychowawca duchowieństwa, duszpasterz i pisarz. Zmarł 23 czerwca 1899 r. w Płocku⁴¹.

42. Ks. Józef Sobolewski – ur. 21 grudnia 1829 r. we wsi Józefów, w diecezji lubelskiej jako syn Leona i Julianny z d. Bidzińskiej. Ukończył cztery klasy Szkoły Obwodowej. 20 września 1847 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 21 września 1849 r. Studiował filozofię i teologię w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1852 r., podczas wizytacji uzyskał opinię diakona uczciwego i uporządkowanego. W latach 1862–1863 był profesorem seminarium tykocińskiego. Po kasacie Zgromadzenia Misji był kapelanem szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie. Od 1911 r. zamieszkał w domu szarytek na Tamce. Tam zmarł 27 marca 1919 r.⁴².

43. Ks. Jan Sopuszyński – ur. 23 czerwca 1805 r. w Raszynach w powiecie mławskim, województwie płockim, diecezji płockiej. Był synem Andrzeja i Agaty. 24 września 1824 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 25 września 1826 r. Uczył się filozofii i teologii w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. W 1828 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach został posłany do seminarium duchownego w Lublinie. Był profesorem historii Kościoła, teolo-

---

⁴¹ ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 227; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 26; ArŁm II, sygn. 134, Bp Straszyński do ks. Zakrzewskiego, Tykocin, 6 XII 1842, k.70 ; ArŁm II, sygn. 104, Raport o stanie seminarium tykocińskiego ułożony i podany za rok szkolny 1842/43, [Tykocin, b.d.], k. 279; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1842/43, [Tykocin, b.d.], k. 281–286; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1843/44, [Tykocin, b.d.], k. 296–299; tamże, Lista przełożonych i nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1846/47, [Tykocin, b.d.], k. 362–373; M. Grzybowski, *Smoleński Ignacy*, w: *Słownik Polskich Teologów katolickich*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 114–115; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 389; ANP, sygn. 78/1, tenże, *Słownik biograficzny...*, t. 2; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 260; A.J. Nowowiejski, *Płock, monografia historyczna*, Płock [1930], s. 290, 470, 482, 633, 655.

⁴² ANP, sygn. II/2, Catalogus seminaristarum, s. 274; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, s. 131; ANP, sygn. 22, Cathalogus sacerdotum, s. 29.

gii dogmatycznej i hermeneutyki oraz śpiewu. Następnie w roku szkolnym 1832/33 był profesorem historii Kościoła w seminarium tykocińskim. Z Tykocina został przeniesiony do Poznania. Zmarł 18 sierpnia 1834 r.⁴³

44. Ks. Karol Stachowicz – ur. 29 października 1796 r. w Broniszewie w guberni mazowieckiej. 17 września 1816 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 18 września 1818 r. Ukończył nauki filozoficzno-teologiczne oraz historyczne i prawne w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Po święceniach, w latach 1825–1828, był profesorem seminarium duchownego we Włocławku. Następnie był dyrektorem kleryków w seminarium duchownym w Płocku. Od 1837 do 1842 r. nauczał w seminarium tykocińskim historii Kościoła i teologii moralnej oraz pełnił posługę misyjną i duszpasterską. Później przez jeden rok był wikariuszem w parafii misjonarskiej w Mławie. W 1843 r. powrócił do Płocka na stanowisko dyrektora kleryków i dwa lata później – w 1845 r. wrócił do Mławy na stanowisko wikariusza. W 1846 r. został mianowany profesorem teologii moralnej i rubryk w seminarium duchownym w Lublinie. Zmarł 29 maja 1848 r.⁴⁴

45. Ks. Antoni Stankiewicz – ur. 17 czerwca 1805 r. w Warszawie. Był synem Józefa i Magdaleny. 17 października 1822 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 3 września 1825 r. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Po święceniach został wikariuszem w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. W 1831 r. został posłany do Płocka i tam przez dwa lata był profesorem seminarium duchownego. Od 1833 do 1835 był wikariuszem i misjonarzem ludowym w parafii misjonarskiej w Mławie. Następnie w latach 1835–1838 był profesorem w seminarium tykocińskim, gdzie wykładał teologię moralną, język łaciński, geografii starożytną i ceremonie. Jako wykładowca otrzymał bardzo dobrą opinię o zdatości naukowej i poziomie nauczania. Z Tykocina został przeniesiony do parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Był duszpasterzem ludzi z marginesu. Prawdopodobnie skargi władz rosyjskich do arcybiskupa warszawskiego wywołały naciski na władze misjonarskie, aby ks. Stankiewicza usunąć z Warszawy. Tenże w styczniu 1840 r. otrzymał dymisję ze Zgromadzenia Misji i udał się do pracy duszpasterskiej w diecezji podlaskiej⁴⁵.

⁴³ ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 24; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów, Tykocin 31 XII 1832, k. 91–92; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 260.

⁴⁴ ANP, sygn. 6, *Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839*, s. 83; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 21; ArŁm II, sygn. 104, Lista Przełożonych nauczycieli seminarium tykocińskiego, k. 187, 226; tamże, Raport o stanie seminarium tykocińskiego na rok szkolny 1837/38, (b.d., b.m.), k. 192; ArŁm II, sygn. 134, Lista imienna profesorów, Tykocin 7/19 I 1840, k. 16–17; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2. Schletz podaje inną datę urodzenia: 26 X 1796; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 260.

⁴⁵ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 212; ANP, sygn. 6, *Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Catalog domorum et personarum Congregationis Missionis Provinciae Varsaviensis confectus a. D. 12 IV 1839*, s. 82; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 23; ArŁm II, sygn. 133, Lista imienna profesorów, Tykocin 1836/37, (b.d.), k. 166; tamże, Lista nauczycieli seminarium tykocińskiego za rok szkolny 1837, (b.m., b.d.), k. 177, 180; tamże, Lista imienna pro-

46. Ks. Michał Stasionis – ur. w 1829 r. W 1852 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Od 1862 r. do stycznia 1863 był profesorem w seminarium tykocińskim. Z powodu popierania powstania styczniowego, administrator diecezji ks. Jakub Choiński domagał się od władz Zgromadzenia Misji usunięcia z Tykocina ks. Stasionisa. Według donosu ks. kanonika Juliana Zaleskiego, proboszcza kobylińskiego, ks. Stasionis miał należeć do struktur Organizacji Narodowej z 1863. W celu uniknięcia aresztowania, ks. Walenty Dmochowski wizytator Zgromadzenia Misji, wysłał ks. Stasionisa do Krakowa⁴⁶.

47. Ks. Marcin Surowiecki – ur. 14 września 1801 r. w Imielniku w diecezji poznańskiej. Był synem Wojciecha i Katarzyny. 23 września 1822 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Śluby zakonne złożył 24 września 1824 r. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie, a w 1826 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach w latach 1826–1827 nauczał w seminarium wrocławskim. Od września 1827 r. do 1829 r. był profesorem prawa kanonicznego w seminarium tykocińskim. Następnie został przeniesiony do płockiego seminarium duchownego, gdzie był profesorem. 22 października 1831 r. został usunięty ze Zgromadzenia Misji⁴⁷.

48. Ks. Józef Szwanderski – ur. 31 marca 1773 r. w diecezji tarnowskiej. 18 stycznia 1792 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Krakowie. Otrzymał święcenia kapłańskie około 1796 r. W 1800 r. był profesorem seminarium duchownego w Tykocinie, a następnie w Lublinie. Ze Zgromadzenia Misji wystąpił w 1801 r. W czerwcu 1861 r. zmarł w Krakowie⁴⁸.

49. Ks. Kazimierz Tol kac z – ur. 6 marca 1748 r. w diecezji chełmińskiej. 26 października 1766 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Po święceniach w 1774 r. przez kilka miesięcy pracował duszpastersko w parafii Świętego Krzyża w Warszawie. Następnie został mianowany profesorem teologii w seminarium w Worniach. W 1776 r. pracował duszpastersko w Tykocinie i najprawdopodobniej wykładał w seminarium duchownym. Z Tykocina władze Zgromadzenia Misji przeniosły go na sta-

---

fesorów, Tykocin 13 III 1837, k. 1183–184; J. Dukała, *Stankiewicz Antoni*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce. Biografie*, t. 2/1, s. 466–468; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁴⁶ APB, sygn. 2, Donos ks. Juliana Zaleskiego do Naczelnika Wojennego Oddziału Łomżyńskiego na temat struktury Organizacji Narodowej z 1863, Łomża 1863, s. 22–23; ANP, sygn. 6, Miscellanea do historii Zgromadzenia Misji, Relacja o wizytacji prowincji polskiej, 13 XI 1852, s. 131; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 30; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 398; E. Jabłońska-Deptuła, J. Gawrysiakowa, *Materiały do zaangażowania patriotycznego zakonów męskich w Królestwie Polskim w latach 1861–1864*, Lublin 1976, s. 159–164; *Misjonarze św. Wincen- tego a Paulo w Polsce. Dzieje*, t. 1, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 172.

⁴⁷ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 212; ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 23; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2; ArŁm II, sygn. 132, Lista imienna profesorów, Tykocin 22 II 1828, k. 4–5; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin, 19 VII 1828, k. 31–32; tamże, Lista imienna profesorów, Tykocin, 15 VII 1829, tamże, k. 68–69.

⁴⁸ ANP, sygn. 22, *Catalogus sacerdotum*, s. 16; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie...*, s. 260.

nowisko profesora w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie, gdzie nauczał filozofii. Był dobrym kapłanem i wychowawcą. Zmarł 7 kwietnia 1778 r. w Warszawie⁴⁹.

50. Ks. Walenty Maciej Tomaszewski – ur. 14 lutego 1781 r. w Łęczycy, w diecezji gnieźnieńskiej. 17 czerwca 1798 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie. Filozofię i teologię studiował w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1804 r. W 1805 r. był profesorem seminarium tykocińskiego. 2 października 1809 r. opuścił Zgromadzenie. W 1834 r. był kanonikiem kujawskim i administratorem diecezji kaliskiej oraz proboszczem parafii Wolbórz. 21 listopada 1836 r. został mianowany biskupem kujawsko-kaliskim i konsekrowany 15 stycznia 1837 r. Zmarł 18 stycznia 1851 r.⁵⁰.

51. Ks. Tadeusz Trajanowski – ur. 11 grudnia 1757 r. w archidiecezji gnieźnieńskiej. 9 listopada 1777 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Krakowie na Stradomiu. Filozofię i teologię studiował w krakowskim seminarium na Zamku. Śluby zakonne złożył 10 listopada 1779 r. W 1781 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach został posłany do Tykocina. Zajmował się duszpasterstwem oraz nauczał w seminarium duchownym. Trzy lata później został posłany do parafii misjonarskiej w Łyskowie. Od 1787 r. został mianowany prokuratorem seminarium duchownego w Lublinie. Zmarł 26 września 1789 r. w Jaworowie⁵¹.

52. Ks. Franciszek Wiórkowski – ur. 30 marca 1804 r. w Żurominie, w diecezji płockiej. Był synem Wojciecha i Małgorzaty. Uczył się w szkole ojców reformatów w rodzinnej miejscowości. 26 kwietnia 1825 r. wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie oraz do seminarium *internum*. Śluby zakonne złożył 27 kwietnia 1827 r. Filozofię i teologię studiował w warszawskim seminarium Świętego Krzyża. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1830 r., po czym w latach 1830–1832 pełnił funkcję profesora seminarium duchownego w Tykocinie. Nauczał filozofii oraz pomagał w duszpasterstwie. 10 sierpnia 1832 r. został przeniesiony do Lublina, gdzie także nauczał filozofii. Zmarł 25 września 1833 r. w Lublinie⁵².

53. Ks. Wawrzyniec Stanisław Żędzian – ur. 2 sierpnia 1769 r. w diecezji łuckiej. Do Zgromadzenia Misji oraz do seminarium *internum* w Warszawie wstąpił 27 września 1786 r. Śluby złożył dwa lata później. Ukończył warszawskie seminarium Świętego Krzyża. Jesienią 1792 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po święceniach przez rok pracował w parafii Świętego Krzyża w Warszawie oraz wyjeżdżał na misje. W latach 1793–1795 pracował w Tykocinie i najprawdopodobniej wykładał w seminarium duchownym. W 1795 r. opuścił Zgromadzenie Misji⁵³.

⁴⁹ A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁵⁰ ANP, sygn. 22, *Cathalogus sacerdotum*, s. 17; *Elenchus cleri Vigrensis 1805*.

⁵¹ ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁵² ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 215; ANP, sygn. 22, *Cathalogus sacerdotum*, s. 24; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji...*, s. 379–380; ANP, sygn. 78/1, tenże, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

⁵³ ANP, sygn. II/2, *Catalogus seminaristarum*, s. 208; ANP, sygn. 22, *Cathalogus sacerdotum*, s. 14; ANP, sygn. 78/1, A. Schletz, *Słownik biograficzny...*, t. 2.

ANEKS II

KATALOG KLERYKÓW SEMINARIUM TYKOCIŃSKIEGO W LATACH 1771–1863

Legenda

- I – imię i nazwisko, imiona rodziców
- II – data urodzenia lub chrztu
- III – miejsce urodzenia, parafia, diecezja, państwo (przynależność terytorialna w chwili wstąpienia do seminarium)
- IV – ukończone szkoły
- V – data wstąpienia do seminarium
- VI – data ukończenia pobytu/ liczby lat nauki
- VII – źródło finansowania pobytu w seminarium
- VIII – postęp w nauce
- IX – zachowanie
- X – dane dotyczące święceń
- XI – parafia neoprezbitera
- XII – uwagi
- XIII – źródła

1. Ambrozewicz Antoni, s. Andrzeja i Katarzyny z d. Skralewicz; I – 16.01.1838; II – Ponausupie, par. Dauksze, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 22.09.1859; VI – 19.01.1863/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – słaby; XII – z powodu braku zdolności opuścił seminarium tykocińskie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 34–35; ArŁm II, sygn. 134, k. 298, 307, 310, 315.

2. Ambrozewicz Piotr, s. Andrzeja i Magdaleny z d. Truskowska; I – 30.01.1843; II – Ponausupie, par. Dauksze, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 36–37; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315.

3. Andruszkiewicz Paweł; I – 25.01.1806; II – Tykocin, par. Tykocin, diec. augustowska; IV – 3 klasy szkoły w Tykocinie; V – 14.12.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 2.02.1829; XI – Mały Płock; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 117, 137–138, 153–154; sygn. 132, k. 47, 49a, 50–51; *Elenchus Universi Cleri Dioecesis Augustoviensis 1846*, s. 63.

4. Andruszkiewicz Wincenty; I – 15.04.1804; II – Murniszki, par. Pilwiszki, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Mariampolu; V – 02.10.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Pilwiszki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 7,14, 50, 109, 117–118, 153–154, 204–205; sygn. 132, k. 29, 35–36; *Elenchus 1846*, s. 63.

5. Andruszys Kazimierz, s. Andrzeja i Katarzyny z d. Waranek; I – 2.03.1836; II – Smolany Piec, par. Pilwiszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 23.09.1855; VI – 26.06.1856/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołoczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Jeleniewo; XII – po roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210; *Elenchus 1874*, s. 77.

6. Antonowicz Kajetan; II – Tykocin; diec. wigierska; V – 25.09.1798; VI – 20.07.1800/2 lata; VII – na koszt klasztoru zakonu św. Bazylego w Supraślu; X – wyśw. w zakonie św. Bazylego; XII – profes klasztoru zakonu św. Bazylego w Supraślu, po ukończeniu nauki powrócił do Supraśla; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

7. Aracz Paweł; I – 11.06.1767; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Liszkowie; V – 27.10.1789; VI – 4.10.1792/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – lekkomyślne; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Jałówka (diecezja wileńska); XII – wyśw. dla diecezji wileńskiej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

8. Babecki Mateusz; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 29.09.1819; VII – na własny koszt; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15.

9. Babecki Rajmund, s. Jana i Anny z d. Sienkiewicz; I – 3.09.1833; II – Rajgród, par. Rajgród, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Augustowie; V – 22.09.1859; VI – 1.07.1860/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – naganne; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego z powodu złego postępowania; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37.

10. Babiński Michał; I – chrz. 6.10.1771; II – Knyszyn, diec. wigierska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 24.09.1807; VI – 19.07.1811/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – poprawne; X – wyśw. 16.06.1811 przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego; XI – Dąbrówka; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8–9.

11. Baczewski Wiktor (Walenty), s. Szymona i Angeli z d. Matylewska; I – 6.09.1797; II – Tykocin, par. Tykocin, diec. wigierska; III – mieszczańskie; IV – 5 klas szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.07.1817; VI – 03.1821/4 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XI – Zawady; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 27–31; sygn. 129, k. 31, 33; sygn. 125, k. 2; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75; sygn. 139, k. 31, 36–37, 81.

12. Bagiński Hilary, s. Piotra; I – 11.01.1752; II – Chowane, diec. łucka; IV – szkoła w Warszawie; V – 31.12.1785; VII – rok na własny koszt, następnie na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Kleszczele; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

13. Bagiński Stanisław, s. Andrzeja i Franciszki z d. Rydzewska; I – 19.04.1807; II – Sokoły, par. Romany, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła wydziałowa w Szczuczynie, 6 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 30.09.1832; VI – 24.02.1834/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dosyć dobry; IX – dobre; X – 12.01.1835; XII – z własnej woli opuścił seminarium tykocińskie 24.02.1834; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 240–245; sygn. 133, k. 17–18, 38, 92–93, 104, 115, 116; *Elenchus 1838*, s. 61; *1846*, s. 63.

14. Baniewski Jerzy, s. Ignacego i Magdaleny z d. Wołkunicka; I – 20.04.1806; II – Huta, par. Preny, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna; V – 26.09.1830; VI – 24.01.1831/1 rok; VII – *solvit pro fundo*; XII – opuścił seminarium tykocińskie podczas powstania listopadowego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 126, k. 248.

15. Barna Michał; I – 18.06.1766; II – diec. Eger/Węgry; V – 15.07.1793; VI – 12.09.1793/2 miesiące; VII – na funduszu Branickiego; IX – lekkomyślne; XII – przybył do seminarium tykocińskiego jako kleryk po 4 niższych święceniach, został przyjęty za rekomendacją Izabeli z Poniatowskich Branickiej – żony fundatora jako *uczony w wielu dyscyplinach*, samowolnie opuścił seminarium w Tykocinie, przeniósł się do Wilna, gdzie prawdopodobnie został przyjęty do seminarium duchownego, stamtąd także został usunięty; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

16. Bartoszewicz Andrzej; I – 07.08.1800; II – Państwo Pruskie; IV – 3 klasy szkoły w Datnowie; V – 28.09.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Kalwaria; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 127, k. 145–146; sygn. 130, k. 117–118, 137–138, 153–154, 163–164; sygn. 132, k. 6–7, 29, 31–32; *Elenchus 1829; 1846*, s. 70.

17. Bartoszkiewicz Kazimierz, s. Andrzeja i Marianny z d. Jurksze; I – 10.02.1822; II – Tursucie, par. Szumsk, diec. augustowska; III – chłopskie; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 26.09.1850; VI – 21.07.1851/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mały; IX – dobre; XII – z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego 20.07.1851; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 29–30; ArŁm II, sygn. 104, k. 507, 509, 520; sygn. 134, k. 134–135, 148, 151–152.

18. Baykowski Antoni, s. Antoniego; I – 18.07.1762; II – diec. wileńska; V – 22.09.1782; VI – 26.07.1784/2 lata; VII – na własny koszt; VIII – mały; IX – lekkomyślne; XI – Trzciannie, diec. wileńska; XII – po 2 latach przeniósł się do seminarium wileńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

19. Baykowski Wiktor; II – diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie, szkoła w Białymstoku; V – 21.09.1813; VI – 1814/1 rok; XII – w 1814 r. po wakacjach wyjechał do Wilna; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

20. Bernatowicz Jan; I – 15.12.1799; II – Kibejki, par. Pojewoń, diec. augustowska; IV – ukończył szkoły prywatne; V – 6.09.1822; VI – 3 lata; VII – na własny koszt oraz na funduszu biskupim; VIII – słaby; IX – nienaganne; X – wyśw. w 1825; XI – Słowiki albo Władysławowo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 114, k. 93; sygn. 128, k. 6; sygn. 129, k. 143, 158, 179–180; sygn. 130, k. 7, 28–29, 109, 111.

21. Białobrzeski Antoni; I – 21.05.1798; II – Kamionowo, par. Kleczkowo, diec. plocka; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej oraz 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 27.09.1821;

VI – po krótkim pobycie przeszedł na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego; powrócił do Tykocina na 3 rok, przebywał tu do 25.07.1824; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego P.A. Marciejewskiego w 1824; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 168–170, 179.

22. Biedrzycki Hilary; I – 14.01.1744; II – diec. łucka; V – 30.10.1771; VI – 27.06.1773/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XI – Perlejewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

23. Bieniecki Antoni; I – chrz. 12.06.1770; II – diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 10.10.1790; VI – 10.12.1795/5 lat; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – bardzo dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

24. Borowski Idzi Marcin; I – 02.02.1787; II – Użupie, par. Poniemoń, diec. augustowska; V – 1819; XIII – ArŁm II, sygn. 125, k. 77, 79.

25. Borucki Franciszek, s. Jana i Marianny z d. Borkowska; I – 8.10.1802; II – Sterdyń, par. Sterdyń, diec. janowska, czyli podlaska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wydziałowej w Węgrowie; V – 1822; VII – na funduszu rządowym; XI – ArŁm II, sygn. 120, k. 29–33; sygn. 129, k. 141.

26. Bronak Stanisław, s. Wincentego i Anny z d. Rogowska; I – 19.02.1812; II – Siekierki, par. Tykocin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 4.04.1834; VI – 30.06.1838/4 lata; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2 i 3 rok na funduszu Branickiego; VIII – dosyć dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 1.07.1838 w Kuleszach; XII – wyśw. do dyspozycji biskupa; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–22; ArŁm II, sygn. 120, k. 225; sygn. 133, k. 32–34, 40–43, 152–153, 166, 178–179, 183–184; *Elenchus 1846*, s. 73.

27. Brondzo Jan; I – 24.06.1801; II – par. Pilwiszki, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Godlewie; V – 28.09.1823, ponownie od 2.09.1825; VI – 4 lata; VII – na funduszu Branickiego, na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Ludwinów; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego, decyzją bpa P.A. Marciejewskiego powtórnie przyjęty; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 126, k. 151, 156–159; sygn. 127, k. 145–146; sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 137–138, 153–154, 204–205; sygn. 132, k. 6–7; *Elenchus 1829, 1846*, s. 62.

28. Brużyński Jan, s. Jana; I – chrz. 14.10.1771; II – Szaki – filia Giełgudyszki, diec. wigierska; IV – szkoła w Mariampolu; V – 17.10.1804; VI – 27.10.1807/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – przykładowe; X – wyśw. 18.10.1807 w Warszawie przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertandiego; XI – Sapieżyszki, diec. żmudzka; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8.

29. Brzozowski Wincenty, s. Franciszka; I – chrz. 05.04.1793; II – Poświętne, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 21.09.1812; VI – 1814/2 lata; VII – na własny koszt; XII – po wakacjach w 1814 r. z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

30. Brzóska Wojciech, s. Walentego; I – 15.04.1755; II – Brzóska, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 20.09.1787; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szykowskiego; XI – Wyszonki; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

31. Bukowski Stanisław, s. Tomasza i Wiktorii z d. Śleszyńska; I – 8.05.1824; II – Święcienin, par. Radziłów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 29.09.1847; VI – 1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dostateczny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 14.07.1850 w Pułtusk; XII – po roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 433; sygn. 122, k. 56, sygn. 134, k. 109–110, 125.

32. Bukrymowicz Franciszek, s. Piotra i Marianny; I – 12.11.1794; II – Krasne Małe, par. Jasionówka, arch. mohylewska; III – chłopskie; IV – 1 rok szkoły parafialnej w Knyszynie, 3 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie, 2 klasy szkoły publicznej w Białymstoku; V – 29.09.1817; VI – 4 lata; VII – 1 rok na własny koszt, od 2 roku na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – mierne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XII – wyśw. do dyspozycji biskupa; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 37–38, 43–44; sygn. 125, k. 7; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37; *Elenchus 1846*, s. 62.

33. Bungardt Kazimierz, s. Andrzeja i Anny z d. Szulniowska; I – 12.02.1816; II – Moleniszki, par. Łankieliszki, diec. augustowska; III – szlacheckie; V – 4.10.1839; VI – 20.07.1840/1 rok; VII – *solvit pro fundo totaliter*; VIII – mierny; IX – chwalebne; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego 20.07.1843; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 104, k. 406; sygn. 134, k. 16–17.

34. Burdulewicz Jan; I – 10.06.1804; II – Wojponiszki, par. Puńsk, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Mirosławiu; V – 14.04.1825; VI – 2 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 31.07.1827; XI – Puńsk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 85–86, 88, 105–106, 117–118, 153–154, 204–205, 222–223; *Elenchus 1829; 1846*, s. 68.

35. Burzeniewski Roch; I – 16.08.1804; II – Lejpuny, par. Lejpuny, diec. augustowska; IV – szkoła w Mereczu; V – 27.09.1822; VII – na własny koszt; X – otrzymał święcenia kapłańskie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 16–17.

36. Butkiewicz Bonawentura, s. Jana i Felicjanny z d. Marciejewska; I – 12.07.1795; II – Kretynga, par. Kretynga, diec. żmudzka; III – szlacheckie; IV – 4 lata szkoły parafialnej w Kretyndze, 5 klas liceum sejneńskiego; V – 1.11.1818; VII – na funduszu biskupim; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 114, k. 45–46.

37. Chmielewski Leon, s. Stanisława i Marianny z d. Chylińska; I – 24.07.1803; II – Racibory Jórge, par. Przytuły, diec. augustowska; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Szczuczynie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 2.09.1823; VI – 2 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – znaczny; IX – przykładowe; X – wyśw. 22.12.1827; XII – w 1825 r. posłany na studia do Seminarium Głównego, ukończył je w 1829 r.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 115, k. 164–170; sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 28–29, 88–89; *Elenchus 1830; 1846*, s. 73.

38. Choński Jakub; I – 14.08.1799; II – Dąbrówka, par. Dąbrówka Kościelna, diec. augustowska; IV – szkoła podwydziałowa w Tykocinie; V – 3.10.1822; VII – na funduszu Branickiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 16–17.

39. Chojnowski Franciszek, s. Andrzeja i Franciszki z d. Gałązka; I – 9.10.1803; II – Chojny Stare, par. Szczepankowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna w Nowogrodzie, szkoła publiczna w Łomży; V – 2.10.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Nowogród; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 17–18; *ArŁm II*, sygn. 114, k. 231–232; sygn. 130, k. 117–118, 137–138, 153–154; sygn. 132, k. 29; *Elenchus 1829, 1846*, s. 74.

40. Choynowski Romuald; I – chrz. 29.04.1786; II – Trzcianne, diec. wigierska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 24.09.1807; VI – 1810/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – niedbały; IX – słabe; X – wyśw. w 1811 r.; XII – nauczał w szkole w Tykocinie, w 1810 r. wystąpił z seminarium tykocińskiego, przeszedł do diecezji mohylewskiej i tam przyjął święcenia; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 8–9.

41. Chrostowski Bonifacy, s. Augustyna; I – 21.06.1745; II – Klimaszewnica, par. Białaszewo, diec. płocka; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 1.12.1787; VI – 7.03.1789; VII – na własny koszt; VIII – słaby; IX – dostateczne; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Kalinówka; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 5.

42. Chrzanowski Kazimierz; I – 23.02.1799; II – Chrzanowo Wypychy, par. Przytuły, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 22.09.1824; VI – 2 lata; VII – na funduszu; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw. w 1826; XI – Wąsosz; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 17–18; *ArŁm II*, sygn. 129, k. 171; sygn. 130, k. 7, 28–29, 136–137, *Elenchus 1829*.

43. Chwiechowski Piotr, s. Mateusza; I – chrz. 1.07.1777; II – Korycin, diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 4.10.1796; VI – 19.07.1799; VII – na własny koszt; XII – do 21.09.1799 nauczał jeden rok w szkole w Tykocinie; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 6.

44. Cudnowski Andrzej, s. Andrzeja; V – 16.10.1804; VI – 8.07.1805/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; IX – obojętne; XII – nauczał j. niemieckiego w szkole w Tykocinie, samodzielnie opuścił seminarium; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 8.

45. Cyłwikowski Michał, s. Mateusza; I – chrz. 16.09.1770; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 27.09.1791; VI – 12.05.1794/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – średni; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w maju 1794 r.; XI – Zabłudów; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 6.

46. Czajkowski Franciszek, s. Stanisława i Marianny z d. Raciborska; I – 4.10.1829; II – Pietkowo, par. Pietkowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 5.10.1848; VI – 31.06.1849/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; XII – z braku powołania opuścił seminarium tykocińskie 31.06.1849; XIII – *ArŁm II*, sygn. 104, k. 455; sygn. 134, k. 121–122, 126.

47. Czaporowicz Jan, s. Jana i Jadwigi z d. Synde Sydakrew; I – 3.07.1819; II – Pińczyski, par. Pilwiszki, diec. augustowska; III – szlacheckie; VI – 4 klasy szkoły obwodowej w Sejnach; V

– 1.10.1842; VI – 20.07.1845/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z powodu braku zdolności został wydalony z seminarium tykocińskiego 20.07.1845; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 134, k. 72–73, 101.

48. Czapulewicz Franciszek; I – chrz. 30.07.1786; II – Szawle, diec. żmudzka; IV – szkoła w Podubiennikach; V – 19.09.1808; VI – 10.07.1811/3 lata; VII – na funduszu własnym, a następnie na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – gorliwe; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 16.06.1811; XI – Skrawdzie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8–9.

49. Czarnowski Fabian; I – 23.01.1759; II – diec. łucka; V – 25.09.1778; VI – 23.07.1780/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – bardzo dobry; IX – szlachećne; XIII – *Catalogus alumnorum*, k. 3.

50. Dardziński Franciszek, s. Pawła Marianny z d. Majkowska; I – 6.10.1825; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 28.09.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – bardzo dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 11.03.1849 w Pułtusk; XI – Kalwaria; XII – po 3 latach został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 27–28; ArŁm II, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; ArŁm II, sygn. 122, k. 34, sygn. 134, k. 109–110, 125.

51. Dauksza Tomasz Adam, s. Jakuba i Katarzyny z d. Broniszewska; I – 14.12.1802; II – Pajkiszki Małe, par. Kalwaria, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Kalwarii, szkoła parafialna w Mariampolu; V – 27.09.1821; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; VIII – słaby; IX – nienagane; X – wyśw.; XII – był polecany do Seminarium Głównego w Warszawie w 1825; XIII – ArŁm II, sygn. 114, k. 98–101; sygn. 129, k. 100–101, 149, 158, 179; sygn. 130, k. 65–66–67, 72, 77–79, 85, 87, 90–93, 95, 109–110; sygn. 135, k. 48.

52. Dąbrowski Antoni; I – 06.06.1798; II – Sierki, par. Tykocin, diec. augustowska; IV – 7 klas szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1819; VI – 20.07.1822/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 19.07.1822 w Tykocinie; XI – Mały Płock; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 125, k. 23–30; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 140; *Elenchus 1846*, s. 64.

53. Dąbrowski Jan, s. Piotra i Ludwika z d. Dąbrowska; I – 22.05.1813; II – Dąbrowa Szatanki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlachećne; IV – 3 lata szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 18.12.1831; VI – 19.07.1835/4 lata; VII – 1 i 2 rok na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 7.08.1836; XI – Nowogród; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 133, k. 3–4, 37–38, 78–80, 89, 92–93; *Elenchus 1838*, s. 59; *1846*, s. 76.

54. Dąbrowski Stanisław, s. Macieja i Elżbiety z d. Dmochowska; I – 5.01.1812; II – Dąbrowa Szatanki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlachećne; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1832; VI – 23.07.1837/5 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 8.10.1837 w Sejnach; XI – Jabłoń; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 121–124; sygn. 116, k. 96–97; sygn. 120, k. 202; sygn. 133, k. 14, 18–19, 38–39, 92–93, 115, 152–153, 166, 178–179, 183–184; sygn. 134, k. 1; *Elenchus 1838*, s. 60; *1846*, s. 75.

55. Dąbrowski Szymon Jan, s. Jana i Eufremii z d. Chmielewska; I – 29.10.1808; II – Dąbrowa Dzieściel, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1830; VI – 21.07.1834/4 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 i 3 na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – przykładne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 10.05.1835; XI – Dąbrowa Wielka; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 115, k. 154–156, 293; sygn. 133, k. 3–4, 37–38, 76, 91–92, 102, 111, 126; *Elenchus 1838*, s. 60; *1846*, s. 74

56. Dąbrowski Teofil, s. Ignacego i Marianny z d. Dąbrowska; I – 31.03.1844; II – Dąbrowa Wielka, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Łomży; V – 20.09.1862; VI – 25.04.1863/1 rok; VII – na własny koszt; XII – z powodu braku powołania usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 35–36; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315.

57. Dąbrowski Walenty, s. Franciszka; I – chrz. 6.1796; II – Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; IV – szkoła w Łomży; V – 25.09.1814; VI – 1815/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – niedostateczny; IX – naganne; XII – z powodu braku wiedzy, niedbałości w nauce i uporze w ważnych sprawach usunięty z seminarium; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, 120, k. 10–11.

58. Dębiński Józef, s. Wincentego i Agnieszki z d. Maczio; I – 1.07.1840; II – Tarpucie, par. Mariampol, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platera 25.07.1863 w Warszawie; XI – Zawady; XII – także nazwisko Dembiński; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 32–33; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1874*, s. 75.

59. Dłużniewski Wawrzyniec, s. Tomasz i Marianny; I – 10.08.1794; II – Żędziany, par. Tykocin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 lata szkoły parafialnej w Tykocinie, 2 lata szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1823; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw. 6.08.1826; XI – Nowogród; XII – data urodzenia także 9.06.1794; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 114, k. 129–133; sygn. 129, k. 171, 179; sygn. 130, k. 28–29; *Elenchus 1829, 1846*, s. 72.

60. Dmochowski Feliks, s. Franciszka i Antoniny z d. Zaremby; I – 9.07.1840; II – Dmochy Mrozy, par. Czyżewo, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platera 25.07.1863 w Warszawie; XI – Waniewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 33–34; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1874*, s. 92.

61. Dmochowski Franciszek Florencjusz, I – 20.10.1798; II – Dąbrowa Michałki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna w Dąbrowie, 6 klas szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1819, po raz drugi przyjęty 1.09.1823; VI – 4 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana P.A. Marciejewskiego 25.03.1825 w Sejnach; XII – data urodzin także 28.10.1798; usunięty z seminarium tykocińskiego 7.02.1821; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15, 16–17; ArŁm II, sygn. 125, k. 31, 32, 36, 37; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 100–101.

62. Dmochowski Jan Baltazar, s. Marcina i Franciszki z d. Dąbrowska; I – 5.01.1797; II – Dąbrowa Michałki, par. Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1817; VI – 3 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – pilny; IX – zły;

X – 8.12.1820; XII – miał być wydalony z seminarium tykocińskiego, lecz pozostał; XIII – ArŁm II, sygn. 114, k. 32–36; sygn. 125, k. 2; sygn. 126, k. 4; sygn. 129, k. 31, 33, 42–43, 49, 53; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75, 113–114; *Elenchus 1846*, s. 74.

63. Dobielajtys Andrzej, s. Józefa i Marty z d. Andrukajcie; I – 18.10.1839; II – Gajsre, par. Syn-towty, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platara 25.07.1863 w War-szawie; XI – Zambrów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 33–34; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 26.

64. Dudziński Andrzej, s. Marcina i Marianny z d. Iwanowska; I – 12.10.1795; II – Grądy, par. Knyszyn, arch. mohylewska; IV – szkoła parafialna w Knyszynie, 3 lata szkoły parafialnej w Tyko-cinie; V – 29.09.1817; VI – 4 lata; VII – 1 rok na własny koszt, od 2 roku na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tyko-cinie; XI – do dyspozycji biskupa; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 39–42; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75; sygn. 129, k. 31, 33, 41, 43, 81, 87.

65. Duszyński Franciszek, s. Mateusza i Franciszki z d. Sokołowska; I – 2.03.1818; II – Ostrów, par. Ostrów, diec. płocka; III – włościańskie; IV – 3 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1836; VI – 23.07.1837/1 rok; VII – *solvit pro fundo*; VIII – mierny; IX – chwalebne; XII – z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 22–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 181–183; sygn. 133, k. 158–160, 166, 178–179, 184–185.

66. Dworakowski Antoni, s. Franciszka i Marianny z d. Ruszkowska; I – 17.01.1828; II – Gąsówka Skwarki, par. Płonka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły w Łomży; V – 30.09.1847; VI – 1 rok; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Suwałki; XII – po roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 433; sygn. 122, k. 85; sygn. 134, k. 109–110, 125; *Elenchus 1886*, s. 8.

67. Dworakowski Franciszek; I – 5.11.1795; II – Krassowo Częstki, par. Piekuty, diec. augustow-ska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 2.09.1819; VI – 3.03.1821/2 lata; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XI – Piekuty; XII – uczył się 2 lata w seminarium w Janowie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 125, k. 5–6, 11–15; sygn. 127, k. 99, 103, 106, 108–109; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 79, 81, 82; *Elenchus 1846*, s. 76.

68. Dworakowski Franciszek, s. Pawła; I – chrz. 10.10.1779; II – Kruszewo Brodowo – parafia Sokoły, diec. wigierska; V – 21.09.1801; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – bardzo dobre; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

69. Dworanowski Wincenty, s. Andrzeja i Agnieszki z d. Kudzina; I – 16.08.1839; II – Żeczkalnie, par. Gryszakubuda, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platara 25.07.1863 w Warszawie; XI – Sokoły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 32–33; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 26.

70. Dysiewicz Antoni, s. Benedykta i Magdaleny; I – 7.06.1804; II – Ornatowice, par. Grabowiec, diec. lubelska; IV – 5 klas szkoły w Lublinie; V – 1.10.1825; VI – 2 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – nienaganne; X – wyśw. 31.07.1827; XI – Jedwabne; XII – uczył się 2 lata w seminarium lubelskim; w 1825 przyjęty do seminarium tykocińskiego na 3 rok nauki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 119, 133–137, 152–153, 222, 224–225; *Elenchus 1829*.

71. Dziekoński Gabriel, s. Michała i Róży z d. Kamińska; I – 17.10.1812; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 28.09.1833; VI – 23.07.1837/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dosyć dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 8.10.1837 w Sejnach; XI – Wysokie Mazowieckie; XII – kandydat do Akademii Duchownej, zrezygnował; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–22; ArŁm II, sygn. 116, k. 26–29; sygn. 120, k. 202; sygn. 133, k. 10, 25–27, 30, 38–39, 108–109, 115, 162, 166, 178–179, 183–184; *Elenchus 1838*, s. 63; *1846*, s. 63.

72. Edukiewicz Szymon, s. Michała i Marianny z d. Stefanowicz; I – 21.10.1790; II – Obelupie, par. Łankieliszki, diec. wigierska; III – szlacheckie; IV – 2 lata szkoły w Wilkowyszach, 2 lata szkoły w Mariampolu, 1 rok w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie; V – 27.09.1817; VII – na funduszu rządowym; VIII – znaczny; IX – chwalebne; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 19–21; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75.

73. Falkowski Jan, s. Marcina i Katarzyny z d. Lipińska; I – 17.05.1828; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 5.10.1848; VI – 1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Jeleniewo; XII – po roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 452, 459; sygn. 122, k. 85; sygn. 134, k. 115, 121–122; *Elenchus 1886*, s. 30.

74. Fenderenda Józef, s. Mikołaja i Klary; I – 15.03.1801; II – Kozarze, par. Kuczyn, diec. augustowska; III – włościańskie; IV – szkoła wydziałowa w Węgrowie; V – 8.05.1823; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. w marcu 1826; XI – Grajewo; XII – nazwisko także Fyndyrinda; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 114, k. 117–118; sygn. 129, k. 141, 178–179; sygn. 130, k. 7, 14, 28–29, 136–137; *Elenchus 1829*.

75. Filipowicz Joachim, s. Marcina; I – chrz. 5.02.1779; II – Dobrowola, diec. łucka; V – szkoła w Szczuczynie; V – 20.07.1800; VII – na funduszu Branickiego; IX – bardzo dobre; XII – nauczał w szkole w Tykocinie od 25.09.1790; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

76. Gajewski Mikołaj; I – 16.12.1800; II – Radziejowo, par. Radziejów, diec. kaliska; IV – 6 klas szkoły w Łomży; V – 7.09.1822; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – wyśw. przez bpa sufragana P.A. Marciejewskiego 25.03.1825 w Sejnach; XI – Bakalarzewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 143, 158, 179; sygn. 130, k. 7; *Elenchus 1846*, s. 66.

77. Gawrychowski Jan; I – 23.05.1765; II – diec. plocka; IV – szkoła w Łomży; V – 7.10.1790; VI – 19.07.1792/2 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – dobre; X – wyśw. dla macierzystej diecezji w Pułtusku; XI – Zambrów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

78. Gawrychowski Józef; I – 11.07.1797; II – Stanisławowo, par. Nowogród, diec. augustowska; III – chłopskie; IV – 2 klasy szkoły wojewódzkiej w Pułtusk, 3 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1819; VI – 4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – mierny; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 20.07.1823; XI – Sokoły; XII – zmarł w 1823 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 125, k. 114–120, sygn. 127, k. 97; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 87, 91–92, 100–101, 149, 159, 169–170.

79. Gawrychowski Walenty, s. Bartłomieja i Agnieszki z d. Serafińska; I – 5.01.1843; II – Wizna, par. Wizna, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Wiźnie; V – 20.09.1862; VI – 28.04.1863; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego w czasie powstania styczniowego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 37–38; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315.

80. Gąsiewski Marcin, s. Piotra; I – chrz. 9.11.1777; II – diec. plocka; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 23.09.1796; VI – 7.06.1897/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – pilny; IX – bardzo dobre; X – wyśw. w macierzystej diecezji; XII – po jednym roku przeniósł się do seminarium w Pułtusk, XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

81. Gąsowski Józef, s. Bartłomieja; I – chrz. 19.03.1790; II – Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 2.11.1813; VI – 8.1816/3 lata; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 6.08.1816; XI – Dąbrówka; XII – przed wstąpieniem do seminarium służył w wojsku; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

82. Gąsowski Szymon, s. Pawła i Katarzyny; I – 4.11.1799; II – Rzące, par. Sokoły, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1828; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – około 1831 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 132, k. 68–69, 82, 95–96; *Elenchus 1846*, s. 63.

83. Gieraltowski Piotr Paweł; I – 27.06.1801; II – Szymbory, par. Jabłoń, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1818; VI – 1 rok; VII – na własny koszt; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego w 1819 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15, ArŁm II, sygn. 127, k. 107, 109.

84. Gliński Antoni, s. Franciszka; I – chrz. 14.03.1794; II – Goniądz, arch. mohylewska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 21.09.1811; VI – 1814/3 lata; VII – 2 lata na własny koszt, 1 rok na funduszu Branickiego; XII – 1 rok był nauczycielem szkoły w Tykocinie, latem 1814 przeniósł się do Wilna; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

85. Godlewski Wincenty, s. Tadeusza i Katarzyny z d. Jaruzalska; I – 29.03.1812; II – Kamień Rupie, par. Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 11.10.1831; VI – 21.07.1833/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; XII – opuścił seminarium tykocińskie w 1833, został przyjęty do seminarium pułtuskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 133, k. 3–4, 8, 14–15, 76, 91–92, 102.

86. Gołaszewski Antoni, s. Jakuba; I – chrz. 11.06.1792; II – Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; IV – szkoła w Łomży; V – 1.01.1813; VI – 20.07.1815/2 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Go-

łaszewskiego 20.07.1815; XI – Waniewo; XII – przez jeden rok nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

87. Golaszewski Stanisław, s. Stanisława i Marcjanny z d. Czarnowska; I – 17.12.1842; II – Czarnowo, par. Kulesze, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Wysokiem Mazowieckiem; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 37–38; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315.

88. Gosiewski Mateusz, s. Wawrzyńca; I – chrz. 22.09.1771; II – Downary, par. Goniądz; V – 21.09.1801; VI – 1803/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – słabe; X – wyśw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 6.05.1804; XI – Dobrzyniewo; XII – przez rok nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

89. Gosk Józef Augustyn, s. Mateusza i Zuzanny z d. Łada; I – 27.08.1815; II – Głodowo Dąb, | par. Kołaki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; IV – 2.10.1836; VI – 4 lata; VII – 1 rok *solvit pro victu totaliter*; VIII – dobry; IX – dobre; XII – jesienią 1840 r. z powodu kłótności został wydany z seminarium tykocińskiego; zamierzał przenieść się do seminarium Świętego Krzyża w Warszawie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 116, k. 205–207; sygn. 133, k. 158–160, 166, 178–179, 184–185, 194; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 52–53.

90. Grabowski Stanisław, s. Mateusza; I – chrz. 22.08.1773; II – Białaszewo, diec. płocka; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 23.09.1796; VI – 7.06.1897/1 rok; VII – na własny koszt; IX – trudnego charakteru; X – wyśw. w diecezji pochodzenia; XII – po roku przeniósł się do seminarium w Pułtusku; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

91. Gracewicz Tomasz; I – 23.12.1796; II – Serwidy, par. Poniemoń, diec. augustowska; IV – szkoła w Poniemoniu; V – 29.09.1824; VI – 4 lata; VII – na własny koszt, na funduszu rządowym, ponownie na własny koszt, ponownie na funduszu rządowym; VIII – słaby; IX – nienaganne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego P.A. Marciejewskiego 15.10.1826 w Urdominie; XI – Władysławowo; XII – wydany z seminarium tykocińskiego i ponownie przyjęty w 1824 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 120, k. 84; sygn. 129, k. 143, 158, 177; sygn. 130, k. 7, 28–29, 75–76, 88–89, 133; *Elenchus 1829; 1846*, s. 70.

92. Grajewski Wawrzyniec; I – 11.08.1754; II – diec. łucka; V – 1.03.1779; VI – 6.1781/2 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. w 1781 r.; XI – Jabłoń; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

93. Grochowski Józef, s. Kazimierza; I – chrz. 17.03.1769; II – Zambrów, diec. płocka; IV – szkoła w Łomży; V – 22.09.1798; VI – 20.07.1801/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego M.F. Karpowicza w 1801; XI – Domanowo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

94. Gromadzki Jakub, s. Karola i Franciszki z d. Górską; I – 27.12.1820; II – Gromadzyn, par. Kolno, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 29.09.1843; VI – 5 lat; VII – opłacił trzecią część za jedzenie; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 30.07.1848 w Pułtusku; XI – Poświętne; XIII – APT, Cathalogus

alumnorum, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 360, 375, 433, 477; ArŁm II, sygn. 122, k. 18–19; sygn. 134, k. 81–82.

95. Grzybowski Adam, s. Tomasza i Marianny z d. Piksza; I – 4.05.1794; II – Żwikinie, par. Łuk-sze, diec. wigierska; IV – 2 lata szkoły w Światoszynie, 3 lata szkoły w Grażyszkach, 2 lata w semi-narium Świętego Krzyża w Warszawie; V – 27.09.1817; VI – 1819/2 lata; VII – na funduszu rzą-dowym; VIII – słaby; IX – chwalebne; XII – w 1819 z powodu braku zdolności usunięty z semina-rium; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 16–18; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75, 85–86.

96. Gutowski Jan, s. Rajmunda; I – 24.06.1751; II – Kossaki, diec. płocka; IV – szkoła w Szczu-czynie; V – 5.03.1784; VI – 26.07.1785/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – słaby; X – wyśw. przez bpa płockiego K.H. Szembeka w 1786 w diecezji pochodzenia; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

97. Hanke Nikodem Marian, s. Jana Ludwika i Anieli z d. Markiewicz; I – 15.10.1844; II – Cho-rzele, par. Chorzele, diec. płocka; IV – szkoła Realna w Płocku; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 35–36; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315.

98. Hejdyk Antoni, s. Antoniego i Anny z d. Dziekowska; I – 2.12.1835; II – Łaboszyski, par. Wilkowyszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 23.09.1855; VI – 26.06.1856/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Jele-niewo; XII – po roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumno-rum, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210.

99. Hejdyk Piotr, s. Antoniego i Elżbiety z d. Buragi; I – 9.10.1802; II – Łaboszyski, par. Wilko-wyszki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 2 klasy szkoły w Datnowie, gub. wileńska; V – 26.09.1830; VI – 1831/1 rok; VII – *solvit pro fundo*; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 11.09.1831; XII – w 1830 przybył z semi-narium sejneńskiego, był tam dwa lata, po roku powrócił do Sejn; XIII – APT, Cathalogus alumno-rum, k. 19–20.

100. Idźkowski Szymon, s. Bartłomieja; I – chrz. 28.10.1774; II – Sokoły, diec. łucka; IV – szkoła w Białymstoku; V – 16.08.1796; VI – 23.07.1897/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw.; XI – Sokoły; XII – posiadał słabe zdrowie i brak zdolności, po roku przeniósł się do seminarium w Janowie Podlaskim; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

101. Iwanowicz Dominik, s. Piotra; I – chrz. 6.03.1788; II – diec. żmudzka; IV – szkoła w Tyl-ży; V – 2.10.1810; VI – 14.06.1813/3 lata; VII – 2 lata na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana żmudzkiego A.P. Malinowskiego 4.05.1813; XI – Kobylin; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10; ArŁm II, sygn. 1, k. 335.

102. Iwonajts Józef, s. Bartłomieja i Marianny z d. Holaki; I – 13.11.1831; II – Szukiety, par. Gryszakubda, diec. augustowska; III – chłopskie; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 26.09.1850; VI – 2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – bardzo dobry; IX – przykładne; XII – po 2 latach przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 29–30; ArŁm II, sygn. 104, k. 509, 520; sygn. 134, k. 128, 134–135, 151–152.

103. Jabłonowski Jerzy, s. Mateusza; I – chrz. 23.04.1788; II – Sapieżyzki, diec. wigierska; IV – szkoła w Kownie; V – 23.09.1810; VI – 14.06.1813/3 lata; VII – 2 lata na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana żmudzkiego A.P.Malinowskiego 4.05.1813; XI – Sapieżyzki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

104. Jabłoński Franciszek; I – 4.03.1748; II – diec. łucka; V – 23.09.1773; VI – 19.07.1875/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw.; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

105. Jaczyński Andrzej, s. Józefa i Marianny z d. Pieńkowska; I – 9.11.1813; II – Rydzewo Pieńążek, par. Słucz, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła podwydziałowa w Tykocinie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1833, następnie od 30.09.1835; VI – 24.07.1839/6 lat; VII – na funduszu własnym oraz na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 30.06.1839 w Grajewie; XI – do dyspozycji bpa; XII – przebywał w seminarium tykocińskim dwukrotnie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 8–9; sygn. 133, k. 10, 25–27, 29, 38–39, 108–109, 115, 117, 124, 137, 152–153, 166, 178–17, 183–184; sygn. 134, k. 39–42; *Elenchus 1846*, s. 66.

106. Jaksztys Franciszek, s. Marcina i Anny z d. Kowińska; I – 30.11.1824; II – Skajżgiry, par. Syntowty, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły obwodowej w Sejnach; V – 30.09.1843; VI – 19.07.1844/1 rok; VII – opłacił częściowo za jedzenie; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – z powodu braku wiedzy został wydalony z seminarium tykocińskiego 19.07.1844; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298; sygn. 133, k. 196; sygn. 134, k. 81–82.

107. Jakubowski Wincenty, s. Józefa i Ewy z d. Urniewicz; I – 13.01.1843; II – Morgi, par. Wiłkowyszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37; ArŁm II, sygn. 134, k. 282, 292.

108. Jamiolkowski Stanisław; II – diec. płocka; V – 1774; VI – 30.06.1775/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; XII – po wakacjach w 1775 r. powrócił do diecezji pochodzenia; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

109. Janczewski Paweł, s. Józefa; I – chrz. 20.06.1791; II – Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 7.10.1811; VI – 20.07.1815/4 lata; VII – 3 lata na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 20.07.1815; XI – Płonka; XII – w trakcie 3 roku jednocześnie nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

110. Janiszewski Paweł; II – Knyszyn, arch. mohylewska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 17.10.1808; VI – 19.07.1810/2 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 rok na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – chwalebne; XII – z powodu przeszkód ze strony władz rosyjskich nie mógł zostać w seminarium w Tykocinie, kontynuował naukę prawdopodobnie w seminarium w Białymstoku; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8–9; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769–1864)*, „Nasza Przeszłość”, t. 11: 1960, s. 373–374.

111. Jankowski Maciej, s. Nikodema i Józefaty z d. Duchnowska; I – 16.02.1809; II – Grabowo, par. Śniadowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 30.09.1832; VI – 23.07.1837/5 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – mierny;

IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 15.10.1837 w Sejnach; XI – Nowogród; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 132–135, 149; sygn. 133, k. 17–18, 38–39, 92–93, 108–109, 115, 152–153, 166; *Elenchus 1838*, s. 59; *1846*, s. 73.

112. Jasiulewicz Kazimierz, s. Szymona i Gertrudy z d. Wasil; I – 15.12.1840; II – Bludziszki, par. Mariampol, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; X – 31.03.1866; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1874*, s. 72.

113. Jaskowski Antoni; I – 29.07.1802; II – Guzy, par. Goniądz, arch. mohylewska; V – 27.10.1823; VI – 3 lata; VII – na własny koszt, na funduszu rządowym; VIII – słaby; IX – dobre; X – 6.08.1826; XI – Zambrów; XIII – ArŁm II, sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 28–29, 83, 162; *Elenchus 1829; 1846*, s. 60

114. Jastrzębski Wincenty, s. Andrzeja i Zofii z d. Szablowska; I – 9.01.1817; II – Jastrząbka Młoda, par. Śniadowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1835; VI – 25.04.1840/5 lat; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2 i 3 na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – przykładowe; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 3.05.1840 w Sejnach; XI – Przytuły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 22–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 134–138; sygn. 120, k. 205; sygn. 133, k. 140, 152–153, 166, 178–179, 184–185; sygn. 134, k. 2, 8, 16–17, 39–40, 48–51; *Elenchus 1846*, s. 63.

115. Jawdyński Mateusz, s. Ignacego Samuela; I – 27.02.1765; II – Przerośl, diec. wigierska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 29.09.1804; VI – 1807/3 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 i 3 na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 18.10.1807 w Warszawie; XI – Dąbrówka; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8.

116. Jawnowicz Jerzy, s. Michała i Barbary z d. Kierwell; I – 09.03.1809; II – Endrykajcie, par. Drangowskinie, regencja Gumbin, Królestwo Pruskie, diec. warmińska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Tylży; V – 25.09.1836; VI – 16.05.1837/1 rok; VII – na funduszu seminarijnym; VIII – mierny; IX – dobre; XII – był zapisany w księgach ludności gm. Kalwaria, obw. kalwaryjski, woj. augustowskie, po rozejściu się rodziców opuścił seminarium tykocińskie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 22–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 166–170; sygn. 133, k. 158–160, 166, 184–185.

117. Jaworowski Antoni; I – 3.06.1741; II – diec. wileńska; V – 21.09.1773; VI – 19.07.1875/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw.; XI – Kulesze; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

118. Jaworowski Jan, s. Mateusza; I – 12.1765; II – Bagienki, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 22.09.1783; VI – 26.07.1885/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

119. Jaworowski Romuald, s. Antoniego; I – 2.1791; II – Trzcianne, par. arch. mohylewska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 12.10.1811; VI – 1814/3 lata; VII – na funduszu Branickiego i na funduszu własnym; VIII – dostateczny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana kijowskiego F. Zam-

brzyckiego 28.08.1817 r. w kościele paulinów w Warszawie; XII – wyśw. do dyspozycji bpa J.K. Gołaszewskiego, został jego kapelanem i wicesekretarzem kurii; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 9–10.

120. Jonkajtys Kazimierz, s. Tomasza i Anny z d. Szaczek; I – 3.01.1835; II – Szczekiszki, par. Wiłkowyski, diec. augustowska; IV – 2 klasy szkoły powiatowej w Łomży; V – 25.09.1855; VI – 06/07.1859/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Krasnopol; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210, 214, 242.

121. Jucewicz Sylwester, s. Antoniego; I – chrz. 26.07.1782; II – Sapieżyski, diec. wigierska; V – 17.10.1804; VI – 18.07.1805/1 lata; VII – na własny koszt; XII – zwolniony z seminarium tykocińskiego z braku zdolności; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8.

122. Juskowski Antoni; I – 29.06.1802; II – Knyszyn, par. Knyszyn, arch. mohylewska; IV – szkoła Parafialna podwydziałowa w Tykocinie; V – 7.09.1823; VI – 3 lata; VII – na własny koszt; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw. w 1826; XI – Kulesze; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 16–17.

123. Kaczyński Leopold, s. Damiana i Marianny z d. Sieńpiecka; I – 10.12.1839; II – Kaczyn Gierbasy, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Sokołach; V – 22.09.1859; VI – 1863/4 lata; VII – na własny koszt; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego podczas powstania styczniowego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 35–36.

124. Kakarecki Tomasz, s. Karola; I – chrz. 19.12.1791; II – Kalinówka, arch. mohylewska; V – 15.09.1812; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 10–11.

125. Karczewski Anzelm Karol, s. Tomasza i Anastazji z d. Muszyńska; I – 1.11.1819; II – par. Jasionówka, arch. mohylewska; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna w Pietkowie, 3 klasy gimnazjum gubernialnego w Białymstoku; V – 4.10.1840; VI – 3 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – dobry; IX – dobre; XII – wpisany do ksiąg ludności w gm. Pietkowo, obw. łomżyński, gub. augustowska; 12.09.1843 został posłany do warszawskiej Akademii Duchownej; zmarł podczas wakacji w listopadzie 1845 r.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 406; sygn. 116, k. 255–262; sygn. 134, k. 58–59, 60–61, 68–69, 72–73; sygn. 135, k. 238, 240, 243, 245–246, 248–249, 253, 255–258.

126. Kawnas Bartłomiej, s. Jana i Agaty z d. Martyś; I – 14.08.1839; II – Balceliszki, par. Syn-towty, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 22.09.1859; VI – 29.12.1862/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – podejrzane; XII – z braku powołania usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 33–34; ArŁm II, sygn. 134, k. 298, 308, 310, 315.

127. Kijewski Stanisław, s. Józefa i Katarzyny z d. Lendo; I – 12.12.1835; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 28.09.1855; VI – 6.07.1859/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – przykładne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Teolin; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 134, k. 209–210, 214, 222–223.

128. Kisielewski Jakub, s. Szymona; I – chrz. 08.07.1781; II – Rajgród, diec. wigierska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 21.09.1804; VI – 28.10.1807/3 lata; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dobry; X – wyśw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 18.10.1807 w Warszawie; XI – Kalinowo; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

129. Klimaszewski Andrzej; V – 1.02.1804; VI – 19.07.1804/5 miesięcy; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – bardzo dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 6.05.1804; XI – Białystok; XII – z własnej inicjatywy przeszedł z nowicjatu pijarów do seminarium w Tykocinie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

130. Klimaszewski Bartłomiej, s. Piotra i Julianny; I – 25.08.1801; II – Klimasze, par. Zambrów, diec. płocka; IV – 6 klas szkoły wojewódzkiej Łomży; V – 3.11.1827; VI – 2 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 12.07.1829 w Zambrowie; XI – Zambrów; XII – zaczął w seminarium w Sejnach w 1826, w seminarium w Tykocinie od 1827; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 120, k. 116; sygn. 130, k. 170–171, 232; sygn. 132, k. 5–6, 66, 68.

131. Knyżewski Tomasz, s. Jana i Katarzyny z d. Chorki; I – 28.12.1817; II – Krzyżewo, par. Waniewo, diec. augustowska; III – włościańskie; IV – 3 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1836; VI – 5 lat; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 31.10.1841 w Sejnach; XII – wyśw. do dyspozycji biskupa; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 116, k. 199–201; sygn. 120, k. 227; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 65–66; *Elenchus 1846*, s. 75.

132. Kochański Józef; I – 17.03.1802; II – Knyszyn, par. Knyszyn, arch. mohylewska; V – 1.10.1823; VI – 3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – słaby; IX – mierne; X – wyśw. 7.04.1826; XI – Rajgród; XIII – ArŁm II, sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 88–89, 136–137; *Elenchus 1846*, s. 69.

133. Koćmierowski Jan, s. Mikołaja i Katarzyny z d. Jabłońska; I – 20.11.1810; II – Jabłoń, par. Jabłoń, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 23.02.1835; VI – 19.07.1835/1 rok; VIII – mierny; IX – mierne; XII – z powodu nałogu pijaństwa usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 22–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 139–144.

134. Kolendo Kazimierz, s. Michała i Franciszki z d. Stawiany; I – 1.03.1829; II – Posudonie, par. Ludwinowo, diec. augustowska; III – chłopskie; IV – szkoła elementarna w Ludwinowie; V – 28.09.1850; VI – 2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – bardzo dobry; IX – przykładowe; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Pojewoń; XII – po 2 latach przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 29–30; ArŁm II, sygn. 104, k. 509, 520; sygn. 122, k. 85; sygn. 134, k. 128, 134–135, 151–152; *Elenchus 1886*, s. 26.

135. Konarzewski Antoni, s. Mikołaja; I – 13.06.1762; II – diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 22.09.1783; VI – 25.04.1786/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. w 1786 r. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Bielsk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

136. Konarzewski Błażej, s. Andrzeja; I – 2.02.1764; II – Ślazy, diec. płocka; IV – szkoła wydziałowa w Łomży; V – 3.06.1786; VI – 20.06.1788/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – pilny;

IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Perlejewo; XII – miał skłonności do alkoholu; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

137. Konarzewski Jan, s. Walentego; I – 13.02.1766; II – diec. płocka; IV – szkoła wydziałowa w Łomży; V – 28.09.1792; VI – 10.10.1793/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – dobre; XII – w 1793 r. powrócił do diecezji pochodzenia; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

138. Konarzewski Marcin, s. Krzysztofa; I – 13.10.1763; II – Brzóska, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 3.05.1786; VI – 24.05.1789/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Jabłoń; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

139. Konarzewski Piotr, s. Antoniego i Katarzyny z d. Czarnocka; I – 27.07.1808; II – Brzóska Brzezińska, par. Wysokie Mazowieckie, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła podwydziałowa w Tykocinie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 4.10.1831; VI – 20.07.1835/4 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – mały; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 2.08.1835; XI – Kulesze; XII – przebywał na pierwszym roku przez dwa lata; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 114, k. 161–162; sygn. 115, k. 294; sygn. 133, k. 3–4, 37–38, 76, 91–92, 102; *Elenchus 1838*, s. 62; *1846*, s. 60.

140. Konopacki Bonawentura, s. Wojciecha; I – chrz. 5.11.1769; II – Rajgród, diec. wigierska; V – 4.10.1801; VI – 21.10.1804/3 lata; VIII – słaby; IX – dostateczne; X – wyśw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 6.05.1804; XI – Sokoły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

141. Konopka Konstanty, s. Tomasza i Marcjanny z d. Janczewska; I – 18.02.1827; II – Wnory Wandy, par. Kobylin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1847; VI – 4.07.1848/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – chwalebne; XII – z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego w 1848; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 430; sygn. 134, k. 109–110.

142. Konopka Stanisław; I – 22.01.1802; II – Zabiele, par. Kolno, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Nowogród; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 117–118, 137–138, 163–164, 204–205; sygn. 132, k. 29.

143. Kossakowski Stanisław, s. Baltazara i Antoniny; I – 12.11.1803; II – Podłatki Małe, par. Kołaki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1827; VI – 2.04.1832/4 lata; VII – 2 lata w własny koszt, następnie na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. 9.04.1832; XI – Kołaki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 154; sygn. 120, k. 171–172; sygn. 132, k. 5–6, 32–33, 68–69; sygn. 133, k. 75–76; *Elenchus 1846*, s. 64.

144. Kossakowski Stanisław Marek Wojciech, s. Antoniego i Marianny z d. Kossakowska; I – 25.04.1833; II – Kossaki Borowe, par. Kołaki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 29.09.1852; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 23.06.1856 w Wilnie; XI – Rutki; XII – po

3 latach przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 104, k. 536–537; sygn. 122, k. 141; sygn. 132, k. 29; sygn. 134, k. 171–172, 176, 179–180; *Elenchus* 1984, s. 91.

145. Kostro Paweł; I – 16.01.1744; II – diec. łucka; V – 30.10.1771; VI – 23.06.1773/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XI – Piekuty, filia parafii Domanowo; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 6.

146. Kozłowski Franciszek, s. Marcina i Magdaleny z d. Dziekońska; I – 3.12.1812; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1832; VI – 24.07.1836/4 lata; VII – 1 rok na funduszu biskupim, 2 i 3 rok na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – przykładne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 7.08.1836; XI – Dąbrowa Wielka; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 148, 179–182; sygn. 133, k. 17–18, 38–39, 92–93, 115, 148, 152–153; sygn. 134, k. 5; *Elenchus* 1838, s. 62; 1846, s. 72.

147. Krajewski Józef; I – 6.07.1801; II – Sędziwuje, par. Zambrów, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 22.09.1822; VI – 3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – 1825; XI – przez kilka miesięcy pracował w konsystorzu repartycji łomżyńskiej z siedzibą w Zambrowie, od 1826 w Wyszonkach; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 143, 158, 179–180; sygn. 130, k. 7, 28–29, 88–89, 129, 184; *Elenchus* 1829.

148. Krajewski Paweł, s. Tomasz i Agaty z d. Wiśniewska; I – 28.01.1824; II – Ćwikły Rupie, par. Kołaki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 28.09.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa plockiego F. Pawłowskiego 11.03.1849 w Pułtusk; XI – Urdomin; XII – po 3 latach został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 27–28; ArŁm II, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; ArŁm II, sygn. 122, k. 32; sygn. 134, k. 109–110, 125; *Elenchus* 1874, s. 94.

149. Krakówka Jan, s. Stanisława i Urszuli z d. Gwardiak; I – 28.12.1801; II – Łętownica, par. Andrzejewo, diec. plocka; III – włościańskie; IV – szkoła parafialna w Andrzejewie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 28.09.1821; VI – 1826/5 lat; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – wyśw. 4.01.1826; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 120, k. 2–6; sygn. 129, k. 100–101, 158; *Elenchus* 1846, s. 64.

150. Krassowski Jakub; I – 25.07.1791; II – Turówka, par. Augustów, diec. augustowska; IV – Uniwersytet Wileński; V – 1.10.1818; VI – 3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – dobre; X – 4.03.1821; XII – data urodzenia także 24.07.1787; wyśw. na diakona przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego w Łomży; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 81; *Elenchus* 1846, s. 63.

151. Krassowski Jan Józef, s. Stanisława i Katarzyny z d. Radziszewska; I – 26.05.1817; II – Krassowo Czystki, par. Piekuty, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 28.09.1840; VI – 4 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 21.07.1844 w Tykocinie; XI – Kulesze; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 134, k. 58–59, 60–61; *Elenchus* 1846, s. 75.

152. Kruszewski Franciszek, s. Cypriana i Anny z d. Krasucka; I – 5.10.1819; II – Kostry Noski, par. Wyszonki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 1 rok w szkole parafialnej w Tykocinie, 2 lata w szkole parafialnej w Sokolach, 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 30.09.1839; VI – 4 lata; VII – 1 rok *solvit pro victu totaliter*; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 27.08.1843 w Sejnach; XI – Przytuły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 104, k. 406; sygn. 116, k. 246–250; sygn. 120, k. 272; sygn. 134, k. 16–17, 60–61, 74; *Elenchus 1846*, s. 64.

153. Kruszewski Jan, s. Tadeusza; I – chrz. 13.07.1760; II – diec. łucka; V – 11.03.1791; VI – 4.1793/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XII – usunięty z braku zdolności; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

154. Kruszewski Stanisław, s. Leona; I – chrz. 16.11.1776; II – Jabłoń, diec. łucka; V – 1798; VI – 25.01.1802/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego M.F. Karpowicza 25.03.1802; XI – Dąbrówka; XII – od 23.09.1797 przez 1 rok nauczał w szkole w Tykocinie, po 3 latach pobytu w seminarium wrócił do nauczania w szkole w Tykocinie, do chwili osiągnięcia wieku do święceń; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

155. Krzyżanowski Józef; I – 15.01.1751; II – diec. łucka; V – 28.09.1777; VI – 24.07.1779/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dostateczne; X – wyśw.; XI – Mielnik; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

156. Kuczmirowski Wojciech; I – chrz. 25.04.1783; II – Jabłoń, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 21.09.1805; VI – 29.06.1809/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 29.06.1809; XI – Waniewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8–9.

157. Kuczyński Antoni, s. Franciszka i Balbiny z d. Grądzka; I – 6.04.1820; II – Kolonia Gielusznik, par. Jeleniewo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 6 klas szkoły w Sejnach; V – 9.10.1841; VI – 4 lata; VIII – bardzo dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 17.08.1845 w Sejnach; XI – Wyszonki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 120, k. 260; sygn. 134, k. 62–63, 68–69; *Elenchus 1846*, s. 76.

158. Kulesza Antoni, s. Stanisława; I – 12.06.1758; II – diec. łucka; V – 22.09.1782; VI – 22.05.1785/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w 1785 r.; XI – Jabłoń; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

159. Kulesza Juliusz; I – 10.02.1803; II – Gostery Tyszki, par. Piski, diec. płocka; IV – szkoła wojewódzka w Łomży; V – 30.09.1821; VII – 1 rok na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 7.04.1826; XII – także data urodzenia 1.02.1803; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 100–101, 158, 179; *Elenchus 1846*, s. 64.

160. Kulesza Paweł, s. Augustyna i Rozalii z d. Kulesza; I – 28.01.1801; II – Kulesze Podawce, par. Kulesze, diec. augustowska; IV – 4 lata w szkole parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1819; VI – 20.03.1823/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 19.03.1823 w Warszawie; XI – Kobylin; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 114, k. 82–90; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 163.

161. Kulszanowski Andrzej, s. Adama; I – chrz. 22.11.1764; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 23.09.1791; VI – 15.05.1794/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – pilny; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w 1794 r.; XI – Wasilków; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 5.

162. Kurtynajts Wincenty, s. Wincentego i Anny z d. Szostakowska; I – 20.09.1839; II – Budwiecie, par. Pojewoń, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 29.09.1859; VI – 1863/4 lata; VII – na własny koszt; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego podczas powstania styczniowego; XIII – *Catalogus alumnorum*, k. 33–34.

163. Kurzyzna Kazimierz, s. Tomasza; I – 20.02.1779; II – Tykocin, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 1.09.1798; VII – na funduszu Branickiego; XII – przez pierwsze 2 lata kierował szkołą w Tykocinie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

164. Łataczewski Antoni; I – 22.05.1795; II – Bobrówka, par. Kalinówka, arch. mohylewska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1.10.1818; VI – 20.03.1821/3 lata; VII – na własny koszt, na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XI – Kolno; XII – nazwisko także Łataczewski; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 13–14; ArŁm II sygn. 127, k. 75–76; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37; *Elenchus 1846*, s. 74.

165. Laudyński Stanisław I, s. Eliasza; I – 7.05.1817; II – Pieczyszki, par. Władysławowo, diec. augustowska; V – 27.09.1840; VI – 4.01.1841/1 rok; VII – na funduszu własnym; X – z braku zdolności opuścił seminarium tykocińskie 4.01.1841; wstępując wpłacił 400 florenów, odchodząc, otrzymał 100 florenów; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 104, k. 406; sygn. 134, k. 56, 58–59.

166. Laudyński Stanisław II, s. Piotra i Magdaleny z d. Kudyrek; I – 8.09.1837; II – Pieczyszki, par. Władysławowo, diec. augustowska; IV – 3 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 18.04.1863/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku zdolności opuścił seminarium tykocińskie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 37–38; ArŁm II, sygn. 134, k. 306, 310, 315.

167. Lekiesz Wincenty; I – 12.07.1802; II – Grażyszki, par. Grażyszki, diec. augustowska; IV – nauczyciel szkoły parafialnej w Grażyszkach; V – 27.09.1824; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – słaby; IX – dobre; X – wyśw. 31.07.1827; XI – Grażyszki; XII – jesienią 1826 miał rozpocząć studia w Seminarium Głównym w Warszawie, nie podjął; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 127, k. 145–146; sygn. 130, k. 7, 28–29, 75–76, 88–89, 181, 191, 223; sygn. 135, k. 59; *Elenchus 1829; 1846*, s. 62.

168. Lenczewski Józef; I – 13.03.1764; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 23.09.1791; VII – na własny koszt; X – wyśw.; XI – Białystok; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 5.

169. Lendo Józef, s. Jana i Marianny z d. Tońska; I – 20.11.1836; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Łomży; V – 28.09.1855; VI – 6.07.1859/4 lata; VII – 1 i 2 rok na własny koszt, 3 i 4 na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Szczebra; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210, 238, 242, *Elenchus 1886*, s. 27.

170. Leńczewski Jan, s. Nepomucena; I – chrz. 15.05.1768; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 23.11.1792; VI – 20.07.1793/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – bardzo dobry; IX – bardzo dobre; XII – przeniósł się do seminarium w Wilnie, był promowany do święceń; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 6.

171. Leszczyński Józef; I – 8.01.1800; II – Szatnagi, par. Szawle, diec. żmudzka; V – 22.09.1822; VI – 1 rok; VII – na funduszu biskupim; VIII – słaby; IX – nienaganne; XII – wydalony z seminarium tykocińskiego w 1823; z polecenia biskupa miał być na nowo przyjęty, sam opuścił seminarium tykocińskie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 158, 169–170, 173–175, 177.

172. Leśniewski Antoni, s. Antoniego i Joanny z d. Bernatowicz; I – 13.10.1836; II – Łankieliszki, par. Łankieliszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 25.09.1855; VI – 30.06.1856/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – celujący; IX – przykładne; X – 2.02.1862; XI – Wilkowyszki; XII – w 1857 podjął naukę na warszawskiej Akademii Duchownej, w 1861 ukończył studia, uzyskał tytuł kandydata św. teologii, w 1864/65 wykładał Pismo Święte i j. grecki w seminarium sejneńskim; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 32–33; ArŁm II, sygn. 134, k. 209–210, 222–223, 237–238; sygn. 138, k. 27, 66; W. Jemielity, *Diecezja Augustowska czyli Sejneńska w latach 1818–1872*, Lublin 1972, s. 100.

173. Lewicki Szymon, s. Mateusza i Agaty z d. Krawnielowa; I – 21.09.1798; II – Szadziuny, par. Wiejsieje, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Wiejsiejach, 3 klasy szkoły wydziałowej w Sejnach; V – 29.09.1821; VI – 25.07.1824/3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – wyśw. przez bpa sufragana P.A. Marciejewskiego 4.08.1824; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 120, k. 19–23; sygn. 129, k. 95, 158, 171; *Elenchus 1846*, s. 62.

174. Litwiński Jan; I – chrz. 20.01.1782; II – Ludwinowo, diec. wigierska; IV – szkoła w Mariampolu; V – 17.10.1808; VI – 03.05.1809/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dostateczny; IX – dobre; XII – z polecenia przełożonych opuścił seminarium w 1809 r.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8–9.

175. Litwiński Wincenty, s. Józefa; I – chrz. 19.01.1786; II – Zwiniżki, chrz. w parafii Ludwinowi, diec. wigierska; IV – szkoła w Mariampolu; V – 25.10.1804; VI – 20.04.1809/3 lata; IX – dobre, później *popadł w złe pożądanie*; XII – od początku 1806 do końca czerwca na polecenie władz rosyjskich przebywał w wojsku, 22.10.1807 zdeponował mundur wojskowy i powrócił do seminarium tykocińskiego, 20.04.1809 porzucił seminarium; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8.

176. Lutostański Walerian, s. Damazego i Anieli z d. Lutostańska; I – 9.12.1821; II – Lutostanie, par. Puchały, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 7 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 29.09.1843; VI – 5 lat; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 30.07.1848 w Pułtusk; XI – Augustów; XI – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 360, 375, 433, 477; sygn. 122, k. 18–19; sygn. 134, k. 81–82, 109–110.

177. Łada Dominik, s. Andrzeja i Antoniny z d. Modzelewska; I – 4.08.1823; II – Konopki, par. Puchały, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1842; VI – 4 lata; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 20.09.1846 w Łomży; XI – APT, *Catalogus alumnorum*

rum, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 360, 375, 406; sygn. 120, k. 271–273; sygn. 134, k. 72–73, 103; *Elenchus 1886*, s. 30.

178. Łapiński Szymon, s. Mikołaja i Ewy z d. Markiewicz; I – 7.09.1800; II – Łausze, par. Kidule, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Mariampolu, 2 klasy w szkole wydziałowej w Rosieniach w Cesarstwie Rosyjskim; V – 27.09.1821; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana P.A. Marciejewskiego 25.03.1825 w Sejnach; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 120, k. 13–18; sygn. 128, k. 10; sygn. 129, k. 100–101, 158; *Elenchus 1846*, s. 62.

179. Łopieński Kazimierz Franciszek, s. Józefa i Rozalii z d. Ożarowska; I – 4.04.1820; II – Łopienie Szelaży, par. Piekuty, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 27.09.1840; VI – 5 lat; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 17.08.1845 w Sejnach; XI – Sokoły; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 120, k. 260; sygn. 134, k. 58–59, 60–61; *Elenchus 1846*, s. 65.

180. Łopieński Kazimierz Tomasz; I – 4.03.1796; II – Łopienie, par. Piekuty, diec. wigierska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 7.04.1815; VI – 3.03.1818/3 lata; VII – 1, 2, 4 rok na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – mierne; X – wyśw. przez bpa Zambrzyckiego w marcu 1819; XI – Płonka; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 11–12; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75.

181. Łopuszyński Tomasz, s. Michała i Marianny z d. Surawska; I – 2.09.1835; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Łomży; V – 28.09.1855; VI – 6.07.1859/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa telaszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Zambrów; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210, 242, 245, 248; *Elenchus 1848*, s. 29.

182. Łuba Leonard, s. Jakuba i Franciszki z d. Łętowska; I – 6.11.1794; II – Wnory Wiechy, par. Kulesze, diec. augustowska; IV – 5 klas gimnazjum w Białymstoku; V – 1.10.1827; VI – 20.03.1830/3 lata; VII – *solvit pro fundo*; VIII – dobry; IX – dobre; XII – zmarł w seminarium 20.03.1830; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 152–153; sygn. 132, k. 5–6, 29, 30, 32–33, 44, 81, 82, 95–96.

183. Łukaszewicz Franciszek, s. Jana i Doroty z d. Wekszner; I – 26.01.1833; II – Gajluny, par. Liszkowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – pobierał nauki prywatnie w Mariampolu; V – 25.09.1852; VI – 24.07.1853/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mały; IX – dobre; XII – 24.07.1853 z braku zdolności został usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 104, k. 529, k. 536–537; sygn. 134, k. 171–172, 174.

184. Łuniewski Ignacy, s. Onufrego i Benedykty z d. Wojno; I – 12.03.1835; II – Łuniewo Małe, par. Kuczyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 10.10.1855; VI – 30.06.1858/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dostateczny; IX – dobre; XII – 30.06.1858 z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego, zamierzał przejść do seminarium pułtuskiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 134, k. 202, 209–210, 214, 242, 255.

185. Luniewski Piotr, s. Stanisława i Anny z d. Kamińska; I – 26.05.1819; II – Wiśniówek, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 1 rok w szkole elementarnej w Sokolach, 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1839; VI – 4 lata; VII – 1 rok *solvit pro victu totaliter*; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Strazyńskiego 27.08.1843 w Sejnach; XI – Waniewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 116, k. 241–245; sygn. 104, k. 406, sygn. 120, k. 242; sygn. 134, k. 16–17, 60–61, 74; *Elenchus 1846*, s. 73.

186. Mackiewicz Szymon, s. Andrzeja i Apolonii z d. Krungell; I – 17.10.1804; II – Masztajcie, par. Giełgudyszki, diec. augustowska; III – włościańskie; IV – 4 klasy szkoły wydziałowej w Rosieniach; V – 7.11.1826; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 12.07.1829 w Zambrowie; XI – Kołaki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 114, k. 139–143; sygn. 120, k. 116; sygn. 130, k. 205–206; sygn. 132, k. 66, 73–74; *Elenchus 1846*, s. 70.

187. Makowski Paweł, s. Mateusza i Katarzyny z d. Kropiewnicka; I – 25.03.1799; II – Kropiewnica, par. Kobylin, diec. augustowska; III – włościańskie; IV – 3 lata szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1820; VI – 20.03.1823/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 19.03.1823 w Warszawie; XI – Przytuły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 114, k. 47–53; sygn. 129, k. 36–37, 92–93, 100–101, 149, 158, 165, 177; *Elenchus 1846*, s. 46.

188. Makowski Stefan, s. Mateusza i Konstancji; I – 28.12.1807; II – Maków, par. Kobylin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła w Białymstoku; V – 27.09.1828; VI – 3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 30.10.1831; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 208–209; sygn. 132, k. 68–69, 82, 95–96; *Elenchus 1846*, s. 64.

189. Malinowski Stefan; I – 26.12.1749; II – diec. łucka; V – 23.09.1773; VI – 19.07.1775/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

190. Marchilewicz Wojciech, s. Andrzeja; I – 11.04.1752; II – Knyszyn, diec. wileńska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 20.09.1787; VI – 8.07.1788/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. w Wilnie w 1789 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

191. Markiewicz Antoni; II – diec. łucka; V – 1.01.1781; VI – 22.07.1782/1 rok; VIII – dostateczny; X – wyśw. w 1782 r.; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

192. Markiewicz Franciszek, s. Andrzeja; I – chrz. 13.09.1783; II – Gryszakbuda, diec. wigierska; IV – Uniwersytet Wileński; V – 21.02.1811; VI – 21.03.1812/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; IX – negatywne; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 21.03.1812; XI – Nowe Miasto; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

193. Markowski Mikołaj; I – 1745; II – diec. łucka; V – 28.05.1772; VI – 27.06.1773/1 rok; X – wyśw.; XI – Dziadkowice; XII – altarzysta; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

194. Martyszewski Jan; I – 30.05.1801; II – par. Władysławów, diec. augustowska; IV – 6 klas szkoły w Kałmie w Rosji; V – 1.10.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewicza w Warszawie; XI – Syntowty; XII – w 1826 był proponowany na studia do Seminarium Głównego, nie podjął studiów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 113, 137–138, 153–154, 169–170; sygn. 132, k. 6–7, 31–32; sygn. 135, k. 49; *Elenchus 1829; 1846*, s. 66.

195. Maskulewicz Antoni; I – 02.05.1797; II – Ruzsna, par. Jurborg, diec. żmudzka; IV – szkoła wydziałowa w Rosieniach w Cesarstwie Rosyjskim; V – 1.10.1818; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – dobre; XII – przyjęty na 2 rok z seminarium żmudzkiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 41, 43.

196. Maskulewicz Mateusz; I – 5.09.1800; II – Ruzsna, par. Jurborg, diec. żmudzka; IV – szkoła wydziałowa w Rosieniach, seminarium żmudzkie; V – 1.10.1818; VI – 2 lata; VI – 1 rok na funduszu Branickiego, 2 rok na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – mierne; XII – jesienią 1820 posłany na studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, został wydalony w 1822 za niemoralne postęпки; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 127, k. 75–76; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 51; sygn. 135, k. 15, 23, 27.

197. Massionis Jerzy, s. Wincentego i Agaty z d. Palań; I – 1.04.1843; II – Rynko Jeziory, par. Sejny, diec. augustowska; IV – szkoła Prywatna w Smolanach; V – 20.09.1862; VII – na własny koszt; X – 3.11.1867; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 37–38; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315, *Elenchus 1886*, s. 23.

198. Matulewicz Wincenty, s. Mateusza i Marianny z d. Czesnos; I – 9.01.1838; II – Stabuliszki, par. Ludwinowo, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – naganne; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 34–35.

199. Męczkowski Stanisław, s. Juliana i Krystyny; I – 16.11.1806; II – Kamianki Chmielewo, par. Burzyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.01.1827; VI – 3 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 22.11.1829 w Zambrowie; XI – Nowogród; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 114, k. 145–147; sygn. 120, k. 119; sygn. 130, k. 198, 205–206, 225–226, 241; sygn. 132, k. 29, 43, 89; *Elenchus 1846*, s. 71.

200. Mieczkowski Tomasz, s. Piotra i Scholastyki z d. Krajewska; I – 26.03.1841; II – Krajewo, par. Zambrów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VII – na własny koszt; XII – przeszedł do warszawskiej Akademii Duchownej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 32–33.

201. Mierczyński Wawrzyniec, s. Andrzeja; I – chrz. 6.08.1767; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 24.09.1791; VI – 1792/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – przeciętny; IX – dobre; XII – w 1792 powrócił do diecezji pochodzenia; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

202. Mierczyński Rajmund, s. Wincentego i Józefy z d. Dobrzeńicka; I – 2.09.1819; II – Suwałki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 30.09.1837; VI – 10.05.1838/1 rok; VII – *solvit pro victu totaliter*; VIII – mierny; IX – chwa-

lebne; XII – z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 23–24, ArŁm II, sygn. 116, k. 219–221.

203. Mierkowski Karol I; II – diec. łucka; V – 19.09.1775; VI – 2.1776/1 rok; XII – przeszedł do seminarium w Janowie i tam przygotowywał się do kapłaństwa; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 3.

204. Mierkowski Karol II; II – diec. łucka; V – 9.02.1781; VI – 22.07.1782/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; X – wyżw.; XI – Granne; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 3.

205. Milewski Jakub, s. Stanisława i Franciszki z d. Sarnacka; I – 15.07.1814; II – Milewo, par. Niedźwiadna, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 30.09.1835; VI – 3.02.1836/1 rok; VII – *solvit pro victu totaliter*; VIII – dobry; IX – chwalebne; XII – z powodu słabego zdrowia usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 22–23.

206. Milewski Florian, s. Adama i Katarzyny z d. Skroblewicz; I – 5.05.1803; II – Kodzie, par. Kopciowo, diec. augustowska; IV – liceum w Sejnach; V – 27.09.1822; VI – 4 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – wyżw. przez bpa sufragana augustowskiego P.A. Marciejewskiego 7.04.1826 w Urdominie; XI – Kopciowo; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 114, k. 237; sygn. 129, k. 158, 179; sygn. 130, k. 7.

207. Milewski Mateusz; I – 19.09.1743; II – diec. plocka; V – 23.09.1775; VI – 21.07.1777/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyżw.; XI – Kolno; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 2.

208. Milewski Stanisław, s. Wincentego i Heleny; I – 14.11.1803; II – Dzierżki, par. Karniewo, diec. plocka; III – szlacheckie; IV – 6 klas szkoły w Pułtusk; V – 7.10.1828; VI – 20.07.1829/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; XII – po roku nauki, z braku *dimissoriales* oraz z braku powołania, wydalony z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 132, k. 68–69, 94, 101.

209. Miłkowski Marcin, s. Wincentego; I – 3.11.1782; II – Drohiczyn, diec. wigierska; IV – szkoła w Drohiczyń; V – 21.09.1805; VI – 27.10.1807/2 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – chwalebny; IX – chwalebne; X – wyżw. przez bpa sufragana warszawskiego J.Ch. Albertrandiego 18.10.1807 w Warszawie; XI – Waniewo; XII – od 19.09.1804 do 21.09.1805 nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8.

210. Mirecki Michał; V – 3.06.1802; VII – na koszt klasztoru Karmelitów Bosych w Bielsku; VIII – słaby; IX – poprawne; XII – diakon i profes zakonu karmelitów bosych w Bielsku wysłany na naukę do seminarium w Tykocinie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

211. Mocarski Józef, s. Mikołaja i Katarzyny z d. Nieciecka; I – 3.04.1791; II – Mocarze Bartki, par. Burzyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 1 rok szkoły parafialnej w Tykocinie, 1 rok szkoły podwydziałowej w Łomży, 1 rok w szkole wydziałowej w Szczuczynie; V – 29.09.1819; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – mierne; X – wyżw.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 114, k. 54–64; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 127, 142.

212. Mocarski Piotr, s. Franciszka i Franciszki z d. Mocarska; I – 10.07.1797; II – Mocarze Bartki, par. Burzyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 2 lata szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1819; VI – 3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 19.07.1822 w Tykocinie; XI – Poryte; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 114, k. 65–72; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 140; *Elenchus 1846*, s. 74.

213. Modzelewski Antoni, s. Stanisława i Anieli z d. Konopka; I – 13.01.1809; II – Wyrzyki Sokoła Łąka, par. Puchały, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 3.10.1834; VI – 1.03.1835/1 rok; VII – *solvit pro fundo*; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–22; ArŁm II, sygn. 116, k. 114–117.

214. Modzelewski Kajetan, s. Michała; I – chrz. 7.08.1775; II – Białaszewo, diec. płocka; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 23.09.1796; VI – 30.06.1797/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – przeciętne; XII – w 1797 powrócił do diecezji pochodzenia; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

215. Mojkowski Julian, s. Stanisława i Marianny z d. Stypułkowska; I – 27.02.1825; II – Mojki, par. Kobylin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 27.09.1843; VI – 5 lat; VII – opłacił trzecią część za jedzenie; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 30.07.1848 w Pułtusk; XI – Sokoły; XII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 360, 375, 433, 477; ArŁm II, sygn. 122, k. 19; sygn. 134, k. 81–82.

216. Monwid Franciszek Bernard; I – 21.03.1785; II – Oleśniki, par. Krakopol, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 klasy szkoły w Mereczu; V – 29.09.1819; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – mierne; X – 27.05.1821; XII – data urodzenia także 21.05.1785; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; ArŁm II, sygn. 125, k. 105, 106, 111, sygn. 129, k. 31, 33, 41, 43, 49; *Elenchus 1846*, s. 69.

217. Morze Jakub; I – 6.11.1750; II – diec. łucka; V – 26.09.1778; VI – 23.07.1780/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – poważne; X – wyśw.; XI – Janów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

218. Nagórka Maciej, s. Józefa i Agnieszki z d. Olbryszewska; I – 16.02.1810; II – Poręba, par. Poręba, diec. płocka; IV – 6 klas szkoły w Pułtusk; V – 25.09.1830; VI – 24.07.1833/3 lata; VII – część 1 roku na własny koszt, 2 i rok na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego w 08.1833; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 133, k. 2–3, 14, 75–76; *Elenchus 1838*, s. 59.

219. Nagórka Wojciech, s. Jana i Katarzyny z d. Kulczyk; I – 23.04.1806; II – Nowogród, par. Nowogród, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1829; VI – 23.07.1832/3 lata; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2 rok na funduszu biskupim, 3 rok – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – przykładowe; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 15.08.1832 w Zambrowie; XI – Radziłów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 114, k. 241–243; sygn. 120, k. 179; sygn. 132, k. 91–92, 99, 102; sygn. 133, k. 2–3, 75–76; *Elenchus 1838*, s. 62.

220. Niczyporski Łukasz, s. Stefana i Anny z d. Kalinowska; I – 18.10.1802; IV – 5 klas szkoły wydziałowej w Węgrowie; V – 22.09.1822; VI – 4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – nienaganne; X – 1826; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 114, k. 119–122; sygn. 129, k. 141, 143, 158; sygn. 130, k. 88–89.

221. Nowalski Stanisław; V – 12.1859; VI – 1860/1 rok; VII – na własny koszt; XII – w styczniu 1860 zrezygnował z seminarium tykocińskiego z zamiarem przejścia do karmelitów bosych; XIII – ArŁm II, sygn. 134, k. 273, 275–276, 278.

222. Nowiński Franciszek; I – chrz. 13.09.1763; II – diec. krakowska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 21.11.1789; VI – 26.07.1792/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – dostateczny; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w październiku 1792; XI – Suraż; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

223. Ochman Jan; I – ok. 1773; II – Śląsk, Państwo Pruskie; IV – uczył się w seminarium węgrowskim; V – 25.09.1823; VI – 6.10.1823; VII – na funduszu własnym; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 16–17; sygn. 127, k. 145–146.

224. Odoliński Wojciech; I – 12.04.1756; II – diec. płocka; V – 1.11.1777; VI – 24.07.1779/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw.; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

225. Okulski Antoni, s. Kazimierza; I – chrz. 15.02.1790; II – Dolistowo, arch. mohylewska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 21.09.1811; VII – 1 rok na funduszu Branickiego; VIII – średni; IX – poprawne; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Golaszewskiego 26.07.1814; XI – Wyszonki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10; ArŁm II, sygn. 1, k. 338–339.

226. Olędzki Cyprian Jan, s. Adama i Rozalii z d. Jabłońska; I – 16.09.1830; II – Łopienie Jeże, par. Piekuty, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły w Łomży; V – 29.09.1852; VI – 7.1854/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego w lipcu 1854; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 104, k. 536–537; sygn. 134, k. 171–172, 179–180, 183.

227. Olszewski Wojciech, s. Andrzeja i Katarzyny; I – 21.03.1806; II – Kuczyn Starawieś, par. Rzekuń, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – 6 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1828; VI – 03.01.1832/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 15.01.1832; XI – Jedwabne; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 210–211; sygn. 120, k. 169–170; sygn. 132, k. 69–70, 77–78; sygn. 133, k. 75–76, 90; *Elenchus 1846*, s. 63.

228. Orłowski Jan, s. Mateusza i Balbiny z d. Sienkiewicz; I – 06.05.1822; II – Rybno, par. Puchały, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 5 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 29.09.1845; VI – 19.07.1846/1 rok; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego 19.07.1846; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 27–28; ArŁm II, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 409.

229. Ostaszewski Tomasz Grzegorz, s. Mateusza; II – diec. płocka; IV – seminarium katedralne w Warszawie; V – 29.03.1802; VI – 31.05.1803/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – leniwy; X – wyśw. przez bpa wigierskiego M.F. Karpowicza 19.05.1803; XI – Juchnowiec; XII – przybył do seminarium w Tykocinie jako subdiakon; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.

230. Ostrowski Jan, s. Antoniego i Antoniny z d. Żychowska; I – 21.09.1840; II – Żuromin, par. Lubowicz, diec. płocka; IV – szkoła parafialna w Żurominie; V – 22.09.1859; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platera 25.07.1863 w Warszawie; XI – Poświętne; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 34–35; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 32.

231. Ostrowski Kazimierz; I – 23.10.1763; II – diec. łucka; IV – szkoła w Węgrowie; V – 21.09.1789; VI – 25.07.1791/2 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 rok na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – dostateczne; XII – usunięty z seminarium w Tykocinie w 1792 r. z powodu braku zdolności i powołania do stanu kapłańskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

232. Otocki Ignacy; I – 24.09.1768; II – diec. tarnowska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 24.09.1788; VII – 1 rok na własny koszt; VIII – zdolny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

233. Pacuski Kacper; I – 1.01.1772; II – diec. łucka; IV – szkoła wydziałowa w Łomży; V – 20.09.1789; VI – 22.05.1795; VII – na funduszu Branickiego; IX – szlachećne; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Sokoły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

234. Pawłowski Leopold, s. Franciszka i Reginy z d. Łubkowska; I – 5.12.1818; II – Zamek, par. Łukowa, diec. lubelska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1836; VI – 23.10.1839/3 lata; VII – 1 i 3 rok na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; XII – z własnej woli opuścił seminarium tykocińskie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 133, k. 158–160, 166, 178–179, 184–185; sygn. 134, k. 39–40, 47.

235. Perkowski Mateusz I; I – 19.02.1784; II – Sokoły, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 29.09.1805; VI – 26.07.1809/4 lata; VIII – słaby; IX – nieszczerze; XII – przez 3 lata nauczał w szkole w Tykocinie, w 1809 r. wyjechał poza diecezję wigierską; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8–9.

236. Perkowski Mateusz II; I – 19.09.1799; II – Perki Wypychy, par. Sokoły, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1.10.1818; VI – 4 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. w 1822 w Warszawie; XI – Nowogród; XII – zmarł 22.06.1822; XIII – sygn. 127, k. 75–76; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 152; *Elenchus 1846*, s. 72.

237. Piasecki Andrzej, s. Justyna i Marianny z d. Modzelewska; I – 2.01.1836; II – Augustów, par. Augustów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Suwałkach; V – 23.09.1855; VI – 4.07.1856/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; XII – 24.07.1856 z własnej woli zrezygnował z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 116, k. 187–189; sygn. 134, k. 209–210, 218.

238. Pieczynis Kazimierz, s. Józefa i Magdaleny z d. Błazajcie; I – 29.04.1839; II – Sausieniki, par. Pojewoń, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 1859; VI – 18.04.1863/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – mierne; XII – z własnej woli opuścił seminarium tykocińskie 18.04.1863; XIII – ArŁm II, sygn. 134, k. 306, 310, 315.

239. Piekarski Bartłomiej, s. Jana i Agnieszki z d. Zwaniecka; I – 24.08.1817; II – Głuchów, par. Mordy, diec. Janowska, czyli podlaska; III – włościańskie; IV – 4 klasy szkoły Siedleckiej; V – 29.09.1837; VI – 4 lata; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 31.10.1841 w Sejnach; XI – Łomża; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 120, k. 227; sygn. 133, k. 193; sygn. 134, k. 16–17, 22, 39–40, 60–61, 64–66; *Elenchus 1846*, s. 63.

240. Pieniążek Jakub, s. Marcina i Petroneli z d. Glińska; I – 19.07.1807; II – Rydzewo Pieniążek, par. Słucz, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 10.10.1829; VI – 24.07.1832/3 lata; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2 i 3 rok na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 15.08.1832 w Zambrowie; XI – Słucz; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 114, k. 248–250; sygn. 120, k. 179; sygn. 132, k. 91–92, 99, 103; sygn. 133, k. 2–3, 75–76; *Elenchus 1838*, s. 62; *1846*, s. 74.

241. Pieńkowski Franciszek, s. Łukasza; I – chrz. 11.10.1772; II – Drozdowo, diec. płocka; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 10.04.1797; VI – 2.04.1798/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dostateczny; IX – słabe; X – wyśw.; XI – Wąsosz; XII – po roku przeszedł do seminarium w Pułtusk i tam został wyśw.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

242. Piętka Kazimierz, s. Andrzeja i Katarzyny; I – 04.03.1809; II – Piętki Gręski, par. Kuczyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 2.10.1828; VI – 29.07.1829/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – po roku nauki wydany z seminarium tykocińskiego z powodu braku postępu w nauce; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 212–213; sygn. 132, k. 69–70, 94, 101.

243. Pilkiewicz Jakub, s. Felicjana; I – 12.10.1757; II – diec. łucka; IV – szkoła w Łucku; V – 14.11.1783; VI – 12.05.1785/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – zdolny; IX – zuchwale; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w 1785 r.; XI – Bielsk; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

244. Piotraszko Franciszek; I – 4.10.1750; II – diec. łucka; V – 3.10.1775; VI – 21.07.1776/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – słaby; X – wyśw.; XI – Domanowo; XII – w 1776 przeniósł się do seminarium w Janowie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.

245. Płaczkowski Jan, s. Mateusza; I – chrz. 23.09.1790; II – Giże, diec. wigierska; IV – szkoła w Wilkowyskach; V – 11.09.1810; VI – 14.06.1813/3 lata; VII – 2 lata na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana żmudzkiego A.P. Malinowskiego 17.05.1813 w Warszawie; XI – Kalwaria; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

246. Pogorzelski Stanisław, s. Tadeusza i Anieli z d. Zajkowska; I – 28.03.1838; II – Kobylin Pogorzalki, par. Kobylin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 3.06.1863/4 lata; VII – na własny koszt; XII – z braku zdolności

usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 34–35; *ArŁm II*, sygn. 134, k. 310, 315.

247. Pogorzelski Wojciech, s. Tadeusza i Anieli z d. Zajkowska; I – 15.04.1827; II – Pogorzałki, par. Kobylin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 27.09.1849; VI – 1850/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Raczki; XII – po roku został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 28–29; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 467, 470; sygn. 122, k. 85; *Elenchus 1874*, s. 94.

248. Pomichowski Feliks, s. Tomasza i Anieli z d. Sztachelska; I – 09.11.1829; II – Kolno, par. Kolno, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 29.09.1849; VI – 1850/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Hoza; XII – po roku został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 29–30; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 467, 470; sygn. 122, k. 85; *Elenchus 1874*, s. 86.

249. Popłaski Antoni; II – diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 5.09.1780; VI – 5.01.1781/0,5 roku; VII – 2 lata na funduszu Branickiego; XII – po kilku miesiącach zwolniony z powodu głuchoty i nieznamomości języka łacińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 3.

250. Pożarowski Michał, s. Augustyna i Katarzyny z d. Jaskowska; I – 24.09.1823; II – Goniądz, par. Goniądz, arch. mohylewska; III – mieszczańskie; IV – 7 klas szkoły Suwalskiej; V – 8.10.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 11.03.1849 w Pułtusku; XI – Łódzkie; XII – po 3 latach został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 27–28; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; *ArŁm II*, sygn. 122, k. 32; sygn. 134, k. 109–110, 125; *Elenchus 1874*, s. 69.

251. Puchalski Jan, s. Kajetana i Teresy z d. Perkowska; I – 22.01.1825; II – Krasowo Wielkie, par. Piekuty, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 29.09.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 11.03.1849 w Pułtusku; XI – Wiejsieje; XII – po 3 latach został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 27–28; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; *ArŁm II*, sygn. 122, k. 34, 37; sygn. 134, k. 109–110, 125.

252. Puchalski Marcin; I – 15.12.1748; II – diec. łucka; V – 3.03.1776; VI – 22.07.1778/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; IX – bardzo dobre; X – wyśw.; XI – Waniewo; XII – przed przybyciem do Tykocina uczył się w seminarium w Janowie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 3.

253. Puławski Maciej, s. Walentego i Wiktorii z d. Popławska; I – 17.02.1800; II – Pułazie, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna w Tykocinie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 7.09.1821; VI – 25.07.1824/3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego P.A. Marciejewskiego w 1824; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 15–16; *ArŁm II*, sygn. 120, k. 1, 8–12; sygn. 128, k. 12; sygn. 129, k. 97, 100–101, 158, 171.

254. Radzewicz Franciszek, s. Mateusza; I – chrz. ok. 1786; II – diec. żmudzka; IV – szkoła w Rosieniach; V – 5.09.1811; VI – 1812/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – słaby; IX – dobre; XII – w 1812 r. opuścił seminarium i przeniósł się do dominikanów w Grodnie; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 9–10.

255. Radziński Jerzy; I – 10.04.1803; II – Klewino, par. Mariampol, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły wydziałowej w Sejnach; V – 27.09.1823; VI – 2 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – mierny; IX – mierne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego P.A. Marciejewskiego 24.05.1827 w Urdominie; XI – Kieturwłoki; XII – przeznaczony na studia w Seminarium Głównym w 1825, w 1826 porzucił naukę; w 1829 ponownie przyjęty do Seminarium Głównego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 120, k. 86; sygn. 127, k. 145–146; sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 28–29, 88–89; sygn. 135, k. 68, 74.

256. Rakowski Ignacy, s. Stanisława; I – 19.09.1754; II – arch. gnieźnieńska; IV – szkoła w Radomiu; V – 19.10.1783; VI – 28.05.1785/2 lata; VII – na własny koszt; VIII – chwalebny; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w 1785 r.; XI – Kalinowo; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 4.

257. Ramotowski Paweł Leopold, s. Józefa i Józefy z d. Husarzewska; I – 15.01.1818; II – Tykocin, par. Tykocin, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła podwydziałowa w Tykocinie, 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 8.11.1837; VI – 4 lata; VII – 2 rok na funduszu Branickiego; VIII – wzorowy; IX – przykładowe; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 31.10.1841 w Sejnach; XI – Poświętne; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 24–25; ArŁm II, sygn. 120, k. 227; sygn. 133, k. 187–189, 193; sygn. 134, k. 39–40, 60–61, 65; *Elenchus 1846*, s. 65.

258. Reynig Józef; I – 17.03.1754; II – diec. warmińska; V – 1.10.1776; VI – 27.07.1779/3 lata; VII – na własny koszt; VIII – chwalebny; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego w 1785 r.; XI – Kalinowo; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 4.

259. Rogiński Łukasz; I – 10.10.1750; II – diec. plocka; V – 17.01.1774; VI – 21.05.1776/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 2.

260. Rogowski Adam, s. Ludwika; I – chrz. 26.12.1768; II – Łomża, diec. plocka; IV – szkoła wydziałowa w Łomży; V – 20.09.1795; VI – 7.03.1799/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa plockiego K.H. Szembeka; XI – Suraż; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 6.

261. Rogowski Stanisław, s. Adama i Franciszki z d. Modzelewska; I – 25.04.1810; II – Pieńki, par. Przytuły, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 30.09.1832; VI – 21.07.1833/1 rok; VIII – dosyć dobry; IX – naganne; XII – po roku nauki wydany z seminarium tykocińskiego z powodu skłonności do trunków; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 236, 238–239; sygn. 126, k. 278–279, 284, 287–288; sygn. 133, k. 14, 25.04.1817–18, 92.

262. Romanowski Wojciech; I – 16.04.1741; II – diec. łucka; V – 24.04.1772; VI – 27.06.1773/1 rok; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw.; XII – przeszedł do seminarium duchownego w Wilnie; za pozwoleniem bpa łuckiego został tam wyśw.; XIII – APT, *Cathalogus alumnorum*, k. 2.

263. Roszkowski Kazimierz, s. Franciszka; I – chrz. 1.03.1793; II – Suraż, arch. mohylewska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 21.09.1814; VI – 1815/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – przeciętny; XII – z powodów obyczajowych przeniósł się do innej diecezji; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

264. Rowicki Antoni; I – ok. 1765; II – diec. płocka; V – 17.09.1795; VI – 30.04.1796/1 rok; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dobry; XII – z braku powołania do stanu kapłańskiego zrezygnował z seminarium; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

265. Rugiewicz Benedykt, s. Jakuba; I – chrz. 21.03.1790; II – Syntowty, diec. wigierska; IV – szkoła w Mariampolu; V – 20.09.1813; VI – 4.10.1816/3 lata; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 21.09.1816 w Warszawie; XI – Waniewo; XII – jeden rok nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 10–11.

266. Sakowicz Franciszek, s. Jana i Tekli; I – 4.10.1806; II – Wysokie Mazowieckie, par. Wysokie Mazowieckie, diec. augustowska; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1828; VI – 2 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 10.10.1830 w Zambrowie; XI – Śniadowo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 120, k. 130, 132, 134, 137–140; sygn. 132, k. 69–70, 82; *Elenchus 1846*, s. 63.

267. Sakowicz Kazimierz, s. Michała i Katarzyny z d. Pleczkowska; I – 12.02.1836; II – Lipniszki, par. Kieturwłoki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 25.09.1855; VI – 6.07.1859/4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Szczebra; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 32–33; ArŁm II, sygn. 122, k. 233; sygn. 134, k. 209–210, 214, 222–223, 242.

268. Sakowicz Stanisław, s. Franciszka i Teresy; I – 15.11.1808; II – Wysokie Mazowieckie, par. Wysokie Mazowieckie, diec. augustowska; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 1.10.1828; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 13.11.1831; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 114, k. 214–215; sygn. 132, k. 69–70, 82, 95–96; *Elenchus 1838*, s. 61.

269. Sakowicz Wincenty Antoni, s. Warzyniec i Marianna z d. Broniszewska; I – 12.06.1803; II – Strazdy, par. Giże, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Giżach i w Mariampolu; V – 28.09.1825; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. 1.08.1828 przez bpa augustowskiego M.J. Manugiewiczza w Warszawie; XI – Kalwaria; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 114, k. 93–94; sygn. 120, k. 24–28; sygn. 128, k. 6–7; sygn. 130, k. 7, 9, 14, 109, 117–118, 137–138, 163–164; sygn. 132, k. 6–7, 31–32; *Elenchus 1829; 1846*, s. 69.

270. Siemiatycki Józef, s. Andrzeja i Anny z d. Danisiewska; I – 17.03.1813; II – Dąbrowa Nowawieś, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – włościańskie; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 29.09.1832; VI – 21.07.1833/1 rok; VII – *solvit pro fundo*; VIII – mierzny; IX – naganne; XII – wydalony z seminarium tykocińskiego po roku nauki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 145, 150–152; sygn. 133, k. 14, 17–18, 92–93.

271. Sienicki Paweł, s. Walentego i Franciszki z d. Zaremba I – 1.07.1806; II – Białe Kwaczoły, par. Czyżew, diec. plocka; III – szlacheckie; IV – 6 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1929; VI – 23.07.1832/3 lata; VII – *solvit pro fundo*; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 15.08.1832 w Zambrowie; XI – Wysokie Mazowieckie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 114, k. 244–247; sygn. 120, k. 179; sygn. 132, k. 87, 99; sygn. 133, k. 2–3, 75–76; *Elenchus 1838*, s. 58; *1846*, s. 73.

272. Sienicki Piotr, s. Antoniego i Katarzyny z d. Załuska; I – 29.04.1808; II – Sienica Pietrasze, par. Czyżew, diec. plocka; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 9.10.1831; VI – 21.07.1834/3 lata; VIII – dosyć dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 10.05.1835; XI – Mały Płock; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 114, k. 164–166; sygn. 115, k. 235; sygn. 133, k. 3–4, 37–38, 76, 91–92, 102, 111, 126, 128; *Elenchus 1838*, s. 61; *1846*, s. 63.

273. Sienicki Stanisław, s. Bartłomieja; I – chrz. 16.07.1792; II – Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – 25.09.1814; VI – 1.04.1817/3 lata; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; X – wyśw. przez bpa sufragana kijowskiego F. Zambrzyckiego 20.03.1817 w kościele paulinów w Warszawie; XI – Dąbrowa Wielka; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 9–10.

274. Sienkiewicz Wincenty, s. Marcina i Katarzyny z d. Grodzka; I – 24.10.1826; II – Daniłowo, par. Poświętne, diec. augustowska; III – mieszczańskie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 5.10.1848; VI – 1 rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Jeleniewo; XII – po 1 roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 452, 459; sygn. 122, k. 85; sygn. 134, k. 115, 121–122; *Elenchus 1886*, s. 22.

275. Siennicki Kazimierz, s. Antoniego i Balbiny z d. Leopold; I – 3.03.1825; II – Warszawa, par. św. Andrzeja, arch. warszawska; III – szlacheckie; IV – w domu rodzinnym słuchał nauk guwernera; V – 30.09.1844; VI – 13.03.1845/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mały; IX – dosyć dobre; XII – nazwisko pisane także jako Sienicki; od 1.09.1842 do 20.07.1843 uczył się filozofii w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie; od 7.10.1843 był u kapucynów w Lubartowie, opuścił zakon; przyszedł na 2 rok do seminarium tykocińskiego, z powodu słabego stanu zdrowia 13.03.1845 opuścił seminarium, zamierzał powrócić do arch. warszawskiej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 26–27; ArŁm II, sygn. 104, k. 409; sygn. 133, k. 197; sygn. 134, k. 89–92, 97–98.

276. Sienkiewicz Andrzej, s. Piotra; I – chrz. 24.11.1776; II – Dobrzyniewo, diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 4.05.1794; VI – 16.11.1801/7 lat; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego M.F. Karpowicza 20.11.1801 r.; XI – Białystok; XII – przez ostatnie 2 lata nauczał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 6.

277. Skarzyński Tadeusz, s. Antoniego i Rozalii z d. Tryniszewska; I – 28.10.1840; II – Ołdaki Wielkie Brok, par. Czyżew, diec. plocka; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – 1.11.1863; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 33–34; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 13.

278. Skarżyński Adolf, s. Antoniego i Rozalii z d. Tryniszewska; I – 4.06.1834; II – Ołdaki – Magna Brok, par. Czyżew, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Łomży; V – 30.09.1855; VI – 1856/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – bardzo dobry; IX – dobre; XII – z braku powołania wydalony z seminarium tykocińskiego w 1856; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 32–33; *ArŁm II*, sygn. 134, k. 209–210, 212.

279. Skibka Jan, s. Mateusza i Marianny z d. Strzyszko; I – 5.11.1798; II – Pszczółczyn, par. Waniewo, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Waniewie, 1 rok seminarium duchownego w Kielcach; V – 17.02.1822; VI – 1 rok; VII – na własny koszt; XII – wystąpił z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 15–16; *ArŁm II*, sygn. 114, k. 123; sygn. 128, k. 15; sygn. 129, k. 100–101, 149, 152.

280. Skinkiewicz Wincenty; I – chrz. 24.03.1778; II – Pojewoń, diec. wigierska; IV – szkoła w Mariampolu; V – 5.10.1808; VI – 21.03.1812/4 lata; VII – część na własny koszt, część na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – gorliwe; X – wyśw. przez bpa wigierskiego J.K. Gołaszewskiego 21.03.1812; XI – Kaletnik; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8–9.

281. Skiwski Michał Mateusz, s. Stanisława i Heleny z d. Opacka; I – 22.09.1816; II – Tybory Wólka, par. Jabłonka, diec. augustowska; III – arystokracja/szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; IV – 28.09.1835; VI – 25.04.1840/5 lat; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 3.05.1840 w Sejnach; XI – Sokoły; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 22–23; *ArŁm II*, sygn. 116, k. 131–134; sygn. 120, k. 215; sygn. 133, k. 140–141, 152–153, 166; sygn. 134, k. 2–3, 16–17, 39–40, 48–51; *Elenchus 1846*, s. 63.

282. Skowroński Ksawery, s. Mateusza i Anieli; I – 3.12.1804; II – Bargłów, par. Bargłów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1828; VI – 24.01.1831/3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; XII – opuścił seminarium tykocińskie, uczestniczył w powstaniu listopadowym; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–19; *ArŁm II*, sygn. 114, k. 216–217; *ArŁm II*, sygn. 126, k. 248; sygn. 132, k. 69–70, 82, 95–96.

283. Skrodzki Romuald Jan, s. Macieja i Konstancji z d. Lempicka; I – 6.02.1814; II – Kubrzany, par. Jedwabne, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 6 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 27.09.1832; VI – 24.07.1836/4 lata; VII – 1 rok *solvit pro fundo*; VIII – znaczny; IX – chwalebne; X – wyśw. 18.02.1837 w Sejnach; XI – Jedwabne; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 20–21; *ArŁm II*, sygn. 115, k. 147; sygn. 120, k. 190; sygn. 133, k. 14, 17–18, 38–39, 92–93, 152–153; *Elenchus 1838*, s. 59–60; *1846*, s. 73.

284. Skrzyński Mateusz Michał, s. Mateusza i Agnieszki z d. Guraszek; I – 11.07.1842; II – Trabiszki, par. Mariampol, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 1863/1 rok; VII – na własny koszt; X – 31.03.1866; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 36–37; *ArŁm II*, sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 21.

285. Skrzypkowski Szymon; II – Tykocin, diec. wigierska; IV – szkoła w Tykocinie; V – ok. 1804; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

- 286. Snabowski Michał;** I – 03.09.1799; II – Grażyszki, par. Grażyszki, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Grażyszkach; V – 27.09.1824; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – mierne; IX – mierne; X – wyśw. 31.07.1827; XI – Gryszkabuda; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 7, 9, 14, 28–29, 75–76, 88–89, 137–138, 204–205; *Elenchus 1829, 1846*, s. 62.
- 287. Sokolowski Mateusz,** s. Rocha; I – chrz. 26.02.1771; II – diec. łucka; IV – szkoła w Białymstoku; V – 23.09.1791; VI – 2.04.1795/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – bardzo dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego 15.05.1795 r.; XI – Wysokie Mazowieckie; XII – mieszkał w budynku szkoły w Tykocinie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.
- 288. Stalgiewicz Szymon,** s. Józefa; I – chrz. 16.10.1761; II – Wilkowyski, diec. wileńska; IV – szkoła w Wierzbołowie; V – 4.03.1799; VI – 20.07.1800/1 rok; VII – na własny koszt; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 7.
- 289. Stalgajtys Jan;** II – gm. Giełgudyski, diec. augustowska; V – 1862; VI – 1 rok; XII – opuścił seminarium tykocińskie przed 18.04.1863; XIII – ArŁm II, sygn. 134, k. 306, 310, 315.
- 290. Stankiewicz Antoni;** I – 30.06.1794; II – Koninki, par. Kulmer, diec. żmudzka; IV – uczył się jeden rok w seminarium żmudzkim; V – 01.11.1820; VI – 2 lata; VII – na własny koszt, na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – 15.08.1822; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 129, k. 36–37, 57, 59–65, 92, 100–101; *Elenchus 1846*, s. 74.
- 291. Stankiewicz Jan,** s. Piotra i Mateuszy z d. Bludziów; I – 4.08.1842; II – Obszruty, par. Pilwizki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 26.01.1863/1 rok; VII – na własny koszt; XII – z braku powołania opuścił seminarium tykocińskie z własnej woli; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 35–36; ArŁm II, sygn. 134, k. 298, 310, 315.
- 292. Stawiński Hieronim;** I – 19.04.1744; II – diec. wileńska; V – 30.10.1771; VI – 1773/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XII – zwolniony na własną prośbę z powodu choroby serca; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 2.
- 293. Stefanowski Władysław;** II – gm. Szczebra, pow. augustowski, gub. augustowska; V – 1859; VI – 4 lata; X – wyśw. przez abpa warszawskiego Z.F. Felińskiego w 1863 r.; XI – Grażyszki; XIII – ArŁm II, sygn. 122, k. 289; sygn. 134, k. 296, 310, 315.
- 294. Strungis Szymon,** s. Jana i Katarzyny z d. Romanowska; I – 30.10.1836; II – Pojewoń, par. Pojewoń, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platę 25.07.1863 w Warszawie; XI – Wysokie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 33–34; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1874*, s. 74.
- 295. Strymowicz Andrzej,** s. Michała i Katarzyny z d. Symonowska; I – 27.12.1834; II – Beraginie, par. Wilkowyski, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 5.07.1860/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – mierne; XII – opuścił seminarium tykocińskie po 1. roku nauki; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 34–35; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315, *Elenchus 1886*, s. 8.

296. Strymowicz Elizeusz, s. Jerzego i Magdaleny z d. Kuderkiewicz; I – 4.08.1843; II – diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 1 rok; VII – na własny koszt; X – 3.11.1867; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 37–38; ArŁm II, sygn. 134, k. 310, 315, *Elenchus 1886*, s. 8.

297. Stulgajtys Jan, s. Jakuba i Ewy z d. Blum; I – 26.12.1842; II – Szwarpłe, par. Szaki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 18.04.1863/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – opuścił seminarium tykocińskie z własnej woli; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37.

298. Stypulkowski Jan; I – 19.09.1799; II – Stypułki Gemzino, par. Kobylin, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1.10.1818; VI – 3 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – mierne; X – wyśw.; XI – Kulesze; XII – data urodzenia także 26.07.1799; zmarł 22.06.1822; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 13–14; sygn. 127, k. 75–76; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 100–101, 152; *Elenchus 1846*, s. 65.

299. Suchocki Jakub; I – 4.07.1797; II – Łomy, par. Korycin, arch. mohylewska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 30.09.1820; VI – 23.07.1823/3 lata; VII – 1 i 2 rok na własny koszt, 3 rok na funduszu biskupim; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 22.07.1823; XI – Burzyn; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 120, k. 51; sygn. 129, k. 149, 155–156, 158, 177; *Elenchus 1846*, s. 65.

300. Sulewski Antoni Franciszek, s. Tomasza; I – 04.04.1748; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Szczuczynie; V – 22.11.1786; VI – 20.07.1787/1 rok; VII – na własny koszt; IX – niedbałe; X – wyśw.; XII – przeszedł do seminarium duchownego w Wilnie i tam został wyśw.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 4.

301. Supiński Paweł Hilary, s. Jana i Domicylli z d. Niarawska; I – 14.01.1835; II – par. Nowy Dwór, diec. wileńska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum gubernialne w Suwałkach; V – 23.09.1855; VI – 2.07.1857/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – przykładne; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołoncewskiego 31.03.1862 w Worniach; XI – Świętojeziory; XII – 10.07.1857 r. usunięty z seminarium tykocińskiego z powodu małego postępu w nauce; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 122, k. 270; sygn. 134, k. 209–210, 222–223, 235, 236, 238; *Elenchus 1874*, s. 90.

302. Swidwiński Paweł, s. Piotra i Marianny; I – 22.03.1808; II – Przasnysz, par. Przasnysz, diec. plocka; IV – 3 klasy szkoły w Pułtusk; V – 1.10.1828; VI – 24.01.1831/3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; XII – opuścił seminarium tykocińskie; uczestniczył w powstaniu listopadowym; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 18–19; ArŁm II, sygn. 126, k. 248, sygn. 132, k. 69–70, 82, 95–96.

303. Święszkowski Wojciech, s. Andrzeja i Franciszki z d. Rutkowska; I – 25.04.1838; II – Radziłów, par. Radziłów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana łowickiego H. Platera 25.07.1863 w Warszawie; XI – Kobylin; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 34–35; ArŁm II, sygn. 122, k. 296; sygn. 134, k. 310, 315; *Elenchus 1886*, s. 31.

- 304. Sypayllo Józef Michał**, s. Antoniego i Ewy z d. Stankiewicz; I – 7.03.1799; II – Pobeżupie, par. Władysławowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; V – 7.09.1820; VII – na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – mierne; X – wyśw. w 1822; XII – występuje także nazwisko Sypayło; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 114, k. 102–107; sygn. 129, k. 36–37, 100–101; *Elenchus 1846*, s. 46.
- 305. Szablowski Franciszek**; I – 29.09.1803; II – Szabły Młode, par. Śniadowo, diec. augustowska; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 28.09.1825; VI – 1 rok; VII – na funduszu; XII – w 1826 opuścił seminarium tykocińskie z powodu złego stanu zdrowia; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 17–18; ArŁm II, sygn. 130, k. 117, 137–138, 158.
- 306. Szablowski Kazimierz**, s. Władysława i Marianny z d. Choromańska; I – 3.03.1803; II – Zawady, par. Kleczkowo, diec. plocka; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 4.09.1823; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – znaczny; IX – dobre; X – wyśw. w 1826; XI – Rajgród; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 16–17; ArŁm II, sygn. 114, k. 124–128; sygn. 129, k. 178–179; sygn. 130, k. 27, 152–153, 162–163; *Elenchus 1829*.
- 307. Szczerbiński Wincenty**, s. Stanisława i Marianny z d. Sakowicz; I – 28.04.1822; II – Turośń Kościelna, par. Turośń Kościelna, arch. mohylewska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1841; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 17.08.1845 w Sejnach; XI – Zambrów; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 120, k. 260; sygn. 134, k. 68–69; *Elenchus 1846*, s. 65.
- 308. Szczęsnowicz Bartłomiej Hilary**, s. Bartłomieja i Krystyny z d. Zawadzka; I – 24.08.1798; II – Turówka, par. Augustów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły w Borunach (Rosja); V – 29.09.1820; VI – 20.07.1823/3 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 20.07.1823; XI – Janówka; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 14–15; ArŁm II, sygn. 114, k. 108–114; sygn. 129, k. 36–37, 73, 92–93, 149, 159; *Elenchus 1846*, s. 71.
- 309. Szepietowski Aleksander**, s. Piotra i Marianny z d. Dąbrowska; I – 2.06.1813; II – Szepietowo Żaki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 klasy szkoły podwydziałowej w Tykocinie; V – 28.09.1832; VI – 24.07.1836/4 lata; VII – 3 lata na funduszu biskupim, 4 rok na funduszu Branickiego; VIII – dosyć dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 7.08.1836; XI – Kuczyn; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 20–21; ArŁm II, sygn. 115, k. 94–96, 144; sygn. 133, k. 17–18, 38, 92–93, 115, 152–153; sygn. 134, k. 4–5; *Elenchus 1838*, s. 62; *1846*, s. 73.
- 310. Szepietowski Paweł**, s. Jana i Anny z d. Dołęgowska; I – 7.01.1800; II – Szepietowo Żaki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 1 rok szkoły parafialnej w Dąbrowie Wielkiej, 3 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 1819; XIII – ArŁm II, sygn. 114, k. 73–81.
- 311. szkutnikowski Jakub**, s. Jana; I – 12.07.1772; II – Kalinowo; IV – szkoła w Białymstoku; V – 21.09.1801; VI – 21.10.1804/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – słaby; IX – pilne; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

312. Szrzednicki Jan, s. Mateusza; I – 20.10.1763; II – diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 3.05.1786; VI – 20.02.1788/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – pilny; IX – dobre; XII – zwolniony na własną prośbę z powodu choroby oczu; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

313. Szulborski Franciszek, s. Wojciecha i Antoniny z d. Pieńkowska; I – 2.12.1810; II – Czyżew, par. Czyżew, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 28.09.1836; VI – 4 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – dostateczny; IX – wzorowe; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 13.09.1840 w Sejnach; XI – Nowogród; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 22–23; ArŁm II, sygn. 116, k. 175–177; sygn. 120, k. 219; sygn. 133, k. 158–160, 162, 166, 178–179, 184, 184–185; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 52; *Elenchus 1846*, s. 64.

314. Szuszkowski Jan, s. Nepomucena; I – 17.05.1765; II – diec. poznańska; V – 5.01.1781; VI – 1.08.1783/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; XII – przeszedł do seminarium duchownego w Warszawie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 3.

315. Szymanowski Franciszek, s. Szymona i Barbary z d. Biedrzycka; I – 21.08.1821; II – Łempice, par. Wąsosz, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1841; VI – 1.05.1842/1 rok; VIII – mierny; IX – chwalebne; XII – z powodu złych obyczajów usunięty z seminarium tykocińskiego 1.05.1842; XI – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 406; sygn. 134, k. 68–69.

316. Szymborski Antoni, s. Andrzeja i Antoniny z d. Kostro; I – 5.02.1797; II – Wojny Wiechy, par. Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna w Dąbrowie Wielkiej, 4 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie, 2 lata w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie;

V – 29.09.1817; VI – 25.07.1819/2 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – mierne; XII – ze względu na złe zachowanie usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 10–15; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75, k. 85–86.

317. Szymborski Grzegorz, s. Antoniego; I – chrz. 5.03.1775; II – diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 25.03.1796; VI – 4.08.1800/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – bardzo dobry; IX – bardzo dobre; X – wyśw. przez bpa wigierskiego M.F. Karpowicza 09.1800; XI – Brańsk; XII – przez rok mieszkał w szkole w Tykocinie; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 6.

318. Szymborski Marcin, s. Antoniego; I – 19.11.1767; II – Szymbory Andrzejowięta, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 6.01.1788; VI – 12.03.1791/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; IX – słabe; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Janów; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 5.

319. Szypkowski Szymon; IV – szkoła w Tykocinie; V – ok. 1807; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 7.

320. Szyszko Paweł, s. Wincentego i Barbary z d. Szepsak; I – 12.01.1798; II – Knyszyn, par. Knyszyn, arch. mohylewska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1817; VI – 4 lata; VII – 2 lata na własny koszt; VIII – niewielki; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XII – wyśw. za

zgodą ordynariusza diecezji mohylewskiej dla tej diecezji; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 1–4; ArŁm II, sygn. 127, k. 75–76, 107.

321. Świerzbicki Wincenty, s. Walentego; I – 20.07.1755; II – diec. wileńska; IV – szkoła w Białymstoku; V – 22.09.1788; VI – 1791/3 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Dobrzyniewo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 5.

322. Święcki Andrzej Jan, s. Jana i Wiktorii z d. Lipska; I – 19.11.1797; II – Święck Wielki, par. Dąbrowa Wielka, diec. wigierska; III – szlacheckie; IV – 2 lata szkoły parafialnej w Dąbrowie, 3 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie; V – 29.09.1817; VI – 03.1821/4 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XI – do dyspozycji biskupa; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 12–13; ArŁm II, sygn. 114, k. 22–26; sygn. 125, k. 2; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75; sygn. 129, k. 31, 33, 81.

323. Święcki Jan, s. Marcelego i Katarzyny z d. Gołaszewska; I – 1.01.1825; II – Czosaki Dąb, par. Kołaki, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 6 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 27.09.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – bardzo dobry; IX – chwalebne; XII – z powodu braku powołania opuścił seminarium tykocińskie w 1848 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 27–28; ArŁm II, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393; ArŁm II, sygn. 134, k. 109–110, 216–217.

324. Tatarzyn Augustyn, s. Mateusza i Rozalii z d. Bukat; I – 29.09.1841; II – Wysoka Buchta, par. Kalwaria, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 26.01.1863/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku powołania usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37; ArŁm II, sygn. 134, k. 298, 310, 315.

325. Tymiński Antoni, s. Józefa i Józefy z d. Bogucka; I – 3.01.1826; II – Tymianki, par. Nur, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – 7 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 7.10.1847; VI – 1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – przykładowe; XII – po 1. roku przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 28–29; ArŁm II, sygn. 104, k. 433; sygn. 134, k. 109–110, 125, 138.

326. Urbanowicz Józef Adam; I – 19.03.1798; II – Knyszyn, par. Knyszyn, arch. mohylewska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 22.09.1816; VI – 4.1821/4 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 rok na funduszu Branickiego, 3 rok na funduszu biskupim, 4 rok na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa B. Ostrowskiego, sufragana łowicko-warszawskiego 1.04.1821 w kościele Świętego Krzyża w Warszawie; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 11–12; ArŁm II, sygn. 127, k. 74–75; ArŁm II, sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 81.

327. Uteras Józef, s. Jana i Katarzyny z d. Iwanowska; I – 1.04.1842; II – Oszkobołe, par. Wilkowyszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 20.09.1862; VI – 26.01.1863/1 rok; VII – na własny koszt; XII – z braku powołania wydalony z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 36–37; ArŁm II, sygn. 134, k. 298, 310, 315.

328. Wasilewski Dominik; I – 1.11.1792; II – Goniądz, par. Goniądz, arch. mohylewska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1.10.1818; VI – 30.03.1821/3 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tyko-

cinie; XI – Zambrów; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 13–14, *ArŁm II*, sygn. 125, k. 140, 153; sygn. 127, k. 75–76; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 81; *Elenchus 1846*, s. 72.

329. Wasilewski Kazimierz, s. Mateusza; I – chrz. 4.02.1785; II – Wilkowyszki, diec. wigierska; IV – szkoła w Wilkowyszkach; V – 11.09.1810; VI – 14.06.1813/3 lata; VII – część na funduszu Branickiego, część na własny koszt; X – wyśw. przez bpa sufragana żmudzkiego A.P. Malinowskiego 4.05.1813 w Warszawie; XI – Preny; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 9–10.

330. Warecki Wawrzyniec, s. Ludwika i Rozalii; I – 24.08.1806; II – Zambrów, par. Zambrów, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 1.10.1828; VI – 24.07.1832/4 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 15.08.1832 w Zambrowie; XI – Rutki; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–19; *ArŁm II*, sygn. 114, k. 218–219; sygn. 120, k. 179; sygn. 132, k. 69–70, 82, 95–96; sygn. 133, k. 2, 75; *Elenchus 1846*, s. 72.

331. Wejkszner Kazimierz, s. Wincentego i Marianny z d. Balanis; I – 13.10.1817; II – Szafrance, par. Lejpuny, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 lata w szkole parafialnej w Mirosławiu, 4 klasy gimnazjum w Sejnach; V – 3.10.1839; VI – 4 lata; VII – 1 rok *solvit pro victu totaliter*; VIII – mierny; IX – wzorowe; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 27.08.1843 w Sejnach; XI – Poniemoń Frentzela; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 24–25; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 406; sygn. 116, k. 251–254; sygn. 120, k. 272; sygn. 134, k. 16–17, 60–61; *Elenchus 1846*, s. 70.

332. Widnach Michał, s. Krzysztofa; I – 24.09.1766; II – Tykocin, diec. łucka; IV – szkoła w Tykocinie; V – 1.01.1786; VI – 17.08.1788/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – wyraźny; IX – godne; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Bielsk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

333. Wierciński Teodor Marcin, s. Fabiana; I – 6.10.1762; II – diec. łucka; IV – szkoła w Grodnie; V – 24.09.1788; VI – 1791/3 lata; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw. przez bpa sufragana diecezji łucko-brzeskiej J. Szyjkowskiego; XI – Mielnik; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 5.

334. Wierzbowski Piotr Paweł, s. Tomasza i Agnieszki z d. Wierzbowska; I – 19.07.1818; II – Wierzbowo Wielkie, par. Szczepankowo, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 30.09.1837; VI – 4 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 31.10.1841 w Sejnach; XI – skierowany do kancelarii biskupiej, sekretarz biskupiego konsystorza generalnego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 23–24; *ArŁm II*, sygn. 120, k. 227; sygn. 133, k. 188, 193; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 60–61, 65–66; *Elenchus 1846*, s. 59.

335. Wlostowski Bernard, s. Józefa i Konstancji z d. Kuczyńska; I – 29.05.1827; II – Włosty Olaszanka, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 26.09.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – dobry; IX – przykładowe; X – wyśw. przez bpa płockiego F. Pawłowskiego 14.07.1850 w Pułtusku; XI – Liszkowo; XII – po 3 latach został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – *ArŁm II*, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; *ArŁm II*, sygn. 122, k. 34, 56; sygn. 134, k. 109–110, 125; *Elenchus 1874*, s. 79.

336. Wlostowski Marcjan, s. Dionizego i Józefa z d. Mystkowska; I – 10.01.1833; II – Włosty, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łom-

ży; V – 28.09.1855; VI – 6.07.1859/4 lata; VII – 1 i 2 rok na własny koszt, od 2 roku na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa telszewskiego, czyli żmudzkiego M.K. Wołonczewskiego 30.08.1859 w Worniach; XI – Zambrów; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 31–32; ArŁm II, sygn. 134, k. 209–210, 222–223, 238, 242; sygn. 122, k. 233; *Elenchus 1886*, s. 28.

337. Włostowski Piotr, s. Bartłomieja i Marianny z d. Dąbrowska; I – 20.02.1841; II – Włosty, par. Zambrów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VII – na własny koszt; X – 24.04.1864; XII – studiował w warszawskiej Akademii Duchownej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 32–33; *Elenchus 1874*, s. 79.

338. Włostowski Roch Józef, s. Józefa i Konstancji z d. Kuczyńska; I – 16.08.1810; II – Włosty Olszanka, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 12.04.1831; VI – 21.07.1834/3 lata; VII – 1 rok na własny koszt, 2 i 3 na funduszu biskupim, 4 na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 10.05.1835; XI – Sokoły; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 115, k. 153; sygn. 133, k. 3–4, 37–38, 76, 91–92, 102, 111, 126, 128; *Elenchus 1838*, s. 60; *1846*, s. 74.

339. Wnorowski Piotr Leopold, s. Jana i Salomei z d. Chojnowska; I – 12.05.1815; II – Jankowo Skarbowo, par. Nowogród, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 30.09.1834; VI – 30.06.1838/4 lata; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2–4 rok na funduszu Branickiego; VIII – dosyć dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 1.07.1838 w Kuleszach; XI – do dyspozycji biskupa; XII – był kandydatem do warszawskiej Akademii Duchownej, zrezygnował; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–22; ArŁm II, sygn. 116, k. 118–120; sygn. 120, k. 225; sygn. 133, k. 113–114, 117–119, 124, 152–153, 156–157, 162, 166, 178–179, 184–185; *Elenchus 1846*, s. 75.

340. Wnorowski Wincenty, s. Józefa; I – 05.04.1782; II – Kulesze, diec. wigierska; IV – szkoła wydzielona w Łomży; V – 28.09.1804; VI – 8.05.1807/3 lata; XII – z braku powołania opuścił seminarium; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 8.

341. Wojczulański Andrzej, s. Jerzego i Marianny z d. Wróblewska; I – 18.11.1835; II – Pierszakienniki, par. Krakopol, diec. augustowska; IV – szkoła w Warszawie; V – 23.12.1859; VI – 1.07.1860/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; XII – opuścił seminarium tykocińskie z własnej woli; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 35–36.

342. Wojno Aleksander Jakub, s. Bonifacego i Eleonory z d. Wojno; I – 18.07.1809; II – Wojny Piotrasze, par. Kuczyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 3 lata szkoły podwydziałowej w Tykocinie, 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 30.09.1834; VI – 11.01.1836/2 lata; VIII – dobry; IX – naganne; XII – z powody złego zachowania usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 21–22; ArŁm II, sygn. 116, k. 121–126.

343. Wojno Józef, s. Augustyna i Marianny z d. Wojno; I – 1826; II – Dąbrówka, par. Dąbrówka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1845; VI – 3 lata; VII – na funduszu; VIII – bardzo dobry; IX – przykładne; XII – po 3 latach został przeniesiony do warszawskiej Akademii Duchownej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 27–28; ArŁm II, sygn. 104, k. 360, 375, 380, 393, 433; ArŁm II, sygn. 134, k. 109–110.

344. Wolski Antoni Ignacy, s. Tomasza i Jakuby z d. Lenczewska; I – 17.12.1834; II – Lence, par. Dobrzyniewo, diec. wileńska; III – szlacheckie; IV – 6 klas gimnazjum gubernialnego w Białymstoku; V – 1.10.1852; VI – 3 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – celujący; IX – dobre; XII – po 3 latach przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 30–31; ArŁm II, sygn. 104, k. 536–537; sygn. 134, k. 171–172, 176, 179–180.

345. Woytkowski Stanisław, s. Mateusza i Julii; I – 27.09.1808; II – Lubowicz Wielki, par. Kuczyn, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1828; VI – 3 lata; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 6.11.1831; XIII – ArŁm II, sygn. 114, k. 226–227; sygn. 132, k. 69–70, 82, 95–96; *Elenchus 1838*, s. 62.

346. Wróblewski Franciszek Mateusz, s. Sylwestra i Katarzyny z d. Łukasze; I – 10.09.1818; II – Smolewo, par. Zuzela, diec. plocka; III – włościańskie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1837; VI – 4 lata; VII – na funduszu; VIII – dostateczny; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 1.11.1841 w Sejnach; XI – Piekuty; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 120, k. 227; sygn. 133, k. 188, 193; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 60–61, 65; *Elenchus 1846*, s. 75.

347. Wyrzykowski Karol, s. Piotra i Marianny z d. Wiśniewska; I – 4.11.1839; II – Wiśniewo, par. Zambrów, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas szkoły powiatowej w Łomży; V – 22.09.1859; VI – 1861/2 lata; VII – na własny koszt; X – wyśw. 4.04.1864; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 34–35; *Elenchus 1874*, s. 89.

348. Wysocki Franciszek; I – 3.10.1754; II – diec. wileńska; V – 25.09.1779; VI – 1.06.1781/2 lata; VII – na własny koszt; VIII – wyraźny; X – wyśw. w 1781 r.; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 3.

349. Wyszynski Wojciech, s. Józefa i Apolonii z d. Kulesza; I – 23.04.1818; II – Chojana Sierocięta, par. Kulesze, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum wojewódzkiego w Łomży; V – 29.09.1836; VI – 5 lat; VII – 1 rok *solvit pro fundo*, 2 i 3 na funduszu Branickiego; VIII – dobry; IX – wzorowe; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszyńskiego 31.10.1841 w Sejnach; XI – Szczepankowo; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 23–24; ArŁm II, sygn. 116, k. 193–194, 196; sygn. 120, k. 227; sygn. 133, k. 158–159, 160, 166, 178–179, 184–185, 193; sygn. 134, k. 16–17, 39–40, 60–61, 64, 65–66; *Elenchus 1846*, s. 64.

350. Wysocki Jakub; I – 21.10.1796; II – Przedmieście Knyszyńskie Grądy, par. Knyszyn, arch. mohylewska; V – 31.03.1815; VII – na funduszu Branickiego; VIII – wielki; IX – chwalebne; XII – był kandydatem na Wydział Teologiczny Uniwersytet Warszawskiego, nie został posłany z powodu słabego stanu zdrowia; w styczniu 1819 r. prosił o *littera dimissoriales* i przejście do arch. mohylewskiej z powodu trudności materialnych rodziców; otrzymał zgodę biskupa augustowskiego; XIII – ArŁm II, sygn. 127, k. 75–82.

351. Zabielski Kasper; I – 05.01.1799; II – Knyszyn, par. Knyszyn, arch. mohylewska; V – 27.09.1822; VII – na własny koszt; VIII – mierny; IX – nienaganne; XII – przyjęty do seminarium tykocińskiego bez wiedzy i zgody konsystorza; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 129, k. 158, 171, 176, 178–179, 181.

352. Zaborowski Julian, s. Jana i Marianny z d. Warychowska; I – 23.06.1823; II – Łomża, par. Łomża, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły obwodowej w Sejnach; V – 1.10.1842; VI – 17.07.1843/1 rok; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; XII – z braku pilności i zdolności wydalony z seminarium tykocińskiego 19.07.1843; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 25–26; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 406; sygn. 134, k. 72–73, 77.

353. Zaganiewicz Józef, s. Jakuba i Elżbiety z d. Kowińska; I – 19.03.1818; II – Budwiecie, par. Puńsk, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły obwodowej w Sejnach; V – 28.09.1840; VI – 19.07.1845/5 lat; VII – *solvit totaliter*; VIII – dostateczny; IX – dobre; XII – wstępując, wpłacił 200 florenów; wydalony z seminarium tykocińskiego 19.07.1845 za skłonność do alkoholu; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 24–25; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 134, k. 58–59, 60–61, 97–98, 100.

354. Zajkowski Wincenty, s. Kazimierza i Małgorzaty; I – 10.03.1793; II – Głęboczyzna, par. Suchowola, arch. mohylewska; IV – 2 klasy szkoły parafialnej w Tykocinie, 2 lata szkoły w Grodnie; V – 29.09.1817; VI – 4 lata; VII – 1 rok na własny koszt, od 2 roku na funduszu rządowym; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 4.03.1821 w Tykocinie; XI – Waniewo; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 12–13; sygn. 114, k. 5–9; *ArŁm II*, sygn. 125, k. 139, 154; *ArŁm II*, sygn. 127, k. 74–75; sygn. 129, k. 31, 33, 42–43, 81.

355. Zakrzewski Antoni, s. Józefa i Jadwigi z d. Skłodowska; I – 8.05.1803; II – Zakrzewo Wielkie, par. Zuzela, diec. płocka; III – szlacheckie; IV – szkoła parafialna, 4 klasy gimnazjum podolskiego w Winnicy; V – 29.06.1827; VI – 23.08.1831/4 lata; VII – na funduszu; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa sufragana augustowskiego S. Choromańskiego 11.09.1831; XI – Jabłoń; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 18–19; *ArŁm II*, sygn. 114, k. 148–151; sygn. 132, k. 5–6, 30, 68–69, 78, 82, 95.

356. Zaleski Mateusz, s. Bartłomieja; I – 14.02.1761; II – Jasionówka, diec. wileńska; IV – szkoła w Tykocinie i w Krasnowie; V – 20.09.1785; VI – 26.07.1786/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – bardzo dobry; IX – bardzo dobre; X – wyśw.; XI – Knyszyn; XII – przeszedł do seminarium duchownego w Wilnie i tam został wyśw.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

357. Zaleski Kazimierz; I – 04.03.1751; II – diec. krakowska; V – 23.09.1773; VI – 19.07.1775/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw.; XI – Bielsk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 2.

358. Zaleski Mikołaj; I – chrz. 05.12.1786; IV – szkoła w Tykocinie; V – 19.09.1805; VI – 19.07.1810/5 lat; VII – na własny koszt; VIII – niedbały; IX – letnie; XII – miał zamiar przejść do seminarium duchownego w Pułtusk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 8–9.

359. Zalewski Jan, s. Tomasza i Barbary z d. Mościcka; I – 26.05.1828; II – Zalesie Nowe, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 29.09.1849; VI – 1850/1rok; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa wileńskiego W. Żylińskiego 31.12.1853 w Wilnie; XI – Łódzkie; XII – po 1. roku został przeniesiony do seminarium sejneńskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 28–29; *ArŁm II*, sygn. 104, k. 467, 470; sygn. 122, k. 85; *Elenchus 1874*, s. 114.

360. Zalewski Józef, s. Stanisława i Franciszki z d. Dołęgowska; I – 9.01.1842; II – Dąbrowa Wielka, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; IV – szkoła prywatna w Wysokiem Mazowiec-

kiem; V – 20.09.1862; VI – 25.04.1863/1 rok; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – naganne; XII – z powodu braku zdolności usunięty z seminarium tykocińskiego; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 37–38; *ArŁm II*, sygn. 134, k. 310, 315.

361. Zalewski Walenty; I – 6.01.1800; II – Szepietowo Żaki, par. Dąbrowa Wielka, diec. augustowska; IV – szkoła parafialna w Tykocinie; V – 1.10.1818; VI – 21.07.1822/4 lata; VII – na funduszu rządowym; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 12.01.1823; XI – Dąbrowa Wielka; XII – data urodzenia także 4.01.1800; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 13–14; *ArŁm II*, sygn. 120, k. 41; sygn. 127, k. 75–76; sygn. 129, k. 31, 33, 36–37, 149; *Elenchus 1846*, s. 74.

362. Zambrzycki Józef Teofil, s. Adama i Marianny; I – 8.11.1811; II – Chrzanowo Dusze, par. Przytuły, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1834; VI – 30.06.1838/4 lata; VII – na funduszu seminaryjnym; VIII – dosyć dobry; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 1.07.1838 w Kuleszach; XI – do dyspozycji biskupa; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 21–22; *ArŁm II*, sygn. 116, k. 127–130; sygn. 120, k. 225; sygn. 133, k. 113–114, 124, 152–153, 166, 183–184; *Elenchus 1846*, s. 75.

363. Zaręba Jakub; I – 01.05.1743; II – diec. łucka; V – 1.01.1775; VI – 6.03.1777/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – dostateczny; IX – uczciwe; X – wyśw.; XI – Perlejewo; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 2.

364. Zawadzki Wiktor; I – chrz. 4.03.1775; II – diec. łucka; IV – szkoła w Białymstoku; V – 22.09.1793; VI – 26.08.1797/4 lata; VII – na funduszu Branickiego; VIII – gorliwy; IX – dobre; X – wyśw.; XI – Widze; XII – przeszedł do seminarium duchownego w Wilnie i tam został wyśw.; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 6.

365. Zienkiewicz Antoni, s. Andrzeja; I – 22.06.1761; II – Knyszyn, diec. wileńska; V – 17.11.1782; VI – 10.10.1785/3 lata; VII – część na funduszu Branickiego, część na własny koszt; VIII – dostateczny; XII – z powodu świeckiej postawy został usunięty z seminarium; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 4.

366. Żebrowski Mateusz; I – 16.02.1748; II – diec. łucka; V – 30.10.1771; VI – 27.06.1773/2 lata; VII – na funduszu Branickiego; X – wyśw.; XI – Bielsk; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 2.

367. Żochowski Franciszek, s. Hilarego i Marcjanny z d. Kołakowska; I – 12.11.1811; II – Tybory Żochy, par. Jabłonka, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – szkoła podwydziałowa w Tykocinie, 4 klasy szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 29.09.1833; VI – 29.06.1838/5 lata; VII – 1 i 2 rok *solvit pro fundo*, 3 i 4 na funduszu Branickiego; VIII – mierny; IX – dobre; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 1.07.1838 w Kuleszach; XI – do dyspozycji biskupa; XIII – APT, *Catalogus alumnorum*, k. 21–22; *ArŁm II*, sygn. 116, k. 10–13; sygn. 120, k. 225; sygn. 133, k. 10, 25–28, 38–39, 104, 108–109, 124, 152–153, 166, 178–179, 183–184; *Elenchus 1846*, s. 72.

368. Żukowski Franciszek, s. Józefa i Marianny z d. Gawrychowska; I – 26.06.1821; II – Wizna, par. Wizna, diec. augustowska; III – szlacheckie; IV – 5 klas gimnazjum gubernialnego w Łomży; V – 1.10.1841; VI – 4 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – chwalebne; X – wyśw. przez bpa augustowskiego P. Straszynskiego 17.08.1845 w Sejnach; XI – Kobylin; XII – APT, *Catha-*

logus alumnorum, k. 25–26; ArŁm II, sygn. 104, k. 297–298, 406; sygn. 120, k. 260; sygn. 134, k. 68–69; *Elenchus 1846*, s. 72.

369. Żukowski Wojciech, s. Józefa i Anny z d. Grabowska; I – 26.04.1811; II – Wizna, par. Wizna, diec. augustowska; IV – 6 klas szkoły wojewódzkiej w Łomży; V – 26.09.1830; VI – 11.04.1832/2 lata; VII – na własny koszt; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyżw. 1835; XII – uczył się w Seminarium Głównym na funduszu rządowym; podczas studiów otrzymał negatywne opinie nt. obyczajów i zachowania, od 1835 był nauczycielem religii i moralności w szkole obwodowej w Szczuczynie, kolejno od 1837 nauczycielem tego samego przedmiotu szkół w Suwałkach i od 1841 w Mariampolu. W 1842 przeszedł do diecezji kujawsko-kaliskiej; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 19–20; ArŁm II, sygn. 126, k. 255–256; sygn. 133, k. 75–76; sygn. 135, k. 91–92, 95; sygn. 357, k. 98, 100, 122; *Elenchus 1838*, s. 52.

370. Żyburys Jan, s. Eliasza i Katarzyny z d. Maczuk; I – 24.06.1836; II – Podworyszki, par. Łankieliszki, diec. augustowska; IV – 4 klasy szkoły powiatowej w Mariampolu; V – 6.12.1859; VI – 1863/4 lata; VII – na własny koszt; XII – usunięty z seminarium tykocińskiego w czasie powstania styczniowego; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 35–36.

371. Żyliński Józef; I – 13.02.1796; II – Taubasie, par. Kretynga, diec. żmudzka; IV – szkoła podwydziałowa w Kretyndze na Żmudzi; V – 27.09.1821; VI – 20.03.1823/2 lata; VII – na funduszu biskupim; VIII – dobry; IX – dobre; X – wyżw. przez bpa augustowskiego I. Czyżewskiego 19.03.1823 w Warszawie; XI – błogosławieństwo; XII – zmarł następnego dnia po święceniach; XIII – APT, Cathalogus alumnorum, k. 15–16; ArŁm II, sygn. 114, k. 93; sygn. 128, k. 6; sygn. 129, k. 95, 158, 166, 177.

INDEKS OSOBOWY

- Abelly Ludwik, bp, 212, 213
Alber Jan Nepomucen, 184
Albertrandi Jan Chrzyciel, bp, 229
Aleksander I, car, 33, 164, 223, 247
Aleksander II, car, 246, 255
Aleksander VII, papież, 88
Aleksandrowicz P., 52
Alfons, św., 188
Altieri Lodovico, nuncjusz, 248
Ambrozewicz Piotr, al., 251
Andruszkiewicz Paweł, ks., 253, 254
Antoine Paweł G., 160
Baniewski Jerzy, kl., 243
Bąkiewicz Klemens, ks., 34
Benedykt IV, papież, 17
Benedykt XIII, papież, 17
Berg Fiodor, hr., 199
Berti Jan W., 160
Białobrzesci Antoni, ks., 144, 241, 248, 249
Biedrzycki Hilary, 61
Bielecki Jan, ks., 98, 101, 107, 108, 110, 112
Błocki Mikołaj, ks., 80, 81, 82, 103, 104, 248
Bołdok Ludwik, ks., 111, 241, 244
Boromeusz Karol, św., 17, 212
Branicka Izabela, 53, 62, 66, 73, 135, 256
Branicki Jan Klemens, hetman, 7, 11, 12, 15, 52, 53, 56, 58, 59, 61, 62, 66, 73, 135, 159, 214, 242, 256
Bras Ludwik de, gen. Zgromadzenia Misji, 58, 59, 73
Brondzo Jan, kl., 100
Broniszewski, ks., 59
Brudzisz M., 7, 52
Burzyński Prosper, bp, 34
Bussai Jan, 213
Butkiewicz Bonawentura, ks., 82, 84, 100, 105, 106, 180, 181, 248, 254
Calmet Augustyn, 160
Cavallari D., 189
Chmielewski Leon, ks., 250
Chodyński S., 7, 94
Choiński Jakub, ks., 82, 83, 85, 86, 106, 244, 253
Chojnowski Romuald, 136
Choromański Stanisław Kostka, abp, 77, 78, 79, 95, 97, 98, 144, 174, 222, 231, 249
Collet Piotr, 160, 187, 188
Consteaux Lambert, ks., 6
Cykanowski Andrzej, ks., 93, 94, 107, 242
Czapowicz Jan, kl., 103
Czerkaski Władysław, książę, 248
Czyzewski Ignacy Stanisław, bp, 76, 77, 96, 221, 223, 230
Dauksza Tomasz, kl., 79, 97
Devoti Jan, 190
Długokęcki Adam, ks., 164
Dmochowski Franciszek, ks., 96
Dmochowski Jan Baltazar, kl., 96
Dmochowski Walenty, ks., 85, 241, 244, 245
Dobroński Adam Cz., prof., 15
Dorobis Andrzej, ks., 83, 84, 85, 106, 197
Drażowski Antoni, ks., 97
Dukała J., 8, 153, 165, 177, 178, 217, 232
Fabri Antoni, ks., 53
Feliński Zygmunt F., abp, 232

- Ferrari Lucjusz, 160
Fijałkowski Antoni Melchior, abp, 111, 243, 249, 254
Fryderyk August, król, 30, 31
Fryderyk Wilhelm III, 161
Gavant Bartłomiej, barnabita, 190
Gawrychowski Walenty, kl., 245
Gliński Waldemar, ks., 7, 15
Gloger Zygmunt, 133, 200
Głowiński, ks., 222
Gniewczyński A., 213
Gocłowski T., 8
Gołaszewski Jan Klemens, bp, 76, 109, 162, 229, 230, 242
Gołębiowski Jakub, ks., 115
Gonet K., 9
Gonzaga Maria Ludwika, królowa, 6
Gracewicz Tomasz, ks., 79, 84, 97
Graveson Amat H.I., 160
Gravina Jan W., 189
Greniuk F., 8
Gromadzki, ks., 103
Gryglewicz F., 8
Haye H.P. de la, ks., 205
Hédouin Jan B., norbertanin, 191
Innocenty XI, papież, 6
Jabłonowska Anna, księżna, 56
Jacquier Antoni, ks., 61
Jakubowski Feliks, ks., 92
Jakubowski Józef, ks., 89, 163, 193, 240
Jamiołkowski Stanisław, ks., 56, 58, 161, 200, 229
Jan Kazimierz, król, 6
Janiszewski Wincenty, ks., 68, 80, 82, 83, 86, 105, 106, 107, 108, 180, 181, 244, 245
Jannsens Jean Herard, 186
Jastrzębski, ks., 102
Jemielity Witold, ks., 9, 15, 134
Jeske Paweł, ks., 241
Jędrzejkiewicz Grzegorz, ks., 93
Job Edward, pijar, 183
Jolly Edmund, ks., 208, 211
Józef II, cesarz, 26, 27
Kaczyński Leopold, al., 245
Kamen Henry, 201
Kamiński R., 8
Kanapiński Józef, ks., 182
Kania J., 7
Karpowicz Michał Franciszek, bp, 161, 227, 228, 229, 230
Katilius A., 141
Kącki Franciszek, ks., 77, 95, 96, 97, 98, 99, 107, 108, 144, 163, 193, 198
Kitowicz Jędrzej, ks., 56
Klemens VII, papież, 218
Klemens XIII, papież, 17
Klemens XIV, papież, 123
Knapiński Józef, ks., 199
Knyżewski T., ks., 221, 224
Kobielski Franciszek Antoni, bp, 48, 49, 51, 58, 59, 73
Kochanowski W., 9, 66
Kochański Antoni, ks., 9, 200
Kończakowski Mateusz, ks., 109
Konarski Stanisław, ks., 29, 136, 193
Konarski, misjonarz, ks., 59
Kopiczko A., 7
Kosk Wojciech, ks., 61, 92, 108
Kossakowski Jan Nepomucen, bp, 25
Kostka Łukomski Stanisław, bp, 200
Kostro Paweł, 61
Kotkowski S., 7
Krakówka Jan, 144
Kraśniński Jan B., wojewoda, 51
Krasset, 213
Kraszewski Wojciech, ks., 92
Królik L., 50, 52
Kruszewski Franciszek, ks., 224
Kruszewski Kalikst, ks., 182
Krzypkowski Paweł, ks., 182, 199
Kulesza Juliusz, ks., 84
Kumor B., 7, 16
Kurtynajtys Wincenty, al., 245
Lauber Józef, 189
Leon XII, papież, 17
Leon XIII, papież, 18
Leopold II, cesarz, 26
Leśniewski Antoni, ks., 251, 254
Letronne Antoni J., 184
Lewicki Józef, chor., 73
Librowski S., 7
Liedtke A., 9
Lindenblatt Jan, ks., 164
Litak S., 43
Liwiusz, 185

- Lorentowicz, ks., 59
Loyola Ignacy, św., 16, 212, 218
Lubomirski Jan Kazimierz, 53
Ludwik XIV, król, 18
Lüders Aleksander, gen., 249
Lutostański, ks., 103
Ławicki Mateusz, ks., 93, 107
Łazarczyk Jan, ks., 163
Łazarz, św., 203
Łopuski Franciszek, ks., 94, 95, 107, 143
Łopuszyński Jan, kl., 115
Łosacki Teodor, ks., 93
Łubieński Konstanty Ireneusz, bp, 36, 86, 253
Łuniewski Ignacy, 105
Łuszczewski Jan P., 142
Maciejowski Bernard, bp, 48
Mackiewicz Szymon, 146
Makowski Paweł, ks., 107
Makowski Stanisław, 144
Malczewski Franciszek Skarbek, bp, 247
Malinowski Antonin Pobóg, bp, 230
Malinowski, murarz, 66
Manugiewicz Mikołaj Jan, bp, 35, 44, 77, 78, 79, 80, 100, 101, 222, 223, 224, 231, 248, 253
Marciejewski Augustyn Polikarp, bp, 35, 79, 95, 96, 97, 98, 145, 146, 230, 231, 248
Maria Teresa, cesarzowa, 27
Maszterowski Józef, ks., 190, 191
Męczkowski Stanisław, ks., 100, 224
Miaskowski Józef, bp, 90
Michałowski Jan, ks., 135
Mieczkowski Tomasz, al., 251
Mikołaj I, car, 91, 165, 175, 250
Młodziejowski Andrzej Stanisław, bp, 29
Młynarski Z., 7
Modzelewski P., ks., 144
Mojkowski, ks., 103
Moniuszko, dr, 105
Mystkowski Piotr P., ks., 244
Nabielak J., 62
Nadolski Adam, ks., 79, 80, 84, 98, 99, 100, 101, 107, 108, 173, 174, 176, 177, 182, 187, 208, 243, 258, 259
Nadolski Jan, ks., 110
Naruszewicz Adam Stanisław, bp, 49
Nepos, 185
Nowicki Kazimierz junior, arch., 66, 67, 68, 197
Okęcki Antoni Onufry, bp, 26, 29, 89
Olszewski Mieczysław, ks., 192
Ostrowski Daniel, bp, 230
Paweł III, papież, 16
Pawlicki Wawrzyniec, ks., 97, 98, 110
Pawłowski Franciszek a Paulo, bp, 232
Pawłowski L., kl., 221
Petrani A., 8
Piekarski B., 224
Piotr I, car, 25
Pius IV, papież, 17
Pius VI, papież, 17, 161
Pius VII, papież, 18, 41, 162, 231, 247
Plater Henryk, bp, 232
Pławski, ks., 59
Płoński, ks., 59
Pohl Andrzej, ks., 25, 186, 187, 188, 190
Poniatowski Michał Jerzy, bp, 29, 31, 40, 89, 159, 160, 161, 189
Poniatowski Stanisław August, król, 29, 56
Popiel Wincenty, bp, 40
Popławski Tomasz, ks., 241, 243
Porembny Antoni, ks., 53, 58, 59
Pouget Franciszek A., 186
Presiowski Idzi, pijar, 185
Przybylski B., 8
Putiatycki Antoni, ks., 186, 188
Raciborski Jan, ks., 38
Raczyński Ignacy, abp, 30
Radziejowski Michał, prymas, 37
Radziwiłł Albrecht, książę, 49
Ramotowski P., 224
Rautenstrauch Franciszek Stefan, OSB, 18, 27, 189
Rąba J., 9
Reiffenstuel Analekt, 160
Román Hosé M., 205
Romańczuk A., 227

- Różycki Józef, ks., 94, 107, 108, 164, 242
- Rupniewski Stefan, bp, 48, 52
- Rutkowski Benedykt, ks., 143, 144, 147
- Rybiński Józef Ignacy, bp, 29
- Rydziński Franciszek Ksawery, bp, 29
- Rzymiski Paweł, ks., 79, 189, 191, 241
- Sakowicz Franciszek, ks., 222, 223
- Salezy Franciszek, św., 212
- Salustiusz, 185
- Sapieha Michał J., książę, 53
- Sapieżyna z Jabłonowskich Teofila, 56
- Schletz Alfons, 8, 9, 133, 179, 190, 191, 208
- Schroetter Friedrich Leopold von, baron, 124, 161, 162
- Sevoa, 213
- Sękowski Józef, kap. arch., 66
- Sieczkowski, ks., 222
- Siennicki Kazimierz, 103
- Sikorski Błażej, ks., 56, 58, 59, 73
- Skarbek J., 147
- Skarbek Malczewski Franciszek, abp, 165
- Skarszewski Wojciech, abp, 224, 231, 247
- Skiwski, ks., 102
- Skowroński Ksawery, kl., 243
- Sławiński Hieronim, 61
- Smarzewski Franciszek, ks., 163
- Snabowski Michał, ks., 79, 84, 97
- Stachowiak L., 8
- Stasionis Michał, ks., 241, 244, 245
- Straszyński Paweł, bp, 80, 84, 101, 102, 103, 178, 231
- Strymowicz Elizeusz, ks., 252, 254
- Surowiecki Wawrzyniec, ks., 168
- Swidwiński Paweł, kl., 243
- Symonowicz Michał, ks., 77, 90, 169, 241
- Szafrąński Jan, 146
- Szczerbiński W., 224
- Szczuka Kazimierz, opat, 6
- Szczuka Stanisław A., 136
- Szembek Krzysztof Hilary, bp, 228
- Szembek Onufry Kajetan, bp, 229
- Szorc A., 7
- Szpannenberg Piotr, ks., 52
- Sztachelska-Kokoczek A., 62
- Szulborski Franciszek, ks., 221, 224
- Szweykowski Wojciech, ks., 165
- Szykowski Jan, bp, 49, 228, 229
- Szymański Paweł, ks., 169
- Szymański Piotr Beniamin, bp, 253
- Szymborski A., ks., 145
- Śliwicky Piotr Jacek, ks., 29, 58, 59, 61, 73, 89, 159, 193, 215
- Toczkievicz Grzegorz, ks., 109
- Towarkiewicz Aleksy, ks., 108, 163
- Turski Feliks Paweł, bp, 49, 51, 228
- Urban VIII, papież, 201
- Urszula, siostra Klemensa, 53
- Waleszyński Tomasz, ks., 110
- Wąsicki J., 162
- Wicher W., 8
- Wierzbowski Paweł, bp, 224, 252, 253
- Wierzbowski Stefan, bp, 6
- Wincenty a Paulo, św., 5, 6, 14, 53, 58, 88, 201, 203, 204, 205, 207, 212, 216, 240, 259
- Winiarz A., 135, 138, 141, 142
- Witwicki Jan, 161
- Witwicki Stanisław, bp, 50
- Włostowski Piotr, al., 251
- Wnorowski P., 224
- Woliński Sebastian, ks., 193
- Wołowicz Antoni Erazm Bogoria, bp, 49, 61
- Wołowicz Antoni Erazm Bogoria, bp., 73
- Wołonczewski Maciej Kazimierz, bp, 232
- Wołucki Paweł, bp, 48
- Wójcik W., 7
- Wróblewski Augustyn, ks., 110, 112
- Wrzesiński, ks., 59
- Wyhowski Aleksander, bp, 51
- Wykowski Aleksander, bp, 48
- Wyrwicz Karol, jezuita, 29
- Wysocki Jakub, 146
- Wyszyński W., ks., 221, 224
- Zabraniak S., 9
- Zaganiewicz Józef, kl., 103
- Zajączek Józef, gen., 44, 142
- Zajerski Franciszek, ks., 49

Zakrzewski Franciszek, ks., 80, 81, 102,
103, 104, 110, 178, 179, 180, 183

Zaleski Julian, ks., 245

Zalewski Józef, kl., 245

Załuski Andrzej S., bp, 193

Zambrzycki Remigiusz, bp, 230

Zawadzki Kazimierz, ks., 143, 147, 223

Zoellner Johann, 124

Zybanowicz I., ks., 145

Żebrowski Maciej, 61

Żmijewski Andrzej, ks., 144, 145

Żyburys Jan, al., 245

Żyliński Wacław, bp, 232

Żyra Sebastian, ks., 59

SPIS TREŚCI

Wstęp 5

Rozdział I. Kształcenie duchowieństwa diecezjalnego na ziemiach polskich po Soborze Trydenckim 16

Wprowadzenie 16

1. Seminaria duchowne w Rzeczypospolitej w okresie staropolskim 19
2. Stan seminariów duchownych na ziemiach dawnej Polski od rozbiorów do powstania Księstwa Warszawskiego 24
3. Seminaria duchowne w Księstwie Warszawskim 29
4. Kształcenie duchowieństwa w Królestwie Polskim 33

Rozdział II. Powstanie seminarium duchownego w Tykocinie 47

Wprowadzenie 47

1. Przybycie misjonarzy do Tykocina i erygowanie seminarium duchownego 53
2. Budynek seminaryjny 62
3. Fundusze 70

Rozdział III. Przełożeni i profesorowie 87

Wprowadzenie 87

1. Przygotowanie misjonarzy do kierowania seminariami duchownymi 87
2. Regensi 92
3. Dyrektorzy kleryków 108
4. Profesorowie 112

Rozdział IV. Alumni 116

Wprowadzenie 116

1. Pochodzenie terytorialne kleryków 116
2. Proces kształcenia średniego na przełomie XVIII i XIX w.
Wykształcenie kandydatów 123
3. Liczba kandydatów 136
4. Wiek aspirantów do seminarium 139
5. Pochodzenie społeczne 140
6. Egzaminy wstępne 141
7. Egzaminy semestralne 147

Rozdział V. *Ratio studiorum* 152

- Wprowadzenie 152
- 1. *Ratio studiorum* w latach 1771–1815 153
- 2. Reformy *ratio studiorum* w dobie Królestwa Polskiego 164
- 3. Podręczniki 183
- 4. Biblioteka 191

Rozdział VI. Duchowa formacja kleryków 201

- 1. Formacja seminaryjna według św. Wincentego a Paulo 201
- 2. Formatorzy 209
- 3. Formacja duchowa kleryków w seminarium tykocińskim 211
  - A. Modlitwy 211
  - B. Rekolekcje 218
  - C. Święcenia 220
- 4. Dyscyplina 232
- 5. Funkcje pełnione przez kleryków 237

**Rozdział VII. Zaangażowanie wychowawców i kleryków
w życie społeczno-polityczne 240**

- 1. Misjonarze i klerycy seminarium tykocińskiego a sprawa narodowa 240
- 2. Znani wychowankowie seminarium tykocińskiego 246
  - A. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Warszawskiego 246
  - B. Seminarium Główne w Warszawie 249
  - C. Warszawska Akademia Duchowna 250
  - D. Akademia Duchowna w Petersburgu 251

Zakończenie 255**Wykaz skrótów 261****Źródła i opracowania 262****Summary 275****Aneks I. Biogramy profesorów seminarium tykocińskiego 278****Aneks II. Katalog kleryków seminarium tykocińskiego w latach 1771–1863 296****Indeks osobowy 342**